

অসমীয়া প্ৰবাদ

অধ্যাপক শ্ৰীসৰ্বেশ্বৰ ৰাজগুৰু এম, এ; ডি, ফিল,
নগাওঁ কলেজ
নগাওঁ।

ভাৰত চৰকাৰৰ শিক্ষা আৰু সমাজ-কল্যাণ মন্ত্ৰালয়ৰ
আৰ্থিক সাহায্যেৰে প্ৰকাশিত।

প্ৰথম প্ৰকাশ : ১৯৯০ শক

— X —

ASAMIYA PRAVAD

A comprehensive compilation of Assamese Proverbs and adages with an elaborate introduction.

By

Dr. S. RAJGURU M.A., D. Phil.,

Nowgong College,

NOWGONG

Assam

First Edition, June, 1972

Price Rs. 15/-

Published with the financial assistance from the Government of
India, Ministry of Education & Social Welfare.

প্ৰকাশক : ডক্টৰ সৰ্বেশ্বৰ ৰাজগুৰু
নগাওঁ, অসম ।

স্বত্বাধিকাৰী : ডক্টৰ সৰ্বেশ্বৰ ৰাজগুৰু,
নগাওঁ ।

বেটুপাতৰ শিল্পী : শ্ৰীপ্ৰণবকুমাৰ বৰুৱা
নগাওঁ ।

ছপা কৰোঁতা : শ্ৰীদেৱপ্ৰসাদ মিত্ৰ

ছপাখাল : এলুম প্ৰেছ
৬৩, বিডন ষ্ট্ৰীট, কলিকতা-৬

মূল্য : ১৫ টকা

প্ৰথম সংস্কৰণ

১৯৭২

অৰ্পণা

স্মৃতিৰ সঁফুৰাত যাৰ অলেখ কথা আজিও.
সেউজীয়া আৰু সজীৱ হৈ আছে আৰু
প্ৰবাদ সংগ্ৰহত যাৰপৰা আটাইতকৈ বেছি
সহায় আৰু প্ৰেৰণা পাইছিলো—

সেই মোৰ পৰম পূজনীয়া স্বৰ্গগতা মাতৃ অন্নদা দেবীৰ
পুণ্য স্মৃতিতেই
'অসমীয়া প্ৰবাদ'খনি অকিঞ্চন পুত্ৰৰ
ভক্তিৰ অঞ্জলি স্বৰূপে
অৰ্পণ কৰিলো ।

— অজুগত সেৱক —

শ্ৰীসৰ্বেশ্বৰ ৰাজভট্টক

প্ৰবাদৰ বিষয়ে কোনো ব্যাখ্যা নিদিয়াকৈ ক'ব পাৰি যে
ডঃ সৰ্বেশ্বৰ ৰাজগুৰু ডাঙৰীয়াৰ দ্বাৰা সংগৃহীত 'অসমীয়া প্ৰবাদ'
বোলা পুথিখন শ্ৰম আৰু অধ্যয়নৰ বিনিষ্ট উদাহৰণ। সমগ্ৰ
পুথিখন নহলেও একাংশ পঢ়ি চাই ব'ব সন্তোষ পালোঁ। লগতে
এজন ব্যক্তিয়ে ইমান শ্ৰম কৰা দেখি আচৰিতো হৈছোঁ। 'অসমীয়া
প্ৰবাদ' বোলা পুথিখনে অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ ভেটিক যে টনকিলাল
কৰিব সেই বিষয়ে সন্দেহ নাই। ডঃ ৰাজগুৰুৰ কল্যাণ কামনা
কৰিলোঁ।

সকলোৰে মজল হওক। ইতি—

হেম বৰুৱা,
অসম সাহিত্যসভাৰ সভাপতি,
ছুবন বোড,
গুৱাহাটী-১।

আগ কথা

সংগ্ৰহৰ কথা :

১৯৪৪-৪৫ চনত বোম্বাইৰ অগ্ৰাধ বক্সা কলেজৰ আই-এ শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ হৈ থকা অৱস্থাতে উক্ত কলেজৰ এ-এছ-এলু ক্লাবৰ প্ৰভাৱত আমাৰ মনত প্ৰবাদ সংগ্ৰহৰ কথাই ঠাই লৈছিল। তেতিয়াৰ পৰাই বৰ্লৈকে বাঙালীত অনুবিধা পালেই প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কৰিবলৈ ৰবিছিলো। ১৯৫৪ চনত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ত অসমীয়া বিভাগৰ ছাত্ৰ হিচাবে থকা কালতো অসমীয়া ভাষাত এখন উপযুক্ত প্ৰবাদ সংগ্ৰহৰ প্ৰভাৱ বৰ্লৈক উপলব্ধি কৰিব লগা হৈছিল। অসমীয়া বিষয়ত এম-এ পাচ কৰাৰ পাচত অসমীয়া প্ৰবাদৰ ওপৰত গৱেষণা কৰাৰ এটা প্ৰবল ইচ্ছাও হৈছিল; কিন্তু নানা কাৰণত সেই ইচ্ছা ত্যাগ কৰি “Medieval Assamese Society” (“মধ্যযুগীয় অসমীয়া সমাজ”) ৰ ওপৰতহে গৱেষণা কৰিবলৈ লোৱা হ’ল। তথাপিও অনুবিধা পালেই প্ৰবাদ সংগ্ৰহৰ কাম এৰা নাছিলো।

ব্যাপকভাবে প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কৰা কামত অৰ্থ আৰু সময় দুয়োটাৰে প্ৰয়োজন; কাৰণ এনেদৰে প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কৰিবলৈ হ’লে বাধ্যৰ বিভিন্ন অঞ্চললৈ গৈ প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কৰিব লাগে,—তেহে প্ৰবাদ সংগ্ৰহটো প্ৰতিনিধিমূলক হয়। কিন্তু আমাৰ পক্ষে এইদৰে দেশৰ বিভিন্ন অঞ্চলত ফুৰি প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কৰাটো সম্ভৱপৰ নহৈছিল। মাত্ৰ কৰ্ম-জীৱনত বি বি ঠাইলৈ যাব লগা হৈছিল সেই সেই ঠাইত প্ৰবাদ সংগ্ৰহৰ কাৰণে চোঁতাৰ অকণো ক্ষতি কৰা নাছিলো।

সংগ্ৰহ কৰা প্ৰবাদ বিলাকৰ বহু-সংখ্যক প্ৰবাদ আমাৰ জন্মস্থান শিৱসাগৰৰ চাৰিওফালে সংগ্ৰহ কৰা হয়। চাৰিওফালে প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কৰোঁতে পূজনীয়া মাতৃ, বৰ্গগতা অন্নদাদেবীয়ে যোক সকলো প্ৰকাৰে সহায় কৰিছিল। তেখেতে নিজৰ মুখৰ পৰা বহুসংখ্যক প্ৰবাদ কোৱাৰ উপৰিও গাঁৱৰ আইসকলৰ পৰা প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কৰি দিছিল আৰু বৰ্লৈক অহা পোহাৰীৰ পৰা প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কৰাতো সহায় কৰিছিল। ইয়াৰ বাহিৰেও ১৯৪৭-৪৮ চনত ভজোৰ ওচৰৰ

মাহমদা মিলিং হাইস্কুলত শিক্ষকতা কৰি থকা কাল হোৱাত ভজোৰ বিভিন্ন অঞ্চলৰপৰা প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কৰিছিলো। আকৌ ১৯৫০-ৰ পৰা ১৯৫৪ লৈকে চাৰিওৰ শৰীফৰ ফুকন বালিকা উচ্চ বিদ্যালয়ৰ সহকাৰী প্ৰধান শিক্ষকৰ কাম কৰি থকা কাল হোৱাত উক্ত স্কুলৰ শিক্ষক শিক্ষয়িত্ৰী আৰু ছাত্ৰীসকলৰ সহায়ত ভালেমান প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিলো। ১৯৫৭ চনৰ এপ্ৰিল মাহৰ পৰা ১৯৫৯ চনৰ চেপ্টেম্বৰ মাহলৈকে কামৰূপ জিলাৰ পাঠশালাত বজালী কলেজৰ অসমীয়া বিভাগৰ অধ্যাপক হৈ থকা কালছোৱাত বজালীৰ বিভিন্ন অঞ্চলৰপৰা প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কৰিছিলো। এই সময়ত প্ৰবাদ সংগ্ৰহত পাঠশালাৰ প্ৰাথমিক শিক্ষক সত্ৰা, দেশ-কৰ্মা ডাক্তৰ ৬জিনাবাম দাসৰ পত্নী ৬জুনাবী বালী দাস আৰু হৰিপুৰৰ ৬আতহুৰাম ডেকাৰ (দাইনা পালী) পৰা পোৱা সহায় বিশেষ উল্লেখযোগ্য। কৰ্মজীৱনত নগাঁৱতেই বেছি সময় কটোৱা হৈছে যদিও গবেষণামূলক গ্ৰন্থ “Medieval Asamese Society” (মধ্যযুগীয় অসমীয়া সমাজ) ৰ কামত আৱদ্ধ থাকিব লগা হোৱাত আৰু অলপ কাৰণত নগাঁৱত বিশেষ প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কৰিব পৰা নহ’ল। প্ৰবাদ সংগ্ৰহটো ছপাশাললৈ পঠোৱাৰ পাচত নগাঁও কলেজৰ ছাত্ৰ শ্ৰীমান খগেনচন্দ্ৰ শৰীকীয়াৰ পৰা প্ৰায় ৩৫টামান প্ৰবাদ পাওঁ। এওঁৰপৰা পোৱা প্ৰবাদ কেইটা ওপৰকিত সংযোগ কৰি দিয়া হ’ল। ইয়াৰ বাহিৰেও নাজিৰাৰ শ্ৰীঅপূৰ্ণকুমাৰ বৰপূজাৰীয়েও আমাক মাজে-মাজেৰে দুই-এটা প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কৰি দি এই সংগ্ৰহ কাৰ্যত সহায় কৰিছিল।

আমাৰ অসমীয়া ভাষাত এতিয়ালৈকে কেইবাখনো প্ৰবাদ-সংগ্ৰহ প্ৰকাশ হৈ ওলাই গৈছে। এইবিলাক সংগ্ৰহে অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ উন্নতিত যথেষ্ট বৰঙণি আগবঢ়াইছে। তথাপিও ক’ব লাগিব যে আমাৰ অসমত এতিয়ালৈকে ব্যাপকভাবে প্ৰবাদৰ সংগ্ৰহ কাৰ্য্য হোৱা নাই। প্ৰবাদৰ আমাৰ এই সংগ্ৰহ-টোত হেৰুৱাযোৱা প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কৰা হৈছে যদিও ক’ব লাগিব যে প্ৰবাদ সংগ্ৰহটো সম্পূৰ্ণ হোৱা নাই। কাৰণ উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে ৰাজ্যৰ প্ৰায় সকলো অঞ্চললৈ গৈ আমি প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কৰিব পৰা নাই। উদাহৰণ স্বৰূপে দৰং, গোৱালপাৰা আৰু উত্তৰ-লক্ষীমপুৰ আদি জিলাত মই প্ৰবাদ পোটাওঁ নাই। এইবোৰ ঠাইত প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কৰিব পৰা হলে সংগ্ৰহত প্ৰবাদৰ সংখ্যা নিশ্চয় বহুত বেছি হ’লহেতেন আৰু সংগ্ৰহটোও বেছি আকৃষ্টনিবিম্বলক হ’লহেতেন। ভবিষ্যতে চৰকাৰৰ দৰে বা সাহিত্য সভাই ক

কোনো সমৰ্থবান অসমীয়া সাহিত্যপ্ৰেমীয়ে নিশ্চয় এই কাম হাতত ল'ব বুলি আশা ৰাখি, বৰ্ত্তমানলৈকে আমি বিধিনি প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কৰিলো, তাকে, বহুত চেষ্টাৰ ফলত যথাসম্ভাৱে বাইজৰ আগলৈ উলিয়াইছো।

প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কাৰ্য্য জটিল। কথা-প্ৰসঙ্গতে উপযুক্ত বাস্তববৰণ নহ'লে মাত্ৰহৰ মুখৰপৰা প্ৰবাদ উলিয়াব পৰা সম্ভৱ নহয়। প্ৰবাদ জনা কোনো মাত্ৰহৰ ওচৰলৈ গলেও যে সবহসংখ্যক প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কৰিব পৰা হয় এনে নহয়;—কাৰণ কেতিয়াবা এনে কথাচহকী মাত্ৰহৰ মুখৰপৰা বিমানবোৰ প্ৰবাদ পোৱা যায় তাৰ ভিত্তৰত হয়তো ৫৬ টামানহে নতুন সংগ্ৰহ হয়। গতিকে ২১১০ মাইল বাট গৈয়ো ৫৬ টামান নতুন প্ৰবাদ লৈয়ে সৰুটো হৈ বৃষি আহিব লগা হয়। সাধাৰণতে তিব্বোতা মাত্ৰহৰ মুখতেই প্ৰবাদ বেছিকৈ শুনা যায়। কিন্তু তিব্বোতা মাত্ৰহৰ সহায় নহলে তিব্বোতা মাত্ৰহৰ মুখৰ পৰা প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কৰা টান। তিব্বোতা মাত্ৰহৰ মুখৰ পৰা প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কৰাত চাৰিওফালে আগুৱাব লাগে ৬ অৱদানবোৰৰ পৰা আৰু পাঠশালাত (বজালীৰ) ৬ শুল্কবীৰাল দাসৰপৰা পোৱা সহায়ৰ কথা পাহৰিব নোৱাৰোঁ। মাত্ৰহৰ মুখৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা প্ৰবাদৰ উপৰিও এই সংগ্ৰহত ডাকৰ বচন, শুকতীয়া ফকৰা, আৰু বুৰঞ্জী পুথি, বামাৱলী, মহাভাৰত, কীৰ্ত্তন, দশম, বোৰা, মনসা কাব্য আৰু চংদাৰী আৰু বহুমানিৰ পৰা প্ৰবাদ হিচাবে ব্যৱহৃত হোৱা উক্তিবোৰো যথাসাধ্য সংগ্ৰহ কৰি লিপিবদ্ধ কৰা হৈছে।

সম্পাদনাৰ কথা :

সংগ্ৰহৰ দৰেই প্ৰবাদৰ সম্পাদনা কামো জটিল। বিভিন্ন মাত্ৰহৰ মুখত পৰি বা মুখ-বাগৰি অহা প্ৰবাদবোৰৰ ভাৰা অকীৰ্ত্তন হোৱাৰ উপৰিও কিছুমানৰ ভাৰা বিকৃত হৈ পৰিছে। এনে বিকৃত প্ৰবাদৰ আচল ৰূপটো ধৰা পেলোৱা টান হৈ পৰে আৰু এনে কাৰণৰ কাৰণেও কিছুমান প্ৰবাদ আমি সংগ্ৰহৰ পৰা বাদ দিছিলো। অৱশ্যে এই প্ৰবাদবোৰ আমি বেলেগে সংৰক্ষণ কৰি ৰাখিব লাগিছিল; কিন্তু স্থিতিৰে যে সেইবোৰ বেলেগে ৰাখি থোৱাৰ প্ৰয়োজন সেই সময়ত উপলব্ধি কৰা নহ'ল। বজালীত সংগ্ৰহ কৰা কামৰূপীৰ উপভাষাৰ প্ৰবাদৰ ক্ষেত্ৰতো মাজে-মাজে তাৰ আচল ৰূপ ধৰা পেলোৱাটো আমাৰ পক্ষে সম্ভৱ হৈ পৰিছিল। বজালীত সংগ্ৰহ কৰা প্ৰবাদবোৰ বিমান পৰা ধৰি

কামৰূপীৰ উপভাষাতেই (বঙ্গালী অঞ্চলৰ) কথা হৈছে আৰু এনে প্ৰবাদৰ ক্ষেত্ৰত যিবোৰ শব্দৰ অৰ্থ বুজা সকলোৰে পক্ষে সম্ভৱ নহয় বুলি ভবা হৈছে সেইবোৰৰ অৰ্থ প্ৰবাদৰ দাঁতিয়ে দাঁতিয়ে দিয়া হৈছে।

ভূমিকাত বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ অসমীয়া প্ৰবাদৰ কথা উল্লেখ কৰি সেইবোৰৰ প্ৰত্যেকৰ বিষয়ে যথাসম্ভৱ একোটা আলোচনা কৰাৰ চেষ্টা কৰা হৈছে। ইয়াৰ বাহিৰেও বিভিন্ন দিশৰপৰা 'প্ৰবাদ' বাক্যত পৰা প্ৰত্যয় আৰু প্ৰবাদ বাক্যত প্ৰতিফলিত হোৱা অসমীয়া সমাজৰ বিভিন্ন দিশৰ বিষয়েও ভূমিকাত যথাসম্ভৱ বিশদভাৱেই আলোচনা কৰা হৈছে। ভূমিকাত আলোচনা কৰা কথাখিনিৰ প্ৰায়বোৰেই প্ৰবন্ধ আকাৰত বিভিন্ন সময়ত 'অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা', 'নতুন অসমীয়া', 'অসম বাণী', 'অসমী আই' আদি আলোচনী আৰু বাতৰিকাকতত প্ৰকাশ হৈছিল। আমাৰ ইচ্ছা আছিল বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ 'প্ৰবাদ'বোৰ শ্ৰেণীভুক্তভাৱে লিপিবদ্ধ কৰি, প্ৰয়োজন অনুসৰি, সেইবোৰৰ ব্যাখ্যা আৰু সেইবোৰৰ অন্তৰ্ভালত নহিও থকা সাধুকথা, ঐতিহাসিক তথ্যৰ টোকা তলত দি প্ৰকাশ কৰাৰ। প্ৰবাদবোৰৰ অৰ্থ সহ একোটা বাক্য ৰচনা কৰি লগে লগে দি গ'লে বেছি ভাল হ'ব বুলিও চুই-এক সাহিত্য-প্ৰেমী আৰু সাহিত্য-সেৱী সদাশয় ব্যক্তিয়ে আমাক কৈছিল। কিন্তু এনেদৰে কৰিবলৈ হলে বৰ্তমানৰ গ্ৰন্থখনিকেই ২০টা খণ্ডত ভাগ কৰিব লাগিলেহেতেন আৰু অধিক টকা আৰু অধিক সময়ৰো প্ৰয়োজন হ'লহেতেন। আমাৰ পক্ষে তেনেদৰে দাৱিছ বহন কৰিব পৰাটো বৰ্তমান সম্ভৱপৰ নহয় কাৰণেই সেই আশা ত্যাগ কৰিব লগা হ'ল।

বৰ্তমানৰ সংগ্ৰহটোত, সম্পূৰ্ণভাবে নহলেও যথাসম্ভৱ, অভিধানৰদৰে অকথ্যাকথ্যাক সত্যই প্ৰবাদবোৰ লিপিবদ্ধ কৰা হৈছে। যিবোৰ খণ্ড বাক্য চুটীয়া বা পটভূমিৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰা হয় তেনে বাক্যও এই সংগ্ৰহত ঠাই দিছো। একেধৰণৰ প্ৰবাদ কিছু সাল-সলনি হৈ বিভিন্ন অঞ্চলত বিভিন্ন ধৰণেৰে ব্যৱহৃত হোৱা দেখা যায়। এনে সমাৰ্থক প্ৰবাদো কেতিয়াবা বঙ্গালীৰ ভিতৰত আৰু কেতিয়াবা প্ৰয়োজন বুলি মূল সংখ্যাত লিপিবদ্ধ কৰিছো। সমাৰ্থক প্ৰবাদৰ সংখ্যা অধিক হলেও সেইবোৰৰ সংৰক্ষণ প্ৰয়োজন; কিয়নো সেইবোৰে আমাৰ ভাষা-সাহিত্যৰ ঐশ্বৰ্য্য আৰু সৌষ্ঠৱতা দেখুৱাব উপৰিও কোনো কোনো সময়ত আঞ্চলিক বৈশিষ্ট্যও দেখুৱাই দিয়ে। সাধুকথা জড়িত, তকতীয়া আৰু ঐতিহাসিক তথ্য জড়িত প্ৰবাদবোৰৰ কথা সেই সেই প্ৰবাদৰ দাঁতিত উল্লেখ

কবি যোদ্ধা হৈছে। তত্ক্ষণে বিভিন্ন গ্রন্থ পৰা প্ৰবাদ হিচাবে ব্যৱহাৰ হোৱা বিবোধ উক্তি এই গ্ৰন্থত অন্তৰ্ভুক্ত কৰি লোৱা হৈছে সেইবোৰৰ দ্বাৰা দীপ্তিৰে যিমান পৰা বান্ধ মূল গ্ৰন্থৰ কথা উল্লেখ কৰা হৈছে। সংখ্যালব্ধাৰী আৰু অক্ষবাহুবাৰী প্ৰবাদৰ পাণ্ডুলিপিটো প্ৰস্তুত কৰাৰ পাচত যিখিনি প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কৰা হৈছিল সেইখিনি 'ওপৰকি' হিচাবে গ্ৰন্থৰ শেষত ঠাই দিয়া হৈছে।

প্ৰকাশৰ কথা :

এনে এটা প্ৰবাদ সংগ্ৰহ প্ৰকাশ কৰিবলৈ আগবঢ়াটো আমাৰ পক্ষে এটা জটিল কাম ; কাৰণ ইয়াৰ কাৰণে গ্ৰন্থ প্ৰকাশৰ অজ্ঞতা আৰু অৰ্থ দুয়োটাৰে প্ৰয়োজন। আমাৰ এই দুয়োটাৰে অভাৱ। বহুদিনৰপৰা সংগ্ৰহ কৰি থকা এই প্ৰবাদ সংগ্ৰহটো প্ৰকাশৰ কাৰণে আমি বহুতো প্ৰকাশকৰ ওচৰ চাপিছিলো ; কিন্তু কাৰোৰ পৰা এই বিষয়ত সহায়ি পোৱা নহ'ল। ১৯৬৩ চনৰ মে' মাহত অসম প্ৰকাশন পৰিষদৰ ওচৰতো গ্ৰন্থখন প্ৰকাশৰ কাৰণে আৰ্থিক সাহায্য বিচাৰি আবেদন কৰিছিলো ; কিন্তু প্ৰায় এবছৰৰ পাচত ১৯৬৪ চনৰ এপ্ৰিল মাহত প্ৰকাশন পৰিষদৰ তেতিয়াৰ সচিব আৰ্থিক সাহায্য দিবলৈ পৰিষদৰ অপাৰগতা প্ৰকাশ কৰি পাণ্ডুলিপিটো ঘূৰাই দিলে। আকৌ ১৯৭০ চনৰ শেষ ভাগত অসম চৰকাৰৰ শিক্ষা বিভাগৰ যোগেদি কেন্দ্ৰীয় শিক্ষা আৰু সমাজকল্যাণ বিভাগলৈ সংগ্ৰহটো প্ৰকাশৰ কাৰণে আৰ্থিক সাহায্য বিচাৰি আবেদন কৰোঁ আৰু তেতিয়াৰ মুখ্যমন্ত্ৰী মহাশয়ৰ ৮৮বিলাপ্ৰসাদ চলিহা দেৱকো পাণ্ডুলিপিটো দেখুৱাওঁ। চলিহা ডাঙৰীয়াই এই বিষয়ত যি পাৰে কৰিব মূলি মোক আশ্বাস দিয়ে। অৱশেষত ১৯৭১ চনৰ জুন মাহৰ শেষ ভাগত অসম, চৰকাৰৰ পৰামৰ্শ মতে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ শিক্ষা আৰু সমাজ কল্যাণ বিভাগৰ মন্তব্যপ্ৰসবে সংগ্ৰহটো প্ৰকাশৰ কাৰণে এটি আৰ্থিক যন্ত্ৰণা আগবঢ়ায়। সংগ্ৰহটো প্ৰকাশৰ কাৰণে এই সাহায্য সামান্য যদিও, এই সহায়ৰ ওপৰতেই নিৰ্ভৰ কৰি আমি প্ৰকাশৰ কামত আগবাঢ়োঁ।

বহুতো সজ আৰু কৃতীলোকৰ সহায়কৃতি আৰু শুভেচ্ছা পোৱা এই প্ৰবাদ সংগ্ৰহটো বহুত বছৰৰ চেষ্টাৰ ফলত আমি বাইজৰ আগলৈ উলিয়াবলৈ সক্ষম হৈছোঁ। সংগ্ৰহটো কেন্দ্ৰীয়া হৈছে আৰু ই অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ উপকাৰ

সাধন কবিবনে নকৰে ভাব বিচাৰৰ ভাব অসমীয়া সাহিত্যপ্ৰেমী আৰু সাহিত্য-সেৱী ৰাইজৰ ওপৰত। যদি এই সংগ্ৰহটোৱে অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ কিঞ্চিপৰিমাণেও উপকাৰ সাধন কৰিব পাৰে তেনেহলেই আমি বহুবছৰৰ পৰিশ্ৰম সাৰ্থক হোৱা বুলি কৃতাত্ম মানিব।

নগাওঁ কলেজৰ আমাৰ ভালেমান ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সহায়ত অক্ষৰালুপাৰী প্ৰবাদবোধৰ আমি এটা পাণ্ডুলিপি প্ৰস্তুত কৰি ৰাখিছিলো। এই পাণ্ডুলিপিটো ছপাশাললৈ পঠোৱাৰ আগতে আকৌ এবাৰ চাই-চিতি নতুনকৈ কপি কৰোৱাৰ অভ্যন্ত প্ৰয়োজন আছিল। কিন্তু কেন্দ্ৰীয় শিক্ষাবিভাগৰ অনুদানটো আমি হঠাতেই পালো আৰু এই অনুদানৰ লগত গ্ৰন্থখন প্ৰকাশ কৰি উলিওৱাৰ নিৰ্দিষ্ট দিনো ধাৰ্য কৰি দিয়া আছিল। গতিকে সময়ৰ অভাৱত নতুন প্ৰতি-লিপি এটা প্ৰস্তুত কৰোৱাৰ আশা বাদ দি পুৰণা পাণ্ডুলিপিটোকে আমি ছপাশাললৈ পঠাই দিব লগা হয়। ইয়াৰ কাৰণে আৰু আৰ্থিকাক্ষত চোৱাৰ অনভিজ্ঞতাৰ কাৰণেও গ্ৰন্থখনত কিছু বৰ্ণাশুদ্ধি বৈ গৈছে। অৱশ্যে এই বৰ্ণাশুদ্ধিয়ে বিবৰ-বস্তৰ বিকৃত অৰ্থ কৰা নাই। তথাপিও আমি এই ভুলৰ কাৰণে অতিশয় দুঃখিত আৰু ইয়াৰবাবে সদাশয় ৰাইজৰ ওচৰত কমা প্ৰাৰ্থনা কৰিছোঁ। সুধীবৃন্দৰ ওচৰত আমাৰ বিনীত অনুৰোধ এয়ে যেন বৰ্ণাশুদ্ধি আৰু দুই-এটি যতি চিনৰ ব্যতিৰেকে কিবা ক্ৰটি-বিচ্যুতি দেখিলে ভৱিষ্যতে সংশোধনৰ কাৰণে আঙুলিয়াই দি আমাক কৃতাত্ম কৰে। অৰ্থৰ বিসঙ্গতি ঘটোৱা কেইটামান ভুলৰ শুধৰণী গ্ৰন্থখনৰ শেহত দিয়া হ'ল।

কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন :

বিভিন্ন অঞ্চলৰপৰা প্ৰবাদ সংগ্ৰহ কৰাত আৰু প্ৰবাদ সংগ্ৰহটো প্ৰকাশৰ কাৰ্যত আমি বহুতো সদাশয় ব্যক্তি আৰু আমাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰপৰা সহায় পাইছিলো। এইসকলৰ ভিতৰত দুই-একৰ কথা হয়তো পাহৰিছোঁ। যিসকলৰ কথা আমি স্মৰিব পাৰিছোঁ আৰু আমাৰ স্মৃতিৰ সঁহুৱাত এতিয়াও সজীৱ হৈ আছে সেইসকলৰ নাম কৃতজ্ঞতাৰে স্মৰণ কৰাটো এই প্ৰসঙ্গত এটা পৱিত্ৰ কৰ্ত্তব্য বুলি ভাবিছোঁ। আমাৰ সৌৱৰণত যদি কোনো লোকৰ নাম বাদ পৰি গৈছে তেনেহলে সেই সকললৈও কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিছোঁ।

জয় জয়ন্তে আমাৰ হাতত বহুত দিন পৰি থকা এই প্ৰবাদ সংগ্ৰহটো আৰ্থিক সাহায্য আগবঢ়াই বাইজৰ আগত প্ৰকাশ কৰিবলৈ সুবিধা দিয়াৰ বাবে বেজীয়া চৰকাৰৰ শিক্ষা আৰু সমাজ কল্যাণ বিভাগৰ মন্ত্ৰী দণ্ডৰ আৰু অসম চৰকাৰৰ শিক্ষা বিভাগলৈ আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিছোঁ। প্ৰসঙ্গক্ৰমে প্ৰাক্তন মুখ্যমন্ত্ৰী ৮বিমলাপ্ৰসাদ চলিহা দেৱৰ কথাও কৃতজ্ঞতাৰে স্মৰণ কৰিছোঁ। ইয়াৰ বাহিৰেও বিভিন্ন প্ৰকাৰে সহায় কৰা আৰু দিহাপৰামৰ্শ দিয়া প্ৰাক্তন কবিমন্ত্ৰী শ্ৰীলক্ষ্মীপ্ৰসাদ গোস্বামী, অসম ৰাজ্যিক শিক্ষা বিভাগৰ অধিকৰ্ত্তা শ্ৰীউমা-কান্ত শৰ্মা, বুৰঞ্জীবিদ শ্ৰীবেণুৰ শৰ্মা, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বৰীজ অধ্যাপক ডক্টৰ শ্ৰীসত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা, কবিত্ব শ্ৰীমহেন্দ্ৰনাথ মৈহেংনাং ডেকাফুৰন, নগাওঁ কলেজৰ প্ৰাক্তন অধ্যক্ষ শ্ৰীযজ্ঞেশ্বৰ শৰ্মা, বৰ্ত্তমানৰ অধ্যক্ষ শ্ৰীমুহিৰাম শইকীয়া, উপাধ্যক্ষ শ্ৰীকলীজলাল দত্ত, শ্ৰীশশীকান্ত শৰ্মা বি. এ., বি. টি., আৰু অধ্যাপক শ্ৰীললিতচন্দ্ৰ শইকীয়ালৈ আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা আৰু ধন্যবাদ জ্ঞাপন কৰিছোঁ। অধ্যাপক শ্ৰীযোগেন্দ্ৰনাথৰণ ভূঞা, শ্ৰীতোৰেশ্বৰ শৰ্মা এম. এ., অধ্যাপক মহেশ্বৰ চালে আৰু শ্ৰীহোমেশ্বৰ দেব শৰ্মা বি. এ., কোঁতেঙলোকৰপৰা পোৱা সহায়ৰ কাৰণে ধন্যবাদ জনাইছোঁ।

প্ৰবাদ সংগ্ৰহত সহায় কৰাৰ বাবে ওপৰত উল্লেখকৰি অহা লোকসকলৰ উপৰিও মাহমৰা দিল্লি হাইস্কুলৰ প্ৰধান শিক্ষক শ্ৰীনগেন্দ্ৰনাথ ভট্টাচাৰ্য্য বি. এ., বি. টি., চাৰিঙৰ শ্ৰীৰঞ্জনী বৰঠাকুৰ বি. এ., শ্ৰীসৰ্ৱেশ্বৰী নাথ, শ্ৰীমুহীধৰ চুতীয়া বি. এ., ৮মাকোৰ বৰা, বজালীৰ শ্ৰীকণ শৰ্মা, শ্ৰীমহিম শৰ্মা আৰু শ্ৰীমনোমোহন চৌধুৰীলৈ ধন্যবাদ জনাইছোঁ। ভূমিকাত সন্নিবিষ্ট কথাখিনিৰ কিছু অংশ বিভিন্ন প্ৰবন্ধ আকাৰত প্ৰকাশ হোৱা, 'অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা', 'অসম বাণী', 'নতুন অসমীয়া', 'অসমী আই' আদি আলোচনী আৰু বাতৰি কাকতলৈ আৰু অসমৰ বিসৰূপ স্নানমন্ত্ৰী সু-সাহিত্যিক আৰু সমালোচকৰ একোটি মন্তব্য পুথিখনিত সন্নিবিষ্ট কৰিবলৈ পোহাৰ সৌভাগ্য হৈছে সেই সকললৈও আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিছোঁ। প্ৰবাদবিলাক অক্ষৰানুযায়ী সজাই পাণ্ডুলিপিটো প্ৰস্তুত কৰাত নগাওঁ-কলেজৰ বহুতো প্ৰাক্তন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সহায় কৰিছিল। তাৰে ভিতৰত আমাৰ মনত পৰা হ'ল: শ্ৰীতৰুণ শৰ্মা, শ্ৰীযতীন শৰ্মা (হুৱো ভাতৰিষ), শ্ৰীতৰুণ শৰ্মা (পুৰণি গুৱামৰ), শ্ৰীশশীনাথ, শ্ৰীভুবনচন্দ্ৰ দেবনাথ, শ্ৰীললিতা শৰ্মা, শ্ৰীঅৰুণা সন্দিকৈ, শ্ৰীৰীণা সন্দিকৈ, শ্ৰীমঞ্জু শৰ্মা, শ্ৰীকৃষ্ণা

হাজৰিকা, শ্ৰীগায়ত্ৰী বৰুৱা, শ্ৰীবীণা বৰা, শ্ৰীহৰমোহন গোস্বামী, শ্ৰীবদন লক্ষ্য,
 শ্ৰীহৰকান্ত গোস্বামী, শ্ৰীপ্ৰণব শৰ্মা আৰু শ্ৰীভোলানাথ শইকীয়া। আয়াৰ
 প্ৰথম বৰ্জা শ্ৰীমতী লাগৰিকায়ো পাতুলিপি প্ৰস্তুত কৰাত সহায় কৰি দিছিল।
 'এওঁলোক সকলোকে হিৰাউবুৰিৱাই মৰম আৰু আশীৰ্ব যাচিছোঁ। মগাৰ্হৰ
 প্ৰতিভাশালী উদীয়মান শিল্পী শ্ৰীপ্ৰণবকুমাৰ বৰুৱাই বেটুপাতৰ ছবি আঁকি
 দিয়াৰ বাবে আৰু কলিকতাৰ এলুম প্ৰেছৰ শ্ৰীযুত দেবপ্ৰসাদ মিত্ৰ ডাঙৰীয়াই
 যথেষ্ট কষ্ট স্বীকাৰ কৰি আৰু দায়িত্বসহকাৰে গ্ৰহণন ছপাই দিয়াৰ বাবে এই
 ধন্যবাদ লোকলৈ আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা জনাইছোঁ। প্ৰবাদ সংগ্ৰহত সন্তোষেই
 সহায় কৰি থকাৰ উপৰিও আন্তৰিকতাৰে সংলাপৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰি এনে কামত
 এথোজ আগবাঢ়িবলৈ হলেও সুবিধা দিয়াৰ বাবে শ্ৰীমতী চাকপ্ৰভা দেৱীক
 ধন্যবাদ বা কৃতজ্ঞতা জনাই অণয়ুক্ত হোৱাৰ চেষ্টা কৰাৰ ইচ্ছা নাই।

বাইজৰ কৃপাভিকাকাবী—

৩০।৬।১৯৯২

শ্ৰীমৰ্কেণ্ডৰ বাজগুৰু

নগাওঁ

সূচী

বিষয়	পৃষ্ঠা
আগ কথা	১—৮
১। ভূমিকা	১—৫৩

ফকৰা, যোজোনা, পটন্তৰ আৰু ডাকৰ বচন—প্ৰবাদ-
বাক্য আৰু জন-বিশ্বাস—প্ৰবাদ বাক্যত কুৰিখ্যদ্ভা,
ঘৰখন আৰু বাজহুৱা জীৱন—প্ৰবাদ বাক্যৰ অন্তৰ্ভাষিত
জী-চৰিত্ৰ—বৈষ্ণৱ আন্দোলনৰ পটভূমিত প্ৰবাদ বাক্য।

২। প্ৰবাদ—

অ	১
আ	১৩
ই	৪১
ঈ	৪৩
উ	৪৪
ঊ	৪৯
ঋ	৪৯
ৠ	৬৪
ৡ	৬৪
ৢ	৬৭
ৣ	৬৮
৤	১০৫
৥	১১৫
০	১৩২
১	১৩৬
২	১৫৩
৩	১৫৬

বিবরণ				পৃষ্ঠা
ট	১৬৯
ঠ	১৭৩
ড	১৭৪
ঢ	১৭৮
ণ	১৮১
ত	১৮৮
থ	২০০
দ	২১৫
ধ	২২৫
ন	২২৭
প	২৪৭
ফ	২৬৯
ব	২৭৩
ভ	৩০৮
ম	৩২৪
য	৩৪৯
র	৩৬৮
ল	৩৮০
শ	৩৮৯
ষ	৪০০
স	৪০০
হ	৪২২
ক	৪৩৮
৩। ওপবন্ধি	৫৩৯
৪। ওপবন্ধী	৪৪৯

ভূমিকা

ককৰা, যোজোনা, পটন্তৰ আৰু ডাকৰ বচন :

পৃথিবীৰ প্ৰায় সকলো দেশৰে মানুহে তেওঁলোকৰ দৈনন্দিন জীৱনত ককৰা, যোজোনা, পটন্তৰ আদি ব্যৱহাৰ কৰে। এইবিলাক মূলতঃ মৌখিক সাহিত্যৰ অন্তৰ্ভুক্ত। সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীবিদসকলে এই ককৰা, যোজোনা আৰু পটন্তৰবিলাকক আদি যুগৰ বুলি স্বীকাৰ কৰিছে। অসমীয়া মৌখিক সাহিত্যৰ এই যুগটো বুৰঞ্জীবিদসকলে খৃষ্টাব্দ বৰ্ষ শতাব্দীৰপৰা অষ্টম-নৱম শতাব্দীৰ ভিতৰৰ বুলি অনুমান কৰিছে। অৱশ্যে এই মৌখিক বা লোক-সাহিত্যৰ আদি যিটো লিখিত ৰূপ দেখিবলৈ পাইছোঁ, তাৰ ভাৱাই আমাক বৰ্ষ, সপ্তম আদি শতাব্দীৰ কোনো আভাস দিব পৰা নাই। তৰুপৰি, তাৰতীয়া আধুনিক আৰ্য্য ভাষা সমূহৰ আধুনিক যি ৰূপ, সেই ৰূপৰ সূচনা হয় খৃষ্টীয় দশম-একাদশ আদি শতাব্দীৰপৰাহে। মৌখিক সাহিত্যবোৰৰ লিখিত-ৰূপলৈ, অৰ্থাৎ ইয়াৰ ভাষালৈ লক্ষ্য কৰি এইবিলাক চতুৰ্দশ, পঞ্চদশ আদি শতাব্দীৰ ভিতৰতহে লিপিবদ্ধ অৱস্থালৈ আহে বুলি অনুমান কৰা হৈছে। ইয়াৰ আগেয়ে এইবিলাকৰ ৰূপ কেনে আছিল তাক সঠিককৈ ক’ব নোৱাৰিলেও এইবিলাকৰ যে প্ৰচলন আছিল তাক জানিব পাৰি। খৃষ্টীয় সপ্তম শতাব্দীৰ অসমৰ ৰজা ভাস্কৰবৰ্মাই উজ্জ্বল-ভাষতৰ সন্মাত হৰ্ষবৰ্দ্ধনলৈ সঁচীপাতত লিখা প্ৰবাদ-বাক্য এখন পুৰি উপঢৌকন হিচাবে পঠাইছিল। খৃষ্টীয় অষ্টম-নৱম শতাব্দীত মহাজীৱা সিদ্ধাচাৰ্য্য-সকলৰ দ্বাৰা ৰচিত চৰ্যাপদ নামৰ গ্ৰন্থত আমাৰ কিছুমান অসমীয়া প্ৰবাদ-বাক্য প্ৰাচীন ৰূপ দেখিবলৈ পোৱা যায়। চৰ্যাপদৰ কেইবাজনো প্ৰখ্যাত সিদ্ধাচাৰ্য্য অসমৰ লোক আছিল। ইয়াৰ ভাৱাই আধুনিক অসমীয়া ভাষাৰ পূৰ্ব স্তৰৰ অপভ্ৰংশৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰিছে। অসমীয়াত প্ৰবাদ হিচাবে ব্যৱহাৰ কৰা ভালেমান উক্তি এই গ্ৰন্থখনত আছে। যেনে—“আপনা মাংসই হৰিণা বৈবী”, অৰ্থাৎ হৰিণাৰ আপোন মাংসই বৈবী, “হাৰেৰ কৰুণ মা লেউ দাপণ,” অৰ্থাৎ “হাততেই কৰুণ, দাপোণৰ কি প্ৰয়োজন”—ইত্যাদি।

ব্যাপক আলোচনা আৰু গবেষণাৰ ফল স্বৰূপে পৃথিবীৰ বিভিন্ন অঞ্চলৰ মৌখিক সাহিত্যৰ বহুতো কথাই উল্লেখ্য হৈছে; কিন্তু হুবহু বিষয় যে আমাৰ

মৌখিক সাহিত্যৰ সকলো কথা ভালকৈ এতিয়াও পোহৰলৈ অহা নাইঃ বহুতো ককৰা, যোজোনা আৰু পটন্তৰ বিশ্বস্তিৰ বুকুত লীন হৈ গৈছে। ইতিমধ্যে বিধিনি প্ৰকাশ হৈছে তাৰো বৈজ্ঞানিক প্ৰণালীৰে সংগ্ৰহ আৰু আলোচনা এতিয়াও হৈ উঠিছে বুলি কব নোৱাৰি। যথাসময়ত সংৰক্ষণ নোহোৱাক কাৰণে আমাৰ বহুতো প্ৰবাদ-বাক্য যে হেৰাই গৈছে তাত সন্দেহ নাই।

প্ৰবাদ-বাক্যবোৰৰ অন্তৰায়ো বহুতো। মুগৰ পৰিৱৰ্ত্তনৰ লগে লগে সমাজ-সময়ত ককৰা-যোজোনাবিলাকৰ প্ৰতি বিত্ত-শ্ৰদ্ধ হ'ল; সমাজত ইয়াৰ প্ৰসাৰ আৰু জনপ্ৰিয়তাত প্ৰতিবন্ধকতাৰ সৃষ্টি হ'ল। যিসকলে প্ৰবাদ-বাক্য ব্যৱহাৰ কৰে সেইসকলৰ প্ৰতি বিজ্ঞপবাণ নিক্ষেপিত হ'ল: "জানীয়ে প্ৰবাদৰ সৃষ্টি কৰে আৰু মূৰ্খই তাকে অনুসৰণ কৰে।" ইংলণ্ডৰ এজন সম্ভ্ৰান্ত লোক লৰ্ড চেষ্টাৰফিল্ডে তেওঁৰ পুতেকলৈ নানা পৰামৰ্শ দি চিঠি লিখোঁতে, তাৰ মাজতে প্ৰবাদ-বাক্য ব্যৱহাৰ নকৰিবলৈও সৱধান বাণী শুনাইছিল। তেখেতে লিখিছিল: "এজন আধুনিক ভদ্ৰলোকে কেতিয়াও প্ৰবাদ-বাক্য আৰু নীহ উক্তিৰ আশ্ৰয় ল'ব নালাগে।" এনে এটা মনোভাব আমাৰ সমাজতো সোমাইছিল আৰু ইয়াৰ ফল স্বৰূপেই প্ৰবাদ-বাক্যৰ ক্ষেত্ৰখন সংকোচিত হৈ আহিছিল। ইয়াৰ অন্তৰালত নিহিত থকা সৰ্বসাধাৰণৰ বস-চেতনাও শব্দবিদ্ধ হ'ল। যিসকল লোকে ককৰা-যোজোনাবিলাক সংগ্ৰহৰ চেষ্টা কৰিছে সেইসকলে জানে যে যিসকল তিবোতাৰ মুখত বেছি ককৰা-যোজোনাৰ ব্যৱহাৰ শুনা যায় তেওঁলোকক আমাৰ সমাজৰ মাজুহে বেছি মুখচোকা বা মুখৰা বুলি ধৰি লয়। গতিকে ককৰা-যোজোনা জনা তিবোতা এনে আখ্যা লাভৰ ভয়তেই প্ৰবাদ কৰলৈ ইচ্ছুক নহয়। বয়োবৃদ্ধ বহুত গাঁৱলীয়া লোকে ইহলীলা সম্বৰণ কৰাৰ লগে লগেও বহুত ককৰা-যোজোনা অন্তৰ্হিত হৈ গৈছে। এই ককৰা, যোজোনা আৰু পটন্তৰবিলাক সাধাৰণতে কথো-প্ৰসঙ্গতহে মাজুহৰ মুখলৈ আহে। গতিকে এইবোৰৰ সংগ্ৰহত বহুতো সমস্যা আৱণ্টক হয়। আকৌ কথা প্ৰসঙ্গতো উপযুক্ত বাস্তববৰণ সৃষ্টি নহলে পৰিশ্ৰমেই ব্যৰ্থ হয়। এইদৰেই কালৰ সোঁতত আমাৰ বহুতো প্ৰবাদ-বাক্য হেৰাই গৈছে। ইয়াৰ উপৰিও মোহামৰীয়া বিদ্ৰোহৰপৰা মানব আক্ৰমণৰ প্ৰায় এক শতাব্দীকাল পাচলৈকে অসমৰ সাংস্কৃতিক তথা জাতীয় জীৱনৰ মুৰ্খ-প্ৰায় অৱস্থা। এই সময় হোৱাতো অসমীয়া জাতিৰ সাংস্কৃতিক জীৱনৰ বহুতো কথাই হয় লুপ্ত হৈছে, নহয় স্থানান্তৰ

হৈছে। বৰ্ত্তমান আমি বিবোধ প্ৰবাদ-বাক্য পাইছোঁ, সেইবোধৰো কিছুমানৰ বখাসময়ত সংকল্প আৰু লিপিবদ্ধ নোহোৱাৰ কাৰণে মূলৰপৰা কিছু বিকৃতি ঘটিছে বুলি ভাবিবৰ থল আছে।

ফকৰা, যোজোনা আৰু পটন্তৰবিলাক হৈছে “দহৰ জ্ঞান আৰু একৰ বাণী।” এইবিলাক মাহুহৰ প্ৰত্যক্ষ জ্ঞানৰ অভিব্যক্তি; যুগ যুগ ধৰি মাহুহৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ অভিজ্ঞতাৰ সংক্ষেপ অথচ সাৰগৰ্ভ বাণী। যেতিয়াই সাদৃশ্যপূৰ্ণ ঘটনাৰ সম্মুখীন হয়, তেতিয়াই এইবিলাক স্বতঃকৃত্ত ভাবে উক্ত হয়। যুগ যুগ ধৰি মাহুহৰ জীৱনত এই বাণীসমূহৰ সত্যতা প্ৰমাণিত হৈ অহাৰ কাৰণেই ক্ৰমান্বয়ে ইহঁতৰ জনপ্ৰিয়তা বৃদ্ধি পাবলৈ ধৰিলে। কালক্ৰমত সমাজৰ জ্ঞানীসকলৰ চিন্তা-প্ৰস্তুত বাণীসমূহো এই প্ৰবাদ বা লোকোক্তিৰ অন্তৰ্ভুক্ত হবলৈ ধৰিলে। সংস্কৃতত এনে বাক্যকে ‘আশু’ বাক্য বুলি কোৱা হয়। যেনে—“অহিংসা পৰম ধৰ্ম।” বায়ীকি, ব্যাগ, বাম, কৃষ্ণ, বুদ্ধ আদিৰ পৰা আৰম্ভ কৰি গান্ধী, ববীন্দ্ৰনাথ আৰু সমাজৰ আন প্ৰোক্ত সকলৰ বাণীয়েও এই লোকোক্তিৰ অন্তৰ্ভুক্তি লাভ কৰিবলৈ ধৰিলে। আনকি গাওঁৰ বা সমাজৰ বনিকসকলৰ বাক্যয়ো লোকোক্তিৰ ভিতৰত স্থান লাভ কৰি ইয়াৰ কলেৱৰ বৃদ্ধি কৰি আহিছে। এইদৰেই সমাজৰ সাধাৰণ আৰু অসাধাৰণ উভয় শ্ৰেণীয়েই প্ৰবাদ-বাক্যসমূহৰ সৃষ্টিত বৰঙণি যোগালে। প্ৰবাদ-বাক্যসমূহে কালক্ৰমত জাতীয় জীৱনৰ সমুদায় স্তৰতে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ ঘটালে যদিও কোনো কোনো সমালোচকে তাত্ত্বিক শিক্ষা বা লোক-শিক্ষা প্ৰবাদ-বাক্য-বিলাকৰ প্ৰধান লক্ষ্য নহয় বুলি অভিহিত কৰিছে; তথাপি ইয়াৰ বিপ্লৱণ আৰু অধ্যয়নত অসমীয়া জাতিৰ মনস্তত্ত্ব, আচাৰ-ব্যৱহাৰ, বীতি-নীতি, সমাজ-নীতি, ধৰ্ম-নীতি আদি বহুত কথাই ধৰা পৰে। ইয়াৰ ভাৱা দৈনন্দিন ব্যৱহাৰিক যদিও, প্ৰত্যক্ষ জ্ঞানৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ৰচিত হোৱাৰ কাৰণেই ই শক্তিশালী।

ফকৰা-যোজোনাবিলাকত শব্দৰ স্পষ্টতা আৰু অৰ্থৰ আৱিষ্কাৰ মন কৰিব লগীয়া। এইবিলাকৰ সহায়েৰে চমু কথাৰেই বহুত কথা কব পৰা হয়; এইবিলাক কথাৰ সাগৰ। কেতিয়াবা একোটাইট প্ৰবাদৰ অন্তৰ্ভাগত একোটা মনোবশৰ সাধুও উম লৈ থাকে। কেতিয়াবা ইহঁত বৰ সৰল আৰু স্পষ্ট আৰু কেতিয়াবা বৰ জটিল। প্ৰত্যক্ষভাবে কবলৈ ইচ্ছা নকৰিলে পৰোক্ষভাবে ইয়াৰ

সকলক্ষেই কথা কোৱা হয়। বিক্ৰপ বা ইতিকিং কবিবলৈ হলে ইয়াৰ এটা মাতিলেই “লাপো যবে” অথচ “লাঠীও নাভাগে।” নাইবা “অবুজৰ বুজোৱা” যে টান কথা, “ঢেকুৱা ঠাৰি সিজোৱা”ৰ উপৰায়ে বিশদকৈ বুজাই দিব পৰা হয়। কথা চমু অথচ সাৰগৰ্ভ কবিবলৈও এই কববা, বোজোনা আৰু পটন্তৰৰ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। শব্দ আৰু কথাৰ যিভব্যয়িতাও এইবোৰত মন কৰিব লগীয়া। যেনে: “বাঘ চাব নালাগে বিড়লীকে চোৱা,” “দেখাতে চিত্তল, পিঠিত কাইট” ইত্যাদি। প্ৰবাদ-বাক্য-বিলাকত অসমীয়া সাহিত্যৰ স্বাভাৱিক ছন্দৰ প্ৰাচীন ৰূপটো পোৱা যায়। ইয়াত আছে অসমীয়া সমাজৰ লগত বাহ্যিক জগতখনৰ সন্ধ, জীৱনৰ অভিব্যক্তি; ইয়াত আছে অসমীয়া জীৱনৰ তীব্ৰ সমালোচনা, চমু সাৰগৰ্ভ মন্তব্য—অন্তৰ সৰকি যোৱা ব্যঙ্গ। আৰু আছে, অসমীয়া জাতীয় জীৱনৰ ধাৰা, বৈশিষ্ট্য আৰু সামাজিক জীৱনৰ প্ৰতিবিম্ব। চমুতে কবলৈ গলে অসমীয়া-প্ৰবাদ-বাক্যবিলাক অসমীয়া জাতীয় জীৱনৰ লগত ঘনিষ্ঠ ভাবে জড়িত হৈ আছে। প্ৰবাদ-বাক্যবিলাকৰ আন এটি মনোৰম কথা ফুল ইয়াৰ অত্যাতি বিলাক (hyperbole)। এইবোৰত স্বভাৱ কবিসকলৰ কল্পনা-বিলাসিতা বিশেষ মন কৰিব লগীয়া। যেতিয়া কোনো সমাজত এনে অত্যাতি থকা প্ৰবাদ কোৱা হয়, তেতিয়া ই সমাজৰ সকলকো বৰ আৰোদ দিয়ে। অৱশ্যে এনে প্ৰবাদৰ অন্তৰালত মাজে-সময়ে ব্যঙ্গৰ মনোভাৱো নথকা নহয়। উদাহৰণ স্বৰূপে চুলি কম থকা মাইকী মাহুচে নিজৰ চুলিৰ বিষয়ে যি কবিলে কোৱা হয় :—

“মোৰ চুলি এইটাৰ, ছগে খালে তিনিবাৰ।

ভাতে আকৌ মজুমদাৰৰ পুতেকেও খি লোবে,

তেওঁ আছে এইটাৰ ॥”

আকৌ, নিজক তামোলভী বোলাই ফুৰা লোকৰ পুত্ৰো লগা অৱস্থা দেখি কোৱা হয় :—

“তামোলৰ চকুৱাৰ হাঁচতিখনি ফলীয়া বেতেৰে সিয়া।

বাঁহৰ চোঁৱ কটাৰীখনি সিও শানত দিয়া ॥

আমগুটিৰ টোমাটি কাউৰী লাউৰ চুগ।

বাটে বাটে স্মৃতি ফুৰোঁ তামোল খোৱা কোন ॥

খাওঁ চাৰিখন, দিওঁ চাৰিখন, গাঁঠিতো চাৰিখন থাকে ।

নাথালেও নোৱাৰোঁ খোৱা ৰান্ধুৱে নহেবেকত তামোলাটো লাগে যু”
ইত্যাদি ।

এনে অভ্যুক্তি থকা প্ৰবাদ আমাৰ বহুতো আছে ।

সাধাৰণ অৱস্থাত আমি ককাৰা, যোজনা আৰু পটন্তৰ এই তিনিটাৰ
ভিত্তৰত বিশেষ ব্যৱধান মনত নাৰাখোঁ । কিন্তু দৰ্শাচলতে তিনিওটা ভিন্ন বস্তু
আৰু প্ৰয়োগতো ইহঁতৰ সুকীয়া বৈশিষ্ট্য আছে ।

পটন্তৰত প্ৰথমে মূল কথাটো এটা উদাহৰণৰ সহায়েৰে বুজোৱা হয় ।
ইয়াত প্ৰথমটোৰ পট বা প্ৰতিমূৰ্ত্তি, অন্তৰ্ঘটোত, অৰ্থাৎ আন্তৰ্ঘ বা
দ্বিতীয়টোত, পোৱা যায় । যেনে :—

“বাৰ চাব নালাগে, বিড়লীকে চোৱা” ।

“অবুজনক বুজোৱা ঢেকৱাঠাৰি সিজোৱা ।”

প্ৰথম পটন্তৰত বাৰৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি বিড়লীত চাবলৈ কোৱা হৈছে আৰু
দ্বিতীয়টোত অবুজনক বুজোৱা কামটো ঢেকৱাঠাৰি সিজোৱাৰ লগত তুলনা
কৰা হৈছে । যোজনাবিলাকত একাঁকি কথা পূৰাবলৈ একাঁকি কথা যোগ
কৰি দিয়া হয় আৰু এইকাৰণেই ইহঁতক যোজনা বোলা হয় । যেনে :—

“কোটাৰ ঘৰৰ কুটী ।

লোকলৈ বুলি ছল টাচি নিজে মৰে কুটী ।”

ইয়াত প্ৰথমৰ কথা ফাঁকি পিচৰ কথা ফাঁকি পূৰাবলৈকে যোজনা বা যোগ
কৰি দিয়া হৈছে । যোগ কৰি দিয়া কথা ফাঁকিৰ কেতিয়াবা কেতিয়াবা কোনো
অৰ্থ বা বৈশিষ্ট্য নাথাকিবও পাৰে । যোজনাবিলাক উপস্থিত সময়ত উপস্থিত
বুদ্ধি বা প্ৰতিভাৰ সহায়ত সৃষ্টি কৰা বস্তু । বিহীনবিলাকত দেখা যায়
যে প্ৰেমিক-প্ৰেমিকাই পৰস্পৰক লক্ষ্য কৰি, এজনৰ অভিযোগ বা প্ৰতিবাদ
খণ্ডাবলৈ আনজনে উপস্থিত সময়তে এইবোৰ সৃষ্টি কৰি গাইছে । গতিকে
এইবোৰত আমাৰ স্বভাৱ-কবিসকলৰ কাব্যিক প্ৰতিভা আৰু বুদ্ধিদীপ্ততা
বিৰাজমান । উপস্থিত সময়তে লবালবিকৈ মুখতে বচনা কৰাৰ কাৰণে প্ৰথম
শাৰীটোৰ বা যোজনা কৰি দিয়া শাৰীটোৰ বিশেষ অৰ্থ বা তাৎপৰ্য সাধাৰণতে
নাথাকিবও পাৰে । দ্বিতীয় বা প্ৰধান শাৰীটোতহে তাৎপৰ্য বা তেওঁলোকৰ

অভিপ্ৰেত অৰ্থ লুকাই থাকে। তাকে কবলৈহে আগতে অলম্বন হিচাবে আৰু ছন্দৰ সামঞ্জস্য ঘটাবলৈ এটা সাধাৰণ কথা কৈ লয়। অৱশ্যে এই শাৰী কথা স্বভাৱ-কবিসকলে তেওঁলোকে সদায় দেখি থকা আৰু তেওঁলোকৰ চিৰপৰিচিত প্ৰাকৃতিক জগতৰপৰাই সত্ততে চয়ন কৰি আনে। বিহগীত, বিন্নানাম, কাহিনীমূলক গীতবিলাক ইয়াৰ অলম্ব উদাহৰণ। বৰ্ত্তমান যুগতো আমাৰ গাঁৱলীয়া স্বভাৱ-কবিসকলে এনে যোজনা নাই নাই নৃষ্টি কৰি আছে; কিন্তু সেইবিলাকৰ সংৰক্ষণ হোৱা নাই কাৰণেই সেইবিলাকৰ বিষয়ে আমি একো নাজানোঁ। সহজ-সৰল অন্তৰৰপৰা নৃষ্টি হোৱা বুলিয়েই ইয়াৰ ভাবাও সহজ আৰু সৰল। আধুনিক যুগৰ প্ৰভাব পৰা শিক্ষিত লোকৰ অন্তৰৰপৰা এনে কাব্য নৃষ্টিৰ সম্ভাৱনা কম।

ফকৰাবিলাকত একোকাঁকি কথা ছন্দত পঢ়বদৰে গুৱলটাকৈ কোৱা হয়। যেনে :—

“ধাই কাঁৰখলা ডালত উঠিল।

মাজত কাঠীচেলেকাৰ মৰণ মিলিল ॥”,

“কখিলেই কথা মখিলেই ঘিঁউ।

ভাতত দিয়া হাঁহকণীৰ কেনি যায় জীউ ॥”

ইত্যাদি।

ইয়াত সংহতিপূৰ্ণ ছন্দত কথাবিলাক কোৱা হৈছে। কিন্তু ফকৰাবিলাক কেতিয়াবা ইয়াতোতকৈ অধিক সংকোচিত গভীৰ ভিতৰত ধৰিবৰ থল আছে। ফকৰাবিলাকৰ কিছুমান ধৰ্ম সঘন্ধীয়। গাৱঁৰ বুঢ়াসকলে ফকৰা বুলিলে এই ধৰ্ম সঘন্ধীয় ফকৰাবিলাকৰ কথাই বুজে। এই ধৰ্ম সঘন্ধীয় ফকৰাবিলাক সাধৰণ নিচিনা। অৱশ্যে ফকৰাৰ অৰ্থও হৈছে সাধৰণ নিচিনা একোঁকি বা দুকাঁকিত লিখা বাক্য। এইবোৰ সংস্কৃতৰ প্ৰহেলিকাৰ নিচিনা। কিন্তু কালক্ৰমত বোধহয় ফকৰাই সংকোচিত অৰ্থৰপৰা প্ৰসাৰ লাভ কৰিলে। এতিয়াও ভকতীয়া বা ধৰ্ম সঘন্ধীয় ফকৰাবিলাকৰ দুটাকৈ অৰ্থ কবিব পৰা হয়। ইয়াৰ ভিতৰুৱা বা ভকতীয়া অৰ্থ ব্যাখ্যা কৰা অলপ জটিল আৰু ই সাধৰণ নিচিনা। যেনে :—

“গাগৰৰ মৌ, পৰ্ব্বন্তৰ চৌ।

বাপেকৰ ভিৰী নাই পুতেকৰ সাত বৌ ॥”

সাধাৰণতে অসম্ভৱ বা আচৰিত ঘটনা এটাৰ কথাৰ প্ৰসঙ্গত এই প্ৰবাদ কোৱা হয়। কিন্তু ইয়াৰ ভকতীয়া বা ধৰ্ম্মীয় অৰ্থ সম্পূৰ্ণ বেলেগ আৰু ঠিক সাঁথৰ ভঙাৰ দৰেই ভাঙিব লগা হয়। ভকতসকলে এই ফকৰাটোৰ ব্যাখ্যা এনেদৰে কৰে :—“গাগৰ হ’ল সাধু সকলৰ হিৱা বা মন, মৌ ৰাম নাম, পৰ্বত অহঙ্কাৰাদি বিপুলিলাক আৰু চৌ উদ্ভেজনা।”

ব্যাখ্যা : “মাহুহৰ ভিতৰত অনেকক দেখা যায় যে বাপেক অত্যন্ত আৰু কামাদি বিপুলিলাক দমন কৰিব নোৱাৰি সমাজত চুৰ্গাৰ পায়। কিন্তু পুতেকে ধৰ্ম্মক আশ্ৰয় কৰি, কাম-ক্ৰোধ আদিক দমাই ৰাখি, সজ পথত চলি পুনাৰ অৰ্জন কৰে আৰু মুক্ত হৈ যায়। যেনে, প্ৰহ্লাদ।” এয়ে ইয়াৰ ভকতীয়া অৰ্থ আৰু ব্যাখ্যা আৰু প্ৰায়বিলাক ভকতীয়া ফকৰাই এনেকুৱা। ভকতীয়া ফকৰাবিলাকৰ কিছুমান দেখাত বৰ হুল আৰু অগ্নীল; কিন্তু ইয়াৰ ভিতৰুৱা অৰ্থ বৰ ভাল। যেনে :—

“তিনিমহীয়া ছোৱালীৰ ন মহীয়া পেট।

হ’ল কি নহল পুৰুষৰ ভেট।”

“তিনিমহীয়া ছোৱালী লৰাকাল, ন মহীয়া পেট জ্ঞান আৰু পুৰুষ হ’ল গুৰু।”

ব্যাখ্যা :—“যি লৰাকালতে স্বাভাৱিকতে জ্ঞানী আৰু ঈশ্বৰপৰায়ণ হয় সেইলোকৰ এই গুণটি প্ৰায় দেখা যায় যে সেই লৰা ডাঙৰৰ নিচিনা; গুৰুবৈষ্ণৱৰ ঠাইত শিক্ষা-দীক্ষা নোপোৱাকৈয়ে পূৰ্ণ আৰু সিদ্ধ ভকত বুলি গণ্য হয়। যেনে, প্ৰব, প্ৰহ্লাদ আদি।” এই ভকতীয়া ফকৰাবিলাকৰ কিছুমান ৰচনা কৰে নাৰায়ণদাস ঠাকুৰ আতাই। কথিত আছে যে এনেকুৱা ফকৰাৰ সংখ্যা ৩৭৩। ফকৰাত কোৱা হয় :—

“কথা নহয় ফকৰা।

এটা মুগাৰ তিনিশ তিনিফুৰি তেৰটা চকৰা।”

ধৰ্ম্মৰ নামত জড়িত নথকা আন ফকৰাবিলাক আগৰেপৰা প্ৰচলিত আছিলনে ধৰ্ম্ম সঙ্কীৰ্ণ ফকৰাৰ পিচতহে ফকৰাৰ অন্তৰ্ভুক্তি লাভ কৰিলে সেইবিষয়ে দৃঢ় কোনো কথা কব নোৱাৰি।

অসমীয়া প্ৰবাদ-বাক্যৰ ভিতৰত ডাকৰ ৰচনৰ প্ৰাধাত্যই সবাতোকৈ বেছি। এই ডাকৰ ৰচনৰ প্ৰচলন অসমৰ বাহিৰেও বঙ্গদেশ, উৰিষ্যা আদিতো আছে। ডাক এজন ঐতিহাসিক পুৰুষ বুলিও এই তিনিও ৰাজ্যৰ জনসাধাৰণৰ মাজত

এটা প্রবল ধারণা আছে। এই তিনিও রাজ্যৰ লোকেই ডাকৰ জেউলোকৰ নিজৰ নিজৰ দেশৰ বুলি কয়। বঙ্গদেশৰ লোকে ডাকৰ বঙ্গ চক্ৰেটিছ বুলি অভিহিত কৰিছে। ডাক যিখন দেশৰেই নহওক জেউৰ নামৰ কিন্তু ভাংপৰা আছে। অসমৰ লোকে বৰ্ত্তমান কামৰূপ জিলাৰ বৰপেটা নগৰৰ ৩৭ মাইল দূৰৈত অৱস্থিত লেহীডিঙৰা গাঁৱত ডাকৰ জন্ম বুলি কয়। ডাকৰ বচনত ইয়াৰ স্পষ্ট ইঙ্গিত আছে :—

“লেহীডিঙৰা ডাকৰ গাওঁ।

তিনিখ বাঠিটা পুখুৰীৰ নাওঁ ॥”

এই অঞ্চলত বোলে বহুতো পুৰণি পুখুৰীৰ চিনো বৰ্ত্তমান আছে। ‘ডাক চৰিত’ বটে ডাক কুমাৰৰ লৰা আৰু বৰাহমিহিৰৰ ঔৰষত জন্ম হয়। যেনে :—

“উত্তম কুমাৰ কুলে জনম লভিলা।”

আকৌ—

“এদিন আসিলা মিহিৰ মুনি।

অতিথি স্বৰূপে বৈলা আপুনি ॥

তুষ্ঠ হৈয়া মিহিৰে দিলা বৰ।

পুত্ৰ এক হোক মোৰ সমসৰ ॥

* * *

ডাক জন্ম শুনি মিহিৰ মুনি।

পুত্ৰ জন্মে বুলি আসে আপুনি ॥” ইত্যাদি।

বৰাহমিহিৰৰ লগত ডাকৰ সম্বন্ধ ইমানেই নহয়; ডাকৰ বচনবিলাকত বৰাহমিহিৰৰ উল্লেখ বহুতো আছে। বৰাহমিহিৰ বিক্ৰমাদিত্য ৰজাৰ ৰাজসভাৰ “নববন্ধ” সভাৰ এজন প্ৰখ্যাত জ্যোতিষৰ পণ্ডিত। ডাকৰ বচনত জ্যোতিষৰ আৰু বৰাহমিহিৰৰ নামৰ উল্লেখ আমাক হয়তো ডাকৰ লগত বৰাহমিহিৰৰ সম্বন্ধৰ কথা ভাবিবলৈ বাধ্য কৰায়।

ডাকৰ বচনবিলাকক বিশ্লেষণ কৰি কেবাটাও প্ৰকৰণত ভাগ কৰিব পৰা যায়। যেনে জন্ম প্ৰকৰণ, বসতি প্ৰকৰণ, বন্ধন প্ৰকৰণ, কুৰি প্ৰকৰণ, বৃষ্টি প্ৰকৰণ, জ্যোতিষ প্ৰকৰণ, গ্ৰাম প্ৰকৰণ, ৰাজনীতি প্ৰকৰণ, বিবিধ প্ৰকৰণ, গৃহনীতি প্ৰকৰণ, ধৰ্ম প্ৰকৰণ ইত্যাদি। জ্যোতিষ প্ৰকৰণৰ বাহিৰে এই বিলাকৰ প্ৰায় সকলোৱেই মানৱৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ অভিজ্ঞতাৰ ওপৰতেই ৰচিত বা প্ৰতিষ্ঠিত হৈছে। যেনে :

“গাৱঁৰ বলদ ওচৰৰ ভুঁই ।

ডাক নেৰিবা জানজ্ঞা হুই” ॥

(কৃষি প্ৰকৰণ),

“চাউল দিবা বেতেক ।

পানী দিবা তিনি তেতেক ॥” (বন্ধন প্ৰকৰণ),

“জাপি লাঠী টনা ।

ইয়াক এবিলে দিনতে কণা ॥” (বিবিধ প্ৰকৰণ) ইত্যাদি ।

এইবিলাক কথা প্ৰত্যেক জ্ঞানবপৰাও আহৰণ কৰা বুলি ভাবিব পাৰি। আমি আগতে কৈছোঁ যে প্ৰবাদ-বাক্যবিলাক “দহৰ জ্ঞান একৰ বাণী”। এইবিলাক সমাজৰ প্ৰাজ্ঞ আৰু সাধাৰণ বসিকসকলৰ দৃষ্টি হবও পাৰে। গতিকে ডাকৰ বচনবিলাকক কোনো, ঐতিহাসিক পুৰুষৰ দৃষ্টি বুলি নধৰি সমাজৰ জ্ঞানী বা বসিকসকলৰ দৃষ্টি বুলিও ভাবিবৰ থল আছে। দেখা যায় যে হোমাৰ, বেদব্যাস আদিৰ অন্তৰালতো কোনো নিৰ্দিষ্ট ব্যক্তিৰ অস্তিত্ব বহুতে স্বীকাৰ কৰিব নোখোজে; ব্যাস বা হোমাৰ সমাজৰ জ্ঞানী শ্ৰেণীৰ প্ৰতিনিধিহে। গতিকে এই বুলিও ভাবিব পাৰি যে সমাজৰ এই জ্ঞানী শ্ৰেণীয়ে লোকৰ মঙ্গলৰ কাৰণেই ‘ডাকি’ কোৱা কথাকেই “ডাকৰ বচন” বোলা হয়। বাইজৰ মঙ্গলৰ কাৰণে ডাকি কোৱা কথাকেই শেহলৈ “ডাকৰ বচন” বুলি কোৱা হ’ল আৰু তাৰো বহুকালৰ পাচত “ডাক” এই ক্ৰিয়াবাচক পদটোকেই ব্যক্তিবাচক পদলৈ ৰূপান্তৰিত কৰি ডাকক ব্যক্তি বা পুৰুষ কৰা হ’ল। ভাৰতীয় সাহিত্যত এনেদৰে ব্যক্তি কৰণ (personification) কৰাৰ কথা বেলেগে ব্যাখ্যা কৰি বুজাবৰ প্ৰয়োজন নাই। মধ্যযুগৰ ধৰ্মমূলক গ্ৰন্থৰ ভণিতা-বোৰতো ‘ডাক’ শব্দৰ প্ৰয়োগ এই ক্ষেত্ৰত মন কৰিব লগীয়া। প্ৰতিপদৰ অন্তত পোৱা যায় “ডাকি বোলা হৰি হৰি” বা “ডাকি বোলা বাম বাম” ইত্যাদি। মাছুহৰ অন্তৰত গভীৰ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিবৰ কাৰণেই বা বহুতে শুনিবৰ কাৰণেই ‘ডাকি’ অৰ্থাৎ চিহ্নৰি কবলৈ কোৱা হৈছে। ডাকৰ বচনৰ কথাবোৰো চিহ্নৰি কবৰ বোধ্য কথা আৰু বহুতে শুনিব লগীয়া কথা ।

যদি ওপৰৰ এই কথা স্বীকাৰ কৰি ডাকক এজন ঐতিহাসিক লোক বুলি ধৰা নহয়, তেনেহলে ডাকৰ বচনৰ অন্তৰ্গত থকা ডাক যে বৰাহমিহিৰৰ লগত

আৰু জ্যোতিষ বচন আৰু খনাব বচনৰ প্ৰবাদবোৰ কেনেকৈ সম্ভৱ হ'ব পাৰে ? অসমত জ্যোতিষৰ চৰ্চাই অতি প্ৰাচীন কালৰেপৰাই গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰি আহিছে। প্ৰাচীন কামৰূপীয়া জ্যোতিষ-চৰ্চাৰ কোনো কোনো পদ্ধতি সৰ্বভাষতীয়া পদ্ধতিৰপৰা বেলেগ। আহোম যুগতো দেখা যায় যে আহোম বজাসকলৰ আমোলতো অসমত জ্যোতিষ-চৰ্চা প্ৰবলভাবে হৈছিল আৰু জ্যোতিষৰ বহুত কিতাপ এই যুগত অসমত ৰচিত হৈছিল। জ্যোতিষ-চৰ্চা কৰা দৈবজ্ঞসকলে অসমৰ সামাজিক জীৱনতো ভাৰতবৰ্ষৰ আন ঠাইতকৈ বহুত বেছি উচ্চ মৰ্যাদা লাভ কৰি আহিছে। অসমীয়া সাংস্কৃতিক জীৱনলৈ এওঁলোকৰ বৰঙণি উল্লেখযোগ্য। জ্যোতিষজ্ঞসকলৰ বহুতেই আহোম বজা-সকলৰপৰা ৰাজ্যভ্ৰম্ৰ পাইছিল। জ্যোতিষ-চৰ্চাত অসাধাৰণ ব্যংগপ্তি লাভ কৰা বহুত জ্যোতিষজ্ঞ পণ্ডিতৰ কথা অসম বুৰঞ্জীত আছে। যুদ্ধৰ খেণ গণি চাই দিব্বৰ কাৰণে ডাঙৰ ডাঙৰ যুদ্ধ বিলাকৰ সময়ত সেনাপতিসকলৰ লগত আহোম ৰজাৰ দিনত এজনকৈ জ্যোতিষীও ৰাখিছিল। গতিকে জ্যোতিষৰ কথাই অসমীয়া প্ৰবাদ-বাক্যবোৰৰ ভিতৰত ঠাই পোৱাটো কোনো আচৰিত কথা নহয়। জ্যোতিষৰ এই প্ৰাধাত্য থকাৰ কাৰণেই, 'ডাক' শব্দটোক ব্যক্তিকৰণ কৰাৰ পাচত বোধহয় প্ৰখ্যাত জ্যোতিষজ্ঞ বৰাহমিহিৰৰ লগত ডাকৰ পিতা-পুত্ৰৰ সম্বন্ধ ঘটোৱা হ'ল। অসমৰ জ্যোতিষ-চৰ্চাৰ ঐতিহ্য সম্পৰ্কেও আন এটি কথা এইখিনিতে লক্ষ্য কৰিব লগীয়া। অতি প্ৰাচীন কালত, বৰ্তমান গুৱাহাটীত, জ্যোতিষ-চৰ্চা আৰু গ্ৰহ-নক্ষত্ৰৰ গতি নিৰূপণৰ চৰ্চাৰ কেন্দ্ৰ থকাৰ কাৰণেই ইয়াক 'প্ৰাগ্-জ্যোতিষ' বোলা হৈছিল। প্ৰাচীন কালত, আনকি বৈদিক আৰ্যসকল এই দেশলৈ অহাৰ আগতেই, এই দেশত প্ৰাক্-বৈদিক আৰ্য, গ্ৰহ-নক্ষত্ৰৰ চৰ্চা কৰা ইৰাণীয় মাসীসকলৰ বসবাস আছিল আৰু এইদেশৰ ৰাজধানী গ্ৰহ-নক্ষত্ৰ চৰ্চাৰ প্ৰধান কেন্দ্ৰ হৈ উঠিছিল বুলি স্পৃণাৰ চাহাবকে প্ৰমুখ্য কৰি বহুত পণ্ডিতে মত পোষণ কৰে। প্ৰত্নতাত্ত্বিক কনকলাল বৰুৱা দেৱেও অসমৰ দৈবজ্ঞসকলক ইৰাণীয় মাসীসকলৰ লগত জড়িত কৰিব খোজে। গতিকে এই দেশৰ প্ৰবাদ-বাক্যবোৰত জ্যোতিষৰ কথা থকাটো এটা স্বাভাৱিক কথা। যদি ডাকক ঐতিহাসিক পুৰুষ বুলি স্বীকাৰ কৰা হয় তেনেহলে ওপৰত উল্লেখকৰা "লোহী ডিঙৰা গাৱঁৰ" বিষদন্তীৰ ভিত্তিতো তেওঁক প্ৰাচীন অসমৰ লোক বুলিয়েই ঠাৱৰ কৰিব পাৰি।

নাইবা এনেধৰণেও ভাবিব পৰা যায় যে ডাকৰ বচনবিলাক সমাজৰ খ্যাতিমান বিশিষ্ট জ্ঞানী সকলৰ বচন। সমাজৰ এই বিশিষ্ট জ্ঞানীসকলে তেওঁলোকৰ সাধগৰ্ভ জ্ঞান-বৃত্ত বাণীসমূহ দহৰ বা বাইজৰ মজলৰ কাষে ডাকি কৈ কুৰিছিল বা ডাকি কোৱাইছিল। লেহীভিঙৰাও বোধহয় এনে কোনো এজন বিশিষ্ট জ্ঞানী বা ডাকৰ জন্মস্থান আছিল।

বৰ্তমান বঙ্গদেশৰ অন্তৰ্ভুক্ত উত্তৰ-বঙ্গ এগৰগুৰু কামৰূপ (বৰ্তমান অসম) ৰাজ্যৰ অন্তৰ্ভুক্ত আছিল। যাক উত্তৰ-বঙ্গ বুলি কোৱা হয় তাৰ প্ৰায় কেউখন জিলাই স্মৃৎ সপ্তম শতিকাৰ তান্ত্ৰবৰ্ণাৰ দিনৰ পৰাই প্ৰায় ত্ৰয়োদশ শতাব্দীলৈকে কামৰূপ ৰাজ্যৰ অন্তৰ্ভুক্ত হৈ আছিল। আনকি ত্ৰয়োদশ শতাব্দীৰ কমতাপুৰ ৰাজ্যৰ আৰু পঞ্চদশ-ষোড়শ শতাব্দীৰ কোচবিহাৰ ৰাজ্যৰ অন্তৰ্গত উত্তৰ-বঙ্গৰ প্ৰায় সমস্ত অঞ্চলেই অন্তৰ্ভুক্ত হৈ আছিল। কোৱা নিশ্চয়্যোজন যে কমতাপুৰ ৰাজ্যৰ কমতাপুৰ নগৰ আৰু কোচবিহাৰ ৰাজ্যৰ কোচবিহাৰ নগৰ ত্ৰয়োদশ শতাব্দীৰপৰা বৰ্ষাক্ৰমে অসমীয়া ভাষা-সাহিত্য তথা সাংস্কৃতিক চৰ্চ্চাৰ প্ৰধান কেন্দ্ৰ আছিল। গতিকে তেতিয়া উত্তৰ-বঙ্গৰ ভাষা অসমীয়া ভাষাই আছিল। এতিয়াও দিনাজপুৰ, বংপুৰ, কোচবিহাৰ আৰু জলপাইগুৰি জিলাত অসমীয়া ভাষাৰ নিদৰ্শন বৰ্তমান। আহোম বজাৰ দিনত অসমৰ সীমা কিছু সংকোচিত হৈ উত্তৰ-বঙ্গক এৰি পূবলৈ আৰু কিছুদূৰ আগুৱাই আহিল। তথাপিহে কোচবিহাৰ ৰাজ্যত অসমীয়া ভাষা-সাংস্কৃতিৰ চৰ্চ্চাই চলি আছিল। মাত্ৰ আজি প্ৰায় ডেৰশ বছৰমানৰ আগত, অসম বুঢ়িহৰ হাতলৈ যোৱাৰ পাচত আৰু বঙ্গদেশৰ লগত কোচৰজাসকলৰ বৈবাহিক সন্ধি ঘটাব পৰাহে কোচ-বিহাৰত অসমীয়া ভাষা-সাংস্কৃতিৰ প্ৰভাৱ কমি আহিবলৈ ধৰিলে। গতিকে উত্তৰ-বঙ্গৰ লগত বঙ্গদেশৰ ভৌগোলিকভাবে ওচৰ সন্ধি বাবেই উত্তৰ-বঙ্গৰ বহুতো কথাই বঙ্গদেশ আৰু উৰিষ্যা আদিলৈ প্ৰেৰণ কৰিছিল। এইদৰেই একালত অসমৰ অন্তৰ্ভুক্ত উত্তৰ-বঙ্গৰপৰাই ডাকৰ বচনবোৰো বঙ্গদেশ, উৰিষ্যা আদিলৈ প্ৰেৰণ কৰিছিল বুলি নিশ্চয় ভাবিব পাৰি।

উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে সমাজৰ জ্ঞানীসকলৰ বা বসিকসকলৰ বাণী-বিলাকেও আমাৰ প্ৰবাদ-বাক্যৰ অন্তৰ্ভুক্তি লাভ কৰিছে। যেনে : “সত্যৰ সদায় জয়” বা “অহিংসা পৰম ধৰ্ম।” ইয়াৰ বাহিৰেও ধৰ্ম সৰ্বস্বত্বী জনপ্ৰিয় গ্ৰন্থবিলাকৰ বিচ্ছুমান বাণীও সমাজ-বিশেষত প্ৰবাদ-বাক্য হিচাবে ব্যৱহাৰ হবলৈ ধৰিলে।

যেনে : “সেহকে যদি কবে অপকাৰ । পায়ে অপবণ স্বামীক তাৰ” (কীৰ্ত্তন),
 “হুকুৰ পৰ্জত খুগালযো আত্মা বায়” ইত্যাদি । মহাকাব্য বা পুৰাণ আদি গ্ৰন্থ
 আলেখ্য বাক্য, খণ্ডবাক্য বা কথা আনি আশাৰ দৈনন্দিন জীৱনত পটন্তৰ হিচাবে
 ব্যৱহাৰ কৰে । কোনো লোকক ব্যঙ্গ বা ভালভাবেই অতি ধাৰ্মিক বুলি
 অভিহিত কৰিব খুজিলে আমি তেওঁক ‘ধৰ্ম যুগিষ্ঠিৰ’ বুলি কওঁ । সেইদৰে
 দাতাক ‘দাতাকৰ্ণ’, বীৰক ‘কলিৰ ভীৰ’ ইত্যাদি কওঁ । এই কাব্য, পুৰাণ আদি
 গ্ৰন্থবিলাকৰ ভিতৰতো জনসাধাৰণৰ ব্যৱহৃত বহুতো প্ৰবাদ-বাক্য লোমাই
 আছে । উদাহৰণস্বৰূপে বামাৱণ, মহাভাৰত, কীৰ্ত্তন, নামঘোষা, বিভিন্ন পুৰাণ
 আদিৰপৰা লোৱা পটন্তৰ আৰু ককৰা-ঘোজোনাও আশাৰ বহুত আছে ।
 অসমৰ মধ্যযুগত ৰচিত হোৱা এই কাব্য-গ্ৰন্থবোৰৰ অসংখ্য উদ্ধৃতিয়ে অসমীয়া
 সমাজত প্ৰবাদ-বাক্য হিচাবে ব্যৱহৃত হোৱালৈ লক্ষ্য কৰিলে ধাৰণা হয় যে
 এই কাব্যক্ৰমেৰে লগত অসমীয়া জনসাধাৰণৰ গভীৰ আৰু ঘনিষ্ঠ সম্বন্ধ হৈছিল ।
 কিন্তু বৰ্ত্তমান যুগবদৰে সেই যুগৰ লোকসকল শিক্ষিত (লিখা-পঢ়া জনা) নাছিল।
 তথাপিও কাব্যবোৰৰ বিষয়বস্তুৰ লগত কিয়, তাৰ কথা-বাৰ্ত্তা, ৰচনবিলাকৰ
 লগতো তেওঁলোকৰ পৰিচয় হৈছিল । ইয়াৰ কাৰণ বোধ হয় সেই সময়ত এই
 কাব্যবোৰ জনসাধাৰণে আজৰি পৰত নামঘৰ বা আন কোনো ৰাজহুৱা ঠাইত
 গোটেখাই পাঠকৰ হতুৱাই পাঠ কৰাই শুনি তাৰ ধৰ্মভাৱ গ্ৰহণ কৰিছিল আৰু
 তাত থকা আন ৰসাল কথাবোৰৰো ৰস উপলব্ধি কৰি মনত ৰাখি লৈছিল ।
 এই কাব্যবিলাক ৰচনা কৰোঁতেও কাব্যকাৰসকলে এইকথা সততেই মনত
 ৰাখিছিল যে এই কাব্যবোৰৰ পাঠকৰ সংখ্যাতকৈ শ্ৰোতাৰ সংখ্যাইহে সৰহ ।
 সেই কাৰণেই কাব্যকাৰসকলে কাব্যবোৰ জনসাধাৰণৰ বোধগম্য কৰি লিখিছিল
 আৰু তাত জনসাধাৰণে ব্যৱহাৰ কৰা প্ৰবাদ-বাক্যও বোধহয় যিমান পাখে সিমান
 অন্তৰ্ভুক্ত কৰি দিছিল । উদাহৰণস্বৰূপে মাধৱকন্দলিৰ বামাৱণত জনসাধাৰণৰ
 দ্বাৰা ব্যৱহৃত হোৱা অসংখ্য প্ৰবাদ-বাক্য পোৱা যায় । আকৌ আনহাতেদি
 কাব্যৰ বিষয়বস্তুৰ অন্তৰ্ভুক্ত বহুতো কথাও জনসাধাৰণে প্ৰবাদ-বাক্য হিচাবে
 ব্যৱহাৰ কৰিছিল । কাব্যবোৰ জনসাধাৰণৰ আজৰি পৰৰ বৈঠকবোৰত পাঠ
 কৰা হৈছিল । কাব্যবোৰৰ যিবোৰ জ্ঞাপৰ্য্যাপূৰ্ণ উক্তিৰে হৃদয়ত বেথাপাত
 কৰিছিল, পাচলৈ সেইবোৰকেই তেওঁলোকে সাদৃশ্যপূৰ্ণ অৱস্থাত বা জীৱনৰ
 সাদৃশ্যপূৰ্ণ ঘটনাত প্ৰবাদ-বাক্য হিচাবে ব্যৱহাৰ কৰিছিল । এইদৰেই

আমাদ্ৰ প্ৰাচীন কাব্যবোৰৰ অলংকাৰী প্ৰবাদ-বাক্যৰ অন্তৰ্ভুক্তি লাভ কৰিলে ।

অসমীয়া বুৰঞ্জী সাহিত্যত অন্তৰ্ভুক্ত হোৱা কিছুমান প্ৰত্যেক জ্ঞানৰ বাণীও অসমীয়া প্ৰবাদ-বাক্যমালাৰ ভিতৰত সোমাইছে। এই বাক্যবোৰো অতি শক্তিশালী। যেনে : “দেশতকৈ মোমাই ডাঙৰ নহয়”, “শত্ৰুৰ মাজ কেতিয়া কি হয় ঠিক নাই—পৰচিত্ত অক্ষকাৰ,” “গড়গঞা কটাৰীৰ ডাৰেও কাটে,” “কি কৰিছ পিচ্চাই, পৈয়েৰে খেঁচে ঠিক চাই” ইত্যাদি। এনেকুৱা বুৰঞ্জীমূলক বহুতো প্ৰবাদেই আমি দৈনন্দিন জীৱনত ব্যৱহাৰ কৰোঁ। এইবোৰেও আমাৰ প্ৰবাদ-বাক্যৰ ক্ষেত্ৰখন বহল কৰিছে। আমাৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ অভিজ্ঞতা-পৰাও নিতৌ নতুন নতুন ককৰা, বোজোৱা আৰু পটন্তৰ নুটি হৈ আছে; কিন্তু সেইবোৰৰ হয়তো অতি কম সংখ্যকেইহে সংগ্ৰহ বা সংৰক্ষণ কৰা হৈছে।

আমাৰ প্ৰবাদ-বাক্যবোৰৰ সম্পৰ্কত আন এটা উল্লেখযোগ্য কথা হ’ল ফকৰা-যোজোনাবিলাকৰ কাল নিৰূপণ। কিন্তু দুখৰ কথা যে আমি প্ৰায় সকলো প্ৰবাদৰ কাল নিৰূপণ কৰিবলৈ সক্ষম নহওঁ। আগতে উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে কালৰ কৰাল গ্ৰাসত আমাৰ বহুতো প্ৰবাদ-বাক্য লুপ্ত হৈ গৈছে। যিবিলাক ইতিমধ্যে সংৰক্ষিত অৱস্থালৈ আহিছে সেইবিলাকৰো যুগে যুগে মানুহৰ মুখত পৰি বহুতো পৰিবৰ্তন হৈছে। গতিকে এনে অৱস্থাৰ কাৰণেও প্ৰবাদ-বাক্য-বোৰৰ কাল নিৰূপণ কাৰ্য্য দুৰূহ হৈ পৰিছে। তথাপিহে বুৰঞ্জীমূলক আৰু কিছুমান অক্ষাচীন প্ৰবাদৰ সময় চেষ্টা কৰিলে নিৰ্ণয় কৰিব পৰা যায় আৰু তাৰ দ্বাৰাই আমাৰ সামাজিক বুৰঞ্জীতো বা জাতীয়-জীৱনৰ বুৰঞ্জীতো কিছু নতুন পোহৰ পেলাব পৰা যায়। প্ৰবাদ-বাক্যবোৰৰ ভাষা, ৰচনা-পদ্ধতি আৰু তাৰ অৰ্থলৈ লক্ষ্য কৰিও সেইবিলাকৰ প্ৰাচীনতা আৰু অক্ষাচীনতা নিৰ্ণয় কৰিব পাৰি।

প্ৰবাদ-বাক্য আৰু জন-বিশ্বাস :

অসমীয়া প্ৰবাদবিলাকৰপৰা অসমীয়া জন-বিশ্বাসৰ এটা স্তম্ভৰ চিত্ৰ উদ্ঘাটন কৰিব পাৰি। জন-বিশ্বাসৰ অন্তৰ্ভালতো এটা জাতিৰ সাংস্কৃতিক বৈশিষ্ট্য আৰু চিন্তাপ্ৰণালীৰ ধাৰা নিহিত আছে। ইয়াৰ যথাযথ অধ্যয়নৰ যোগেদি জাতিটোৰ মৌলিকতা আৰু সাংস্কৃতিক গভীৰতা জুখি চাব পাৰি। জন-বিশ্বাসৰ গভীৰতা

আৰু সত্যতাৰ ওপৰতেই তেওঁলোকৰ জাতীয় জীৱনৰ মৌলিকতা আৰু সংস্কৃতিক মানদণ্ড নিৰ্ভৰ কৰে। অসমীয়া প্ৰবাদ-বাক্যবোৰৰ পৰা জনা যায় যে অসমীয়া জনসাধাৰণৰ বিশ্বাস জাতীয় জীৱনৰ বিভিন্ন দিশক কেন্দ্ৰ কৰি ৰূপ লৈ উঠিছে আৰু সেইবিলাকৰ বহুতেই জাতিটোৰ স্তম্ভ-স্বৰূপ মনোভাবৰ পৰিচয় দিব পাৰিছে।

অসমীয়া জনসাধাৰণৰ কিছুমান বিশ্বাস বা ধাৰণা বহুত দিনৰপৰাই চলি আহিছে। প্ৰবাদ-বাক্যবিলাকৰ বোকাচাত উঠি এইবিলাকে আজিৰ সমাজতো বিচৰণ কৰি ফুৰিছে। ইহঁতৰ কিছুমান পূৰ্ব-পুৰুষসকলে প্ৰত্যক্ষ জ্ঞানৰপৰা আহৰণ কৰা। এতিয়া এইবিলাক আমাৰ কি শিক্ষিত কি অশিক্ষিত সকলোৰে সাধাৰণ বিশ্বাসত পৰিণত হৈছে। এই বিশ্বাসবিলাক হয়তো ইজনেৰ পিচত সিজনেকৈ বহুত ব্যক্তিৰ বহুকাল পৰ্য্যবেক্ষণৰ ফলত গঢ় লৈ উঠিছিল আৰু কাল-ক্ৰমত ইয়াৰ পতীৰ সত্যতাৰ কাৰণেই সৰ্বসাধাৰণৰ বিশ্বাসত পৰিণত হ'ল। অৱশ্যে সৰ্বসাধাৰণৰদ্বাৰা সমাদৃত হবলৈ নিশ্চয় বহুকাল লাগিছিল। প্ৰত্যক্ষ জ্ঞানৰপৰা আহৰণ কৰা বিশ্বাস নিহিত থকা প্ৰবাদ-বাক্যবোৰ বিশেষকৈ অসমীয়া জাতিৰ খেতি, খেতিৰ সা-সঁজুলি, গৰু-ম'হ, বতৰ, ঘৰ-বাৰী, স্বাস্থ্য, বন্ধনপ্ৰণালী আৰু ব্যৱসায়-বাণিজ্য সম্পৰ্কেই গঢ় লৈ উঠিছে আৰু ধাৰণা হয় ইহঁতৰ সত্যতা পৰ্য্যবেক্ষণ আৰু নিৰীক্ষণতেই নিৰূপিত হৈছিল। যেনে :

“ধাটে, খটায় বান্ধে গাঁটি।

তাৰ অৰ্দ্ধেক মূৰত জাপি ॥

ঘৰত বহি সোধয় কথা।

সেই কুৰি সন্মূলি বুখা ॥” (ডাকৰ বচন)।

যিজন মানুহে নিজৰ খেতিত লাগি-ভাগি কাম কৰে, তেৱেঁই আটাইতকৈ বেছি লাভবান হয়; যি নিজে নাধাটে, যাত্ৰ শস্ত্ৰক্ষেত্ৰলৈ গৈ আগত থাকি কাম কৰায়, তেওঁ প্ৰথম জনৰ আধাৰে আশা কৰিব পাৰে আৰু যিজনে ঘৰত থাকি বহিয়েই খেতিৰ লেখ-বুজ লয় তেওঁৰ খেতি বুখা বুলিব লাগে। এইবিলাক প্ৰত্যক্ষ জ্ঞানৰ কথা। সেইদৰেই “তিনিশ বাটি জোপা কৰা কল। মাহেকে পৰেকে চিকুণাবা তল। পাত-পচলা লাভত খাবা। লহাৰ বাণিজ্য ঘৰতে পাবা ॥” ইত্যাদি। এইবিলাক বিশ্বাস এজন-দুজন মানুহৰ প্ৰত্যক্ষ জ্ঞানৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত হোৱা বুলি বিশ্বাস নহয়; শ-শ মানুহৰ যুগ যুগ ধৰি পৰ্য্যবেক্ষণৰ ওপৰতহে

এইবোৰ বিশ্বাস গঢ় লৈ উঠিছে। সেইহে এই প্ৰবাদ বাক্যবোৰে “ভাকৰ বচন বেদৰ বাণী” বুলি গভীৰ শ্ৰদ্ধা লাভ কৰি আছে। এইবোৰ যে আমাৰ উপৰিপুৰুষকলৰ যুগ-যুগ ধৰি পৰ্য্যবেক্ষণ কৰাৰ ফল তাৰ প্ৰমাণে প্ৰবাদ-বাক্যবিলাকে দিছে। যেনে :

“ভিনিখ ষাঠি বছৰে ইটা হয় মাটি,
খোলাই চী-চিন্নাম, এঙাৰে চকু মেলি চায়।—
বোলে বছৰেকৰ এদিনহে যায় ॥”

(সেইহে বোধ হয় অসমীয়া মানুহে কাঠৰ খুটা দি ঘৰ সাজিলে মাটিত পোতা অংশ জুই দি অলপ গুৰি লয়।) খেতিৰ সা-সঁজুলি, গৰু-মহ সম্পৰ্কে প্ৰবাদ-বাক্যবিলাকে দিয়া পৰামৰ্শৰ ওপৰত আমাৰ বৰ্ত্তমানৰ সমাজবো গভীৰ শ্ৰদ্ধা আছে আৰু এই পৰামৰ্শবোৰ এতিয়াও মানি চলে। এই বিশ্বাস তেওঁলোকৰ ব্যৱহাৰিক জ্ঞানৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। হালৰ গৰু সম্পৰ্কে অসংখ্য প্ৰবাদ-বাক্য আছে। যেনে :

“গৰু কিনিবা উদাত।
গৰু কিনিবা দু-দাত ॥
গৰু কিনিবা নিফুল বগা।
তেওঁ যদি হয় দগা, তাৰ হয় মই লগা ॥” ইত্যাদি।

বতৰৰ কাৰণেও অসমীয়া লোক বৰ সচেতন। হ’বই লাগিব; কাৰণ অসম কৃষিপ্ৰধান দেশ। বতৰৰ লগত কৃষিৰ সম্বন্ধ অতি ঘনিষ্ঠ। কোনো কোনো দেশত এজন মানুহে আন এজন অচিনাকি মানুহৰ লগত কথা পাতিব খুজিলে বতৰকে কেন্দ্ৰ কৰি কথাৰ পাতনি মেলে। অসমীয়া খেতিয়ক দুই-চাৰিজন গোটখালেই বতৰৰ সম্পৰ্কে কথা নোহোৱাকৈ নাথাকে। অসমীয়া খেতিয়ক প্ৰায় সকলোৱেই বতৰৰ বিষয়ে অভিজ্ঞ। দুই-চাৰিদিনৰ ভিতৰত বদলি বনেন বৰষুণ দিব, এই কথা বুজিলেহে তেওঁলোকে কঠীয়া পৰা বা মাটি কবলৈ দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰে। তেওঁলোকে আকাশ, বতাহ, চন্দ্ৰ, সূৰ্য্য, পৰুৱা-পিপৰা আৰু চবাই-চিৰিকতিৰ মাতৰপৰাও বতৰৰ ভবিষ্যত জানে। আনকি মাঘ মাহতে অহা বৰ্ষাকালত ভাল বৰষুণ হবনে নহয় তাকো জানে। যেনে :

“মাৰী সপ্তমীত ওপৰে কালি।

আহ-এৰি ধৰা শালি ॥”

আকৌ— “মাৰী সপ্তমীত বৰবে দেহ।

বেহা এৰি কৰা নাঙলত সেহ ॥” ইত্যাদি,

জ্যোতিষ-চৰ্চাৰ পৰাও এই সম্পৰ্কে কিছু ধাৰণা বাগৰি অহাৰ অনুমান কৰিবৰ অৱকাশ আছে। জাৰ, জহ ব'দ সকলো মাহতে সমান নহয়। এইবোৰ কোনো কোনো সময়ত শৰীৰৰ পক্ষেও অপকাৰী। এই কথা অসমীয়া মানুহে ভালকৈ জানে। যেনে :

“কান্তি মহীয়া পিতে।

মাঘমহীয়া (পূৰ্ণমহীয়া) শীতে ॥

জ্যৈষ্ঠমহীয়া খৰে।

জানৈ। বুঢ়ী তোৰ সেইহে পুতেৰ বৰে ॥”

ব্যৱসায়ৰ কোনটো ভাল, ঘৰহুৱাৰ কেনেকৈ সাজিব লাগে আদি বিষয়েও বহুতো বিশ্বাস অসমীয়া সমাজত প্ৰচলিত আছে। যেনে :

“দক্ষিণ চুবৰী ঘৰৰ বজা।

পূব-চুবৰী তাৰ প্ৰজা ॥

পশ্চিম-চুবৰীৰ মুখত ছাই।

উত্তৰ-চুবৰীৰ কাষলৈ নেযায় ॥”

প্ৰকৃততে পূব বা দক্ষিণকালে মুখ কৰি সজা ঘৰ স্বাস্থ্য সম্মত।

ডাকৰ বচন বিলাকত বন্ধন-প্ৰণালীৰ বিষয়ে বহুতো কথা আছে। এই-বিলাক কথাৰ সত্যতা অসমীয়া জনসাধাৰণে এতিয়াও তেওঁলোকৰ দৈনন্দিন জীৱনত মানি আছে। যেনে :—

“মাগুৰ মাছক কচি-কুটিয়া।

হালধি ৰৰিচ হিঙক দিয়া ॥

তৈল লোণ দিয়া কৰিবা পাক।

এহি ব্যঞ্জন সাৰ বোলে ডাক ॥”

আকৌ কোন মাহত কি-বস্তু খাবলৈ ভাল আৰু খালে কেনে উপকাৰ হয় বা কি কি বস্তু মিলাই খালে স্বাস্থ্যৰ কেনে উন্নতি সাধন হয়, তেনেকুৱা প্ৰবাদো বহুত আছে। যেনে :—

“জ্যেষ্ঠ মৈ আহাবত থৈ।

খাণ্ডগত বৰা শাক খাবা গৈ ॥

ভান্ডত ওল আহিনত বল।

কাতিত কচু বচাই বল ॥

আবোণ মাহত খাবা চবাই।

গুহত পিঠা মাখত কড়াই ॥

ফাগুনত মধু চতত ঠ বহাগত বৰ।

ইয়াক খালে পুৰুষ গুচে কৰ্ম-জব ॥”

“জামিষৰ বসে লোণ মিহলাই।

নাশিব অকচি প্ৰভাতে খায় ॥”

“ভোগজিৰা পঞ্চকষা শুকৰ মূল।

বেলপাত খালে নাশৰ মূল ॥”

ইত্যাদি। এইবিলাক প্ৰবাদত প্ৰত্যেক জ্ঞানৰ উপৰিও অসমীয়া নিদান আৰু আন আয়ুৰ্বেদীয় শাস্ত্ৰৰ প্ৰভাব থকা যেন অনুমান হয়। উদাহৰণ স্বৰূপে ‘ভাব-প্ৰকাশ’ নামৰ আয়ুৰ্বেদীয় গ্ৰন্থৰ প্ৰভাব এই প্ৰবাদবাক্যবোৰত থকা বুলি নিশ্চিতভাবে অনুমান কৰিব পাৰি।

পৃথিবীৰ সকলো দেশতে সকলো জাতিৰ কিছুমান অলৌকিক বা অতি-প্ৰাকৃতিক কথাত বিশ্বাস আছে। ভূত-প্ৰেতবটো কথাই নাই। বিজ্ঞানৰ অৱদানেৰে আগবাঢ়ি যোৱা জাতিবিলাকে এনে বিশ্বাসৰপৰা মুক্ত নহয়— যদিও তেওঁলোকে এইবোৰক অন্ধ বিশ্বাস বুলি অভিহিত কৰিব খোজে। অসমীয়া প্ৰবাদবাক্যবিলাকত এনে অলৌকিক বা অতি-প্ৰাকৃতিক বিশ্বাসৰ বহুতো নিদৰ্শন আছে। আকাশত নেজাল শুৰা ওলোৱা, দাবাগি, অসময়ত জীৱ-জন্তুৱে, চিৰঁবা আৰু কিছুমান জীৱ-জন্তু, চবাই-চিৰিকতিৰ আৰু প্ৰকৃতিৰ কাৰ্যকলাপকো অমঙ্গলীয়া বুলি বিবেচনা কৰা হয়। মণিৰাম দেৱানৰ কাঁচীৰ সময়ত উত্তৰ লক্ষীমপুৰৰ এখন হাবি দাবাগিয়ে ধ্বংস কৰিছিল আৰু আকাশত নেজালতৰা ওলাইছিল। পাশ্চাত্য জগততো এনে বিশ্বাস বহুত প্ৰকাশৰ আছে। আমাৰ মহাকাব্য-বোৰৰ পৰা আবল কৰি প্ৰাদেশিক ভাষাৰ কাব্যবোৰালৈকে এই অলৌকিক বিশ্বাস পৰম্পৰাগত ভাবে চলি আহিছে। যদুবংশ ধ্বংসৰ সময়ত শিয়াল,

কাউৰী, এন্দুৰ, নিগনি আদিৰ অসময়ত আৰু অস্থানত বিচৰণ আৰু ইহঁতৰ উৎপাতৰ বৰ্ণনা মহাভাৰতত আছে। কাব্যবোৰত কোনো বীৰে যুদ্ধলৈ যোৱাৰ আগমুহূৰ্ত্তত তেঁওৰ যুদ্ধৰ ভবিষ্যত পৰিণতিৰ ইঙ্গিত হিচাবে অমঙ্গলীয়া বা অমঙ্গলীয়া চিন দেখাৰ বৰ্ণনাও বহুত আছে। ইয়াৰ ভিতৰত শৰীৰৰ অঙ্গ স্পন্দন, পশু-পক্ষীৰ কাৰ্য্য-কলাপ, নানান অলৌকিক কাৰ্য্য আদিৰ বিভিন্ন অমঙ্গলীয়া আৰু অমঙ্গলীয়া বৰ্ণনা আমাৰ কাব্যবিলাকত আছে। হালধীয়া বৰষুণ, তেজৰ বৰষুণ, পৃথিৱী ধূমগি-কুঁৱলী হোৱা ইত্যাদি বৰ্ণনাও আমাৰ কাব্যবিলাকত আছে। আনকি আহোমৰ আমোণত ৰচিত আমাৰ বুৰঞ্জী পুথি সমূহতো এনে বৰ্ণনা পোৱা যায়। উদাহৰণ স্বৰূপে মীৰজুমলাৰ অসম আক্ৰমণৰ আগত ৰজা জয়ধ্বজ সিংহই এদিন ভাত খাই থাকোঁতেই হঠাৎ ভাতখিনি ৰঙা দেখিছিল। ইয়াৰ বাহিৰেও উধুৱা ধানৰ গজালি মেলা, দিনতে একাৰ হোৱা ইত্যাদিৰ বৰ্ণনাও বুৰঞ্জীত আছে। কাব্য বা বুৰঞ্জীৰোৰৰ অনুৰূপ কিছুমান বিশ্বাস আমাৰ প্ৰবাদকাব্যবোৰতো আছে। ঢেঁকীয়া ফুল আৰু থেকেৰা ফুলা দেখা আৰু বাহগছ ফুলা অমঙ্গলীয়া চিন। বীৰগছ ফুলা কাৰ্য্যই ভবিষ্যতৰ আকালৰ নিদৰ্শন হিচাবে লুচাই পাহাৰৰ অধিবাসী সকলৰ কথাই নাই, স্বয়ং অসম চৰকাৰকো এগময়ত ব্যতিব্যস্ত কৰি তুলিছিল। এন্দুৰৰ কথাও জনাজাত। যোৰসাপ দেখা, গৰু ফুলা, গৰুৱে গোহালিৰ খুঁটাত নেজ মেৰিওৱা, ঘৰৰ ভিতৰত সোনগুঁই সোমোৱা, ঘৰত হুহু পৰা বা শগুণপৰা আদি অমঙ্গলীয়া চিন। কোনো মানুহক বংশ নাশ হবলৈ শাও দিয়াত “ভেটিত হুহুৰে হগা”, “ভেটিত তিতালাও গজা” আদি বচন অসমীয়াত ব্যৱহৃত হয়। ‘শৰীৰৰ অঙ্গ স্পন্দনৰ পৰাও বহুত কথাৰ শুভাশুভ নিৰ্ণয় কৰা হয়। তিবোতা মানুহৰ কাষে গুৰুপক্ষত বাম অঙ্গৰ স্পন্দন শুভজনক আৰু মতা মানুহৰ কক্ষ পক্ষত দক্ষিণ অঙ্গৰ স্পন্দন শুভজনক।

ধেনে :

“গুৰুপক্ষত লৰে বাম।

লক্ষা জিনি আহে বাম ॥”

জ্যেষ্ঠী গাত পৰাৰ পৰাও নিজৰ শুভাশুভ নিৰ্ণয় কৰে। ভাদ্ৰ মহীয়া কলীগৰু জগাটো গিৰিহঁতৰ পকে অমঙ্গলজনক বুজি কোনোৱে বিবেচনা কৰে : “ভাললৈ ভাদ্ৰত কলীগক নজপে।” সাধাৰণজনে ঘৰত কপিলী গৰু নাৰাখে। ঘৰৰ

ভিত্তবস্ত কঠাল গছৰ শিৱা সোমোৱা, গোহালিত কপিলী ৰা গজমূৰী গাই থকা
গিৰিহঁতৰ কাষেৰে বেৱা। যেনে :

“গলিত (গোহালিত) আছে কপিলী গাই।

সেই গিৰেতনী (গিৰিহঁতনী) চকুত থায় ॥

ঘৰত সোমাইছে কঠালৰ শিৱা।

বহি শেতে কৰিম কিয়া” ॥ ইত্যাদি।

মাহ, বাৰ, তিথিৰ শুভাস্তত সম্বন্ধেও বহুত প্ৰবাদ বাক্য আছে। যেনে :

“ভাদন্ত কল কৰি ৰোপণ।

সবংশে মৰিল লক্ষ্যৰ ধাৰণ ॥”

“শীত সঘিৰহ যীত মাহ।” (বৰ নাপায়),

“সোমে শনি পূবে যায়।

চুটি গলেও এটি থায় ॥” ইত্যাদি।

শনি আৰু মঙ্গলবাৰ সততেই কালক্ষনীয়া বাৰ বুলি মানুহৰ ধাৰণা; শিপিনীয়েও
শনি আৰু মঙ্গলবাৰে তাঁত বাটি নকৰে :

“শনি ফাটে ফুটে।

মঙ্গলে আও (আয়ু) টুটে ॥”

যুক্তি কি আনিবৰ উপায় নাই, সৰুগাধাৰণৰ মনত এতিয়াও প্ৰবল বিশ্বাস
এয়ে যে “জু-ভিৰী ফেদেলী”হে আৰু “নেজ-গুবীয়া গো” আৰু শেজুন নকা
পোষেহে বোলে সময়ত “গেলা কঠিয়াই ঠন ধৰি উঠা” দি উঠে।

অসমখন তন্ত্ৰ মন্ত্ৰৰ দেশ। তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰ আৰু আহুতি কৰা বিশ্বাস এই দেশত
প্ৰবল। তান্ত্ৰিক অভিনৱগুপ্তই ‘হাবা’ দি শঙ্কৰাচাৰ্য্যক বৰ কবিত্বশিল্পী বুলি
কবিত্ব আছে। কাৰোবাৰ অমঙ্গল কবিত্বলৈ বা কাৰোবাৰ নিজৰ বন্ধ
কবিত্বলৈ হলে মন্ত্ৰ কৰা বা আহুতি কৰাৰ বিশ্বাস এতিয়াও অসমত আছে।

যেনে :

“মতা গাহবিষ জিতা।

বৈদীয়েকে খুজালে কিবা ॥”

অলমীয়া প্ৰবাদবাক্যবিলাকে বহন কৰি অহা এটো অধ্যায়ত আমি পাওঁ

কৰ্মফল বিখ্যাসী ভাবতীৰ মনৰ পৰিচয় । অৱশ্যে এই কৰ্মফলৰ ওপৰত আছে
নিয়তি বা অদৃষ্ট, নিয়তিক কোনে বাধে ?

“সাতহাল হাতীয়ে টানে একালে ।

অকলে অদৃষ্টই টানে একালে ॥”

—নিয়তি বা অদৃষ্টৰ ওপৰত মানুহৰ হাত নাই :

“জয়কালত ভয় নাই ।

মৰণ কালত ঔষধ নাই ॥

যাৰ মৃত্যু সন্নিৱৰ্ত্তি তেওঁক ঔষধেও কাম নিদিয়ৈ । আনহাতে মানুহে ভৱিষ্যত
নাভানিলেও তাৰ পতিশীল আৰু আকাঙ্ক্ষাশীল মনটোৱে বিচাৰে নিৰ্ব্বিবাদে
আগবাঢ়ি যাবলৈ । কিন্তু বিধিৰ বিধানত হৱতো আছে তাৰ সম্পূৰ্ণ বিপৰীত-
টোহে । সেয়েই মানুহে “মনে পতা পৃথ্বীত পানী খাবলৈ নাপায়”, “মানুহে
পাঙে আৰু ঈশ্বৰে ভাঙে ।” বিধিৰ বিধান বা ভৱিষ্যত নাভানিলেও
মানুহে জানে। কৰ্মৰপৰা বিৰক্ত হ’ব পাৰে ? কাৰণ, “মৰো বুলি নাৰ্জিলে
জীলে ধৰা কি ?” নিয়তি অপৰাভেয় বুলি জানিলেও হ’তাহ হৈ কৰ্মৰপৰা
বিৰক্ত থকা নিৰ্ব্বাসবাদী ভাবধাৰাৰ স্থান ভাৰতবৰ্ষত নাই । কৰ্ম আৰু
সদাচাৰৰ ওপৰত ভাবতীৰৰ প্ৰগাঢ় বিশ্বাস । কৰ্ম অমুযায়ী তাৰ ফল ভোগ
কৰিবই লাগিব : “আৰ্জিলে ফল সুঞ্জিব লাগে ।” যি ভাল কাম কৰে আৰু
ভাল আচৰণ কৰে সি ভাল ফল ভোগ কৰিবলৈ পায় আৰু যি বেয়া কাম কৰে
আৰু বেয়া আচৰণ কৰে, সি তাৰ ফলো সেই অনুপাতে ভোগ কৰিবলৈ
পায় : “সত্ত্ব শ-কাল । দৃষ্ট একাল ।” কৰ্মফল মানুহে ইচ্ছাকৃতভাৱে ভোগ
কৰিব পাৰে বা প্ৰত্ৰুতভাৱে ভোগ কৰিব পাৰে । ভাল দিন আহিলে বিপদ-
বিধিনি জীত যি যায়, কিন্তু বেয়া দিন আহিলে কৰপৰা বিপদ-বিধিনি চাপি
আহে ক’ৰ নোহাৰি । বেনে :

“চুৰ্কপলীয়া বলৈ যায় ।

জলেও ফুটে বৰলেও ধায়” ॥

“দিন পৰিছে খালন্ত ।

লাও-কোমোবা ফুটে চালন্ত ॥” ইত্যাদি

কিছুমান প্ৰবাদবাক্যত মিহিত বিশ্বাসৰ মূল বিচাৰি গ’লে সাৰ্বজনীন বা

সাম্প্রদায়িক ধৰ্ম আৰু নীতি বচনৰ প্ৰভাৱ পৰা যেন লাগে। নীতি বচন আদিৰ প্ৰভাৱ পৰা প্ৰবাদবোৰ নহৰ জ্ঞানো হ'ব পাৰে, যেনে "বহুত ধৰ্ম তন্ত্ৰে জন্ম" বা একৰ জ্ঞান হ'ব পাৰে, যেনে "অহিংসা পৰম ধৰ্ম।" ডাকৰ বচনবোৰত সাৰ্বজনীন ধৰ্মৰ প্ৰভাৱ পৰিলক্ষিত হয়। যেনে :

“যেবে স্বধৰ্মক কৰিবা জানি।

পৃথুৱী খান্দিয়া বাধিবা পানী ॥”

“বৃক্ষ যোপণত অধিক ধৰ্ম।

মঠ-মণ্ডপত শোভন কৰ্ম ॥” ইত্যাদি।

বৃক্ষ যোপণ আদি বৈদিক প্ৰথাও। আনকি আজি-কালিও পৃথুৱী খানি, তাৰ পাৰত গছ ক'হি, কোনো লোকৰ সঙ্গতিৰ অৰ্থে বৈদ-বিহিত প্ৰথাভাৱীয়া উৎসৰ্গা কৰি দিয়াৰ প্ৰথা আৱাৰ সমাজত নোহোৱা নহয়। গছ ৰোৱা, পৃথুৱী খন্দোৱা আদি কথাবোৰা বহুতে ডাকৰ বচনত বোদ্ধ ধৰ্মৰ প্ৰভাৱ পৰা বুলি কয়। অৱশ্যে প্ৰাচীনকালত অগমত বোদ্ধ ধৰ্মৰ প্ৰভাৱ আছিল। কিন্তু সেই বুলি এইবিলাকত কেৱল বোদ্ধ ধৰ্মৰ প্ৰভাৱক স্বীকাৰ কৰি লোৱাটোও সমীচীন নহয়—এইবিলাক কাম সনাতন হিন্দু ধৰ্মৰো ভিত্তকৰা। বিভিন্ন সম্প্ৰদায়ৰ ধৰ্মমতক কেন্দ্ৰ কৰিও বহুত অগমীয়া প্ৰবাদ গঢ় লৈ উঠিছে। যেনে :

“হিন্দুৰ গুৰু, মুছলমানৰ পীৰ।

ইয়াক নাথানিলে হয় কাফিৰ ॥”—

হিন্দু ধৰ্মত গুৰু প্ৰধান বস্তু। অগমৰ বৈষ্ণৱ ধৰ্মতো গুৰুৰ প্ৰধান স্থান আছে। শিষ্টাৰ গুৰুৰ ওপৰত প্ৰগাঢ় বিশ্বাস আৰু ভক্তি হলেহে ধৰ্মৰ তত্ত্ব জনসম হ'ব পাৰে, এয়ে জনসাধাৰণৰ বিশ্বাস। কোনো কামত নোহাই দিবলৈ হ'লে সৰ্বসাধাৰণে গুৰুৰ নামতো “গুৰু-গোসাঁইৰ অন্তৰ” বুলি দোহাই দিয়ে। গুৰু-গোসাঁই নমনা জনক প্ৰবাদ বাক্যই—“গুৰু-গোসাঁই নমনা বৰ। চৰণ পৰি বৰা আশীৰ্বাকলা” বুলিহে আখ্যা দিছে। আকৌ “বুঢ়ীও শুচি হয় যদি কৃষ্ণ ভঞ্জে” আদি বাক্যত বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ প্ৰভাৱ স্পষ্ট। বৈষ্ণৱ প্ৰেৰণিকাবোৰো বহুত উক্তি প্ৰবাদ হিচাবে উদ্ধৃত কৰি জনসাধাৰণৰ বিশ্বাস আহৰণ কৰা হয় যেনে :—

“মহা পাপী অতি অধম আতি।

তাকো নামে কৰৈ পৱিত্ৰ আতি ॥”,

“এক দেউ, এক সেউ, এক বিনে নাই কেউ ॥”,

“হৰিয়ে বাখিবনে জবীয়ে বাখিব।” ইত্যাদি।

অত্যাশ্ৰয় ধৰ্মসম্প্রদায় আৰু ধৰ্মৰ অত্যাশ্ৰয় অলঙ্ক কল্পে কবিও অসমীয়াত বহুত প্ৰবাদ
বচিত হৈছে। উদাহৰণস্বৰূপে দান ধৰ্মৰ এটা প্ৰধান অঙ্ক। দান সম্পৰ্কেও
প্ৰবাদবাক্য অনেক আছে। যেনে :—

“বিজনে দিৱে অন্নৰ শাবী।

তেওঁক য়ায় যমেও ডৰি ॥”,

“অন্ন দান জানা অধিক দান।

তাঁত কৰি শ্ৰেষ্ঠ নাহিকে আন ॥” ইত্যাদি।

ধৰ্মৰ কথা হলেও মাজে-মাজে দুই-এক সামাজিক কথাও আহি ইয়াৰ মাজেদি
ছুহুকি মাৰি অতীতৰ বহুত কথাই কৈ যায়। অসমীয়া মানুহৰ বিশ্বাস “লোণ
দানে লোণ দানে সমান।” লোণৰ মূল্য লোণৰ সমান নহলেও, এসময়ত কিন্তু
অসমত লোণ বৰ আপুৰুগীয়া বস্তু আছিল। দৈনন্দিন আহাৰ্য্যৰ ই এটা
অত্যাৱশ্যকীয় বস্তু, গতিকে এনে অত্যাৱশ্যকীয় অথচ আপুৰুগীয়া বস্তু পাই
দাতাক প্ৰাণখুলি আশীৰ্বাদ দিয়া স্বাভাৱিক। অসমীয়া মানুহৰ ঘৰত নাম-
কীৰ্ত্তন, পূজা-পাৰ্ৱণ আদি হলে অমুঠানৰ অন্তত তকতক একোটুপলি লোণ
দান দিয়া নিয়ম প্ৰচলিত আছে। কালক্ৰমত লোণ পাই আহিছে যদিও
এসময়ত হুঁচৰিগোৱা আদি বাজহুৱা অমুঠানে সংগ্ৰহ কৰা অৰ্থৰ এটা অংশেৰে
লোণ কিনি সমানে ভগাই লোৱা প্ৰথা প্ৰচলিত আছিল। এইবিলাক বিশ্বাসৰ
অন্তৰ্ভাগত সামাজিক আৰু বুৰঞ্জীমূলক তথ্যও নিহিত আছে। অথৰ কথা
লোণৰ মূল্য কমি আহিলেও আমাৰ সমাজত আজিও বিশ্বাসটো আছে আৰু
সি অল্প নহলেও আমাক অতীত বুৰঞ্জীৰ কথা ক’ব।

আগতে সদাচাৰ আৰু নীতিৰ কথা কোৱা হৈছে। ধৰ্মৰ লগত সদাচাৰ
আৰু নীতিৰ সম্বন্ধ আছে। দৰাচলতে ভাৰতীয় সংস্কৃতিত ধৰ্ম শব্দৰ অৰ্থ অতি
ব্যাপক আৰু গভীৰ। ধৰ্মৰ প্ৰধান কথা আচাৰ আৰু বিচাৰ। ধৰ্মই আমাক
জিহ্বা উৎকৰ্ষ সাধন কৰি জীৱন-মুক্ত জৰী হৈ স্তম্ভভাবে জীৱন-নিৰ্বাহ কৰাত
সহায় কৰে। সেই কাৰণেই সদাচাৰ, সংনীতি আৰু শৃঙ্খলা ব্যক্তি তথা জাতীয়
জীৱনৰ জীৱনী-শক্তি বৃদ্ধিৰ কাৰণে সঞ্জীৱনী-মুখা আৰু অনাচাৰ, অনীতি আৰু
বিশৃঙ্খলাই হৈছে জাতীয়-জীৱনৰ গৰল। যিসকল নীতিপৰাৱণ আৰু সদাচাৰী

তেওঁলোকেই জীৱন-যুদ্ধত জয়ী হ'ব পাৰে আৰু তেওঁলোকেই বহুত্বৰা ভোগ কৰিবৰ কাৰণে যোগ্য লোক : “যোগ্য ভোগ্যা বহুত্বৰা।” অসমীয়া লোকবোৰ এই সদাচাৰ আৰু নীতিৰ ওপৰত প্ৰবল বিশ্বাস। যেনে :

“নীতি এৰি অনীতিত চলে।

অহস্তে তাক বিধাতাই হৰে ॥”

নীতি-পৰায়ণে জীৱন-যুদ্ধৰ অগ্নিপৰীক্ষাতো উত্তীৰ্ণ হ'ব পাৰে, কিন্তু অনীতি-পৰায়ণ অনায়াসেই পৰাজিত হয় : “পাপৰ পৰ্বত, ধৰ্মৰ নৃত্য।” আৰম্ভত বজাৰ নিচিনা পৌৰাণিক আৰু কিম্বদন্তীমূলক কাহিনীবোৰতো এনে বিশ্বাসৰ বহুত প্ৰমাণ আছে। এনে বিশ্বাসত আস্থা ৰাখিয়েই আমাৰ সত্ৰ আৰু নামঘৰ-বিলাকতো বহুতো পৰীক্ষাৰ প্ৰচলন আছিল। যুটীছ খাসনৰ লগে লগেই এই-বিলাক হয়তো ভালৰ কাৰণেই অন্তৰ্হিত হ'ল। নীতিবাক্যমূলক প্ৰবাদ বাক্য-বোৰত সংক্ৰান্তৰ নীতিবাক্য বা কাব্যৰ প্ৰভাৱ নিশ্চয় আছে। সংস্কৃত সঙ্কীৰ্ণ কিছু কথাও প্ৰবাদ বাক্যবোৰত আছে। যেনে :

“নাপিত্তৰ ঘৰে যদি কোঁৰ কৰ্ম কৰে।

আছোক মন্ত্ৰস্থ দেৱতাৰো চিৰি হৰে ॥” ইত্যাদি।

আজিৰ দৰে মনোবৈজ্ঞানিক বিশ্লেষণ পদ্ধতি আগৰ যুগত হয়তো নাছিল। কিন্তু আধুনিক যুগৰ দৰে নহলেও, কিছুমান প্ৰবাদবাক্যত এনে বিশ্লেষণ পদ্ধতিৰ আভাস দেখা যায়। দৈনন্দিন কাৰ্য্যকলাপ আৰু আবয়বিক বৈশিষ্ট্যৰ পৰাও মানুহৰ স্বভাৱ-চৰিত্ৰ সম্পৰ্কে ধাৰণা কৰাৰ কথা প্ৰবাদ বাক্যবোৰৰ পৰা জনা যায়। অকল মানুহহে কিয়, মানুহৰ প্ৰয়োজনীয় জীৱ-জন্তুবোৰৰো স্বভাৱ-চৰিত্ৰৰ বিষয়ে অসমীয়া মানুহে জানে। মানুহৰ মনৰ তাৰ মুখত প্ৰতিফলিত হয় বুলি মানুহৰ বিশ্বাস আছে : Face is the index of mind. গছ-পুলিটিৰ দৰেই লৰাটিয়েও তাৰ ভবিষ্যতৰ আগজাননী দিব পাৰে : “বি মূলা বাঢ়িব তাৰ ছপাততে চিন।” চাৰিত্ৰিক বৈশিষ্ট্য আবয়বিক অধ্যয়নৰপৰা নিৰ্ণয় কৰাৰ উদাহৰণ প্ৰবাদ বাক্যত বহুত আছে। যেনে :

“পাতল ঠেঁৰে যাৰ কুটুৰুৰা কেশ।

সেইজনী মানুহৰ ৰণচণ্ডী বেশ ॥”

“চকু লাল, হিৰা খাল।

সেই পুৰুষৰ লক্ষণ ভাল ॥”,

“অলপ আৰ্জুন, বিজয় ভোজন ।

সেই পুৰুষ দৰিদ্ৰ লক্ষণ ॥” ইত্যাদি ।

গৰু, ধোঁৱা, হাতী, ব'হৰ বিষয়েও এনে প্ৰবাদ আছে । যেনে :

“নেজৰৰা মনেই মানি ।

বাঘচপৰীয়াৰ বহত নানি ॥

তালধুৰীয়াই বয় হাল ।

ভাতে নাটে সৰ্বকাল ॥” ইত্যাদি ।

মাহুহে গৰু-মহু কিনিবৰ সময়ত এইবিলাক লক্ষণ চাইহে কিলে ।

আগতে উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে জ্যোতিষ চৰ্চাৰ পৰাও বহুতো বিশ্বাস অসমীয়া সমাজলৈ বাগৰি আহিছে আৰু সেইবোৰক কেন্দ্ৰ কৰিও অসমীয়াত বহুত প্ৰবাদ বচিত হৈছে । ডাকৰ বচনবিলাকত জ্যোতিষ সম্বন্ধীয় বিশ্বাস বহুত সোমাই আছে । ইয়াৰ বাহিৰেও খনাৰ বচনৰ প্ৰভাৱো আছে । জ্যোতিষ চৰ্চাত অসমীয়া মাহুহৰ প্ৰগঢ় বিশ্বাস অতি প্ৰাচীন কালৰে পৰা আছে : “গগকে গগিলে, তললৈকে মনিলে ।” গগৰ দক্ষতা সম্পৰ্কেও বহুত গল্প আছে । জ্যোতিষ চৰ্চাৰ পৰা জনা বহুত কথা এতিয়া আমাৰ সমাজত প্ৰবাদ বাক্য হিচাবে আছে । যেনে :

“অষ্টমে বাহ সপ্তমে ৰোহিত ।

তৰঙ্গ ভূমিত হৰাইবৈ বিত্ত ॥

একড়া কড়িও ফুহুইব ঘৰে ।

সৰ্বকালে তাক বাইবে-পৰে ॥” ইত্যাদি ।

আহোম বজাৰকলৰ আমোলত অসমত বিশেষভাবে জ্যোতিষ চৰ্চা হৈছিল ।

প্ৰবাদ বাক্যত কৃষি ব্যৱস্থা, ঘৰখন আৰু

ৰাজহুৱা জীৱন :

অসম এখন কৃষি-প্ৰধান দেশ আৰু অসমীয়া এটা কৃষিজীৱী জাতি । এই দেশৰ সংস্কৃতি গঢ়ি উঠিছে কৃষিকেই কেন্দ্ৰ কৰি । ডাকৰ বচন আৰু অস্তাশ্ৰু ককৰা-যোজনা সমূহত কৃষি সম্বন্ধে বহুতো তথ্য পোৱা যায় । এই প্ৰবাদবোৰ কৃষিৰ লগত সম্বন্ধ থকা অধ্যাতনামা চহা কবিৰ দৃষ্টি । এই উক্তিবোৰৰ

পদাৰ্থ আভিও আমাৰ খেতিয়কসকলে শ্ৰদ্ধাৰে গ্ৰহণ কৰে। কাৰণ এই উক্তি সমূহৰ পৰা আমাৰ খেতিয়কসকলে যি উপদেশ বা উপকাৰ পাই আহিছে, সি তৰাং বা ছুহাদিয়া প্ৰচেষ্টাৰ নহয়। আধুনিক বিজ্ঞানৰ বলত বহুতৰূপ আগুৱাই অহা আভিৰ পৃথিবীখনতো কৃষি সম্বন্ধীয় প্ৰবাদবোৰে মূল্য আৰু মৰ্যাদা হেৰুৱা নাই। খেতিৰ বতৰ, মাটি, খেতিৰ প্ৰণালী আৰু আহিলা-পাতি সম্বন্ধে বহুত কথা প্ৰবাদ বাক্যবোৰত পোৱা যায়। বতৰেই আটাইতকৈ ডাঙৰ কথা। মৌচুমীৰ ওপৰতেই ভাৰতীয় খেতিয়কৰ তথ্য। যি বছৰ মাঘৰ শেষত বৰষুণ হয়, তাৰ পাচৰ বছৰ খেতিৰ কাৰণে ভাল বতৰ হয় :

“যদি বৰষুণে মাঘৰ শেষ।

ধাতু বজা ধাতু দেশ ॥” আৰু

“আষাঢ় নবমী শুক্ল পক্ষত।

যদি নবৰষুণে জুমিৰ তলত ॥

হাল ফাল বেচি চিন্তিও দেৱ।

বজাঘৰত কৰিও সেৱ ॥” ইত্যাদি।

খেতি কৰিবলৈ হলে মাটি লাগিব। ঘৰৰ ওচৰতে মাটি হলে খেতি কৰিবলৈ ভাল। যেনে : “টিক্ বনৰা ওলাই মাটি।” ঘৰৰ ওচৰৰ মাটিত খেতি কৰিলে সকলো প্ৰকাৰৰ তন্ত্ৰাধান ল’ব পৰা হয়। বাৰীৰ সাৰো তাত পৰে। ধানখেতিৰ কাৰণে মাজ-খাল মাটি হলে ভাল; কাৰণ তাত পানী বয় : “মাটি কিনিবা মাজ-খাল।” খেতিৰ ভিতৰতো শালিধানৰ খেতিয়েই প্ৰধান। কিন্তু তাকো কৰিব জানিব লাগিব। বহুতে খেতিৰ কাৰণে মাটিক দোষ দিয়ে। প্ৰকৃত কৰ্মী মাছুহে মাটিক দোষ নিদিয়; নিৰুদ্ৰাইহে মাটিক দোষ দিয়ে। যেনে :

“অকৰ্মা নিমিত্তো জুমি।

বেশা নিমিত্তো স্বামী ॥”

পতিকে খেতি কৰিব জানিব লাগিব। কষ্টসাধ্যলীতো শালি খেতি হ’ব— “বোহাৰ জানিলে পানী।” পানী ৰাখিবলৈ হলে :

“বন্থম্ভৈক দিবা আলি।

পৰ্জন্তৰ টিঙত কথা শালি ॥

চোরাব পাচত আহিন-কাতিমহীয়া পথাৰত বহু কৰি পানী বাখিব লাগে :

“আহিনে কাতিয়ে বাখিবা পানী ।

বেনেকৈ বাখে বজাই বাগী ॥”

তেতিয়াহলে ধানো ভাল হয় আৰু পোক-পৰুৱায়ে নাধায় । অল্প খেতিৰ বিষয়েও প্ৰবাদ বাক্যত আছে :

“তাদৰ চাৰি আহিনৰ চাৰি ।

মাহ ব’বা, যিমান পাৰি ॥”

আকৌ—“শীত মৰিয়হ, শীত মাহ” ব’ব নালাগে । সেইদৰে—“চ’ত তামোল শৰভত বাঁহ” কব নালাগে । তামোল কেনেকৈ কব লাগে সেই বিষয়ে কৈছে :

“সাতে তলু, পাচে ঘন ।

ছয়ে তামোল নদন-বদন ॥”

কলপুলি ৰোৱাৰ বিষয়ে কৈছে :

“এহাত এমোঠন কলৰ পোত ।

তেহে চাবা কলৰ গোট ॥” ইত্যাদি

তামোল, কল, বাওধান আদিৰ খেতি অতি লাভজনকো ।

খেতি কৰিবলৈ খেতিয়কক আহিলা-পাতিবোৰ ভাল লাগে । আহিলা-পাতি ভাল নহলে খেতিয়কৰ খেতি কৰি চখ নালাগে :

“জুতিৰ হাল, জুতিৰ ফাল ।

জুতিৰে বাবা সৰ্কতি কাল ॥”

এই জুতিৰ প্ৰধান কথা হল গৰু হাল । খেতিয়কৰ কাৰণে দুহালি গৰু হলে ভাল :

“বুঢ়াই ডেকাই দুহালি বাবা ।

তপতে-পইতাই দুসাঁজি খাবা ॥” ইত্যাদি ।

গৰু কেনেকুৱা কিনিব লাগে আৰু কেনেকৈ কিনিব তাৰো বিত্তং পৰামৰ্শ প্ৰবাদ বাক্যবোৰত পোৱা যায় । যেনে :

“গৰু কিনিবা ৰিংটিয়াৰ ।

ছোৱালী আনিবা দিনটিয়াৰ ॥”

কিটোৱাৰ গৰু আনিলে হেৰালে পাবলৈ সহজ। গৰু কিনাৰ আগতে
চাই-চিহ্নি, ওচৰ-চুবুৰীৱাক সোধপোছ কৰি লোৱা ভাল। যেনে :

“বলধক কিনিবা বহু কুজিয়া।
বাছি জুৰিবা ধোবা তেলীয়া ॥
দহ-চাৰিত সোধ-পোছ।
তেবেলে কিনিবা বলধ গোট ॥”

তাৰ লক্ষণ সম্পৰ্কে উপদেশ দিছে :

“গৰু কিনিবা চিকুণ জালি।
দুই-চাৰি-ছয় দস্তীয়া ভালি ॥
হৰিণৰ সদৃশ যাৰ কাণ।
সেই বলধক বিচাৰি আন ॥” ইত্যাদি।

কুৰিআৰী লোকৰ প্ৰয়োজনীয় কোৰ, কুঠাৰ, দা, ওখোন, টেকী আদিৰ জোখো
প্ৰবাদ বাক্যবোৰত আছে। যেনে :

“দুই হাত দুই মুঠি কোৰৰ নাল।
চিবুক সমান লাগে টোকোন ভাল ॥”
“এহাত এমুঠি কুঠাৰৰ নাল।
লাগে দুই মুঠি দাৰ নাল ॥”
“বটালীৰ মুখীয়া একমুঠি।
টাচৰ নাল ছয় মুঠি ॥”
“আৰে ডেঢ়ে গজ মুঠি।
তেহে আনিবা উঠে টেকী ॥” ইত্যাদি।

এইবিলাক আহিলা-পাতিৰ লগত অসমীয়াৰ ঘনিষ্ঠ সম্বন্ধ; সেই কাৰণে সেই
বক্তাবোধ কি জোখত কৰিলে কাম কৰিবলৈ জুচল এই বিষয়ে তেওঁলোকে
ভালকৈ জানে।

অসমীয়া মাহুহৰ ঘৰবাৰী আৰু গৃহস্থালিৰ পৰা তেওঁলোকৰ জু-পৰিচালনা
আৰু লুজলবোধৰ বিষয়ে আনিব পৰা যায়। অসমীয়া মাহুহৰ ঘৰ আৰু বাৰী
সংহতিপূৰ্ণ আৰু কচিসম্পন্ন। প্ৰবাদবাক্যবোৰৰপৰা বাৰী আৰু ঘৰৰ
আটোমটোকাৰী, জুৰুচি-সম্পন্ন আৰু স্বাস্থ্য-সম্বন্ধ এটি জ্ঞানৰ পৰিচয়না পাব

পাৰি। আজিকালিও অগবীয়া গাইলীয়া বাহুহে তেওঁলোকৰ ঘৰ-বাৰী বি
পৰিকল্পনাৰে কৰে, তাৰতবৰ্ণৰ খুব কৰ প্ৰৱেশৰ পাইতহে তেনে পৰিকল্পনা দেখা
যায় বুলি কলে বোধকৰোঁ। অত্যাক্তি কৰা নহব। বাৰী-ঘৰ কেনেকৈ পাতিব
লাগে, কেনি পুখুৰী খান্দিব লাগে, বাট-পথুনি কেনে হ'ব লাগে ইত্যাদিৰ সুলভ
পৰামৰ্শ প্ৰবাদ বাক্যবোৰত আছে যেনে :

“উত্তৰে চক, দক্ষিণে গক।

পূবে ভৰ্মাল, পশ্চিমে গঁড়াল ॥” (শোৱনীঘৰ) ইত্যাদি।

আকৌ— “সক সক কৈ সাজিবা ঘৰ।

যিমান লাগে সিয়ান কৰ ॥”

কিছুমান গছপৰা স্বাস্থ্যৰ অপকাৰ ঘটে। সেইবোৰ গছ ঘৰৰ ওচৰত
কবলৈ ননা :

“আগকালে তেতেলি পাচফালে ওঁ।

সেইঘৰ মাতুহ হলেনে নোঁ ॥”

আম, কঠাল, বগৰী আদি ফল আৰু বাহ, টকৌ আদি লাগতিয়াল গছ বাৰীত
কবলৈ প্ৰবাদবাক্যবোৰে পৰামৰ্শ দিছে। এই বিলাকৰ পৰা গৃহস্থৰ আৱো
যথেষ্ট হয়। যেনে :

“এবছৰ ছমাহত বগৰী লাগে।

তাক লুকুই লোকত মাগে ॥” ইত্যাদি।

এইবোৰ শত্ৰু বা খেতি কৰিলেই নহয়, তাৰ প্ৰতি গৃহস্থই নিজে তদাৰক ল'ব
লাগে। যি গৃহস্থই নিজে গাত লাগি তদাৰক লয় তেওঁহে খেতিৰ ভাল ফল পায়।

এইদৰে খেতি-বাতি কৰি, ঘৰ-বাৰী পাতি সূত্ৰেৰে থাকিবলৈ প্ৰথম কথা
স্বাস্থ্য ভালৈ থাকিব লাগিব—“পৰীষমাত্তং খলু ধৰ্ম সাধনম্”। স্বাস্থ্যৰ প্ৰথম
কথা হ'ল আহাৰ :

“ভাতে মৰন।

বাঁহে বলন ॥”

আৰু “ভোকত ভাত পিৰাহত পানী।

ইয়াক নাখালে বল হয় হানি ॥” ইত্যাদি।

ভাত আহাৰ প্ৰধান খাদ্য। অৱশ্যে অকল ভাত খালেই নহয়, অত্যন্ত শক্তিশালী

আহাৰো লাগিব। কোন আহাৰত কোন ভিটামিন পোৱা যায় তাক বিশ্লেষণ কৰি দেখুৱা বিশেষজ্ঞ সেই বুলন্ত নাছিল যদিও কোন শ্ৰেণীৰ আহাৰে শৰীৰৰ পুষ্টি লাভনত কেনে সহায় কৰে তাক দেখুৱাই থৈ গৈছে। যেনে :

“মাংসত মাংস বাঢ়ে, স্নাত্ত বাঢ়ে বল।

দুগ্ধে চৰ্ম (শক্তি) বাঢ়ে, শাকত বাঢ়ে বল ॥”

এইদৰে আহাৰ খালেও নহব,—যাদুহ নীতিপৰায়ণ হব লাগিব :

“সোনকালে শুবা, সোনকালে উঠিবা।

তেহে দেহৰ শক্তি পাবা ॥”

কাতি মাহৰ ব’দ, পূহ-মাহ মাহৰ ঠেটুটৈৰ বৰা জাৰ, জেঠ মাহৰ খৰ আদিও স্বাস্থ্যৰ কাৰণে হানিকৰ। সেইকাৰণে এই কেইটাৰ পৰা শৰীৰক বেছি কষ্ট দিব নালাগে :

“কাতিমহীয়া পিতে।

মাঘ (পূহ) মহীয়া শীতে ॥

জেঠ মহীয়া খৰে।

জানৈ বুঢ়ী তোৰ সেইহে লৰা (পুতেৰ) মৰে ॥”

দৈনিক আহাৰৰ দৰেই আমি সচৰাচৰ পোৱা কিছু বস্তু ব্যৱহাৰ কৰিলে আমাৰ শৰীৰ, নিৰোগী আৰু সবল হয়। এইবোৰ বস্তুৰ কাৰণে অধিক খৰচৰো প্ৰয়োজন নহয়, অৰ্থচ অলপ যত্নতেই পোৱা এই বস্তুবোৰ প্ৰয়োগ কৰিলে বহুত বেমাৰৰ পৰা হাত সাৰি থাকিব পৰা যায়। যেনে :

“কাণত কচু নাভিত স্তেল।

তাৰ বৰত নাই বেজৰ মেল ॥”,

“ভাত খাই উঠি তিনি শিলিখা।

তাৰ মানত ৰোগ তিলিকা ॥”,

“ৰাত্ৰি শেষে যিটো পিয়ৱ পানী।

তাৰ চিৰকাল স্তৰ্জ জানি ॥”,

“ৰবিচ শিলিখা সমতাপ কৰি,

মটু দিয়া তাক কৰয় ভোজন।

ভবে দৃষ্টি য়াৰ অৰ্দ্ধেক যোজন ॥” ইত্যাদি।

ল'ৰা আৰু বুঢ়া বৰখনৰ বিশেষত্ব। ল'ৰাই ঘৰৰ জেউতি চৰায়, বুঢ়াই ঘৰৰ গাভীৰ্য্য বঢ়ায়। বৰখনৰ ল'ৰা-বুঢ়া কাকো অৱহেলা কৰিব নোৱাৰি। ল'ৰা ভবিষ্যতৰ উত্তৰাধিকাৰী। ইহঁতৰ কাৰণে সকলোৰে সাৱধান হ'ব লাগে। ল'ৰা-ছোৱালীৰ জ্ঞান সৰ্ব্ব নোৱাৰি কোনো কোনো গৃহিণীয়ে ল'ৰা-ছোৱালীক ফুট গধূলিতে শুৱাই থয়। প্ৰবাদে এই বিষয়ে সাৱধান কৰি দিছে :

“আচুতত নিদিবা হাত।

ল'ৰাছোৱালীক ল'মোনে নথবা,

দিবা গধূলিতে ভাত ॥”

আচুতত অৰ্থাৎ সাঁচতীয়া বস্ত্ৰ খৰচ কৰাটো যেনেকৈ বেয়া, ল'ৰা-ছোৱালীক ভাত লুখুৱাকৈ শুৱাই থোৱাটোও বেয়া। আকৌ যি মানুহে অলপ আৰ্জ্জন কৰি ভবিষ্যতৰ কাৰণে সঞ্চয় নকৰি অধিক খৰচ কৰে তেওঁ দৰিদ্ৰ হয় :

“অলপ আৰ্জ্জন বিস্তৰ ভোজন।

সেই পুৰুষ দৰিদ্ৰ লক্ষণ ॥

এনে মানুহ ঘৰ পাতি থোৱা বিধৰ নহয়—“ভাঙি আন মুচৰি খাওঁ” লক্ষণৰহে। গতিকে বৰখনৰ সকলো কথাতো তত্ত্বাৱধান লওঁতা এজন মানুহৰ, অৰ্থাৎ বুঢ়াৰ, প্ৰয়োজন। আগতে কোৱা হৈছে বুঢ়াই ঘৰৰ গাভীৰ্য্য আৰু মৰ্যাদা বঢ়ায়। জুহালৰ বুঢ়াই জুইজুৰা গপ-গপীয়া কৰি ৰাখে আৰু ঘৰৰ বুঢ়াই সেইদৰে বৰখন গহীন কৰি ৰাখে। বুঢ়াহে ঘৰৰ গিৰিহঁত, বাকীবোৰ “গৰু চৰোৱা পহঁতা থোৱা।” যেনেকৈ হাজাৰ “লাও লাগক পাতৰ তল”, সেইদৰে ঘৰত যিমান মানুহ নাথাকক, সকলো বুঢ়াৰ তলতীয়া। বৰখনত সকলো কামৰ কাৰণে ব্যঞ্জহাৰা বা সামাজিক ভাবে কৈফিয়ৎ দিব লগা হলে সেই কৈফিয়ৎ বুঢ়ায়েই দিব লাগিব। বুঢ়াৰ অভিজ্ঞতাবে চালি-জাৰি চাই সিদ্ধান্ত বা দিহা-পৰামৰ্শ নিদিলে নহয়, লাগে ঘৰৰ কাৰণে হাজাৰ ডেকা ডেকেৰীয়ে কপালৰ ঘাম মাটিত পেলাই কাম নকৰক :

“দহো আঙুলিয়ে খায়।

বুঢ়াই হেঁচুকিলেহে যায় ॥”

এয়ে বুঢ়াৰ উপমা। পৰিয়াল পাতি থকা বৰখনৰ পৰাইহে ৰাষ্ট্ৰ গঠনৰ প্ৰেৰণা আহিছে। মুঠতে ৰাষ্ট্ৰত ৰাষ্ট্ৰপতি যি, নামঘৰত গাওঁবুঢ়া বা বৰমেধি যি, আমাৰ বৰখনত বুঢ়াও সি। ঘৰৰ ৰাষ্ট্ৰপতি বুঢ়াৰ স্থান জুহালৰ শুভিত,

ব'ত, ব'ব সকলো। কামৰ বিচাৰ হয় আৰু ব'ত বুঢ়াই তেওঁৰ পো-নাতি-
বোৰক ভবিষ্যতলৈ একোজন উপযুক্ত লোক কৰি গঢ়ি তুলিবলৈ প্ৰয়াস
পায়।

অসমীয়া মানুহৰ দৈনন্দিন জীৱনত সততেই লগা কিছুমান সাধাৰণ বস্তু
আছে। এই বস্তুবোৰৰ মূল্য অধিক নহলেও প্ৰয়োজন অধিক। সেই কাৰণে
প্ৰতিদৰ্শ মানুহেই এই বস্তুবোৰ ব্যৱস্থা কৰি ল'ব লাগে। যাৰ ঘৰত এই
যাবতীয় সামগ্ৰীবোৰ নাথাকে তেওঁ প্ৰতিবন্ধকৰ সন্মুখীন হ'ব লগা হয় বা
কোনো সময়ত লাজ পাবলগা বা বিপদত পৰিব লগা হয়। প্ৰবাদ বাক্যবোৰে
এই দিশটোলৈ আঙুলিয়াই কৈছে :

“যাৰ নাই গৰু।

সবাতোতৈক সৰু ॥”,

“যাৰ নাই জলৰ পাত্ৰ।

সি সবাবো অপাত্ৰ ॥”

“যাৰ নাই বাঁহ।

তাৰ নাই সাহ ॥” ইত্যাদি।

আকৌ— “জাপি, লাঠি টনা।

ইয়াক এৰিলে দিনতে কনা ॥”

এই বস্তুবোৰৰ প্ৰয়োজনো এওঁলোকে ভালকৈ জানে। উদাহৰণ স্বৰূপে
লাঠিডালেও তেওঁলোকৰ জীৱনত বহুত সহায় কৰে :

“শুন শুন শুন।

একেভালি টোকোনৰ (লাঠিৰ) নটা গুণ।

হাতৰ সখা। পানীৰ জখা (জোখা) ॥

দেখিলি সাপ পেলালি মাৰি।

নাই পীৰা বহিলি পাৰি ॥

নাই ব'ঠা হলি পাৰ।

নাই কানমাৰি বান্ধিলি তাৰ ॥

শত্ৰুৱে কুহুৰে নাপাই লাই।

সি হল স্তোৰ লগৰ (সোদৰ) ভাই ॥” ইত্যাদি।

আমাৰ সমাজৰ মানুহবোৰ আদিম অবস্থাত বস্তুজগতৰ বিতৰিকাত অতি

হৈছিল। এই জন্তবোৰৰ লগত সজতেই সজৰ্ব কবি সিহঁতৰ আক্ৰমণত নিজক কেনেটক বচাব লাগে তাকো। এওঁলোকে ভালকৈ জানিছিল আৰু বংশধৰ সকলৰ উপকাৰৰ কাৰণে প্ৰবাদ বাক্যত তাক সন্নিবিষ্ট কৰি থৈ গৈছে। যেনে :

“বসন্ত কাতি। কুৰুন্ত মাটি।

গড়ত উঠি। সাপত লাঠি, হাতীত বাগি।।

ম’হত পৰ। বাসন্ত ধৰ।।” ইত্যাদি।

প্ৰবাদ বাক্যবোৰ অধ্যয়ন কৰিলে দেখা যায় যে অসমীয়া মানুহৰ সংহতিটো বৰখন বা পৰিয়ালটোৰ ভিতৰতে নিষ্কপ্‌কপীয়া নহয়, গাওঁ, জাতি তথা বাইজক লৈ এটা বহল দৃষ্টিভঙ্গীৰ সংহতি আছে। নিজৰ ওচৰত থকা জনক বা থকা ঘৰক সদায় আপোন যেন ভাবিব লাগে :

“ওলাই দেখিবা যাক।

শক্ৰ নাভাবিবা তাক।।”—

হঠাৎ ত্ৰিপদে-আপদে ওলাই দেখা কেইজনেহে পৰস্পৰক পায়। ইয়াতকৈ দৃষ্টি অলপ দূৰলৈ নিলেই আমি গাওঁখন দেখিবলৈ পাওঁ। গাঁৱৰ জনো আমাৰ আপোন : “গাৱৰনে মানুহ”, অৰ্থাৎ একে গাঁৱতে বাসকৰা সকল পৰস্পৰ সহোদৰ স্বৰূপ। বাইজৰ মাৰ ভাঙিবলৈ বা গাৱঁৰ বাইজৰ দলৰপৰা ওলাই আহিবলৈ প্ৰবাদবাক্যবোৰে ইঙ্গিতেৰে বাধা দিছে। বাইজৰ শক্তি অসীম : “বাইজেই বজা, জাতিয়েই গজা”। বাইজৰ বিচাৰত দোৰী হলে দণ্ড দিবলৈ বাধ্য। বাইজক বিতুষ্ট কৰি “হোঁকা-পানী বজা” হৈ এঘৰীয়া হৈ থাকিব নোৱাৰি, কাৰণ মানুহ সামাজিক প্ৰাণী। তৰুপৰি বিপদত পৰিলে জাতিয়েহে উদ্ধাৰ কৰিবলৈ প্ৰথমে আগবাঢ়ি আহে। অত্যাৱ-অভিযোগ বাইজে নথ জোকাবিলেই যুহুৰ্ত্ততে উৰি যাব : “বাইজে নথ জোকাবিলেই নদী”। বাইজৰ লগত থাকিলে মৰিব (বিপদত পৰিব) নালাগে, বাইজক কোনে মাৰে : “বাইজ ডুবৰি বন”। সেইকাৰণে প্ৰবাদ বাক্যই কৈছে : “বাইজ বেদি যায় তেনি যাৰা”, “বাইজ তৰিলে তৰিবা, বাইজ মৰিলে মৰিবা”। বাইজৰ লগত কিন্তু মৰিব নালাগে। কাৰণ, “মাউখে উজালে গুৰি পকহাৰো মৰণ নাই”।

প্ৰবাদ বাক্যৰপৰা অনুমান হয় যে বাঙালী সম্পৰ্কীয় জ্ঞানো অসমীয়া জনসাধাৰণৰ মাজত পূৰ্বকালত ব্যাপকভাৱে প্ৰচাৰ হৈছিল। বাঙালী

সম্পর্কীয় বহুত প্রবাদ বাক্য অসমীয়াত আছে। ডাকৰ বচন-বিলাকৰ এটি প্ৰকৰণ ‘ৰাজনীতি প্ৰকৰণ’ বুলিয়েই অভিহিত কৰা হৈছে। আমি আগতে উল্লেখ কৰি আহিছোঁ যে বৈষ্ণৱ আন্দোলনৰ কিছু আগবেপৰা সংকল্পত কাব্য আৰু পুৰাণবোৰ জনসাধাৰণৰ বোধগম্য কৰি অসমীয়াতৈ ৰূপান্তৰিত কৰা হৈছিল আৰু সেইবোৰ আজিও সমস্ত পাঠক সকলে জনসাধাৰণৰ আগত পাঠ কৰি তাৰ অৰ্থ ব্যাখ্যা কৰি দিছিল। এইবিলাক শাস্ত্ৰৰ পৰাও ৰাজনীতি সঙ্কীৰ্ণ বহুত জ্ঞান জনসাধাৰণৰ মাজলৈ বাগৰি আহিছিল। উদাহৰণ স্বৰূপে দামোদৰ আৰু মহাভাৰতত ৰাজনীতি সম্পর্কীয় বহুত কথা আছে। মহাভাৰতৰ শান্তিপৰ্ক আৰু উত্তোগ পৰ্ক এই প্ৰসঙ্গত বিশেষ উল্লেখযোগ্য। ব্যৱহাৰিক জীৱনৰ অস্তিত্বৰ উপৰিও এইবিলাকৰ পৰা তেওঁলোকে নীতি বচন, ধৰ্মনীতি আৰু ৰাজনীতি সম্পর্কীয় কথাও জানিব পাৰিছিল। আহোম ৰজাসকলৰ আমোলত ৰাজনীতি সম্পর্কীয় দুই-এখন গ্ৰন্থও ৰচনা হৈছিল। ডাকৰ বচনকে প্ৰমুখ্য কৰি আমাৰ প্ৰবাদ বাক্যবোৰৰ ভিতৰত বহুত ৰাজনীতি সঙ্কীৰ্ণ প্ৰবাদ আছে। যেনে :

“অপুত্ৰক মন্ত্ৰী নোহয় ভাল।

দস্ত খসিলে কিসেৰ গীতাল ॥”

“দণ্ড, ভেদ, সম দান।

চাৰি উপায়ে জিনিবা আন ॥” ইত্যাদি।

প্ৰবাদ বাক্যৰ অন্তৰ্ভুক্ত জী-চৰিত্ৰ :

অসমীয়া ঘৰ আৰু সমাজত নাৰীয়ে যে এখন বিশিষ্ট স্থান অধিকাৰ কৰি আছে, অসমীয়া প্ৰবাদ বাক্যবোৰেও এই কথাৰ সাক্ষ্য দিছে। আমাৰ ঘৰুৱা আৰু সামাজিক জীৱনৰ আৰ্থিক, সামাজিক, নৈতিক আদি প্ৰতিটো দিশতে তিবোতাৰ বৰঙণি অধীকাৰ কৰিবৰ ক্ষমতা কোনো অসমীয়াৰে নাই। প্ৰবাদ বাক্যবোৰ অধ্যয়ন কৰিলে অসমীয়া তিবোতাৰ বহুখুৰী চৰিত্ৰৰ এটা বিৰাট অধ্যায় আমাৰ আগত ফুৰি হয়। ইয়াত তিবোতাৰ ভাল বেয়া দুয়োটা দিশেই হয়তো ধৰা পৰিব। কিন্তু আমাৰ উদ্দেশ্য প্ৰবাদ বাক্যৰ পটভূমিত জী-চৰিত্ৰৰ মানদণ্ড নিৰ্ণয় কৰা নহয়—ইয়াৰ দ্বাৰাই আমাৰ সাংস্কৃতিক ৰূপটো প্ৰবাদ-বাক্যই কিমান বিশ্লেষণ কৰি দেখুৱাব পাৰিছে তাক চোৱাৰে।

অসমীয়া মাতৃহৰণ ঘৰ এখনত গিৰিহীতনীৰ বা বৈশীৰ আধিপত্য
 বেছি, গিৰিহীতনী বা বৈশীক (বৈশীক) বাদ দি অসমীয়া ঘৰ বা গৃহস্থালি হ'ব
 নোহোৱে। ঘৰখন গঢ়ি তোলাত ভিৰোতাই সহায় নকৰিলে নহয়। অসমীয়া
 'ঘৰ' শব্দটোৰ লগত বৈশীৰ অৰ্থও কিছু পৰিমাণে জড়িত হৈ আছে। উদাহৰণ
 স্বৰূপে এজন মাতৃহৰে আন মাতৃহক কোনো এটা কথাৰ সিদ্ধান্ত দিবলৈ হ'লে
 বিনীত ভাবে "মই ঘৰত জুৰিলেহে হব" বুলি কোৱাৰ মানে সততে ইয়াকৈ
 বুজায় যে মাতৃহজনে তেওঁৰ পত্নীক জুৰিহে কথাটোৰ সিদ্ধান্ত কৰিব পাৰিব।
 ভিৰোতা ঘৰৰ গিৰিহীতনী, ভবিষ্যৎ উত্তৰাধিকাৰী লম্বাইতৰ মাক ; গতিকে
 সকলো কথাতে গিৰিহীতে, অৰ্থাৎ লম্বাইতৰ বাপেকে, তেওঁৰ পৰামৰ্শ লবই
 লাগিব। যেনে :—

"ঘৰৰ বৈশী লম্বাইতৰ মাক।

তোমাক জুজুৰি জুৰিম কাক ॥"

ঘৰৰ সৌন্দৰ্য্য বৈশীহে। বৈশীয়ে ঘৰ ভালো কৰিব পাৰে বেয়াও কৰিব পাৰে :

"ৰজাৰ দোষত ৰাজ্য নষ্ট প্ৰজাই কষ্ট পায়।

বৈশীৰ দোষত ঘৰ নষ্ট লখিমী এৰি যায় ॥"

গতিকে বৈশীয়েই ঘৰৰ শুৰি টিপা। তৰুপৰি ঐহিক আৰু পাৰলৌকিক
 উদ্দেশ্যত আমাৰ পুত্ৰ-পিতৃৰ কাৰণেও ভাৰ্য্যা লাগে :—

"ভাৰ্য্যা নহলে কিহৰ ঘৰ।

স্নেহ নহলে কিহৰ সাদৰ ॥

যি ঘৰত, স্ত্ৰী-পুৰুষ উভয়ে সন্মিল-মিল হৈ দৈনন্দিন কৰ্ত্তব্য সম্পাদন কৰে, সেইখন
 গৃহস্থালি আদৰ্শপূৰ্ণ আৰু তাত কৰ্ত্তব্যও অটুট থাকে :

"ভিবীয়ে পুৰুষে হবা একেমতি।

তেহে সিদ্ধিৰ হৰিত ভকতি ॥"

মতা-মাইকীৰ ভিতৰত মনান্তৰ হ'লে সেইঘৰত শ্ৰীবৃদ্ধি নহয় আৰু তাত পাৰ্হু
 কীমনৰ সৌন্দৰ্য্য আৰু শৃংখলাও নাথাকে :—

"ভায়ে ভায়ে বন্দ লাগে পৰে পাই আস।

মতা-মাইকীয়ে বন্দ লাগে যবেই পৰবাস ॥"

আরো কবাই-কবাইৰ ভিতৰতো একটা স্বপ্নৰ বোৰাৰীৰ সেপাই আছে।
ভিতৰতকৈ বৰেই প্ৰভাৱ আছে বুলি আশা সন্মান দাখণ। বিয়া কবাই আনি
তাৰ্ঘ্য কৰা শুনি কবাই ভাইৰ লগৰ পৰা বেলেগ হলে কিয়ন কবি কোৱা হয় :

“ভাই-ভনী খেদৰ নহি।

তাৰ্ঘ্য হ’ল লগৰ নহি ॥” ইত্যাদি।

পুতেক বেলেগ হোৱা দেখিলেই মাক-বাপেকেও আকোণ কৰে :

“ভী তুলিলো জোঁৱাইব বুকুত।

পো তুলিলো বোৱাৰীৰ বুকুত ॥”

বোৱাৰীৰ গুণত বোলে ঘৰৰ সোঁঠৰ বৃদ্ধি হয় আৰু বোৱাৰীৰ মোহত ঘৰ]
লাংলাং—ঠাং ঠাং হয়। ঘৰপতা আৰু ঘৰ ভঙা বোৱাৰীক লৈ অসমীয়াত
বহুত সাধুকথাও আছে।

ঘৰখন হৈছে পৰিয়ালৰ সকলোৰে সাহুৰিক প্ৰেচটাৰ কল। কপালৰ বাহ
মাটিত পেলাই যিখন ঘৰ পতাত সকলোৱে কষ্ট স্বীকাৰ কৰে, সেইখন ঘৰৰ
দায়িত্ব লবলৈ যাকে-তাকে দিব নোৱাৰি। লৰাৰ মাক-বাপেকে সেইকাৰণেই
লৰালৈ ছোৱালী আনিবৰ সময়ত বহুত চাইচিভিহে কামত আগবাঢ়ে।
তিৰোতাৰ স্বভাৱ-চৰিত্ৰ, মূ-লক্ষণ, কু-লক্ষণ আদিৰ সম্পৰ্কে প্ৰবাদ বাক্যবোৰত
বহুত কথা আছে। লৰাৰ মাক-বাপেকে সেইমতে পৰীক্ষা কৰিহে লৰালৈ
ছোৱালী আনে। লৰা-ছোৱালীৰ পাত মাক-বাপেক আৰু বংশ-পৰিয়ালৰ
স্বভাৱ পৰিলক্ষিত হয়। সজবংশ, উচ্চমনৰ ডাঙৰ পৰিয়ালৰ লৰা-ছোৱালীৰ
মনৰ ভাব বহল। সেইকাৰণে জুৱীয়া-নিচলা হলেও গুৰিটো, অৰ্ধাং বংশটো,
ভাল হব লাগে। প্ৰবাদ বাক্যত আছে : “কণা হওক কুলা হওক জুঞা
পোৱালী।” জুঞা অসমৰ ঐতিহ্যপূৰ্ণ বংশ। আকৌ বাপেকৰ চৰিত্ৰ পুতেকত
আৰু মাকৰ চৰিত্ৰ কীৰ্ত্তকত প্ৰতিফলিত হয়। ছোৱালী আনিবৰ সময়ত
ছোৱালীৰ মাককো চোৱা বা অধ্যয়ন কৰা হয়। যেনে :

“মাটি কিনিবা মাক খাল।

ছোৱালী আনিবা মাক ভাল ॥”

“মাক-বীতি ভী কবাই তালি থায়।

বাপ-বীতি পো বাণিজ্যলৈ যায় ॥” ইত্যাদি

ছোৱালীক বাক-বাপেকে শলাগাটো স্বাভাৱিক কথা। যি ছোৱালীক ওচৰ-
চুবুৰীয়া, বহে শলাগে, সেই ছোৱালীহে ভাল :

“মাকে শলাগে ভাল, বাপেকে শলাগে ভাল।

ওষে-চুৰুৰীয়াই বাক শলাগিব, সেয়েহে ছোৱালী ভাল ॥” ইত্যাদি।

ছোৱালী চোৱা মাছহৰোষো বৰ টেঙৰ আছিল :

“কটাৰীৰ চিকুণ গুৱা, টোপনিৰ চিকুণ গুৱা।

জাকৈ বাওঁতে ছোৱালী চাবা কোন কেনেকুৱা ॥”

জাকৈ বাওঁতে ছোৱালী চাওঁতে সেই ছোৱালীৰ স্বভাৱ-চৰিত্ৰ, লক্ষণ আদি বহুত
কথাই জানিব পৰা যায়। আকৌ :

“কাজী চাবা আগত।

ছোৱালী চাবা মাঘত ॥”

ছোৱালী কাজী অৰ্থাৎ ভাল শিপিনী হয়নে নহয়, তাক আগত বা তাঁতৰ
শেষ কাপোৰ খনৰ আগত, দোৱাবন্ধাৰ সময়ত চাব লাগে। এই সময়ত ভাল
শিপিনী নহলে কাপোৰখন শৃঙ্খলা লগাই একেআগীকৈ বোৱা টান; যি
ব’ৰ পাৰে সেইজনীহে কাজী বা ভাল শিপিনী। মাঘমহীয়া জাৰত মাছহৰ হাত,
ভৰি, মুখ আদি ফাটে। বিজনী ছোৱালীৰ মুখ, হাত, ভৰি মাঘত নাকাটে,
জানিব লাগিব সেই ছোৱালীৰ আঁহ কোমল আৰু স্বাস্থ্যবান। পু-লক্ষণৰ
সম্পৰ্কেও বহুত প্ৰবাদ আছে। লকুৱা, পাতল ওঁঠ, ডাঙৰ ওঁঠ, কুটুৰা
চুলি ইত্যাদি জীৰ কুলক্ষণীয়া চিন বুলি প্ৰবাদ বাক্যবোৰে কৈছে। যেনে :

“পাতল ওঁঠেৰে যাৰ কুটুৰা বেশ।

সেইজনী মাছহৰ বগচণ্ডী বেশ ॥”

তাই যিমানেই সাজি-কাচি ধুনীয়া নহওক, তাইক বিয়া কৰাবলৈ মাছহে
বেঙায়। এইবোৰ কথাৰ সত্যাসত্য নিৰ্ণয় কৰা বেলেগ কথা কিন্তু ইয়াত
জন-বিশ্বাসৰ ৰূপটো দৰা পৰে। পু-জীৰ লক্ষণ সম্পৰ্কেও প্ৰবাদ বাক্যত
কৈছে :

“যিবা দ্ৰব্য আসি গৃহে মিলয়।

তাক বস্ত্ৰ কৰি সাক্ষি ধৰয় ॥

অল্প অল্প কৰি ধন সঞ্চয়।

সেইমতে ধন ধৰ্ম্ম লভয় ॥

সত্য-কথা করে মিছা নামাতি ।

শাহ-মহলক কবে ভকতি ॥

অতিথিক অন্ন সুজিবাক দেয় ।

ভেঁওঁষ যবে সদা লক্ষী নেবয় ॥” ইত্যাদি ।

বব বিলাসী, চঞ্চল ভিবোভাবোবব নৈতিকতাক প্রবাদ বাক্যবোবে সন্দেহত চকুবে চায় ; প্রবাদ বাক্যই “সুতিবী ফেদেলী” বুলিহে অভিহিত কৰিছে ।

প্রবাদ বাক্যই “সু-তিবী ফেদেলী” বুলি কলেও দবাক কিছু দেখিবলৈ ভাল ছোৱালী লাগিবই, নহলে লগৰ সমনীয়াই ডাক জোকাই মাৰিব । সমনীয়াৰ ভয়ত দেখিবলৈ ভাল নোহোৱা ছোৱালীক দবাই কৈছে :

“সমনীয়াৰ আগলৈ নোলাবি কাপৰী

বিকৰি মাৰিব যোক ।”

ইকালে ছোৱালীও কিছু কম নহয় ; উপযুক্ত দবা নাপালে চাইনো কিছু বাব —

“কাহীত নাখাওঁ বাটত নাখাওঁ

নাখাওঁ সঁফুৰাত গুৱা ।

মনৰ জোখাই নাপাওঁ মানে

দেহাকো নকৰোঁ চুৱা ॥”

আনহাতেদি মাক-বাপেকৰ পক্ষে “বববৰ শুৱনী জীৱবী ছোৱালী উলিয়াই দিবলৈ টান” হলেও জীৱবী ছোৱালী বেছিদিন যবত বখা শোভনীৰ নহয় । গতিকে “যমে নিলেও নিয়া, জোঁৱায়ে নিলেও নিয়া” হলেও জীৱবী ছোৱালী উলিয়াই দিবলৈ পালেই মাক বাপেকৰ শান্তি ।

চাই-চিন্তি স্নানক্ষণীয়া ছোৱালী এজনী আনিলেও যে সকলো যবতে ছোৱালীয়ে সুখে-শান্তিৰে বাস কৰিব পাৰিব এনে নহয় ; কোনো কোনো যবত শাহ বোলা গৰাকীয়ে বাহুব অৱতাবো ধৰে : “শাহ নহয় বাহ ।” আকৌ :

“কচু হলে খজুৱায় ।

শাহ হলে নচুৱায়,

নন্দাইলে খুচিভাল যায় ॥”

লভিতে প্রবাদ বাক্যই জীবনিক আগতেই গায়দান বাণী শুনাই বৈছে : “খাইল খাইল নৌ শাহবীলৈ বুড়িতে”। যি মহত্বক “শাহ তালেই বোহাৰী ভাল” আৰু শাহৰ বশবৰ্তী বোহাৰী থকা বশবৰ্তন ভাল :

“শাহে গৰকা পাচলি থাৰা।

শাহে গৰকা বোহাৰী বাৰা ॥” ইত্যাদি।

শাহ বোহাৰীৰ কলহৰ চিত্ৰ থকা প্রবাদ বাক্যও অসমীয়াত বহুত আছে।^[১] বোহাৰীয়ে কপাহ-হুতা কৰিব আনিব লাগিব। বোহা-কটা অসমীয়া তিব্বোতাৰ প্রবাদ কাম। ইয়াৰ ব্যক্তিকৈ মোহাইতামূলী বশবৰ্ত্তাৰ বাজ্যত অপূৰ্ববোহাই বহু, পৰিণামো জীৰণ :

“মোৰো বেটী গমহ।

কপাহ-হুতা নকৰাব বঙহ ॥”

আন কিছুমান প্রবাদত শাহৰ “বাহ” আৰু বোহাৰীৰ “গাতঘাটৰ চেঙেলী” উভয় চিত্ৰই দেখিবলৈ পোৱা যায়।

মাইকী মাহুচে বন্ধনপ্রাণী আনিব লাগে। বন্ধন-প্রাণী কলামিত্তাৰ অন্তৰ্ভুক্ত। যি তিব্বোতাই বাকিব নাজানে তাইক বব-কাটিৰ নজনা তিব্বোতাৰ দৰেই নিন্দা কৰা হয় :

“ক বুলিব নোহাৰে বন্ধাবলী পঢ়ে।

পচলা খাবৰ জুতি নাজানে

ভোজ বাকিবলৈ কুৰে ॥”

“বাকিব নাজানে বাঢ়িব নাজানে

খৰি ঘূঠা-ঘূঠে পোৰে।

ব’ব নাজানে কাটিব নাজানে

লোকৰ শালে শালে কুৰে ॥” ইত্যাদি।

ভাল বান্ধনীৰ লক্ষণ সম্পৰ্কেও ডাকৰ বচনত আছে :

“যি নাৰী বন্ধন শালক যায়।

মিষ্ট কৰি পাক কৰে সদায় ॥

নাহি মাত-বোল নকৰে বন্দ।

খঙ ভোলালেও মোহোলে বন্দ ॥

সিটো গৃহস্থ বাচর স্ত্রী ।

বোলর ডাকে সেই লক্ষ্মী স্ত্রী ॥” ইত্যাদি ।

যবন গাভীৰ্য্য আৰু গুৰুত্ব নিৰ্ভৰ কৰে মাইকী মাহুইৰ ওপৰত । যি যবন মাইকী মাহুই চৰিত্ৰহীন, সেইযব বাহিৰৰ পৰা দেখিবলৈ ভাল হলেও ভিতৰি কোৱা চাতুৰীয়া ; আৰু সেইযবত নাথাকে : “গৰখীয়া নাইকিয়া গৰু । চাকোন নাইকিয়া চক”ৰ যেনে অৱস্থা সেইযবৰ অৱস্থাও উক্তগৰু গতিৰে চৰিত্ৰ-হীনাৰ সম্পৰ্কে প্ৰবাদ বাক্যই সাধাৰণ বাণী শুনাইছে :

“গৰিহৰা বিনা চাকনিৰ জাৰি ।

গৰিহৰা নিলাজ কুলৰ নাবী ॥

গৰিহৰা অসতী নাবীৰ কোল ।” ইত্যাদি ।

বাহ্যিক লক্ষণবশৰাও নাবীৰ নৈতিক চৰিত্ৰ সম্পৰ্কে জানিব পাৰি । বাহ্যিক আচৰণত মাহুইৰ মনৰ ভাব প্ৰকাশ পায় । সতী নাবীৰ লক্ষণ দ্বিধাৰে প্ৰবাদত আছে :

“গৰ সূতা কাটে বোৱৰ উঁত ।

চা-চুৰুৱীয়াই জুপুৱাৰ মাত ॥

বন্ধন খালত নালাগে কালি ।

ডাকে বোলে তেওঁ বান্ধনী ভালি ॥”

আকৌ— “কাষত কলগী জলক দাৱ ।

তলমূৰ কৰি কাকো নেচায় ॥

যেই পথে দাৱ সেই পথে আগৈ ।

ডাকে বোলে ভাল মনত ভাবে ॥” ইত্যাদি ।

অসতী নাবীৰ লক্ষণ :

“যবে চুলি মেলি বান্ধে বাহিৰে ।

অঙ্গ চুলি চুলি বান্ধয় শিৰে ॥

নিজ ঘৰ এৰি দাৱ পৰ ঘৰ ।

ডাকে বোলে তাইক এৰিবা নৰ ॥”

“সঘনে বাটত উলটি চায় ।

পৰ-পুৰুষক থাকে অভিপ্ৰায় ॥

জলক পেলাই জলক যায় ।

পব-পুত্ৰবধ মুখক চায় ॥

মাছুহ মহলে গাবয় নীত ।

পব-পুত্ৰবত থাকে চিত ॥” ইত্যাদি ।

সতী আৰু অসতী তিব্বোতাৰ বিষয়ে এইদৰে অসমীয়াত অসংখ্য প্ৰবাদ আছে ।

সতিনীৰ চৰিত্ৰত স্ত্ৰী-চৰিত্ৰৰ আন এটা বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ দিশ ধৰা পৰে । সাধাৰণতে সতিনী থকা ঘৰত পাৰিবাৰিক শান্তি নাথাকে বুলিয়েই প্ৰবাদ বাক্যবোৰে অভিযন্ত দিছে :—

“পুখুৰী থাকোঁতে পুখুৰী খন্দালো বাজহাঁহৰ চৰিবৰ মনে ।

এজনী থাকোঁতে এজনী আনিলো খৰিয়াল শুনিবৰ মনে ॥”

বৈধীয়েক এগৰাকী হ’লে গিৰিয়েকে যথেষ্ট শুশ্ৰূষা পায় ; কিন্তু একাধিক হলে শুশ্ৰূষা পাওক ছাৰি ভাতকিটা পোৱাও টান হয় :

“এক তিৰী লোডোৰ পোডোৰ ।

দুই-তিৰী গাঁতৰ এন্দুৰ ॥

তিনি তিৰী নাপায় ভাত ।

চাৰি তিৰী গালত হাত ॥” ইত্যাদি ।

সতিনীৰ প্ৰতি সতিনীৰ আক্ৰোশো অতি তীব্ৰ । এজনী ছোৱালীয়ে আন এজনী ছোৱালীৰ ওপৰত প্ৰতিহিংসা চৰিতাৰ্থ কৰাৰ উৎকৃষ্ট পন্থা হিচাবে সতিনী খাটিবলৈও হুৱায় :

“লাটিম বকৰমক খাটিম,

লাগে চাৰিকড়া বঢ়াই ভৰিম,

তেওঁ তাইৰে সতিনী খাটিম ।”

অসমীয়া সাধুকথা বোৰতো সতিনী বিদ্বেষৰ কথা আছে :

“কৰপৰা আহিলি শাখিনী তেজা ।

সোমানে ভাঙিলি দুম্বাৰৰ সজা ॥”

সতিনী অহা গম পালেই ঘৰত থকা গৰাকী খজাহন্ত হৈ উঠে :

“তিনটাতে টেটেৰী বাহপাতৰ জুই ।

কোনজনী আহিছ সতিনী হুই ॥

আছিল সতিনী ঘর চুকত ।

তুৰি-মুৰি কৰিলে গোস দিব বুকত ॥” ইত্যাদি

সতিনীৰ বিবেচ সতিনীতে আৱদ্ধ নাথাকি সতিনীৰ পোলৈও চোঁচা লয় :

“ঘোষ পো নহয় সতিনী পো ।

চাৰি নাই পাটী নাই মাটিতে শো ॥”

“কিনো মাহী আইৰ গুণ ।

এহাতে খাৰণী এহাতে লোণ ॥” ইত্যাদি ।

আমাৰ বকৱা জীৱনৰ এই সতিনী পৰ্বই লাগী আৰু এলাগী উপপৰ্ববো নৃষ্টি কৰিছে । এইবোৰে কেতিয়াবা বৰ বিয়োগান্ত হিচাবেও দেখা দিয়ে । লাগীৰ কপাল সদায় ভাল, একদমত বৃহস্পতি :

লাগিয়ে ভাঙিলে কাঁহী ।

পেলালে মিচিকিয়াই হাঁহি ॥”

কিন্তু এলাগীৰ কপাল মন্দ ; ঘৰৰ সকলো দোৰৰ ‘নন্দঘোষ’ এলাগীয়েই । এলাগীৰ সাধাৰণ দোৰটোও বৰটো হৈ পৰে :

“এলাগীয়ে ভাঙিলে কটৰা ।

পালৈগৈ গড়গাঙ বতৰা ॥” ইত্যাদি ।

কিন্তু মাতৃৰ সমান হলে অগতত কোনো হ’ব নোৱাৰে । আমাৰ সমাজত নাৰীয়ে শ্ৰেষ্ঠতা আৰু পৰিপূৰ্ণতা লাভ কৰিছে মাতৃ ৰূপত : “জননী জন্মভূমিচ স্বৰ্গাদপি পৰীক্ষসী ।” মাতৃ থাকিলে তীৰ্থবো প্ৰয়োজন নাই “মাতৃ গলা” । মাতৃৰ প্ৰেম অগতত অভুলনীয় :

“আইৰ সমান হ’ব কোন ।

নৈৰ সমান ব’ব কোন ॥”

মাকেহে পুতেকৰ সমস্ত দুখ-ব্যথা উপলব্ধি কৰে । একালৰ পৰা পুতেক ঘৰলৈ আহিলে মাকে মুখলৈ চাই পুতেকৰ দুখ-দুখৰ ভাব বুজিবলৈ চেষ্টা কৰে । যেনে :

“মাকে চাৱ মুখলৈ ।

তিৰোতাৱ চাৱ হাতলৈ ॥”

পিড়হীন হলেও নাকে পুস্তকক অশেষ দুখ-কষ্টৰ বাজেবে, অশেষ যতনেৰে
ডাঙৰ-দীঘল কৰে। বাপেক থকা পুত্ৰতকৈ বাপেক নথকা পুত্ৰ বৰক বেছি
স্বখতহে ডাঙৰ-দীঘল হয়। প্ৰবাদ বাক্যত আছে :

“বাবী কৌৱৰো কৌৱৰ।

বজাব কৌৱৰো কৌৱৰ ॥”

মাতৃবান পুত্ৰ অগতত পুণ্যবান। প্ৰবাদ বাক্যত আছে :

“বাঠি বছৰত বোলে আই, বাৰিবা-খৰালি চুহে গাই।

তাৰ সমান পুণ্যবান নাই ॥”

বোৱা-কটা অসমীয়া তিবোতাৰ কৰ্মময় জীৱনৰ বিশিষ্ট অঙ্গ। যি
তিবোতাই বোৱাকটা নাজানে তেওঁক ‘থুপৰী’ বুলি হাঁহে। যি তিবোতাই নিজে
বব-কাটিব নাজানে অথচ ভালৰ ভাল ধনিহে বাছি পিন্ধি যায় তেওঁৰ প্ৰতি
কৰবাৰপৰা নহয় কৰবাৰপৰা একোবাৰ ঠেহেঁৰীয়া বিজ্ঞপ-বাণী আহিবই :

“কাজীৰ পোকৰত কাজী।

একাজীৰ পোকৰত এৰীয়াৰ মেখেলা

যায় থম্ থম্ বাজি ॥”

কাজী বব মিতব্যয়ী, দহিকটা এডালো নষ্ট নকৰে। কিন্তু একাজীৰপৰা এনে
আশা কৰিব নোৱাৰি :

“কাজীয়ে পালে কৰে দহিকটাকো বাণি।

একাজীয়ে পালে কৰে দহিকটাকো হানি ॥”

পতিকে :

“একাজীৰ ছিগা ব।

ব’ব নোৱাৰ যদি তুলিয়ে থ ॥”

বোৱা-কটা অসমীয়া শিপিনীৰ হাতৰ বিজ্ঞ। আ-অলঙ্কাৰে চোৰে চুব কৰি নিব
পাৰে ; কিন্তু হাতৰ বিজ্ঞা কোনে নিব ?—

“হাতৰ নিব কাণৰ নিব।

দহো আঙুলিৰ কোনে নিব ॥”

স্বাভাৱিকতে এই দহো আঙুলিৰ বিজ্ঞাৰে অসমীয়া শিপিনীয়ে অসমীয়াৰ আৰ্থিক
প্ৰগতিৰ বাহানত বহুত সহায় কৰি আহিছে। যাকৰ পৰাহে জীয়েকে বোৱা-কটা

শিকিবই পার। জীৱনী মোহা-কটাক পাঠকত মহলে থাকে। তাৰ বাবে জীৱ
পঞ্জনাৰ পাত্ৰ হয় :

“মাকৈ লাজানে উত্তৰ বিহা।

জীৱকে বিচাৰে ফুলৰ বিহা ॥”

“মাকতকৈ জীৱক কাজী।

টেকে খোৰাৰে বাটে পাৰী ॥” ইত্যাদি।

অসমীয়া সমাজত খুপৰী ইমান পঞ্জনাৰ পাত্ৰ যে সেই পঞ্জনাৰ হাত সাধিবৰ
কাৰণে খুপৰীয়েও বাধ্য হৈ অভিনয় পৰা অহম্বন কৰিব লগা হয়। খুপৰীয়ে
ভেলুকী-বাজীৰে গিৰিয়েকক ঠগা লাহু অসমীয়াত বহুত আছে। গিৰিয়েক
আক শাহয়েকৰ পৰা উত্তৰ ব'বলৈ লুহুৰ পাই থকা এজনী খুপৰীয়ে কেনেদৰাকৈ
হুই-এনেচা হুতা সংগ্ৰহ কৰি তাকে অপায়পৰা বাবেপতি উলিয়াই লুহুৰাই
গিৰিয়েকক কৈছে :

“হেনেক নেচা তেনেক নেচা।

পেৰাত আছে তিনি নেচা ॥” ইত্যাদি।

অসমীয়া শিপিনীয়ে এবী, মুগা, পাট আদি শিল্পতো সমানে অংশ গ্ৰহণ কৰে।
পাট, এবী, মুগা আদি হুতা অসমীয়া তিবোতাই কাটিবলৈ শিকিবই লাগিব :

“চিকাই কৰিলে চিক্।

এবীয়ে মুগাই বি কৰিব লাগিলে কৰিলে,

জোঠা কাটিবলৈ শিক ॥”

এইদৰেই দেখা যায় যে বহন শিল্পৰ লগত অসমীয়া তিবোতাৰ এটা এবাৰ
নোহাৰা লব্ধ আছে। এই শিল্পৰ জৰীয়ে অসমীয়া তিবোতাৰ সৌন্দৰ্য্যবোধৰ
পৰিচয় পাৰ পাব। মহাত্মাগান্ধীয়েও অসমীয়া তিবোতাৰ বহন শিল্প
প্ৰদৰ্শিতাৰ বিষয়ে প্ৰশংসা কৰি থৈ গৈছে। বিয়া নামত থকা—“হাতে
ভকোৱা মুঠিছে লুকেৱা” আইদেউৰ কাপোৰ লাভেও অসমীয়া শিপিনীৰ কলা-
কুশলতাৰ আঁক দক্ষতাৰ পৰিচয় দিয়ে। কলিত ‘ক’ আৰম্ভটো লিখিব নোহাৰা
আৰু কীৰ্ত্তনৰ পৰা একাকি পঢ়িব নোহাৰা শিপিনী জনীয়েও থাপনাত দিয়া
পঢ়েপঢ়াৰ বসন্ত বজা আঁঠুৰে হুই-তিনি কাকি বোবা হুলস্থপকৈ কামী জ্বলি বৈ
দীৱা দেখিলে বিদ্যৰ মানিব আগে। অসমীয়া সমাজৰ চকুজোহৰ আদৰ্শ

শিপিনীৰ এই প্ৰতিভাৰ নিদৰ্শন নিশ্চয় নানবৰত দেখিবলৈ পাইছে। মিহ্মানত
অসমীয়া শিপিনীৰ অন্তৰৰ হৃদয় অহুহুতিৰে জীৱন্ত ৰূপ লয় :

“এখনি গোমোচা বৈ থৈ আহিছোঁ

ফুলাম সাত শাৰী (সাতসৰী ?) দি।”

ফুলাম গোমোচা, পাটৰ টঙালি, এবাবাৰ টঙালি, পাণ্ডৰি, কেচৰচা বিহা
ফুলাম মেখেলা, সিংখাপ, মেজাকৰী আদি কাপোৰ অসমীয়া বয়ন শিল্পীৰ উৎকৃষ্ট
নমুনা আৰু এইবিলাকত অসমীয়া শিপিনীৰ শিল্পীমূলত মনটোৰ এটি স্পন্দন
প্ৰতিচ্ছবি পোৱা যায়।

অসমীয়া তিৰোতাৰ সৌন্দৰ্য্যবোধৰ কথা কওঁতে তেওঁলোকৰ চুলিৰ কথাও
বিশেষভাবে উল্লেখ কৰিব লগা হয়। প্ৰবাদ বাক্যবোৰত চুলিৰ কথাও
যথেষ্ট পৰিমাণে আছে। চুলি অসমীয়া তিৰোতাৰ সৌন্দৰ্য্যৰ এটা প্ৰধান
অঙ্গ। যাৰ চুলি নাই তেওঁ হাহিয়াতৰ পাত্ৰ। সেই কাৰণে বহুতে কৃত্ৰিম
উপায়েৰেও চুলি বেছি থকাৰ প্ৰমাণ কৰিব খোজে। কিন্তু কোনোবাই আনিব
পাৰিলে ব্যৱহাৰ হাত সাবিবৰ উপায় নেপায়। যেনে:

“আৰ ছিগা চুলি তাৰ ছিগা চুলি

মাৰি যাওঁ নেখেৰী খোপা।”

আকৌ যাৰ তিনিডাল মান চুলি, তেওঁ তাক নিজক ভাল দেখুৱাবলৈ
তুলি থাকে :

“তিনিডালি মান চুলি, তাকে বান্ধে তুলি।

পৈয়েকে ভাল দেখক বুলি ॥”

চুলিৰ প্ৰতি সকলোৱে যত্ন লব লাগে। শকত, দীঘল কিচ্কিটীয়া চুলিটোৰক
সকলোৱে প্ৰশংসা কৰে। সেইকাৰণে তেল-টেঙা বঁহি চুলি দীঘল, সবহ
আৰু কিচ্কিটীয়া কৰিবলৈ সকলোৱে যত্ন কৰে। দীঘল, সবহ আৰু
কিচ্কিটীয়া চুলিটোৰি এফালত অসমীয়া তিৰোতাৰ বৰ আদৰৰ
বস্তু আছিল। সাধুকথাৰ ৰাজকোঁৱৰৰ সঁকুৰাত দীঘল চুলিৰ ঘেৰপাকৰ
অস্তিত্ব নাছিল। একেডালি দীঘল চুলিয়েই ৰাজকোঁৱৰক বোহৰত সূমুৱাই-
ছিলগৈ, বোলে সেই দীঘল চুলিৰ ছোৱালীক আনি দিব লাগে—নহলে
ৰাজকোঁৱৰ বোহৰবৰপৰা নোলায়। জীৱনী ছোৱালীৰ উৰনীয়া খোপাই বাটেদি
বোৱা ছোৱালী বৰদাৰ মনটিও লগতে চুবকৰি নিছিল :

“খোপা ডাঙৰ খোপা সৰু,

খোপাতে মৰুৱা।

খোপা দেখি মোহ গ’ল হাজাৰী বৰুৱা।”

অসমীয়া প্ৰবাদ বাক্যবোৰ এইদৰে বিল্লবণ কৰি চালে ক্ৰী-চৰিত্ৰৰ আৰু বে
বহুত কথা প্ৰকাশ হ’ব তাত সন্দেহ নাই।

বৈষ্ণৱ আন্দোলনৰ পটভূমিত প্ৰবাদ বাক্য :

অসমৰ মধ্যযুগৰ বৈষ্ণৱ আন্দোলনেও অসমীয়া প্ৰবাদ বাক্যৰ ভঁৰাললৈ
এটি বুজন-সংখ্যক বৰঙণি আগবঢ়াই দৈ গৈছে। অসমীয়া প্ৰবাদ বাক্যৰ
ভিতৰত ডাকৰ বচন, ফকৰা, যোজনী, পটভূমি আৰু কিছুপৰিমাণে জ্যোতিষ
বচন আৰু ওনাৰ বচনৰ কথায়ে, অন্তৰ্ভুক্তি লাভ কৰিছে। এইবিলাকৰ
ভিতৰত ফকৰা বিলাকেই বৈষ্ণৱ আন্দোলনৰ লগত বিশেষভাৱে সন্নিবিষ্ট হৈ
আছে। যিবিলাক ফকৰাত বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ তত্ত্ব সঘনীয় কথা নিহিত আছে,
সেইবিলাকৰ অৰ্থ ব্যাখ্যা বৰা জটিল আৰু সেইবিলাকক ভৰতীয়া ফকৰা
বুলিও বেলেগে শ্ৰেণী বিভাগ কৰিব পৰা যায়। প্ৰথমে এই বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ
তত্ত্ব সঘনীয় ফকৰা ৩৭৩টা আছিল বুলি ভকতসকলে কয়:

“কথা নহয় ফকৰা।

এটা মুগাৰ তিনিশ তিনিকুৰি তেৰটা চকৰা।”

অৰ্থাৎ, এক দৈবৰ তত্ত্বমাৰ্গ সঘনীয় ৩৭৩টা ফকৰা আছে। আন এটা
প্ৰবাদৰ মতে “বাৰকুৰি বৰগীত, তেৰকুৰি ফকৰা” বুলিও জনা যায়।
কথাগুচৰিত্ত গুৰু আৰু ভকতসকলৰ মাজত ধৰ্মমূলক তত্ত্ব বুজাবৰ কাৰণে
চৰ্চনি, ফকৰা আৰু দৃষ্টান্ত সত্তেই ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়। ফকৰাবিলাকৰ
বেছি সাদৃশ্য চৰ্চনিবিলাকৰ লগতহে আছে। যেনে:—“আৰু এদিন গুৰুজনে
বোলে মোহ-পাশ ভকত হলে ছেদিব লাগে। যথু আঠৈৰ ভাগিন এটি
আছে তাত, বৰ মোহ তেওঁৰ। তাকে ছেদিবলৈ দাখান ধৰাইছে।
ভকতে কলে বোলে বাপ, যথু আঠৈ-এ দাখান ধৰাইছে দেখোঁ। বোলে
মাতাটো। মাতিলে আহিল। বোলে তুমি হুহু দা ধৰাইছা? কেলেই?
বোলে বাপ বোলা যায় দেখোঁ মোহ-পাশ ছেদিব লাগে ভকতে? মোৰ
আনন্দ মোহ নাই, একটি ভাগিন আছে তাকে ছেদি গুচাওঁ। গুৰুজনে

কবিতা কবিতা মোহনক আশ্রিত নইনিহঁতে? আমি কলো মোহেই মিত্র,
 আশাশ্রিত বন্ধু, অজ্ঞানে অন্ধার, তাত পবি জীব চেতন-জ্ঞান হবান। পবন
 কবিতা নব বস্তব বস্তকৈ তকতি প্রলোপ লগাই, অজ্ঞান ভিম্বিৎ ওচাই সেবকে
 পবন জয় বস্তক বেদি বৈকুণ্ঠে বাব।” (কথা ওক চবিত—পৃ: ১৩৩।) এই
 বিনিমেই চর্চনি। এনে চর্চনি কথা ওক-চবিত পুথিত বহত আছে। ওকসকলে
 কাগজত, একোটা হঁত পৰ কেবা তাগেও চর্চাব কথা আছে। নবনাৰায়ণৰ
 দ্বাৰাসজাত একোটা শ্লোককে সাত শ্লোকে মহাপুৰুষে চৰ্চি দেখুয়াইছিল।
 সংস্কৃত কাব্য বিলাকতো, বিশেষকৈ ‘নৈষধ চবিত’ আৰু ‘কিৰাতাৰ্জুণীয়ত’
 একোটা শ্লোকৰে কেইবাটাও ব্যাখ্যা কৰিব পাৰি। চণ্ডী আৰু মাৰ্কণ্ডেয়
 পুৰাণৰ একোটা শ্লোকৰে আধ্যাত্মিক আৰু আধ্যাত্মিক ব্যাখ্যা সম্পূৰ্ণ বেলেগ
 ধৰণৰ। তকতীয়া ককৰাবিলাকৰ অৰ্থও চৰ্চিলেহে সহজ হৈ পৰে। তাৰ
 ওচাই থকা অৰ্থটোৰ লগত মিহিত থকা ধৰ্মৰ তাত্ত্বিক ব্যাখ্যাৰ মিল নহয়।
 আগতে উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে বৰ আচৰিত হ’বলগীয়া কথা এটা হোৱা
 দেখুৱাব খুজিলে বুজা হৈ কয় :—

“সাগৰৰ মৌ, পৰ্বতৰ ঢৌ।

বাপেকৰ ভিৰি নাই পুতেকৰ সাত বৌ ॥” ইত্যাদি।

সাগৰৰ মৌ, পৰ্বতৰ ওপৰত ঢৌ আৰু বাপেকে বিয়া নকৰোৱাকৈ পুতেকৰ
 সাতজনী বৌ থকাতো যেনে আচৰিত, কথাটোও তেনে আচৰিত। কিন্তু
 ইয়াৰ তকতীয়া অৰ্থ সম্পূৰ্ণ বিপৰীত। সাগৰ হ’ল সাধুসকলৰ মন বা হিয়া।
 মৌ বায় নায়। পৰ্বত অহঙ্কাৰাদি বিপুলক। ঢৌ উত্তেজনা। বাপেক
 অনুচাৰী আৰু বিপু বা ইঞ্জিয়ৰ বশবৰ্তী হলেও কেতিয়াবা তেনেকুৱা
 একোজনৰ পুতেকে ধৰ্মক আশ্রয় কৰি ইঞ্জিয় আৰু বিপুৰ দমন কৰি সমাজত
 জ্ঞান অৰ্জন কৰি নিজেও পৰমপদ লাভ কৰিব পাৰে। যেনে, ‘শ্ৰেয়ান্দ’।
 এইমতেই একোটা হঁত ককৰাৰ দুই তিনিটা ব্যাখ্যাও সম্ভৱ হ’ব পাৰে।
 আনহাতেদি এইবিলাকক সাধৰ বিলাকৰ লগতো তুলনা কৰিব পাৰি।
 এইবিলাকৰ সমাধানৰ কাৰণে উপস্থিত বুদ্ধি আৰু ধৰ্ম সম্বন্ধীয় বিপুল জ্ঞান
 সোৱাদপূৰ্ণ হয়। যেনে :

“লাগুটি বিস্তং তং।

সাগৰ সমুদ্রত লাগুটি হেৰাল বিচাৰিবলৈ যং ॥”

କରୁଛି ହେଉ ଆଜ୍ଞା । ସାଧ ପଥର ହେଉେ ଅବିଧ ନା ଦେହ । ଶିବ ଆତ୍ମାବଦନ
ସାହସ୍ୟ ଅବିଧ୍ୟ ଶିବଦେବି ଆହେ । ବିଚାରିବ ଜନା ଅଜ୍ଞାନୀମଣ୍ଡଳେ ଶିବକ
ହୋଇବେ ପାର, ବିଚାରିବ ନଜନା ଅଜ୍ଞାନୀମଣ୍ଡଳେ କାବେ ଶିବକ ପୋରା ଟାନ ।
ନାୟକ ବିଳାସ ଶ୍ରୀମତୀ ଆମେ-ପାଞ୍ଚେ ଶ୍ରୀମତୀ ଶ୍ରୀମତୀମଣ୍ଡଳେ ସାଜିବ ଏହି
ଶ୍ରୀମତୀମଣ୍ଡଳେ ଶ୍ରୀମତୀମଣ୍ଡଳେ ଆମେ-ପାଞ୍ଚେ ଆମେ ହେଉ ଆମ
ଏକଜେ ଆନନ୍ଦନକ ଏହି ଶ୍ରୀମତୀମଣ୍ଡଳେ ଶ୍ରୀମତୀମଣ୍ଡଳେ ଶ୍ରୀମତୀମଣ୍ଡଳେ
କବେ । ସେନେ :

“ସେତେବି ସମସ୍ତମଣ୍ଡଳ ।

ଏକେଡାଲ ସାହସ୍ୟ ଶ୍ରୀମତୀମଣ୍ଡଳେ ।।

ସୁଜିଲେ ସୁଜ । ସୁଜିଲେ ସୁଜ ।।”

ଏହି ଏକେଡାଲ ସାହସ୍ୟ ଶ୍ରୀମତୀମଣ୍ଡଳେ ଅର୍ଥ ହେଉ—ଏକ ମିତ୍ରମଣ୍ଡଳେ ପଥର ଦେହେ
ପଥର ଦେହା, ବିଷ୍ଣୁ ଆକ କର ଏହି ଶ୍ରୀମତୀମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ଶ୍ରୀମତୀମଣ୍ଡଳେ ହେଉ । ସୁଜା
ମଣ୍ଡଳେ କଥାଟୋ ସୁଜିବ ପାଞ୍ଚେ, ନୋହାବା ଜନେ ହୋଇ ଅର୍ଥ ଶ୍ରୀମତୀମଣ୍ଡଳେ କାବେ
ସାହସ୍ୟ ମଣ୍ଡଳେ ହେଉ । ମହାମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ଆକ ସାହସ୍ୟମଣ୍ଡଳେ ସୁଜ ପଥର ମଣ୍ଡଳେ
ହୋଇ ସୁଜ ମଣ୍ଡଳେ ସାହସ୍ୟମଣ୍ଡଳେ ଶ୍ରୀମତୀମଣ୍ଡଳେ ପୁଣି ବିଳାସକ ହେଉ । ସୁଜ ମଣ୍ଡଳେ
ଏକମଣ୍ଡଳେ ଏହି ଶ୍ରୀମତୀମଣ୍ଡଳେ ବେଶ୍ୟ ଆନନ୍ଦନକ ଏହି ଶ୍ରୀମତୀମଣ୍ଡଳେ ଶ୍ରୀମତୀମଣ୍ଡଳେ
କବିହିଲ ସେନ ଅଜ୍ଞାନ କବିବ ମଣ୍ଡଳେ କାବେ ହେଉ । ମହାମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ
ଜୀବେକକ ସାହସ୍ୟମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ କାବେ ସେ ଆଶା କବିହିଲ ; କିନ୍ତୁ ସାହସ୍ୟମଣ୍ଡଳେ
ମଣ୍ଡଳେ କବିବ ମଣ୍ଡଳେ ନାହିଲ । ଏହି ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ କାବେ କାବିବ କାବେ, କଥା
ଏକମଣ୍ଡଳେ ସାହସ୍ୟମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ କ’ଣ—“ଗଡ଼ ବାକି ସୁଜିଲେ ମଣ୍ଡଳେ କର
ନାହାକେ ।” ସାହସ୍ୟମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ଅଜ୍ଞାନ ଅର୍ଥ ଶ୍ରୀମତୀମଣ୍ଡଳେ କବିବ ମଣ୍ଡଳେ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସି ହାତ ମଣ୍ଡଳେ—“ଗଡ଼ ବାକି ସୁଜିଲେ ମଣ୍ଡଳେ, ଗଡ଼ ମଣ୍ଡଳେ ସୁଜିଲେ
ମହାମଣ୍ଡଳେ”, ଅର୍ଥାତ୍ ବିବାହାଦି କାର୍ଯ୍ୟ ମଣ୍ଡଳେ ବିପ୍ଳ ଆକ ହିମ୍ବିକ ମଣ୍ଡଳେ କବି ମଣ୍ଡଳେ-କାର୍ଯ୍ୟ
ମଣ୍ଡଳେ କବିବ ମଣ୍ଡଳେ ସାହସ୍ୟ ମଣ୍ଡଳେ, ବିବାହାଦି କାର୍ଯ୍ୟ, ବିପ୍ଳ ଆକ ହିମ୍ବିକ
ଶ୍ରୀମତୀମଣ୍ଡଳେ କବି ମଣ୍ଡଳେ-କାର୍ଯ୍ୟ ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ନାହି । ଏହି ଶ୍ରୀମତୀମଣ୍ଡଳେ
ଏକୋଜନ ଅର୍ଥ ସୁଜିଲେ ମଣ୍ଡଳେ ଶ୍ରୀମତୀମଣ୍ଡଳେ ସାହସ୍ୟ ମଣ୍ଡଳେ କବି ଦିରେ ।
ସାହସ୍ୟମଣ୍ଡଳେ ହିମ୍ବିକ ସାହସ୍ୟ ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ।
(ଶ୍ରୀମତୀମଣ୍ଡଳେ ଆକ ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ
କାବେ ଆନନ୍ଦନା ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ) ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡଳେ

কবিগণ 'ককবাহি' আহি ককবাহে 'ককবাহ' জুখি চাইছিল—“তিনি চৈতন্য
শৈলীতে, অকল্যাণে আনন্দটি মঠে, আহিল। তেহে চৈতন্য ককবা মাতিছে,—

“নোনে আহিহা হবি পো, কি বুলি কাচিলা বাণী।

সংসাধ জুখি শুক বহিছে কত দি আহিহা পাও ॥”

পাচে শুকস ব'ল থকা খাই। ছোট আভাষ মুখলৈ চাই, বোলে বধা পো,
বাণ জাপানি। পাছে ছোট আভা মাতিহা,—

“হবিব আজ্ঞাতে আহিহো গোমাই পৃথিবীত দি পাও ৷

জবর মানে শুক আহে আশা বিহাবি চাই ॥”

(কথা শুকচরিত পৃ: ১৫২—১৫৩)। এই দশেই চৈতন্যই ককবাহে বাট ভেটিলে
আক মাধবদেয়ে ককবাহেই বাট মোকোলালে। কথা-শুক-চরিতত নাভারণ
ঠাকুবে দিয়া ককবা আক নৃপাত বহত আছে। এই ককবাবিলাকে বৈকুণ্ঠ
সমাজত ইমান ব্যাপকভাবে প্রভাব বিস্তার কৰিছিল যে আনকি জীসকল
বহুতেও ককবা কোমাত পাকৈত হৈ উঠিছিল। নাভারণ ঠাকুৰ পত্নীয়ে ভিকা
কবিলে বোহা মধাই আটৈক ককবাহে জুখি চাবলৈকো প্রয়াস পাইছিল :
“আক একদিনা মধাই আটৈ ভিকা কবিলে গৈছিল। বুজি গৈ গৈ মনলৈ
পালৈগৈ। ঠাকুৰ আভাষ বাণী বুলি জু নাপায়, শীঘ্ৰে পত্নী সোমাই গৈছে।
আএ তাঁত বৈছে, দেবে মুনব ভববোহন, দিব্য পুৰুষজন গৌৰ বর্ণে; হাতে
লাঠি; মাথে তন্ন ছাতি, ঐহুৰে তুনি, ফটা বস্ত্র, কান্ধে জুলি, গমন শান্ত, বীৰ-
ভাবে গৈছে। বেশটি ভক্ত, গা-লক্ষণ ডাঙবীরা মহন্ত, সাজটি দুৰী-দবিত্ত
ভিকুৰ। মনে পৰীকি আএ ককবা মাতিলে—‘নাঞ (নাঙ) চপ্‌চপ্‌ দেবোঁ
চেট অপাৰ’? আতা বোলে মাত্ৰ ‘মুখে নোকা মুনান কণাৰ। নকৈ নাজোঁ।
পুৰি নাঞ (খাঙ)। ভিকা দিয়া মাও বহলৈ বাঙ’ ॥ তুনি আএ অকৃত
আচৰ্য হৈ জুখিলে কেলে ভোজা/ক’বতে আহে ক’ত থাকে? বোলে ‘মাও
কাউলীৰ (পাটবাউলীৰ) মহাপুৰুষ লগে থাকোঁ—ভিকটৈ প্রবর্তো’। পাচে
আএ উঠি আহি পাৰত পৰি লেফাটক বোলে ভোজাক কালীএ ক’ববা বুলি পৰীকি
কবিলোঁ—অপাৰ কমা বাব ॥”—(কথা শুকচরিত পৃ: ১১১)।

এইবিলাক ভকতীয়া ককবাহ বাহিৰেও ভাগবতী বৈকুণ্ঠ বৰ্ণন কুল ভক্ত
জগদীশ বহুত কথা কীৰ্তন, নামধোবা, বস্ত্রাৰজী, কলম, ভাগবত, বস্ত্রাকব, গীতা
আদিকৰণ উক্ত কবি প্রবাদ বাক্য হিচাবে জন-সমাজত আজিও ব্যাপকভাবে

ব্যৱহৃত হ'ব লাগিছে। ধৰ্মৰ বাহিৰেও দৈনন্দিন জীৱনৰ সাধাৰণ ঘটনাৰ লগত সাধুশুভ থকা বহুত উক্তিও উপকৃত গ্ৰন্থপৰা আৰু অনসাধাৰণে আৰ্জিও ব্যৱহাৰ কৰে। যেনে,—কাৰোবাৰ লগত শত্ৰুতাৰ থাকিলে সুবিধা পালে সেই শত্ৰুয়ে যদি প্ৰতিশোধ লয়, তেনেহলে কোৱা হয়—“পূৰ্ব শত্ৰু মনে জানি, কাৰেদেৰে খব হানিলে” (কীৰ্ত্তন-হৰমোহন)। সেইদৰেই ‘দহি আছো মদনক আক শকা নাই’ (কীৰ্ত্তন), ‘মগধ বজাৰ সেনা সাগৰ সন্ধাশ’, ‘বুপে বুপে অৱতান বৰা অসংখ্যাত’, ‘দেখন্ত শিশু বয়সত বুদ্ধ’, ‘আপোন কৰ্মে যাওঁ অধোগতি’, ‘দেৱৰ বাকনি মল্লয়া জন্ম’, ‘মাংসৰ কাৰণে যেন কুন্তল দোংগোটা শেন’ ইত্যাদি। এইবিলাক কেৱল কীৰ্ত্তনৰ পৰাহে উদ্ধৃত কৰি দিয়া হৈছে। দৈনন্দিন জীৱনৰ সাধাৰণ ঘটনাৰ প্ৰসঙ্গতহে এইবিলাক উক্তি প্ৰবাদ বাক্য হিচাবে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। কীৰ্ত্তনৰ বাহিৰেও আন বৈষ্ণৱ গ্ৰন্থপৰাও উক্তি উদ্ধৃত কৰি প্ৰবাদ বাক্য হিচাবে ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

বৈষ্ণৱ আন্দোলনৰ পটভূমিত সৃষ্টি হোৱা ভকতীয়া ককৰা আৰু আৰ্জি বিভিন্ন বৈষ্ণৱ গ্ৰন্থপৰা আৰু প্ৰবাদ বাক্য হিচাবে ব্যৱহাৰ কৰা উক্তিবোৰ ভালৰকমে বিশ্লেষণ কৰি চালেও অসমৰ বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ দাৰ্শনিক ভেটিটোৰ সম্পূৰ্ণ নহলেও এটি সাধাৰণ পৰিচয় নিশ্চয় পোৱা যাব। হিন্দু ধৰ্মত গুৰু প্ৰধান বস্তু ; অসমৰ বৈষ্ণৱ ধৰ্মতো সেয়ে। বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ প্ৰধান বস্তু হ’ল চাৰিটি—নাম, দেউ, গুৰু, ভকত। এই চাৰি বস্তুৰ প্ৰতিটিৰে বৈষ্ণৱ ধৰ্মত বিশিষ্ট স্থান আছে। সাধাৰণতে সকলো শিক্ষা গুৰুৰ মুখেদি লোৱা ভাল, “গুৰু লগা (বা ওজা লগা) বিত্তা, পাৰি লগা কাঁৰ ॥” ধৰ্মও গুৰুৰ যোগেদি ললেহে পৰিষ্কাৰভাবে আনিব পাৰি। গুৰুয়ে দেখুৱাই দিলেহে পথ বা মাৰ্গ ভালৰূপে চিনিব পাৰি, নহলে পথ বিভিন্ন, চিনিবৰ উপায় নাথাকে। ভকতীয়া ককৰাত আছে—

“খুজি খালে সৰুহ পায়।

চুব কৰিলে কটা যায় ॥”

অৰ্থাৎ, গুৰুৰ ওচৰত ধৰ্মৰ তত্ত্ব জানি-গুনি ল’লে পৰকালত মুখ হয়, তাৰে নকৰিলে যমৰ যন্তনা ভোগ কৰিবলৈ আছে। জাগৰতী বৈষ্ণৱ ধৰ্ম নাম ধৰ্ম নামেৰেও জনা ধাৰ। ইয়াৰ নামকীৰ্ত্তনৰ প্ৰাৰম্ভ ইমান দিয়া হৈছে :

“নামেই পৰম ধন ।” এই নাম জানি-তিনি ল’ব লাগে । সাধাৰণ ফকৰাত আছে :

“জানি গাবা, আগি শুবা, চিনি মিচিবা ধান ।

নাভানিলে নহয় ফল জানিবা স্তজান ॥”

নাম জানি গাব লাগে, নহনাকৈ গোৱা নামৰপৰা তত্ত্ব জ্ঞান লাভ হ’ব নোৱাৰে বা ভাবৰপৰা সকলো পাব নোৱাৰে । নাম আৰু ঐকান্তিক ভক্তিব সহযোগতহে তত্ত্ব জ্ঞান লাভ হ’ব পাৰে । যি একালে মুখত ৰাম নাম লৈছে আৰু আনফালে ঈশ্বৰৰ মূৰ্ত্তি হৃদয়ত লব পাৰিছে সেইজনেই সাৰ্থক ভক্ত, তেৱেই মুক্তি বা পৰম্পদ পাব পাৰে :

“ভাই মুখে বোলে ৰাম হৃদয়ে ধৰা ৰূপ ।

এতেকে মুকুতি পাইবা কহিলো স্বৰূপ ॥”

আকৌ নামৰ বিষয়ে ভকতীয়া ফকৰাত আছে :

“এক নাম আহিল পাতাল ভেদি ।

এক নাম আহিল আকাশ ভেদি ॥

এক নাম হৈছে পৃথিৱী ফটা । এই তিনি নামৰ লাগিল জোটা ॥ তিনি আলিৰ মুখত কোবাই কাটা । তথাপি নাভাগিল নামৰ জোটা ॥” ইত্যাদি । আকাশ ভেদি অহা নাম হ’ল ভাগৱত, পাতাল ভেদি অহা নাম গীতা, পৃথিৱী ফটা সহস্ৰ নাম আৰু জোটা হ’ল তিনিকে একেলগে লোৱা । গুৰুগৰ্ভে গীতা, ভাগৱত, সহস্ৰনাম আদিৰ বসতত্ত্ব কলেও যিসকল লোকৰ জ্ঞান নাই, তেওঁলোকৰ নাম-ধৰ্ম্ম সম্পৰ্কে তত্ত্ব বোধ হ’ব নোৱাৰে । “নামক নামে ভজে নামক নামে যজে । নামক নামে কৰে সেৱ । নিজ নাম লৈয়া জীৱ তৰি গৈলা, মূলক নাপাইলা কেৱ ॥” অৰ্থাৎ জীৱাত্মাই ঈশ্বৰৰ নাম ভজনা কৰি পৰমাত্মাৰ লগ লৈ মোক্ষপদ লাভ কৰে । আকৌ গুৰুৱে যাকে-তাকে ধৰ্ম্ম দিব নালাগে । শিষ্যক ভাগৱতে বুজি লৈহে তত্ত্বজ্ঞান দিব লাগে । অতুপযুক্ত শিষ্যক তত্ত্বজ্ঞান দিলে দোষ ঘটে :

“ভাণ্ড পৰশি লবণু খবা ।

শিষ্য পৰশি জ্ঞান কবা ॥”

প্ৰমাণ নকৰি যিটো হঠাতে কহয় । গুৰুজোহ, বিশ্বহত্যা ভাহাতে লাগয় ॥” (কথাগুৰু চৰিত পৃ: ৩৪৬ ।) যিসকলৰ মন হিৰ নহয়, সেইসকলৰ অন্তৰত

তত্ত্বজ্ঞানে স্থিতি লাভ করিব নোৱাৰে। “ভকতি ভোমাই যায় (একো ফল নহয়)। কেঁটা কলপাতত ভকত বহিছে পিছলি পিছলি যায়॥” (কেঁটা কলপাতত বহা ভকত হৈছে যাৰ মন স্থিৰ হোৱা নাই)। ভকতসকলৰ বিষয়েও অসংখ্য কথৰ আছে। কীর্তনৰপৰা বহুত উক্তি উদ্ধৃতি দিও ভকত-সকলে সেইবোৰ প্ৰবাদ বাক্য হিচাবে ব্যৱহাৰ কৰে। ভকত শ্ৰেষ্ঠ বস্তু, যি ভকতক অৱহেলা কৰে তেওঁ নামৰ দ্ৰোহী :

“ভকতক নিন্দা কৰৈ অধম।

জানিবা নামৰ দ্ৰোহী পৰম॥” (কীর্তন, নামাংগাধ খণ্ড।)

ভকতেই ধৰ্মৰ ভদ্ৰ স্বৰূপ :

“সৰ্বভদ্ৰ ভকতক বই গুৰু মানোঁ।

ভকত গুৰুত পৰে আনক নেজানোঁ॥”

(কথাগুৰুচৰিত পৃষ্ঠা ১১৬।)

ব’তেই ভকত ত’তেই ঈশ্বৰ বিৰাজমান আৰু সেইদৰেই সকলোৱেই ভকতৰ সংসৰ্গত পবিত্ৰ হয় :

“যৈত থাকে মোৰ ভক্ত উদাৰ চৰিত্ৰ।

কীট-পতঙ্গকো তথা কৰম পবিত্ৰ॥” (প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰ)।

গতিকৈ ভকত প্ৰধান বস্তু। ‘পাপক ঘিণ কৰিবা পাপীক ঘিণ নকৰিবা’ৰ দৰেই ভকতৰ দোষ হলেও সেই দোষহে ভাগিৰ পাৰে ভকত ভাগিৰ নোৱাৰে : “দায়হে ভাগে, ভকত কাহানি ভাগে।” বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ আন এটি প্ৰধান বস্তু হ’ল দেউ। এই ধৰ্ম হ’ল এক শৰণীয়া নাম ধৰ্ম, ইয়াত দেৱতা এজনহে আৰু সেই জনেই হৈছে “দৈৱকীনন্দন, গোপাল গোবিন্দ যচুনন্দন কৃষ্ণ।” তেওঁক এৰি অন্তক উপাসনা কৰাৰ স্থান এই ধৰ্মত নাই। তেওঁক উপাসনা কৰিবৰ কাৰণে দেশ, কাল, পাত্ৰ হিচাবে ভাৰতবৰ্ষ, কলিকাল আৰু মানৱেই শ্ৰেষ্ঠ : “ধন্ত ধন্ত কলিকাল, ধন্ত নবতম্ৰ ভাল, ধন্ত ধন্ত ভাৰতবৰ্ষ।” দোষৰ সাগৰ কলিক এই কাৰণেই ভাল বুলি কৈছে যে এই যুগৰ শ্ৰেষ্ঠ ধৰ্ম হ’ল সহজ-সৰল নাম ধৰ্ম। কীর্তন আৰু নামঘোষা গ্ৰন্থৰপৰা বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ ভদ্ৰ নিহিত থকা যিবোৰ উক্তি প্ৰবাদ বাক্য হিচাবে ব্যৱহাৰ কৰে তাৰে অলপ তলত দিয়া হ’ল : চণ্ডালো হৰি নাম লৰে মাত্ৰ। কৰিবৈ উচিত বস্তুৰ পাত্ৰ, ভকতেসে খুজি পালে তুমি অন্তৰ্ভাৱী, বৈৰ তাৰে চিন্তিবাহা

মোক। অজকালে পাইবা এহিলোক ॥, গুৰু উপদেশে আপোনাত হস্ত
নোপজে কৃষ্ণত মতি, ভকত চণ্ডালে আপোনাক তাৰে সমস্ত কুল উদ্ধাৰে,
কুকুৰ, গৰ্দ্দভ, লুগালৰো আত্মাবাম, সমস্ত ভূতৰে তুমি আহা হৃদয়ত, গুৰুশাস্ত্ৰ
মহাব্যাক্তী, হৰিনাম কীৰ্ত্তনত নাহি কাল দেশপাত্ৰ নিয়ম সংযম একো বিধি,
আগুনি আপোন বন্ধু, আগুনি আপোন শত্ৰু আগুনি আপোন বাথে মাৰে,
ইত্যাদি অনেক উদ্ধৃত কৰি দেখুৱাব পৰা যায়। এইবিলাক উদ্ধৃতিয়ে ইমান
ব্যাপক ভাবে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছে যে অনাবৈষ্ণৱৰ মুখতো এইবিলাক প্ৰবাদ
বাক্য শুনা যায়।

আন এটি বিশেষ শুভলক্ষণ-বুদ্ধি-কথা এয়ে যে ধৰ্ম সম্পৰ্কে এই প্ৰবাদ
ব্যাবোৰত সমালোচনামূলক দিশ এটিও দেখিবলৈ পোৱা যায়। যেনে :
“মুখে ৰাম নাম, হাতে কৃতী কাম।” ঐকান্তিক ভক্তিহে শ্ৰেষ্ঠ: “ভক্তিৰ ভাল
একচিত। বিবাদৰ ভাল মাটমিট ॥” অসমীয়া সমাজত সকলোয়েই গুৰু-
গোসাঁই-মানি চলিব লাগিব, যি ন চলিব তেওঁৰ স্থান সমাজত নাই :

“গুৰু-গোসাঁই নয়না বৰা।

চৰণ পৰি মৰা মৰা আঠীয়া কলা ॥”

গুৰু-ভকতসকলে যে বেয়া কাম কৰিও হাত সাৰি যাব পাৰে এনে নহয়, গুৰু
ব্যৱসায়ী, শিষ্য কপটীয়া হ’লে পৰস্পৰৰ ভিতৰত কোনোৱেই উপকৃত হব
নোৱাৰে : “ভকতি ভোমাই মাই। গুৰু আশাধাৰী, শিষ্য কপটীয়া, জীৱৰ
ভৰণি নাই ॥” ইত্যাদি। সমাজত ভকতৰ বেশ ধৰি প্ৰভাৱণা কৰি ফুৰা
লোক বহুত আছে :—

“নামতহে গোবিন্দাই ভকতিৰ লেশ মাত্ৰ নাই।”

“ভক্তি নাই ভকতৰ ভেশ মাত্ৰ ধৰে।

ফল নাই বিবিধৰ টুপ টুপ সৰে ॥” ইত্যাদি

অন্তৰৰ লোভ-মোহক জয় কৰিব নোৱাৰিলো গায়ন, বায়ন, দেউৰী, ভঁৰালী
আদি বিষয়ববীয়া হলেও লাভ নাই :—

“গায়ন নতৰে, বায়ন নতৰে নতৰে ভাগ বটা।

ভঁৰালী নতৰে, দেউৰী নতৰে নতৰে হাটী বতা ॥”

অতিমাত্রায় কোনো কথাই কোনো কালে সমাজত সমাদৰ লাভ কৰিব পৰা নাই, :—

“আগৰ কমলাবৰীয়াই তিৱাই ছিল খৰি।

এতিয়াৰ কমলাবৰীয়াই নিতিয়াই ভৰি ..”

এইদৰেই দেখা যায় যে অসমৰ মধ্যযুগৰ বৈষ্ণৱ আন্দোলনে অসমীয়া প্ৰবাদ বাক্যক বহুত সমৃদ্ধিশালী কৰি থৈ গৈছে।

[বিঃ দ্ৰঃ—ভকতীয়া ককৰা কেইটাৰ ব্যাখ্যা প্ৰসঙ্গত ত্ৰিহলিৰাম মহন্ত ঠাকুৰৰ দ্বাৰা সংগৃহীত আৰু সম্পাদিত “ককৰাৰ পুথি বা পৰমার্থ ভাষ্য”ৰ সহায় লোৱা হৈছে।]

অসমীয়া প্ৰবাদ

অ

- ১। অ' হ'ব অ' বাম বোলা।
- ২। অ'ৰ গোঁসাঁই ত'লৈ নিয়া।
- ৩। অঁকৰা মৈত উঠিল।
- ৪। অকলশৰীয়া পছ, টিকাই মুৰে খছ।
- ৫। অকাল কুন্দ্ৰাণ্ড।
- ৬। অকুলত কুল পোৱা।
- ৭। অকুল সমুদ্ৰত কুল হেৰুৱা।
- ৮। অগত্যা মধুসূদন।
- ৯। অগন্ত্য যাত্ৰা।
- ১০। অগন্ত্য গমন।
- ১১। অগাধ পণ্ডিতৰো বিধি ভুল।
- ১২। অগ্নি, ব্যাধি, ঋণ এই তিনিৰ নাৰাখিৰা চিন।
- ১৩। অঘাস্থৰ বৃদ্ধ।
- ১৪। অঙহে বঙহ খায়।
- ১৫। অচলালক্ষ্মী।
- ১৬। অচিন কাঠৰ খোৰাকো নলগাৰা।
- ১৭। অজগৰ সাপ।
- ১৮। অজগৰৰ দাতা বাম।

- ১৯ । অজ্ঞাতিত খোৱা ।
- ২০ । অজ্ঞা-মুন্ধ মূৰ্খ-প্ৰাঙ্ক ।
- ২১ । অজ্ঞাতত তুলসী, অপাত্ৰত ৰূপহী ।
- ২২ । অজীণপাতকী ।
- ২৩ । অজৌ কালৰ বজৌ গুটি ।
- ২৪ । অৰ্ণে-কৰ্ণে শুকোৱা ।
- ২৫ । অতি কথকীক কথাই খায় ।
- ২৬ । অতি কথকীৰ কথাই সাৰ ।
- ২৭ । অতি দৰ্পে হত লক্ষা ।
- ২৮ । অতি ত্ৰী হত-ত্ৰী ।
- ২৯ । অতিকৈ গাল মাৰিলে মুখ ফাটে ।
- ৩০ । অতি শিপিনীৰ দহিকটা ।
- ৩১ । অতি ফুলতীৰ ফুলত কেণা ।
- ৩২ । অতি ভক্তি চোৰৰ লক্ষণ ।
- ৩৩ । অতি ফুলতীৰ ঘৰ নাই ।
- ৩৪ । অতি মন্থনত গৰল উদগীৰণ ।
- ৩৫ । অতি মেঘে অনাবৃষ্টি ।
- ৩৬ । অতি আশ যাৰ, সৰ্বনাশ তাৰ ।
- ৩৭ । অতি বুদ্ধিয়কৰ ডিঙিত ফাঁচ ।
- ৩৮ । অদৃষ্টৰ ফল, কেঁ খণ্ডাবে বল
- ৩৯ । অধিক বাট্টেৰ গুৰ ধমনা ।
- ৪০ । অধিক মাছত বগলী কণা
- ৪১ । অধিকন্তু ন দোষায় ।
- ৪২ । অধিক লাভলৈ চালে মূলো হেৰায় ।
- ৪৩ । অধ্যাপকক গান্ধত্ৰী শিকোৱা ।
- ৪৪ । অনভ্যাসে হত বিষ্ঠা ।
- ৪৫ । অনো নাই বনো নাই ।

- ৪৬ । অকলাৰ বিত্-চকু ।
 ৪৭ । অল্পপূৰ্ণাৰ ভাণ্ডাৰ ।
 ৪৮ । অল্প-চিন্তা চমৎকাৰা ।
 ৪৯ । অপহতা-অনুৰা ।
 ৫০ । অপাৰ সমুদ্ৰ ।
 ৫১ । অপাৰ্থকত অমুগুত ।
 ৫২ । অবজ্ঞনক বুজোৱা, ঢেকৱা ঠাৰি সিজোৱা ।
 ৫৩ । অভাগালৈ বামো নাই ।
 ৫৪ । অভাৱেই স্বভাৱ নষ্ট কৰে ।
 ৫৫ । অভাৱেই আৱিষ্কাৰৰ মূল ।
 ৫৬ । অভ্যাসৰ নৰ কৰ্ণ পথে কৰে শব ।
 ৫৭ । অময়া ভকত ।
 ৫৮ । অময়া সুখ ।
 ৫৯ । অমাতৰ মাত, আকালৰ ভাত ।
 ৬০ । অমৃতত বিহ চলা ।
 ৬১ । অমৃতং শিশু ভাষিতম্ ।
 ৬২ । অমৃতং প্ৰিয়দৰ্শনম্ ।
 ৬৩ । অমৃতং শিশিৰে বহি।*

(* মূলত তিনিওটা গোটখাই এটা শ্লোক ।)

- ৬৪ । অমৃত সক নিমৃতৰ কাষত ।
 ৬৫ । অবগ্যত বোদন শোষকত মাগন ।
 ৬৬ । অৰ্থ ই অনৰ্থৰ মূল ।
 ৬৭ । অৰ্দ্ধং ত্যজ্জতি পণ্ডিতঃ ।
 ৬৮ । অলপ পানীৰ মাছ ।
 ৬৯ । অলপতে কলপ কটী ।
 ৭০ । অলপ কথাই বৰ, ফটা কথাই ক্ষৰ ।
 ৭১ । অলপ দান, বিস্তৰ গুহণ ।

৭২। অন্ন বিষ্ঠা ভয়ঙ্কৰী।

৭৩। অন্নহা বৃজি ব্যৱস্থা।

৭৪। অৰ্থখামা হত, কিন্তু ইতি গজ।*

(* মহাত্মাবতৰ দ্ৰোণপৰ্বৰ কথা।)

৭৫। অষ্টমীৰ পঠা। (অষ্টমীৰ বলি)।

৭৬। অসম ৰাজ্যৰ বিষম কথা।

৭৭। অসতীৰ লগত সতী নকৰিবা।

৭৮। অসাৰ সংসাৰ।

৭৯। অস্থি থাকোতে জুয়ুঠি নোপোৰে।

৮০। অহল্যাৰ শাপ যুক্তি।*

(* ৰামায়ণৰ কথা।)

৮১। অহাৰ দহোটা গুণ, নহাৰ এটা।

৮২। অজ্ঞকাণে পছকাণে শুনা।

৮৩। অক্ষয় ভাণ্ডাৰ।

৮৪। অ' আই জুমা জুমি।

অ' আই কচুতে লেচু।

অ' আই এদাতে খেদা।*

(* সাধুকথা।)

৮৫। অ' মোৰ মৰমৰ পৈ, অ' মোৰ চেনেহৰ পৈ।

তুমি গ'লা বাগিছালৈ, শাজ্জৰ লগত মোক এৰি থৈ ॥

কোমল চাউল মলঙিলে, চিৰা সাম্ৰহ ভেকুৰিলে।

গুৰত বগালে চিকা, টেঙা হ'ল দৈ ॥

৮৬। অ' ভেকুলি অ' ভেকুলি টোৰ-টোৰাৰ কিয়।

বোপা-ককাৰ সহজ এৰিমনো কিয় ॥

৮৭। ঈকৰা নগাই খকৰাই কাটিলে,

হলকম্ চাহাৰক পান্ন।*

(* ঈতিহাসিক ঘটনা আঁড়িত।)

- ৮৮। অকৰ্ম্মা নিন্দিতো ভূমি ।
বেশ্যা নিন্দিতো স্বামী ॥
চৌৰ নিন্দিতো চন্দ্ৰমা ।
শাস্ত্ৰ নিন্দিতো অধমা ॥
- ৮৯। অকলশবীয়াৰ বাণীকো নানিবা ।
জাকৰুৱাৰ বেটীকো আনিবা ॥
- ৯০। অকলশবীয়া জীৱন ।
চমকা-চমকি পিয়ন ॥
- ৯১। অকলে থাকিলে লগ বিচাৰিবা, লগো হয় যদি অকল ।
লগৰ লগত লগ বিচাৰিলে, জীৱন হুইব বিকল ॥
- ৯২। অক্লা খোৱাৰ ভক্লা গাৰি ।
বাছি খোৱাৰ শুকায় নাৰী ॥
- ৯৩। অকাটন কটাৰী, খেপিয়াই থকা পো ।
নৈব সিপাৰৰ মাটি-গেলা শু ॥
- ৯৪। অকাটন কটাৰীৰ থু থু কৰে নাহি ।*
- (* নাহি = আগ ।)
- অভোথা* তিৰীৰ খিল্ খিল্ কৰে হাঁহি ॥
- (* অভোথা = অপাৰগ ।)
- ৯৫। অকাৰ্য্যত যি ফুৰয় ৰাতি । জুইৰ কাষত ৰাঙে গাঁটি ॥
টান্ডনা নাৱৰ ওপৰ ভৰা । ডাকে বোলে তিনিও মৰা ॥
- ৯৬। অকাৰ্য্যত তৃণ কাঠে (কাটে ?) ।
অনালোৱে কমাৰশাল খাটে ॥
- ৯৭। অকালে ৰাঢ়ে । সোনকালে মৰে ॥
- ৯৮। অজ্ঞনৰ আগত সজ্ঞন বোলোইছা, লোকৰ চাউল লোণ খায় ।
ভাৰভৰবৰ্ত্ত যি গাঁটি মাৰিছে, কি কৈ গা সাৰি যায় ॥*
- (* ভকতীয়া ।)

- ৯৯। অজ্ঞান কৰিবৈও কয়।
দিন গ'লে বাতি হয় ॥
- ১০০। অজীৰ্ণে ভোজন, যুগুণত স্থান, গুৱাহ ব'দ নলয়।
সন্ধ্যাত নখায়, প্ৰাত্ৰসে উঠয়, ডাকে বোলে মোৰ ভাই ॥
- ১০১। অজ্ঞানীক জ্ঞান দিয়া।
গৰু চোৰক বোধ দিয়া ॥
- ১০২। অজ্ঞানীক জ্ঞান দি, মনত পালো কষ্ট।
কণীবোৰ ভাঙি পেলাই, বাহৰ কৰিলো নষ্ট ॥*
- (* সাধুকথা।)
- ১০৩। অ'ত কৰিবা হৰক-ফৰক ত'ত কৰিবা কি।
ডাঁৰৰ বাতৰি তিলেকে সোধাব,
ঘাতনা ভুঞ্জাব নি ॥
- ১০৪। অ'ত থিয় ত'ত থিয়।
আলহি আহিছে নোসোধ কয় ॥
- ১০৫। অ'ত থিয় ত'ত থিয়।
পৈয়েৰৰ ঘৰৰ মাজুহ আহিছে নোসোধ কয় ॥
- ১০৬। অ'ত দি ত'ত দি।
বায়ুগৰু দেখুৱাই মোক দি ॥
- ১০৭। অতিপাত শলাগনি ফুটুলনিৰ চিন।
আপুনি ঐতৰি যাবা কৰি তাক ঘিণ ॥
- ১০৮। অতি কথাই জুগুৱায়।
ছখৰ বাতি জুগুৱায় ॥
- ১০৯। অতি কথকীক কথাই খায়,
বৈজ্ঞক খায় সাপে।
সাতখন ভাগৱত যি পঢ়ে,
তাকো চোৱে কিঞ্চিৎ সাপে ॥

- ১১০। অতি কথকীক কথাই খায়,
বলীয়াবক খায় বাদে।
চাৰি শাস্ত্ৰ যি জানে তাক খায় মহাপাপে ॥
- ১১১। অতি বব গ্ৰাসেৰে খায় ভাত।
ধকল গৃহস্থক নিজিনে মাত ॥
চোৰেএৰে কৰে সজ।
ই তিনিব জানিবা ভজ ॥
- ১১২। অতি দীঘলে হোৱয় বাণী।
যুগপ জুৰে জানিবা বান্দী ॥
পিঙ্গটা নয়নে চকল অতি।
কেৰা নয়নে কুলটা জাতি ॥
যাৰ পেট পিঠি উচল লাট।
তাইক দেখিলে ছাৰিবা বাট ॥
স্বামী বধে মাৰে দেৱৰ।
ডাকে বোলে তাইক ছাৰিও নৰ ॥
- ১১৩। অতি পাতকীক নাম নালাগে, নিয়মে সংযমে তৰে।
শিয়াল খেদিবলৈ সিংহ নালাগে কুকুৰে খেদিব পাৰে ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ১১৪। অতি কথকীক কথাই খায়, বৈজ্ঞক খায় সাপে।
গণক খায় নৱগ্ৰহে, বায়ুগক খায় পাপে ॥
- ১১৫। অতিথি চাউলকঠাৰ গিৰী।
বিধান খানৰ টোপা লেখাৰ দৰ্কাৰ কি ॥
- ১১৬। অতিথিয়ে খোজে শাকত লোণ।
ধান কিনাই খোজে ডাঙৰ দোণ ॥
- ১১৭। অতিথিক দেখিলে খঙে চায়,
ভাল বস্তু পালে আপুনি খায়।
তাইক পালে যমে যুথ নাচায় ॥

১১৮। অতিথিৰ স্নুখ নাহি একোকালে। (অসতীৰ স্নুখ নাহি
একোকালে।)

ছুঙ্ক ভাল নেপায় মাতোৱালে ॥
চোৰে ভাল নেদেখে চক্ৰৰ জ্যোতি।
ছুটী জীৱ নাই পুত্ৰত বতি ॥

১১৯। অতিৰ লগত যতি মৰে।
উলুৰ লগত বগৰী পোৰে ॥

১২০। অথনি খাইছোঁ সেয়া।
এতিয়া খাইছোঁ এয়া ॥
তাকে নোখোৱা হ'লে লুকাই।
পেটৰ পোৱালী মৰিলেহেতেন শুকায় ॥*

(* সাধুকথা)

১২১। অথিৰ ধন-জন জীৱন যোৱন,
অথিৰ এহু সংসাৰ ॥*

(* বৰগীত)

১২২। অধমে কেৱলে দোষ লৱয় মধ্যমে গুণ
দোষ লৱে কৰিয়া বিচাৰ।
উত্তমে কেৱলে গুণ লৱয় উত্তমোত্তমে
অল গুণ কৰয় বিস্তাৰ ॥*

(* নামঘোষা)

১২৩। অনাচাৰ কৰে যিটো অপৰাধ লুহি।
বিভিচাৰ (ব্যভিচাৰ) কৰে যিটো সেহি মোৰ জোহী ॥*

(* তৰুতীয়া)

১২৪। অনিত্য দেহত নাহিকে বিশ্বাস।
ধন-জন বস্তুত নাহিকে আশ ॥

১২৫। অনিত্য সংসাৰ বিলম্বত কাজ নাই।
চিন্তামণি জন্ম হেৰা হাততে হেৰায় ॥*

(* বাৰায়ণ)

১২৬। অহুমতি মান্নায় পাগল কৰিলে, বিষয়ত কৰিলে ভাতি ।
জানি খালে একোনাই, নাজানি খালে উলবায়,
নামে যায় অধোগতি ॥*

(* ভকতীয়া)

১২৭। অনেক বাজৰ কথা মনত আছিল ।
সৰ্পৰ মূৰত হাঁহিনীয়ে কণী পাৰিল ॥*

(* ভকতীয়া)

১২৮। অস্তেষ পূবত ঘৰ ।
চুই বীৰে যুদ্ধ কৰে লেঙ্গুৰ একেথৰ ॥*

(* ভকতীয়া)

১২৯। অল্প দান জানা অধিক দান ।
তাত কৰি নাহি শ্ৰেষ্ঠ যে আন ॥
১৩০। অল্প যোনি বিচাৰিলে কুল নৰহয় ।
কুল বাখি বিচাৰিলে তেহে মুনিবাই ॥*

(* ভকতীয়া)

১৩১। অপৰাধী হলে নাপায় মাগুতা ।
বেলি পৰি গলে নোহে সোধোতা ॥
১৩২। অপাৰ সমুদ্ৰখন দেও মেলি যায় ।
আঁঠপুৰা চাউল সিটো আনন্দে চোৰায় ॥*

(* ভকতীয়া)

১৩৩। অপূত্ৰক মন্ত্ৰী নোহয় ভাল ।
দস্ত খসিলে কিসেৰ গীতাল ॥

১৩৪। অবহৃতী কণ্ঠ্যৰ বহিবৰ মন নাই,
ধৰে ওঠৰটা বার ।

১৩৫। অবাঁহীছা গৰুক যুৰি বাৰে হাল ।
নষ্ট কৰে নাঙল যুৰলি, নষ্ট কৰে কাল ॥

১৩৬। অবুঝেনীয়ে পিছে শাবী।

বুঝেনীয়ে পিছে নাবী ॥

১৩৭। অভাগা যেনি যায়।

হলেও বিছে ববলেও খায় ॥

১৩৮। অভাগীর কপাল।

হাঁহকণীতো কুহুম নোলাল ॥

১৩৯। অভাগীর কপাল ভাগিল।

চাহ-মাটিত লাজল ছিজিল ॥*

(* ভকতীয়া)

১৪০। অমবা মবিছে, নিজবা জবিছে, দুখীবা ধনবব নাম।

হাতত জোলোঙ্গা লৈ লক্ষ্মীয়ে মাগিছে, মোব থক,

মোব থক চেজুমণি নাম ॥*

(* ভকতীয়া)

১৪১। অমানুহে মানুহ নিন্দে।

জোনাকীয়ে শুকয় নিন্দে ॥

১৪২। অমা পূর্ণিমাত বয় হাল।

তাৰ দুখ সবব কাল ॥

১৪৩। অমাল্লভা, প্রতিপদ, পূর্ণিমাৰ তি।

মাকৰ ঘৰলৈ নাযায় যুৱতী ॥

১৪৪। অমৃত্তে গবল, গবলে অমৃত্ত।

কিনো ভাগ্য বিপৰীত ॥

১৪৫। অৰি কথাই বৰি (বৈবী)।

ফটা কথাই জৰী ॥

১৪৬। অৰি কুমাৰব গৰি।

কোনে বুলি যাব জহবা লবাটো,

বাপেকৰ নিচিনা শুৰি ॥

- ১৪৭। অৰি কুমাৰৰ গৰি ।
যি পুখুৰীৰ পানী নেখাওঁ, তাৰ পাৰতো নিদিওঁ ভৰি ॥
- ১৪৮। অক, অক, অক ।
সকল ৰাজ্যৰ একেটি চক ॥
নামতহে গোবিন্দাই ।
ভকতিৰ লেশমাত্ৰ নাই ॥*

(* ভকতীয়া)

- ১৪৯। অলপ আৰ্জ্জুন বিস্তৰ ভোজন ।
সেই পুৰুষৰ দৰিদ্ৰ লক্ষণ ॥
- ১৫০। অলপকৈ মাৰিলে বৰকৈ কান্দে ।
নিতৌ চাপনী টোপোলা ৰাখে ॥
- ১৫১। অলপ ঘাত নলয় ঔষধি ।
বিস্তৰ হ'লে হত হয় বুদ্ধি ॥
- ১৫২। অলপ জুইবে ধপাত নলগাবা ।
সক মানুহেৰে কথা নহবা ॥
- ১৫৩। অলপ ধনৰ গিৰী ।
শোভা মানুহৰ চিৰি ॥
- ১৫৪। অলপ বৰষুণত বোকা হয় ।
অধিক বৰষুণত চফা হয় ॥
- ১৫৫। অশলাগী আউনী পাণ ।
খালেও নধৰে ৰাং ॥
- ১৫৬। অশৌচ বাজে মজল কৰি ।
সূৰ্য্যক দেখাইবা নয়ন ভৰি ॥
তেবেসে পুত্ৰৰ হৈব কুশল ।
জয় হৰি বুলি কৰা মজল ॥
- ১৫৭। অষ্টমে ৰাহু চান্দক য়েবে ।
তাৰ শিৰশ্ছেদ হৈবেক তেবে ॥

- ১৫৮। অষ্টমে বাহু, সপ্তমে বোহিত ।
 ভবঙ্গ ভূমিত হবাইৰে বিত ॥
 একড়া কড়িয়ো দুহুইব ঘবে ।
 সৰ্ব্বকালে তাক বাইবে পবে ॥
- ১৫৯। অষ্টাদশ মূল চপাই আনি ।
 যথারূপে ল'ৰা কোৱাথৰ পানী ॥
 তাক খালে যেবে দুগুচে জৰ ।
 ডাকে বোলে ভেলে আমি পামৰ ॥
- ১৬০। অসমীৰ লগত সঙ্গী হৈ মধুক কৰিলো পান ।
 গোঁসানীৰ লগত তিনিদিন থাকি গড়খয়াত কৰিলো স্নান ॥*
 (* সাধুকথা)
- ১৬১। অসমীৰ সঙ্গ জ্ঞান ।
 গক চোবৰ গঙ্গা স্নান ॥
- ১৬২। অসমীৰ লগত সতী কৰিলো, মধুক কৰিলো পান ।
 বিক্ৰমাদিত্য বজাৰ মূৰত থাকি, গঙ্গাত কৰিলো স্নান ॥
 (* সাধুকথা)
- ১৬৩। অসমীৰ কথা লাগে খণ্ডিত ।
 ধৰ্ম্মক জানে মুখ পণ্ডিত ॥
- ১৬৪। অসম্ভ জন হয় যদি সাক্ষী ।
 শপত কৰাবা তাইক ৰাখি ॥
 তথাপিতো যদি অসত্য কয় ।
 পৰিলে নৰকে নাহি সংশয় ॥
- ১৬৫। অস্তি নাস্তি নজানাস্তি ।
 দেহি দেহি পুনঃ পুনঃ ॥
- ১৬৬। অহা যোৱা নকৰয় মাজত চিলিঙ্গা (চিলিঙ্গা) ।
 যোৰা দিয়া অহা যোৱা তখনি কৰিলা ॥*
 (* ভকতীয়া)

- ১৬৭। অহি বকত বহি দেও ।
নাই বকত ধাব কৰি দেও ॥
-

আ

- ১। আইটি বাইটি বুলি ফুৰা ।
- ২। আইধৰ বাইধৰ লগোৱা ।
- ৩। আইবো বাৰ্তা গজাৰো যাত্ৰা ।
- ৪। আইলৈ যেই হাত বাইলৈও সেই হাত ।
- ৫। আঁউসীৰ ধাব পুৰ্ণিমাত শূজ ।
- ৬। আওকঠীয়াৰ সঁচ ।
- ৭। আওমৰণেৰে মৰা ।
- ৮। আঁকৰীৰে গৃহবাস ।
- ৯। আকালৰ মাত, নিদানৰ ভাত ।
- ১০। আকাল হ'ল বুলি কোনেও গৰু নেখায় ।
- ১১। আকাল পৰাই বাকলি চোছে ।
- ১২। আকালো নাই ভ'বালো নাই ।
- ১৩। আকাশ-পাতাল প্ৰভেদ ।
- ১৪। আকাশৰ তৰা (বা চন্দ্ৰ) বিচৰা ।
- ১৫। আকাশী চৰগ ভাগি পৰা ।
- ১৬। আখা ইচ্ছাই চক ।
- ১৭। আঁঠে ফুটিলেহে, পোকৰৰ ধান শুচা নাই ।
- ১৮। আগ-পাত আগ-ঢাৰি ।
- ১৯। আগমজ্জহ খোৱা ।
- ২০। আগ চকুৰ কণ্টক ।

- ২১। আগৰ পাচ কৰিয়ে দিনটো কটোৱা।
 ২২। আগত কাটি গুৰিত পানী ঢলা।
 ২৩। আগলি খাবণি যেন।
 ২৪। আগলৈ চালে পাচলৈ চাওঁতা নোহোৱা।
 ২৫। আগতে মাছটি বগলীটি কণা।
 ২৬। আগৰ গৰ বাঘে খায়।
 ২৭। আগৰ খোৰা পাচৰ ঘোৰা।
 ২৮। আগৰ আগ পাচৰ কৰম ভাগ।
 ২৯। আগদাত সবিল, ছনাই জেউতি চবিল।
 ৩০। আগে দুখ পাচে সুখ।
 ৩১। আগে কাঁটী পাচত বিচাৰ।*

(* ঐতিহাসিক ঘটনা জড়িত)

- ৩২। আগে আগ ভাগ, পাচে পৰম কপাল।
 ৩৩। আগে তিতা পাচে মিঠা।
 ৩৪। আগে আত্মা তুষ্টি পিচে জগত তুষ্টি।
 ৩৫। আঘোণ মহীয়া ধান চপোৱাদি চপোৱা।
 ৩৬। আচলত জীৱ বন্ধা।
 ৩৭। আচলৰ ধন।
 ৩৮। আচলে পিছলে হস্তীৰো পাও পিছলে।
 ৩৯। আচাবে স্বৰ্গ অনাচাবে সংসাৰ।
 ৪০। আচাব আছে বিচাৰ নাই।
 ৪১। আচাবে লক্ষ্মী বিচাবে পণ্ডিত।
 ৪২। আঁচুকাঠৰ গুৰি পোৱা।
 ৪৩। আঁচুকাঠৰ গুৰি পাই শিয়ালৰ পোকৰ বঙা হ'ল।
 ৪৪। আছে দান, নাই সম্বধান।
 ৪৫। আজি আছে কালি নাই।
 ৪৬। আজি খালে কালিলৈ নাই।

৪৭। আজি নগদ কালি বাকী।

৪৮। আজি শেনৰ একজাত।*

(* ঐতিহাসিক কথা)-

৪৯। আজাৰ মাছ খৰি খাব নজনা।

৫০। আঠ-আঙুলীয়া কপাল।

৫১। আঠাই সাগৰত কাঠীজাল মৰা।

৫২। আঠিয়া কল গিলা।

৫৩। আঠিয়া কলৰ গুৰিত সাৰ (জাবৰ) দিয়া।

৫৪। আঠুকাঢ়ি জীয়াই থকাভকৈ থিয় হৈয়ে মৰিম।

৫৫। আঠু জুখি আজাত পানী দিয়া।

৫৬। আঠুৰ মূৰতে সোণ বিচৰা।

৫৭। আঠুৰ মূৰতে খোলা পতা।

৫৮। আঠুৱা তলৰ মহ।

৫৯। আঠুৱা তলৰ মহ মোহাবিলে মৰে।

৬০। আঠুৱে আঠুৱে সাঁতোৰা।

৬১। আঠুৱা চাই ঠেং মেলিব লাগে।

৬২। আতুৰত নিয়ম নাস্তি।

৬৩। আতোল-তোল দৈয়ন দিয়া।

৬৪। আত্মা তুটুই জগত তুটু।

৬৫। আত্মানং সততং বন্ধেৎ।

৬৬। আদৰা দৰা (এবাৰ বিয়া হোৱা দৰা)

৬৭। আদা-চুকণীৰ মনত কামোৰ।

৬৮। আদা-বেপাৰীৰ জাহাজৰ খবৰ।

৬৯। আদা-চুকণী বাই, মনে উদ্‌গুণায়।

৭০। আধা-কটা।

৭১। আধা-খুন্দা।

৭২। আগদ কালত ধৈৰ্য্যইহে ঔষধ

- ৭৩। আপদালব বন্ধু কিঙ্কবৰ ধন।
 ৭৪। আপদতহে বন্ধু চিনিব পাৰি।
 ৭৫। আপদৰ বন্ধুহে যথার্থ বন্ধু।
 ৭৬। আপদত গাব নোমেই শত্ৰু।
 ৭৭। আলুতৰ পুত কোলাতে মৃত।
 ৭৮। আপুনি যেনে জগতকো দেখে তেনে।
 ৭৯। আপুনি নঙঠা হৈ জগতক বৰ দিয়া।
 ৮০। আপোন ভালেই জগত ভাল।
 ৮১। আপোনাকে নাটে, কুৰ্মাক বাটে।
 ৮২। আপোনাৰ মুখ বেঁকা, দাপোণত চাৰি লাঠি।
 ৮৩। আপোনাৰ ভৰি আঁৰ কৰি পৰক বোলে গোধা।
 ৮৪। আবতৰীয়া বেডেনাই মোক ভোল মোক ভোল কৰে।
 ৮৫। আবৰী জাতি।
 ৮৬। আবৰী-বাবৰী গোৱা।
 ৮৭। আঁতুৱা-ভৰা।
 ৮৮। আম কৰ, খাব, তেবেসে অসমৰ স্নজান গড় মাৰিবলৈ যাব।*

(*ঐতিহাসিক কথা)।

- ৮৯। আমঠু ক'লা পৰা।
 ৯০। আমলৈ ফৰ্মুটি মাৰে, আমো নাই ফৰ্মুটিও নাই।
 ৯১। আমে চামক নিন্দে।
 ৯২। আমে বান কঠালে ধান।
 ৯৩। আৰকত চক্কু ফুৰাস্ত যেন গুজ।*

(*হাৰিকল্প কাব্য)

- ৯৪। আৰৈতকৈ উথুৱাৰ খচ্খচনি চাৰ।
 ৯৫। আৰ্জিলে ফল ভুঞ্জিবলৈ পায়।
 ৯৬। আৰ্জি বুকুতা, খায় শোকোতা।

৯৭। আলাসত চাপত্তা।*

(* সাধুকথা)

- ৯৮। আলাসব লাক।
 ৯৯। আলি বাটত চালি ধৰা।
 ১০০। আমূৰে-পোখাই উঘলা।
 ১০১। আলোলোঁৱা গোৰী।
 ১০২। আশাধাৰী প্ৰাণী আশাই নিয়ে টানি।
 ১০৩। আশাত নিৰাশা কৰা।
 ১০৪। আশা পৰম দুখ, নিৰাশা পৰম সুখ।
 ১০৫। আশাৰ শেষ নাই।
 ১০৬। আশা বৈতৰণী নদী।
 ১০৭। আশাশুধীয়াক ভাতে নাটে।
 ১০৮। আশাৰ মুখত ছাই পৰা।
 ১০৯। আলীৰ্বদীয়া লৰা।
 ১১০। আঁসৈ পোৱা কুকুৰে পললৈ জপিয়ায়।
 ১১১। আহাৰ, নিদ্ৰা, ভয়, যত কৰ তত হয়।
 ১১২। আহাৰমহীয়া গকৰে মুখত পানী লৈ জিৰোৱা।
 ১১৩। আহিব সন্দৰ্ভী নাবী সন্তান বিহীন।
 ১১৪। আহত বাহু, মলখুত শাহ।
 ১১৫। আহোমৰ তলে পুতল।
 ১১৬। আহোমৰ টোপোলা, ভিতৰি ফোপোলা।
 ১১৭। আয় চাই ব্যয় কৰিবা।
 ১১৮। আম্বৰ লগত বায়ু সহায়।
 ১১৯। আম্বসত চাউল থকা।
 ১২০। আছোক ভাত পাৰ, মাতক নেপাই।*

(* হৰগোবী বিবাহ)

১২১। আপোন কৰ্ম্মে যাওঁ অধোগতি।*

(* কীৰ্ত্তন)

১২২। আপোন বধক লাগি গলপাশ লৈলা।*

(* বায়ায়ণ)

১২৩। আলোলোৱা জী মোৰ কান্দি ভাত খায়।*

(* হৰগোবী বিবাহ)

১২৪। আই আছে যদি খাই যা।

আই নাই যদি চাই যা ॥

১২৫। আইক যে লাগিলি (গুলগিলি)। মোক নালাগিলি ॥

তইয়ে তিবোতা। আই (মাৰ) জানো ম'ত্তা ॥

১২৬। আই এমাডিমা, বোপাই পানী টেপা।

তেতিয়া মই চক্ষল ডেকা ॥*

(* ভকতীয়া)

১২৭। আই চাংনা বাই চাংনা মুৰা দাঙি দাঙি চাই চাংনা।

ছুখীয়াৰ আপুতৌ একো নাইকিয়া,

ফুটি খাৰণিৰে খাই চাংনা ॥

১২৮। আই বুলিলে আই পায়,

বোপাই বুলিলে বোপাই পায়।

ভাই হেন বন্ধু পাবলৈ নাই ॥

১২৯। আইৰ ঘৰলৈ যাম, তুই হাতে খাম।

বিধিয়ে বোলে মই পাচে পাচে যাম ॥

১৩০। আইটিয়ে কথা কলে, নন্দন কাননত বীণ বাজে।

বোৱাৰীয়ে কথা কলে ভগা ঢোলত কোব মাৰে ॥

১৩১। আই মৰিলে বোপাইক ক'ম।

বোপাই মৰিলে কাক ক'ম ॥

১৩২। আই সীতা পাতাললৈ যায়।

কাক নিয় কাক থয় ॥

- ১৩৩। আইৰ সমান হব কোন।
নৈৰ সমান বব কোন ॥
- ১৩৪। আইৰ কুৰ্ম্মা ঢেকুৰা।
তিৰীৰ কুৰ্ম্মা বপুৰা ॥
- ১৩৫। আইৰ গাত দায় লাগিল।
বাপুৰ গাত বাঢ়নী লাগিল ॥
- ১৩৬। আইৰ ঘৰৰ বোৱা গুজি গুজি বোও।
পৈৰ ঘৰৰ বোৱা ওপৰতে থও ॥
- ১৩৭। আই লখিমীৰ হাত।
এটি চাউলেই দুটি হৈছে মকৰাদীয়া ভাত ॥
- ১৩৮। আইটি, ছোৱালীয়ে (লৰাই) কচু খায়।
আপুনি এবিৰ সোৱাদ পায় ॥
- ১৩৯। আইয়েৰ (আইৰ) ঘৰে, মিঠা আমৰ তলে,
ভোমোৰা গুৰিয়ে বাট।*

(* সাধুকথা)

- ১৪০। আইটিৰ মাক। তোমাক নামাতি মাতিম কাক ॥
- ১৪১। আই গৈছিল গোসাঁইৰ ঘৰলৈ,
মই গৈছিলো লগত।
মিঠৈ কলে খাবলৈ পাই,
তাতে হলো ভকত ॥
- ১৪২। আউনী পাণৰ ছহাতে দুয়ুটি, নহয় জাতি পাণৰ মান।
হাটুৱা-বাটুৱা, ভৰি ধুউৱা বটুৱা,
নহয় বেইটাৰ# মান ॥

(* বেইটা = বেঙা)

- ১৪৩। আউৰ অযোধ্যাৰ দুভুজিবো ৰাজ যুধ।
আউৰ দুনাই স্বামী ৰাঘৱৰ নচাওঁ যুধ ॥

(* বাহাৰণ)

- ১৪৪। আউনীআটি দক্ষিণপাট।
গাঞ্জাৰ মাৰা একছাট ॥
- ১৪৫। আউনী পাণেৰে তামোল খন খাওঁ।
মেল চপাবলৈ মাদুহ নেপাওঁ ॥
- ১৪৬। আউসী পূৰ্ণিমাত বহি থাক।
তেওঁ নেমাৰিবি জোৰৰ ছাট ॥
- ১৪৭। আউসীত বাটে পূৰ্ণিমাত কাটে।
সেইখন কাপোৰ আশানশালীলৈ লাগে ॥
আউসীত কাটে পূৰ্ণিমাত নাটে।*

(* নাটে = ফুৰা লয়)

সেই কাপোৰেদি অশৌচ খটা তিতা বাগী খাটে ॥

- ১৪৮। আউসীৰ এক পূৰ্ণিমাৰ দ্বি* (তি ?)।
মাকৰ ঘৰলৈ নেযাই জী ॥

(* দ্বি = দুই = দ্বিতীয়া)

- ১৪৯। আউসীৰ ভুঁই লাগি বালি।
পাটৰ ভুঁই আগতীয়া ভালি ॥
- ১৫০। আও মৰা চলেৰে বাও মাৰে।
জীয়াবীক মৰা চলেৰে বোৱাবীক মাৰে ॥
- ১৫১। আক দেখি তাক।
বৰ কাপোৰৰ দীঘল দহি, ডামেৰে বন্ধালে নাক ॥
- ১৫২। আকবীক নকৰিবি হেলা।
আকবীয়েহে পাব বা-বৰষুণৰ বেলা ॥
- ১৫৩। আকলি বুঢ়ীৰ ঘন।
নিজেও নাখাই লোককো নিদিয়ৈ,
চাই থাকিবৰ মন ॥

১৫৪। আকাশে পাতালে আসি এক ঠাই হয়।
ভেতিয়াহে বাতুলিয়ে সাগৰ শোষণ ॥*

(* ভকতীয়া)

১৫৫। আকালত ঘৰ-বাৰী নদীৰ পাৰত।
মাটি নাই খুঁটা দিয়ে সাতহাত পোত ॥*

(* ভকতীয়া)

১৫৬। আকাশৰ কুকুৰা, পাতালৰ বৌ,
বনৰ হৰিণ, বাটৰ গণক।
চাৰিও মৰিল একে কোণত ॥*

(* সাধুৰূপা)

১৫৭। আকাশত ভাসে পানীৰ গছা।
পৃথিবীক বুৰাই যে জানিবা সঞ্চা ॥
ভূমিক চহাইবা ডাকে বোলয়।
বীজ পাৰ আলি বহুত হোৱয় ॥

১৫৮। আকাশত চন্দ্ৰ নাই,—নজলয় তৰা।
যি নাৰীৰ পুৰুষ নাই, জীৱন্ততে মৰা ॥

১৫৯। আধি আছে পাখি নাই।
বুদ্ধি আছে বল নাই।

১৬০। আগ ইচ্ছাই গোৰ।*
টেঁকীয়া ইচ্ছাই ঠোৰ ॥

(*গোৰ=গৰি)

১৬১। আগবাটি কেঁকোবাট বচন বোলয়।
জেঠী মকৰাই পিচে আলচ কৰয় ॥*

(* ভকতীয়া)

১৬২। আগে উপজিল সক ভাইটি পাচে উপজিল কাকা।
যেনডেনকৈ আই উপজিল, পাচে উপজিল বাপা ॥*

(* ভকতীয়া)

- ১৬৩। আগে বুড়া পাচে খোৰা, মাজে কাণী বাই।
 তাৰ মাজে নাক কাটী চকু মুদি যায় (খায়) ॥*
 (* তৰতীয়া)
- ১৬৪। আগ-গুৰি সম কৰি পোকৰে সোমায়।
 মুখে ওলাই গিৰিবৰে লীজ উঠি যায় ॥*
 (* ঙ্)
- ১৬৫। আগলৈ নাচাই গুৰিলৈ চালা।
 কিছু ফেঁচামুৱাক ছোৱালী দিলা ॥
- ১৬৬। আগপিনে মাৰিছে দাং।
 পাচপিনে খোৰাং বাং ॥
- ১৬৭। আগ লুগুণি গুণে পাচ।
 লোভত মৰে বৰশীৰ মাছ ॥
- ১৬৮। আগেয়ে আছিলো সদৌ বৰ পোহাৰী
 সবেও বুলিছিল বাই।
 সদৌ ভাগিবৰেপৰা এতিয়া মোক
 বাই বুলি মাতোতা নাই ॥
- ১৬৯। আগফালে তেতেলী, পিচফালে ঠে।
 সেইঘৰ মানুহ উঠিল নে নৌ ॥
- ১৭০। আগত গৈছে বৰপতীয়া।
 পাচত গৈছে চন্দাফুটুকীয়া ॥
- ১৭১। আগতে কৃষ্ণক দেখেঁ।
 আকনো কি পাপক লেখেঁ ॥
- ১৭২। আগৰ কমলাবৰীয়াই তিয়াইছিল খৰি।
 এতিয়াৰ কমলাবৰীয়াই নোধোৱে হাত-ভৰি ॥
- ১৭৩। আগ বাঢ়িলে অগ্নিৰ ভয়।
 পাচ হুঁহকিলে পানীৰ ভয় ॥
- ১৭৪। আগেয়ে আছিলো ভাটাত।
 চুপ-পাণ আছিল গাঁঠিত ॥

এতিয়া হ'লো উজনীয়া ।

যুখখন হল খোজনীয়া ॥

১৭৫ । আগেয়ে আছিল এজনী গাই,

এটুপি এটুপি আছিলো খাই ।

এতিয়া হ'ল দুজনী গাই,

এটুপিও খাবলৈ নাই ॥

১৭৬ । আগে কল পিচে বাঁহ ।

সেই গিবীৰ কিমান সাহ ॥

১৭৭ । আগেয়ে আছিলো ডালিমৰ পোহাবী,

সদৌৰে বুলিছিল বাই ।

গছো লেবেলিল, ডালিমো শুকাল,

এতিয়া সোধোঁতা নাই ॥

১৭৮ । আগত এটা পিচত এটা হ'লে

অকলেও যাব পাৰি ।

গাখীৰে গুৰে লগত হ'লে শুদাই খাব পাৰি ॥

১৭৯ । আগলৈ চাই মাৰো হায় ।

পিচলৈ চালে সাৰখি নাই ॥

১৮০ । আগেয়ে আছিলো দোৱেনী-মোৱেনী

গোৱালে বুলিছিল আই ।

এতিয়া হ'লো নেজ-গুৰী,

পালতো নিদিয়ে ঠাই ॥

১৮১ । আগ নিশা ভাত খালে

পেট কৰিলে টান ।

শেষ নিশা ভাত খালে

গৃহস্থই নকৰে কাণ ॥

১৮২ । আগেয়ে নাহিলা আগবাড়ি ।

ক'ৰ পৰা দিম এতিয়া কাড়ি ॥

- ১৮৩। আগত দেখিব। গাজী কল।
ভেহে বাঢ়িব নামৰ বল ॥
- ১৮৪। আগেয়ে আত্মা কৰম।
গিচে পিড় কৰম ॥
- ১৮৫। আগেয়ে আছিলো বেনতেন।
ভকত জুঞ্জোৱাত হ'ল পেন-পেন ॥
- ১৮৬। আগৰ গক বাঘে খায়।
টোকে-টোকাওঁতে জনম যায় ॥
- ১৮৭। আগফাল গুৱনি ডাৰ নাৰিকল,
পাচ ফাল গুৱনি পাণ।
বৰষৰ গুৱনি জীয়ৰী ছোৱালী,
উলিয়াই দিবলৈ টান ॥
- ১৮৮। আগল, পাগল, হাগল।
এই তিনিয়ে ব্যাধি কৰে পাগল ॥
- ১৮৯। আগৰ ভাৱটি আগতে গ'ল।
এতিয়াৰ ভাৱটি লৰফৰ হ'ল ॥
- ১৯০। আগৰ কথা-বতৰা হৰিল।
বাৰীয়ে-বৰলাই পৃথিবীখন ভৰিল।
- ১৯১। আগৰ কথা-বতৰা হৰিল।
মতা, মাইকী, ল'ৰা বুঢ়া
চেদা-চুবট খোৱা হ'ল ॥
চেদা সেৱৰ দাম আঠ টকা।
ধান মোনৰ দাম ন টকা ॥
আগৰ কথা-বতৰা গ'ল
এটকা কানি বিল টকা হল।
কানীয়ায়ো কানি নেবা হ'ল ॥

- ১৯২। আগত হ'লে খুঁবা খুঁবা ।
পিচত হ'লে জুয়ীয়া বুড়া ॥
- ১৯৩। আগত বান্ধি আগত খায় ।
পিচত বান্ধি স্বামীক দিয়ে ॥
- ১৯৪। আগেয়ে আছিলো লাগী ।
ভাল খালো ললো জাগি ॥
এতিয়া হ'লো চেবেলী গাই ।
জাকতো নিদিয়ে ঠাই ॥
- ১৯৫। আগ চাই আনিবা গুঁরি চাই দিবা ।
তার পরিণাম পাচতহে পাবা ॥
- ১৯৬। আগে চাহ করা মাটিত ডাকে বোলয় ।
যি বোরে শালি বহুত হয় ॥
- ১৯৭। আগদিনা বন্ধালো সখি !
পিচদিনা কেনেবা দেখি ॥
- ১৯৮। আশেগিতা ঘেগিতা ঘনীত লাগে মাছ ।
আকৌ কলিমতী ঘূঁরি ঘূঁরি নাচ ॥
- ১৯৯। আঁঠেগীয়ে ঘৈলী হ'ল,
তুপবীয়া বগালে চাং ।
এতামূলীয়ে তামূলী হ'ল,
পকবে বোরালে বাং ॥
- ২০০। আশোণমহীয়া কাচি ।
তামোলো নালাগে
পাণো নালাগে
আপুনি ফুঁবিছে যাচি ॥
- ২০১। আঙঠি গড়ালা শিহর ।
তুমি যে গজাবাম গজালৈ যোরাগৈ
আমিনো সুমথিবা কিহর ॥

- ২০২। আজ্ঞাবক ছুঁকে কবে শতেক প্রেকাল।
তথাপিটো নেবয় স্বভাস বর্ণকাল ॥ *

(* বায়ারণ)

- ২০৩। আচরণ বিচরণ ফেঁটা গোমসাপ।
আচৰিৰ নেজানিলে খাই মাৰে তাক ॥
- ২০৪। আচলৰ গাঁঠি লহলহতী।
কঁপালৰ গাঁঠি যুগ-যুগতি ॥
- ২০৫। আচলতে পতাগুটি, নলৈ কৰিম কি
আয়ে দিছে বুঢ়া দৰা,
নগৈ কৰিম কি ॥
- ২০৬। আচৰিত দেশৰ বিচৰিত কথা।
বাৰটা মাহত তেৰটা লেঠা ॥
- ২০৭। আচাৰে বায়ুণ বিচাৰে শুধ।
কাষলটিৰ তলেদি বিচাৰে দুধ ॥
- ২০৮। আচুতত নিদিবা হাত।
লবা জুৰিকিটা লঘোণে নথবা,
দিবা গধূলিতে ভাত ॥
- ২০৯। আছে কাপোৰ আছে জাৰ।
নাই কাপোৰ নাই জাৰ ॥
- ২১০। আছে সুখ-দুখ শৰীৰৰ প্ৰতি।
তাক থণ্ডাবৰ কাৰ শক্তি ॥
- ২১১। আছিল নিধকত, পৰিল ত্ৰিদশত,
তিতা ভেকুৰী খায়। বজাৰ ঘৰত পৰিবলৈ পাই
পদত পদ চৰি যায় ॥
- ২১২। আছিলি নিদশত পৰিলি ত্ৰিদশত,
তিতা ভেকুৰি খাবলৈ পায়।

বক্ৰাৰ বোৱাৰী হ'লি যেতিয়া

পদত পদ চৰি যায় ॥

২১৩। আছিলো যেনে, হৈছোঁ তেনে।

হৈছোঁ যেনে হ'বা তেনে ॥

(বুঢ়াৰ বচন হ'বা তেনে ॥)

২১৪। আছোঁ বগলী আছোঁ চায়।

ক'ৰ পানী ক'লৈ যায় ॥

২১৫। আছিলো সাউদৰ ভেইয়া,*

(* ভেইয়া = ভোবামোদকাৰী)

ফুৰিছিলো নাও বাট-বাট।

তপত বালাত* পুৰি গৰোঁ আক কি বিলাই ॥

(* বালা = কালি)

২১৬। আছে গক নবয় হাল।

হোৱাতকৈ নোহোৱাই ভাল।

২১৭। আছে বলদ নবয় হাল।

তাৰ দুখ সৰ্ব্বতি কাল ॥

২১৮। আজল জল। সাতোটা পোৰা মাচ পাতৰ তল ॥

২১৯। আজি শাকচোৰ, কালিলৈ লাও চোৰ।

পৰহিলৈ বৰ বৰ চোৰ ॥

২২০। আজি ভজো, কালি ভজো, আলচোঁতে যান

কোন দিনে খৰীৰ পৰে খান-খিতি নাই ॥

২২১। আজি হৰিচ, কালি কাম।

কাকো নেদো অকলে খাম ॥

২২২। আজোৰোঁ মানে নাটে।

সিও মানে ফাটে ॥

২২৩। আজাৰ চিকুণ ঠ।

মাতৰ চিকুণ বো ॥

২২৪। আজ্ঞাত নহল লোণ।

চাৰ্বোতে গ'ল তিনিগুণ ॥*

(* চাৰ্বোতে = চাকি চাউতে)

২২৫। আজ্ঞাত নাখাই লোণ।

পিটিকাত ঘাট তিনিগুণ ॥

২২৬। আটাই চৰায়ে মাছ খায়।

মাছবোকাৰ নাম যায় ॥

২২৭। আটাইতকৈ ডাঙৰ হৰিৰ নাম।

বেদ-বেদাঙ্গকো কৰে সাজ ॥

২২৮। আটাইতকৈ ডাঙৰ হৰিৰ কথা।

ভাতোতকৈ ডাঙৰ চাউলকঠা ॥

২২৯। আটাইতকৈ অশুচি বায়ুণৰ ভাত।

ভাতোতকৈ অশুচি নাপিতৰ হাত ॥

ভাতোতকৈ অশুচি নদীয়ালৰ নাও।

ভাতোতকৈ অশুচি তিৰীৰ পায় ॥

যাচি দিলে শুচি হয় বায়ুণৰ ভাত।

ধন দিলে শুচি হয় নাপিতৰ হাত ॥

কৰ্ম্মাল দিলে শুচি হয় নদীয়ালৰ নাও।

অযাত শুচি হয় তিৰীৰ পায় ॥

২৩০। আটাইতকৈ তিতা নেয়ুটেঙাৰ পাত।

ভাতোতকৈ তিতা মাৰী আটৰ মাত ॥

২৩১। ঈঠত তিতা, দাঁতত লোণ, কাণত কচু, নাভিত ডেল।

ভাৰ ঘৰত কিহৰ বেজৰ মেল ॥

২৩২। ঈঠে তিতা, মাসে মিঠা, মজ্জলে নাখাৰ কৰাই।

জনম বাবে নহঁত্ৰিবা ডেল, যমেও থাকিব ডৰাই ॥

২৩৩। ঈঠিয়াল গাঁঠিয়াল, সাত্ৰিয়াল পৈ।

হাবিবলৈ আহিলে খেবৰ অনি লৈ ॥

২৩৪। ঐঠিয়া কলৰ পাত পচলা

মনোহৰ কলৰ আৰি।

ঘৰে ঘৰে স্তুধি আহা

দৈজ্যা বাখে কুনি ॥*

(* দৈজ্যা = ঘৰ জোঁৱাই। কুনি = কোন।)

২৩৫। ঐঠিয়া কলৰ পাতে নেকাটিবা

ছিটিকি পৰিৰ এঠা।

লোকক দেখুৱাই কেতেবাই মাতিবা

ভিতৰি নেৰিবা বেথা ॥ *

(* বিহীনভৰপবা।)

২৩৬। ঐঠিয়াৰ লৰা,* মনোহৰ লৰা।

এৰিয়াৰ কাণি, দৈৰ পানী।

মেলৰ বকরা, জুইৰ ড'ৰা ॥*

(* লৰা = পিটিকাৰপবা। ড'ৰা = ডোখোৰা খৰি।)

২৩৭। ঐঠে ডাড়ি, পম্বে চুলি, পাঁচে নখ।

ইয়াক নকৰে যি সি খালৰ যথ ॥

২৩৮। ঐঠিয়াৰ গুৰিত গোবৰ, মনোহৰৰ গুৰিত জাবৰ।

মালভোগৰ গুৰিত ছাই, পুৰাৰ গুৰিত খায় ॥

২৩৯। ঐঠুৰ ওপৰে খেতত পানী।

গোছ দিবা হাতক চানি ॥

২৪০। আত্মীয় জাতীয় যত বন্ধুজন।

মাতৃৰ স্নেহতকৈ নাই কোনোজন ॥

২৪১। আদাক দেখি উঠিল গা।

কেতুৰীয়ে বোলে মোকো খা ॥

২৪২। আদাই দৰপ্ মাৰে গাজা মেলিবা।

পুঠি দৰপ্ মাৰে কিয়া হুবা ॥*

(* দৰপ = গৰ্ভ। গাজা = গাঁজ। কিয়া = পেলা।)

- ২৪৩। আদায়ে ভোজন, শিলিখাই মুখ শুদ্ধি।
তেবেসে জানিবা নিজৰ সিদ্ধি ॥
- ২৪৪। আধা খুন্দা পিঠাগুৰি আক বজা কল।
গাখীৰ বুলি মূৰ্তি দিওঁ,
জোঁৱাই জলপান কৰ ॥
- ২৪৫। আধি মাটি মৰকৌয়া হাল।
তাক নকৰি বহি থকাই ভাল ॥
- ২৪৬। আনৰ মূৰ আনে খাওক।
আমাৰ দিনকেইটা ভালে ভালে যাওক ॥
- ২৪৭। আনে যি আন কৰে।
ভেকুলীয়েও গান কৰে ॥
- ২৪৮। আনে কয় বামায়ণৰ কথা,
তেওঁ কয় বাহুলিয়ে কল থোকা খালে।
- ২৪৯। আনৰ আন চিন্তা বুঢ়ী বামুণীৰ,
ছখন কাণৰ চিন্তা (এচিতা) ॥
- ২৫০। আন্ধাৰত তৰিছোঁ তাঁত।
ফুৰি থৈ আহোঁগৈ মোৰ ধনৰ চুবুৰীত
লগাই থৈ আহোঁগৈ মাত ॥
- ২৫১। আনক কয় পৰে।
ওপৰমুখকৈ থু পেলালে,
নিজৰ মুখত পৰে ॥
- ২৫২। আপুনি কাটিয়া শিৰ পৰক ধৰয়।
হাতীৰ খোজত পৰি লুকাই থাকয় ॥*

(* ভকতীয়া)

- ২৫৩। আপুনি লক্ষ্মাপতি।
ডান কি বস্তু কড়ি ॥

২৫৪। আপুনি বয়স হৈলে বুদ্ধি হৈব ভাল। *

(* কীৰ্ত্তন)

২৫৫। আপুনি আপোন শত্ৰু আপুনি আপোন বন্ধু,
আপুনি আপোন বাথে-মাৰে।

২৫৬। আপৰণিৰ* বৰকথা শবতৰ (বহুগুৰা) পানী ॥
শোকোতাৰ বৰতোপ দাঙিলেছে জানি ॥ *

(* আপৰণি = নিথকতা) .

২৫৭। আপোনাৰ দোষে মৰে বিৰাটৰ ভাই।
ডাক দিয়া ভীখে বোলে মোত দোষ নাই ॥

২৫৮। আপৈপতীয়ে* পৈতী* হ'লে।
এনা লৰামাইকীয়ে লৰা মাইকী হলে ॥*

(* আপৈপতীয়ে = পৈ নথকা।

পৈ = পতি। পৈতী = পতি যুক্ত।)

২৫৯। আপদীয়া যেনি যায়।
হলেও বিদ্ধে বৰলেও খায় ॥

২৬০। আপোনাৰ কৰ্ম্ম দোষ।
কি কৰিবা হৰিত বোষ ॥

২৬১। আপোনাৰ মন যেনে।
আনকো দেখে তেনে ॥

২৬২। আপোন হাত জগন্নাথ।
পৰব হাত চুৰাপাত ॥

২৬৩। আপোন ভালেই জগত ভাল।
শাহু ভালেই বোৱাৰী ভাল ॥

২৬৪। আপোনাৰ লগুন পৰক দি,
বায়ুণ মৰে হুতাশন হৈ।

২৬৫। আপোনাৰ দায়, ফুট হাই।
পৰব দায় খুচৰি খায় ॥

- ২৬৬। আটপৈতীয়ে পৈ পালে, শুকান খৰিচাই পানী পালে,
উৰহিয়ে এটকুৱা হ'ল।
- ২৬৭। আপোন চাই পৰ নিন্দা।
ভগা লাউৰ কটি বিদ্ধা ॥ *
(* কটি = কঁকাল বা কঁকালৰ নিয়াংশ)
- ২৬৮। আপি তই পিতি* মুবুলিবি মোক।
আজি কালি দিন যেনে বিয়া কৰাম ভোক ॥
(* পিতি = পিত্তা)
- ২৬৯। আপোনাৰ কথা নকৰি পৰক।
কলে হয় লবক-ফৰক ॥
- ২৭০। আপোনাৰ পোকৰেই টেক্‌টেকীয়া,
লোকৰ পোকৰলৈ আকৌ পানী ছটিয়ায়।
- ২৭১। আপোন যি আপোন।
শশৈয়া দাপোণ ॥
- ২৭২। আপদৰ কালত বুদ্ধি হয় হত।
উগ্ৰসেনে বুদ্ধি মুস্থখিলে মাধৱত ॥
- ২৭৩। আপোনাৰটি মাৰিবা কিলাবা, লৰি বুলিব আই।
পৰৰটি কেতেবাই মাতিবা, লৰি বুলিব তাই ॥
- ২৭৪। আপোন মাৰি পৰ জীয়াওঁ।
চোকা মাৰি পানী পিয়াওঁ ॥
- ২৭৫। আপদত নিয়ম নাস্তি।
পানী নহলে বালিয়ে স্বস্তি ॥
- ২৭৬। আপোন স্বামীত সদায় মন।
স্বামীক দেখে নাৰায়ণ ॥
স্বামী যদি খায় কৰে আহাৰ।
স্বামী নখাইলে ভুজ্জৈ নিকাৰ ॥
নিভাস্তে স্বামীৰ সেৱে চৰণ।
বোলয় ডাকে সতীৰ লক্ষণ ॥

- ২৭৭ । আৱৰে আৱৰ খায় ভাতক নাখায় ।
জলৰ মাজত থাকি পিয়াসে মৰয় ॥ *

(* ভকতীয়া)

- ২৭৮ । আবেলি আবেলি বৰষে দেও ।
তেহে চাৰা পানীৰ ছেও ॥
২৭৯ । আবে জাবে নকৰা কথা ।
আবে-জাবে নেদোৱাৰা মাথা ॥
২৮০ । আম গছত ডাব নাৰিকল, খুটুৰা গছত বেল ।
তিনি-চাৰি দঁতাল হাতীয়ে পাতিলে এন্দুৰৰ গাঁতত মেল ॥*

গীয়া)

- ২৮১ । আমাৰেসে কৰ্ম্মতৰে ।
পণ্ডিতৰো বাক্য লৰে ॥ *

(* কথা শুক চৰিত)

- ২৮২ । আমাৰ তেওঁ মাছলৈ গ'ল ।
লোকক খুজিবলৈকো এভাৰি হল ॥
২৮৩ । আম ফুল ফুলা নাই, ঠেৰেজুও পকা নাই,
বিহু বিহু লগা নাই গাত ।
কিনো গোবাক্ষৰ জাত,
বিহু বিহু লাগিলে গাত ॥
২৮৪ । আম-কঠাল ছুমাহ ।
মাতবোল নাই ছুমাহ ॥
২৮৫ । আম পাৰিবলৈ হাঁকুটী নালাগে,
ডালিম খাই যাওঁ হাতে ।
আমালৈ ছোৱালী নালাগে কটকী
আপুনি নোসোমাই মানে ॥
২৮৬ । আম চনকা হিঁদল ভাই ।
ভেঁড়েলী গছত মৰণ নাই ॥

- ২৮৭। আমাক নিদিবা দেখা।
আমি ধৰোঁ অনেকটা ভেশা ॥
- ২৮৮। আমে নিন্দে চামক।
দ-ভুঞে নিন্দে বামক ॥
- ২৮৯। আম খাই যোৱা চকলা-চকলা,
তামোল খাই খোৱা কেহা।
কিনো কথাবাৰি শুনালা আইদেউ
কবলৈ লাগিছে বেথা ॥
- ২৯০। আমাৰ মাই সুরগা ৰাশি।
আছোক মাৰিব থক,
চুমা খাব আহি ॥
- ২৯১। আমৰ শিয়া কঠালৰ ডাল।
তাক নাপালে পোজাৰেই ভাল।
- ২৯২। আমাৰ যেনে কপা।
আপোনাৰ তেনে কপা ॥
- ২৯৩। আৰ ফটা-কানি, তাৰ ফটা-কানি
মাৰি যাওঁ গোৰোহা লেটা।
আৰ ছিগা চুলি, তাৰ ছিগা চুলি
মাৰি যাওঁ নেঘেৰী খোপা।
- ২৯৪। আকনো কি আঘোণ পুহ।
পাচিয়ে পাচিয়ে বিলাম তুঁহ ॥
- ২৯৫। আৰিৰ মূৰা ঘিঁউৰ চপৰা
জোঁৱাইৰ পাতত দে।
বোৰ মূৰা গছৰ মুঢ়া, মোক আনি দে ॥
- ২৯৬। আৰে আৰপৰ, ভোজনে ডেৰপৰ,
মজিয়াই ছমাহৰ বাট।

- ২৯৭। আৰ্জ্জুনৰ ভাত, কৰিলোৱা শাক ।
লোৰা খৰি নিজে তোলা বাট ॥
- ২৯৮। আৰ্জ্জু নন্দ গোৱালে ।
খায় খঁৰা শিয়ালে ॥
- ২৯৯। আঁক কাকো নোবোলা পিতা ।
পিতা বুলি গোটেই হিয়া হ'ল তিতা ॥
- ৩০০। আৰৈ খান লেচীয়া বানোঁগৈ কেতিয়া
ঘনাই চালনীৰে চালোঁ ।
ঘনকৈ চালনী বুটিকৈ বাঢ়নী
লোকৰ বাহী চোতাল সাৰোঁ ॥
- ৩০১। আৰিৰ মূৰ চিঙলৰ গদা ।
চেনেহৰ বোপাক দিবা ॥
- ৩০২। আলহীক ঘৰ দিয়া গৃহস্থ পলায় ।
তেতিয়াহে চোৰে আসি ঘৰক বাথয় ॥*
- ৩০৩। আলহীক নিদিবা ঠাই ।
সঙ্গীৰ ভকত থিয় দিলে কিলাবা,
তেহে কৃষ্ণ দেৱক হাতে-হাতে পায় ॥*
- ৩০৪। আলোচা কথা নহয় সিদ্ধি ।
বাটত আছে কণা ৰিধি ॥
- ৩০৫। আলুটো গাঁতৰ ভিতৰত ছমাহ থাকে ।
সিদ্ধিবলৈ বাটকে নেচায় ॥
- ৩০৬। আলৈ নাই পালৈ নাই ।
কঁকালত ৰাঙ্গিবলৈ খালৈ নাই ॥
- ৩০৭। আলমুৱা তিৰী, গাত নাই চিৰি ।
জোটা-জোটে পিদ্ধি যায় পিতলৰ ৰিৰি ॥

(* ভকতীয়া)

(* ভকতীয়া)

- ৩০৮ । আলু খালে ভোলানাথে ।
কল খালে জগন্নাথে ॥
বাকলি চুহিলে যি ।
খন ভবিলে সি ॥
- ৩০৯ । আলহী নাই আহুকালো নাই ।
বিষয়ো নাই জঞ্জালো নাই ॥
- ৩১০ । আলহী হ'লে আহকাল, বিষয় হ'লে জঞ্জাল ।
ভিবী হ'লে ঘোচামব জবী ॥
- ৩১১ । আলিয়ে আলিয়ে ফুৰোঁ গা ঘেলাই
হাতত কল খোঁরা চৰাই ।
চকুৱে চকুৱে দৰশন নহলে,
বিধাতাই নিদিলে মিলাই ॥
- ৩১২ । আলাগী লাগিল গলত ।
পৈ-সুৱেগী কান্দিব লাগিছে
কোটাৰী বেঙেনাৰ তলত ॥
- ৩১৩ । আলহী-সুৱাগিনী ক'ত থলি দা ।
পৈ-সুৱাগিনী চালে-বাবে চা ॥
- ৩১৪ । আলে-সুৱাগী মুখত,
শাল পাতি দিলে বাটত ।
মই মৰোঁ মনিচৰ দাঁতত ॥
- ৩১৫ । আলাগ মতাৰ বাটত ঘৰ ।
যাওঁতে লাঠি আহোঁতে চৰ ॥
- ৩১৬ । আলহী চপাবৰ গুণ ।
টপ্ টপনি শুন ॥
- ৩১৭ । আলিব ওপৰে দিবাহে আলি ।
খেতি হলে বুলি জানিবা তালি ॥

- ৩১৮। আলি বাটত বব চুৰিয়াৰ কেব ।
 যবলৈ গ'লে চকুৱাৰ ঘেৰ ॥
- ৩১৯। আলু কচু বিচাবে বৰা ।
 বায়ুণে শগুণে বিচাবে মৰা ॥
 বলুৱা ধলুৱা পইতা কৰকৰা ।
 গগকে বিচাবে নৰিয়া পৰা ॥
- ৩২০। আহিছা হৰিপো, কি বুলি কাড়িলা বাও ।
 সংসাৰ জুৰি গুৰু বহিছে, ক'ত দি আহিলা পাও ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ৩২১। আহে যায় বহে উকুৰ ।
 কৰ্ণে আছে ছহাল কুকুৰ ॥
- ৩২২। আহক বাৰিষা কাটক পাত ।
 বৈ যা ভিনিহি খাই যা ভাত ॥
- ৩২৩। আহৰ আৰৈ । শাকৰ পুৰৈ ॥
 পাণৰ মকৰা । চুণৰ চোকোৰা ॥
 মাছ পাতত দিয়া ছাই ।
 এই তিনি-চাৰি মৰিলেহে লগত যায় ॥
- ৩২৪। আহৰ আৰৈ, শাকৰ পুৰৈ, মাছ পাতত দিয়া ছাই ।
 পাণৰ মকৰা, চুণৰ চোকোৰা, বহুবেকত মানুহটো খায় ॥
- ৩২৫। জীহিয়া গোন্ধাইছে বাঁহিয়া গোন্ধাইছে,
 লৰা মাঠকীৰ গা ।
 জঁ-জঁ গোন্ধাইছে, ম-ম গোন্ধাইছে,
 গাভৰু ছোৱালীৰ গা ॥
- ৩২৬। আহ কৰা খোজত বুৰি ।
 শালি কৰা বেগত বুৰি ॥
- ৩২৭। আহোঁতে শূইন বাওঁতে শূইন ।
 লগত যাব পাপ-পুইন ॥

- ৩২৮। আহিছা ভকত বহিবা শিলত।
চুণ-পাণ খোজা যদি মৰিবা কিলত ॥
- ৩২৯। আহিছোঁ ভকত মাৰিছোঁ থুটি।
তামোল-পাণ নিদিয়া যদি নাযাওঁ উঠি ॥
- ৩৩০। আহিছ সতিনী থ'ম চুকত।
তুৰি-মূৰি কৰিলে গোৰ দিম বুকত ॥
- ৩৩১। আহোম ভেলেঙা ডোম টেলেঙা,
হিন্দুৰ ঘন ঘন গাঁঠি।
- ৩৩২। আহে বোৱাবী এমুঠি খায়।
নাহে বোৱাবী এমুঠি ৰয় ॥
- ৩৩৩। আহে জোঁৱাই ব্যয়।
নাহে জোঁৱাই আয় ॥
- ৩৩৪। আহিছে চাপনী।
গুচিৰ আপুনি ॥
- ৩৩৫। আহাৰ গ'ল শাওণ গ'ল,
ভাদৰ পৰিল পথ।
ল'ৰা-লুৰি চাপি আহ খেতিৰ লওঁ লখ ॥
- ৩৩৬। আহ তলে গলে শালি তলে গলে
কোঁকোৰা-গাঁতৰে পানী।
আটাঠিতকৈ তলে গল আহোমৰ বজাটো
সুন্দৰ হাড়ীৰ জীয়েকক আনি ॥*
- (* বুৰঞ্জীমূলক)
- ৩৩৭। আহোমৰ চকলং হিন্দুৰ বেই।
তোমাৰ পাতলিত পৰিছোঁ যি কৰা সেই।
- ৩৩৮। আহাবে-বিহাবে নকৰিবা লাজ।
লাজ কৰিলে নহয় কাজ ॥

- ৩৩১। আহিল কণা, গ'ল কনা।
খাগৰি কাটিলে ডিনি কণা ॥
- ৩৪০। আহুৱে শালিয়ে দুই খেতি কৰোঁ।
পতান ধানেৰে ভঁৰালটি ভৰোঁ ॥
- ৩৪১। আহক বা নাহক বৰ,
সেওঁতা ফালি ফালি মৰ।
যিওবা আহিল বৰ,
কল্যাণ উঠিল জৰ ॥
- ৩৪২। আহিছে আলহী তৰিলো।
চাউল নাই, চক নাই এতিয়াহে মৰিলো ॥
- ৩৪৩। আহাৰে শাওণে শুম।
ভাদৰ শেষত কঠীয়া পাৰিলৈ,
মাটি পুৰাচেৰেক কম ॥
- ৩৪৪। আহৰে-পোহৰে তৰিছে তাঁত।
পৈয়েকে ছিঙিছে উজুটিত দাঁত ॥
(আবেলি বেলিকা তৰিছে তাঁত।
উজুটিত ছিঙিছে পৈয়েকৰ দাঁত ॥)
- ৩৪৫। আহ লুকুৱাব পাহ লুকুৱাব।
গালৰ শোটৰা ক'ত লুকুৱাব।
- ৩৪৬। আষাৰ নৱমী শুক্ল পক্ষত।
যদি নবৰষে ভূমি তলত ॥
হাল-ফাল বেচি চিন্তিও দেৱ।
ৰজাৰ ঘৰত কৰিও সেৱ ॥
- ৩৪৭। আসিল নাসিল কিহুত লাগিল।
গধূলি আসিল পুৱালৈ ভাগিল ॥
- ৩৪৮। আঢ়ে ডেৰে গজ্ঞে মুঠি।
ভেঙে জানিবা উঠে ঢেঁকী ॥

৩৪৯। আয়ে বায়ে গোট খাই উমনি ভাঙিল।
তেতিয়াহে পকরা-পিপরা গাঁতত সোমাল।*

(* ভকতীয়া)

৩৫০। আয়ুহীন হৈয়া পাছে শতবর্ষ জীয়ে।
মবিলেও নমবয় নাম সদা গারে।*

(* ভকতীয়া)

৩৫১। আয়ে বোপায়ে বিচরা নাই দবা।
মইনো পার্শ্বগৈ ক'ত পাত যোরা ॥

৩৫২। আয়ে বোলে ময়ো যার্ত গঙ্গা,
বোপায়ে বোলে ময়ো যার্ত গঙ্গা।
ভোমা বিবলীয়ে বোলে ময়ো যার্ত গঙ্গা ॥

৩৫৩। আয়ে ক'লে বাটত, বায়ে ক'লে তাঁতত।
মই শুনি আহিলো পানী অনা ঘাটত ॥

৩৫৪। আয়ে বোলে লাহরী ঐ,
বোপায়ে বোলে লাহরী ঐ।
কটার পো হজুরাই খরি কাটি নিদিলে,
বাহ পাতে কাটিলে গা ॥

৩৫৫। আয়ে চাই মুখলৈ।
তিবোতাই চাই হাতলৈ ॥

৩৫৬। আয়ে বৈ দিয়া ফুটুকী মেখেলা
ঠুকুচি ঠুকুচি শোওঁ।
বোপায়ে বিয়া দিয়ে ছখীয়া দবালৈ
পীরা জোরা দি শোওঁ ॥

ই

- ১। ইকাণ সিকাণ, ডিনিকাণে সহস্রকাণ ।
 - ২। ইকাণে সোমাল, সিকাণে ওলাল ।
 - ৩। ইকাণে সোমাই সিকাণে ওলোৱা ।
 - ৪। ইচ্ছা থাকিলে উপায় ওলায় ।
 - ৫। ইন্দুৰ সিন্দুৰ, গোলামৰ ভজা মাছ ।
 - ৬। ইন্দুৰ সভাত ফোঁচাব কুকলি ।
 - ৭। ইপুৰীত দিলেহে সিপুৰীত পায় ।
 - ৮। ইলুটি সিলুটি, জেঙৰ কাকুলি ।
 - ৯। ইহাতৰ থাক সিহাতলৈ নিয়া ।
 - ১০। ইয়াতেই সৰণ, ইয়াতেই নৰণ ।
 - ১১। ই আই, কোন কলীয়াবৰতে পৈয়েক মৰিল ।
টেকী দিওঁতে মনত পৰিল ॥
 - ১২। ই আই, যি দেশত যি নীতি ।
পচলা খাৰত দিয়ে মূতি ॥
 - ১৩। ইকৰাব এঙ্গাব ছকুৰি পাৰি (পুৰি ?) ।
ওজা অকল বনমালী ॥*
- (* ঐতিহাসিক তথ্য জড়িত)
- ১৪। ইকালত ছুখ যাৰ ।
পৰকালত সুখ তাৰ ॥
 - ১৫। ইচ্ পিলিঙা, যিত্ পিলিঙা
পাতৰ আগৰ লোণ ।
বেৰৰ জোলোঙাই চাই পঠিয়াওঁ
যিত্ পিলিঙানো কোন ॥
 - ১৬। ইচ্ছা সুখৰ মৰণ ।
পিত্ কচিৰ ভৰণ ।

- ১৭। ইটো কথা পৰম গুপ্ত ।
কহিবাক জুহিকে যুগ্ত ॥
- ১৮। ইডালত ছমাত, সিডালত ছমাত ।
মহেনো বান্দৰী জীম কেইমাহ ॥
- ১৯। ইদৰে খোৱাহ'লে জুকাই ।
ল'ৰাটো নমৰে শুকাই ॥
- ২০। ইনাই কাচনে বিনাই কান্দিলে
নদীৰ পাৰলৈ চাই ।
গাৱঁৰ বায়ে-ভনী, হাঁহে থিতে পাৰি
কাচন খাইমূৰী যায় ॥*

(* অসমীয়া আখ্যান মূলক গীতৰ লগত জড়িত)

- ১১। ইন্দুৰ নিগনি আনি হাল যুৰিলেক ।
ছয় খুটলীয়া ভঁৰাল ভৰাই থৈলেক ॥*

(* ভকতীয়া)

- ১২। ইপাৰ সিপাৰ নাই উপচিয়া বয় ।
বেজীৰ বিস্কাত সিটো সবকীয়া যায় ।*

(* ভকতীয়া)

- ২৩। ইপাৰে আটি-যুটি ।
সিপাৰে ম'হৰ খুটি ॥
- ২৪। ইমানতে সিমান ।
বগিছলৈ গ'লে বেহাবি কিমান ॥

- ২৫। ইলিচ মাছক কচিকুটিয়া ।
ত্ৰিকটু দিয়া তৈলে ভাজিয়া ॥
সেই ব্যঞ্জন ঘিঙনে খাই ।
আমৰ সদৃশ মুখে গোন্ধাই ॥

- ২৬। ইস্! থুপৰীৰ কেশতাৰ মেঘতকৈও অৱতাৰ
বাৰে বৰগীয়া চুলি ।

ভেল নাই থুপবীৰ, বনৰ নাই আজৰি

মূৰত বাছে ল'লে কুলি।

২৭। ইস্ ! থুপবী ওলাই যক চোতালৰ মূৰলৈ

দিয়ক চাৰি পীৰা পাৰি।

বহি তামোল খক, বাইজে বং চক

থুপবীক আগতে কৰি ॥

২৮। ইস্ ! পকৰৰ মেখেলা ওখলৰ বখলা

গোকাত পৃষ্ঠীমাছ মৰে।

চিন্তা নাইকিয়া, চৰ্চা নাইকিয়া

গধূলীতে টোপনি ধৰে ॥

২৯। ইয়াত আছে তাত নাই।

(বজাৰ পৰজন্মত একো নাই)

তাত আছে ইয়াত নাই।

(বোণী, সন্তানীৰ)

ইয়াতো আছে তাতো আছে।

(গৃহস্থীৰ)

ইয়াতো নাই তাতো নাই।

(পৰহিংসকীৰ)

৩০। ইয়াতে মাৰিলে টিপা।

পালেগৈ গড়গাওঁ সিপা ॥

৩১। ইয়াতে থাকিবা বৈ।

এখনি হাঁচতি আহোঁগৈ বৈ ॥

ঈ

১। ঈশ্বৰে চকু মেলি চোৱা।

২। ঈশ্বৰে মোৰ বোলা।

- ৩। ঈশবে যিকবে ভালকে কবে।
 ৪। ঈশবে কবিলে হয় লীলা।
 মাস্তুহে কবিলে তাক খৰি-বাঙ্কি কিল। ॥

উ

- ১। উঁই গোট যুখে যেন শুধিলা সাগৰ।*
 (* বাহাৰগৰ পৰা)।
 ২। উঁইচিৰিঙাৰ পাখি গজা।
 ৩। উঁইচিৰিঙাৰ জুইত পুৰি মৰিবলৈ পাখি।
 ৪। উকহে খোৱা।
 ৫। উথুৱা খান খোৱা শিয়াল।
 ৬। উচতাই গাইগক হাল বোৱা।
 ৭। উচিত কড়ি বুকুত ভৰি।
 ৮। উচিত কড়িৰ হাঁহ, ঠোট খৰি মঙহ।
 ৯। উজুটিত পৰিমৰা।
 ১০। উঠ বুঢ়া, মই বহোঁ।*
 (* পুৰণা খুটা তুলি নতুন খুটা লগোৱা)।
 ১১। উত্তম জনৰ বাক্য গজদন্ত তুল্য।*
 (* অসম বুৰঞ্জীৰ পৰা)।
 ১২। উত্তমে অলপ গুণকে বিস্তৰ কৰে।*
 (* নামঘোষাৰ প্ৰভাৱত)।
 ১৩। উদক জেটাখীয়া দিয়া।
 ১৪। উদক মাছ খোৱা দেখি বোন্দাই পাচ লয়।
 ১৫। উদৰ যুথত শ'লপোনা।
 ১৬। উঙোগী পুৰুষ সিংহৰ নিচিনা।

- ১৭। উধনীয়া ভেম্ব ।
 ১৮। উপজিয়ে গোটা ভাত গিলা ।
 ১৯। ঔষুৰিয়াই দিয়ে, টোপখৰিও নপৰে ।
 ২০। উভলা গছ দেখি আটায়ে এহেঁচোকা মাৰে ।
 ২১। উভলা গছ দেখি আটায়ে বাগি-কুঠাৰ মাৰে ।
 ২২। উভতি নাচিলে যথৈ পায় ।
 ২৩। উভতি বাট বোলা ।
 ২৪। উমান লোৱা ।
 ২৫। উমেহতীয়া শ বাহী হয় ।
 ২৬। উৰণীয়া উৰি যায়, গোবৰ খেপিউৱাৰ মৰণ মিলে ।
 ২৭। উৰহৰ কামোৰত (খঙত) ভগা চাৰি কোবায় ।
 ২৮। উৰহী গছৰ ওৰ লোৱা ।
 ২৯। উৰে থৈ (আঠৈ) গোবিন্দায় নমঃ ।
 ৩০। উল্লুৰ লগত বগৰী পোৰে ।
 ৩১। উষা পটেশ্বৰী ।
 ৩২। উকাই ফুলাই বওঁ ছুখন তাঁত ।
 বাঁহ পাতেৰে বান্ধোঁ ভাত ॥
 কুটনাৰে কুটো বেছৰাৰে বাটেঁ ।
 আকৌ সতিনীৰ পোক মই
 বেবৰ জোলোঙাইহে মাৰ্তোঁ ॥
 ৩৩। উঘাত চেৰেকী ঘূৰে ।
 আমাৰ নাচনী বেয়া নেদেখিবা
 টাকুৰী ঘূৰাদ ঘূৰে ॥*
 (* বিহগীতৰ লগত জড়িত)
 ৩৪। উচ্চ গ্ৰীবা বৰ গ্ৰাসেৰে খায় ।
 বঙ্গ ভৈল গানে মৃদঙ্গ বায় ॥
 সিজনী তিৰীক পাপিষ্ঠা আনি ।
 জ্বৰে থাকিলে হোৱে ধন হানি ।

- ৩৫। উজাই নবোৱা ভটিয়াই ববনোৱা
 মাজত বামুদেৱৰ থান।
 লাগনী বিৰিখ ঐ লাগিবলৈ নাপালে
 মুচুকাই ভাঙিলে ডাল ॥
- ৩৬। উজনিত বাঢ়িছে কটবাত বান।
 হুহুমন্তে ডিমা পাৰে উধান সমান ॥
- ৩৭। উজনি নামনি আমাৰ তিনিভনী,
 মোৰ বাওঁ বাহু লৰে ॥
- ৩৮। উটি আহিছে ঘেগোৰা জ্ঞান।
 পাচিটো নাই যদি খৰাহীটোকে আন ॥
- ৩৯। উটি নাঙলৰ কুটি।
 তাইহঁতৰ কাঁহীত হাগি থৈ আহিছোঁ
 জুটাইবোৰ বেঙেনাৰ গুটি ॥
- ৪০। উটি যায় গিৰিবৰ নদীত পৰিয়া।
 পুঠী মাছে গিলিলে তাহাঁক পাইয়া ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ৪১। উঠন ছোৱালী বঢ়া ভাত।
 পকাধান ততালিকে কাট ॥
- ৪২। উঠতীক বহুতীয়ে পাছে।
 শুই থকাজনী বাককৈয়ে আছে ॥
- ৪৩। উঠুৱাই মাৰিলে কাঠী।
 জালোৱা ডোমৰ সাতজনী তিকতা,
 শুবলৈ নাটিলে পাটী ॥
- ৪৪। উতঙা ঘৰত বকতা স্ত্ৰী।
 সেই গৃহস্থৰ নাহিকে স্ত্ৰী ॥
- ৪৫। উত্তৰে চক, দক্ষিণে গৰু।
 পূবে ভঁৰাল, পশ্চিমে গঁড়াল ॥
- (গঁড়াল = শোৱা ঘৰ)

- ৪৬। উত্তৰে গুৱা। দক্ষিণে ধুৱা ॥
 ৪৭। উৎপত্তি কাল কুলল জ্ঞানি।
 স্মৃতিকা নিকটে নথৈব পাণী ॥
 ৪৮। উদ্‌ফাইক গুচাইবে যেৰে।
 কটু (কচু) তৈল পাণ কৰিবা তেৰে ॥
 ৪৯। উদৰ সাত পুৰুষ মৰিল কেঁচা মাছ খাই।
 বান্দৰৰ সাত পুৰুষ মৰিল ডাল কোবাই।
 ৫০। উদৰ মুখত কপুৰৰ বাস।
 চটকৰ ৰাজহংস বিলাস ॥*

(* ভকতীয়া)

- ৫১। উনা ভাতে ছুনা বল।
 অধিক ভাতে ৰসাতল ॥
 ৫২। উপকাৰীক অজগৰে খায়।
 তোৰ মোৰ হৰি বিনে আন গতি নাই ॥*

(* ভকতীয়া)

- ৫৩। উপকাৰী গছৰ গাত নাথাকে ছাল।
 উপকাৰী মানুহৰ ক'তো নাই ভাল ॥
 ৫৪। উপজিলে বেঁকা হই তেতেলীৰ ফুল।
 কুকুৰ-লেঙুৰ যেন নহয় সমতুল ॥
 ৫৫। উপায় গ'ল ওপৰক।
 বুদ্ধি গ'ল ভিতৰক ॥
 ৫৬। উভতি ওপজৈ সিও উভতি সোমায়।
 উভতি মৰয় সিও উভতি জীৱয় ॥*

(* ভকতীয়া)

- ৫৭। উৰিগ'ল কটীয়া কপৌ খেদি নিলে শেনে।
 একে কাঠী কাঁড়ে সাত ঠাই ভেদিলে,
 ইকথা হৈছে কেনে ॥

- ৫৮। উৰি গ'ল মইনা চবাই জাকে জাকে ।
মই ফেঁচা বন্দী হ'লো বিধিৰ বিপাকে ॥*

(* ভকতীয়া)

- ৫৯। উকথা ঘৰত বাৰিষা থাকে ।
যুৱতী কন্যা বাপৰ ঘৰত বাখে ॥
তিনি চাৰি খাই গোট ।
শ চেবেক ভবাই ৰূপ ॥
- ৬০। উকথা ঘৰত বাৰিষা নাথাকে ।
যুৱতী বেটীক ঘৰত নাৰাখে ॥
- ৬১। উকথা ঘৰৰ চালত লাও ।
সি গিৰী স্মৃথে ভাত নাখাওঁ ॥
- ৬২। উৰে মৰে খজাই খহু । (?)
ষোলমু ডাকে তিনিও পহু ॥
- ৬৩। উলহৰ মাজুলী তুলহৰ বিয়া ।
পাঁজীৰটা মাৰি ডাল উছৰ্গত দিয়া ॥
- ৬৪। উলটি চোৰে গিৰীক বান্ধে ।
আক চাৰি পোণ গিৰীকে সাধে ॥
- ৬৫। উলুৰ বৰচিৰি নদীৰ মোচৰ ।
মাক নোহোৱাকৈয়ে জীয়েকৰ ষোল বছৰ ॥*

(* ভকতীয়া)

- ৬৬। উল্টা দেশৰ উল্টা কথা ।
বাঘে গৰুৱে একেলগে গঁথা ॥
- ৬৭। উল্টা দেশৰ উল্টা নীতি,
ভৰিত পিছে থাক ।
পিঠা জড়িত হাল, বায়,
চপৰাব বান্ধে লাক ॥

- ৬৮। উশাহ দীৰ্ঘে দিবা ফুই।
 ডেহে চাবা জুইৰ ফুই ॥
- ৬৯। উহল-মুহল বিয়া।
 টেকী থোবাটো পাতত দিয়া ॥

উ

- ১। উনৈশত বা বলা।
 ২। উনৈশ-বিশ হোৱা।

এ

- ১। এই অনা দে'লে।
 ২। এই জন্মত দিলে সি জন্মত পায়।
 ৩। এই জাৰে জাৰ নহয়, আৰু জাৰ আছে।
 ৪। এই বেলি শেনৰ এক জাত।*

(*ঐতিহাসিক কথা)

- ৫। এক আখি কলৰো ভকত নোহোৱা।
 ৬। এক কেৰ্কেটুৱাই হেজাৰ টকাৰ বাৰী নষ্ট কৰে।
 ৭। এক চকুৰে ভেল বেচা এক চকুৰে পানী বেচা।
 ৮। এক চন্দ্ৰই সমস্ত জগতৰ একাৰ হ'বে।
 ৯। এক চাৰি ঘৰ, এক চাৰি বৰ।
 ১০। একতাই পৰম বল।
 ১১। এক দেশৰ বুলি এক দেশৰ গালি।
 ১২। এক ধ্যান, এক মন, এক জ্ঞান।
 ১৩। একলা পুতুৰে কৰে জগত উদ্ধাৰ।
 ১৪। এক বাস চাহন্তে হুইলো জুই বাস।

- ১৫। একমেৱাদ্বিতীয়ম্ ।
- ১৬। এক সুধিবা বুঢ়াত, এক সুধিবা কুৰাত ।
- ১৭। এক হাতীৰ শ্ৰবে সহস্ৰ মৌণ ধান খায় ।
- ১৮। একীয়া বোতলা ।
- ১৯। একাণে সোমায় একাণে ওলোৱা ।
- ২০। একাদশত বৃহস্পতি ।
- ২১। একাদশীয়া বায়ুণে গবাহ গবাহ কৰা ।
- ২২। একাল দুখ, একাল সুখ ।
- ২৩। একিল খালে এবুধি চাপে ।
- ২৪। একিল মাৰি শ কিল খায় ।
- ২৫। একিল মাৰি সাত কিল খায় ।
- ২৬। একে কাক মাংস, সিও এৰা কুকুৰৰ ।
- ২৭। একে কান্ধত লোৱা ।
- ২৮। একেখন চোঙত ছুটা বাঘ থাকিব নোৱাৰে ।
- ২৯। একেখন মেখেলাৰ ভাই-ককাই ।
- ৩০। একে গছৰ পাণ, সি কি হ'ব আন ।
- ৩১। একে গাৰ্দিব, একে মাৱৰ ।
- ৩২। একে গুৰুদৰৰ দাস ।
- ৩৩। একে ঘাটৰ নাৱৰীয়া ।
- ৩৪। একে জনমতে তিনি জনমৰ বিচাৰ ।
- ৩৫। একেটা ভিলকে সাত ভায়েকে ভগাই খোৱা ।
- ৩৬। একে পাততে খোৱা ।
- ৩৭। একে মাখে জাৰ নেযায় ।
- ৩৮। একে মুখেই ধানচিৰা, একে মুখেই চাউল—

চিৰা (পতানচিৰা) ।

- ৩৯। এগছ কুটা দুগছ নকৰা ।
- ৪০। একুণ দিলে সাত গুণ মিলে ।

- ৪১। এওঁৰ ধুলেও বগা নহয়।
- ৪২। এচক ভাতৰ এটা পিটিকিলেই গম পায়।
- ৪৩। এজনী থকাত এজনী আনিলে খৰিয়াল শুনিব লাগে।
- ৪৪। এজনী বাঁহনী, এজনী বাঢ়নী, এজনীয়ে হয় হয় কৰে।
- ৪৫। এটকা মহন্তৰ শপত।
- ৪৬। এটা চকু কণা কৰা এখন কাণ কল্যাণ কৰা।
- ৪৭। এটা নিগনিৰ সাতখন পাম।
- ৪৮। এটীয়া যুগাৰ কিহৰ ভৰণক।
- ৪৯। এটা ভদৰকলী চৰায়ে সাতখন চোমনিৰ যুগা খায়।
- ৫০। এঠাইত কাটিলে সাত ঠাইত গজে।
- ৫১। এঠাইৰ কুকুৰে এঠাইত চক চোৱা।
- ৫২। এডাল চুলিকে সাত ফাল কৰা।
- ৫৩। এতাৰ গৌফকে সাত তাৰ কৰা।
- ৫৪। এদা বোৱে যি ঠেঙুলিও ভাঙে সি।
- ৫৫। এদিনা হাঁহিবা এদিনা কান্দিবা।
- ৫৬। এদিনৰ বকৱাও বকৱা, সাদিনৰ বকৱাও বকৱা।
- ৫৭। এদোণ খুজিলে একঠা পোৱা।
- ৫৮। এনাংখীৰে গঁথা।
- ৫৯। এনেয়ে উৰ্দ্ধলী ভাতে দিছে ছুৱাৰে বাটি।
- ৬০। এনেয়ে বঢ়ী নাচনী, ভাতে নাতিনীয়েকৰ বিয়া।
- ৬১। এনেয়ে শিঙী মাছ, ভাতে বাহী গাই পোৱা।
- ৬২। এন্দুৰক সেন্দুৰ পিন্ধোৱা।
- ৬৩। এপাত তাল নাৰাজে।
- ৬৪। এপাচি কচু শাকত এটা জাজুক।
- ৬৫। এবাৰ মাৰিয়েই তিনিজনী ডিকতাৰ ঘন কুঁজিলো।
- ৬৬। এবাৰ সাপে খালে কেঁচুলৈও ভয়।
- ৬৭। এবাৰাবীতহে তুতৰ বাস।

৮৯। এই বেটি, চাপৰীৰ চকুৰে জাপৰী হোৱালী,
জান পুঠী মাছৰ জুড়ি।
খাবলৈ বঢ়াইছ তোল যেন পেটটো,
কিললৈ বঢ়াইছ পিঠি ॥

৯০। এই বেলি বানেহে বান।
বাৰীৰ ভলুকা কাটি, ওখকৈ চাং পাতি,
তাতেহে থৈ যাম ধান ॥

৯১। এওঁ বৰ কাজী। এসেৰ কপাহৰ এসেৰা পাঁজী ॥

৯২। এক ক'লো লেখি। এক ক'লো দেখি ॥
হা-দৈ বোলোতে ওলাল হাড়ডাল।
এতিয়াহে পালেহি ফৰিঙৰ মৰণৰ কাল ॥*

(* সাধুকথা)

৯৩। এক গিৰীৰ বেটী, এক গিৰীৰ জী।
মই নাক-কাটাৰ হৈছে কি ॥
দেখিব নোৱাৰি কৰিব কি।
আগত থাকিম থিয় দি ॥

৯৪। এক চৰি পানীৰ তলত আছে ককুৱা হনা।
ক'লৈ যাব তই গিৰী কণা ॥
ধাব ধোপাব কৰি থাগৈ তই।
এক মৰণাতে শূজিম মই ॥

৯৫। এক জনৰ নাই, আলু জুইত দিল।
কিনা জুই ঘহ্ ঘহ্। আলুসিজে দহ দহ ॥*

(* ভকতীয়া)

৯৬। এক জুপি বৃক্ষ আছে জগতকে জুৰি।
ওপৰলৈ ডাল-পাত, তললৈ গুৰি ॥*

(* ভকতীয়া)

৯৭। একঠা খোলাই দুকঠা বাঙ্কিলে,
শুকতি দিছিল ভাতত।
এবে এবে বুলি বাট চাই আছিলে,
এটিও নেবিলে পাতত ॥

৯৮। একটিও নহয়, দুকটিও নহয়,
থেকেবা দিছিলো ভাতত।
এবে এবে বুলি বাট চাই আছিলো,
এটিও নেবিলে পাতত ॥

৯৯। একত বিশ্বাস, দুইত মেল।
তিনি হ'লে চেল-বেল ॥

১০০। এক ডাল বৃক্ষ আছে জগত জুৰি।
তলে আছে ডাল-পত্র ওপরে আছে গুৰি (ভৰি)* ॥

(* ভকতীয়া)

১০১। এক তিৰী লুড়ব পুড়ব।
দুই তিৰী গাঁতব এন্দুব ॥
তিনি তিৰী গালত হাত।
চারি তিৰী নাপায় ভাত ॥

১০২। এক দিয়ে বব দেখি।
এক দিয়ে ঘব দেখি ॥

১০৩। এক ধানব এক চাউল।
বামুণী বিনে আউল জাউল* ॥

(* ভকতীয়া)

১০৪। এক নাম আছিল আকাশ ভেদি।
এক নাম আছিল পাতাল ভেদি।
এক নাম হৈছে (আহিছে) পৃথিবী কটা।
এই তিনি নামব লাগিল জোঁটা ॥

তিনি আলিৰ খুৰত কোবাই কাটা ।

তথাপি নাজাখিল নামৰ জোঁটা ॥*

(* তৰতীয়া)

১০৫ । এক হ'লে পেন-পেন । দুই হ'লে যেন-ভেন ।

তিনি হ'লে শিল যেন ॥

১০৬ । এক পুৰুষত গৰু খায় ।

সাত পুৰুষলৈ নাম যায় ॥

১০৭ । এক বায়ুগৰ লোটা ।

চাৰি বায়ুগৰ জোঁটা-পোতা ॥

১০৮ । এক বায়ুগৰ লোটা ।

সাত বায়ুগৰ জোঁটা-পোতা ॥

১০৯ । এক বৰাই ধান খায় ।

এক বৰাই হান খায় ॥

১১০ । এক বৃক্ষে দুই পক্ষী, দুইকো দুয়ো সম দেখি,

দুইবো দুয়ো সখা নিবন্তৰ ।

এক পক্ষী ফল খায় তভোনিতে শুকাই যায় ।

নাখায় যিটো, গুণে বৰ ॥*

(* তৰতীয়া)

১১১ । এক বুঢ়ীৰ দুই কাম ।

ধান বান্ধে চোহে আম ॥

১১২ । এক ভাই জলত এক ভাই থলত ।

দুই ভাই আকাশ-মণ্ডলত ॥*

(* তৰতীয়া । সাহবো হয়)

১১৩ । এক ভাদই লাৰে-চাবে, দুই ভাদই ডাবে ।

তিনি ভাদই সোণৰ নাঙল চাবে ॥

১১৪ । এক মন কৰি সেৱিবা ৰাজ ।

ভেষেৰে সিদ্ধিৰ সমস্ত কাজ ॥

দেশ কাল ভাৱ বুজিবা মনে ।

সেৱিবা বজাক বহু গুণে (যতনে) ॥

১১৫ । এক মুকথ ক'লাই কমাৰ ।

এক মুকথ লছৰ আমাৰ ॥

এক মুকথ এই ভূমি যাৰ ।

এক মুকথ ভূমি আমাৰ ॥*

(* সাধুকথা ।)

১১৬ । এক আমি কঠীয়া ন জনী ৰোৱনী ।

যেন-তেনকৈ হওক ভুঁইখন শূৱনি ॥

১১৭ । একাজীৰ ছিগা ব ।

ব'ব নোৱাৰ যদি তুলিয়ে হথ ॥

১১৮ । এক আহিনে খান ।

তিনি লাওণে পাণ ॥

১১৯ । এক কাঠে লাৰি চাৰি ।

ছুই কাঠে ফু পাৰি ॥

তিনি কাঠে কৰি এক ।

যেনে লাগে তেনে সেক ॥

১২০ । একেই কুকুৰ কেলেছৱা ।

তাতে আকৌ সাত-ঘকৱা ॥

১২১ । একে কাঠী কাঁড়ে সাতোটা সিংহ মাৰিলো,

লোকক নকলো লাজে

ছমাহ খাপ দি নিগনি এটা মাৰিলে,

তাতে ধনঞ্জয় ঢোল বাজে ॥

১২২ । একেজনী পানী মলা ।

জাক জাক বৰলা ॥

১২৩। একে জোপা বাঁহৰে কাঠী।
কতো হয় লাঠি কতো হয় জাপি,
কতো হয় বাঢ়নী কাঠী ॥

১২৪। একেটি খুটাৰ ঘৰখন।
থূল থূল কৰে মেলখন ॥*

(* ভকতীয়া)

১২৫। একেখনি কানি ধুই-ধুই কালো।
একেটি পৈ লাৰি-চাৰি মাৰো ॥

১২৬। একেটি খুটাৰ ঘৰখনি।
লৰা-ছোৱালী সৈতে ৰোল খনি ॥*

(* ভকতীয়া)

১২৭। একে পাৱে যাক।
শতেক পাৱে তাক ॥

১২৮। একে ডুখৰি কানি।
জৈঠোতেও হাল বায়,
ময়ো আনোঁ পানী ॥

১২৯। একে ডুখৰি কানি।
জৈঠোতে আনিলে কিনি ॥
শহুৰবো মুখ মোচা।
তাকে পিঙ্কি আমি কৰোঁ তামচা ॥
হেৰো বেতেৰে সিয়াখন কৰিলি কি ?
ই ! তোমাৰ পিতেৰেহে যি ধুনীয়া।
তাকে পিঙ্কি উঠিছে মিদঙীয়া ॥*

(* মৃদলীয়া)

১৩০। একে বামৰ খৰত হওঁ মহা ভীত।
লক্ষণ আহিছে গুহু জনক সহিত ॥

- ১৩১। একো মাছে নোখোটে, খোটে কানী পুঠী।
ককায়ে ববলী বায় ছেরাৰ মূঢ়াত উঠি ॥
- ১৩২। এখন দিম খাৰি, দুখন দিম খাৰি।
তিনিখন দিম লগে লগে যাৰি ॥
- ১৩৩। এখুজিয়েই দুখুজি হ'ল।
গক খোজেই সাগৰ হ'ল ॥
- ১৩৪। এগুণ বুলিলে দ্বিগুণ বোলে।
স্বামীৰ শয্যা পাৱেৰে ঠেলে ॥
খৰমীয়া ভৰি ফুটে সঘনে।
একেখনি বস্ত্ৰ খহায় আক পিছে ॥
স্বামী মাৰয়, বধে দেৱৰ।
ডাকে বোলে তাইক নাৰাখিবা ঘৰ ॥
- ১৩৫। এঘৰত ভোজ-ভাত।
এঘৰত উত্পাত ॥
- ১৩৬। এঘৰৰ পাটনাদ, এঘৰৰ জৰী।
এঘৰে পানী তোলে ঘটং-ঘটং কৰি।
- ১৩৭। এঘৰৰ পাণ, এঘৰৰ চূণ, বকুৱাই খোৱাদি খাওঁ।
চপৰা দলিত চোঁচোৰা দি, দোলাত যোৱাদি যাওঁ ॥
- ১৩৮। এঙনিতে জেঙনি লাগিল।
ইজনে সিজনে যি বোলে বোলক,
তোমাৰ কিহত লাগিল ॥
- ১৩৯। এঙেৰাৰ চক। হেঙেৰাৰ গক ॥
পেঙেৰাৰ পাণ। জল্পখামদাঙৰ ধান ॥
- ১৪০। এচাবিতে টিক্ টিক্ নাঙলতে দেও।
একুৰিএটা পিঠা খালো, নাজানিলে কেও ॥*

- ১৪১ । এজন, দুজন, তিনিজন বত ।
নিবন্ধন ত'ত ।
- ১৪২ । এজনীয়ে বান্ধে-বাড়ে, এজনীয়ে খায় ॥
এজনীয়ে খং কৰি মাকৰ ঘৰলৈ যায় ॥
- ১৪৩ । এটা বেজীৰ দুখন মুখ
কাপোৰ সিৰৰ কিবা সুখ ॥
- ১৪৪ । এটা যুগাৰ ভৰপক, থৰৰ ঠাই নাই ।
দীঘত দিলো ডাল-ডালকৈ বাণিৰ দিঘে নাই ॥*
- (* দিঘে = কালে)
- ১৪৫ । এটি গুটিৰ দুটি পাত ।
নিভৌ গালি পাবে গোলামৰ জাত ॥
- ১৪৬ । এটি চাউলক দুটি কৰিলো, থেকেৰা দি গ'লো ভাতত ।
এৰে এৰে বুলি বাট চাই আছিলো, এটিও নেবিলে পাতত ॥
- ১৪৭ । এঠাইত লাগে এঠাইত নালাগে সন্তৰামৰ নাঙল ।
এখন ফলিয়ায়, এখন নফলিয়ায়, বাইজুঙনীৰ মঙল ॥
- ১৪৮ । এডালি কাটিলো বেতেওঁ-তেওঁ ।
তাবে বান্ধিলো বোন্দা মেও ॥
এডালি কাটিলো সবে সৰু ।
তাবে বান্ধিলো গোহালিৰ গৰু ॥
এডালি কাটিলো সোঁ-মাজ বাতি ।
তাবে বান্ধিলো দাঁতাল হাতী ॥
- ১৪৯ । এডালি কাটিলো সবে সৰু ।
বান্ধিব পাৰি গোহালিৰ গৰু ॥
এডালি কাটিলো সবে ডাঙৰ ।
বান্ধিব পাৰি গোহালিৰ হেঙাৰ ॥
- ১৫০ । এতকাল গ'ল কৰাই তাজি খাই ।
চাউল-চক আছে ই কথা মনত নাই ॥

- ১৫১। এডিঙি পানীত বুৰোঁ ।
পানী পিয়াহত মৰোঁ ॥
- ১৫২। এতিয়াহে পালেহি ঘৰ পতা পৈ ।
মৰিবলৈ আহিছে টেকীথোৰা লৈ ॥
- ১৫৩। এদিন মিতিৰ, দুদিন মিতিৰ ।
বুধ বৃহস্পতি আৰু বাৰ শুক্ল,
তিনদিন হ'লে চুন্নীৰ কুকুৰ ॥
- ১৫৪। এদেও দুদেও ।
সেয়েহে লোটা চুৰ কৰিবৰ ছেও ॥
- ১৫৫। এদোণ বৰা, শাহু লৰা-চৰা ।
বোৱাৰী আধা মৰা ॥
- ১৫৬। এনুকি বুঢ়ীৰ তেনুকি নাও ।
খুকি যুকি মঙহ খাওঁ ॥
- ১৫৭। এমু এমু এমু ।
ধৰিবৰ নাই ধেমু ॥
পখি গ'ল আকাশ পিনে চুটি ।
আহ বুঢ়ী বেটী, শালৰ পৰা উঠি ॥*

(* ভকতীয়া)

- ১৫৮। এনে এনে বিৰী ক'ত আছে পৰি ।
সোলোকাই লৈ গ'ল কঁকালৰ জৰী ॥
- ১৫৯। এনেও কানী তেনেও কানী ।
ভলেকৈ দিওঁ শাকত পানী ॥
- ১৬০। এনেকৈ যদি খাবলৈ পাওঁ ।
তেন্তে কি হাড়ীত খাওঁ ॥
- ১৬১। এনেয়ে জালুকৰ জলা ।
ভাতে আকৌ পিপলীৰ পথ দিয়া ॥

- ১৬২ । এনেয়ে মৰিছোঁ স্বাৰিৰ শাপত ।
তাতে দিছেহি ধানৰ ভাপত ॥
- ১৬৩ । এনেয়ে বিৰলী গেলা ।
তাতে পৰিছে চাঙৰ পৰা ॥
- ১৬৪ । এন্দুৰৰ কি সেন্দুৰ, নগাৰ কি গোক্ক ভেল ।
কুকুৰৰ কি তাম-তুলসী, বেটীৰ কি গড়ুৰা ল'ৰা ॥
- ১৬৫ । এন্দুৰৰ গাঁতত নিজৰ গাটোকে নধৰে,
তাতে আকৌ পিঠিত কুলা বান্ধি লয় ।
- ১৬৬ । এন্দুৰে গাঁত খন্দা ।
ঘৰতে কথা হোৱা ॥
- ১৬৭ । এন্দুৰৰ কি সেন্দুৰ ।
গাৰ গোক্কত মৰি গ'ল এশ-এটা এন্দুৰ ।
- ১৬৮ । এল্লাৰ ঘৰ কইনা, বেল্লাৰ বেৰা ।
তাতে বহি গণ কইনা সবগৰ ভৰা ॥
- ৬৯ । এপতীয়া লাই ।
পুৱা খালে গধূলিলৈ নাই ॥
- ১৭০ । এফলীয়া ভাৰ ।
ভাঙে কামি হাড় ॥
- ১৭১ । এফালে কাটে, এফালে নাকাটে,
ভাটীৰ মগোৱা দা ।
এফালে ভিত্তে এফালে নিভিত্তে,
জপীয়া বায়ুণৰ গা ॥
- ১৭২ । এফালে গড়খাইৰে এফালে গজহস্তী ।
এৱে মই যাওঁ কোন ভিত্তি ॥
- ১৭৩ । এফালে টেকীশাল, এফালে গক ।
অতিথি বাপু আহি ক'ত জুৰিব চক ॥

ইয়াতে বান্ধিম, ইয়াতে বাঢ়িম, ইয়াতে বহি খাম ।

কেক্ কেক্ নকবিবি বুঢ়ী, পুৱাই উঠি যাম ॥

১৭৪ । একেৰি মান কথা কলেই ঢুকায় ।

মাকে জীয়েকে লগেই ফুকায় ॥

১৭৫ । এবছৰ ছমাহতে বগৰী লাগে ।

তাক লুকই লোকত মাগে ॥

১৭৬ । এবাখাতীয়ে খালে টোপ ।

নেঘেৰীৰ গাত লাগিল খোপ ॥

১৭৭ । এৰা গছত তামোল ।

বেলটি পৰিল বামুণ ॥

১৭৮ । এবী-মুৰী জাপৰী, খৰে-খাতী ফাপৰী

নাপাইহে আনিলো তোক ।

সমনীয়াৰ আগলৈ নোলাবি ফাপৰী

খেজেলিয়াই মাৰিব (খিতপাৰি হাঁহিব) মোক ॥*

(* বিহগীতৰ লগত জড়িত)

১৭৯ । এবীয়া কাপোৰ তিয়াই ।

ভোজলৈ আহিলো ধিয়াই ॥

১৮০ । এবীয়া কাপোৰ তিয়াই ।

ভোমালৈ আছে ধিয়াই ॥

১৮১ । এলাগী বস্তু নথৈবা ঘৰে ।

সৰ্বকালে তাক বাইৰ পৰে ॥

১৮২ । এলাগী তিবোতাৰ সুরাগী কথা ।

লাগী তিবোতাৰ গাতে লেঠা ॥

১৮৩ । এলাগী তিবোতাই কৰে বন ।

লাগী তিবোতাই কৰে দল ॥

১৮৪। এলাগীয়ে ভাঙিলে কটৰা ॥

পালেগৈ গড়গাওঁ বতৰা ॥

লাগীয়ে ভাঙিলে কাঁহী।

পেলালে মিচিকয়াই হাঁহি ॥

১৮৫। এলাহত নিছিঙে বাল, সন্মাসী বোলায়।

পণ্ডিতক মূৰ্থ বুলি চিনক নেপায় ॥*

(* ভকতীয়া)

১৮৬। এলেকৰ পেলেক। কুকুৰাচোৱা ভাগিনীয়েকৰ পুতেক ॥

১৮৭। এসাঁজ খায় দুখী। দুসাঁজ খায় সুখী ॥

তিনি সাঁজ খায় বজাৰ কোঁৱৰ।

চাৰি সাঁজ খায় গাড়িৰ সোৱৰ ॥*

(* এলেকছা)

১৮৮। এসাঁজ খায় এসাঁজ নাখায়, ন চহকীয়ে লোণ।

সাত কঠাতকৈ বেছি নাখায় চাপৰিয়ালৰ—

—(ন-চহকীৰ) দোণ ॥

১৮৯। এসাঁজ গুৰা, এসাঁজ চিৰা।

তেওঁ ভোকত মৰে বায়ুণ বুঢ়া ॥

১৯০। এহাত কাপোৰৰ দুহাত দহি।

কেহেলৈ যাব ফোপ জহি ॥

১৯১। এহাত এমুঠন কলৰ পোত।

তেহে চাবা কলৰ গোট ॥

১৯২। এহাত এমুঠি কুঠাবৰ নাল।

লাগে দুই মুঠি দাব নাল ॥

১৯৩। এহেলেকে নাহিবি, তেহেলেকে ষা।

আহিয়া আহিয়া গোক্কাইছে গা ॥

ঐ

- ১। ঐ-দেহি বৈ-দেহি গোৱা।
- ২। ঐয়া হৈয়া কৰা।
- ৩। ঐ ঐ ঐ। মাৰিবলৈ আহিলে খেৰৰ শনি লৈ
- ৪। ঐ গৰু চোৰে নিব।
অ'তো ব'ব ত'তো ব'ব॥
- ৫। ঐ লচ-পচী ক'লৈ য়াৰ।
কথাটো লগাই চৰটো লয় ॥
- ৬। ঐ লপ্ধপ্ পিতৃক গালি।
ক'লৈ য়াৰ তই পোৰা-কপালী ॥

ঔ

- ১। ওকণীৰ ভয়ত কোনে চুলি খুৰায়।
(ওকণীৰ ভয়ে কোনে যুগুি আছে কেশ)*
- (* হৰিচন্দ্ৰ কাব্য)
- ২। ওচৰৰ গুঠী-খলিহা; দুবৈৰ বো-বৰালি।
- ৩। ওজাৰ ঘৰৰ বোন্দাইও ৰাগ দিয়ে।
- ৪। ওজাৰ নাকত খৰে খায়।
- ৫। ওজা লগা বিজ্ঞা পাখি লগা কাঁড়।
- ৬। ওঁঠ কাটি ওঁঠ ৰঙা কৰা।
- ৭। ওঁঠ চেপিলে পিয়াহ ওলোৱা।
- ৮। ওঁঠ চেলেকা।
- ৯। ওঁঠৰখন মুখে কোৱা।

- ১০ । ঔঠবপবা পানী পবা ।
- ১১ । ঔঠব পানীৰে ঔঠ তিওৱা ।
- ১২ । ওদা দেখি চোৰা যাচে ।
- ১৩ । ওপৰ-চকুৱা ।
- ১৪ । ওপৰত শিল বান্ধি সকাম কৰিব পৰা টান ।
- ১৫ । ওপৰলৈ থুৱালে গাতে পৰে ।
- ১৬ । ওফন্দি গজ্জাটোপ হোৱা ।
- ১৭ । ওভতগোৰে নচা ।
- ১৮ । ওভোতাই খট ছেলোৱা ।
- ১৯ । ওভোতাই মোট ছেলোৱা ।
- ২০ । ওৰা পতা ।
- ২১ । ওলগতে পাঁচ কিল ।
- ২২ । ওলত বিয়নী পিঠিত কুঁজ (বা গোৰ) ।
- ২৩ । ওলোটা বুজিলি ৰাম ।
- ২৪ । ওলোটা বেদ ।
- ২৫ । ওলোৱা কেঁচু গাঁতত নোসোমায় ।
- ২৬ । ওৱা-বন দোৱা কৰা ।
- ২৭ । ও বুঢ়ী বোল ৰাম । বুঢ়ী বোলে পকা আম ।
- ২৮ । ওকণী সখী মৰি গল, তপত তেলত পৰি গ'ল,
বগে নিৰামুহি খায় ।*

(* সাধুৰূপা)

- ২৯ । ওকাণীয়ে খোৱা তিনডালি চুলি ।
তাকে বান্ধে টিঙত তুলি ॥
- ৩০ । ওচৰত লু-লু চা-চা । আঁতৰ হ'লে সকলো মিছা ॥
- ৩১ । ওচৰৰ আলহী নকৰে কাণ ।
নৰিয়া পৰিলে উঠাটো টান ॥

৩২। ওজা আনিলো আইক ভাল কৰিবলৈ।

ওজাই চায় আইক বিয়া কৰিবলৈ ॥

৩৩। ওঁঠৰ ওপৰে গৌফৰ আৰি।

সেই জনী জানিবা বিধবা নাৰী ॥

(ওঁঠ ডাঙৰ গৌফৰ আৰী

সেই ভিৰী জীৱন্তে বাঁৰী ॥)

৩৪। ওদা ধান টকা গাঁৱিশলি,

দং দং কৈ তিনি আলহী।

লৰাইঁত বাপেৰক মাত মোক মাৰ ধৰক,

আলহী লৰ মাৰক। *

(* সাধুকথা)

৩৫। ওপৰ মাতোতাৰ বাটত ঘৰ।

আহোঁতে লাঠি যাওঁতে চৰ ॥

৩৬। ওপৰৰ ওঁঠটো কাটি দে,

তলৰ ওঁঠটো বড়া পৰক।

৩৭। ওপৰলৈ চালে দেখে চৰগ।

তললৈ চালে দেখে নৰক ॥

৩৮। ওভোতা গছত আছে জানা পক্ষী হৈ।

ওচৰত থাকয় তাক দেখিবে নপায় ॥

দেখা পালে উৰিবাৰ নপাৰে নিশ্চয়।

অজব-অমৰ হৈ উপজি মৰয় ॥ *

(* ভকতীয়া)

৩৯। ওভোতা গছৰ খিৰা নেকাটি আনিল।

চকুত লগাই সিটো যুদ্ধত চলিল ॥ *

(* ভকতীয়া)

৪০। ওৰকতে ভোৰক। কেবেলাটো স্মৃষ্ণাই দিয়া,

বেঙেনাটো পোৰক ॥

- ৪১। ওবগিয়ে বাবগিয়ে দেখিবলৈ ভাল।
ওবগি শুচালে ওকোন্দা গাল ॥
- ৪২। ওল, কচু, মান।
তিনিও সমান ॥
- ৪৩। ওলমি লাগিল ভোল।
আমাক বিয়া দিবব নহল চাৰি বছৰ,
হালধিৰ দুগুচে বোল ॥
- ৪৪। ওলাই দেখিবা যাক।
শক্ৰ নাভাবিবা তাক ॥
- ৪৫। ওলা নারব বোলা বঠা।
ভটিয়াই যামগৈ জোনাক নিশা ॥
- ৪৬। ওরাক নিন্দে কোরাই।
পুঠি-খলিহা নিন্দে ভেৰপেটা মোরাই ॥

৩

- ১। ওচ্ বুলিলে লব মাৰে।
(ওচ বুলিলে ওচৰ চপা)
- ২। ও পাবোতে তললৈ যায়।
যাচি যাচি কিল খায় ॥
- ৩। ওটো পৰি কপোটো মৰিল,
বগে নিবায়ুছি খায়।
সখীয়াতী চৰায়ে ছমাহলৈ বিনালে
সমৰব একোটি নাই ॥ *

- ৪। ঔটো পৰি টিপটীটো মৰিল,
 বগে নিৰায়ুহি খায়।
 দহিকতা (দহিকতৰা) চৰায়ে সাদিন বিনালে
 মাহীৰ মৌ নাওৱে যায় ॥

ক

- ১। কইনা খোজ্ দিয়া।
 ২। কওঁতেই কলা যঁতৰতে শলা।
 ৩। ক—ক—ম—ম পঢ়া।
 ৪। ক বুলিব নোৱাৰে, বত্থাললী পঢ়িবলৈ যায়।
 ৫। কঁকাল চাই মেখেলা।
 ৬। কঁকাল ভগা।
 ৭। কঁকাল পৰা।
 ৮। কচু পাভৰ পানী।
 ৯। কচু-কটা দিয়া।
 ১০। কচু-ঘোটা দিয়া।
 ১১। কচু-লৰা।
 ১২। কচু শাকৰ ভেটী।
 ১৩। কচুৰ খুটা মেটেকাৰ মাৰলি।
 ১৪। কঁটীয়া বজক।
 ১৫। কটা কাণ চুলিৰে ঢকা।
 ১৬। কটা ঘাত খাবণি।
 ১৭। কটা ঘাত চেঙা তেল।
 ১৮। কটনা-কটা ভাত, বৰশী বোজা মাছ।
 ১৯। কঠালৰ এঠা।

- ২০। কঠীয়াহে বুটি জেঠতে পৰা।
 ২১। কণাত কথা কুঁজাত কথা।
 ২২। কণ-কঠীয়া মৰা।
 ২৩। কণা বেহা কৰা।
 ২৪। কণা কুকুৰে শব্দতে বুজে।
 ২৫। কণা হাইক পতান ধান দি ভৰা।
 ২৬। কণাৰ বিত্ চকু।
 ২৭। কণ্টকেনৈব কণ্টকম্।*

(* সংস্কৃতৰ পৰা লোৱা)

- ২৮। কণা শ্বতৰাষ্ট্ৰ।
 ২৯। কণা চকুতহে কুটা পৰে।
 ৩০। কণা, খোৰা, এগুণ বচা।
 ৩১। কণাৰ লাখুটি।
 ৩২। কণিবিহৰ গুটি।
 ৩৩। কণিবিহৰ মঁচ।
 ৩৪। কথা বুলিলেই বতাহ।
 ৩৫। কথাৰ মহলা মৰা।
 ৩৬। কথা নাই বতৰা নাই,
 আহ বৰ ডেকা ভোজ খাবলৈ যাওঁ।
 ৩৭। কথা কৈ যাওঁতে পদ হৈ যায়।
 ৩৮। কথাত আছে কামত নাই।
 ৩৯। কথাৰ মেৰপাক।
 ৪০। কথা দি কথা লোৱা।
 ৪১। কথা বা ক'ত ? ভেকুৰি গছত (তলত)।
 ৪২। কথাৰ এপাক, বান্ধৰ ছুমেৰ।
 ৪৩। কল্লা-কটাতকৈ লগত যোৱাই ভাল।
 ৪৪। কপাল ফুটা।

- ৪৫। কপাল মন্দ ।
 ৪৬। কপালৰ ঘাম মাটিত পেলোৱা ।
 ৪৭। কপালৰ লিখন নহয় খণ্ডন ।
 ৪৮। কপালৰ গাঁঠি মুকলি হোৱা ।
 ৪৯। কপালৰ নাম গোপাল ।
 ৫০। ক'বৰ কথা জগন্নাথ ।
 ৫১। কমোৱা তুলা ।
 ৫২। কৰাই খোলাত দিয়া যেন হোৱা ।
 ৫৩। কৰাক নকৰিলে দোষে চোৱে ।
 ৫৪। কৰাক নকৰিলে পিতৃয়ে পানী নেপায় ।
 ৫৫। কৰিবলৈ কুৰীয়া, খাবলৈ যম ।
 ৫৬। ক'ৰ পানী কলৈ যায় ।
 ৫৭। কলগ্ৰহ হোৱা ।
 ৫৮। কলিকতীয়া কাঁকি ।
 ৫৯। ক'লীয়া কৃষ্ণাই ।
 ৬০। কল খাই বাকলি পেলোৱা ।
 ৬১। ক'লীয়া ক'লীয়া, নামটি ধুনীয়া । *

(* সাধুকথা)

- ৬২। ক'লৈ যাওঁ গোপাল, ক'লৈ যাওঁ কপাল ।
 ৬৩। ক'লীয়াপানীত মেলা ।
 ৬৪। কলতলে বাঁহতলে ফুৰা ।
 ৬৫। কলখোৱা ধাতু উলিওৱা ।
 ৬৬। ক'লাদতাই আৰ্জ্জ, ধলাদতাই খায় ।
 ৬৭। কলটো হেৰালে মনটো হেৰায় ।
 ৬৮। কলা হলেও পাদৰ গৌৰৱ পায় ।
 ৬৯। কল দি ল'ৰা ভুলোৱা ।
 ৭০। কলিৰ ভীষ ।

- ৭১। কড়াই-গুণাই আদায় কৰা।
 ৭২। কছৰা চোৰ।
 ৭৩। কাঁইটৰ মাজৰ গোলাপ ফুল।
 ৭৪। কাঁইটৰ মূৰত কাঁইট মাৰিলেহে ওলায়।
 ৭৫। কাঁচুটি এৰা।
 ৭৬। কাঁহ পৰি জীণ ঘোৱা।
 ৭৭। কাঁহি পাতে গা কটা।
 ৭৮। কাঁড়ী কঠিয়াতলী।*

(*মুখজীৱলক)

- ৭৯। কাউৰীয়ে শগুণে নোখোৱা।
 ৮০। কাউৰী টেঙৰ, মাউৰী টেঙৰ।
 ৮১। কাউৰীক মাৰিবলৈ সোণৰ কাঁড় নালাগে।
 ৮২। কাউৰীয়ে দ'লত হগা।
 ৮৩। কাউৰী বাহত কুলি জগা।
 ৮৪। কাউৰীৰ বাহত কুলিয়ে কণী পৰা।
 ৮৫। কাউৰী হৈ যন্ত্ৰলৈ আশা।

(কাক হৈয়া যন্ত্ৰ ভাগ ভুজি বাক চাওঁ)*

(*পন্নপুৰাণ)

- ৮৬। কাকতী ফৰিং পৰা।
 ৮৭। কাকো পৰে ভালো সৰে।
 ৮৮। কাক-বন্ধা।
 ৮৯। কাকক নেকাক দা খন।
 ৯০। কাটা যি কাটা, বেপা কেলেই।
 ৯১। কাতি হৈ পৰিলে বডালেও নাকাটে।
 ৯২। কাতি হৈ পৰিলে পকা ধানেও বাট দিয়ে।
 ৯৩। কাঠত কাঠে পৰা।
 ৯৪। কাঠত কাঠে মৰা।

- ৯৫। কাঠৰ টেঁকী।
- ৯৬। কাঠৰ পুতলা।
- ৯৭। কাঠৰ কুঠুৱা।
- ৯৮। কাঠৰ যুতা।
- ৯৯। কাঠহাঁহি মৰা।
- ১০০। কাঠবাজীৰ ল'ৰা হোৱা দুখ।
- ১০১। কাঠফুলা।
- ১০২। কাণৰ কণামাকৰি সৰোৱা।
- ১০৩। কাণৰ কণামাকৰিয়েও গম মোপোৱা।
- ১০৪। কাণ-কটা চোৰ।
- ১০৫। কাণ-মূৰ কাটি ঘোচা কৰা।
- ১০৬। কাণে-নাকে মাত যোৱা।
- ১০৭। কাণ-মূৰ জোকৰা।
- ১০৮। কাণ-মূৰ ঠিয় কৰা।
- ১০৯। কাণত মস্ত্ৰ দিয়া।
- ১১০। কাণ কাটি ভোৰ তাল বোৱা।
- ১১১। কাণ কলা হোৱা চকু ঘোলা হোৱা।
- ১১২। কাঠীৰ কুকুৰে বাট এৰি নিদিয়া।
- ১১৩। কান্দোনত গছৰ পাত সৰোৱা।
- ১১৪। কান্দিব জানিলেহে কল পায়।
- ১১৫। কান্দিবৰ বেলা ফেকুৰি কটোৱা।
- ১১৬। কান্দিলে ধাৰ সোধ নাযায়।
- ১১৭। কান্ধ পেলাই দিয়া।
- ১১৮। কান্ধ পাতি লোৱা।
- ১১৯। কান্ধুলি লুটি।
- ১২০। কান্ধত ভাৰলৈ মৰমিয়াল চোৰে কান্দে।
- ১২১। কাপোৰৰ ঝাঁচলেৰে জুই বান্ধি ৰখা।

- ১২২ । কাপোৰৰ তলত কিলাকুটি চঁচা ।
 ১২৩ । কামেৰে সাহ প্ৰমাণ কৰিবা, কথাবে নহয় ।
 ১২৪ । কামৰ বেলিকা কুৰীয়া, খাবৰ বেলিকা ভয় ।
 ১২৫ । কাৰ কপালে কোনে খায় ।
 ১২৬ । কাৰ মনত কি আছে কোনে জানে ।
 ১২৭ । কাৰো মুখলৈ কোনেও চাব নোৱাৰা ।
 ১২৮ । কাৰ্য্যৰ সাধন কিম্বা শৰীৰ পতন ।
 ১২৯ । কালফুৰা সঁফুৰা ।
 ১৩০ । কালিৰ ল'ৰাই পৰহিৰ গীত গায় ।
 ১৩১ । কালনেমীৰ লঙ্কা ভাগ ।
 ১৩২ । কালি ৰাম ৰজা হ'ব, আজি বনবাস ।
 ১৩৩ । কালস্ত্ৰ কুটিলা গতি ।*

(* সংস্কৃতৰ পৰা)

- ১৩৪ । কালে কালৈকো বাট নাচায় ।
 ১৩৫ । কাশীতহে ভূতৰ বাস ।
 ১৩৬ । কিলৰ কুটুম ।
 ১৩৭ । কিনা হাঁহৰ ঠোঁটলৈকে মজ্জহ ।
 ১৩৮ । কিঞ্চিত কৰিবা, বঞ্চিত নকৰিবা ।
 ১৩৯ । কিঙ্কত কিম্বাকাৰ ।
 ১৪০ । কীৰ্ত্তিৰ্যম্ভ স জীৱতি ।*

(* সংস্কৃতৰ পৰা)

- ১৪১ । কুঁচিয়া-খোঁচা দিয়া ।
 ১৪২ । কুঁজৰ মূৰত কিল ।
 ১৪৩ । কুলাবুটী ওলোৱা ।
 ১৪৪ । কুকুৰাৰ ঠেং কাটি মজ্জল চোৱা ।
 ১৪৫ । কুশ ছিজি দিয়া ।
 ১৪৬ । কুকুৰমৰণেৰে মৰা ।

- ১৪৭। কুলতে কঁজ ওলাল।
 ১৪৮। কুকুৰে কাঁইট নোখোৱা কৰা।
 ১৪৯। কুকুৰা কাটি শপত খোৱা।
 ১৫০। কুলাৰ আগৰ খুদ।
 ১৫১। কুকুৰৰ ছাইমুৱা, মানুহৰ গাইমুৱা।
 ১৫২। কুকুৰে যিমানেই নাকামোৰক,
 তথাপি ঈঠুৰ তল।
 ১৫৩। কুকুৰৰ নেজত ধৰি গজা পাৰ হোৱা।
 ১৫৪। কুকুৰৰ নেজ দীঘল হলে নিজে পাৰি বহে।
 ১৫৫। কুকুৰৰ শিয়াল শত্ৰু, বাঘৰ শত্ৰু ফেউ।
 ১৫৬। কুমলীয়া আদা দেখি টিকাত মুচি খায়।
 ১৫৭। কুঠাবখন যদিও সৰু, পাগুটো টান।
 ১৫৮। কু-পথে গ'লে ভৰিত কাঁইটে বিস্কে।
 ১৫৯। কুকুৰাক দেখি কেঁচাইও মাছ খাব খোজে।
 ১৬০। কুকুৰ চিকুণ গিৰিহঁতৰ যহ।
 ১৬১। কুকুৰ ইচ্ছাই টাঙোন।
 ১৬২। কুকুৰ ৰজা হ'লেও জোতা কামুৰিবলৈ নেৰে।
 ১৬৩। কুকুৰে মানুহ কামোৰে,
 মানুহে কি কুকুৰ কামোৰে,
 ১৬৪। কুকুৰে যুদ্ধ।
 ১৬৫। কুকুৰপাণ্ডৱৰ যুদ্ধ।
 ১৬৬। কুকুৰৰ নিজা (টোপনি)।
 ১৬৭। কুকুৰৰ ভাঙাৰ।
 ১৬৮। কুকুৰৰ পেটত ঘিঁউ হজম নহয়।
 ১৬৯। কুকুৰক লাই দিলে গললৈ জপিয়ায়।
 ১৭০। কুকুৰৰ সন্ধিপাত জৰ।
 ১৭১। কুকুৰৰ নেজ পোন নহয়।

১৭২। কুকুৰাৰ হাতবপৰা পঞ্চমুখীয়াৰ হাতত পৰা।

১৭৩। কুমাৰৰ চাক যেন ঘূৰিয়া ফুৰায়।*

(* অজ্ঞানৰ বৰ কাব্য)

১৭৪। কুকুৰৰ কি ডাম-ডুলসী।

১৭৫। কুপমগুক।

১৭৬। কুপণৰ ধন।

১৭৭। কেঁচুতে শগুণ পৰা।

১৭৮। কেঁচুটো হোৱা।

১৭৯। কেঁচু খোঁচৰোঁতে সাপ ওলোৱা।

১৮০। কেঁচুৱে এবাৰ গাঁত এৰিলে ঘূৰি পাবলৈ টান।

১৮১। কেঁকোৰাৰ গাঁত বিচৰা।'

১৮২। কেঁকোৰা চেপা দিয়া।

১৮৩। কেঞা আঙুলিৰ জোৰ নোপোৱা।

১৮৪। কেলেছৱা কুকুৰৰ কমললোচন নাম।

১৮৫। কেৰোলাতকৈ গুটি দীঘল।

১৮৬। কেহেলিকেন্দেলি কৰা।

১৮৭। কেপ্পা ফটে।

১৮৮। কেবেলুৱাৰ এশ ঠেঙৰ এটা ছিগিলে
নোযোৱাকৈ নাথাকে।

১৮৯। কেঁকোৰা খোলা দিয়া।

১৯০। কেঁচবচা বিহাৰে বলাব পাৰোঁ মই
কুট্‌কুৰা চুলি দেখি ভাগে।

১৯১। কোৱাৰি চেলেকা।

১৯২। কোটকোৰা কাঁইটে ফুটা।

১৯৩। কোৱাতকৈ বাতৰি দিয়া।

১৯৪। কোলাৰটো এৰি কোনে বোকাৰটোলৈ যায় (চায়)।

১৯৫। কোৰ শালোতে মাহৰ বড়ৰেই গ'ল।

- ১৯৬। কোৰে কাটি গ্ৰহণী চপাই লোৱা।
 ১৯৭। কোৱাই কা নকৰা জিলীয়ে জা নকৰা।
 ১৯৮। কোম্পানীৰ মাল।
 ১৯৯। কোনোৰ ঘৰ পোৰে, কোনোৱে জুই ফুৰায়।
 ২০০। কঁকালতে কাচি। বুঢ়ী ফুৰে নাচি।
 ২০১। কওঁ কহনা কথা বাপ ঘটা খায়।
 নকওঁ কহনা কথা স্বামী বিনাশ যায় ॥*

(* সাধুকথা)

- ২০২। কচুতে কটাৰী ভাঙিলা নাৰায়ণ
 লাটো বিক্ৰিলে ঘুণে। পচা শৰীৰত ভোম্বোৰাই বিক্ৰিলে
 ঢোকা দি ৰাখিব কোনে ॥
 ২০৩। কচু কাটোতে কুঠাৰ ভাগিল
 লোহা খালে ঘুণে।
 কাক ক'ম কোনে পতিয়াব,
 কোনে শুনিব কাণে ॥
 ২০৪। কচুত কটাৰী ভাগিল।
 মোৰ গাত জগৰ লাগিল।
 ২০৫। কচু হ'লে খজুৱায়, শাহু হ'লে নচুৱায়।
 নন্দা হ'লে খুটি ভাল ৰায় ॥
 ২০৬। কচু হ'লে খজুৱায়।
 ল'ৰা হলে নচুৱায় ॥
 ২০৭। কচু পাতৰ পানী কৰে তলবল পৰিলে পাৰলৈ নাই।
 আলহী ঘৰত পাই জীৱক লৈ গ'ল, হাঁহিনী সজাত সুমাই ॥*

(* ভকতীয়া)

- ২০৮। কচ্ৰচ্ চিতলৰ আদখান।
 নেমু লোণাদি বুজি পৰিমাণ ॥

আক খাই পাই ভোৰ প্ৰচুৰ ।

আন ব্যঞ্জন কৰিব দূৰ ॥

২০৯ । কটাৰীৰ ভাল শিল ।

তিৰীৰ ভাল কিল ।

২১০ । কটাৰ পো কটা ।

গাই গাই একোটা ॥

২১১ । কটিৰ তলেদি বো যায় ।

নিচলাক লেগি বৰলী বায় ॥

(*কটি = কঁকাল, নিচলা = মিছা মাছ)

২১২ । কটা যোৱা নাক ।

থাৰণি দি ঢাক ॥

২১৩ । কটাৰী ধৰাবা শিলত ।

তিৰোতা চলাবা কিলত ॥

২১৪ । কটাৰীৰ শিলিখা লৰিল ।

বুঢ়া পোকৰত জেউতি চৰিল ॥

২১৫ । কটাৰী নালৰ সোমা ।

পোকৰে উলিয়াই পো-পোৱালী,

মুখে উলিয়াই ডিমা ॥

২১৬ । কটাৰী চিকুণ গুৱা, টোপনি চিকুণ পুৱা ।

আছ চাবা গধূলি, শালি চাবা পুৱা ॥

২১৭ । কটা নাকত কিহৰ ঢাকনী ।

ষাচি গ'লে কিহৰ বান্ধনী ॥

অশুদ্ধ হলে কিহৰ পাত্ৰ ।

তিনিকো জানিবা বৰ্কৰ মাত্ৰ ॥

২১৮ । কঠখন লৈ আহ মঠ ধৰোঁ ।

পুথিখন লৈ আহ পাত পাত কৰোঁ ॥

- ২১৯। কঠালে পেলালে মুচি। যোৱাগৈ গুচি ।
যাব আছে বুদ্ধি। তাৰ সৰ্ব্বসিদ্ধি ॥
- ২২০। কঠিন অঙ্গ যাব লোম গাত।
কক্ষ অঙ্গ অতি বিবল দাঁত ॥
বোলয় ডাকে তাই কুলক্ষণী।
গৃহে থাকে তাই যেহেন শনি ॥
- ২২১। কণা কুঁজা লেঙৰ ভেঙুৰ।
তাৰ সমান নাই হাবামৰ নেঙুৰ ॥
- ২২২। কণা কুঁজা গৰলা পেং।
এই চাৰি হাবামৰ লেং ॥
- ২২৩। কণাৰ কি দিন বাতি।
নগাৰ কি সঁক বাতি ॥
- ২২৪। কণাই পুথি পঢ়ে, কলাই শুনে।
দাঁত নাইকিয়া ভকতে নাৰিকল ধুনে ॥
- ২২৫। কণী পাৰে হাঁহে। খায় ভকত ডাঁহে ॥
- ২২৬। কণাক কণা বুলিলে মনত পাই কষ্ট।
কিন্তু নাভাৰে যে তাৰ ছুই চকু নষ্ট ॥
- ২২৭। কণা চকু লব্ ফব্।
য'তে আছে ত'তে ওলাই পৰ ॥
- ২২৮। কণা গক বায়ুগক দান।
বায়ুণে বোলে আন আন ॥
- ২২৯। কণা মোমাই আহি পাচে পুথিক পঢ়িল।
কাণী মামী আহি পাচে মূৰত মূড়িল ॥*

(* ভকতীয়া)

- ২৩০। কণ্ডিত নাহিকে জৰী।
ভক্তি কৰিম কেনে কৰি ॥*

(* ভকতীয়া)

- ২৩১। কত পুণ্যৰ বলত পুত্ৰৱতী নাৰী।
কত পুণ্যৰ বলত ডামোলনি বাৰী ॥
কত পুণ্যৰ বলত পৰক পৰে যায়।
কত পুণ্যৰ বলত ভাতক ভাতে খায় ॥
- ২৩২। কত জন্মে পুত্ৰৱতী নাৰী।
কত জন্মে ডামোলনি বাৰী ॥
কত জন্মে ভাতক ভাতে খায়।
কত জন্মে পৰক পৰে যায় ॥
- ২৩৩। কত দিনে খাই থাকিবি ভাথেবিৰহ ধাম।
একে দিনে উৰি যাব আগএৰা পতান ॥

(*ভাথেৰি—ভঁড়াল)

- ২৩৪। ক'ত পাম লোটাটো ক'ত পাম বাটিটো,
ক'ত পাম পিতলৰ বটা।
কাইলৈ আহিব ফটুৱাই ফটাটো,
ক'ত পাম কঠালৰ এঠা ॥
- ২৩৫। কথাৰ মূৰত বঁটা পায়।
কথাৰ মূৰত কটা যায় ॥
- ২৩৬। কথাবাৰি ঠোৰতে ঢাক।
ভিকতা বুলি মাকক কিলালে,
চকুত নাই একেৰিও পাক ॥
- ২৩৭। কখিলেই কথা মখিলেই ঘিঁউ।
ভাতত দিয়া হাঁহকণীৰ কেনি যায় জীউ ॥
- ২৩৮। কথাত সময় যুঠেই নাই।
ওপৰ নাই তললৈ যায় ॥
- ২৩৯। কথাৰ বস পায় যদি ক'ৰ জানে।
কুৰিৰ বস পায় যদি নামাবে বানে ॥

- ভোজনৰ বস পায় যদি পৰশে আই ।
 নান্নৰ বস পায় যদি লোকে বায় ॥
- ২৪০ । কথাৰ মূৰত কঠীয়া, সবিন্নহৰ মূৰত ডেল ।
 যাৰ ঘৰত জীয়াৰী আছে তাৰ ঘৰত মেল ॥
- ২৪১ । কথাৰ গুণে কথীয়া ।
 বঁতৰৰ গুণে বটীয়া ॥
- ২৪২ । কথা নহয় বাদী ।
 টেকীয়ে মৰে চাউল কোবাই,
 কটবাই মৰে কান্দি ॥
- ২৪৩ । কথাখিনি ভাল ।
 ৰাতি পিন্ধে ফটা জাল ॥
- ২৪৪ । কথাৰ নাভাঙ্‌ ঠোৰ ।
 আদখিনি তোৰ আদখিনি মোৰ* ॥
- (* সাধুকথা)
- ২৪৫ । কথাও হৈছে কথাও নহৈছে,
 কথাত বিদ্ধিছে ঘুণে ।
 বিবাহৰ কথ্য পাটীত মৰিছে,
 ই কথা শুনিব কোনে ॥
- ২৪৬ । কথাত কথা বাঢ়ে খৰিকাত বাঢ়ে কাণ ।
 মাকৰ ঘৰত জীয়েক বাঢ়ে পথাৰত বাঢ়ে ধান ॥
- ২৪৭ । কথাৰ ওপৰত কথা বাঢ়ে,
 চালে বেৰে মাৰে ঘা ।
 চক ফুটি মঙহ গ'ল,
 জোলেৰে গালচেৰেক খা ॥
- ২৪৮ । কথাত পটু বিহাৰাৰীৰ মণি ।
 গীতত পটু ঘাটোৱালৰ ধনী ॥

২৪৯। কথা নহয় লপ্ধপ্।

এদোণ-এম্বীয়া চপ্ চপ্ ॥

২৫০। কথাই কথাই লপত খায় ধৰ্ম্মত নাই বতি।

পদে পদে সেৱা কৰে সিও মহাপাপী ॥

২৫১। কথাৰ সাঁচ নাই তাকে বোলে লপা।

মাজ্জ মুৰত চুলি নাই তাকে বোলে তপা ॥

২৫২। কথাৰ নেৰে পাক।

আকৌ ঘূৰি ঘূৰি তাইতেহে হাত ॥

২৫৩। কথাৰ নাই তত্।

চাই থাকোঁ কাণী বগুলাৰ* মত ॥

(* বগুলা = বগলী)

২৫৪। কথা জ্ঞানিলে ছলিও* ভাল।

কথা নাজ্ঞানিলে বুঢ়াও ছালা ॥

(* ছলি = ল'ৰা)

২৫৫। কথা নক'বা আন্ধাৰ বাতি।

কথা নক'বা বনৰ দাঁতি ॥

২৫৬। কথাৰ কথীয়া মেখেলা ভাবী।

ভাত বান্ধি থৈ আহিহোঁ খোৱাগৈ যোৱাহি ॥

২৫৭। কথাত কথা বাঢ়ে।

ভোজনত পেট বাঢ়ে ॥

২৫৮। কথাত কথা বাঢ়ে, মথনত বাঢ়ে ঘিঁউ।

বাপেকে পুত বঢ়ায়, মাকে বঢ়ায় জীউ ॥

২৫৯। কথা ক'লে চিনি লোক মূৰ্খ নে গণ্ডিত।

সাধুক চিনিবা লেন্দেন্ কৰি বিত ॥*

(* অসবীয়া পতৰপনা)

২৬০। কথাৰ নাই একো।

কৰে হেঁকো হেঁকো ॥

- ২৬১ । কথা কহন্তে তোলয় হাঁসি ।
জানিবা তাইক ভাল নভাবি ॥
- ২৬২ । কথা নহয় ফকবা ।
এটা মুগাৰ তিনিশ তিনি কুৰি ডেবটা চকবা ॥
- ২৬৩ । কথাত কথা বাড়ে, মথনিড বাড়ে ঘিঁউ ।
ডিমাৰ ভিতৰে ছাও মৰি গ'ল কোনপিনে ওলাল জীউ ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ২৬৪ । কথা শুনোতে লাগে ভয় ।
ভকতক মাৰি ভকতে খায় ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ২৬৫ । কথা কৈছে বোকণ্ডি ভৰি ।
সবে যুগ পূজা মন্ত্ৰ বৈছে সন্তুষ্টত বৰি ॥
এই চাৰি কথা নোসোধোঁ তোত ।
উপৰ চাৰি যুগৰ কথা কৈ দে মোত ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ২৬৬ । কদমৰ চনকা দাল ।
ঐ ছোৱালী য়োক নিসিঞাবিৰি (নাহাঁহিৰি)
ডোব নৌ যায় কাল ॥
- ২৬৭ । কপটীয়াৰ ফাকটি গোটেই একাৰ ।
ভাল বেয়া চিনিবৰ শক্তি আছে কাৰ ॥
- ২৬৮ । কপালত নাই জবী ।
ভক্তি কৰিম কেনে কৰি ॥
- ২৬৯ । কপালত আছে বিধবা যোগ ।
খাব খোজে মোহন ভোগ ॥
- ২৭০ । কপটীয়া হেৰ কপটীয়া ।
কেকমণি বন্ধক দি ভকতি কৰিলো,
তেওঁ শুক নপটীয়া ॥

- ২৭১ । কপালত দীঘল ফোটা ।
দৰ্শনী চৈধ্য টকা ॥
- ২৭২ । কপালত নাই নুখ ।
বিখাতা বিয়ুখ ॥
- ২৭৩ । কপাল ওখ বুকু খাল ।
সেই পুৰুষৰ লক্ষণ ভাল ॥
- ২৭৪ । ক'ব লাগে মহাদেউৰ কথা ।
কয় ভগা লাওৰ কথা ॥
- ২৭৫ । ক'বলৈ নাই একো ।
ডাকি বোলে হেৰোঁ হেৰোঁ ॥
- ২৭৬ । ক'ব জ্ঞান কাণী ।
কঠিয়া তলিত বৰ শালি ধান,
বোৱাৰ নেজান পানী ॥
- ২৭৭ । ক'ব জানে যি ।
বব জানে সি ॥
- ২৭৮ । ক'বৰ নাই থল ।
কৈ আজৰি হ'ল ॥
- ২৭৯ । কমাৰে নেজানে ছুখীয়াৰ লো ।
যমে নেজানে একেটি পো ॥
- ২৮০ । কমাৰৰ কালি, ধোবাৰ বাহী ।
নটে বোলে পাক দিয়াছি ॥
- ২৮১ । ক'ম বোলেতে কলে কথা ।
শৃগালে খাবনে সিংহৰ মাথা ॥*

(* ভকতীয়া)

- ২৮২ । কবিৰ নোৱাৰাৰ বব কথা ।
খাব নোৱাৰাৰ বব হাঠা* ।

(* হাঠা = হেজা)

২৮৩। ক'ৰি পৰা আহিলা, ক'ত দিলা ভৰি।
চোতালখন ফাটি গল চেব্ চেব্ কৰি ॥
হোঁৱা হোঁৱা হোঁৱা, তামোল এখনি খোৱা।
চোতাল খন আমাৰ জোৰা দি থৈ যোৱা ॥

২৮৪। কৰাৰ হাড়-মূৰ ভাগে।
নকৰাৰ দেখিয়েই আমনি লাগে ॥

২৮৫। ককণা সাগৰ বুলি সবয়ে মাতয়।
হাগি আহি পোন্ধ সোলোকাই বাগৰ মাৰয় ॥

(* ভকতীয়া)

২৮৬। কৰ্ণ পথে ভকতৰ হিয়াত প্ৰবেশি হৰি,
দুৰ্বসনা হৰে সমস্তয় ॥

(* নাম ঘোৰা)

২৮৭। কৰ্ণ দুই আছে দুগুনিলো হৰি কথা।
দুগোটা গৰ্ভৰ ভাৰ বহিলোহো বৃথা ॥

২৮৮। কলাৰ আগত কথা কয়।
কলাই বোলে হয় হয় ॥

২৮৯। কল চাই কলি।
মাক চাই ছলি ॥

২৯০। কলঙে উটিলে জাঁজি।
বন্ধু বন্ধুকৈ চিঞৰি ফুৰিলো,
বন্ধুক লগ পালো আজি ॥

২৯১। কলেও আয়ে কিল খায়।
নকলেও বোপায়ে চুৱাতে খায় ॥

(* সাধুকথা)

২৯২। কলঙৰ কাষৰি।
কতক কেল-কেলাৱ চটাই পাখৰী ॥

- ২৯৩। কলতে ঢোকা বক ।
ঢোকাতে কল বক ॥
- ২৯৪। কলীয়াবদীয়া মাকো ।
দিব নোৱাৰোঁ খাব পাৰোঁ,
হোবোসা হোবোসে বাকোঁ ॥
- ২৯৫। কলাই জাপ কালবীয়ে জাপ ।
যেনে তেনে বাতি খাপ ॥
- ২৯৬। কলে কথা ওলাই পৰে ।
ঘৰ ভাগি মানুহ মৰে ॥
- ২৯৭। কলীয়া কলীয়া নাচ কানাই ।
চাই চাই বাউলী হক বাধিকাই ॥
- ২৯৮। কলিকাল ঘোৰ ।
যাৰ কাৰণে চুব কৰোঁ সেয়ে বোলে চোৰ ॥
- ২৯৯। ক'লেও নপতিয়ায় ।
ধৰি ধৰি চমতিয়ায় ॥
- ৩০০। কলীক বড়া বিহাই গুৱায় ।
ঘন-পোৱাতীৰ নহবা জোঁৱাই ॥
- ৩০১। কল্লতক বৃক্ষ সবাতো সমান ।
মাগন্তাজনক দেই ফল দান ॥
- ৩০২। কলীয়া তুলসী বেলৰ পাত ।
মুঠায়ে সহিতে বাটি পটাত ॥
তপত কৰিয়া জননী থাইব ।
তেবেসে নাৰীয়ে দৃঢ়ক পাইব ॥
- ৩০৩। কলিৰ লোকত নাথাকিব চিন ।
অস্তবত এক, কাজে ভিন ভিন ॥
- ৩০৪। কলা, কপাহ আৰ্জিব দূৰ ।
ওচৰত ঠৈলে দোষ প্রচুৰ ॥

৩০৫। কল গুচাই বাকলি কবিলে জোজন।
নাকে খাই মুখে হাগে কুলা সাধুজন ॥*

(* ভকতীয়া)

৩০৬। কল কাটি ভুব বান্ধি ওজা নেদেখাই।
বেচা কিনা নকবয় যাচি দিয়ে গ'ই ॥*

(* ভকতীয়া)

৩০৭। কলা।
সবাহলৈ গ'লা কি নগলা ॥*

(* ভকতীয়া)

৩০৮। কলিৰ ভকতি খোকোজা খোকোজি
তিলে তিলে উঠে খঙ্গ।
মুৰত লাঠি মাৰি ভৰিত সেৱা কৰি
ভকতি লয় সঙ্গ ॥*

(* ভকতীয়া)

৩০৯। কলিৰ কালতে ৰাজ্য উলটিল
গুৰুকো নেমানে শিচে।
পাটীৰে ভাৰঘাই স্বামীকো নেমানে
হাত দাঙি দাঙি উঠে ॥

৩১০। কহনা আছে বহনা নাই।
পাঁচহাল গৰু নটা নাই ॥

৩১১। কহয় মাধৱ দাসে।
মাগুছে মাগুছে আছে ॥

৩১২। কড়ি লবা লেখি।
বাট বুলিবা দেখি ॥

৩১৩। কাউৰীয়ে আটাইকে খায়।
কাউৰীৰ খাওঁতা কেও নাই।

৩১৪। কাউবীয়ে কাঁড় টাঙে কাক লেগি।
আপোনাক লেগি ॥

(* লেগি—লাগি)

৩১৫। কাউবীও পবিল। ভামোলো সবিল ॥

৩১৬। কাকনো বুলিবা ককা।
আটাইবে ডাঢ়ি-চুলি পকা ॥

৩১৭। কাক কম কোনে পতিয়াব।
যাক কম সেয়ে লঠিয়াব ॥

৩১৮। কাকো নোদোৰোঁ কপালক দোৰোঁ।
চাৰিকড়াৰ মাছ আনি কাঁইট মূব টোটে ॥

৩১৯। কাকনো বুলিম অশ।
সকলো দমৰা গকৰ বশ ॥

৩২০। কাকো নাপাই ভাদৈক পালে।
মুচৰি সামৰি খালৈত থ'লে ॥

৩২১। কাক হেন টেটনক ভাঙিলে কুলা*।
মাংস নষ্ট গৈলে বান্ধিলে মূলা ॥

(* কুলি)

৩২২। কাজী চাৰা আগত*।
ছোৱালী চাৰা মাঘত ॥

(* আগত—আগতীত)

৩২৩। কাজীক কাজী বুলি জগতে জানে।
কাজীক বিয়া কৰাই ঘৰলৈ নানে ॥

৩২৪। কাজীয়ে পালে কৰে দহিকটাকে বাণি।
একাজীয়ে পালে কৰে দহিকটাকো হানি ॥

৩২৫। কাজীৰ পকৰত জাঁজি।
একাজীৰ পকৰত এৰীয়াৰ মেখেলা,
যায় থম্ থম্ খাজি ॥

৩২৬। কাঞ্চনমতি বাই, কাঞ্চনমতি বাই।
সবাহলৈ যায় কি নাযায় ॥*

(* সাধুত্ব)

- ৩২৭। কাটক নাকাটক লো।
পৌহক নোপৌহক পো ॥
- ৩২৮। কাটিলেক পচলা আনিলেক টানি।
মজিয়া ভাঁহি গল পচলাৰ পানী ॥
- ৩২৯। কাটিলেক পচলা বৃণ্ডালে চৈঁচু।
তাৰ মাজত ওলালে জেলুকীয়া কেঁচু ॥
- ৩৩০। কাটিলেক পচলাটি আনিলেক টানি।
চকোৱাত খোঁচ খাই বান্ধনী হল কাণী ॥
- ৩৩১। কাটিলেও কটা নাযায় কাউৰী-ঠেঙীয়া বাঁহ।
বাটিলেও বটা নাযায় হেকটীয়া মাহ ॥
- ৩৩২। কাটা কাণৰ ম'ইবাৰ ফুল।
যাই কি নযায় দক্ষিণ কুল ॥
- ৩৩৩। কাঠৰ বিবলী হক,
ইন্দুৰ মাত্ৰ ধৰক।
সোৱাদৰ নামত তিনি লাঠি,
পেটটো মাত্ৰ ভৰক ॥
- ৩৩৪। কাঠৰ গড় বান্ধিম পচিব,
মাটিৰ গড় বান্ধিম খাহিব।
মই কথাৰ গড় বান্ধি দিছোঁ,
প্ৰাণ পৰি ভুগী হব ॥*

(* অসম বুৰঞ্জীৰপকা)

৩৩৫। কাঠিকৰ পৈ।
মাৰিবলৈ আহিছে খেৰডাল লৈ ॥

৩৩৬ । কাঠৰ মালা ফাটা-ছুটে ।
মনৰ মালা কাঁহা ছুটে ॥*

(* ভকতীয়া)

৩৩৭ । কাণত কচু, নাভিত তেল ।
তাৰ ঘৰত কিহৰ বেজৰ মেল ॥

৩৩৮ । কাণৰ কঁৰিয়াৰ খোপ ।
ভোঁলৈ নেঘাওঁ বাপেৰলৈ ঘাম,
মাহী আই বুলিবি মোক ॥

৩৩৯ । কানীয়াই কানি খায় কড়াই গুৰিৰ লোভত ।
দীঘলকৈ হোপা মাৰে ঘৈণীয়েকৰ আগত ॥

৩৪০ । কাণী গাইৰ সম্বন্ধে কণা হ'ল মহা ।
কাণী চবাই বোলে কোক্ য়াৰ তই পেহা ॥
পান্কাউৰী উৰি বোলে কোক্ য়াৰ তই বাই ।
ভোৰ মাৰ মোৰ আই
একেখন পথাৰত মাছ-পুঠি খায়,
এইটো সম্বন্ধ আজিক লেগি এৰবাৰ উপাই নাই ॥

৩৪১ । কাণী হক খিৰতি গাই ।
পালত হে, অগ্ৰৰ কামত নাই ॥

৩৪২ । কানীয়াৰ হাতে নেথাকে ধন ।
সদায় থাকে সোৱাদ বস্তুত মন ॥

৩৪৩ । কানীয়ানী বুঢ়ী, হাগে কলৰ গুৰি, আঙুলিৰে চাকে ।
আধা খুন্দা লাড়ু খাই চোৰোক চোৰোক পাদে ॥

৩৪৪ । কানীয়াই ক'লে, কানি নাখাবা সমূলি ।
বেশ্য ঙ্গীয়ে জ্ঞান দিয়ে শাস্তি হোৱা বুলি ॥
চোৰে চুৰ কৰিবলৈ নিচোৰক বাধে ।
পশুপক্ষী মৰা দোৰ বুলি কলে ব্যাধে ॥

৩৪৫। কাণ খজুয়াই সিটো হোলোতা আনিয়া ।
আপোনাৰ গিঠিত সিটো হাল আছে বায়া ॥

(* ভকতীয়া)

৩৪৬। কানীয়াই কানি খাই গা কৰিলে লাহি ।
লাহে লাহে বেচি খালে মজীয়াৰ কাঁহী ॥
কানীয়াই কানি খাই গা কৰিবে ছেলা ।
লাহে লাহে বেচি খালে ঘৈণীয়েকৰ বেলা ॥

৩৪৭। কাতিমহীয়া পীতে, পুহমহীয়া শীতে ।
জ্যেষ্ঠ মহীয়া খবে, জ্ঞানো ল'ৰা মৰে ॥

৩৪৮। কাতিৰ বিহু কঙালী, মাঘৰ বিহু ভোগালী !
বহাগৰ বিহু বঙালী ॥

৩৪৯। কাতিমহীয়া নাকাটিলে সূত ।
ঘোল বছৰলৈ নাসাধিলে পুত ॥
বিষয় পাই নকৰিলে মাগন ।
পানী পাই নকৰিলে হাগন ॥

৩৫০। কান্ধতে মহৰ পীৰা ।
কুঁচিয়াটো ঘোক বুঢ়া ॥

৩৫১। কান্ধত চাদৰ কটিত ভুনি ।
ভাত খাবৰ নাই কেনেবা শুনি ॥

৩৫২। কাপোৰ-কানিয়ে ঘেয়ে শকত ।
তেৱেঁই হৈছে পৰম ভকত ॥

৩৫৩। কাপ-কাঠী পাত ।
তেহে চাবা আখৰৰ জাত ॥

৩৫৪। কাপোৰত জুই বান্ধি ঘৰে লৈ যায় ।
হাত মেলি চক্ৰ ধৰে, বাপৰ ঘেটা লেই ॥

(* ভকতীয়া)

- ৩৫৫। কামিনী কাঞ্চন মাহ ।
 স্ববিধে নছাবে পাচ ॥
- ৩৫৬। কাৰ লগত কোনে গিয়ে পানী ।
 কাৰ ভাগিন মৰে কাৰ হয় ছানি ॥
- ৩৫৭। কাৰো ভাগ্যে হাতী খোৰা ।
 কাৰো ভাগ্যে টেকী খোৰা ॥
- ৩৫৮। কৰ্ম্মৰ বৃদ্ধিৰা ভাও ।
 ছাগৰো পখালিৰা পাও ॥*

(* সাধু)

- ৩৫৯। কাৰোবাৰ বাম বাজ ।
 কাৰোবাৰ সৰ্ব্বনাশ ॥
- ৩৬০। কাৰ ধান খুন্দা খাওঁ,
 কাৰ পানী অনা খাওঁ ।
 দলি চপৰাত টিকাটো মোহাৰি দোলাত যোৱাদি যাওঁ ॥
- ৩৬১। কাৰ হাল ক'ত বাওঁ ।
 নিশা হ'লে শুবলৈ নেপাওঁ ॥
- ৩৬২। কাৰ বাপেকক ডৰ, মথুৰাপুৰত ঘৰ ।
 টনটনকৈ খোপা বান্ধি গধূলী সোমাই ঘাম ঘৰ ॥
- ৩৬৩। কাৰ আছে ক'ত মন ।
 ছৰিছে নাৰাক্ষণ ॥
- ৩৬৪। কাৰ খাওঁ কাৰ দাওঁ ।
 দোভাগ বাতি ঘৰ নেপাওঁ ॥
- ৩৬৫। কাললৈ সাঁচিলে কালে খায় ।
 গুলালৈ সাঁচিলে বোন্দাই খায় ॥
- ৩৬৬। কাঁলৈ কৰিম ডৰ ।
 আটি-মুটিকৈ খোপাটো বান্ধি যায়,
 গধূলি সোমাই যায় ঘৰ ।

- ৩৬৭। কাল কথা মনত পৰে ।
চাব্ দি চাব্ দি গলত ধৰে ॥
- ৩৬৮। কালৈ বান্ধেঁ। কালৈ বাটেঁ¹,
কালৈ চিৰি ফল কুটেঁ¹ ।
টিকৰে স্বামী মূৰ লাঙি নাচালে,
কালৈ শাহুৰি খাটেঁ¹ ॥
- ৩৬৯। কালৈ কৰি যাম ডৰ ।
কোৰ মাৰি মেলি যাম দীঘল চুলিটাৰি
গধূলি সোমাই যাম ঘৰ ॥
- ৩৭০। কালিৰ ভাগক বাথে ঘিঞ্জনে ।
প্রশংসে তাহাক বৰি নন্দনে ॥
- ৩৭১। কাঁৱৈ মাছে চৈঁচা পানীত মেলিলেক পোৱালী ।
ভাৰ খালোঁ ভেটী খালোঁ নিদিওঁহে ছোৱালী ॥
- ৩৭২। কাঁৱৈ মাছক কচি-কুটিয়া ।
ত্ৰিকুট দিয়া তৈলে ভাজিয়া ॥
উলট পালট কৰি পিঠি ।
খাই পাবা তেবেসে জুতি ॥
- ৩৭৩। কাষৰ কুইচুলাৰ* তাত হক ।
সতীনীৰো ছলি হক ॥

(* কুইচুলাৰ = ওচৰ চুবুৰীয়াৰ)

- ৩৭৪। কাষত কলসী জলক যায় ।
তলমূৰ কৰি কাকো নেচায় ॥
যেই পথে যায় সেই পথে আসে ।
ডাকে বোলে ভাল মনত ভাসে ॥
- ৩৭৫। কাঁহী হেৰাল বাটি হেৰাল,
তাক পিছে পায় ।
লা যেন ধপাত হেৰাল তাক ক'ত পায় ॥

- ৩৭৬। কাঁহীত নেখাওঁ বাটিত নেখাওঁ,
নেখাওঁ সঁফুৰাত গুৱা।
মনৰ জোখাই নেপাওঁ মানে,
দেহকো নকৰোঁ চুৱা ॥
- ৩৭৭। কাঁহৰ খাকৰে গুৱাই কি দুগুৱাই
হাত দাঙি দাঙি চায়।
গাব সাজেনো গুৱাই কি দুগুৱাই
উভতি উভতি চায় ॥
- ৩৭৮। কাহানি আহিলা ? কালি।
টিকাৰ ওপৰত হাঁচটি বাঁহিলৈ,
চোবাই খাওঁ ডিমক ছালি ॥
- ৩৭৯। কাঁহী দেখোঁ বাটি দেখোঁ
আঁক দেখোঁ ধন।
দৰা দেখি ছোৱালীৰ সুদাই যাবৰ মন ॥
- ৩৮০। কিহত কিখন হ'ল।
ভোজৰ দিন দনখন হ'ল ॥
উলটি-পালটি চাওঁ।
মাতে যদি গালচেৰেক খাওঁ ॥
- ৩৮১। কি অছিলো কি হলো।
লালিত পৰি বন্দী হলো ॥
- ৩৮২। কি নাই ঘৰত, কি খুজিম পৰত।
কুঠাৰেদি মাছ বাছোঁ মৈদা নাই ঘৰত ॥
- ৩৮৩। কিম্ব বেটাৰ সজা গড়টো লৈছে ভজা ॥
ভাবে লগত আদা লোণ।
নিচলা ভজা যোল দোণ ॥
তাকে খায় বাপৰ বেটী চাঙত আছে শুই।
পেটটো আছে মুখত চুই ॥

৩৮৪। কিন্ন বেটীৰ হিলা

ছাও* ডলত থৈ মাক দিছে ঠিলা ॥

(* ছাও = লৰা ছোৱালী)

৩৮৫। কিনো কালৰ বেহা।

তিবোতাই বুলিলে পেহা ॥

তিবিক লুবলিবা হিত।

গাঁওৰ ভিতৰত ম'ৰাই চালি ধৰে

অৰ্গদেউৰ চঞ্চল চিত ॥*

(* সাধুকথা)

৩৮৬। কি কৰিছ পিক্‌চাই।

পৈয়েৰে থৈছে ঠিক চাই ॥*

(* অসম বুৰঞ্জীৰ কথা)

৩৮৭। কিনো পৈ ছতাই তাই।

লোণ-খৰিচা সানিবলৈ তত নেপায় ॥

৩৮৮। কিহত কৰিলো কি।

ধান দোণ দি পৈটো আনিলো

নিভৌ কিলাই সি ॥

৩৮৯। কিনো ভমকৰ তালি।

ভালখন থৈ ফটাখন পাৰ্লি ॥

৩৯০। কিহত কিটো হ'ল।

বিৰিঙা মুঢ়াত টকাটো মুচি ॥

শিকিটোত টকাটো গ'ল ॥

৩৯১। কি কথা কোৱা লহৰ-পহৰ।

মুকুতি মাৰি দিম ঠহৰ-ঠহৰ ॥

৩৯২। কিয় কৰ অগীয়া-বগীয়া।

কপ এটকা দিবই লগীয়া ॥

- ৩৯৩। কিমান্চৰ্যাং ময়া দৃষ্টম্,
কিল্লিং কেলৈ-মৃত্যু।
খোলে প্ৰতি যুগা মৃত্যু ॥
ন বক্তব্যং ন বক্তব্যং। ভবান্ধকং মমান্ধকং ॥*

(* সাধুৰা)

- ৩৯৪। কিলো খাবা নাও বাবা।
সেই নান্নত উঠি চাবা ॥
- ৩৯৫। কি কবি মৰিলো চাপনীক চপাই।
ডাৱৰীয়া বাদলীয়া কিলাবলৈ নাপায় ॥
- ৩৯৬। কি ক'ম বিয়নি ছুখন চালৰ ঘৰ।
দাঁত নিকটাই পৰি আছে তাক বোলে জৰ ॥
- ৩৯৭। কি মণি কলীয়া কাঁচ।
ঘৰত ছন্দ লাগি নাথায় ভাত পানী,
গা হ'ল ককিলা মাছ ॥
- ৩৯৮। কিনো ক'ম কিনো নক'ম,
পৈৰ নাম বটালী।
- ৩৯৯। কিবা দৈৱকীৰ গৰ্ভে পুত্ৰ নোপজয়।
কিবা কংশ মৰি আগে যায় যমালয় ॥

(* দশম)

- ৪০০। কৈ কৈ মৰিলো কিহত।
ছহাতে ছয়টি খাক পাইছিলো
আগেয়ে নিয়াটোৰ যহত।
- ৪০১। কি নাইকিয়া ঘৰত।
খস্তি দি মাছ বাহোঁ
তেওঁ নোখোজেঁ পৰত ॥
- ৪০২। কিমান মাৰ মাৰ তই।
উভতি নাচোন দিম মই।

৪০৩। কিহৰ ভিথি কিহৰ বাৰ।

জন্ম নক্ষত্ৰ কৰা সাৰ ॥

কি কৰ শহুৰ মতিহীন।

পলকে আয়ুস বাৰ (যায়) দিন ॥

৪০৪। কি গ'সাই* হেকতাহ*।

এদোণ ধানৰ বাৰ বান্ধিছোঁ,

তেওঁ গ'সাই নপেইতহ* ॥

(* গ'সাই = গোসাঁই, * হেকতাহ = হেকানপাৰ, * নপেইতহ = নপতিয়াহ)

৪০৫। কিনো মাহী আইৰ আদৰ।

ধান বানি দিয়ে মাণিকী-মাধুৰী

পানী আনি দিয়ে নাদৰ ॥

৪০৬। কি কাম কৰিলো,

কি বুধি কৰিলো,

বাৰীত দামে কলা কই।

আগেয়ে নেজানো এতিয়াহে জানিছোঁ,

শৰীৰত ইমানে জুই ॥*

(* বিহগীত)

৪০৭। কিনো কৈ যাম মাহী আইৰ গুণ।

এহাতে খাৰণি এহাতে লোণ ॥

৪০৮। কিনো গড় খাইব তৰা।

বিগিকি বিগিকি দেখাতে চিনিছোঁ

জীৱনৰ লগৰী ফেৰা ॥*

(* বিহগীত)

৪০৯। কিলে ডুকুৱে গা।

সেকাই পোৰাই না ॥

(না = নাও)

- ৪১০। কি নাই কিহৰ খতি।
 তেল ধৈহে বিহুৱে প্ৰতি ॥
 খায় তুঁহুগুৰি, শোৱে দুৱাৰচুকত।
 সুধি চোৱাচোন জীয়েৰ আহে কিহৰ ছুখত ॥
- ৪১১। কিনো কথাৰ উপাক-পাক।
 বাৰজনী গৈছিল কইনা সুধিবলৈ,
 তেৰজনীৰ গ'ল লাভত নাক ॥
- ৪১২। কি কৰিবলৈ যাওঁতে কি হ'ল।
 কাক মাৰিবলৈ যাওঁতে কোন মৰিল ॥
- ৪১৩। কি খাইছা হাঁ, গুৱা পকৰা।
 ৰং নাই দেখোঁ, চুগ তাকৰা।
 মুখ মেলাচোন, চাউল মোকোৰা ॥*

(* সাধুকথা)

- ৪১৪। কিহে হুমুন্মায়, কিহে গুমুগুমায়।
 কোনে চকু মেলি চায় ॥
- ৪১৫। কি মানুহৰ কি কথা, শিল ওপঙায়।
 লাও তল নিয়ায় ॥
- ৪১৬। কিনো শাহু আইৰ সাহ।
 পূৰীয়া পাচিৰে হগুৱাই তিনি পাচি,
 আকৌ পেট বোৱায় চাহ ॥*

(* চাহ=চাহ)

- ৪১৭। কিহৰ জগৰত মৰোঁ।
 চটাই পৰ্বতত গাটো দেখাদি,
 আধলি পাঁচোটো ভৰোঁ ॥
- ৪১৮। কি বস্তু মৰা শাক।
 লোণ নোহোৱাকৈ খাওঁ তাক ॥

৪১৯। কি কবে শবর শিজ।

কি কবে খোবার বিজ ॥

৪২০। কি কবি চাহ পুষণা।

হদি কবে বতব কেণা ॥

ব'দ ববিষণে সময় যায়।

ভেবেসে কৃষিৰ লাভক পায় ॥

৪২১। কিবিষি কবিবা একান্ত মনে।

নফলে কিবিষি বিনা যতনে ॥

৪২২। কি কৈ তবি যাম ইয়াত।

অপাৰ সাগৰ ঢৌ যে বজাৰ উঠে ঘনে ঘনে পাক ॥

নাও শাল কাঠব, কঢ়ালি মথুৰা, শিলা ভবা দিলে তাত।

জুলুকি জুলুকি নোকাই পানী দিলে, তিল পৰিমাণে কাচ ॥*

(* ভকতীয়া)

৪২৩। কিল-ভুকু খাই সিটো জনম ধৰিল।

অগ্নি খাই জীয়ে যাটো শৰীৰ বাটিল ॥*

(* ভকতীয়া)

৪২৪। কি আছে কি দিম মই নন্দকুমাৰ।

তোমাৰ বস্তুকে তোমাক দিছো,

দোষ নধৰিবা আমাৰ ॥

৪২৫। কুট-কুৰা চুলি, তাকে, বান্ধে তুলি।

পৈয়েকে ভাল পাওক বুলি ॥

৪২৬। কুকুৰক নিদিবা খাই (ঠাই)।

ভিৰোতাক নিদিবা লাই ॥^১

৪২৭। কুৰ্মা আহিছে সুদা হাতে।

কুৰ্মাক পঠিয়া কথাই মাতে ॥

কুৰ্মা আহিছে টোপ্লা-টুপ্লি।

কুৰ্মাক নে ভিতৰ খোঁটালি ॥

(কুৰ্মা = মিতিষ)

- ৪২৮। কু-পুত্ৰক কি কবিব ধনে ।
 শ্ব-পুত্ৰক কি কবিব ঋণে ॥
- ৪২৯। কুটুমে বান্ধিলে কুটুমে বাড়িলে,
 কুটুমে কুটুমক খালে (কুটুমে কুটুমে খালে) ।
 কুটুমৰ ভেজোৰে বস্তি জ্বলালে
 মজিয়া ভকে ভকালে ॥*

(* সাধুকথা)

- ৪৩০। কুঁজৰ মূৰত কিলটো ।
 তিথিব মূৰত পিণ্ডটো ॥
- ৪৩১। কুঁহিয়াৰ চিকুণ যুগী ।
 কথাৰ চিকুণ যুগী ॥
 মাছৰ চিকুণ নেৰীয়া ।
 মাগুহৰ চিকুণ বৰীয়া ॥
- ৪৩২। কুকুৰা বাহৰ উমি। নেছেলেবা তুমি ॥
- ৪৩৩। কুঁজা। আপোনাৰ গাতে বুজা ॥
- ৪৩৪। কুহৰ (কুশৰ) আগেদি মদ খায় ।
 পেটো নভবে জাতিও যায় ॥
- ৪৩৫। কুঁহীৰ মূৰা য়ুনিহে নেথায়,
 মাজ ডোখৰ লাগে মোকে ।
 ফিচা ডোখৰ আছে, তাকে ষাচি চাম
 খায়নে নেথায় লোকে ॥
- ৪৩৬। কুঁহিয়াৰ কাটি যাওঁ পাৰত ।
 এজনী আনিলো ধনে বিয়া কৰি,
 এজনী আনিলো লাভত ॥
- ৪৩৭। কুচ্ কুচ্ কৰে খজুৱাই কচুৰ যুতা ।
 কথা নাকাটিছে কটাৰী (কুঠাৰ) বুঢ়া ॥

- ৪৩৮। কুটুমে কুটুমে আঁতে ।
 ভেচেলি মাছৰ ছুপিঠি খাই,
 মাজৰ কাঁইটডাল যাচে ॥
- ৪৩৯। কুকুৰ চাই টাঙোন ।
 ঠাকুৰ চাই বৰা খানৰ চিৰা ॥
- ৪৪০। কুঁহিয়াৰ পেৰোঁ একুৰি ।
 খৰি পোৰোঁ ছকুৰি ॥
 থালি ভাঙো নটা ।
 গুড় পাওঁ এটা ॥
 ভকতৰ সোপালোপ ।
 গুৰবো ঘোকা-ঘোক ॥
 বাইজ্ঞ ঐ চাই-চিতি খাবা ।
 বুঢ়াৰ কৰমলৈকো মোনচৰেক থ'বা ॥
- ৪৪১। কু-খলাগী আউনী পান ।
 খালেও নাই মুখত বাং ॥
- ৪৪২। কুঁচিয়াকে ডাঙৰ দেখিলি,
 তোৰ পেটৰ নাৰীকো দেখিছো ॥

(* অসম বুৰঞ্জীৰপৰা)

- ৪৪৩। কুটকুৰা চুলি, চকলা পিঠি ।
 ডাকে বোলে তাইসে বাঁৰী ॥
- ৪৪৪। কুলটা নাৰী, শুল্লবী কন্তা ।
 যাত্ৰা কালত সকলে ধন্তা ॥
- ৪৪৫। কুকুৰৰ শিতান-পথান নাই ।
 নগাৰ আঁউসী-একাদশী নাই ॥
- ৪৪৬। কুৎসিত নাৰীত যাহাৰ আশ ।
 তাৰ নাই জীৱনত আশ ॥

- ৪৪৭। কুকুৰে কবিলে বিয়া বাঘৰ জীয়াৰী।
দেখিয়া ভালুকে গৈল। ঘৰ-বাৰী এৰি ॥*
(* ভকতীয়া ।)
- ৪৪৮। কুকুৰ শৃগাল গৰ্দ্ধভৰো আত্মা বাম।
জানিয়া সবাকো পৰি কৰিবা প্ৰণাম ॥
- ৪৪৯। কূল ল কূল ল নদীৰ কূল ল।
সং ল সং ল জ্ঞাতিৰ সং ল ॥
- ৪৫০। কৃষ্ণ পক্ষে লৰে বাম।
লক্ষা জিনি আহে বাম ॥
- ৪৫১। কৃষি ৰাখিবা বেৰি যতনে।
সাঁফল কৃষি মানিবা মনে ॥
কৃষি কৰিবা ওচৰ ভাগে।
ডাকে বোলে মোৰ মন লাগে ॥
- ৪৫২। কৃষ্ণক পাইবাৰ জানা ভকতেসে পন্থ।
ইয়াক কহে গীতা ভাগৱত গ্ৰন্থ ॥*
(* কথাগুচৰিত)
- ৪৫৩। কৃষ্ণবৰ্ণ কায়। দেখি ধাতু যায় ॥*
(* কীৰ্ত্তন)
- ৪৫৪। কেনটোৰ কেনজনী, ধেনটোৰ ধেনজনী।
ফপৰীয়াটোৰ তিনজনী, ভালটোৰ এজনীও নাই ॥
- ৪৫৫। কেৰ্কেটুৱাৰ বাঁহ পাতেই ভেঁটী।
হুমুমন্তৰ সাতালী পৰ্বত ॥
- ৪৫৬। কেৱলীয়া মহাজন ধৰমৰ বেশ।
শিগ্ৰুক ভৰায় দি ধৰম উপদেশ ॥
- ৪৫৭। কেঁৰী-মেৰী বাঁহ পাত।
কেঁৰীয়ে মেৰায় শুদা তাত ॥
ব'ল কেঁৰী হাটলৈ যাওঁ।
কেঁৰীক বেচি মিঠাই খাওঁ ॥

- ৪৫৮। কেনে মজা, উঠি বজা হ'ল খৰিভাৰী।
নোখোঁও আজিৰপৰা ভগা চাৰি পাৰি ॥
- ৪৫৯। কেঁকনি গেঁথনি বাঁহেৰ নৰিয়া টান।
বাঁহেয়ে খায় এটি উধানৰ মান ॥
- ৪৬০। কেঁথা নাই কানি নাই মাজতেই খোঁও।
হাল নাই গৰ নাই জেঠতেই বোঁও ॥*

(* সাধুকথা)

- ৪৬১। কেনেটোৱে কেনে কৰে।
আউনী পানেৰে মেলখন তৰে ॥
- ৪৬২। কেৰ পাই।
ধান মাৰিলেহে খেৰ পায় ॥
- ৪৬৩। কেলেকুৱা ওজা, চপনীয়া পালি।
ওৰে বাতি নাম লয় খেৰৰ জুই জালি ॥
- ৪৬৪। কেঁথাৰ মাজত কানি।
কপহী ধানৰ আগ তল গল,
গুৰিয়ে নেপালে পানী ॥
- ৪৬৫। কেঁথা উৰা গম্ গম্।
বৰকাপোৰ উৰাই বোলে ময়ো তাৰ সম ॥

(উৰা = লোহা বা পিচ্চা)

- ৪৬৬। কেঞাৰ চিন মৎস্ত মুচুৰ।
কেঁচাৰ চিন দিনত মুচুৰ (?) ॥
- ৪৬৭। কেঁহকলী নিকলী, কপাহ-মূতা নকৰিলি
বোহপাতি নেখালি ভাত।
এপুৰা সেন্দূৰৰ জোন (যোৰ) কোট মাৰিলি,
গোন্ধ ভেল ধিহিলি গাত ॥*

(* বিহগীত)

৪৬৮। কেঁচা দালে যাঠি পুৰা পায়।
পকালৈ চালে মূল হেৰায় ॥*

(* কবাকচবিত্ত, তকতীয়া)

৪৬৯। কেঁচু কুমতি গৈ পৰ্বত উঠিল।
দেওমাৰি গিৰিবৰ সাগৰে পৰিল ॥*

(* তকতীয়া)

৪৭০। কৈ থাক কুকুৰণী।
শুনি থাক ঠাকুৰাণী ॥

৪৭১। কৈছোঁ কথা নকৰ কাণ।
নজনী তিকতা বিয়া কৰাই আনিছো,
দিছো এদোন ধান ॥

৪৭২। কোনো কোনো পাকত।
টেকী খোৰাও সোমাই নাকত ॥

৪৭৩। কোটাৰ ঘৰৰ ফুটা।
লোকলৈ বুলি ছল পুতি,
আপুনি মৰে ফুটি ॥

৪৭৪। কোন কপালত সাধিয়।
পোৰ বিয়াত পাতিম ॥

৪৭৫। কোৱাবপৰা বগলৈ গ'ল।
ধোৰাই ধোৱা কাপোৰ যেন হ'ল ॥

৪৭৬। কোন কিমানৰ কাজী।
ধেমু ভিৰালেহে জানি ॥

৪৭৭। কোনো নাই যাৰ।
ঈশ্বৰ সহায় তাৰ ॥

৪৭৮। কোনে কলে তুলসী, খানিলে মাটি।
তুবলৈ নেপালো পাবিলে পাটী ॥

- ৪৭৯। কোনোৱে দিৱে উচটাই,
কোনোৱে দিৱে তুলি।
পাচিয়ে পাচিয়ে ধন ভৰে,
বজা হওঁ বুলি ॥
- ৪৮০। কোচ ভেল্কা। যাঁড়ে চেল্কা ॥
- ৪৮১। কোঢ়া নাৰাক্ষিৰি জানি।
লাও হৈ যায় হতভা হতং,
কোঢ়া হৈ যায় পানী ॥*

(* সাধুকথা)

- ৪৮২। কোনেনো শিখালেক কোনেনো আবালাক,
কোনেনো দিলাক বুদ্ধি।
আবেবী মৰবার হ'ল বাৰ বছৰ
আজিহে ভোজনত তুষ্টি ॥
- ৪৮৩। কোনোৱে মৰে হাড়ে হাড়ে।
কোনোৱে মৰে মঙহৰ ভাৰে ॥
- ৪৮৪। কোমল ঘাঁহ দেখিলে বলদৰ বাঢ়ে বল।
বুল্লতী দেখিলে হয় পুকষ পাগল ॥
- ৪৮৫। কোন সাধু কোন চোৰ চিনা সব টান।
বিত পালে সকলোৱে এৰিবেক মান ॥
- ৪৮৬। কোন জনে সেৱা কৰে কোন জনে লয়।
ইয়াৰ গুহ্য কথা মহন্তেয়ে কয় ॥*

(* ভকতীয়া, কথাগুচৰিত)

- ৪৮৭। কোনে কৈত পাইলে সীমা। আঠাই সাগৰ
কাঠী লৈ যায়, জুখিব খোজে অকলা ॥*

(* ভকতীয়া)

- ৪৮৮। কোপিত সৰ্পৰ মন্তকৰ বত্ৰক ইউৰ জনে,
বাছিলে নেকি পায় ?*

(* অসম বুৰঞ্জীৰপৰা)

৪৮৯। কোমল ভামোলব কেওঁ ।

গছীনকৈ চেলাইছে তেওঁ ॥

৪৯০। কোববৰ চাউল খায় ।

পাণ্ডৱৰ গীত গায় ।

৪৯১। কোঁ কোঁ মৰা তই ।

দৃষ্টান্ত কব নক* মই ॥

(* নক = মোছাৰী)

৪৯২। ক্ৰন্দনৰ ভাল দীঘল কৰি কান্দে ।

শুকুনিয়ৈ ভাল উকীয়াই ৰান্ধে ॥

শুদা কুস্তো ভাল পানী লাগি যায় ।

সৰ্পো ভাল দাহিগত পায় ॥

(* দাহিগ = দক্ষিণ)

৪৯৩। ক্ৰোধ ভৈলে ওপজয় আনন্দে মৰয় ।

কান্দিলে সুখ পায় হাঁহিলে গুণয় ॥*

(* ভকতীয়া)

খ

১। খং শিঙা ৰজোৱা ।

২। খজত আপোনাৰ মজ্জা আগুনি খোৱা ।

৩। খজত পেট কাটি ছমাহলৈ শুকনী খোৱা ।

৪। খন্তেকৰ ভোজ খাওঁতা নাই ।

৫। খজৰ কিল লপা-খপা ।

৬। খং নামে চণ্ডাল ।

৭। খবৰ দবৰ খুখুলত ঘঁহা ।

৮। খঙত একো নাই হোৱা ।

- ৯। খট-বাক্ক দি ধবা।
- ১০। খঁবা দা জোকবা।
- ১১। খঙে গৈ মূবৰ চুলি পোৱা।
- ১২। খটাঁমূব।
- ১৩। খন পেলাই খন খাওঁ,
বছেৰেকত তামোলটো ঢুকায়।
- ১৪। খাই এগাৰি যোৱা।
- ১৫। খাব কঢ়া জিভা।
- ১৬। খাবৰ পৰত কুৰং দিয়া মোহা।
- ১৭। খায়নে কান্ধত পিন্ধে ক'ব নোৱাৰে।
- ১৮। খাই-গাহৰি।
- ১৯। খাইছে আঠৈয়া গোমে,
ধান দিছে এদোণ।
- ২০। খালৈতে বৰশী বোৱা।
- ২১। খাণ্ডক ভকতে, ঢুকাণ্ডক লগতে।
- ২২। খালৰ পানী বাঁহপাতে শোহে।
- ২৩। খাওঁ মাটি ঘৰত, শোওঁ চাং ঘৰত।
- ২৪। খাই পাত ফলা।
- ২৫। খাবই নে পিন্ধিবই।
- ২৬। খাঁৰী গাইব লগত সোণ কপিলা বধ যোৱা।
- ২৭। খাবৰ নোহোৱা ফকিৰে নিতে বোজা ধৰে।
- ২৮। খাঁৰী-নাকী ছোৱালী, পেটুৱা দবা।
- ২৯। খাবলৈ পালে শুবলৈও বিচাৰে।
- ৩০। খাবৰ সময়ত শুবৰ চিন্তা।
- ৩১। খালি পাত্ৰৰ বাজন বেছি।
- ৩২। খাণ্ডৰ দাহ কৰা।
- ৩৩। খাবলৈ সাধ, দিবলৈ ৰাদ।

- ৩৪। খালেও জাত যায়,
নাখালেও পইচা যায়।
- ৩৫। খাবলৈ ভাল ভজা চাউল,
দেখিবলৈ ভাল হুড়ি।
- ৩৬। খালৰ যথিনী।
- ৩৭। খাল খান্দি যথিনী চপাই লোৱা।
- ৩৮। খাটনি নে লোটনি।
- ৩৯। খুটাত বান্ধি কিলোৱা।
- ৪০। খুটি পুতি উজুটি খোৱা।
- ৪১। খুঁটীয়া ম'হে নাও বুৰোৱা।
- ৪২। খুটি-ভাল বোৱা।
- ৪৩। খুদ মগনীয়াৰ কুকুৰেই শঙ্ক।
- ৪৪। খুৰ হ'লে চাচে, লৰা হ'লে পাচে।
- ৪৫। খুচুৰা খৰচৰ চোৰাং গতি।
- ৪৬। খুঁটি খাব পৰা কৰা।
- ৪৭। খুঁটি খাব পৰা হোৱা।
- ৪৮। খুদ খাই ভু নষ্ট কৰা।
- ৪৯। খেৰ শুকুৱা দি শুকুৱা।
- ৫০। খেৰৰ শনি।
- ৫১। খেতিয়ক হলে ছমাহ ঘৰত,
ছমাহ পথাৰত।
- ৫২। খেৰডাল বান্ধিলে বুটাডাল দি বান্ধে।
- ৫৩। খোকা পতা।
- ৫৪। খোজত পকৱা মৰা।
- ৫৫। খোৱাৰ বোন্দা।
- ৫৬। খোৱাৰ পৰ্বত।
- ৫৭। খোৱাৰ খোজে প্ৰতি অপৰাধ।

- ৫৮। খোরা আবু, শোরা আবু ।
 ৫৯। খোজনীয়া ভকতব কিহব আটি-ঘুটি
 ৬০। খোবাব ঠেংহে খালত পবে ।
 ৬১। খোরাতে আগ, বণত পাচ ।
 ৬২। খোবাব আকৌ খবম ।
 ৬৩। খচ্‌মচ্‌কৈ কাটিছা গুরা ।
 তুমি বা আমার কি হোরা ॥
 ৬৪। খকুরাই পাত কাটিবলৈ যায় ।
 নিখকুরাই মাটিতে তিনি গবাহ খায় ॥
 ৬৫। খচি-খচি ধুলে চাউল,
 ওবনি ল'লো টানি ।
 কাব লগত কোন শোরে,
 গধূলি হলেহে জানি ॥
 ৬৬। খব বাক্কনৌ, খব বাড়নৌ,
 পৈয়েক লঘোনে যায় ।
 ওদা বাক্কনৌ, ওদা বাড়নৌ,
 পৈয়েকে তিনি সাঁজি খায় ॥
 ৬৭। খব হ'লে খবিয়াল, ওদা হলে ভাগে ।
 জুতিয়ে-বুদ্ধিয়ে পবিলে, সদৌতে লাগে ॥
 ৬৮। খব-খবৌ লালেকে* লঘোনে যায় ।
 লেহেবৌ লালেকে সাত সাঁজি খায় ॥
 (* লালেকে = গিবীয়েকে)
 ৬৯। খলুরাই নেবে খল ।
 উদফাই বোগত নাথাকে বল ॥
 ৭০। খপিয়াক নিদিবা ঠাই ।
 খপিয়াই লাবি-চাৰি খায় ॥

- ৭১ । খবো (?) গীয়া ফটা পাত্ৰ ।
 যুখ চাই বান্ধনী হাঁহে মাত্ৰ ॥
- ৭২ । খনিৰ (?) চিকণ লিখন ।
 থাপত চিকণ চিলন ॥
- ৭৩ । খব-পোৰা খকুৱা ।
 তেৰি-মেৰি লকুৱা ॥
- ৭৪ । খাই কাঁবশলা ডালত উঠিল ।
 মাজত কাঠীচেলেকাৰ মৰণ মিলিল ।
- ৭৫ । খাবলৈ পালে ভালা ।
 খাবলৈ নাপালে চালা ॥
- ৭৬ । খাই উঠি খাবৰ মন ।
 দেউ গণ নে বাৰুস গণ ॥
- ৭৭ । খাবৰ বেলিকা মই পোৱাতী হেঁচাই হেঁচাই দে ।
 কৰিবৰ বেলিকা মই গৰীয়া কিলাই টেঙনিয়াই নে ॥
- ৭৮ । খাই উঠিয়ে খাওঁ,
 পেটত তিনি মাঁজি খৰে ।
 জীৱত ভৰ দি উঠিব নোৱাৰোঁ,
 পেলাই মাৰে যেন কৰে ॥
- ৭৯ । খায় মহাৰাজ গুণ হব ।
 নাথায় মহাৰাজ ধৰমনো কলৈ যাব ॥
- ৮০ । খাই ল খাই ল নৌ লহুৰীলৈ যাওঁতে ।
 শুই ল শুই ল নৌ পো-জী পাওঁতে ॥
- ৮১ । খাব জানিলে খানেই চিৰা ।
 বহিব জানিলে মাটিয়েই পীৰা ॥
- ৮২ । খাই যাওঁ এখন, পেলাই যাওঁ এখন,
 খোপাত চাৰিখন শুকায়ে ।

নাথালেও নোৱাৰোঁ খোৱা মাহুহটো,

বহেবেকত তামোলটো ঢুকায় ॥

- ৮৩। খাই বৈ হলো শকত ।
কলৈ যোৱা কেঁহাই ভকত ॥
- ৮৪। খাবলৈ নাই কণটো ।
বৰসবাহলৈ মনটো ॥
- ৮৫। খাবলৈ লাগে দুধ-ভাত ।
খাব নোৱাৰিলে উৎপাত ॥
- ৮৬। খায়ো যাওঁ কেতুটি, লয়ো যাওঁ কেতুটি ।
আছি যেন পাওঁ কেতুটি ॥
- ৮৭। খাব নোৱাৰাৰ পাতত ৰৌ-বৰালি ।
শ্বাইৱয়াৰ পাতত কাঁইট ছুডালি ॥
- ৮৮। খালো যেন-তেন কৰি ।
উঠোঁ গাত ধৰি ॥
- ৮৯। খাবৰ পৰত সাত ভাই ।
কৰিবৰ পৰত কোনো নাই ॥
- ৯০। খাই উঠি খাবৰ মন ।
তাকে বোলে ৰান্ধস গণ ॥
- ৯১। খাবৰ ল'বৰ মন ।
ছাগোতেও ঝাঁজোৰে বন ॥
- ৯২। খাই অশলাগী আউনী পান ।
নেথালে নধৰে ৰাং ॥
- ৯৩। খাবলৈ নোহোৱাৰ পেট ডাঙৰ ।
পিজ্জিবলৈ নোহোৱাৰ কাঁকাল ডাঙৰ ॥
- ৯৪। খাবে-উছৰাই চুসাঁজি খাবা ।
বুঢ়াই-ঠেৰাই ছুহালি বাবা ॥

- ৯৫ । খাতী বহুতী জই ।
লগত মবতী যই ॥
- ৯৬ । খান্ন যি সিও ববা ।
খেদে যি সিও ববা ॥
- ৯৭ । খাবৰ পৰত মুম্বৰ,
হাগিবৰ পৰত মু'ববিবি ।
- ৯৮ । খাবলৈ দাম্-ভুম্ কৰিবলৈ গৰীয়া ।
পিঙ্কিবলৈ লাগে আঁচুৰলীয়া চুৰিয়া ॥
- ৯৯ । খা ভাত গৌফৰ জহত ।
পাত পেলাওঁতে পাবি গৌফৰ মহৎ ॥
- ১০০ । খাগবিজানৰ বঙাল ।
অপইতা বাঁহৰ তঙাল ॥
পুঠী মাছৰ পোৱালী ।
তয়ো এজনী ছোৱালী ॥
স'ৰা গছৰ মুঢ়া ।
তয়ো এটা ল'ৰা ॥
দত বগলী, বামত গছ ।
কিয় জোকাৰ আগিয়ানৰ সঁচ ।
- ১০১ । খাবলৈ ভাল লাগে নাই উপাৰ্জন ।
বহুত ধন আশা কৰোঁ নাই মূলধন ॥
পণ্ডিত বোলাব খোজোঁ বিজ্ঞানীৰ অতি ।
অন্তৰত নাই জ্ঞান ভকতিত মতি ॥
- ১০২ । খাবৰ মন গ'ল দোৱা ভজা চিৰা
কপালত নাছিলো সাধি ।
লবৰ মন গ'ল কেঁচবচা বিহা
হাতেৰে নহ'লো কাজী ॥

১০৩। খাবৰ মন গ'ল লালোৱা শিঙৰা
 বাছিবলৈ লাগিছে ঝিণ।
 যাবৰ মন গ'ল পিলিঙা ডেকালৈ
 কুলতে অলপ হীন ॥*

(*বিহগীত)

১০৪। খাইনো খাই থাকিলে হাবিয়াস নপলাই
 নাথালে হুগুচে ভোক।
 কিনো খায়ে যাবি বালিঘাটৰ বেঙেনা।
 দলিয়াই দি যাবি মোক ॥*

(*বিহগীত)

১০৫। খাবলৈ পালে মোৰ ডোম।
 খাবলৈ নাপালে চোৰ ডোম ॥

১০৬। খাৰ খোৱা জিভা।
 মাতে কিবা কিবা ॥

১০৭। খাবলৈতিক দেখি আগলৈতি হাঁহে।
 লহা লহা আগলৈতি তোকো লাগি আহে ॥

১০৮। খালি দালি গীতা।
 নাখালি নাদালি তিতা ॥

১০৯। খাত্ৰি-খুত্ৰা, উহ চাউল খেদেলা,
 খুদুখাই বিবেলী হাগে।
 ভিন্ধুকেই ভিক্ষা মাগে ॥

১১০। খাগৰি কাটি আহিছে ভাগৰি,
 দিছো চাং তলত পীৰা।
 ম'হৰ গাখীৰ বুলি দিছো গকৰ গাখীৰ
 বকুলবৰাধানৰ চিৰা ॥
 গা ধুই মহৰী গুৰু সেৱা কৰিলে,
 খাবলৈ নাপালে চিৰা।

চিবাৰে খঙতে মাৰি পঠিয়াইছে

গালৈ ডুখৰি পীৰা ॥

১১১। খাই চালে ক'ব পাৰি ভিতা নে মধুৰ।

বুলি চালে ক'ব পাৰি বাট কত দূৰ ॥

১১২। খাব নোৱাৰি আঁৰে চাউলৰ ভাত।

শুনিব নোৱাৰি ন চহকীৰ মাত ॥

১১৩। খাবলৈ নেপায় গেলা পুঠী।

তিবোতাই বিচাৰে হীৰাৰ আঙঠি ॥

১১৪। খাটে খটায় বান্ধে গাঁটি।

তাৰ অৰ্দ্ধেক মূৰত জাপি ॥

ঘৰত বহি সোধয় কথা।

সেই কৃষি সমূলি বৃথা ॥

১১৫। খাটিব নুপতিব পাশ।

বেহা কৰিব লোকৰ শাস ॥

বিহা কৰিব এক মূলদৰী।

স্মৰণ কৰিব কেৱলে হৰি ॥

১১৬। খাটাথুটা মজুমখা মুখে চাপ ডাঢ়ি।

বেহাৰ ভঞ্জে যাহিব গুৱাহাটী বাৰী ॥*

(* অসম বুৰঞ্জী)

১১৭। (আঁঠৈ দেহি ।) খাওঁ চিকাচন্দা,

পিছেঁ ধোবাই ধোৱা,

গা হল তিঁয়ছৰ জালি।

১১৮। খুজি আনি কৰিবা দান।

ভেছে পাৰা বৈকুণ্ঠত স্থান ॥

১১৯। খুজি আনি বিলাই খায়।

হাতে হাতে স্বৰ্গ পায় ॥

- ১২০। খুৱাইছে হাতী ফেন।
শুকাইছে মাখি যেন ॥
- ১২১। খুৱাই-বুৱাই কোলাত ল'ম, তেওঁ বুলিব 'তাই'।
মাৰি-ধৰি বাটত থ'ম, তেওঁ বুলিব 'আই' ॥
- ১২২। খুটা পচিলে ঘৰ পৰে।
আমুস টুটিলে মাছুহ যৰে ॥
- ১২৩। খুচুখুচাই পালাক এক দোণ।
একে হানে সাত দোণ ॥
- ১২৪। খুচুৰ-মুচুৰ খানা গাঁতা*।
কলৈ যোৱা শিয়ালী আতা ॥*

(* গাঁতা = গাঁত, * সাধু)

- ১২৫। খুৰাই পেলোৱা ডাঢ়ি, ঠাই সৰা জাবৰ।
ৰেবৰ আগৰ ফটাকানি তাত কিহৰ সাদৰ ॥
- ১২৬। খুজি থালে সৰ্বহ পায়।
চুৰ কৰিলে কটা যায় ॥*

(* ভকতীয়া)

- ১২৭। খেতিৰ কৰিবা বাও।
বাণিজ্যৰ কৰিবা নাও ॥
- ১২৮। খেনোক দেখি বাঞ্চে-বাঢ়ে।
খেনোক দেখি ছুৱাৰ বাঞ্চে ॥
- ১২৯। খেনোৱে দিয়ে উচটাই, খেনোৱে দিয়ে ভুলি।
পাচিয়ে পাচিয়ে ধন ভৰে বজা হুওঁ বুলি ॥
- ১৩০। খেদেলাৰ হাতে-পাগে খাবি।
অ-খেদেলাৰ ছুৱাৰ মুখকে নাযাবি ॥
- ১৩১। খেতিক পৰবাস কৰিব লাগিব, চাপিব গৃহত।
পুত্ৰক পৰবাস কৰিব লাগিব, জিনিব বণত।
ভাৰ্য্যাক পৰবাস কৰিব লাগিব বৃদ্ধ কালত ॥

- ১০২ । খেব পুৰি ভুমাংল জুই ।
বেঙেনা থাকিল ঠেবেহা জুই ॥
- ১০৩ । খোজত ধীৰ, কথাত ধিৰ ।
তেওঁক জানিবা মহাবীৰ ॥
- ১০৪ । খোজোঁ খাবনী, দিয়ে লোণ ।
এনে উভতিত থাকে কোন ॥
- ১০৫ । খোপা সক, খোপা ডাঙৰ, খোপাতে ম'কলা ।
খোপা দেখি মোহ গ'ল হাজাৰী বকলা ॥
- ১০৬ । খোজনীয়া লাই, চকত চৰ্চায় ।
নিজৰ বাৰীৰ লাই, চকত গৰ্গৰায় ॥
- ১০৭ । খোবাক দিবা লাঠি ।
কণাক দিবা কাটি ।

গ

- ১ । গজা যাত্ৰা ।
- ২ । গজা জলেবে গজা পূজা ।
- ৩ । গছৰ পাত লগে নসবে ।
- ৪ । গবখীয়া খেমালি কথা ।
- ৫ । গবখীয়া চাই গক ।
- ৬ । গবখীয়াৰ মেল ।
- ৭ । গবগঞা মিডিব ।
- ৮ । গকখোজৰ পানীলৈ ভয় কথা ।
- ৯ । গঁড়-সিজোৱা দিয়া ।
- ১০ । গক চুব কবি পদা ধৰিবলৈ লাজ ।
- ১১ । গকখোজৰ পানী ।

- ১২ । গকখুণ্ডা মহাজন ।
 ১৩ । গলধন ধৰা ম'হ ।
 ১৪ । গজমূৰ্থ ।
 ১৫ । গজহস্তী ।
 ১৬ । গঁড়ে নেখায়, চেলেকি হাড় উলিয়ায় ।
 ১৭ । গছৰ গুটি খাবা নাম নকৰা ॥
 ১৮ । গছত তুলি গুৰি কটা ।
 ১৯ । গছ লবিলেও গুৰি নলবে ।
 ২০ । গছৰ সূথেই পখীৰ সূখ ।
 ২১ । গৰীয়াক কাণ কলেই, মৰিয়াক ধান কলেই ।
 ২২ । গক মৰিল পোক সৰিল ।
 ২৩ । গছ নোহোৱা দেশত এবাই বৰ বৃক্ষ ।
 ২৪ । গগকে গণিলে, তললৈকে মনিলে ।
 ২৫ । গপে সিদ্ধি তপে সিদ্ধি ।
 ২৬ । গগকেও কৈছে মনেও ধৰিছে ।
 ২৭ । গক বিচৰাদি বিচৰা ।
 ২৮ । গক মাৰি গজা স্নান কৰা ।
 ২৯ । গক মাৰি জোতা দান ।
 ৩০ । গডগু শোচনা নাস্তি ।
 ৩১ । গক চৰোৱা, পইতা খোৱা ।
 ৩২ । গড়গঞা কটাৰীৰ ডাবেও কাটে ।
 ৩৩ । গড়গাওঁ, কথা শুনি ডল যাওঁ ।
 ৩৪ । গড়গঞা হাতী, টিকায়ো নকৰে কাতি ।
 ৩৫ । গকৰে গু খালে বুলি ধোবাই গু নেখায় ।
 ৩৬ । গজ-কছপৰ যুদ্ধ ।
 ৩৭ । গজমাদন পৰ্ব্বত ।
 ৩৮ । গকড়ৰ আগে দৰ্প হবয় সৰ্পৰ ॥ (* বাৰায়ণ)

- ৩৯ । গলৰ মণি ।
 ৪০ । গলগ্ৰহ ।
 ৪১ । গঁড়ৰ ছাল ।
 ৪২ । গৰ্জ্জন আছে বৰ্ষণ নাই ।
 ৪৩ । গছত ফুল ত্ৰীকৃষ্ণায়ৈ নমঃ ।
 ৪৪ । গছতকৈ গুটি ডাঙৰ ।
 ৪৫ । গছৰ ফুল মাথাৰ চুল ।
 ৪৬ । গছে ফলৰ ভৰ ধৰেনে,

ফলে গছৰ স্তৰ ধৰে ?

- ৪৭ । গাঁতৰ এন্দুৰ ।
 ৪৮ । গা গুৱাহাটীয়া হোৱা ।
 ৪৯ । গা জৰ্জৰীয়া লগা ।
 ৫০ । গা ঘেলোৱা ।
 ৫১ । গা কুট্-কুটোৱা ।
 ৫২ । গা বাইজাই কৰা ।
 ৫৩ । গা বজ্জিত্ বজ্জিত্ কৰা ।
 ৫৪ । গাত জুই জলা ।
 ৫৫ । গাত পাখি গজা ।
 ৫৬ । গাত বিহ লগা ।
 ৫৭ । গাত বিহ কাঁড় লগা ।
 ৫৮ । গাত গোসাঁই নাইকিয়া হোৱা ।
 ৫৯ । গাৰ মজ্জহেই শত্ৰু ।
 ৬০ । গাই-বাই চোৱা ।
 ৬১ । গাখীৰে গুড়ে সনা ।
 ৬২ । গান্ধী মাৰি হাত গোছোৱা ।
 ৬৩ । গায়নৰ ঘেটা ।
 ৬৪ । গাহৰি গঁবাল ।

- ৬৫। গালিতে কুকুৰপিটা কৰা।
 ৬৬। গাব নোমেই শত্ৰু।
 ৬৭। গাখীৰ খাই ভাগবক নেভাগবক,
 লাঠি খায়ে ভাগৱিজ।
 ৬৮। গায়ে গুৱালে এক।
 ৬৯। গাই গক বায়, বড়াললী চায়।
 ৭০। গাছে গেছেলা, ছকুৰি টেকেলা।
 ৭১। গালি, যায় আলি আলি।
 ৭২। গাৱঁৰ নে মাৱঁৰ।
 ৭৩। গাৱঁৰ হলেই মাৱঁৰ।
 ৭৪। গাইগোটা পেটে ভঁড়াল।
 ৭৫। গা গোন্ধোৱা।
 ৭৬। গাৰ গোন্ধত সাতখন বিলৰ মাছ মৰা।
 ৭৭। গাৰ ফালে পৰপালি দিয়া।
 ৭৮। গাখীৰ খুৱাই কালসাপ পোহা।
 ৭৯। গাখীৰে মাটি চুলেগৈ।*

(* সাধুৰূপা)

- ৮০। গাখা পিটি বোঁৰা কৰা।
 ৮১। গাত জৰ উঠা।
 ৮২। গাত হাত দি কোৱা।
 ৮৩। গাৱঁই নাই, ডাৰ আকৌ সীমা।
 ৮৪। গাই গুৱালৰ সখক।
 ৮৫। গাখীৰতে ম'হৰ থুটি, সালহতে হাত।
 ৮৬। গায়নৰ ঘৰৰ কুকুৰেও বাপ টানে।
 ৮৭। গায়নৰ ঘৰৰ বোন্দায়েও বাপ টানে।
 ৮৮। গাখীৰতকৈ গুৰুলা, তাকে বোলে কুটীয়া।
 ৮৯। গুৰুঘৰৰ ঘেটা।

- ৯০। শুড় চেলেকোরা ।
 ৯১। শুণরতী বাধা ।
 ৯২। শুণরতী ভাৰ্য্যা ।
 ৯৩। শুৰিত গোবৰ দিয়া ।
 ৯৪। শুকএৰা ভক্তি ।
 ৯৫। শুকবাক্যৰ ভিতৰ ।
 ৯৬। শুৱকে খায়, পাদকে ঘিণায় ।
 ৯৭। শুটি নোহোৱা গহত বান্ধৰো হুঠে ।
 ৯৮। শুটি লগা গছে বিস্তাৱন্ত মাতুহে সন্মান ।
 ৯৯। শু খুচৰিলে বেছিকৈহে গোন্ধাৱ ।
 ১০০। শুক-গোসাঁই নাইকিয়া ।
 ১০১। শুক-গোসাঁইৰ অস্তব ।
 ১০২। শুক-ভকতৰ অস্তব ।
 ১০৩। শুক-ভকতৰ আঁৰ ।
 ১০৪। শুত চাউল তিয়াই খোৱা ।
 ১০৫। শুত কোব মাৰিলে গাতহে ছিটিকনি পৰে ।
 ১০৬। শুক উপদেশে আপোনাত হস্তে নোপজে কৃষ্ণত মতি ।*

(* কীৰ্ত্তন)

- ১০৭। শুড়ৰ গোন্ধ পালেই পিপৰা আছে ।
 ১০৮। শুৰি কাটি আগড পানী ঢলা ।
 ১০৯। শুৰিতে কেণা ।
 ১১০। শু চেবেলিওৱা, হাপে ছুৰি বনত, কোবৰ কাণ কটা ।
 ১১১। শুৰি কটা গছ ।
 ১১২। গৃহস্থৰো একদিন, বহুৱাৰো এক দিন ।
 ১১৩। গৈব নসৰাঙ্গনা ।
 ১১৪। গেলাবন্ত চেঙা ডেল দিয়া ।

- ১১৫। গেলাত টেঙা দিয়া।
- ১১৬। গোৱে-পোৱে তল যোৱা কথা।
- ১১৭। গোঁসানী লম্বা।
- ১১৮। গোম সাপৰ কণী অনা।
- ১১৯। গোঁজেই গজালি হোৱা।
- ১২০। গোপাল, আটাইবে একো পাল।
- ১২১। গোৰ মাৰি গজাত পেলোৱা।
- ১২২। গোত্ৰৰ গালি।
- ১২৩। গোজা-তাপলি দিয়া।
- ১২৪। গোঁৱাৰ গোবিন্দ।
- ১২৫। গোলাপ ফুলত কাঁইট।
- ১২৬। গোকুলৰ বাঁড়।
- ১২৭। গোকুলৰ গোঁসাই।
- ১২৮। গোহালিৰ গৰুৱে বাৰীৰ বাঁহে বাহি নাহে।
- ১২৯। গোঁফত তাও দিয়া।
- ১৩০। গ্ৰাহ-গজেন্দ্ৰৰ যুদ্ধ।
- ১৩১। গৰুৰ আগত টোকাৰি ৰায়।
লিং জোকাৰি বাঁহ খায়॥
- ১৩২। গৰু আনিবা ৰিংটিউয়াৰ।
ছোৱালী আনিবা দিনটিয়াৰ॥
- ১৩৩। গৰু আনিবা ৰিঙৰ বাটত।
ছোৱালী দিবা দিনৰ বাটত॥
- ১৩৪। গছ মध्ये তামোল খুকি, লতা মध्ये পাণ।
সভা মध्ये সভাসদে লয় হৰিনাম॥
- ১৩৫। গধূলিৰ অতিথি সান্ধাং দামোদৰ।
যি নোসোধে সি গুৰু ভকুতৰ অন্তৰ॥

- ১৩৬। গড়গাৱঁৰ লিহল বাট।
 যুটাকো নমনি, ডেকাকো নমনি, (নিচিনি)
 হাতে পতি লাখুটি পাট ॥
- ১৩৭। গছত কঠাল ঠুঠত তেল।
 নৌ খাওঁতেই চেলবেল ॥
- ১৩৮। গজমূৰী গাই।
 পৰব নেপালে নিজৰে খায় ॥
- ১৩৯। গৰুৰ বাছা উলটি নাচা।
 মানুহৰ বাছা মলত পচা ॥
- ১৪০। গধূলিতে আনিলো ছকুৰি ভৰি।
 পুৱালৈ মৰিল চপৰা খহি ॥
- ১৪১। গৰু নষ্ট হয় পৰব ঘৰত থ'লে।
 খেতি নষ্ট হয় মাছে বাট ল'লে ॥
- ১৪২। গৰু মৰে এবালত।
 মানুহ মৰে সজালত ॥
- ১৪৩। গৰু মৰে লতাত লাগি।
 মানুহ মৰে কথাত লাগি ॥
- ১৪৪। গৰুৰ চেলেকা-চেলেকী,
 মানুহৰ খোৱা-লোৱা।
- ১৪৫। গৰুড়ে ই পৰ্বতৰ পৰা সি পৰ্বতলৈ উৰাও কৰে,
 টিপটীয়ে ইডালি-সিডালি কৰে।
- ১৪৬। গছো নাই, পাতো নাই।
 লোণৰ সমান দোৱাদো নাই ॥
- ১৪৭। গছত উঠি চাৰি।
 ৰাইজ বেদি যায়, সেই পিনে যাৰি ॥
- ১৪৮। গৰু মৰে ঘূৰি।
 মানুহ মৰে কুৰি ॥

- ১৪৯। গণক দেউৰ জোলোঙা দেখিছাছে সৰু।
চাউল ধৰে, চক ধৰে, আক ধৰে গৰু ॥
- ১৫০। গঁতাত বাজবাট পালে।
গোৰ মাৰি গজাত পেলালে ॥
- ১৫১। গৰু কিনিবা উদ্ধাত।
গৰু কিনিবা দুৰ্দ্ধাত ॥
গৰু কিনিবা নিফুল বগা।
তেওঁ যদি হয় দগা, তাৰ হ'ম মই লগা ॥
- ১৫২। গধূলি বজাবৰ পাভ মাছ কিনিলো,
খৰিচা টেঙা দি বান্ধোঁ।
খাবৰ সময়ত তোলৈ মনত পৰে,
পাতত বহিলে কান্দোঁ ॥*

(* বিহগীত)

- ১৫৩। গছকত গেলিলে মখনা-মাখুন্দী,
নিগনিযে ভেটিলে বাট।
ঢোলৰ মাৰি বাজে তিখিটি খিটু তাওঁ
ঢোলৰ মুখত নাই মাত ॥
- ১৫৪। গ'লিত* আছে কপিলী গাই।
সেই গিৰেভনী* ছাৰিত থায় ॥
ঘৰত সোমাইছে কঠালৰ শিয়া।
মই শেতে কৰিম কিয়া ॥

(* গ'লিত = গোহালিত)

(* গিৰেভনী = গিৰিহীন)

- ১৫৫। গপত মৰিলে পজহন্তী, কোকাৰত মৰিল গোম্ব।
শ খাওঁতে শগুণ মৰিল, জাঁজোৰত মৰিল ডোম ॥*

(* সাধুকণা)

- ১৫৬ । গক কিনিবা নীল নেজা ।
মৈত উঠিবা নহৈ কুজা ।
- ১৫৭ । গক কিনিবা চিকুণ জালি ।
তুই চাৰি ছয় দস্তীয়া জালি ॥
হবিণৰ সন্মুখ যাব কাণ ।
সেই বলধক বিচাৰি আন ॥
- ১৫৮ । গয়া প্রয়াগ বাবাণসী যায় ।
গঙ্গাব স্থানত সবাকৈ পায় ॥
- ১৫৯ । গবখীয়া যদি পানৈ (?) খুব ।
বাণমুৱা হলে তেজিবা দূৰ ॥
বিচা নেজীয়া কলীয়া চুট ।
কিনিবা বলদ বিচাৰি গোট ॥
- ১৬০ । গক কিন যদি চিত পাখৰ ।
তাক মেলিয়ো একে আখৰ (?) ॥
টকা নেজা ঠটবি চুটি ।
সেইটো জানিবা গবীয়া গুটি ॥
- ১৬১ । গবখীয়াই পিয়ে পানী ।
গোমচকৰিয়াক দ্বৰলৈ নানি ॥
জালজুখীয়াই বয় হাল ।
ভাতে নাটে সৰ্ব্ব কাল ॥
- ১৬২ । গক ভালে হাল ।
নাঙল ভালে কাল ॥
- ১৬৩ । গহব ডালত নিয়া গকক চৰায় ।
ম'হব পিঠিড হস্তী চৰিয়া যুবয় ॥

(* ভকতীয়া)

- ১৬৪ । গহত উঠা মনে ।
ললা হোৱা কবে ।

১৬৫। গহব ডালত পৰি কপোটি মাতয়।
জাকে জাকে শিলগুটি পাৰ হৈ যায় ॥*

(* ভকতীয়া)২

১৬৬। গহব আগত আনি হালক জুৰিলা।
তেতিয়াহে নদীসব স্বৰ্গক চলিলা ॥*

(* ভকতীয়া)২

১৬৭। গলত ঘা যাৰ সি কয় ভৰিম।
ঐঠুত ঘা যাৰ সি কয় মৰিম ॥
১৬৮। গহব আগত চকু বঢ়ায় খুঁটি মাৰি।
ভাত সিজ্জাই ভকতক খুঁয়াই শাবী-শাবী ॥*

(* ভকতীয়া)১

১৬৯। গবীয়াৰ গক মৰিয়াই যায়।
তাৰ কোনে (কি) আগ-গুৰি চায় ॥
১৭০। গধূলিতে সাত হাল বায়।
পুৱা হলে এহালো নাই ॥
১৭১। গড় বান্ধি যুঁজিলে বখী।
গড় নবন্ধাকৈ যুঁজিলেহে মহাবখী ॥*

(* চৰিত পুৰি)

১৭২। গড়গঞা মিতিবৰ ভাও।
মুখে বোলে থাক থাক,
ভৰিবে হেটোকে নাও ॥
১৭৩। গড়গাৱঁৰ পিছল বাট।
চকৰাকো নিচিনি, চকৰীকো নিচিনি,
ঢোল যেন ঢোল যেন পেট ॥
১৭৪। গড়গঞা তিব্বী, গাত নাই চিৰি।
জোকাজোকে আঁৰি যায় পিডলৰ বিৰি ॥৬

- ১৭৫ । গালো নাম গ'ল উৰি ।
তাৰ নাই আগ-গুৰি ॥
- ১৭৬ । গাত নাই ছাল-বাকলি ।
মদ খায় তিন টেকেলি ॥
- ১৭৭ । গাত নাই কাপোৰ-কানি ।
চুতীয়া শালিকাই লৈ যায় টানি ॥
- ১৭৮ । গাখীৰৰ গোন্ধেৰে খাবা ।
মিতিবৰ গোন্ধেৰে যাবা ॥
- ১৭৯ । গাঁত চাই পাতিবা হাত ।
খাবা প্ৰবাসত ভাত ॥
- ১৮০ । গাখীৰৰ নামে পানীকে খাবা ।
দোলাৰ নামে শিকিয়াতে যাবা ।
- ১৮১ । গা সুখী পেটে সুখী ।
থাক বলধা চাঙত উঠি ॥
- ১৮২ । গালি দি গালি খায় ।
নামাভিলে একো নাই ॥
- ১৮৩ । গাখীৰ খোৱা সাৰে ।
চুঙা চোৱা পৰে ॥
- ১৮৪ । গাখীৰ খাব যি ।
চুঙাও ধুব সি ॥
- ১৮৫ । গাই-গাৰি শকত ।
এফেৰিও বল নাই বান্দীৰ বকত ॥
- ১৮৬ । গাঁঠিত নাই ধন ।
মন যায় ঘনে-ঘন ॥
(গাঁঠিত নাই ধন ।
কি হব কৰিলে মন) ॥

- ১৮৭। গাই গুৱালে সন্মতি হ'লে,
এক আঠ পানীডো ছব (ছহিব) পাৰি ।
- ১৮৮। গাব নেপায় গম-গতি ।
জালুক বুলি গাল মাৰিলে টিকলটিব গুটি ॥৩
- ১৮৯। গালো বালো খোলাকটিব ভাল ।
অৰিহণা দিলে মাহচাউল গাল ॥
- ১৯০। গাভকৰে বিচাবে দৰা ।
বায়ুণে বিচাবে মৰা ॥
- ১৯১। গাইটিহে মৰি ।
পোৱালিটি পাখৰী ॥
- ১৯২। গাটো দেখিলেও ভাল ।
উঠি জুইকুৰা জাল ॥
- ১৯৩। গাত নাই বল ।
নাও সোমাইছে জোপাৰ তল ॥
- ১৯৪। গাই চাবা গধূলি, বোৱা চাবা পুৱা ।
মাহ মাৰোতে ছোৱালী চাবা কোন কেনেকুৱা ॥৩
- ১৯৫। গাহৰিয়ে মাটি খান্দিও নেপায় ।
শিয়ালে খোজ পেলায়ে পায় ॥
- ১৯৬। গাভক কালতে আছিলো এজমী,
ভুকুত ভাঙিছিলো বেল ।
কেঁচা সবিন্নহ মুঠিত চেপামাৰি
মুখত ধিহিছিলো তেল ॥
- ১৯৭। গাইৰ বৰ্জিত ওলম বাহী ।
তিবোতা বৰ্জিত ঘনে তোলে হাঁহি ॥
আসনৰ বৰ্জিত তিনি খুৰা ।
বিপ্ৰৰ বৰ্জিত যদি খায় সুৰা ॥

- ১৯৮। গালৈ চালে নেখায় ঢাকিযুটি,
গেঙ্কেলীনাকী ঐ, ধপাত হোঁপাচেবেক খা।
- ১৯৯। গা ক'লা হ'ল, জাঁজী নৈৰ পানী;
কাপোৰ ক'লা হ'ল মলি।
ভোমাবে বেজাবত দেহা ক'লা পৰে
ষমেও নিনিয়ে মাৰি* ॥

(* বিহগীত)

- ২০০। গাঁতৰ ধন, পাতৰ (কিতাপৰ) বোল।
বাঁহৰ আগত ওলোমা ভোল ॥
- ২০১। গাঁঠিৰ গুৱা-পান খাবা।
নিজৰ খালৰ থলিহা পুগী,
মজিয়াত দিব লুটিয়ালুটি,
ছমাহলৈ শুকতি-খুলি, ছমাহলৈ খাবা ॥
- ২০২। গাওঁহাৰা ধৰাই কাটি,
গাওঁবুঢ়াৰ মাথাই ছাতি।
স্বৰ্গদেউৰ উপৰে বোঙাই চুটি **

(* সাধুকথা)

- ২০৩। গাব মলি ধুলে যায়।
মনৰ মলি লগত যায় ॥
- ২০৪। গাওঁতে গাওঁতে গায়ন।
বাওঁতে বাওঁতে বায়ন ॥
- ২০৫। গাত আছে গোৰ*।
লোকৰ কৰে সোধ* ॥
- ২০৬। গাঁবে* নজানে আখান-খান।
সাধে* নজানে গৃহস্থৰ মান ॥
বিড়লীয়ে নজানে মগনীয়া।
যৰে নজানে একুটীয়া ॥

(*গাঁব=কোঁহা। *সাধে=বি বাখ সাধিবলৈ আছে)

২০৭। গাৱঁৰ বলধ, নিকটৰ ভুঁই।
 ইহাক নেৰিবা জানস্তা হুই ॥
 যুজাক বিচাৰি কিনিবা গাই।
 ঘৰযুৱা পাচ ডাঙৰ চাই ॥

২০৮। গাও ভাই গাও।
 আনে খায় ডাৰ নাৰিকল,
 মাধবে খায় লাও ॥*

(* ভকতীয়া)

২০৯। গাঁতৰ ভিতৰত কাকৰা মৰে
 স্বৰ্গৰ অমুজ (অমুচ ?) বৰ।
 ডালৰ বগলী নিৰামুহি খায়,
 পণ্ডিতে খালে চৰ ॥*

(* ভকতীয়া)

২১০। গাখীৰৰ ধন চৰত,
 পাণৰ ধন লৰত।
 ধানৰ ধন ঘৰত ॥

২১১। গাহৰিয়ে বিয়া কৰায় কুলিৰ জীয়াৰী।
 তাকে দেখি কাউৰীয়ে মাতে বঙ্গ কৰি ॥*

(* ভকতীয়া)

২১২। গায়ন নতৰে বায়ন নতৰে, নতৰে ভাগবটা।
 দেউৰী নতৰে, ভঁৰালী নতৰে, নতৰে হাতীমতা ॥

২১৩। গিৰীহঁত মৰে খৰলি খাই।
 চোৰে নিয়ে লফা দাই ॥

২১৪। গিৰীয়েকে বোলে ভোক্-ভোক্।
 মৈগীয়েকে বোলে পুৱা-গধূলি একে সাজে হোক ॥

২১৫। গিৰীকৰে ধানে। গিৰীকৰে পাণে ॥

- ২১৬ । গিৰিহঁত নোহোৱা গৰু ।
ঢাকন নোহোৱা চক ॥
- ২১৭ । গিৰেডেনী (গিৰিহঁতনী) ভাঙে কাঁহী ।
ঘৰতে ব'ল হাঁহি ॥
- ২১৮ । গিৰীয়েকে ভক্তি গায়,
ঘৈণীয়েকে চাউল চোবায় ।
সেই ভক্তি অথলৈ যায় ॥
- ২১৯ । গীদে খায়, মুখে হাগে সোণৰ পুতলি ।
আপোনাৰ তিৰীকলৈ ফুৰে শিৰে তুলি ॥*

(* ভকতীয়া)

- ২২০ । গুৰু-গোসাঁই নমনা বৰা ।
স্বৰগ পৰি মৰা আঠিমা কলা ॥
- ২২১ । গুৰুতকৈ শিষ্য সিয়ান ।
খুচৰি খুচৰি লয় জ্ঞান ॥
- ২২২ । গুৰি পকৱাৰ অলপ পানীয়েই (বৰষুণেই) বান ।
সোলা মুখত এচৰ সহাই টান ॥
- ২২৩ । গুৰিত কাটে আগত পানী ঢালে ।
গছে বোলে মোক বৰ প্ৰাতিপাল কৰে ॥
- ২২৪ । গুৰুতো নেলাগিলি অ' বুঢ়া জিকা,
ভকততো নেলাগিলি অ' বুঢ়া জিকা,
ভিতৰি বান্ধিলি জাল ।
- ২২৫ । গুৰুপদ সেৱা, অতিথি পূজে ।
চিৰকাল নাৰী যুবক ভুঞ্জে ॥
- ২২৬ । গুৰুকো মাৰিবা ভকতক মাৰিবা
মাৰিবা সোদৰৰ ভাই ।
লগৰ সঙ্গ-ভকতক মৰিয়াই মাৰিবা
তেহে পাবা বৈকুণ্ঠ ঠাই ॥*

(* ভকতীয়া)

୨୨୧ । ଶୁକତ ଆହେ ଶୁକତ ଯାୟ ।
ଅପବେ ଆର୍ଜ୍ଜେ ଅପବେ ଧାୟ ॥*

(* ଡକତୀୟା)

୨୨୮ । ଶୁକରେ ଦିଅେ ମାଟି ।
ଶିଷ୍ଟେ ଧବେ ଐତି ॥*

(* ଡକତୀୟା)

୨୨୯ । ଶୁବି କଟା ଆଗ ଧବା ।
ସାୟ ଶୁମ୍ ଶୁମ୍‌କେ ନାହବ ବବା ॥*

(* ଡକତୀୟା । ମାଧବୋ ହର)

୨୩୦ । ଗୃହ ଦାନେ ପାୟ ନାବୀ ହୁନ୍ଦରୀ ।
କନ୍ୟା ଦାନେ ପାୟ ହିନ୍ଦ୍ରବ ପୁରୀ ॥

୨୩୧ । ଗୃହିଣୀ ହୁୟା ବୋଲୟ କଠୋର ।
ଆୟ ହୁବୁଞ୍ଜି ବାୟ କବେ ପ୍ରଚୁର ॥
ଓଲାହି ଗୈୟା ନାହେ ସକାଳେ ।
ତାହିକ ହୁଷ୍ଟା ଶ୍ରୀ ବୋଲେ ସକାଳେ ॥

୨୩୨ । ଗୃହିଣୀର ଆଉଲ-ବାଉଲ କେଶ ।
କନ୍ଦଳ କବେ ବିପରୀତ ବେଶ ॥
କନ୍ଦଳ ଶୁନିଲେ ବାହିରକ ଯାୟ ।
ନାଚ-ଗୀତ ଶୁନିଲେ ସଦ୍‌ବେ ଧାୟ ॥
ସେହି ଶ୍ରୀ ସମେ ଯି କବେ ବାସ ।
ତାର ନାହିଁ ଜୀରନତ ଆଶ ॥

୨୩୩ । ଗେଙ୍କେଲା ଯୁଧଧନ ଗାଧୀବେବେ ଘୋରେ ।
ବିକାଳଭଣ୍ଡା ବିଢ଼ଳୀ ମଣିକୂଟତ ଶୋରେ ॥
ବୋଲେ, ଆହିହେ ଚନ୍ଦ୍ରଲେ ନେମେଲି ପାଓ ।
ଡାବିଓ ଡାଢ଼ି, ଚନ୍ଦ୍ରଓ ନେପାଓ ॥

২৩৪ । গোট পাইকে সাজত বৌ মাছ খায়,
বাঘনেজী ঠাণ্ডা পাৰি বহে ।*

(* বুৰঞ্জীৰ পৰা)

২৩৫ । গোহাঁয়নী আপুনি গোবৰ লদি লদি কৰক,
মই শোকোতাৰ হাড় ভাঙেঁ ।

২৩৬ । গোন্ধ তেলৰ টেকেলি,
নমাই দে ফেদেলী,
খৰে-খোৱা পৈয়েৰে হাঁহক ।

২৩৭ । গোন্ধাইছে গা, তেহেলৈকে যা ।
টোল যেন পেটত মূদঙ্গটো বা ॥

২৩৮ । গোবিন্দৰ নাতি ।
আগে খায় চিৰা, পিচে সোধে জাতি ॥

২৩৯ । গো হ'ল গৰীয়া, পো হ'ল চোৰ ।
জী হ'ল নাচনী (বান্দৰী), মৰণ হ'ল মোৰ ॥

২৪০ । গো চিকুণ পৰৰ ।
পো চিকুণ ঘৰৰ ॥

২৪১ । গোসাঁই হেঙেৰা, চৰণ পথৰা,
কথাৰ নাজানে গোড় ।
শুক্লভি পাতত সুরগা নাবান্ধি
মজয় সংসাৰ ঘোৰ ॥*

(* ভকতীয়া)

২৪২ । গোৰ কটা গছৰ আগত পানী দিবা ।
তেবেসে ফুলগোটা খাবলৈ পাবা ॥*

(* ভকতীয়া)

২৪৩ । গোবৰ খুঁটি সচলু কাঠ ।
সেকিলে নাৰী নোহে অনাথ ॥

ঘ

- ১। ষঁবিয়ালপৰ দিয়া।
- ২। ঘৰ গুচাই বাঁহতল কৰা।
- ৩। ঘৰ-পতা ককা।
- ৪। ঘৰৰ খাই বনৰ ম'হ খেলা।
- ৫। ঘনাই খুটিলে শিঙৰাও মাছ।
- ৬। ষঁহি থাকিলে শিলো ক্ষয় যায়।
- ৭। ঘৰত চাউল নাই, গাৱঁতো একাদশী।
- ৮। ঘৰ্চিৰিকাই ৰাজহংসৰ খোজ ধৰা।
- ৯। ঘৰৰ ল'ৰা ঘৰলৈ অহা।
- ১০। ঘৰৰ লক্ষ্য বিভীষণ (ঘৰ-বিভীষণ)।
- ১১। ঘৰ চাই বৰ।
- ১২। ঘৰজোঁৱাই।
- ১৩। ঘৰ চাই দিওঁ বুলি খেৰ দলিয়াবলৈও নাহে।
- ১৪। ঘৰকে লাৰি বাফে, তেওঁ চুৱাপাত নেপেলায়।
- ১৫। ঘৰেই পৰ, পৰেই ঘৰ।
- ১৬। ঘৰ বুঢ়া কৰে মুখে, মাজুহ বুঢ়া কৰে গৌকে।
- ১৭। ঘৰতে শকত, কেলেই লাগিছে পৰৰ ভকত।
- ১৮। ঘৰৰ বুঢ়া, পথাৰৰ মুঢ়া।
- ১৯। ঘৰৰ বুঢ়া, জুহালৰ মুঢ়া।
- ২০। ঘাটৰ চেলেকনা।
- ২১। ঘাই শাক মৰলীয়া।
- ২২। ঘাটৰ জল, বাটৰ দুৰৰি।
- ২৩। ঘাটৰ জল ঘাটে সোধোৱা।

- ২৪। যা শুকাই, কথা ছুতকাই।
 ২৫। জ্ঞানেৰ অৰ্দ্ধ ভোজনম্।
 ২৬। ঘিঁউৰ চকুত হাত দি অহা।
 ২৭। মূণে খোৱা খুঁটা।
 ২৮। মূণাক্ষৰেও নজনা।
 ২৯। ঘোঁৰা শিঙৰ কঁৰীয়া পিছোৱা।
 ৩০। ঘোঁৰা-বাগৰ দিয়া।
 ৩১। ঘোচাম্বৰ জৰী।
 ৩২। ঘোঁৰা-বহুৱালী পঢ়া।
 ৩৩। ঘোঁৰা নৌ ঘটোতেই চাবুক ঘটা।
 ৩৪। ঘোঁৰা দেখি ঘোঁৰা।
 ৩৫। ঘোঁৰাৰ ডিমা।
 ৩৬। ঘোঁৰ কলিকাল।
 ৩৭। ঘৰত নাই কণটো, বৰসবাহলৈ মনটো।
 ৩৮। ঘৰতো নাছিলো খাই, ইয়াতো পাবলৈ নাই।
 ৩৯। ঘৰস্থি পিহস্থি খুৰা মাৰ্জ্জস্থি।
 তুমি কি কৰিছা আমি তাক জানস্থি ॥*

(* সাধুকথা)

- ৪০। ঘৰৰ দ্বৈশী লৰাইউৰ মাক।
 ভোমাক নুশুধি নুখিমনো কাক ॥
 ৪১। ঘৰৰ ভিতৰত একোটি গক
 তাক দিছিলো এবাল।
 আবেলি-বেলিকা বতাহ জাক মাৰিলে
 সিও লৰ মাৰি পলাল ॥
 ৪২। ঘৰ চাবলৈ জৰী।
 বিয়া চাবলৈ কড়ি ॥

- ৪৩ । ঘনমূৰী আছ ।
ভলমূৰী শাহু ॥
- ৪৪ । ঘনাই দিবা আলি, তাত দিবা শালি ।
তেও যদি নহয় ধান, ডাকক দিবা গালি ॥
- ৪৫ । ঘন ঘনকৈ দিবা আলি ।
পৰ্ব্বতৰ টিঙত কৰা শালি ॥
- ৪৬ । ঘন ছাটি উত্তম (কদম) ঢাল ।
মাক ভালেহে জীয়েক ভাল ॥
- ৪৭ । ঘৰত নাই কুটা গছ ।
নঙলাত পাৰে তেল গছ ॥
- ৪৮ । ঘৰৰ শোভা বুঢ়া ।
গছৰ শোভা যুঢ়া ॥
- ৪৯ । ঘৰ নাশ কৰে ঢোকাই ।
মেলা নাশ কৰে হোঁকাই ॥
- ৫০ । ঘৰৰ কথা নকৰা পৰক ।
কলে হয় লৰক-কৰক ॥
- ৫১ । ঘৰে পতি ঘৈণী ।
খালে পতি যথিনী ॥
- ৫২ । ঘৰে নপ্তোই* পৰে নপ্তোই ;
নপ্তোই বান্ধা গিৰী ।
ছাই নপ্তোই ছলি নপ্তোই
নপ্তোই পাটীৰ ভিৰী ॥
- (*নপ্তোই = নপত্তিয়ার)
- ৫৩ । ঘৰত আছে তিনিজন ।
হাগি ভৰায় কোনজন ॥
- ৫৪ । ঘৰত নাই চাউল খুদটো ।
বিয়া পাতিবলৈ মনটো ॥

৫৫ । ঘবন্ত নাই অল্প ।

নাম দাতাকর্ণ ॥

৫৬ । ঘবৰ কথা পৰক কয়, তাকে বোলে পৰ ।

চ'ত মাহত কেঁথা লয়, তাকে বোলে জৰ ॥

৫৭ । ঘটয়াক নিদিবা লাই ।

ঘটিয়াই খাই, লবাই-চবাই ॥

৫৮ । ঘন সবিয়হ, পাতল মাহ ।

আরবণ দিবা কপাহ, বাঁহ ॥

৫৯ । ঘন সবিয়হ পাতল মাহ ।

মণ্ডৰ তলত চৰে হাঁহ ॥

৬০ । ঘৰে চুলি মেলি বান্ধে বাহিৰে ।

অল্প চুলি তুলি বান্ধয় শিৰে ॥

নিজ-ঘৰ এৰি যায় পৰ-ঘৰ ।

ডাকে বোলে তাইক এৰিবা নৰ ॥

৬১ । ঘৰে ঘৰে কৰিবা ভিক্ষা ।

তেওঁ নিদিবা অন্ধৰ ঠিকা ॥

৬২ । ঘৰে বসি তীর্থ কৰে, সেই বাপৰ বেটা ।

দাঁত ছেলাই ফুৰে সিটো হাতে লৈ ছাটা ॥*

(* শুকতীয়া)

৬৩ । ঘৰ বেয়া কৰে বুঢ়ীয়ে ।

পেট বেয়া কৰে মুড়ীয়ে ॥

৬৪ । ঘণ্টা-মঙ্গল তিথিত নাপায় খাব ভাত ।

যি মাছুহে খাব ভাত, সি যাব নষকত ॥*

(* সাঁঘুৰা)

৬৫ । ঘিঁউরে সামৰিলে কলহৰ থমা দৈ,

জীয়ে সামৰিলে দেহা ।

সৰ্পে সামৰিলে বামুনী ভেকোলা,
ধনে সামৰিলে বেহা ॥

৬৬। ঘুমটিৰ কি বৰি-বকৰা।

ভোকৰ কি পস্তা-জকৰা ॥

৬৭। ঘুমটিত যিজনী থাকে ঘেজ্বাই।

থঙত স্বামীক বোলে বোপাই ॥

ধৰণী কঁপে পান্নৰ ঘায়।

সিজনী জানা স্বামীক খায় ॥

৬৮। হুত গুড় তেতেলী লৱণ সমান।

অকচি নাশ কৰে ভাল কৰি জান ॥

৬৯। ঘৈণীয়েই ঘৰ।

ঘৈণী নহলে ঘৰেই অঘৰ (অথৰ) ॥

৭০। ঘোঁৰাক চিনি কাণত, ডিব্বীক চিনি টানত (স্নানত) ॥

খুব চিনি শানত ॥

৭১। ঘোঁৰা ইচ্ছাই ঘুঁৰী।

বিধভাই থৈছে জুৰি ॥

৭২। যোক বাই যোক।

সাপে খুটিলে ভোক, মাছটি দিবি মোক ॥

চ

১। চকুত ধু দি কন্দা।

২। চকুত তেল দি কন্দা।

৩। চকুতে বালি মৰা।

৪। চটাই পাখৰী।

৫। চতৰ বিছলৈ ছমাহ থাকোঁতেই হাত মেলি নচা।

- ৬। চল পাই চাপৰি বোৱা।
- ৭। চবাই কাণে পছ কাণে শুনা।
- ৮। চক কুটি জোল গ'ল।
- ৯। চৰ ধান বাইশ বছৰীয়া।
- ১০। চক চোৱা কুকুৰৰ টাঙোনেই গতি।
- ১১। চকু থাকি কণা, কাণ থাকি কলা।
- ১২। চকুৰ আঁতৰ হ'লেই মনৰ আঁতৰ।
- ১৩। চনৰ মাজত বনৰ দুখ।
- ১৪। চৰা গছতহে বতাহ লাগে।

(চৰা = ৩খ)

- ১৫। চকুত ধূলি মৰা (দিয়া)।
- ১৬। চকুৱে সবিস্ময় ফুল দেখা।
- ১৭। চকুৱে জুই আঙনি দেখা।
- ১৮। চকুৰ কুটা দাঁতৰ ছল।
- ১৯। চৰখৰীয়াত পৰা।
- ২০। চকু থাকি খালত পৰা।
- ২১। চকু-মুদা কুলি।
- ২২। চকক স্নিগ্ধ চাউল বহোৱা।
- ২৩। চৰাইটো হৈয়ো ধানটো নোখোটা।
- ২৪। চকুৰ আগে জুই আঙনি দেখা।
- ২৫। চকুৰে নেদেখা কাপেৰে দুগুনা।
- ২৬। চহৰে কহৰ, কহৰে (নগৰ) চহৰ।
- ২৭। চৰাইটিহে সক, লয় হোলোং পছত বাহ।
- ২৮। চৰগীয়া গৰুৰ বাটে বাটে বাহ।
- ২৯। চন্দা এটা বোন্দা ওঠখটা।
- ৩০। চকুত আঙুলি দি দেখুৱা।
- ৩১। চকুৰ পানীয়ে নাকৰ পানীয়ে একে হোৱা।

- ৩২। চৰ দি চৰ লোৱা।
 ৩৩। চতুৰ্ভুজ কপ ধৰা।
 ৩৪। চৰ্খিত-চৰ্খণ কৰা।
 ৩৫। চন্দ্ৰটো কলঙ্ক আছে।
 ৩৬। চকু খোৱা।
 ৩৭। চকুৱে বঙা-নীলা দেখা।
 ৩৮। চকুৱে হালধীয়া দেখা।
 ৩৯। চকুৱে মাণিক দেখা।
 ৪০। চকুক নাঁটে পেটক আঁতে।
 ৪১। চক্ৰমকীয়া হ'লেই সোণ নহয়।*

(* ইংৰাজী উক্তিৰ প্ৰভাৱত)

- ৪২। চল পাই বিয়নৌ নিতৌ তিনি বেলি।
 ৪৩। চল পাই চাপৰি বজোৱা।
 ৪৪। চাঙত তুলি ধোঁৱা দিয়া।
 ৪৫। চাৰিআঙুলীয়া কপাল।
 ৪৬। চাৰিটাপৰ বাজ।
 ৪৭। চালে পানী কটা।
 ৪৮। চাৰিদিনীয়া ভৰত হৈ ভাতক অন্ন বোলা।
 ৪৯। চাৰা ৰাতি গাই ধেন দেই,
 দাম্ৰী দেই এটা।

(চাৰা = গোটেই। দাম্ৰী = দাম্ৰী)

- ৫০। চাউল মগনীয়াৰ কুকুৰেই শত্ৰু।
 ৫১। চাৰিটাৰ লাঠি এটাৰ ভাৰ।
 ৫২। চাপৰি যোৱাকে কুঁজা বোলে।
 ৫৩। চাপৰিলে মেঘ নেৰায়।
 ৫৪। চাহৰ চৈঁচ মাছৰ কেঁচ।
 ৫৫। চাউল চুকণীৰ মনেই গোন্ধায়।

- ৫৬ । চাকৰে কুকুৰে সমান ।
 ৫৭ । চালনীয়ে বোলে বেজী তোৰ মুৰত ফুটা (বিজ্ঞা) ।
 ৫৮ । চামৰ পীৰা পাৰি বছৰা ।
 ৫৯ । চাম পিয়াৰা নে কাম পিয়াৰা ।
 ৬০ । চালে-বাৰে কোবোৱা ।
 ৬১ । চাৰি ঠেঙীয়াক বিশ্বাস কৰিবা,
 ছুই ঠেঙীয়াক নকৰিবা ।
 ৬২ । চিকা পোৱালী ।
 ৬৩ । চিলাই নিয়া, কোৱাই নিয়া ।
 ৬৪ । চিকুটি লাও বুঢ়া কৰা ।
 ৬৫ । চিত্ হৈ মাৰলি গণা (লেখা) ।
 ৬৬ । চিলাই থাপ মৰা ।
 ৬৭ । চিঞৰত গগন ফলা ।
 ৬৮ । চিঞৰত গছৰ পাত সৰোৱা ।
 ৬৯ । চিলৰ (চলুৰ) পানী বিলত ঢলা ।
 ৭০ । চিকা মাৰি হাত গোন্ধোৱা ।
 ৭১ । চিলিম ছিগা ।
 ৭২ । চিলাই কাণ নিয়া বুলি কলেই পাচে পাচে খেদা ।
 ৭৩ । চিত্ৰগুপ্তৰ বহীত নাম উঠা ।
 ৭৪ । চিন্তা জৰো মনুষ্যাণাম্ ।
 ৭৫ । চিনা বায়ুৰ লগুণৰ আৱশ্যক নাই ।
 ৭৬ । চিকুণাই লাওপাত ৰচা ।
 ৭৭ । চিত হৈ মূৰ্তিলে মুখত পৰে ।
 ৭৮ । চিৰকাল প্ৰাণীৰ একত্ৰে নাযায় ।
 ৭৯ । চুঙাৰ ফোঁপত হাত সুমাই থকা ।
 ৮০ । চুঙাৰ বাহুলীয়ে ঢোল যেন কণী পৰা ।
 ৮১ । চুঙা চাই সোপা, ভকত চাই কল ।

- ৮২। চুলিৰ আগে জীৱ যোৱা ।
 ৮৩। চুলি হিঙ্গি কাতৰ কৰা ।
 ৮৪। চুমাতে কামোৰ যেন ওলগতে কিল ।
 ৮৫। চুই যি নিকিলোৱা ।
 ৮৬। চুকতে থাকি বুকুতে কামোৰা ।
 ৮৭। চুকৰ চুক ভেকুলী হৈ ইশ্ৰাইল হাত মেলা ।
 ৮৮। চুক ভেকুলীৰ পায়স ।
 ৮৯। চুচি মাজি ওলালে বান্দৰীও নুন্দৰী হয় ।
 ৯০। চুগৰ চকত হাত দি অহা ।
 ৯১। চেলাপটা জোক ।
 ৯২। চেলেকনা মাছ ।
 ৯৩। চৈঁচুকৰ ডেমডেউকা ।
 ৯৪। চেনেছৰ কোবত উটি গৈছে সোঁতত ।
 ৯৫। চেনেছৰ চুমাই নাকটি ছিঙে ।
 ৯৬। চেঙক ছাই দি ধৰা ।
 ৯৭। চৈধ্যচৰণ শিকা ।
 (চৈধ্য চৰণ দেখা ।)
 ৯৮। চৈধ্য ভুবন দেখা ।
 ৯৯। চোং সলোৱা ।
 ১০০। চোতালৰ আগৰ দুৰৰি ।
 ১০১। চোৰাচেলেকা মানুহ ।
 ১০২। চোৰ বুলিলেই ওৰ পৰে ।
 ১০৩। চোৰেহে দেখে চোৰৰ ঠেং ।
 ১০৪। চোৰেহে চোৰ ধৰিব পাৰে ।
 ১০৫। চোৰ পলাই গ'লে গুৰুগুৰিয়েই সাৰ ।
 ১০৬। চোৰকে মোৰে পালে ।
 ১০৭। চোপনীয়া বনডো বাঘ থাকে ।

- ১০৮ । চোৰে চোৰে পিঙল গড়া (বটা) ।
 ১০৯ । চোৰৰ সান্ধী মাতাল ।
 ১১০ । চোৰ বেছি হ'লে কিলৰ ডাকৰ ।
 ১১১ । চোৰ পৰি কটা যাওঁ ভেটিয়ে নুসুজে মোক ।
 ১১২ । চোৰে নিয়া গৰুৰ বাটে-বাটে ধাঁহ ।
 ১১৩ । চনভুঁইৰ কালা ।
 কোবাই-ধোবাই যি পালা ॥
 ১১৪ । চন্দৰতে চন্দৰী ওঠত লাগিল সেন্দূৰ ।
 গাব গোন্ধত মৰিগ'ল ওঠবটা এন্দূৰ ॥
 ১১৫ । চৰণেহে জানে মৰণৰ ঠাই ।
 বৈকে লাগি তৈকে যায় ॥
 ১১৬ । চপাৰ চমুকৰা ।
 মাজত টেকীখোৰা ॥
 ১১৭ । চল চাই কঠীয়া, পাৰিবা কলীয়া বাটত নিসিঁচিৰা ধান ।
 লোককো সুধিবা, আপুনিও বুজিবা, তিনটা কৰিবা ঐমাণ ॥
 ১১৮ । চবাই ধানে খালে ছিটিকাত পৰিলে
 উফৰি পৰিলে কণ ।
 কিনো চাই আছিল গগৈ ৰাজখোৱা
 মানভবাই জিনিলে বণ ॥*
- (* বিহগীভণ্ডো গায় । ঐতিহাসিক তথ্য নিহিত)
- ১১৯ । চ'তৰ বিহলৈ ছমাহ আছে ।
 দাঁত ছেলাই ছেলাই পটুৱা বাছে ।
 ১২০ । চহকীৰ নাও ৰামেও যায় ।
 ছুখীয়াৰ নাও দয়ো নাযায় ॥
 ১২১ । চবাই মৰে বৈ ।
 মাজুছ মৰে কৈ ॥

- ১২২। চত'ৰ মৌ বহাগত খাবা ।
চাৰতকৈ চাৰ পাইছে যাবা ॥
- ১২৩। চকা বহিল পাটত ।
গিৰিহঁতনী উঠিল খাটত ॥
- ১২৪। চৰগোট য়েয়ে মাৰে তাক ভাল পায় ।
ডিঙিত শিল বান্ধি আনন্দেৰে যায় ॥
- ১২৫। চন্দা এটা বোন্দা ওঠৰটা, বাটিবলৈ নাঁটে ।
গোজ্জৰগিত ফাটে ॥
- ১২৬। চহকীৰ মিছা শুনিবলৈ ইচ্ছা ।
ছুৰীয়াৰ উচত শুনিবলৈ কুচিত (কুৎসিত) ॥
- ১২৭। চ'তৰ বিহুৰ জুলীয়া গুড় ।
নিজেও নাথায় লোককো নিদিয়ে, দিয়ে নৰকত বুৰ ॥
- ১২৮। চকৰী আছে মুৰ মেলাই ।
চকৰী আহিছে গা ঘেলাই ॥
- ১২৯। চ'তৰ বিহুৰ চকলা । হাতে পতি বকলা ॥
মাঘৰ বিহুৰ কড়াই । সাত-শতককো দিয়ে গৰাই ॥
- ১৩০। চকুত খোঁচ খালে । কান্দিবৰো মন গ'লে ॥
- ১৩১। চহাই বেহা শিকিলে ।
ৰাতিকো দিন যেন দেখিলে ॥
- ১৩২। চকু লাল, হিয়া খাল ।
সেই পুৰুষৰ লক্ষণ ভাল ॥
- ১৩৩। চল পালে মাগিবা ।
পানী পালে হাগিবা ॥
- ১৩৪। চক্চকীয়া ম'ৰা পাখি ।
ভেন্ ভেন্ কৰে পৰে মাখি ॥
- ১৩৫। চকলা-চকলি বকলা-বকলি,
হব্ হব্ গিব্ গিব্ কৰে ।

ওলাই চাওকহি বুকুৰ শাহু আই
এছাটি মাৰি এৰে ॥

১৩৬। চকুত আছে মোৰ জ্বা কৰেকৰা
পেটতো নালাগে ভোক ।
গাৱঁত আছে মোৰ চিকিৰি কলায়া,
কেলৈ লাগিছে তোক ॥

১৩৭। চকুৰ কুটা পেটৰ শাল ।
ৰোগ হুগুচে চিৰতি কাল ॥

১৩৮। চক্ষু-স্বৰূপে চকু ছাট মাৰিলে
চাকিয়ে পুৰিলে চকু ।
জোনাকী পকুৱা লগত লৈ আহিছো
চিনা বা নিচিনা মোকো ॥

১৩৯। চ'ৰা নাৱে ভৰা শ'লে ।
লুইতৰ কি গা বিষালে ॥

১৪০। চতিত পটি (৭) ভৰিত খৰম ।
আইৰ বিষাব দিনা বোপাইৰ জনম ॥

১৪১। চলপালে ইপাৰ । চলপালে সিপাৰ ॥

১৪২। চল পাই বিষনৌ । নিতৌ তিয়ায় তিয়নৌ ॥

১৪৩। চল-চলুকে জীয়া । থিয়ৈ পাতত দিয়া ॥

১৪৪। চকুত পানী, কাণত কচু, নাভিত তেল ।
তাৰ ঘৰত নাই বেজৰ মেল ॥

১৪৫। চক্ষুত অঞ্জন দস্তত লোণ ।
উদৰ ভৰিবা তিনি কোণ ॥
উদৰ ভৰিবা গুণি গুণি ।
তেবেসে পাইবা উদৰ উনি ॥*

একেলগে উদৰত তুলি দিলে ভৰা ।

আছোক ভাল পাৰা, দেহাৰ আশা এৰা ॥

১৪৬ । চক নোধোৱাকৈ ভাত সিজায়ে ।

সিজে কি নিসিজে চাকিয়া চায়ে ॥

বাম হাতে লোণ দিয়ে, খায় জল ।

যত কষ্ট কৰে সকলো বিফল ॥

১৪৭ । চন্দা মাছৰ বাকলি নাই ।

ছোট জাতৰ আকল নাই ॥

১৪৮ । চটুৱা । মোৰ বস্তুকে মোকে ভেটুৱা ॥*

(* ভকতীয়া)

১৪৯ । চন্দ্ৰও চুৱা, ঘৰতো চুৱা, চুৱা অগ্নি পানী ।

সপ্তদ্বীপা পৃথিবীও চুৱা, হুচুৱানো কোন খিনি ॥*

(* ভকতীয়া)

১৫০ । চকু হস্তে শিশুগুটি জনম ধৰিলা ।

তিনি ছয় শিব ধৰি উপৰক গৈলা ॥*

(* ভকতীয়া)

১৫১ । চকু মেলিবাক নোৱাৰয় টোপনিভ ।

নাহি একো নিদ্রা তাৰ শয়ন কালত ॥*

(* ভকতীয়া)

১৫২ । চকু হস্তে উপজিলা পিতা-মাতা নাই ।

শিব পাৱ কাটি তাৰ কধিৰ ভুঞ্জয় ॥*

(* ভকতীয়া)

১৫৩ । চল চাই বজীয়া পেলাবা কঠীয়া

গাত নেপেলাবা পানী ।

চুব কৰি নানিবা দেখুৱাই খুৱাবা

ভেহে বা হৰিক চিনি ॥*

(* ভকতীয়া)

১৫৪। চাণ্ডালো হৰি নাম লৱে মাত্ৰ।

কৰিবে উচিত যজ্ঞৰ পাত্ৰ ॥*

(* নামাপবাদ : কুৰ্ভন)

১৫৫। চাপৰি বাই যোৱাকে কুঁজা বোলে।

লাখুটি বাই যোৱাকে বুঢ়া বোলে ॥

১৫৬। চাউলচুকীৰ মনেই গোন্ধায়, কথাত নাই লাজ।

সোণামুৱাক খৰে খজুৱাই, ডাৱৰীয়া নোলায় বাজ ॥

১৫৭। চাপৰীৰ চুকৰে জাপৰী ছোৱালী

জান পুঠী মাছৰ জুতি।

থাবলৈ বঢ়াইছ ঢোল যেন পেটটো

কিললৈ বঢ়াইছ পিঠি ॥

১৫৮। চাৰিহতীয়া চৈ। তিৰীৰ তলতীয়া পৈ ॥

১৫৯। চাপি আহা চুমা খাওঁ। পেট ডাঙৰ ঢুকি নাপাওঁ ॥

১৬০। চাকৰি নাই, বাকৰি নাই, গৌফভৰা ওঁঠ।

জপৰ লগত সম্বন্ধ নাই চন্দনৰ বঙা কোঁট ॥

১৬১। চাৰি ভাইৰ মূৰ পকা।

কাকো কেৱে নোবোলে ককা ॥

১৬২। চাৰতে চৰকা, দলিমাৰি জৰকা, নাঙলতে ফাল।

সকজনী ঘৈণীয়েকে চৰটো মাৰিলে

ছমাহলৈ বিষালে গাল ॥

১৬৩। চাওঁতে চাওঁতে চকু বিষাল।

নাই ভাত-পানী হৃদয় শুকাল ॥

১৬৪। চালনীত মিছা মাছে মেলিৰ পোৱালী।

গড়গঞা পণ্ডিতলৈ নিদিবা ছোৱালী ॥

১৬৫। চাই চাই বুলিবা বাট।

দেহৰ ভিতৰতে আছে খলা-বমা

পিছলি পৰিবা তাত ॥

১৬৬। চাউল চাৰ্লো চৰক্ চৰক্, ওৰণি লওঁ টানি ।
কাৰ লগত কোন শোৱে গধূলি হলেহে জানি ॥

১৬৭। চালনীত চালে, কুলাত জাবে ।
থান্-থান্ হয় শেষে ওপৰে ॥

১৬৮। চাৰি বেদ চৈধ্য শাস্ত্ৰ ।
থাৰ নেপালে দ্বিগৰ মাত্ৰ ॥

১৬৯। চাৰিউকালে গ'হাই ।
সেৱা কৰিম ক'হাই ॥*

(* গ'হাই = গোদাঁহি)

(ক'হাই = কোনফালে)

১৭০। চাওঁ তিনি বেলি খৰিকা মঙ্গলে
মাতোঁ তিনি বেলি গগক ।
গধূলি ওলাই চাওঁ তিনি বেলি
এবেলিও নেদেখোঁ ধনক ॥

১৭১। চাউল দিবা যেতেক, পানী দিবা তিনি তেতেক ।
উতলা ভাতৰ ফেন কাটি, তেহে চাৰা ভাতৰ কাস্তি ॥

১৭২। চাহপানী ইচি-চিয়া, বৰণ মণি তিতা ।
হাতীৰ সমান দাম কৰি বেছি দিয়া পিতা ॥

১৭৩। চালৰ লাওকলি কুঁজা ।
সিপাৰবপৰা লৰাটি আহিছে, পিঠিত ধমনা কুঁজা ॥

১৭৪। চাহী কাঢ়িবলৈ যায় ।
হাতীত উজুটি খায় ॥*

(* ডকতীয়া)

১৭৫। চাওঁতে চাওঁতে বাট চুকাল ।
নাই ভাত-পানী যদি শুকাল ॥*

(* ডকতীয়া)

- ১৭৬। চাল সবকি পৰিল কুটা।
 ধত্থানী হুলাহি মুখৰ খুঁটা ॥
- ১৭৭। চক্ৰিণ (চৌৰিণ) তত্থৰ নাম নাজানে
 তাৰ বিশ্বকুণ্ঠী নাও।
 যেন বাঁজী গাই তুলে* তুঙ্ক নাই
 হেথৈলাই ভাঙিলে গাওঁ ॥
 (* তুলে = হুহিলে)
 (* ভকতীয়া)
- ১৭৮। চালতো এখুন্দা বাবতো এখুন্দা।
 কাকো নেপালে গোহালিৰ গাইতো এখুন্দা ॥
- ১৭৯। চালনীত পানী আনি ভাতক সিজায়।
 সেই ভাত সসাগৰা মজুয়ে ভুঞ্জয় ॥
 (* ভকতীয়া)
- ১৮০। চালে চালে লগা ঘৰ।
 সোধেঁ। সোধেঁ। বুলি স্থধিব নোৱাৰেঁ, গাতনো কিমান জৰ ॥
- ১৮১। চাৰি চোৰ দহ হাতী এক কাউৰে যায় লৈ।
 ই কথা কাৰ আগত কম,
 কোনে পতিয়াব কোনে বুলিব হৈ ॥
 (* ভকতীয়া)
- ১৮২। চিকাই কৰিলে চিক্।
 এবীয়ে মুগাই যি লাগে কৰিলে,
 জোঠা কাটিবলৈ শিক ॥
- ১৮৩। চালেও নাৰাখে, বাবেও নাৰাখে,
 নাৰাখে ত্ৰিদশৰ দেও।
 গুৰু-ভকতে নাৰাখে মানে বাখোজ নেই কেও ॥
- ১৮৪। চিকুণ শ্ৰাম।
 পানী আনোতে ওলাল ঘাম ॥

১৮৫। চিনৰ চাউল খায় গা যায় সাৰি।
অচিনৰ চাউল খায়,
তিনিও যুগৰ ভাৰী ॥*

(* ভকতীয়া)

১৮৬। চিন ভাই চিন।
চিনিৰ নোৱাৰিলে হ ভিন্ ভিন্ ॥
১৮৭। চিনাকি চাউডাঙ্গে মাজুহ কাটে।
চিনাকি চোৰে পিৰালি চুকত কাহে ॥
১৮৮। চিকুণাই লাওপাত বাছে।]
খাব নোৱাৰি পৈয়েকক যাচে ॥
১৮৯। চিলাই বুৰে দিলে হৰিণী লোঁতত
কোৱাই বুৰে দিলে নাদত।
কলৈ গৈছিলি ভই ডেকা ল'ৰা
আয়ে বিয়া দিলে লোকত ॥

১৯০। চিতাৰ জুই পুৰি মাৰে।
চিন্তাৰ জুই খাব নোৱাৰে ॥
১৯১। চিতে বৈয়া বৈয়া, বিতে বৈয়া বৈয়া।
এবিলা ঘৰবাৰী, এবিলা মায়া ॥
১৯২। চিত পখিলা।
আমাৰ তেওঁক ক'ত দেখিলা ॥
১৯৩। চিঠি দি পঠিয়াওঁ ডাকত।
পৰে কি নপৰে ৰামচন্দ্ৰৰ হাতত ॥*

(* বিয়া নাব)

১৯৪। চাঁ-চিয়া বৰযুগ, লি লিয়া জোক।
কথা দি কথা লয় উজনীয়া লোক ॥
১৯৫। চিত-চলি জেওবা কাটি,
জাঁঠু পাৰি মাৰিকা ফুঁক।
ভেহে দেখিবা জুইৰ যুথ ॥

- ১৯৬। চিতল খন্তে গঢ়ি কুঠাৰ ।
বক্ৰ ভাৱত কৰা ব্যৱহাৰ ॥
- ১৯৭। চিৰকাল প্ৰাণী একত্ৰে নাথাকে,
বিষম দৈবৰ গতি ॥

(* দশম)

- ১৯৮। চুলি নাই তাকলি, অ-মাটিকলি,
নপাইহে আনিলোঁ তোক ।
- ১৯৯। চুলি নোহোৱা আপীৰ কেশমতী নাম ।
তিনি জোপা কালৰে মেদিনী গ্ৰাম ॥

(আপী = ছোৱালী)

- ২০০। চুঙা চাই সোপা ।
চুলি চাই খোপা ॥
- ২০১। চুৰ কৰি ভগাই খা ।
কাটি-মাৰি গঙ্গালৈ যা ॥
- ২০২। চুৰ কৰি পালো এদোণ থান ।
সিদ্ধিৰ মুখত থাকিল এড়ীয়া কাপোৰথান ॥
- ২০৩। চুৱা চৰিয়াটো তেহেলৈ নে ।
ভামোলৰ বটাটো এহেলৈ দে ॥
- ২০৪। চুটি-বুটি বাই ।
ওঁঠ ছটি বাঙলি কৰি কোনফালে যায় ॥
- ২০৫। চুৰ কৰি আনি দেখুৱাই খুৱাব ।
ভকতক মাৰি ভকতে ভুঞ্জিব ॥

(* তৰতীয়া)

- ২০৬। চুৱা চক, চুৱাপাত নামে ভাৰ্য্যা ছুই ।
লাজটা-পিজটা ছুই পুত্ৰ তাৰ ছুই ॥*

(* তৰতীয়া)

- ২০৭। চুৰি ডকা দিয়া পেট পুৰিবে লাগিলা ।
 খ নাখাই শশুণীয়ে গছত বহিলা ॥
 ডাল ভাঙি শশুণীয়ে মাটিত পৰিলা ।
 তাক দেখি মৰা শৱে লৱৰি পলাইলা ॥*

(* ভকতীয়া)

- ২০৮। চুহুৰ কাচে লোহা ভ্ৰমে যেন ঠানে ।
 ভিন্ন ভৈল বুদ্ধি মোৰ বিষ্ণু সন্নিধানে ॥*

(প্রহ্লাদ চবিত্ৰ : কীৰ্ত্তন)

- ২০৯। চুণত পালো চুণৰ চোকোৰা,
 পানত পালো পোক ।
 শোৱা ঢাৰি-পাটীত পালো ধূলি-মাটি
 সেই গুণে এৰিলো তোক ॥

- ২১০। চুণ তামাখু তামোল পান ।
 তিবী মৰদৰ একুৰি দুখন কাণ ॥

- ২১১। চুণ নহ তামুল ।
 বিষয় নহ আমুল ॥
 ডিমা নপৰা হাঁহ ।
 ভোমা পৰা মাহ ॥
 নেভা নেদা শাহ ।
 বিধা নেদা আহ ॥*

(* নহ=নোহোৱা । তামুল=তামোল । আমুল=আমোল ।

ডিমা=কণী । ভোমাপৰা=আগটো বুকটি যোৱা ।

নেভা=নিয়ন্ত্ৰণ । নেদা=নিদ্রা ।

বিধা=বিধা)

- ২১২। চেনেহৰ চকুতা, চকত নাই পয়তা,
 লবালবিকৈ জেঠোত বৰজনাই গাটো ধো ।

- ২১৩। চেবেক কৰে মাৰিলোঁ পেবেক কৰে গ'ল ।
ডলিয়াখন দি ঢাক মাৰি ধৰিলোঁ,
কাণ-মূৰ সোপাহে ব'ল ॥*

(* সাধুকথা)

- ২১৪। চেনাহে ডোক্ ডোক্ ।
চকত ভাত নাই তাইশহৰে হাতভৰি ধোক ॥
২১৫। চেঙ্ চেঙ্ কৰে তিনি চেঙা,
মাগুৰী জহা খানৰ ভাত ।
ধম্ ধম্ কৈ থমা দৈ,
মাল ভোগ কলৰ পাত ॥*

(* সাধুকথা)

- ২১৬। চেনেহৰ সোঁতা ।
ধনে পানী খোৱা তিনিটা লোটা ॥
২১৭। চেনেহৰ তাপত, জিকা দিছে ভাতত ।
গুৰিয়াই থৈছেগৈ আখলৰ বাটত ॥
২১৮। চেনেহৰ কোবত লৈ গৈছে চৌটিত ।
পেলাই দিছে হবহৰীয়া সোঁতত ॥
২১৯। চেন্ চেনালা চেনি ।
নেখায় আমাৰ নেনি ॥
চেনি-কুঁহীৰ মূৰা গুৰুবে নাখায়,
গাৰী খাজা মোকে লাগে ।
ফিচা খাজা যাচি চাম
নাখায় যদি ময়ে খাম ॥*

(* সাধুকথা)

- ২২০। চেঙ্ লৰে বেঙ্ লৰে ।
পুঠী-খলিহা যি, সিও লৰে ॥
২২১। চেনেহত মৰোঁ ।
বহনাতহে এনেখন কৰোঁ ॥

- ২২২ । চেঙে চেঙেলীত জামিৰৰ বস ।
কাহাঁদী দিয়া যেবে পৰাণ ॥
মুখৰ অকচি দূৰক যায় ।
আছোক নৰ দেৱে ভাল পায় ॥
- ২২৩ । চোৰক মোৰে পালে ।
লোহাক মামৰে খালে ॥
- ২২৪ । চোৰ পোৰ মুখখনি ।
সিদ্ধি মুখৰ দাখনি ॥
- ২২৫ । চোৰ গ'লে বুদ্ধি ।
বৰষুণ গ'লে জাপি ॥
- ২২৬ । চোৰৰ আছে বুকুত ভয় ।
ছুনিয়াকে দেখে টেকেলাময় ॥
- ২২৭ । চোৰ-বিছা মহা-বিছা ।
ধৰা পৰিলে শিলৰ খুন্দা ॥
- ২২৮ । চোতালৰ বনগুটি, ঘৰত নবহে মন-বুদ্ধি,
কপাহ জুতা নকৰে তাই ।
নিভৌ মাকৰ ঘৰলৈ যায় ॥
- ২২৯ । চোতালে চোতালে ফুৰোঁ মই, বাঘে খায় যদি থক ।
তুলসীৰ গুৰিত শৰাই দিওঁ মই, প্ৰাণ যায় যদি যক ॥
- ২৩০ । চোৰক মোৰে পালে ।
ভাতীক বৰলে খালে ॥
- ২৩১ । চোৰে নেৰে চোৰ পৰ্কিতি, শহাই নেৰে শৰ ।
যিমনেই ভোম চহকী নহক নদীৰ কাষত ঘৰ ॥
- ২৩২ । চোঁচোৰালে বগৰালে টকাৰ নিলে ছাল ।
নামাবিলে নাহাজিলে যমৰজা ভাল ॥
- ২৩৩ । চোতালৰ চলিখৰি ।
বৌদেৱে টেকী দিছে গিৰিপ্-গিৰিপ্ কৰি ॥

- ২৩৪ । চোৰ-বিজ্ঞা বৰ বিজ্ঞা, যদি নপৰে ধৰা ।
সাউদ-বিজ্ঞা বৰ বিজ্ঞা, যদি জুৰুবে ভৰা ॥
- ২৩৫ । চোৰে চুৰ কৰিবলৈ নিচোৰক বাধে ।
পশু-পক্ষী মৰা দোষ বুলি ক'লে ব্যাধে ॥
- ২৩৬ । চোৰক চোৰ বুলিলে খং ।
নিচোৰক চোৰ বুলিলে বং ॥
- ২৩৭ । চোৰ-ডকাইতৰ লগে ফুৰিবা সদায় ।
এতেকে সি শিশু যুৱক হোৱয় ॥*

(* ডকতীয়া)

ছ

- ১ । ছলি মৰক বেজৰেই প্ৰমাণ চাওঁ ।
- ২ । ছমাহ ভাৰ বৈ চাপনীৰ বুকুত দিয়া ।
- ৩ । ছমহীয়া বেঙেনা বাৰী ।
- ৪ । ছলিৰ সৰু হ'লেও মাৰব সৰু নাই ।
- ৫ । ছলে-বলে কোঁশলে ।
- ৬ । ছৱালে চপ্ললৈ হাত মেলা ।
- ৭ । ছলেবে চলেবে ধৰা, বলেবে কৰা ।
- ৮ । ছাঁ চাই নচা ।
- ৯ । ছাঁতে শুকোৱা যুঠিঙে লুকোৱা ।
- ১০ । ছালছিগা ভিকছ ।
- ১১ । ছাল-বাকলি নোহোৱা ।
- ১২ । ছালে ছবছৰ আঠাই বাৰ বছৰ,
সাৰৰ লেখ-জোখেই নাই ।
- ১৩ । ছাই যুঠি ধৰিলে সোণ যুঠি হোৱা ।

- ১৪ । ছালছিগা কুকুৰৰ বাঘবাই নাম ।
- ১৫ । ছাঁটোকে বাঘটো দেখা ।
- ১৬ । ছাই ভয় ।
- ১৭ । ছাতিৰ নালত আঙুলি সোমোৱা (স্নুহুউৱা) ।
- ১৮ । ছাইৰ আলি ।
- ১৯ । ছাগটোৰ ঠাইত খাগটো ।
- ২০ । ছাগৰ যিমান ভয়, বাঘৰো সিমান ভয় ।
- ২১ । ছেগ চাই কঠীয়া পৰা ।
- ২২ । ছোৱালী নানিবি নাগিনী-চকুৱা, মুখত মিচিকিয়া হাঁহি ।
- ২৩ । ছকুৰি কপৰ খাৰ ।
তেওঁ নেখাওঁ পচলাৰ খাৰ ॥
- ২৪ । ছয় পো বাৰ (ছয়) নাতি ।
তেহে কৰিবা কুঁহিয়াৰ খেতি ॥
- ২৫ । ছকুৰি মছৰা বোৱতী ।
খোপাত ফেচু চবাই বোৱতী ॥
- ২৬ । ছয় পোক ভাত দি ।
মই আছোঁ হাত দি ॥
- ২৭ । ছলিক ছলি মেল কৰে, কথাই পতি হুন্দ ।
তিবীক তিবী মেল কৰে, কথাৰ নাই হুন্দ ॥
ডেকাক ডেকাই মেল কৰে, কথাই পতি হাঁহে ।
বুঢ়াক বুঢ়াই মেল কৰে, কথাই পতি কাহে ॥
- ২৮ । ছমাহে বাছিলাক ছমাহে কাটিলাক
দেউলত নকৰিলা খটি ।
দেউলত উঠিয়ে গোঁসাঁই শাপ দেই
পাপী যাওক অধো গতি ॥
- ২৯ । ছয় পো মৰিলে ছয় লাক খাই
দা পৰি মৰিলে সি ।

ভোভোবাক আনোভে ভুতহু মৰিলে
তাৰ সোধ-পোছ কি ॥

(* সাধুৰণ)

- ৩০ । ছয় নব দন্ত যদি পায় ।
সাত-দন্তীয়াক দেখি পলায় ॥
- ৩১ । ছাগে খান খায় সিপাৰে ।
বাঘে ডেৰা-ডেৰি কৰে ইপাৰে ॥
- ৩২ । ছাল নোহোৱা কুকুৰৰ বাঘৰাই নাও ।
ভিনি ডাল কলৈসৈতে মেদিনী গাওঁ ।
- ৩৩ । ছাত্ৰ, ছাগল, ছাই ।
তাৰ মান পাতল নাই ॥
- ৩৪ । ছাল যোৱাও মৰে ।
ভেঁহ ওলোৱাও তৰে ॥
- ৩৫ । ছাগলী মৰিবৰ ছমাহ হ'ল,
এতিয়াহে ছালে বেবায় ।
- ৩৬ । ছাগলে নেখাই কি ।
পাগলে নকয় কি ॥
- ৩৭ । ছাগলি কিনিবা এছাৰি শিঙীয়া, গৰু কিনিবা গাই ।
ভাল মানুহৰ ছোৱালী আনিবা, তাই ঘৰ খৰি খায় ॥
- ৩৮ । ছায়াত ছাতা, পানীত জোতা ।
লাঠিহে বন্ধু নহ'লে লেঠা ॥
- ৩৯ । ছাঁত খান মেলি দিবি ।
বা-ত কপাহ ধুনিবি ॥
বাঁহ খৰি নিদিবি চিতে ।
লালেক নামাতিবি নিতে ॥

(লালেক = গিৰিয়েক)

(* সাধুৰণ)

- ৪০। ছাগ পাৰ পোহে হাঁহ ।
 দুই সীমান্ত বোরে বাঁহ ॥
 বোলন্ত ডাকে মোত দোষ নাই ।
 নিত্য নিত্য সিটো পায় ॥
- ৪১। ছাগলীয়ে ঢোল বাজ় সন্ধ্যাত বসিয়া ।
 কুকুৰে বজায় তাল গায়ন হইয়া ॥*
- (* ভকতীয়া)।
- ৪২। ছেলোৱাকে ছেলায় ।
 ফটা পীৰাত টিকা সোমায়, একেবাৰে নেৰায় ॥
- ৪৩। ছেলাই চামক লতা ।
 ভাত খাওঁতে পানী খালে
 সিও এটা কথা ॥
- ৪৪। ছেলাই চামক লতা ।
 গাখীৰ-ধকুৱাই লৈ গ'ল, গঁতাৰ উপৰি গঁতা ॥
- ৪৫। ছোৱালী আনিবা মাক ভাল ।
 মাটি কিনিবা মাজ খাল ॥
- ৪৬। ছোৱালী নাইকীয়া আঘোণত বিয়া ।
 ধন টকাচেৰেক খাবলৈ দিয়া ॥
- ৪৭। ছোট লোকে মাৰ খায়, বাটে বাটে কৈ যায় ।
 ভয় লোকে মাৰ খায় ধূলি জোকাৰি ঘৰলৈ -

জ

- ১। জনম-জাতি কোৱা ।
 ২। জয় ঢোল কোবোৱা ।
 ৩। জয়-জয় ময়-ময় হোৱা ।
 ৪। জয় বাম বোলা, জয় হৰি বোলা ।

- ৫। জলত দিয়া, থলত দিয়া।
- ৬। জহনিৰ বুকুত যোৱা।
- ৭। অপৰা বুৰ, চপৰা গৰাহ।
- ৮। জনাৰ ভাত মাছ নজনাৰ কলগ্ৰহ (গলগ্ৰহ)।
- ৯। জহৰা তিৰীৰ বহৰা কথা।
- ১০। জৰৰ গহত বেৰক লঠিয়ায়।
- ১১। জনাৰ গুৰু গোঁসাই, নজনাৰ একো নাই।
- ১২। জগত জাননী পতিত পাৱনী।
- ১৩। জৰে এবিলেও কৰ্প টায়ে নেৰে।
- ১৪। জলৰ বুদ্ধ যেন অথিৰ জীৱন।
- ১৫। অপৰাক ধৰিলেহে আপৰীৰ দেও উঠে।
- ১৬। জলকীয়াৰ জলাই সোৱাদ।
- ১৭। জলা জুইত ফৰিঙে আপ দি মৰা।
- ১৮। জলা জুইত আপ দিয়া।
- ১৯। জল-জল পট-পট, দৈৱকীৰ গভুৰা লৰা।
- ২০। জগদল পাথৰ।
- ২১। জড়-ভৰত।
- ২২। জবাসন্ধ বধ।
- ২৩। জলা জুইত ঘিঁউ ঢলা।
- ২৪। জয়দেউ কাকুতি।
- ২৫। জৰে ধৰিছে নে পৰে ধৰিছে।
- ২৬। জননী জন্মভূমিৰ স্বৰ্গাদপি গৰীয়সী।
- ২৭। জগা কাঠ।
- ২৮। জয় কালত ভয় নাই।
- ২৯। জকাই বাবৰ নৌ, পল খোজে।
- ৩০। জকাই বাওঁগৈ আহা লগৰীয়া ককালত খালৈটো বান্ধি।
- ৩১। জয়ধামদাওৰ কোঁকোৰা কুঁচিয়াৰ গাঁত মৰা।

- ৩২ । জগতক বৰ দিয়ে, আপুনি নাঙঠা ।
 ৩৩ । আপৰ কাপোৰ ।
 ৩৪ । জাল ফালি হৰিণা যোৱা ।
 ৩৫ । জাতি চন্দন ।
 ৩৬ । জানস্তা মোমা ।*

(* সাধুকথা)

- ৩৭ । জাকত জিলিকা ।
 ৩৮ । জালত পৰা শিঙৰা ।
 ৩৯ । জালত দিয়া লোণ ।
 ৪০ । জালত পৰা বাঘ ।
 ৪১ । জ্ঞানে গৰকা ।
 ৪২ । জানো মন সবাৰো সমান ।
 ৪৩ । জাঁত ইচ্ছাই পাত, বিধান ইচ্ছাই ভাত ।
 ৪৪ । জাত লৈ পাত, কঠীয়া ধানৰ ভাত ।
 ৪৫ । আপ মাৰি সাগৰ পাৰ হ'বলৈ চোৱা ।
 ৪৬ । জাগি থাকিলে চোৰলৈ ভয় নাই ।
 ৪৭ । জাতো গ'ল পেটো নভৰিল ।
 ৪৮ । জাকত জীণ নোযোৱা ।
 ৪৯ । জা-জোৱালী, হাঁহ-পোৱালী ।
 ৫০ । জিতাৰ পানী ওলোৱা ।
 ৫১ । জিবণীয়া মৌ ।
 ৫২ । জীয়া জুই ।
 ৫৩ । জীয়া বাৰী ।
 ৫৪ । জীয়া ভূত ।
 ৫৫ । জীৱই উজনি-ভাটি কৰা ।
 ৫৬ । জীটি লোকৰ, পোটি বুকৰ ।
 ৫৭ । জীৱৰী কান্দেনে বিয়নী কান্দে ।

- ৫৮ । জীৰ সত্বে জোঁৱাই, পোৰ সত্বে বোৱাৰী ।
 ৫৯ । জীৱাৰ আশুৰি নলাগয় মৰস্তাক ।
 ৬০ । জীৱন-যৌৱন সকলো মিছা ।
 ৬১ । জুই দিলে মুখ নোপোৰা ।
 ৬২ । জুইত জাহ বোৱা ।
 ৬৩ । জুগুকি-জুগুকি কৈ শিকোৱা ।
 ৬৪ । জুইয়ে ধৰাদি ধৰা ।
 ৬৫ । জুইৰ কাষত ঘিঁউ গলে ।
 ৬৬ । জুইত খেৰকুটাও নিদিয়া ।
 ৬৭ । জুই-পানী অসঞ্চাৰ ।
 ৬৮ । জুইশালত গঢ়িলেহে কমাৰশালত গঢ়িব পাৰি ।
 ৬৯ । জুইৰ অঙঠাক কাপোৰেৰে ঢাকিব নোৱাৰি ।
 ৭০ । জুইৰ ভয়ত উধান কলৈ পলাব ।
 ৭১ । জুইৰ লগত হেঁতালি খেলা ।
 ৭২ । জেঙৰ কাকুলি মাছ ।
 ৭৩ । জেঙৰ মূৰত খুদ দিয়া ।

(খুদ = খৰবাগৰ)

- ৭৪ । জেঠমহীয়া পকা আম, যেই সেই জোপাই সোৱাদ ।
 ৭৫ । জ্যেষ্ঠ ভাই পিতৃসম ।
 ৭৬ । জোৰ যাৰ মুলুক তাৰ ।
 ৭৭ । জোপোহা হাবিতো বাঘ থাকে ।
 ৭৮ । জোনাকত হেৰায়, একাৰত বিচাৰে ।
 ৭৯ । জোকৰ মুখত চুণ দিয়া ।
 ৮০ । জোতা চিলাইৰ পৰা চণ্ডীপাঠলৈকে কৰা ।
 ৮১ । জোৰৰ আগত বস্তিৰ পোহৰ ।
 ৮২ । জোৰ পুৰি বৰলাৰ হাত পালেহি ।
 ৮৩ । জোৱাৰৰ পানী ।

- ৮৪ । জোনাকত জেওবা ফাটিল ।
 ৮৫ । জোঁরায়ে নিলেও নিয়া, যমে নিলেও নিয়া ।
 ৮৬ । জনমত নাই কেরলে গাই ।
 ৮৭ । জলকীয়াৰ ফুলে বোলে মই প্রাণৰ বৈবী ।
 নোখোৱা ভাত খোৱাওঁ চাৰিগাল, (গৰাহ) জিভা লবফৰ
 কৰি ॥
- ৮৮ । জয়কালত ভয় নাই ।
 মৰণকালত ঐষধ নাই ॥
- ৮৯ । জলকীয়া হল প্রাণৰ বৈবী ।
 নোখোৱা ভাতক খুৱায় চাৰিগৰাহ
 সো-সো সা-সা কৰি ॥
- ৯০ । জলত ধৰিছো, জল শুকাইছে ।
 বনত ধৰিছো বন শুকাইছে ॥
 তৰাত ধৰিছো, তৰা ছিগিছে ।
 নৰাত ধৰিছো, নৰা ছিগিছে ॥
 ছুখীয়াৰ কোনো বকমেই তৰাৰ উপায় নাই ।
- ৯১ । জল, যোনী, ভাত ।
 এই তিনি হিন্দুৰ জাত ॥
- ৯২ । জলা, জোল, জাল ।
 এয়ে নহলে আজ্ঞা নহয় ভাল ॥
- ৯৩ । জপ্ জপ্ কৰে জপীয়া ।
 নিভৌ যি গা ধোৱে সি হয় মহাপপীয়া ॥
- ৯৪ । জগৰ বা লগালো কি ।
 মাঠোঁ হাঁহকণী দি ॥
 (মাঠোঁ তামোলখন দি ॥)
- ৯৫ । “জহৰ মহৰ কাল ।
 শহৰ বুঢ়া বাছিৰ হ’লেহে ভাল ॥”

“জহো যাওক বৈ মহো যাওক বৈ ।

ভুঁহব তলব থকুনচীয়া গবৈ,

সিও যাওক বৈ” ॥*

(* সাধুকথা)

৯৬ । জহবা লবাৰ কথা ডাঙৰ ।

গেলা কঠীয়াৰ ফেৰ ডাঙৰ ॥

৯৭ । জকাই বাই আনিছোঁ মোৱা মাছ

পিৰালিৰ চুকত থৈ বাছোঁ ।

কত অহা যোৱা কৰ ডেকা লৰা

ভিতা ডিয়নিৰে আছোঁ ।*

(* বিহঙ্গিত)

৯৮ । জনাৰ মনাৰ বাই ।

টং পুকষক খায় ॥

টং পুকষক নেপালে ভিৰী-ছলিকে খায় ।

ভিৰী-ছলিক নেপালে সূতা-নেতাকে খায় ॥

জপাহ বোল জপাহ ।

তোৰ ভিৰীয়ে বহোৱা সূতা

সোপাই হওক কপাহ ॥*

(* সাধুকথা)

৯৯ । জলমল বাই ।

পচলা কাটিব যায় ॥

পচলা কাটি আনি চোতালত দিলে থিউ ।

সক সক ছলি-গিলাৰ উৰি গ’ল জীউ ॥

পচলা কুটিলে তাই আঢ়ৈ আঙুল কৰি ।

পচলাত পানী দিলাক আঁঠুৰ সমান কৰি ॥

পচলাৰ মুচা লাগি বুঢ়া গল মৰি ।

সক বোৱাবীয়েকে কান্দিব লাগিছে বুঢ়াৰ ঠেঙত ধৰি ॥

মাজু বোরাবীয়েকে বোলেবে খওঁ আভালত তুলি ।

ববটোরে বোলেবে হওক বাবিষাব খবি ॥*

(* সাধুকথা)

১০০ । জনাই নজনাই গারে গীত ।

গ'হে* বোলে মোব শিষ ॥

(* গ'হে = গোসাঁয়ে)

১০১ । জনম ছুখুনী সীতা ।

নাই মাতা নাই পিতা ॥

১০২ । জন্ম, মৃত্যু, বিবাহ ।

তিনি নাজানে ববাহ ॥

১০৩ । জন্ম লগ্ন যাত্রা যোবা ।

ববাহ মিহিবে নপারে ওবা ॥

১০৪ । জকবা খাই ভকবা গাৰি ।

তপত খাই শুকাই নাড়ী ।

১০৫ । জবে পায় যাক ।

পবে পায় তাক ॥

১০৬ । জলত থাকে মাছ জুই ।

খলত থাকে বৃক্ষ নই ॥

জুই শৃঙ্গ দাঙি যায় ।

মানুহে বোলে মুখজপায়* ॥

(* সাধব ?)

১০৭ । জনমত নাই কৰম ।

কুঠীয়াৰ (কুবীয়াৰ) ভবিত খবম ॥

১০৮ । জাপি লাঠি টনা ।

যি এবে সি দিনতে কণা ॥

১০৯ । জামুকত গোবৰ পাণ্ড মাটি ।

কলগুলি কবা ভিনিবার কাটি ॥

- ১১০। জ্ঞানম্ভাৰ মৰণে সবে বাইবৌ অৰন্ত্ৰে ।
কোটাগোট চিনি দিব দাস্তৰ বৰণে ॥*

(* সাধুৰূপা)

- ১১১। জাক লৌ লৌ, জাক লৌ লৌ, জাকত লাগিল পোক ।
আমাৰ জাকলৈ গক নানিবি, লঠিয়াই ভাঙিম মুখ ॥
- ১১২। জ্ঞানী জনক খাবলৈ দিয়া তললৈ চায় ।
অজ্ঞানীক খাবলৈ দিয়া বেৰ-চাল চায় ॥
- ১১৩। জানোতেও জানে ।
নাকৰ খেকেক নি পোৰা মাছত সানে ॥
- ১১৪। জ্ঞানীৰ কি সৰুৰ ।
গুৰুৰ কি ভিন পৰ ॥
- ১১৫। জানি খাবা, জাগি শুবা, চিনি সিঁচিবা খান ।
নাজানিলে নহয় ফল জানিবা সু-জান ॥
- ১১৬। জাপি থকাৰ জাপ-জুপ ।
জাপি নথকাৰ মহা সুখ ॥
- ১১৭। জাথে মাৰে কুকৰ নাম ।
কুক ভৰিলে ঘৰক যাম ॥*

(* জাথে = জাকৈ, কুক = খালৈ ।)

- ১১৮। জাকৰ কাঠে জাকলৈ যায় ।
বায়ুগৰ বহুৱাই শুদা ভাত খায় ।
- ১১৯। জানা কুস্তীৰ সূত ।
কলিকালত শুকতেই ভূত ॥
- ১২০। জাপমাৰি দেইছিলো উইৰ হাফলু,
উজুটিত দেইছিলো বগ ।
খেদামাৰি ধৰিছিলো বনৰ হৰিণা,
এতিয়া নাপাওঁ মতা হাঁহৰ লগ ॥

- ১২১। জাল বাই আনিলো কবালি দখ (চ) ।
 তাৰে ছুটা গ'ল জচাঙচ্ ॥
 তেওঁ থাকিল আঁঠ ।
 তাৰে ছুটা জনম কাঠ ॥
 তেওঁ থাকিল ছয় ।
 তাৰে ছুটা হ'ল ওচৰচুবুৰীয়াত লয় ॥
 তেওঁ থাকিল চাৰি ।
 তাৰে ছুটা নিলে বোন্দাই কামোৰ মাৰি ॥
 তেওঁ থাকিল দুই ।
 তাৰে এটা খালে জুই ॥
 তেওঁ থাকিল এক ।
 মূৰে-ফিচাই তোৰে বাটিতে দেখ ॥*

(* সাধুকথা)

- ১২২। জাঁজিত লাগিল জাঁজি
 পৰ্ব্বতত লাগিল জিল ।
 বান্দীৰ গাত হাতী লাগিল
 গৃহিণী খালে কিল ॥*

(* তৰ্কতীয়াও হয়)

- ১২৩। জাঁজবি-জোজোৰা খাওঁ ।
 বুঢ়ী কান্ধেৰ লগ নেপাওঁ ॥
 ১২৪। জাপিয়ে টুপীয়ে । সক বৈণী গোপীয়ে ॥
 টেকীয়ে ধোবাই । বৰ বৈণী ধোবায় ॥
 ১২৫। জালেই যাওক বা জোৱাৰেই যাওক ।
 পো-বোৱাৰীৰে মাৰ্হেঁ । ঘৰখন হওক ॥
 ১২৬। জালক বুলিলে জকাই ।
 একাৰে-মুখাৰে চিনিৰ নোৱাৰি
 পৈয়েকক বুলিলে ককাই ॥

- ১২৭। জানই যদি ধন ডাকব ।
কিয় চোর আহোমনীৰ কাপোৰ ॥
- ১২৮। জানোবা উজান-ভাটী ।
নাইবা গুরাহাটী ॥
- ১২৯। জ্ঞাতিৰ সমান শত্রু নাই ।
দৈবৰ সমান বল নাই ॥
- ১৩০। জাতি আছে কুল নাই ।
আচাৰ আছে বিচাৰ নাই ॥
(যি ইচ্ছা তাকে খায় ॥)
- ১৩১। জাপৰি টিঙৰে ফাপৰি ছোৱালী
জান পুঠী মাছৰ জুতি ।
খাবলৈ আনিছ নাও ঘেন পেটটো
কিললৈ আনিছ পিঠি ॥
- ১৩২। জামীৰৰ বসে লোণ মিহলাই ।
নাশিব অকচি প্ৰভাতে খায় ॥
- ১৩৩। জালৰ লবক-ফবক লাঙি ।
ভাবৰ লবক-ফবক সাঙী ॥
- ১৩৪। জাতাজাত বিচাৰিলে কুল নবহয় ।
কুল ৰাখি বিচাৰিবা তেৱে মূনিবাই ॥*
- (* তৰ্কজীয়া)
- ১৩৫। জাগা চাই কঠীয়া পেলোবা
কঠীয়া গাঁতত নেপেলাবা পানী ।
চুবকৈ আনিবা দেখুৱাই খুৱাবা
তেৰেসে হৰিক চিনি ॥*
- (* তৰ্কজীয়া)
- ১৩৬। জানি নাম ললে বাসনা হয় ক্ষয় ।
নাজানি নাম ললে উলুয়লু হয় ॥*
- (* তৰ্কজীয়া)

১৩৭। জ্ঞান শূন্য আতি। পণ্ড-পক্ষী জাতি ॥

(নামঘোষা)

১৩৮। জিবোৱাও হওক নিবোৱাও হওক।
তেলপেৰা পেৰাও হওক ॥

১৩৯। জিল্লা-জিল্লি কানি (কাণী ?)।
গাত পৰিলেছে জানি ॥

১৪০। জিকাক চাই কিনিবা গাই।
সকমুই পাচ ডাঙৰী চাই ॥
নেজকটা সকমুৰ।
লাওমুৰী হ'লে চাৰিবা দূৰ ॥
ফুট-পুট যদি হোৱয় মূৰ।
ডাঙৰ-মূৰী বাবে কৰা দূৰ ॥

১৪১। জিকানে ভোল জিকানে ভোল।
সকলোৰে লাগে গণ্ডগোল ॥

১৪২। জিহ্বা মোৰ আছন্তে নলৈলো বাম নাম।
দাছৰীৰ জিহ্বা যেন ভৈল কোন কাম ॥

১৪৩। জী-নাতি জপনা কাটী।
পো-নাতি ধৰে ছাটি ॥

১৪৪। জী ভালেই জোঁৱাই ভাল।
আপোন ভালেই জগত ভাল ॥

১৪৫। জীয়াতে নিদিলে কাণী পুঠী।
মৰিলে কি দিব চিৰি আঙুঠি ॥

১৪৬। জীৰ লগত এৰীয়াৰ সাৰ।
পোৰ লগত মাখ মাৰ ॥

১৪৭। জীয়েই ষাওক বা জোঁৱায়েই ষাওক।
পো-বোৱাৰীৰে মাৰ্খোঁ ঘৰখন হক ॥

- ১৪৮। জী তুলিলো জোঁরাইব বুকুত ।
পো তুলিলো বোরাবীব বুকুত ॥
- ১৪৯। জীয়বী বহে গা উলছে ।
জীয়বী নবহে পাজবী খহে ॥
- ১৫০। জী-জোঁরাইয়ে জুপুহিলে নাতি জোঁরাইলৈ আশা ।
নাতি জোঁরাইয়ে জুপুহিলে কলতলত বাহা ॥*

(* বাহা=বাসা)

- ১৫১। জীর দিছে যেয়ে ।
আছাবো দিব সেয়ে ॥
- ১৫২। জীরটো ভাল নাকটো খঁবা ।
চুলি কিডাল লহলহ কবে,
কাণ টুপবিত পবা ॥
- ১৫৩। জীর থাকন্তে যাক ঘিবা দিয়ে ।
পবলোকে তাক বলিয়া পারে ॥
- ১৫৪। জীয়বীমবা জোঁরাইব নাথাকে আদব ।
ঘবচপনীয়াব নাই সমাদব ।
- ১৫৫। জীয়াই থাকিলে নাপাবা আপোনাব ঘব ।
মবিলেহে পাবাগৈ সকলোবে আদব ॥*

(* ভকতীয়া)

- ১৫৬। জুহাল নষ্টকবে জেওবা খবি ।
ঘব নষ্ট কবে ডকবীয়া বুটী ॥
- ১৫৭। জুই নোহোন্নাকৈ ঘব পুৰিল ।
জাপ মাৰি জেঠী মূৰত উঠিল ॥*

(* ভকতীয়া)

- ১৫৮। জুইক দৃষ্টি, সূর্য্যক পিঠি ।
সাহক খুঁটি, কড়াইক মুঠি ॥

- ১৫৯। জুড়ির হাল জুড়ির কাল।
জুড়িবে বাবা সৰ্ব্বভিকাল ॥
- ১৬০। জেঠেবী, সাতখন গাওঁ ভেজাই সকাম
পাতি কবিলা কি ?
ভনীয়েবে মিঠে নেপালে।
- ১৬১। জেঠত দৈ আহাবত থৈ।
শাওণত মৰা শাক খাবাগৈ ॥
ভাদত ওল আহিনত কল।
কাতিত কচু বড়ায় বল ॥
আঘোণ মাহত খাবা চৰাই।
পুহত পিঠা মাঘত কড়াই ॥
ফাগুনত মধু চ'তত ঔ, বহাগত বৰ।
ইয়াক খালে পুৰুষৰ গুচে কৰ্ম-জৰ ॥
- ১৬২। জেঠ মাহ গ'ল বিনা নাঙলে।
তাহাঁৰ কিমতে কৃষি ফলে ॥
- ১৬৩। জেঠোতে যিখন আঞ্জা খায়,
ভাই বোরাবীয়ে তাত সক পানীহে চোরে।
- ১৬৪। জেঠেবী-বৈনাই এহাল।
কিহৰ আকৌ পাল-এপাল ॥
- ১৬৫। জেঁৱাই ! আজি কঠীয়াধানবহে ভাত।
আই ! আমিনো কি ভাল মানুহৰ জাত ॥*

(* সাধুকথা)

- ১৬৬। জোনে বেলিয়ে যিমান।
তোমাৰে মোৰে সিমান ॥
- ১৬৭। জেঁৱাই যায় খাবলৈ শাহ নাই দিবলৈ,
ঘাচে জলকীয়াৰ গুৰি।

১৬৮। জোঁৱাইটো আহিছে পানী-বোকাত পলবোকাত পৰি।
জলপানটো সজাই দিয়া এৰাটি কৰি ॥

১৬৯। (শাহ) “জোঁৱাই! পেট দেখোন টেকেলিটি।
খাই আহিছা হবলা কেতুটি” ॥
(জোঁৱাই) “আই! আজি চাৰি কালিও নাই।
পেটৰ গতিহে সদায়” ॥*

(* সাধুকথা)

১৭০। জোঁৱাইৰ লগত তৌৱাই, এই তিনিটা কোন ?
তিনি মেৰীয়া বামী মাছ, চাঙত নাই লোণ ॥*

(* সাধুকথা)

ট

- ১। টকালিপাৰি খোৱা।
- ২। টঙালি বন্ধা।
- ৩। টকাই টকা আনে।
- ৪। টকাত শিতান দি থকা।
- ৫। টকা যাব, মৰ্কদ্মা তাৰ।
- ৬। টাঙ্গোন জোকৰা।
- ৭। টাকুৰী ঘূৰাদি ঘূৰা।
- ৮। টাৰ্-চিলিঙি দিয়া।
- ৯। টান পালে ৰাম বোলা।
- ১০। টানত পৰি নাম লোৱা।
- ১১। টান মাটিত বিড়ালীয়ে হাগিব নোৱাৰে ॥
- ১২। টিকাত গুৰিয়ালেও খাবলৈ নেৰা।
- ১৩। টিঙনা নান্নত ওপৰ শুৰা।

১৪ । টিকাফটা ব'দ ।

১৫ । টিলিকি কিনা ।*

(* সাধুকথা)

১৬ । টিঙিবি তুলা হোৱা ।

১৭ । টিকব স্বামী ।

১৮ । টিপচী ভজা ।

১৯ । টিপচীয়ে গকড়ৰ উৰাও মাৰিব খোজা ।

২০ । টিকনিৰ আগত থং ।

২১ । টিকাৰ টোপাখহৰ লগত সবগৰ তৰাৰ বিজনি ।

২২ । টিপচীৰ বাৱে মেক পৰ্বত উৰিল ।

২৩ । টুটকীয়া নাৰদ ।

২৪ । টুনী সাপে সব নাগপুৰীক গিলিল ।

২৫ । টেঙৰৰ ডিঙিত ডোল লগা ।

২৬ । টেটুত ক্ষুৰ দিলেও ফুটা কড়ি এটাও নোলোৱা ।

২৭ । টেকেলি কাতি ।

২৮ । টেটুত ডোল এডাল দিয়া ।

২৯ । টেটোন টাঙন ।

৩০ । টেঙা আম এবাৰহে বেচিব পাৰে ।

৩১ । টোকোৰা পঁজা ।

৩২ । টোকৰা-লঠিয়া দিয়া ।

৩৩ । টোপ পৰিবলৈ নিদিয়া ।

৩৪ । টোপা কাঁড়টো যোৱাদি যোৱা ।

৩৫ । টোপা খহ ।

৩৬ । টোকোনতে এইখিনি, ঠেংপালে আক আছেই ।*

(* সাধুকথা)

৩৭ । টকা লৰা লেখি ।

বাট হাখিৰা দেখি ॥

(হাখিৰা = খোজ কাঢ়িবা)

- ৩৮ । টকা ধৰ্ম্ম টকা স্বৰ্গ টকা হি পৰম্য ভপঃ ।
বগা টকা গোল টকা, টকা টক্ টকায়তে ॥
- ৩৯ । টান টান টান, তিনটা কথা টান ।
বজাৰ আগত কথা কোৱা টান, কাৱৈ মাছ বহা টান,
মদাৰ গছৰ পাণ পৰা টান ॥
- ৪০ । টান পালে কৰে কাতৰ ।
ঢিলা পালে হয় আঁতৰ ।
- ৪১ । টান পালে মিতিৰ নাভাগে ।
খুই পিকিলে কাপোৰ নেফাটে ।
- ৪২ । টান মুখ দীঘল ফুঁক ।
ভেহে দেখিবা জুইৰ মুখ ॥
- ৪৩ । টান পালেই এৰে ।
ঢিলা পালেই ধৰে ॥
(টান পালে ধৰে ।
ঢিলা পালে এৰে ॥)
- ৪৪ । টিক্ বলধা ওলাই মাটি ।
মাক ভালেই জীয়েক জাতি ॥
- ৪৫ । টিপিয়াই টিপিয়াই কথা পাতে
কথা নকয় খুলি ।
নিজৰ কাৰণে ছোৱালী বিচাৰে
পোলৈ লাগে বুলি ॥
- ৪৬ । টিকাত খালে উঠিয়ে ।
আহ পলাই যাওঁ ছুয়ে ।
- ৪৭ । টিকাত নাই মূৰত পাণ ।
সি হয় দহৰ আগ ॥

- ৪৮। টিঙিবি খৰুৰ জুই ।
ভাল পাটো বেয়া কবিলো
খৰুৱাৰ লগত শুই ॥
- ৪৯। টুপলি বান্ধিলে টুপলি যাচে ।
ব ব টুপলি তোলৈকো আছে ॥
- ৫০। টুপলি দেখিলেহে টুপলি যাচে ।
নাই টুপলি ঠগ্ দি আছে ॥
- ৫১। টুনি। গোঁসাইৰ লগত যাব লাগে হৰি কথা শুনি ॥
- ৫২। টুটকায়া নহলে গাওঁ নবহে ।
লাগনী নহলে জুই নজলে ॥
- ৫৩। টেকেলি পৰিল নাদত ।
ভিনিহি নোবোলো লাজত ॥
- ৫৪। টেৰা-বেকা হলে কিহৰ ধৰণী ।
ভাল বেয়া নেজানিলে কিহৰ ঘৰিণী ।
- ৫৫। টেঙৰী বাই টেঙৰী বাই ।
ভোতকৈ টেঙৰী ভিতৰত আই ॥
- ৫৬। টেকেলি পৰিল নাদত ।
আজিহে পৰিলো লাজত ।
- ৫৭। টোলোঠাৰ কাণ ।
ইকাণ আৰু সিকাণ ॥
- ৫৮। টোপোলা দেখিলেহে টুপলি নাচে ।
নাই টোপোলা ঠগ্ দি আছে ॥
- ৫৯। টোপনি চিকুণ পুৱা কটাৰী চিকুণ শুৱা ।
জকাই বাওঁতে ছোৱালী চাবা কোন কেনেকুৱা ॥
- ৬০। টোপনি নাই ৰোগীৰ, টোপনি নাই ৰোগীৰ ।
টোপনি নাই নিধনীৰ, ধনীৰ ॥

- ৬১। টোকোনাৰ জাত। বিহু লাগে পাত ॥
 ৬২। টোকোনা পৰীক্ষিত।
 বাবে বুড়ি মাছ ধৰে লুং ছিগা বৰশীত ॥
 ৬৩। টোকোনাৰ পালি।
 ওবে বাতি নাম লয় খেবজুই জালি ॥

ঠ

- ১। ঠন ধৰা।
 ২। ঠগ ধৰা (ঠগ দিয়া)।
 ৩। ঠবজা পচলা।
 ৪। ঠন্ ঠনিও নাই, ফকৰিও নাই।
 ৫। ঠাই দি টপ্ টপনি শুনা।
 ৬। ঠিক চাই টোকোন পোতা।
 ৭। ঠেক ছিগা।
 ৮। ঠেং তলে যোৱা।
 ৯। ঠেঙৰ ওপৰত ঠেং তুলি খোৱা।
 ১০। ঠৈলাৰ নাম বাৰাজী।
 ১১। ঠৈন্-ঠৈন্, মৈন্-মৈন্।
 ১২। ঠেংটোৰ ওপৰত ঠেংটো বজা।
 ১৩। ঠোটকটা কাউৰী।
 ১৪। ঠোট-মুখ চেলেকা।
 ১৫। ঠোজোনা খোৱা।
 ১৬। ঠন্ ঠন্ মদন গোপাল।
 একেটা বৰলাৰ ন খন চোঙাল ॥

- ১৭। ঠাই দিবৰ গুণ ।
টপ, টপনি শুন ॥
- ১৮। ঠাৰি যায় ওপৰলৈ ।
শিৰা যায় তললৈ ॥
- ১৯। ঠেং মেলি ফুৰালি জুই ।
মৰিলে থাকিব বাহী শ জুই ॥
- ২০। ঠেলাত লুটি, ঠেলাত কাতি ।
উৰি পাকত মৰে সাতোটা হাতী ॥

ড

- ১। ডবনিপিটি খোৱা ।
- ২। ডবা কোবোৱা ।
- ৩। ডলুৱা ভূত ।
- ৪। ডৰিত বান্দৰ নচা ।
- ৫। ডলাৰ বগৰী ।
- ৬। ডাঁহী সাপ ।
- ৭। ডাং-কটা চোৰ ।
- ৮। ডাৰিত সুৰাসুৰ নাগ কঁপোৱা ।
- ৯। ডাল কোবোৱা ।
- ১০। ডাল-দৰিদ্ৰ মাগুহ ।
- ১১। ডাল-চোৰ ।
- ১২। ডাঙৰ গছত আঁওজা ।
- ১৩। ডাল জোৰা দিয়া ।
- ১৪। ডালৰ কাউৰী ।
- ১৫। ডালৰ বান্দৰ ।

- ১৬ । ডিঙি পাতি খোৱা (বা দিয়া) ।
- ১৭ । ডিঙিব ছাড়মাল ।
- ১৮ । ডিঙিব মণি ।
- ১৯ । ডুবমাৰি পানী খোৱা ।
- ২০ । ডেডেবাওঁ ডেবাওঁ ।
- ২১ । ডোমৰ ঢেঁকী ।
- ২২ । ডোম চোৰ ।
- ২৩ । ডোমৰ সবাহ ।
- ২৪ । ডোমৰ নাওত কাউৰ পৰে, গুনোতেই অশুদ্ধ ।
- ২৫ । ডাঙৰক দেখি সৰুটি হৰা ।
বাপেৰক দেখি ঘৰলৈ যাবা ॥
- ২৬ । ডাঙৰৰ হলে লীলা ।
সৰুৰ হলে কিল্লা ॥
- ২৭ । ডাঙৰ মাছ জাল ফাটি যায় ।
সৰু মাছক ধৰা পেলায় ॥
- ২৮ । ডাঙৰ মানুহৰ দায়, পিছলি পিছলি যায় ।
সৰু মানুহৰ দায়, খাজক খোপে খায়
(বা খুচৰি খুচৰি খায়) ॥
- ২৯ । ডাকৰ বচন বেদৰ বাণী ।
পো-লগা বাঁৰী ঘৰলৈ নানি ॥
তোকো বন্ধিব মোকো বন্ধিব ।
ভাল ভাল বস্তু পিতেকলৈ সাধিব ॥
- ৩০ । ডাইনী গঞা ডোম ।
ক'লা বিড়লীৰ নোম ॥
- ৩১ । ডালৰ কপটীয়া শেন ।
সিফালৰ বাতৰি কেন ॥

- ৩২। ডাঙৰ মানুহৰ সৰু সৰু কথা
তাকে বোলে টাকুৰী।
সৰু মানুহৰ ডাঙৰ কথা
তাকে বোলে পাকুৰী ॥
- ৩৩। ডাকে বোলে বাপু শুনা উপায়।
বাণিজ্যৰ ফল কুৰিত পায় ॥
যি নৰে সদা কুৰিক কৰে।
বেহাৰ ফল পাইব ঘৰে ॥
- ৩৪। ডাকে ফেঁচা ফুলে বাঁহ।
গিৰী নিজীয়ে ছয় মাহ ॥
- ৩৫। ডাকে বোলে বঢ়া-টুটা নমাতি।
লগত ফুৰিব দিনে বাতি ॥
তেবেসে বাজাৰ দয়াক পায়।
ধন-জন সুখ সবে মিলায় ॥
- ৩৬। ডাঙা-চাটা আপী।
ভাল নহয় বাপী ॥
- ৩৭। ডাক মৰে আপোন বুদ্ধি।
অপঘাত মৃত্যুত ত্ৰেৰাত্ৰতে শুদ্ধি ॥
- ৩৮। ডাঙৰ মানুহৰ আই। দুখীয়াৰ তাই ॥
- ৩৯। ডাঙৰৰ ডাঙৰ, সৰুৰ সৰু।
ছোৱাৰখন মেলি দিয়া সোমাই যক গৰু ॥
- ৪০। ডাল-ডাল কৰি পকিল চুলি।
মাকে মাতে ৰূপহী বুলি ॥
- ৪১। ডিঙিত ফটাকানি মুৰত পাগ।
সিহে হৈছে সবাতকৈ আগ ॥
- ৪২। ডিমা বোল পোণ ভাতত।
চাৰি খানি ব্যঞ্জন পাতত ॥

মাজে মাজে এদা লোণ ।
নিচলা* ভাজা বোল দোণ ॥

(* নিচলা = বিছানাহ)

- ৩৩ । ছুব যোরা বেলি ।
কোনেও মুগুজে হাত মেলি ॥
- ৪৪ । ডেকা লবা কিহব ভকত ।
জীয়বী ছোৱালী কিহব শকত ॥
- ৪৫ । ডেকাক ডেকাই কথা কয়,
পতি কথাই হাঁহে ।
বুঢ়াক বুঢ়াই কথা কয়,
পতি কথাই কাহে ॥
- ৪৬ । ডেকা কালত আঞ্জিবা ।
বুঢ়া কালত ভুঞ্জিবা ॥
- ৪৭ । ডেকা কালত লবা হয়
কান্ধব লয় ভাব ।
বুঢ়া কালত লবা হয়
চুমা-চটাই সাব ॥
- ৪৮ । ডেকাই বোলে মোক নেলাগে
লবাই বোলে মোক নেলাগে
বুঢ়াই বোলে কাৰনো কেঁচা মুই ।
পানী নহয় পি খাবলৈ
চাকি নহয় মুখ চাবলৈ
থকলা পিঠীয়া ক'বনো গঁতুৱা শুই ॥
- ৪৯ । ডেড়িয়া ভূমিক লৱে শুবুজি ।
ঘন আলি দিবা সবাক সুধি ॥
শাওণব কঠীয়া নহয় ধান ।
আহিনব গোছত বিফল জ্ঞান ॥

- ৫০। ডেকা কালত লৰা হ'লে তাৰ নাম বলো ।
বুঢ়া কালত লৰা হলে তাৰ নাম চেলো ॥
- ৫১। ডোম, সাজিব নাজানে ডোম ।
যিবা এটা সাজে সিও লোটোম্-টোম্ ॥
- ৫২। ডোমৰ লগত মাৰে চিতল ।
মৰিয়াৰ লগত খুন্দে পিতল ॥
- ৫৩। ডোমৰ কাচন নাওত ।
নটীৰ কাচন গাৱঁত ॥
- ৫৪। ডোম চহকী হল চুকত পাৰিলে তুলি ।
(চুকত পাতিলে ডুলি ।)
উলিয়াই পেলাই দিলে গা শূং-শুঙায় বুলি ॥
- ৫৫। ডোম মৰিয়াৰ নহৰায় চিন ।
ভোকত সিংহেও নখায় তৃণ ॥

ঢ

- ১। ঢকা ভাত খোৱা ।
- ২। ঢৰিৰাজ ।
- ৩। ঢকিয়াই নিওঁতা নাই, পথালি কোলালৈ কান্দে ।
- ৪। ঢাপত গজা ।
- ৫। ঢাপত গজা, কুলিয়ে পদা ।
- ৬। ঢাল নাই তৰোৱাল নাই নিধিৰাম চৰ্দ্ধাৰ ।
- ৭। ঢাৰিৰ আঁৰত বজাকো চৰ্ছে ।
- ৮। ঢিলে কিল, টানে মান ।
- ৯। ঢিলা আদা পায় কটিত মোহাৰি খায় ।
- ১০। ঢিলা পালেছে ঠিলা গাৰে ।

- ১১। চিলা মাটিতেহে বিড়ালীয়ে হাণে।
- ১২। ঢেঁকীধুবীয়া বুদ্ধি।
- ১৩। ঢেঁকীধুবীয়া মাৰ।
- ১৪। টেকুৰা কুকুৰেও বাট নিদিয়া।
- ১৫। টেঁপাক দিয়া।
- ১৬। ঢেল-ওপঙা দিয়া।
- ১৭। ঢেকরা ঠাৰি সিজোৱা।
- ১৮। ঢেৰ তিৰীৰ ঘৰ খেদেলা*।

(* খেদেলা = লেতেৰা)

- ১৯। ঢেঁকীয়ে স্বৰ্গতো ধান বান্দে।
- ২০। ঢেঁকীশাল ফুৰিলে খুদ চাউলৰ কিহৰ অভাৱ।
- ২১। ঢেঁকীৰ কোষতকৈ ওঁঠৰ কোষহে চাৰ।
- ২২। ঢোৰা সাপৰ ফোপাউৰি।
- ২৩। ঢোল পিটি শুনোৱা।
- ২৪। ঢোলৰ লগত টেমেকা।
- ২৫। ঢোকা দিয়া কল।
- ২৬। ঢোকাতে কল বক, কলতে ঢোকা বক।
- ২৭। ঢৌ লেখা।
- ২৮। ঢৌটোতে বৌটো কৰা।
- ২৯। ঢৌতে খৰ দিয়া (বা মৰা)।
- ৩০। ঢকাক বুলি যাওঁ চেৰপেটা পিঠা

ভুকুক বুলি যাওঁ লাক।

জাপ এছাৰি গাভ ছিঙিলে

তেহে লাগে গাটো বাক ॥

- ৩১। ঢক্-ঢকীৰ উঠে নাও।
- নিবুকীয়ে ভাঙে গাওঁ ॥

- ৩২ । ঢাকোন নাইকিয়া চক ।
গৰখীয়া নাইকিয়া গক ॥
- ৩৩ । চাপত ঢপলিয়াওঁ ।
কটনা কাটি পৈটো পাইছো, কলৈকো নপঠিয়াওঁ ।
- ৩৪ । চাপত গজা কুলীয়ে পদা ।
বেৰৰ মাটি গোৰ মাৰি দিলে সৰি পৰা ॥
- ৩৫ । চাপত গজা ।
সবাহলৈ গলে মিঠৈ নোপোৱা ॥
- ৩৬ । টেকীটো লৰক-ফৰক কটৰাটো ছিগা ।
কোন কলৈ গল' (খুবলিটো কলৈ গল)
তাৰেহে লগা ॥
- ৩৭ । টেকীশালৰ লতা-পতা ।
ভাত খাওঁতে পানী খায় সিও এটা কথা ॥
- ৩৮ । টেকী কৰে হেকাৰ-কেকাৰ মোঁৰাবাৰী লৰে ।
এওঁৰ ঘৰত তিনটা য়ুনিহ টেকী পাতিব ন'বে* ॥
- (* ন'বে = নোমাবে)
- ৩৯ । ঢেৰ ঢেৰ কৰে ঢেকুৱা পেৰ্ পেৰ্ কৰে লাই ।
লফডালচেৰেৰে গালদিয়েক খায় ॥
- ৪০ । টেকীৰ হল কুহকুহীয়া গাঁৱিশালিৰ জৰ ।
খোবাই বোলে মোৰ সন্নিপাত সান্নত মাৰি ধৰ ॥
- ৪১ । চেই বুলিলে মণিকুট পায়,
নাৰা বুলিলে সাত চাপৰ বায় ।
বা বুলিলে এচাপৰো নাই ॥
- ৪২ । টেকীত মছে খালে উৰালত ফৰকবালে ।
কটবাই সাদিনলৈ জ্বালে ॥

- ৪৩ । ঢেই দাওঁ ভদৰকলী ।
মাটিভো নোশোৱে পাটিভো নোশোৱে
তাকনো থম্ কেনে কৰি ॥
- ৪৪ । ঢোলৰ মাত শুনি নিতৌ হওঁ বিয়া ।
শাহ-শহৰৰ মাত শুনি আঁজুৰি পেলাওঁ হিয়া ॥
- ৪৫ । ঢোলে কৰিলে দাওঁ ।
ইয়াত থাকিলে গা জুৰ নকৰে
বিহু মাৰিবলৈ যাওঁ ॥
- ৪৬ । ঢোলহে বায় যেনেকৈ ।
নানাচিনো কেনেকৈ ॥
- ৪৭ । ঢোল বায় ঢুলীয়া ।
টিকাত নাই চুৰীয়া ॥
- ৪৮ । ঢৌঢৌতে ৰৌটো ।
ফটা মেখেলাৰে ঢৌটো ॥
- ৪৯ । ঢৌত উঠিল ৰৌ ।
ফটা কাপোৰেৰে ঢৌ ॥

ত

- ১ । তপত পিঁড় (পিণ্ড) ।
- ২ । তপতে তপতে ।
- ৩ । তয়াময়া যুদ্ধ ।
- ৪ । তৰচেঙেলা ।
- ৫ । তলৰ মাটি ওপৰ কৰা ।
- ৬ । তল-খুচৰীয়া ।
- ৭ । তলি উৰা ।

- ৮ । তলে পুতল ।
 ৯ । ভবা-নবা ছিলা ।
 ১০ । তপা মুৰ ঢাক নোহোৱা ।
 ১১ । তৰ্কশাস্ত্ৰ মহা ব্যাভ্ৰ ।
 ১২ । তলে গোবধ, ওপৰে ব্ৰহ্মবধ ।*

(* অসম বুৰঞ্জীৰপৰা)

- ১৩ । তলে শিল, ওপৰে কিল ।
 ১৪ । তৰ্জ্জন-গৰ্জ্জন সাৰ ।
 ১৫ । তথৈবচ ।
 ১৬ । তলৰ ঠুঠ ওপৰ নকৰা ।
 ১৭ । তপত ভাতৰ ধোঁৱাই খোৱা ।
 ১৮ । তপত ভাতো লাগে, জুইৰ কাষো লাগে ।
 ১৯ । তবান্ধকং মমান্ধকং ।*

(* সাধুকথা)

- ২০ । তইহে তই, মইহে মই ।
 ২১ । তপত যু যু (ঘ ঘ), চুই যা মাত্ৰ ।
 ২২ । তাম-তুলসী নমনা ।
 ২৩ । তামোল-পাণ কটা ।
 ২৪ । তাৰকা বান্ধসী ।
 ২৫ । তাল যুৰীয়া ।
 ২৬ । তাঁতৰ তাহোনে ল'ৰাৰ তাহোনে সমান ।
 ২৭ । তামোলৰ বেটু পচে, কথাৰ বেটু নপচে ।
 ২৮ । তামোলৰ বেটুটো পৰিও মাঝুহটো মৰে ।
 ২৯ । তাম, তুলসী, গজাজল চুই শপত খোৱা ।
 ৩০ । তাল পৰিমাণে বাঢ়ে, তিল পৰিমাণে টুটে ।
 ৩১ । তাঁচপাতৰ ঘৰ ।
 ৩২ । তামোল দ, পাণ ওখ ।

- ৩৩ । তিনি টিলিকি মৰা ।
 ৩৪ । তিনি টেলেঙ্গনি খোৱা ।
 ৩৫ । তিনি তলকতে ।
 ৩৬ । তিনি তেলনি মাৰি খোৱা ।
 ৩৭ । তিনিপৰীয়া বেলি ।
 ৩৮ । তিনি ভূৱন দেখা ।
 ৩৯ । তিকতাসেকৰা ।
 ৪০ । তিল তৰ্জু ।
 ৪১ । তিল-মাহ খোৱা ।
 ৪২ । তিৰীৰ ওপৰত সকলো মৰদ ।
 ৪৩ । তিতা গছৰ আগো তিতা, গুৰিও তিতা ।*
 (* অসম বুৰঞ্জীৰপৰা)
 ৪৪ । তিতা কচিৰ আগো তিতা, গুটিও তিতা ।*
 (* অসম বুৰঞ্জীৰপৰা)
 ৪৫ । তিনি মতা কৰা ।
 ৪৬ । তিনি বায়ুণৰ যাত্ৰা নাই ।
 ৪৭ । তিলকুশ লোৱা ।
 ৪৮ । তিৰীৰ বিয়ন, মুনিহৰ বণ ।
 ৪৯ । তিনি শালিকাৰ জোঁট মাৰি
 শৌচ কৰিবলৈকে নেযাৰা ।
 ৫০ । তিলকে তাল কৰা ।
 ৫১ । তিৰী নোপোৱাই তিৰী পাইছে ।
 ৫২ । তিথিৰ মূৰত পানী চলু ।
 ৫৩ । তিৰীক কিলে, মিৰিক মিলে ।
 ৫৪ । তিৰীটোক বোলে সাপটো মাৰ ।
 ৫৫ । তিনি ঘৰজোৱাইৰ মাটিত
 শৰণেও শ নাথায় ।

- ৫৬। ভিৰীৰ মেল, কলৰ ভেল।
- ৫৭। তিনি মূৰীয়াত কথা মুখিবা।
- ৫৮। ভিৰী বৈৰী, সীমা বৈৰী।
- ৫৯। ভীখবচিং বুদ্ধি।
- ৬০। ভীৰ্খ কাক।
- ৬১। ভীৰ্খৰ পাণ্ডা।
- ৬২। তুলসীপতীয়া বায়ুণ।
- ৬৩। তুঁহৰ জুই (তুঁহৰ জুই উমাই উমাই জলে)।
- ৬৪। তুলসী তলৰ বাঘ।
- ৬৫। তুলসীৰ লগত কলপটুৱাৰ যুক্তি।
- ৬৬। তেজপিয়া।
- ৬৭। তেজক পানী কৰা।
- ৬৮। তেল নাইকিয়া ফপৰীয়া।
- ৬৯। তেল-টেজা ঘঁহা।
- ৭০। তেলে ধৰা।
- ৭১। তেলীয়া সাৰেঙ্গে সাজোঁতে-পাৰোঁতে ফেঁচু বজা হোৱা।
- ৭২। তেলীয়া সাৰেঙ্গে সজোঁতে-পৰাওঁতে ফেঁচু বজাই হল।
- ৭৩। তেজ ধুলে উটে, মঙহ ধুলে নুটে।
- ৭৪। তেলিৰ মূৰত তেল ঢলা।
- ৭৫। তেল-পানীৰ সম্বন্ধ।
- ৭৬। তেহিনো দিবসা গতাঃ।
- ৭৭। তেজে তুমুলি হোৱা।
- ৭৮। তেজেৰে ৰাঙলী হোৱা।
- ৭৯। তেলো একোঁহা, পেটুও একোঁহা।
- ৮০। তোম ৰাঙ্কি উটাই দিয়া।
- ৮১। তোৰ একদিন কি মোৰ একদিন।
- ৮২। তোমাৰ নাই হাল গৰু, মোৰ নাই কঠীয়া।

৮৩। জ্যোৎস্নাৰ্ধ ।

৮৪। জাহি মধুন্দন ।

৮৫। ত্রিভঙ্গ মুবাৰি ।

৮৬। ত্রিভঙ্গ স্বৰ্গ ।

৮৭। তই মাৰিলি পাতৰ চৌচা

মই মাৰিলো ইকবাৰ খৌচা ।

ভাল হ'লে হ, নহ'লে পৈয়েবৰ আগত কৈ দিম ॥

(* সাধুকথা)

৮৮। তপত দিলোহেতেন বাটকে নাচাৰ

আগবঢ়াই থলোহেঁতেন ভৰিত যা ।

কাৰবাৰ আগত কৰ যদি মাৰৰ মূৰটো থা ॥

৮৯। তই দিছ খাল চাই পাত ।

ময়ো দিছো উমানতে হাত ॥

৯০। তলত ফুটছাই ওপৰত জাথে* ।

এনে দুখত বৈনী* কোন থাকে ॥

(* জাথে=জাকৈ । বৈনী=ভনী)

৯১। তলত ফুটছাই ওপৰত জকাই ।

ইয়াত সুখ কি আছে ককাই ॥

৯২। তলত খাল ওপৰত জাল ।

মোতকৈ বৈনী তোৰ অলপ ভাল ॥

৯৩। তই বানৰ মই পখী ।

তোৰ-মোৰ কিহৰ সখী ॥

৯৪। তলে ঘিমান ওপৰে সিমান,

তাকে বোলে শিৰি ।

ব আৰ্জি পুৰণ খায়,

তাকে বোলে গিৰী ॥

- ৯৫ । ভইও কলা মটও কলা ।
যোৰ পাঠিছো ভালা ভালা ॥
- ৯৬ । তয়ো মাকৰ জী ময়ো মাকৰ জী ।
তপত ভাতক চোঁচা কৰোঁ হেচাঁ-পোটোকা দি ॥
- ৯৭ । ততুৱাই থাকে ততকৈ, নিততুৱাই থাকে চাই ।
ফটা ঐঠুৱাই ম'হ সোমাই ভুলুং ভুলুং খায় ॥
- ৯৮ । তয়ো আল্লা ময়ো মোল্লা ।
লগ পালো ভালা ভালা ॥
- ৯৯ । তলে ফুটছাই ওপৰে নৈ ।
ইয়াতকৈ সুখ খাইছিলো গৈ ॥
- ১০০ । তথিয়াতথি লগা ।
পচলাত দাঁত ভঙা ॥
- ১০১ । ভই কোন কুটা ।
মধুপুৰীয়া ভকতে খাই গৈছে শুদা ॥
- ১০২ । তলে ছুবাটি ওপৰে ছুবাটি
তাঁতৰ চাৰি বাটি ব ।
মিচিমি দোৱানে নকৰি
মিৰি দোৱানে ক ॥
- ১০৩ । তলে যৱ ওপৰে দোণ ।
তাৰ পথাৰত নবয় কোন ॥
- ১০৪ । তয়ো যেনেজনী ময়ো তেনেজনী
কিহেৰে মাৰিছো ফেৰ ।
সমান সন্তিনীয়ে লবগৈ কাঢ়ি
তালৈহে মাৰিছো ফেৰ ॥
- ১০৫ । ভই থাক মই যাওঁ ।
পানী আনি ভাত খাওঁ ॥

- ১০৬। তলমুৰী আছে। ঘনমুৰী আছে ॥
- ১০৭। ত'তে থাকে এখেতে কান্দে।
ভৈয়াইক আনি দিয়া বুকুতে ঝাঙ্কে। ॥
- ১০৮। তলে তলে বায় মোনা।
গিৰিহঁতে বোলে কুকুৰিকণা ॥
- ১০৯। তলে জুই নাই, ওপৰে লবাই।
বকুলবৰাধানৰ কড়াই ॥
- ১১০। তই গিৰেতনী* একদোণ ধানৰ।
মই গিৰেতনী তুঁহ পতানৰ ॥

(* গিৰেতনী = গিৰিহঁতনী)

- ১১১। তন দেখি মন হ'ল।
বাপাৰ কালৰ ধন গ'ল ॥
ওপৰৰ দিকে কাহে।
দেখে যে মানুহ এজনে হাঁহে ॥
- ১১২। তয়ো কপহী ময়ো কপঠী
বঙেৰে বঙ চৰিল।
ইকৰা পাতৰ নাও বাই গ'লো
সোওঁ মাজ পায়ে বুৰিল ॥
- ১১৩। তাতো নাহিলো খাই,
ইয়াতো পাবলৈ নাই।
জানোবা দিনটো লঘোণে যায় ॥
- ১১৪। তামোল এখন দিয়া ভকত।
চুণ-পাণ অকণ দিয়া লগত ॥
ধপাত অকণ দিয়া পাচে।
বাকীখিনি মোৰো আছে ॥

- ১১৫ । তামোলৰ আমোল-মোল ।
ক'বপৰা আহিলি দেৱাহালি খোৱাটো
তামোলৰ নাজান মোল ॥
- ১১৬ । তাহানিয়ে খালে টেঙা ।
এতিয়াহে লাগিল জেঙা ॥
- ১১৭ । তালুত চুলি নাই তাকে বোলে তপা ।
কথাৰ সাঁচ নাই তাকে বোলে লপা ॥
- ১১৮ । তাঁতৰ চাৰিবাটি ব' ।
কথা কোৱাদি ক'ব নোৱাৰ শোলোকত কোৱাদি ক ।
- ১১৯ । তামোলৰ কেওঁ ।
বৰকৈ চেলাইছে আমাৰ তেওঁ ॥
- ১২০ । তামোল দিওঁ খা, পাণ দিওঁ খা ।
আক এখন দিওঁ মেললৈ যা ॥
- ১২১ । তাঁচ, কড়ি, পাশা ।
এই তিনি সৰ্ব্বনাশা ॥
- ১২২ । তামোলৰ লগত নাখায় চুণ ।
তাৰ তামোলৰ কিবা গুণ ॥
- ১২৩ । তামোলত দিলা লং-জাই, পাণত দিলা চুণ ।
কোন দিনা পাহৰিম তোমাৰ গুণ ॥
- ১২৪ । তামোল আন পাণ আন মুখ ভৰি খাওঁ ।
বেজী আন বটীয়া আন চোতালখন সি যাওঁ ॥
- ১২৫ । তামোলৰ কিয়া* মুখত মৰে ।
মাহৰ কিয়া চকত মৰে ॥

(* কিয়া=পোক)

- ১২৬ । তাঁতত বহি নকৰিবা ভয় ।
আঙুলে-আঙুলে যাৰ কয় ॥

- ১২৭। তামোলৰ চকুৱাৰ হাঁচতিখনি
কলীয়া বেতেবে সিয়া ।
বাঁহৰ চৌচুব কটাৰীখনি
সিও সানত দিয়া ॥
আমগুটিৰ টেমাটি, কাউৰী লাডৰ চুগু
বাটে বাটে সুৰি ফুৰোঁ তামোলখোৱা কোন ॥
খাওঁ চাৰিখন দিওঁ চাৰিখন
গাঁঠিটো চাৰিখন থাকে ।
নাখালেও নোৱাৰোঁ খোৱা মানুহটো
বছেৰেকত তামোলটো লাগে ॥
- ১২৮। তামোলত গোবৰ বাঁহত মাটি ।
নকলিলে নাৰিকল শিকৰ কাটি ॥
- ১২৯। ভাইৰ হাতে নাখাওঁ ভাত ।
ঘূৰি ঘূৰি তাইতেহে হাত ॥
- ১৩০। তামোলটোনে ফালি দেখুৱাম ।
পাণ পাতনে চিৰি দেখুৱাম ॥
- ১৩১। তামোলৰ আমোল-মোল ।
তামোলৰ ভিতৰত আছে চাৰিজন
মাজৰ বা কোন ॥
- ১৩২। তিনি গধূলি (সন্ধিয়া) তৰিছে তাঁত ।
উজুটিত নিচে পৈয়েকৰ দাঁত
- ১৩৩। ভিৰী মিৰি ভাটৌ কোৱা
এই চাৰিৰ আশৈ নোপোৱা ॥
- ১৩৪। ভিৰীয়ে পুৰষে হ'বা একেমতি ।
তেহে সিজিৰ হৰিত ভকতি ॥
- ১৩৫। ভিৰীৰ লেনিয়া বৰমুণৰ কণিয়া ঘৰ চাই নকৰে মুখচ ।
এই তিনিৰ সমান নাই কুন্ধচ ॥

- ১৩৬ । তিনিজালমান চুলি তাকে বাঞ্ছ তুলি ।
পৈয়েকে ভাল দেখে বুলি ॥
- ১৩৭ । ভিৰীৰ দণ্ডিত পস্তা খায় ।
বজাৰ দণ্ডিত কটা যায় ॥
- ১৩৮ । তিনি বিপ্ৰ এক শূদ্ৰ ।
তেনে লগত নাযায় বিপ্ৰ ॥
- ১৩৯ । তিনিথুটিয়া জেতুকা বটা ।
চোৰ গৰুৰ বিৰিঙাৰ পঘা ॥
- ১৪০ । তিনি মুনিহে অপনাখন দিলে ।
হাঁহিনীয়ে মূৰত তুলি নিলে ॥
- ১৪১ । ভিৰী হস্তে গিৰী ।
ভিৰী হস্তে হতচিৰি ॥
- ১৪২ । তিনি মোলোকাই আছিল চাই ।
খোদাইটো ওলাল ভোৰোকাই ॥
- ১৪৩ । ভিৰীয়ে বিচাৰে ধনরস্তু পৈ ।
নদীয়ালে বিচাৰে মাছরস্তু নৈ ॥
- ১৪৪ । তিনিসাঁজি খাই বোৱাৰী কঁপে ।
মই বোলো বোৱাৰী দেওহে অপে ॥
- ১৪৫ । তিনটাতে তেভেৰী বাঁহ পাতৰ জুই ।
কোনজনী আহিছ মোৰ সতিনী ছ'ই ॥
- ১৪৬ । তিনি বেঙা, তিনি চেঙা, তিনিকঠা চাউলৰ ভাত ।
হাতত খঁৰা কাঁচি, টিকাত ফটাকানি
কোৰমাৰি কাটি আনে পাট ॥*

(* সাধুকথা)

- ১৪৭ । ভিৰীৰ চুটি । বাঢ়নীৰ বুটি ॥

- ১৪৮ । তিনিদিনীয়া টেঙা পইতা চাৰিদিনীয়া গাজী ।
 মাহৰ খাৰত লোণ পাইছো
 ল'ৰাহঁতৰ মাক বিছনেকি আজি ॥
- ১৪৯ । তিনিশ যাঠি বছৰে ইটা হয় মাটি ।
 খোলাই চাঁ-চাঁয়াই এডাৰে চকু মেলি চায় ।
 বোলে বছৰেকৰ এদিনহে যায় ॥
- ১৫০ । তিনিদিনীয়া জ্বৰ ।
 ভাতলৈ যতন কৰ ॥
- ১৫১ । তিনিসেবীয়া কাঁহীখন খুদ চাউলৰ ভাত ।
 খায় নে নেখায় ল'ৰাহঁত বাপেৰক মাত ॥
- ১৫২ । তিনটা কথা নাই : বৰ গছত চামন ডাঙৰীয়া নাই,
 নামঘৰত বুঢ়া ডাঙৰীয়া নাই,
 গাৱঁত বুঢ়া মানুহ নাই ।
- ১৫৩ । তিনিও ভাইৰ মূৰ পকা ।
 কোনেও কাকো নোবোলে ককা ॥
- ১৫৪ । তিনি কুঁইহা পাস্তা হাঠা ।
 সেইটো মোৰ পুৱাৰ কথা ॥
 তাৰ পাচত চাউল তাৰ পাচত চিৰা,
 তাৰ পাচত গুৰা ॥
 তাৰ পাচত খাইছো যদি
 প্রভু তোমাৰ মূৰা ॥
- (কুঁইহা = কুঁহীমাছ । হাঠা = হেতা ।
 গুৰা = পিঠাগুৰি ।
- ১৫৫ । ভিৰী, ধৰি, কড়ি ।
 এই তিনি প্ৰাণৰ বৈৰী ॥
- ১৫৬ । তিনিশযাঠিজোপা কৰা কল ।
 মাছেকে-পথে চিকুণাৰা তল ॥

পাত-পচলা লাভতে খাবা ।

লঙ্কাৰ বাণিজ্য ঘৰতে পাবা ॥

১৫৭ । তিনি শাওণে পাণ ।

এক আঘোণে ধান ॥

১৫৮ । তিকতাৰ গৰু বখা দেখিবলৈ কুৎসিত ।

মুনিহৰ ভাত বন্ধা মৰিলেহে উচিত ॥

১৫৯ । তিনিশষাঠি কলা কই ।

থাক গৃহস্থ ঘৰত শুই ॥

১৬০ । তিনি ভাৰ্য্যা যাৰ একেটি স্বামী ।

তাক পৰিহৰ বোলোহৌ আমি ॥

১৬১ । তিব্বীৰ চিকুণ ওৰণি লোৱা ।

গোৰ চিকুণ হামোৰ-দামোৰ খোৱা ॥

১৬২ । তিনিযোৰা দিয়া নাঙল যুৱলি,

তিনিযোৰা দিয়া মৈ ।

তিনিযোৰা দিয়া বাটলু তিবোতা,

তিনিযোৰা দিয়া পৈ ॥

১৬৩ । তিবোতাৰ কপালে ধন ।

পুৰুষৰ কপালে জন ॥

১৬৪ । তিব্বীৰ কথা শুনে যিটো ।

অধোগতি যায় সিটো ॥

১৬৫ । তিব্বীৰ নেওঁচান হাঁহি ।

বনৰ নেওঁচান বাহী ॥

১৬৬ । তিনিজন য'ত । নিৰঞ্জন ত'ত ॥

১৬৭ । তিব্বী সালৰ শিবী, তিব্বী ঘৰৰ গিবী ।

তিব্বী নিমিঙে হয় হতভী ॥

১৬৮ । তিব্বীৰ নেওঁচান আদহায়া বুঢ়ী ।

খৰিৰ নেওঁচান গোজৰ গুৰি ॥

১৬৯। তিনি উদানৰ মাজত কুকুৰটি।

হৰিহে বন্ধা পবিল পাগটি ॥

১৭০। তিনিমহীয়া ছোৱালী ন মহীয়া পেট।

হ'ল কি নহ'ল পুৰুষৰ ভেট ॥*

(* ভকতীয়া)

১৭১। তিনিশষাঠি হস্তীৰ পাল।

দ্বাদশ পৰ্বত চৰে সৰ্বকাল ॥

পুখুৰীত নাই পানী।

চাৰি তুন্তত (তুন্তত) বান্ধে আনি ॥*

(* ভকতীয়া)

১৭২। তিনি মহীয়াৰ হাল।

তিনি মহীয়াৰ ফাল ॥

তিনিওৰো নাই গৰু।

তিনিওৰো নাই লক্ষ ॥

নদীৰ সিপাৰে ভুই।

তিনিও আছিল কই ॥

১৭৩। তীৰ্থ বুলি কৰে জলত শুদ্ধি।

প্ৰতিমাত কৰে দেৱতা বুদ্ধি ॥

বৈষ্ণৱত নাই ইসৰ মতি।

গৰুতো অখম কৃষ্ণ বদতি ॥

(পাৰঙ মৰ্দ্দন : কীৰ্ত্তন)

১৭৪। তুচ্ছ লোকে উচ্চ পদ পালে।

টেৰীয়াকৈ পাগ মাৰি ঘূৰি ঘূৰি চালে ॥

১৭৫। তুলিত আছিলো শুই খাটত আছিলো শুই।

খাটৰপৰা বাগৰি পৰিলো

লাগিল টিকায়ৈ (পোকৰে) মুৰে জুই ॥

১৭৬। তুমিও ভকত আমিও ভকত।

কোন ভকতৰ কাটি উপত ॥

১৭৭। তুলিৰ ওপৰত তলিচা, খোদাৰ ওপৰত বান ।

আকৌ বেটী ধোৱাঁখোৱাটো আন ॥

১৭৮। তুমি বাপ মই জী ।

তোমাৰ আগত কম কি ॥

১৭৯। তুমি যেন ভেঁও তেন ।

দেখাতহে দেখি শুকত হেন ॥

১৮০। তুলা অগণিয়ে পাচে কন্দল লাগিলা ।

তুলাৰ ভয়ত পাচে অগণি পলাইলা ॥*

(* ভকতীয়া)

১৮১। তুমি আমি কৰোঁ যদি গৰিহিত কৰ্ম্ম ।

পাচত লোকে আকে মানিবেক ধৰ্ম্ম ॥*

(* কথাগুৰুচৰিত)

১৮২। তেল মাৰোঁ জাত, লোণ মাৰোঁ জাত ।

ধাৰ লাগে ঋণ লাগে বতুৱাৰ গাত ॥

১৮৩। তেতেলী বেঁকা বৃদ্ধ কালে ।

জ্ঞান বেঁকা জন্ম কালে ॥

ধেমু বেঁকা জোৰ দিলে ।

মূৰ্থ বেঁকা সৰ্বকালে ॥

১৮৪। তেলিয়াই কান্দে তেল পেলাই ।

কপছৱাই কান্দে লেটপেটাই ॥

১৮৫। ভেঁও বৰ কাজী ।

এসেৰ কপাহৰ এসেৰা পাঁজী ॥

১৮৬। তেলে-টেকলিয়ে পোন । খলিহৈহে ভিন ॥

১৮৭। তেবেসে মাণিক যদি এজ্জাবত জলে ।

তেবেসে তক যদি হালি পৰে ফলে ॥

তেবেসে সতী যদি স্বামী সজে যায় ।

তেবেসে বিদ্ভা যদি ধন ধৰ্ম্ম-পায় ॥

- ১৮৮। তেওঁ আহিছে বনৰ ফুৰত ।
ধপাত এচিলিম লগাই দিয়াগৈ চ'ৰাৰ ফুৰত ॥
- ১৮৯। তেওঁ আহিছে পল বোকাড পৰি ।
ধপাত এচিলিম দিয়াগৈ খৰপোচ কৰি ॥
- ১৯০। তেওঁৰে নহ'লো ভেট ।
তেওঁৰ কথা শুনি মোৰ উৰহি আহিছে পেট ॥
- ১৯১। ভেজ যায় পূজ যায় ।
শুৰীয়াৰ গা যায় ॥
- ১৯২। ভেবেসে বশী যদি বশ বখানে আনে ।
ভেবেসে গৃহস্থ যদি আঁটি যায় ধানে ॥
- ১৯৩। ভেতেলীৰ নাই মিষ্ট ।
আবৰীৰ নাই ইষ্ট ॥
- ১৯৪। ভেৰকুৰি বোন্দা ধৰি গৰৈ মাছে আনে ।
চেলেকা-চেলেকি কৰি গীতমাত শুনে ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ১৯৫। তৈল লোণ নাই শুদা ব্যঞ্জনৰ এনে স্বাদ,
বিনা জক বন্ধন ॥*
- (* কথাগুৰুচৰিত)
- ১৯৬। তোৰো মুখ বাহী মোৰো মুখ বাহী ।
তোৰ পিনে চালে আকৌ মোৰ উঠে হাঁহি ॥
- ১৯৭। তোৰ হ'লে মোৰ ।
মোৰ হ'লে বাপেৰেও নাপায় তোৰ (জোৰ) ॥
- ১৯৮। তোমাৰ কথা ছেলিল ।
বেডেনাৰ ভিতৰত পোক সোমাই
ভিতৰে ভিতৰে গেলিল ॥
- ১৯৯। তোৰ ঘৰত তই বজা,
মোৰ ঘৰত মই বজা ।
পোতা পুখুৰীত বাকেই বজা ॥

- ২০০। তোৰ মাটিত মোৰ ঘৰ ।
যি ইচ্ছা তাকেই কৰ ॥
- ২০১। তোৰ সিকালে মুখ, মোৰ ইফালে মুখ ।
মোৰ কটি বুলি তোৰ কটি খজুৱাওঁ
ভালেহে নাপাওঁ মুখ ॥
- ২০২। তোমাৰ মৰমতে মৰোঁ ।
আখলি পাঁচটা ভৰোঁ ॥
- ২০৩। তোমাৰ মৰমতে মৰোঁ ।
খলিহা মাছৰ ছুপিঠি খাই মাজৰ চহাটো এৰোঁ ॥
- ২০৪। তোমাৰ বাৰীৰে বাঁহ গাজ
তাকে খুন্দি কৰিছোঁ খৰিচা ।
তাকে দি তোমাৰে ধান দোণ সলাওঁ
কথাটো মন কৰিছা ॥
- ২০৫। তোৰ জনম জাতি জানোঁ মই, কঠীয়াতলীত ঘৰ ।
আষাৰচেৰেক কৈ দিলেই ভিৰাই মাৰিবি লব ॥
- ২০৬। তোমাৰ বাৰীৰ পকা আম ।
ছুয়ো সখী ভগাই খাম ॥
- ২০৭। তোমাকনো মাতিছে কোনে ।
আমি আহোঁ ছুৱাৰমুখৰ পোনে ॥
- ২০৮। তোমাৰ বাৰীত ফুলিছে ইন্দ্রজিত মালতী
মোৰ বাৰীত পৰিছে হাঁ ।
দিনৰ যে দিনটো তোমালৈ চাওঁতে
ৰাতি পুৰি মৰে গা ॥
- ২০৯। তোমাৰ ঘৰ ইপাৰে, মোৰ ঘৰ সিপাৰে
মাজত কুঁহিয়াবনি বাৰী ।
আহোঁ বুলি নাছিল। চাৰি পাটী পৰালা
কটা ডামোল কৰিলা বাহী ॥ (* বিহগীত)

- ২১০। তোৰ মুখখন আছিল অশুবৰ খুব ।
এতিয়াহে হলহি বুটি কোৰ ॥
- ২১১। তোৰ মুখখন আছিল কপিন্দা চোকা ।
পচলাভ মাৰিহে কৰিছ ভোটা ॥
- ২১২। তোকো ভাণ্ডিৰ মোকো ভাণ্ডিৰ ।
চৈধ সঙ্গীক কোনে ভাণ্ডিৰ ॥
- ২১৩। তোক নোদোৰেঁ বাপেবক দোৰেঁ ।
ঘৰ নাইকা ডালে ডালে চোহেঁ ॥
- ২১৪। তোৰে কথা নহয় ভালৈ ।
হৰিভকতক বোল খালৈ ॥*

(* কথা শুকচৰিত)

- ২১৫। স্বক চক্ষু মন মুখ নাসিকা প্ৰাণ ।
ছয়গোটা শত্ৰু জানা পৰম দুৰ্জ্ঞান ॥
- ২১৬। ত্ৰিফলা দিয়া নিমৰ ছাল ।
ছাগলী দুখে বাটিবা ভাল ॥
ৰাতি ভাগে তাক নিয়ৰে থৈব ।
প্ৰভাত সময়ে মাথাত লৈব ॥
হাতে বঁহি মাথাত মাখিব ।
শুকালে পাচে স্নান কৰিব ॥
যিটোজনে এহি প্ৰকাৰ কৰিব ।
ক্ৰোশেক পথলৈ দৃষ্টি যাইব ॥

থ

- ১। থল গবকা।
- ২। থকা জুই বাৰ বাৰ, নথকা জুই এবাৰ।
- ৩। থল চাই কাঠিয়া পৰা।
- ৪। থানথিত নোহোৱা।
- ৫। থাপদি খোৱা চিলাই পাখি সোপাছে পায়।
- ৬। থালিভগা জুয়ে খেদা।
- ৭। থিয় কাণ।
- ৮। থিয় গোৰ।
- ৯। থিঠৈ মৰা।
- ১০। থিঠৈ থিঠৈ স্বৰ্গলৈ যোৱা।
- ১১। থুকুচি পেলোৱা।
- ১২। থুপৰী তিৰোতা।
- ১৩। থুৱে-থুৱে সমান।
- ১৪। থেকেবাবছা দিয়া।
- ১৫। থেকেৰা ফুল।
- ১৬। থলত থল বজা।
পোতা পুথুৰীত বাক বজা ॥
- ১৭। থ থ কৰে পইতা বাটি।
জৰটো আহিছে ফেৰটো পাতি ॥
- ১৮। থলে জলে খায় পিছলা।
ইয়াকে বোলে মাহৰ নিচলা ॥
- ১৯। থাকে ঘৰ-গৰ।
নাথাকে বন-গৰ ॥
- ২০। থাক যদি থাক মনে মনে।
গাখীৰ দি ভাত খুৱাম ঘনে ঘনে ॥

২১। থাক যদি জবত।

কেলৈ থাকি পৰত ॥

২২। থাকোতে মানিক মুকুতা লোণ।

বিচাৰি পালেগৈ বোকাৰ লোণ ॥

২৩। থিয় দি পোৱা, বহিলে ক্ৰোশ।

ঘাটে বোলে মোৰ কিহৰ দোষ ॥

২৪। থিয় হৈ হাগে কেবমেবদি যায়।

পোকৰত হাত ধৰি,

ঈশ্বৰক পূজি হাতে হাতে পায় ॥*

(* ভকতীয়া)

২৫। থিয়ৈ মূতে চতুৰী। বহি মূতে মূতুৰী ॥

২৬। থুপৰীৰ ছিগা ব।

ব'ব নোৱাৰ যদি তুলিয়ে থ ॥

২৭। থুপৰীৰ পৈ মাজে ফুটা হৈ,

থায় কাটি কটনা।

এই তিনিৰ যাতনা ॥

২৮। থুপপাকত নাই ধন।

ছোৱালী আনিবৰ মন ॥

২৯। থুলন্তৰ কায় দেখি ধাতু যায়

ছাতত লোহাৰ ডাং ॥*

(* কীৰ্ত্তন)

৩০। থেকেৰা-মেকেৰা ফুল ভোমোৰা উৰাই।

পেটৰ ছৱালে মাকে (মাকৰ ?) আগ-পিচ চায় ॥*

(* ভকতীয়া)

৩১। থৈ গলো নৰিয়াৰ ওচৰত।

আহি পালো নৰিয়াৰ ওপৰত ॥

৩২। থৈ লাঙনি থৈ।

চুলিটাৰি মেলিহোঁ, আগবটো পৈয়েই পৈ ॥

৩৩। থোক কল থোকে খালে, মধুনাড দিলে পৰ।

ক'লী কুকুৰৰ এৰী নাছিল, ফপবীয়া কুকুৰৰ জব।*

দ

১। দহ ভকতৰ আঁৰ হোৱা।

২। দহ-ভকতৰ আলীৰ্বাদ।

৩। দহ-ভকতৰ দোষে চোৱা।

৪। দহখন মুখেৰে কোৱা।

৫। দহ-ঠাই বাগৰা।

৬। দহটকীয়া।

৭। দক্ষিণা লোৱা খোজ (দক্ষিণা লোৱা বায়ুণৰ খোজ)।

৮। দক্ষিণা লোৱা বায়ুণ।

৯। দশ-বৈজ্ঞ সম বহি (অগ্নি)।

১০। দহ অব্যত যুগে নকৰে নিবাস।

১১। দহি আহোঁ মদনক আৰ শঙ্কা নাই।*

(* কীৰ্ত্তন = হৰমোহন)

১২। দহৰ লাঠি একৰ ভাৰ।

১৩। দহ বুলিলে দহ, পঁচি বুলিলে পঁচি।

১৪। দহোটাৰ লাঠি (লাথুটি), এটাৰ বোজা।

১৫। দহো আঙুলি সমান নহয়।

১৬। দহ-ভকতক সোধা।

১৭। দহুফুট হোৱা (বা নোহোৱা)।

১৮। দশ-পুত্ৰ সম কষ্টা।

- ১৯। দৰ্পহাৰী মধুসূদন।
- ২০। দক্ষা শেষ।
- ২১। দশকৰ্ম্মাৰ ভাত নাই।
- ২২। দমঘোষৰ পুত্ৰ শিশুপাল।
- ২৩। দক্ষা বক্ষা ছোৱা।
- ২৪। দক্ষ-যজ্ঞ।
- ২৫। দন্ত খসিলে কিসেৰ গীতাল।
- ২৬। দহৰ দহ কথা।
- ২৭। দল টানিলেহে মাগুৰ খাবলৈ পায়।
- ২৮। দৰা দেখি সূৰাগুৰি তোলা।
- ২৯। দলনিৰ পোনা, বায়ুগৰ সোণা (মোনা)।
- ৩০। দশম এৰি একাদশত বৃহস্পতি।
- ৩১। দহজনে কলে মেধিও চোৰ।
- ৩২। দৰিদ্ৰৰ অষ্টনিধি।
- ৩৩। দহৰ লগত নমৰিলেও চকু মুদ।
- ৩৪। দশন বিহীন কুন্তা যেন।
- ৩৫। দহৰ নাও বামেও যায়।
- ৩৬। দাঁত ছেলোৱা।
- ৩৭। দাঁত নিকটোৱা।
- ৩৮। দাতাকৰ্ণ।
- ৩৯। দাস্তে তৃণ ধৰা।
- ৪০। দাদাৰ ভাই বৰলে খায়।
- ৪১। দাক ভয়নে দাপোণক।
- ৪২। দাতাই দান কৰে ৰূপণে জলি মৰে।
- ৪৩। দাঁত নোহোৱা সাপৰ ফোঁপাউবিয়ে সাৰ।
- ৪৪। দাপোণত মুখ চোৱা।
- ৪৫। দাণ্ডমৰা।

- ৪৬। দাঁতে দাঁতে লগা।
 ৪৭। দাঁতে ওঠে নলগা।
 ৪৮। দানত দুৰ্গতি খণ্ডে।
 ৪৯। দান চাই দক্ষিণা।
 ৫০। দাতাই দিয়ে, ভিকতাই নিদিয়ে, বিধতাই নিয়ে।
 ৫১। দাঁত দেখা আঁত নেদেখা।
 ৫২। দানৰ দক্ষিণা, বায়ুণৰ ভোজনি, মাহুহৰ ওলগনি।
 ৫৩। দায়হে ভাগে, ভকত কাহানি ভাগে।
 ৫৪। দিন মন্দ হোৱা।
 ৫৫। দিহিঙ্গে-দিপাঙ্গে।
 ৫৬। দিও মৰে, খাইও তৰে।
 ৫৭। দিন বন্ধিব পাৰি ঋণ বন্ধিব নোৱাৰি।
 ৫৮। দিলে পায়, কলে খায়।
 ৫৯। দিগ্‌গজ পণ্ডিত।
 ৬০। দিন যায় কথা থাকে।
 ৬১। দিন-ডকাইত।
 ৬২। দিঠকত সপোন দেখা।
 ৬৩। দিনতে সপোন দেখা।
 ৬৪। দিগ্‌-বিজয় কৰা।
 ৬৫। দিন-ভিক্ষা প্ৰাণ ৰক্ষা (দিন-ভিক্ষা তহু ৰক্ষা)।
 ৬৬। দিনটো যায়, খেণটো নাযায়।
 ৬৭। দিব পাৰোঁ হাতত লুঠে।
 ৬৮। দিনক বাতি কৰা, বাতিক দিন কৰা।
 ৬৯। দিনে আনি দিনে খোৱা।
 ৭০। দিনত কাম বাতিত বিজ্ঞাম।
 ৭১। দীঘল দি পৰা।
 ৭২। দুই হাতে আঁকোৱা।

- ৭৩। ছুই হাতে সাধবা।
- ৭৪। ছুই বাখে খাব নোৱাৰা।
- ৭৫। ছুখে কুলাই-পাচি মৰা।
- ৭৬। ছুচলি খৰি।
- ৭৭। ছুখকোঁৱৰ।
- ৭৮। ছুইব লটপটু, সন্তৰ মৰণ।
- ৭৯। ছুইক দমন শিষ্টক (বা সন্তক) পালন।
- ৮০। ছুপতীয়াতে জঁয় পৰা।
- ৮১। ছুপতীয়াতে চিম।
- ৮২। ছুখৰ বাতি ছুপুৱায়।
- ৮৩। ছুখীয়া সাপ।
- ৮৪। ছুৱাৰত হাতী বন্ধা।
- ৮৫। ছুচকুৰ কুটা।
- ৮৬। ছুৰ্বলীৰ বল বজা।
- ৮৭। ছুৰ্বলীৰ বল নাৰায়ণ।
- ৮৮। ছুই কাণ কটা।
- ৮৯। ছুচকুৰ ছল।
- ৯০। ছুখ নকৰিলে মুখ নভৰে।
- ৯১। ছুখ কৰিলেহে মুখ ভৰে।
- ৯২। ছুই মতা ম'হৰ যুজ লাগে, মাজত বিৰিণাৰ মৰণ।
- ৯৩। ছুখীয়া বুলিলেই কুঠীয়া।
- ৯৪। ছুই সৰস্বতী কণ্ঠত লগা (বা বহা)।
- ৯৫। ছুখীয়াৰ তিনি আখলিয়েহে এটকা।
- ৯৬। ছুখীয়াইহে ছুখীয়াৰ ছুখ বুজে।
- ৯৭। ছুখীয়া হলেও গাৰ গতি এৰিব নেলাগে।
- ৯৮। দুইব গজাক সাতোটি সেৱা।
- ৯৯। দুইব লোকোভা পাতে গধুৰ।

- ১০০। দুবৈৰ গজা ওচৰলৈ আহিছে।
 ১০১। দুবৈৰ পৰ্ব্বত গুলনি।
 ১০২। দুবৈৰ বো-ববালি, ওচৰৰ পুঠী-খলিহা।
 ১০৩। দুবতে বিদূৰ হোৱা।
 ১০৪। দেও চাই বলি।
 ১০৫। দেখা কথাত পাটমজল চোৱা।
 ১০৬। দেৱতো নলগা ভকততো নলগা।
 ১০৭। দেশ ছাৰি বিদেশলৈ যোৱা।
 ১০৮। দেবৰো বাঞ্ছনী মনুষ্য জন্ম।*

(* প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰ)

- ১০৯। দেও চাই পূজা।
 ১১০। দেখাক দেখি কুকুৰে কৰে একাদশী।
 ১১১। দেহাই বেহা।
 ১১২। দেহা মাৰি কিহৰ বেহা।
 ১১৩। দেশ চাই ভেশ (বেশ)।
 ১১৪। দেশত কুকুৰ, বিদেশত ঠাকুৰ।
 ১১৫। দেহি দেহি পুনঃ পুনঃ।
 ১১৬। দেখ বুলিলে নেদেখ,
 কণা বুলিলেও জগৰ।
 ১১৭। দেখাক দেখি বান্দৰেও টুপী দলিয়ায়।*

(* সাধুকথা)

- ১১৮। দেখাতে চিতল, গিঠিত কাঁইট।
 ১১৯। দেশতকৈ মোমাই ডাঙৰ নহয়।*

(* ঐতিহাসিক তথ্য অৰ্জিত)

- ১২০। দেউতা, হাঁ হে লিখিছে গা লিখা নাই।*

(* ই.)

- ১২১। দেখিলেহে দেখিম, ঢেলীয়েনো কি পায় ।
 ১২২। দেখিবলৈতে ধুনীয়া, হাল দেখিলেই শোরে ।
 ১২৩। দেখা দেখি কর্ম, শুনা শুনি ধর্ম ।
 ১২৪। দেখাত দেখি কর্ম, শিক্ষাত শিক্ষি ধর্ম ।
 ১২৫। দেহা বুঢ়া হয়, বেহা বুঢ়া নহয় ।
 ১২৬। দেখিলেই লেখে, নেদেখিলেই নাই ।
 ১২৭। দেৱৰ লক্ষণ ।
 ১২৮। দেখিছাহে বুঢ়া, অগ্নি কুৰা ।
 ১২৯। দৈৱাসন তল গ'ল ।
 ১৩০। দৈত্যকুলৰ প্ৰহ্লাদ ।
 ১৩১। দৈব পানী এড়িয়াৰ কানি ।
 ১৩২। দৈব আগ, ঘোলৰ শেষ ।
 ১৩৩। দোৱাভজা চিৰা ।
 ১৩৪। দোষে-গুণে সংসাৰ ।
 ১৩৫। দোষে-গুণে মানুহ ।
 ১৩৬। দোষৰ সাগৰ কলি ।*

(* কীৰ্ত্তন : তাৎপৰ্য্য)

- ১৩৭। দোলাৰ নামেৰে সিকিয়াতে যাবা ।
 ১৩৮। দোষত দণ্ড গুণত পূজা ।
 ১৩৯। দোলা দেখি খোৰা ।
 ১৪০। দঠো আঙুলিয়ে খায় ।
 বুঢ়াই হেঁচুকিলেহে যায় ॥
 ১৪১। দলদোপ্ দলদোপ্ দলৰ চপৰা ।
 ছাত নাই, মূৰ নাই, মঙ্গহ চপৰা ॥
 ১৪২। দৰিদ্ৰ লজ্জালৈ যায় ।
 সাগৰো শুকায় মাণিকো লুকায় ॥

- ১৪৩। দ পাখবৰ ভেঁট।
চিনিব নোৱাৰি চকৰা চকৰী
ঢোল যেন ঢোল যেন পেট ॥
- ১৪৪। দগা শুলে পাটীত, দাগী শুলে মাটিত।
ভাদৰ শেহত (আহাবে শাওণে) কঠীয়া পাৰি
মাটি কলে কাতিত ॥
- ১৪৫। দল টানে যি।
মাগুব খায় সি ॥
- ১৪৬। দহোটাৰ লাঠি এটাৰ ভাৰ,
দেখাত ভৰণি নাই।
বলিয়া কুকুৰে খায় ॥
- ১৪৭। দুলিলেও দলা নাযায় বজৰীয়া মাহ।
সেকিলেও সেকা নাযায় কাউৰীঠেঙীয়া বাঁহ ॥
- ১৪৮। দহত ভাল, কুৰিত কিবা।
ঘৈণীয়েকে মাৰে খেদা ॥
- ১৪৯। দহোটাৰ নাও বামেও যায়।
এটাৰ নাও দয়ো নাযায় ॥
- ১৫০। দম্ দম্ কৈ লাগে।
ততালিকে ভাগে ॥
- ১৫১। দমৰা গৰু হলে অনেক বায়।
গাভৰু ছোৱালী হ'লে অনেকে চায় ॥
- ১৫২। দক্ষিণতুৱৰী ঘৰৰ বজা।
পূৱতুৱৰী তাৰ শ্ৰজা ॥
পশ্চিমতুৱৰী মুখত ছাই।
উত্তৰতুৱৰী কাষলৈ নাযায় ॥
- ১৫৩। দৰ্জি দগলা সিয়ে।
অৰ কথাটো ত'ত লগাই ভিনি প্ৰাণী জীয়ে ॥

- ১৫৪। দৰিদ্ৰ যায় লজ্জাব পাব।
ভেৰ্ত্ত হুণ্ডে কাঙ্কৰ ভাব ॥
- ১৫৫। দৰিদ্ৰই ধন নাপালে শাস্তক মিছা বুলিব নাপায়।
পিয়তী চৰাই পেট নভৰিলে মেঘ মিছা নহয় ॥
- ১৫৬। দশ পুত্ৰ হয় যদি থাকে তাৰ ঘৰে।
স্বামীহীন হলে নাৰীক অভাগিনী বোলে ॥
- ১৫৭। দহ ঠাই ফুৰে ঘি।
দহ কথা লিকে সি ॥
- ১৫৮। দধি চুঙ দেই অন্ন বিপুল।
ঔষধ দানৰ নাহিকে তুল ॥
- ১৫৯। দধি মধু ঘৃত শুক্ল তণ্ডুল।
শুকুল চামৰ শুকুল ফুল ॥
হংস দৈৱজ্ঞ সুন্দৰী কন্যা।
যাত্ৰাৰ কালত সকলো ধন্যা ॥
- ১৬০। দক্ষিণে গাজে খৰলৈ।
বুঢ়াই বিয়া কৰায় পৰলৈ ॥
- ১৬১। দয়াৰ সমান ধৰ্ম্ম নাই।
হিংসাৰ সমান পাপ নাই ॥
- ১৬২। দন্ত সৰে, কেশ পকে, চক্ষু নেদেখয়।
এহুৱা লোকক লোকে বুঢ়া বুলি কয় ॥
- ১৬৩। দকৈ পুখুৰী খন্দালা গুৰুদেউ সৰিয়হ নগলে তল।
সন্ত-মহন্তই সবে পানী খালে, সেইটি পুখুৰীৰ জল ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ১৬৪। দৰিদ্ৰণা মাছে পাই বৰালি গিলিলা।
পুঠী মাছে গৈয়া ভয়ে গছত উঠিলা ॥*
- (* ভকতীয়া)

- ১৬৫। দাঁড়িত কঠাল মধ্যত আয় ।
 তেবেসে জানিবা বাবীর কাম ॥
- ১৬৬। দাৰ নাম পক্ষিবাজ ।
 কিছু কাটে বাঁহগাজ ॥
 কচুত দেদেৰিয়ায়, পকা কলত ভাগে ।
 পানীত মাথোন লগাই দিবছে লাগে ॥
- ১৬৭। দাদা কিমান কাজী ।
 ধনু ধৰোঁতে পালো বুজি ॥
- ১৬৮। দাত মাৰিলেও কোমোৰাত ।
 কোমোৰাত মাৰিলেও দাত ॥
- ১৬৯। দাঁতিনীয়ে মাতিনী পায় ।
 পীৰাই-টিকাই লাগি যায় ॥
- ১৭০। দা পৰি ঘা হ'ল ।
 কুঠাৰ পৰি বখলাই গ'ল ॥
- ১৭১। দায় নাই দেৱলীয়া ।
 তিৰী নাই কেৱলীয়া ॥
- ১৭২। দানক কৰিলে মান ।
 পেলোৱা চোবাক বোতলাই খুৱালে
 পৰ্থাৰত দোৱালে ধান ॥
- ১৭৩। দাতাৰ তিনিটা গুণ :
 দিব পাৰে, নিদিব পাৰে, দিও কাড়ি নিব পাৰে ।
- ১৭৪। দাঁত নাইকিয়াৰ দাঁত হ'ল ।
 কামোৰ খাওঁতে প্ৰাণ গল ॥
- ১৭৫। দাৰেকলৈ বাট চায় ।
 পমেকলৈ বাট নাচায় ॥
- ১৭৬। দান চাই দক্ষিণা,
 বায়ুণ চাই ভোজনি ।

১৭৭। দাঁত নাই শিল খাই ছুহাতেৰে ধৰি।
পানীৰ ওপৰে শুই থাকে পাটী পাৰি ॥*

(* ভকতীয়া)

১৭৮। দিন পালে খেণ পায়।
খেণ পালে অজব-অমৰ হয় ॥

১৭৯। দিনটো কাটিলে আলে-জালে।
ৰাতিটো কাটে ভোমানলে (ভোমা জালে) ॥

১৮০। দিওঁতে দিয়ে খানখেৰৰ ছাই।
তাকে দিওঁতে কোঁচ-মোচ খাই ॥

১৮১। দিলো লাও, বগাল পুৰৈ, লাগিল কোৱা-ভাতুৰী।
কাউৰীৰ বাহত কুলীয়ে কণী পাৰিলে
জগিল চুঙাবাছুলী ॥

১৮২। দিনৰ পৰ্বত ৰাতিৰ জুই।
তাক নেখেদি থাকিবা শুই ॥

১৮৩। দিওঁতাক বাধে যি।
সাত কপিল বধে সি ॥

১৮৪। দিব-থ'ব পাৰিলে ভাই-ভনী।
দিব নোৱাৰিলে কাৰ কুনি ॥

১৮৫। দিন শায়ুকী, মাহিলী ভুককী, বছৰী কলহী গাই।
চকুত সেপ দি গিবীয়ে কান্দিলে
গোহালিৰ চদকা যায় ॥

১৮৬। দিলেও নাখাল চাকলি।
খুজিলেও নাপায় বাকলি ॥

১৮৭। দিনত শিশুক নাছাৰিব জনে।
ৰাখিব নিশাত মাকে মতনে ॥

১৮৮। দিন পৰিছে খালত।
লাও-কোমোৰা ভুঠে চলত ॥

যিওবা তুলি দিলো চালত ।

গোট নধৰে ডালত ॥

১৮৯ । দিয়তীৰ তাত নেদেতী আহে দিয়তীয়ে লচ্‌পচ্‌ কৰে ।

তেঁতেলী পাতত ভাত দি তাকলি খাছা কৰে ॥

১৯০ । দিল্লীকা লাড্ডু যো খায়গা ও পন্তায়াগা ।

যো নাহি খায়গা ও ভি পন্তায়াগা ॥

১৯১ । দিছিল যিজনৈ ।

নিলে সেইজনে ॥

১৯২ । দিবা ভাগে নলগাইবা বাতি ।

নদী কাষেদি নাযাবা বাতি ॥

১৯৩ । দিবা ভাগে যোগ্য লুহিকে বতি ।

নদীৰ কোণক নযাইবা বাতি ॥

শাক-শুকলতি দিনত বাছে ।

সেহি ঘৰত জানিবা লখিমী আছে ॥

১৯৪ । দ্বিজ মৃগ মীণ দেখিয়া থৈবা ।

অগ্নিৰ তবঙ্গ বামত পাইবা ॥

আগ কৰি দক্ষিণ পার ।

যৈকে লাগে তৈকে যাও ॥

১৯৫ । দীঘল গাও কটি জ্বল ।

বোলয় ডাকে বৈধব্যৰ মূল ॥

তুমি এৰি স্বামীক বোলে তই ।

লক্ষ্মী বোলে তাত নাথাকোঁ মই ॥

১৯৬ । দুৰ্ভগীয়া হাবিলৈ যায় ।

দাও হেৰায় বৰলেও খায় ॥

১৯৭ । দুৰ্‌পালী যলৈ যায় ।

জ্বলেও ফুটে বৰলেও খায় ॥

১৯৮ । ছুটৰ একাল । সম্ভৱ সৰ্ব্বাতি কাল ॥

১৯৯ । ছুখৰ উপৰি দুখ ।

কুকুৰে কামোৰে ছৱালে দলিয়ায়

ক'তো নিমিলায় সুখ ॥

২০০ । দুখীয়া হলেই লেতেৰা, ভাৰ্য্যাই নেদেখে হিত ।

বাটত লগ পাই মিতিৰে নোসোধে

দিব লাগে বুলি কিবা বিত ॥

২০১ । দুখীয়াই কথা কয় কথালৈ নিদিয়ে কাণ ।

চহকীয়ে কথা কয় গাখীৰে-গুৰে সান ॥

২০২ । দুখতহে মুখ ভৰে বুঢ়ালোকে কয় ।

সকলো গমি চালে মিছা যে নহয় ॥

২০৩ । দুই নারত দুই ভৰি ।

কোন নারত যাম চৰি ॥

২০৪ । দুই নারত দুই ভৰি ।

ৰক্ষা কৰা হে হৰি ॥

২০৫ । দুখীয়াই চাউল চোবায় ভোকত ।

সুখীয়াই চাউল চোবায় চখত ॥

২০৬ । দুডাল সূতা এডালকৈ ।

লহ-লহ কৰে নিয়ে বৈ ॥

২০৭ । দুখৰ দুখীয়া হলোহে ককাই

সাজি লব নোৱাৰোঁ ঘৰ ।

পটীয়াৰ পাটী কিনি লব নোৱাৰোঁ

ছকুৰি কৰিছে দৰ ॥

২০৮ । দুখীয়াৰ দুখ ক'তো নাই সুখ ।

ভিনি মোকোটা দি কুকুৰ শোৱে, কটিৰ পিনে মুখ ॥

২০৯ । দুখৰ দিনত দুখ ।

ভিনি মোকোটা দি কুকুৰে শোৱে নেজৰ ফালে মুখ ॥

- ২১০। দুই মাক-জীয়েকে উটাপুটিকৈ বয়।
ন দিনৰ মূৰতহে কাপোৰ বেগেত হয় ॥
- ২১১। দুখীয়াৰ ঘৰক দৰিদ্ৰ আহিছে
কি দিম কি দিম কৰে।
তুঁতেলী পাতত ভাত দি তাকলি খাছা কৰে ॥
- ২১২। দুৰ্জ্ঞানক পৰিহৰি।
দূৰতে নমস্কাৰ কৰি ॥
- ২১৩। দুই হাত দুই মুঠি কোবৰ নাল।
চিবক সমান লাগে টোকোনডাল ॥
(টোকোন=ওখোন)
- ২১৪। দুষ্টা স্ত্ৰী হলে কিহৰ মার।
অক্ষমী জনত কিহৰ ভাৱ ॥
অপৰাধী হ'লে নকৰে ৰঙ।
অকাটন কটাৰীত উঠে খঙ ॥
- ২১৫। দুৱাৰ-চুকত দিলে ঠাই।
খালে নে নেখালে সোধোতা নাই ॥
- ২১৬। দুইভিত্তি মध्ये লুগা।
তাৰ কুপ্তীৰ ছেদ যোগা ॥
- ২১৭। দুখীয়াৰ দুখ, ক'তো নাই স্মৃথ।
ঘটে ঘটে পানী খাওঁ, শুকাই যায় মুখ ॥
- ২১৮। দুৰৈৰ কণ্ঠা ওচৰৰ বৰ।
ধৰি আনি ঘৰখন কৰ ॥
- ২১৯। দুৰৈৰ পৰ্বত দেখিবলৈ ভাল।
ওচৰলৈ গ'লে বাম আৰু খাল ॥
- ২২০। দুৰৈৰ পৰা বুলিলে বাই।
সম্বন্ধ লাগিল ধুপুৰাই ॥
ভোৰ বাই মোৰ আই।

একেখন পথাৰৰ পোকা-পিপাৰ খায়,

সেইটো সম্বন্ধ আজিক লেগি এৰিবাৰ উপাই নাই ॥

২২১। দূৰ বুঢ়াশছৰ দূৰ।

বছেৰেকীয়া পাদে পাতিছেহি মূৰ ॥

আপুনি থাকক বৰ খুঁটাত ধৰি।

বুঢ়ীমাৰে মাৰি দিওঁ আচুতীয়া কৰি ॥

২২২। দূৰৈৰপৰা বুলিলে খুৰী।

গাটো উঠিল হঠাৎ কৰি ॥

২২৩। দেখাক দেখি উঠে গা।

কেতুবীয়ে বোলে মোকো খা ॥

২২৪। দেৱতাই কোনো কাৰ্য্য কৰিলে হয় লীলা।

মাগুহে কৰিলে তাক ধৰি-বান্ধি কিলে ॥

২২৫। দেওঁধায়ে পূজা কৰে খেৰৰ জুয়ুঠি।

ঈশ্বৰেও কয় মোৰ সেয়েহে মুকতি ॥

২২৬। দেও-ভূতে পালেহে চাব পাৰি।

মাগুহ-ভূতে পালে চাব নোৱাৰি ॥

২২৭। দেউল কৰিলা নে সেউল কৰিলা।

লোটা-বাটি নিয়াৰ চল কৰিলা ॥

২২৮। দেখাক (দেখাত ?) দেখি মেৰালি পাটা।

কেনাই পালি বাপেৰ আতা ॥

২২৯। দেশ ফুৰি বাৰ।

ঘৰত থাকি তেৰ ॥

২৩০। দেখিব নোৱাৰি কৰিব কি।

আগত থাকিম ঠিয় দি ॥

২৩১। দেখিব নোৱাৰোঁ যাক।

দেখোঁ ঘনে ঘনে তাক ॥

চাবলৈ বিচাৰোঁ যাক ।

এবাৰো নেদেখোঁ তাক (বিধতাই নিদিয়ে তাক) ॥

২৩২ । দেখিব নোৱাৰাৰ অনেক গুণ ।

কাঁহৰ টেমীত নাথায় চূণ ॥

২৩৩ । দেহে জানে পাপ, চিতে জানে পাপ ।

মাৱেহে জানে কাৰ কোন বাপ ॥

২৩৪ । দেহৰ তৰণি নাই ।

বলিয়া কুকুৰে খায় ॥

২৩৫ । দেখিবলৈ পোৱা । ভুগিবলৈ নোপোৱা ॥

২৩৬ । দেৱ পিতৃ সেৱে আৰু অতিথি ।

তাহাঁৰ ঘৰে লক্ষ্মীৰ বসতি ॥

পুত্ৰ ধন-জন বন্ধু সহিত, পৰপুৰুষৰ মুখ নেচায় ।

বস্ত্ৰ কেশক থাকে চিকুণাই ॥

ডাঙৰ খঙতো হাঁসি থাকয় ।

অলপ কৰি শাহু-শহুৰত কয় ॥

শাহুত হুপুছি নকৰে ।

তেওঁৰ জানা লক্ষ্মী গৃহ নছাৰে ॥

২৩৭ । দেৱতো তীৰ্থতো কৰি ভকতেসে বৰ ।

ভকতক ভুঞ্জালে গুচে কৰ্ম্ম-জৰ ॥

২৩৮ । দেশ কাল পাত্ৰ বুজিয়া মনে ।

সেৱিব ৰাজ্যক বহু যতনে ॥

২৩৯ । দেৱ ছয়া কপট কৰিলা ছতাশন ।

পিতলক সোণা কৰে বগিয়া টেণ্টন ॥

২৪০ । দেখা পাই কেঁচী বায়ে খেদিলা শেনক ।

শিয়ালে কান্দিলা ধৰি হাঁহৰ পাৱক ॥*

- ২৪১। দেও মেলি দৰিকণা গছত উঠিল।
 কেঁকোৰাই চিলাক তেখেনে দেখাইলা ॥
 কেঁকোৰাই বক্ষস্থ নিদিল। শিহুৰাই।
 মাছ ধৰিবলৈ সিটো উপায় নাপায় ॥*

(* ঐ)

- ২৪২। দেখিও নেদেখে চিনিও নধৰে
 আগত মাধৱদেৱ আছে।
 এইটো শৰীৰে ভকতি নকৰে
 কি উপায় কৰিবা পাচে ॥*

(* ঐ)

- ২৪৩। দৈৱকী নন্দন ফুলি আছে বৃন্দাবন
 বহি আছে বিৰিখৰ তলে।
 গধূলি গোন্ধাইছে নিতৌ তাকে লৈছে
 কি কৰিব টেকীয়াৰ ফুলে ॥
 ২৪৪। দোলাৰ নামে শিকিয়াতে যাৰ।
 গাখীৰৰ নামে পানীকে খাব। ॥

ধ

- ১। ধনগুটলৈ।
- ২। ধনঞ্জয় ঢোল বজোৱা।
- ৩। ধনে-কিনা পৈ।
- ৪। ধনেই ধৰ্ম্মৰ মূল।
- ৫। ধনেৰে দেউল বন্ধা।
- ৬। ধনেৰে মৰিশালি সজা।
- ৭। ধৰমৰ খুঁটি।

- ৮। ধৰ্ম্মৰ ডোলেৰে বন্ধা।
- ৯। ধতুৱাৰ কিল।
- ১০। ধন হলে সোণ।
- ১১। ধকৰাই বকৰাই সমান।
- ১২। ধকৰা মানুহৰ মান নাই।
- ১৩। ধন দিলে সোণৰ ক'ত আকাল?
- ১৪। ধৰো মাছ নোচোওঁ পানী।
- ১৫। ধন জন মন, শত্ৰু তিনিজন।
- ১৬। ধন বাঢ়িলে মন বাঢ়ে।
- ১৭। ধৰ্ম্মস্তা নৃক্ষ্য গতি।
- ১৮। ধন দিলে ধোবা, মেখেলাও ধুবা।
- ১৯। ধনতকৈ টেকীথোৰাটো ডাঙৰ নহয়।
- ২০। ধৰ্ম্মৰ সদায় জয়।
- ২১। ধৰ্ম্মপুত্ৰ যুধিষ্ঠিৰ।
- ২২। ধৰ্ম্মৰ নাম নাই, নামত ধৰ্ম্মদাস।
- ২৩। ধন মেলিলেহে ধন আহে।
- ২৪। ধৰিবা নেৰিবা, এৰিলে মৰিবা।
- ২৫। ধন দিলে মনাইৰ ক'ত আকাল।
- ২৬। ধানেই ধন, কিছুধন সোণ।
- ২৭। ধানখেৰৰ জুই।
- ২৮। ধান পকে মানে টুনিৰ মৰণ।
- ২৯। ধানপুৰীয়া কঠাল পাতৰ আঁৰত লুকোৱা।
- ৩০। ধান খোৱাক নাপায়, তুঁহ খোৱাক পায়।
- ৩১। ধান বাবে বল, পতান বাবে উৰিল।
- ৩২। ধাৰেৰে মাৰিলেও মৰা, গাদিৰে মাৰিলেও মৰা।
- ৩৩। ধাৰকৰা ধানেৰে খুন্দু পিঠা গুৰি

মাৰোঁ বুঢ়ী গৰু চুঁচি।

- ৩৪ । ধাতু উৰি যোৱা ।
 ৩৫ । ধামা ধৰা ।
 ৩৬ । ধুই পানী খোৱা ।
 ৩৭ । ধুন ছিটিকা ।
 ৩৮ । ধূমেৰে খুন্দা ।
 ৩৯ । ধূপৰ ব'ঠি ।
 ৪০ । ধূমকেতু (ধূমকেতু পৰা) ।
 ৪১ । ধেইদাওঁ বুলিলে মণিকূট পোৱা ।
 ৪২ । ধেধেয়া পৰ্বত ।
 ৪৩ । ধেহু চৰাৰ নাযায় যাহু কোন বকুৱাৰ পো ।
 ৪৪ । ধোদৰ পচলা ।
 ৪৫ । ধোৰাৰ লাহু-ভেম তাঁতীৰ ওপৰিত ।
 ৪৬ । ধোবাই নেজানে কাৰ কাপোৰেৰে মৰে ।
 ৪৭ । ধনকুব্ৰৰ ধন ।
 নিজেও নাথায় লোককো নিদিয়ৈ
 চাই থাকিবৰ মন ॥
 ৪৮ । ধকুৱা হৈ নাথাকিবা দেশত ।
 কুকুৰে কামোৰে কাতিৰ শেহত ॥
 ৪৯ । ধৰ্ম্মত থাকন্তু হৰি নচাৰন্তু সঙ্গ ।
 এতেকেসে পাণ্ডবৰ নাহি বণ-ভঙ্গ ॥
 ৫০ । ধকুৱাৰ বন্ধা-ছটা ।
 মৰাৰ কন্দা কটা ॥
 ৫১ । ধনৱন্তৰ মিছা । শুনিবলৈ ইচ্ছা ॥
 ৫২ । ধকুৱাৰ পুতেকে বকুৱাক পালে
 চোবাত শেলেঙী বায় ।
 পাখৰীৰ পুতেকে ঝাঁকৰীক পালে
 থ'বলৈ নেপালে ঠাই ॥

- ৫৩। ধনশিৰিৰ ওপৰে সোৱনশিৰি নৈ।
তয়ো পাবি ছোৱালী ময়ো পাম পৈ ॥
- ৫৪। ধন লবা লেখি।
বাট বুলিবা দেখি ॥
- ৫৫। ধনেই ধৰ্ম্মৰ মূল জানা ধনজয়।
ধন নহলে একো কাৰ্য্য নিসিজয় ॥
- ৫৬। ধনী-নিধ'নীৰ কিহৰ মতামতি।
বলী-নিৰ্বলীৰ কিহৰ হতাহতি ॥
- ৫৭। ধন জন সম্পদ।
এই তিনি নহলে মহাবিপদ ॥
- ৫৮। ধৰুৱাই কোবাই মাৰে ধনপতি নাম।
বৰভকত নাম পাইছে মুখত নাহে বাম ॥
- ৫৯। ধন আহিছে পল বোকাত পৰি।
ধপাত লগাই দে এচিলিম কৰি ॥
- ৬০। ধনৰ যত্নত।
খাইছোঁ দেৱা-কৰকৰা, শুইছোঁ তুঁহত ॥
- ৬১। ধন মহজলৈ গ'ল।
কথা দুআষাৰ কব খুজিছিলো
ওচৰত মানুহটো হ'ল ॥
- ৬২। ধন দিলে সোণ।
সোণ দিলে দঁতাল হাতীও পোন ॥
- ৬৩। ধনাই কেলেছৱা মনাই কেলেছৱা
মাত্ৰী বনৰে কঠ।
নোম টেঙৰৰ সঁচ,
তিনি কেলেছৱা গোট খাই
মোৰ ঘৰখন কৰিলে লঠ ॥

- ৬৪ । ধনেই ধৰ্ম্মৰ মূল ।
 ধন নহলে যায় জাতি-কূল ॥
- ৬৫ । ধনলৈ কৰিলি মন ।
 অকছি পুৰুষক নবকড পেলালি
 জীৱৰো মাৰিলি কণ্ঠ ॥

(* বিহগীত)

- ৬৬ । ধন লাছ ধন বাছ ।
 ধন হলে ভাল মাছ ।
- ৬৭ । ধৰমৰ বান্ধিলো দ'ল ।
 হোৰোষাই তললৈ গ'ল ॥
- ৬৮ । ধনৱন্ত লোকৰ সিজৈ সব কৰ্ম্ম ।
 দিব থ'ব পাৰিলে শত্ৰুৱেও বুজৈ ধৰ্ম্ম ॥
- ৬৯ । ধনৰ মধ্যত ধানেহে শোভন ।
 ধান নেথাকিলে মৰে তেখন ॥
- ৭০ । ধন নাইকিয়া মঙ্গলবাৰ ।
 পো নাইকিয়া আঘোণত বিয়া ॥
- ৭১ । ধৰ্ম্মত থাকন্তু হৰি ।
 কদাপিতো নিপিছলে ভৰি ॥
- ৭২ । ধনে ধনে কৰি ধনকে ঘটিলা
 পৰম যতন কৰি ।
 ধনে থাকিল পৰি দেহা গ'ল পিছলি
 লগত গ'ল দুচলি খৰি ॥*

(* বিহগীত)

- ৭৩ । ধন জন সম্বল ।
 সি নাথাকে অবিৰল ॥
- ৭৪ । ধন যাৰ । বল তাৰ ॥

- ৭৫। ধনীয়া পুৰণলভি আক তেজপাত ।
সমভাগ কৰি খুন্দি পটাত ॥
কোৱাথ কৰি খাইবা ইয়াৰ পানী ।
যতয় পীড়া জৰ হৰিব জানি ॥
- ৭৬। ধন বাঢ়ে যাৰ । মন বাঢ়ে তাৰ ॥
- ৭৭। ধৰ্ম্মাক নেবে ধাৰে ।
ভাৰীক নেবে ভাৰে ॥
- ৭৮। ধৰ্ম্মৰ জয় । অধৰ্ম্মৰ ক্ষয় ॥
- ৭৯। ধনৰ নৰিয়া টান ।
ভাত খাইছে উধানৰ মান ॥
- ৮০। ধন, গৰ্ব্ব, মন গৰ্ব্ব, চিত্ত গৰ্ব্ব কায়া ।
কেইদিন মান লচো-ফচো, সবে হৰিব মায়া ॥
- ৮১। ধন্য বজাৰ পুণ্য দেশ ।
যদি বৰিষে মাঘৰ শেষ ॥
- ৮২। ধনীৰ জয় সকলোৰে বঙ্গ ।
ডাকে ৰোলে হৈল নিধনী ভঙ্গ ॥
নিধনী জন যি ঘৰে যায় ।
আছোক ভাত মাতে নপায় ॥
- ৮৩। ধ্বজৰ উত্তৰ গজৰ পূব ।
কৃষৰ দক্ষিণ অতি শুভ ॥
সিংহৰ পশ্চিম পাই তেবে ।
ধন-জন সুখ মিলাইব য়েবে ॥
- ৮৪। ধনু মৌণ কন্যাত শনিৰ বাস ।
হাতী ঘোঁৰা গৰু মাকুহ নাশ ॥
নহলে নবীন পুৰাতনো নাশ ।
যুদ্ধত লোক যমপুৰে বাস ॥

- ৮৫। ধনলোভী ভাৰ্য্যা চেতন লোভী ৰাজা ।
সম্পদৰ ভাই-বন্ধু আপদ কালৰ মিতা ॥
- ৮৬। ধন মহললৈ গ'ল ।
লোণ ভাৰ থৈ মাটি ভাৰ আনিলে
ঠাই ঘূচিবলৈ হ'ল ॥
- ৮৭। ধনরস্তুৰ সদায় ৰং ।
নিধনীৰ সদায় খং ॥
- ৮৮। ধনলৈ নাচিব ধনৰ বলত ।
খঁৰাটেকেলি নাচিব কিহৰ যত্নত ॥
- ৮৯। ধানটোৱে পতি কণটো ।
মাল্লুহটোৱে পতি মনটো ॥
- ৯০। ধানো কেঁকোৱা । বৰাও খঁকুৱা ॥
(ধানো কেউকা বৰাও খউকা ।)
- ৯১। ধান খাই এক বৰাই ।
হান খাই এক বৰাই ॥
- ৯২। ধানৰ পেটত চাউল, তাৰে পেটত কণটো ।
তাতে ভাঙিলে মনটো ॥*

(* সাধুৰণ্য)

- ৯৩। ধাৰ-ধূপাৰ কৈ খা তই ।
এক মৰাণে সৃজিম মই ॥*
- (* আন এটা প্ৰবাদৰ লগতো ব্যৱহাৰ হয় ।)
- ৯৪। ধান বান্ধ লেঙুৰী, নোৱাৰৌ,
পানী আন লেঙুৰী, নোৱাৰৌ,
মাৰৰ ঘৰলৈ যা লেঙুৰী, লেকুচ্ লেকুচ্ ।
- ৯৫। ধান বান্ধে ধূমুৰ ধূমুৰ, পানী আনে বেলা ।
চিকুণ হাতত গোবৰ লাগিব, গৰু বেচি পেলা ॥

- ৯৬ । ধাই-ধুই খেপাত ।
বুঢ়া বজ্জিল চেপাত ॥
- ৯৭ । ধান ব'ই থৈছে। এলেঙী দত ।
চুবকৈ খাইছে। তাৰে যহত ॥
- ৯৮ । ধান হ'ল চাউল হ'ল মৰমিয়াল পো ।
চাৰি নাই পাটী নাই কিহত শোৱ শো ॥
- ৯৯ । ধাৰ কৰি খাওঁ ।
ধকুৱাই নিলে আগে আগে যাওঁ ॥
- ১০০ । ধান নাইকিয়া সূদা চাং, এন্দুৰৰ গোট ।
দৰা নাইকিয়া ছোৱালীবোৰৰ
কিনো চাবা সেন্দুৰৰ ফোঁট ॥
- ১০১ । খানো আনিবি পানৌও আনিবি
পথাৰত কৰিবি কাম ॥
মাৰৰ ঘৰলৈ যাওঁ লুৰুলিবি
নেগেৰা বোৱাদি বাম ॥
- ১০২ । ধান নাইকিয়া চপাৰ ধৰণী ।
শিপিনী নাইকিয়া ফুলাম তৰণি (?) ॥
- ১০৩ । ধান হ'ল দোণীয়া তামোল হ'ল পোণীয়া,
মানুহ হল যুনিয়া ঘৰ কৰিলে ধুনীয়া,
ষেৰত মাৰিলে চুণ ।
একেখন চুৰিয়াত দহবাৰ টকা
তললৈ মূৰকৈ গুণ ॥
- ১০৪ । ধান চপালে বুঢ়ী ।
গিৰেতেনী লুৰে খৰি ॥
- ১০৫ । ধানৰ লেতেৰা আহু ।
মানৰ লেতেৰা শাহু ॥

- ১০৬ । ধানেই সাৰনে ধনেই সাৰ ।
ধান নহলে মৰণ সাৰ ॥
- ১০৭ । ধান কাটিবা মুঠি মুঠি ।
খেৰ কাটিবা তিনি মুঠি ॥
- ১০৮ । ধান খাই হাতী ।
পোকৰে নকৰে কাতি ॥
- ১০৯ । ধাৰত পৰিলে শিলো উটে ।
সপোন দেখিলে বুঢ়ায়ে মূতে ॥
- ১১০ । ধান খাই সিপাৰে ।
আটি-মুটি কৰে ইপাৰে ॥
- ১১১ । ধান হ'লে হোৱে সবে সাঁফল ।
ধান নহলে সকলে বিফল ॥
- ১১২ । ধাত কপিলাৰ কপাল লাগিল ।
চাহ ভুঁইত নাঙ্গল ছিঙ্গিল ॥
- ১১৩ । ধান নাই চাউল নাই, নাই তাৰ থুৰা ।
দিনে ৰাতিয়ে খুন্দি মৰে জটীয়া ভাঙৰ গুৰা ॥
- ১১৪ । ধিন্দাঁও বগৰী পাত ।
এইফালে নাহিবা বৰবকৰাৰ (বজ্জাৰ) টেকেলা
ৰিহা নাইকিয়া গাত ॥
- ১১৫ । ধিন্দাঁও ভদৰ কলি ।
মাটিতো নোশোৱে পাটীতো নোশোৱে
তাক ধম কেনে কৰি ॥
- ১১৬ । ধিনিকি ধিন্দাঁও ।
ধনে কিনি বজুৱা সোমাওঁ ॥
- ১১৭ । ধুবুনী মৰি গ'ল ।
চুবুৰি মুকলি হ'ল ॥

- ১১৮। ধুন মাৰে ধুনীয়া, তুলি বান্ধে খোপা।
সেইজনী ধুনীয়াৰ বাঁহতলত জোপা ॥
- ১১৯। ধুন মাৰে ধুনীয়া পকা তামোল পোনীয়া,
দাপোণত মুখ চাই ঘনাই তামোল খায়।
যেন তেওঁৰ সমান ধুনীয়া নাই ॥
- ১২০। ধুতিত বিধুতি হ'ল।
শৌচ কৰা গাৰে ভাতগাল বান্ধিলে
ঔ-বখলিয়া হল ॥
- ১২১। ধুতিহে লেঙচেঙে, দহিহে নাই।
জোতাইহে কেৰেপ্ কেৰেপ্, ধনেহে নাই ॥
- ১২২। ধুছৰ-মুছৰ কাটতী, ভাইৰ বিয়াত নাচতী।
লিচি-পিচি কাটতী, বেৰ জুমি চাৱতী ॥
- ১২৩। ধুন ধুন ধুনীয়া মৰাপাতৰ চুৰিয়াঁ
গেলা মাছৰ টেঙা দিয়া খায়।
আঁচীৰে দাঁত চায় ফাৰ্চীৰে কথা কয়
মোৰ সমান ধুনীয়া নাই ॥
- ১২৪। ধুৱাই-খুৱাই কোলে লৈবে যেবে।
ভালে ভালে ফুল পৰিব তেবে ॥
জয়ধ্বনি কৰি নাভী কাটিব।
দৃঢ় বুদ্ধি কৰি নাভি বান্ধিব ॥
- ১২৫। ধুনত ধুন গুটি। মেখেলাত বনগুটি ॥
- ১২৬। ধুবুনী মাগিনী নটৰ গোৱালী।
সদা পৰিহাস বচন তালি ॥
- ১২৭। ধুতৰাষ্ট্ৰ বজাৰ মই নুবুজিলো চিত্।
বাহিৰে অমৃত ভিতৰে কালকূট ॥
- ১২৮। ধেত্বেৰি লেতেৰী, মাটি কলি ফাঁপৰী
নাপাইহে আনিলো ডোক।

সমনীয়ার আগলৈ নোলাবি কাঁপৰী

খিত্ পাৰি হাঁহিব মোক ॥*

(* বিহগীতন্তো গায়)

- ১২৯। ধেমুনী তোৰ মুখ গন্ধে ।
 শ্ৰেষ্ঠ মোক এবিবাৰ চিন ॥
 ১৩০। ধেমুনী তিৰোতা নানিবি ঘৰক ।
 ঘৰখন ভাঙি কৰে লৰক-ফৰক ॥
 ১৩১। ধেত্বেৰী মগৰমূৰী ।
 একেডাল বাঁহৰ তিনডাল গুৰি ॥
 বুজিলে বুজ । নুবুজিলে যুঁজ ॥*

(* ভকতীয়া)

- ১৩২। ধোদ ঔ ধোদ ।
 ঘৰত জুই লাগিছে উঠ ॥
 ১৩৩। ধোওঁ কলি নোধোওঁ কলি ।
 তেও নুগুচে গাৰ মাল ॥
 ১৩৪। ধোওঁতে দেখিলো চেনি বাছোঁতে দেখিলো চেনি ।
 চেনি পাৰ হল কেনি ॥

ন

- ১। ন চহকী ।
 ২। ন দি কোৱা ।
 ৩। নগা-মতা দিয়া ।
 ৪। নগাক বেচা ।
 ৫। নগাৰ চাং তলে বাট ।
 ৬। নগাৰ নিৰ্ম্মালি ।

- ৭। নগাৰ সংক্ৰান্তি।
- ৮। নগাটো চাই হোৱাটো।
- ৯। নপতা ফুকন।
- ১০। নচুৱাই লৈ কুৰোৱা।
- ১১। নলগা জেঙত লগা।
- ১২। নশ মৰীয়াৰ ছশ ধান।
- ১৩। নকৰিবৰ চকৰি কৰা।
- ১৪। নৰক পৰ চেষ্টা দেখুৱা।
- ১৫। নগা-শোৱন দিয়া।
- ১৬। নটিনী বুঢ়ী হ'লে ভক্তানী হয়।
- ১৭। নজনাৰ ডোল ঠেঙত, জনাৰ ডোল গলত।
- ১৮। নপুংসকৰ পুংসৱন।
- ১৯। নদীৰ হানা, পাইকৰ থানা।
- ২০। নল মৰে গজালি উঠে।
- ২১। নমো নমো পাৰিজাত।
- ২২। নকটা খেৰৰ নশ মুঠি।
- ২৩। নবজিব কজাৰ ওঠৰটা মুঠি।
- ২৪। নতে ন-ঈৰা, পুৰণি হলে ছ-ঈৰা।
- ২৫। নগা নিৰ্ম্মালি ল, হোৱাতে থ।
- ২৬। নগৈ গড়গাঁৱৰ বতৰা কোৱা (বা পোৱা)।
- ২৭। নঙঠা সন্ধ্যাসীৰ দেশত ধোৱাৰ প্ৰয়োজন নাই।
- ২৮। নলগা তামোলত জেং বন্ধা।
- ২৯। নগৰত জগৰ লাগিল।
- ৩০। নৰকৰ কজা উদ্ধাৰিলে শুচি হয়।
- ৩১। নমৰেমনে চাবা, জুবুৰেমনে বাবা।
- ৩২। নহাৰ নটা গুণ, অহাৰ দহোটা গুণ।
- ৩৩। ন ভূতো ন ভৱিষ্যতি।

- ৩৪ । ন যযৌ ন জ্জ্বৌ ।
- ৩৫ । ন দেবায় ন ধৰ্ম্মায় ।
- ৩৬ । নদীৰ কূলৰ গছ ।
- ৩৭ । নবাণাং মাতুলাকৃতিঃ ।
- ৩৮ । নবাণাং নাপিতো ধূতঃ ।
- ৩৯ । নগৰক সাগৰ, সাগৰক নগৰ কৰা ।
- ৪০ । নখ-দৰ্পণত থকা ।
- ৪১ । ন স্ত্ৰী স্বাতন্ত্ৰ্যমৰ্হতি ।
- ৪২ । নাই নৌ কাটোভেই উকলি দিয়া ।
- ৪৩ । নাই বুলিলেও হাতীৰ পেটত একলহ পানী থাকে ।
- ৪৪ । নাই বঙামাটি নাই গুৱাহাটী ।
- ৪৫ । নাৱৰে গাৱঁৰে একে ।
- ৪৬ । নাকটো গুৰি চপাই কটা ।
- ৪৭ । নাকৰ তলে গোঁজা ।
- ৪৮ । নাকৰ পানী চকুৰ পানী একে হোৱা ।
- ৪৯ । নাদৰ ভেকুলী ।
- ৫০ । নামাতি বণ জিকা ।
- ৫১ । নাহৰ গছ কটা ।
- ৫২ । নাহৰত কৈ শূকাঠী ।
- ৫৩ । নাহৰৰ গুৰি কটা ।
- ৫৪ । নাহৰৰ গুৰি পেলোৱা ।
- ৫৫ । নাচনৰ ধন কাচনত যায় ।
- ৫৬ । নাম শুনিলেই মাটিতে সাতকিল ।
- ৫৭ । নামে সমস্ত মন্ত্ৰৰ গুণবীৰ্য্য ।
- ৫৮ । নাচিব নাজানে চোতালখন হেৰেমগৰীয়া ।
- ৫৯ । নানা যুনিৰ নানা মত ।
- ৬০ । নাকত ভেল দি শুই থকা ।

- ৬১ । নাৱৰ বল ব'ঠা, ধানৰ বল কঠীয়া ।
 ৬২ । নাই ছুৱাতে কঁৰীয়াই মাতে ।
 ৬৩ । নাও চাই ভৰা দিব লাগে ।
 ৬৪ । নাভূত নাশ্ৰুত কথা ।
 ৬৫ । নাম্নং ন-বন্ধং ন-চ-বাৰীপত্ৰং ।
 ৬৬ । নাই লোণ থেকেৰা কুটে ।
 ৬৭ । নামৰ মুখেৰেই থকা ।
 ৬৮ । নাও বুৰি গ'লেও টিঙৰপৰা ননমা ।
 ৬৯ । নাম ল'লে ভোগাই, খাই পানীকাইদী ।
 ৭০ । নাৱৰপৰা পৰিলে ব'ঠায়ো এখোঁচ মাৰে ।
 ৭১ । নাৱৰ গৰ্ভে মাৱৰ গৰ্ভে সমান ।
 ৭২ । নাই বুলিলে সাপতো বিষ নাই ।
 ৭৩ । নাম বৃহস্পতি, মাতে মহন্ত বুলি ।
 ৭৪ । নাম মাত্ৰ দূৰ্য্যোধন, কৰ্ণ ইহে নৃপতি ।
 ৭৫ । নাম কাঢ়িব পাৰিলে তাৱৈ বোলেনে ।
 ৭৬ । নাওবৈছাৰ পোৱালী নাৱত টোকৰ মাৰিলেই গম পায় ।
 ৭৭ । নামাতি জিকা নোচোৱাই গিলা ।
 ৭৮ । নাখাই চুৱাপাত পেলাব নোৱাৰি ।
 ৭৯ । নাবাৰি বুলিলেও চাৰিচাপৰ বায়, বা বুলিলে লেখজোখেই
 নাই ।
 ৮০ । নাই হে নাখাওঁ, লছোনেও নাঘাওঁ ।
 ৮১ । নাই ভূমি চতুৰ্দ্দাম ।
 ৮২ । নামত ধৰ্মদাস, ধৰ্মৰ নাম নাই ।
 ৮৩ । নাৰদ ।
 ৮৪ । নাৰদৰ টেকী ।
 ৮৫ । নামকটা চিপাহী ।
 ৮৬ । নাও বাই চৰিব গুতা খা ।

- ৮৭। নাই মোৰাইতকৈ কণা মোৰায়েই ভাল।
- ৮৮। নাই নাখাওঁ, লম্বোনেও নাখাওঁ, গাতো নিদিওঁ তুখ।
- ৮৯। নাকৰ ওপৰত ন হাত পানী।
- ৯০। নিজৰ গাটোকে নিজে বলে নোৱাৰা।
- ৯১। নিবুকা চামোন।
- ৯২। নিমাতী কণ্ঠা।
- ৯৩। নিলাজী বন।
- ৯৪। নিকিনা গোলাম।
- ৯৫। নিগনিয়ে বোলে মোৰ গু খাওঁতা আছে দিওঁতা নাই।
- ৯৬। নিজৰ কটিত সাত খাদা গু, পৰৰ গু গুচাবলৈ যায়।
- ৯৭। নিজৰ গাৰ নোমেই শত্ৰু।
- ৯৮। নিজৰ দেশত ঠাকুৰ পৰদেশত কুকুৰ।
- ৯৯। নিৰ্বলীৰ বল বজা।
- ১০০। নিলগতে চেই চেই।
- ১০১। নিলগৰ চৌ নিলগতে মাৰ নিউৱা।
- ১০২। নিলগৰ পৰ্বতটো শুলনি দেখি।
- ১০৩। নিবুকা গৰুহে গু খোৱাৰ যম।
- ১০৪। নিকা খাই চিকা, কোৰোলা খাই ভোৰোলা-ভোৰোল।
- ১০৫। নিকিলাই গাঁক যেন কৰা।
- ১০৬। নিন্দে য'ত বন্দে ত'ত।
(নিন্দিলে বন্দিব লাগে।)
- ১০৭। নিগনি মাৰিবলৈ ঘৰত জুই দিয়া।
- ১০৮। নিজৰ ছাগলী ভাল হ'লে আনৰ বাৰীত এৰাপাত নাখায়।
- ১০৯। নিত চালনাই তাঁতী।
- ১১০। নিদিয়াৰ ধন নিছিঙাৰ পাণ।
- ১১১। নিৰ্ধনীৰ ধন অথৰ্বৰ যোৱন।
- ১১২। নিত ভিক্ষা দেহু বন্ধা।

- ১১৩ । নিজৰ গাতে চিকুটি চোৱা ।
 ১১৪ । নিজৰ নাক কাটি সন্তানীৰ যাত্ৰা শুদ্ধ কৰা ।
 ১১৫ । নিজৰ ভৰিত থিয় দিয়া ।
 ১১৬ । নিজৰ মুখ বঁকা দাপোণত চাৰি লাঠি ।
 ১১৭ । নিজৰ ভৰিত নিজে কুঠাৰ মৰা ।
 ১১৮ । নিজৰ ঘৰত সকলোৱে বজা ।
 ১১৯ । নীলা শিয়াল ।
 ১২০ । নেগুৰ-কটা বাঘ (বা শিয়াল) ।
 ১২১ । নেগুৰত ধৰি ওলোমা ।
 ১২২ । নেজৰ জুই মুখেৰে লুয়ুওৱা ।
 ১২৩ । নেদেখিলে এৰা চৰা ।
 ১২৪ । নেৰিবা আদি-মূল, নেৰিবা জাতি-কুল, নেৰিবা বোলা-বচন ।
 ১২৫ । নৈত বলেহে কুটা-কাটিত বল ।
 ১২৬ । নৈয়েই লোটা-ঘটী বালিয়েই ঘৰ ।
 ১২৭ । নোম-নেগুৰ বৰ্জিত ।
 ১২৮ । নোম-টেঙৰ ।
 ১২৯ । নোহোৱা কুৰ্ম্মালৈ সাতখন ভাৰ বান্ধে ।
 ১৩০ । নোপোৱা গোসাঁয়ে চেং পোৰা খায় ।
 ১৩১ । নোপোৱা ধনৰ চৈধ্য অনাও ভাল ।
 ১৩২ । নোহোৱা দেশত এবাই বৰগছ (বট বৃক্ষ) ।
 ১৩৩ । নোহোৱাৰ ল'ৰা হল নাম থ'লে গোপাল ।
 ১৩৪ । নোহোৱাৰ হ'ল, থ'বলৈ ঠাই নাইকিয়া হ'ল ।
 ১৩৫ । নক'লেও নোৱাৰোঁ ফটা যুথ ।
 ক'লেও লাগে ডকডৰদোষ ॥
 ১৩৬ । নক'লেও আয়ে চকত খায় ।
 ক'লেও আয়ে কিল খায় ॥
 (ক'লেও ৰোপাইব কিল খায় ॥)

- ১৩৭ । নমো নমো পাবিজাত ।
কুকুৰে চুলে বাহী গাত ॥
- ১৩৮ । নপৰিলে আহু বিহুৰ ধান ।
পৰিলে শালি তুঁহ-পতান ॥
- ১৩৯ । নহালে নপৰে কিহুৰ আহু ।
মাত্ৰবোল নহলে কিহুৰ শাহু ॥
- ১৪০ । নগাৰ বণ লাগিছে ।
পৰডিয়ালৰ বং লাগিছে ॥
- ১৪১ । নলনিত ন পুৰা, দলনিত দহ পুৰা,
ঘৰৰ ওচৰত লেখ-জোখেই নাই ।
- ১৪২ । নদীৰ কি সৰুৰৰ ।
গুৰুৰ কি ভিন পৰ ॥
- ১৪৩ । নলগা বগৰী তল ভৰি সৰিল ।
নোখোজা ছোৱালী নজনী মৰিল ॥*

(* ভকতীয়া)

- ১৪৪ । নটোঠিৰ (?) পট ।
ছন্নি আৰু ঘট ॥
- ১৪৫ । নব'ই পিন্ধে জালি ।
জুৰুই-নাদাই খায় শোলি ॥
- ১৪৬ । নকৈ ওলালে জোন ।
কথা কৈ থকাটো কোন ॥
- ১৪৭ । নকৰিবা হাই-ছই কাজী ।
ঘৰলৈ যাৰ লাগে আজি ॥
- ১৪৮ । ন নকচা কাচন কাচা ।
ভালকৈ নাচা ভালকৈ কাচা ॥
- ১৪৯ । ন আৰ্জ্জ পূৰণ খায় তাকে কেলে গিৰী ।
তলে যিখিনি ওপৰে সিখিনি তাকে বোলে শিৰি ॥

- ১৫০। ন পোণ হাঁহ কণী ছ পোণ কুহুমকাৰী
 খুতৰাত মাৰাগৈ ভজা।
 ছেওপাত কাটকৰ্গৈ বৰকাঁহীত বাঢ়ক গৈ
 থকে বুকুভৰি ভাত ॥
- ১৫১। নহবলৈ হ'ল। পকা ধাননিৰ ওপৰে ম'হ বাঁহ গ'ল ८
 এডালি ধৰিলে এডালি লৰে।
 চাপৰটি মাৰিলে ধানটি সৰে ॥
 লৰটোত থৰটো। ডোবাটোত মুঠিটো ॥
 হালিচাত ডাঙৰীটো পৰে।
 ডুকোঠলীয়া ভঁৰালটো, একোঠালিহে ভৰে ॥
- ১৫২। নতুনতে ছোৱালী বৰৈয়া মাত।
 পুৰণি হলে ছোৱালী নহক-ছেলায় দাঁত ॥
- ১৫৩। নদী নাৰী শৃঙ্গধাৰী।
 এই তিনিক বিশ্বাস নকৰি।
- ১৫৪। নজনা পোকৰত।
 গাঁঠিখোপা ওপৰত ॥
- ১৫৫। নগৈ গ'লো, বেটী গাগলডেকা পালো।
 কি দিনো খাম বেটী,
 শুদাই থেৰেবা দি চাৰিগাল খালো ॥
- ১৫৬। নকৰি বোৱাৰী।
 ফালি দিম কোৱাৰি ॥
- ১৫৭। ন শালুৰী কেনে।
 লোণে আমূলখী যেনে ॥
- ১৫৮। নহলো ভেঁট।
 তেওঁৰ কথা শুনি মোৰ উখহি আহিছে পেট ॥
- ১৫৯। ন চহকীৰ ধন।
 ধাৰে নিলেই মৰণ ॥

- ১৬০। নতুন বান্ধনীৰ পৰিছে পাল।
কচু-টেকীয়াৰ লাগিছে ভাল ॥
- ১৬১। নদীৰ হান, পাইকৰ চান।
এই ছুই জিবোৱা বৰ টান।
- ১৬২। নল খৰি বাঁহ খৰি ধানখেৰৰ জুই।
ইয়াক বিশ্বাস কৰিলে সি পুৰুষবেটা জুই।
- ১৬৩। নৰ গজ বিশ ছয়।
তিনি পোনৰ ঘোঁৰা ক্ষয় ॥
বাঁহীশ্ বলধা তেৰ ছাগল।
বাৰ বছৰে কুকুৰ পাংগল ॥
- ১৬৪। নষ্ট গৈল কৃষি মধ্য হল বাট।
নষ্ট গৈল নাৰী বেহাই হাট ॥
নষ্ট গৈল আঁঠুৱা (কাপোৰ) জাপত গোৰে।
নষ্ট গৈল মাগুৰ জুইত পোৰে ॥
- ১৬৫। নৰৰ লঘু লেপ্-লেপোৱা।
তিৰীৰ লঘু বাৰী বেৰোৱা ॥
- ১৬৬। ন শুকুতা পুৰাণ লাই।
জেঙাৰ-পেজাৰ কৰে তাই ॥*

(* ভকতীয়া)

- ১৬৭। নহি বিহঙ্গ দীঘল ঠোঁট।
মাংস বৰ্জিত শৰীৰ গোট ॥
জুহি কে সৰ্প গৰ্ভত শয়ন।
সদায় কৰে দক্ষিণে গমন ॥*

(* ভকতীয়া)

- ১৬৮। ন আৰ্জী পুৰণা খাওঁ।
ভিক্ষা দিয়া ঘৰে যাওঁ ॥*

(* ভকতীয়া)

- ১৬৯। ন আর্জ্য পুৰাণ খাই ।
ভিক্ষা দিবার বেলায় নাই ॥*
(* ভকতীয়া)
- ১৭০। নলগা বগবী তলভবি সবিল ।
নোপোজাকৈয়ে ছোৱালী জনীও মবিল ॥*
(* ভকতীয়া)
- ১৭১। নমতা ভকতবে সন্তাতল ভবিল ।
নোপোজাকৈয়ে ছোৱালীজনী মবিল ॥*
(* ভকতীয়া)
- ১৭২। নদী নদ নাই জানা জল বহি যায় ।
মাটি নাই তথাপিতো পুখুৰী খানয় ॥*
(* ভকতীয়া)
- ১৭৩। নৱদ্বাৰ নগৰে শোভন ।
দেখিবলৈ অতি বিতোপন ॥
হাতী-বৌবাক আহিল লৈ ।
প্রথম দ্বাৰে সোমাল গৈ ॥*
(* ভকতীয়া)
- ১৭৪। ননহোঁ (নোহোঁ) মই মইনা সুললিত ৰাগে ।
মহাৰাজৰ আজ্ঞা হৈছে ক'ব লাগে ॥*
(* ভকতীয়া)
- ১৭৫। নদীৰ হানা পাইকৰ থানা ।
তাত হয় অৱশ্যে হানা-কাণা ॥*
(* ভকতীয়া)
- ১৭৬। নকৰিলো শিবে মাধৱক নমস্কাৰ ।
ইটো মাথা গোট মোৰ হৈল মহাভাৰ ॥
- ১৭৭। ন শ ন কুৰি পালী ।
ভাৰ ওপৰে ওজা বনমালী ॥*
(* বুৎপত্তি কথা)

- ১৭৮। নাকড লাগিল পাক ।
এজনী গৈছিল পাক ভাঙিযলৈ, তাইৰে কাটিলে নাক ॥
- ১৭৯। নাহাঁহিবি মোক ।
খুচবিব তোক ॥
- ১৮০। নাগিনীয়ে লৰা পায় ।
নগাই জাল খায় ॥
- ১৮১। নাচ বুড়ী নাচ ।
নানাচিলে ঢেঁকীধোৰা যাচ ॥*

(* সাধুকথা)

- ১৮২। নাই পো লনী । নাই পো ধনী ॥
নাই পো গৌফে । নাই পো যুখে ॥
- ১৮৩। নাই ধন পাণে, নাই ধন ধানে ।
নাই ধন আনে-বানে ॥
- ১৮৪। নাই ধানৰ নেখাওঁ পিঠা ।
আকৌ কিহব হেঁচা পিঠা ॥
- ১৮৫। নাহৰ পাতৰ সাজিলে ঘোঁৰা ।
অথনিৰৈ পৈয়েকে লবহি পথালি কোলা ॥
- ১৮৬। নামত বৰ কমলা ।
ধাঁই খাই ওঠৰ পোলা ॥
নাঙল দেখিলেই শোৱে ।
তাৰে হেনো ওঠৰ পূৰা মাটি ৰোৱে ॥
- ১৮৭। নাই-নাভোনৰ কাল ।
জ্ঞেঠোত বৰজনা ওলাই বহিলেহে ভাল ॥
- ১৮৮। নামতহে গোবিন্দাই ।
ভকতিৰ লেশমাত্রও নাই ॥
- ১৮৯। নাদৰ ভেকুলীয়ে চাব খোজে সাগৰ ।
গৰুৰ ৰোজৰপৰা উঠোতে লাগে ভাগৰ ॥

- ১৯০। নাকত জাগিল পাক ।
 বাৰজনী গৈছিল পানী আনিবলৈ,
 তেৰজনীৰ কাটিল নাক ॥
- ১৯১। নাখালে নাজানি বস্তু তিতানে মধুৰ ।
 নগলে নাজানি বাট আছে কত দূৰ ॥
- ১৯২। নাকাল ছলি পাবি ।
 বাপেৰ গৈছে কল কবলৈ থোক পৰিলে খাবি ॥
- ১৯৩। নাই ভূমি চতুঃ সীমা ।
 বুঢ়া হাউলাই* পাৰে ডিমা ॥
- (* হাউলা = হালোৱা)
- ১৯৪। নাকটো খঁৰা আৰু তালুত নাই চুলি ।
 নামটো পাইছে তাই কপেশ্বৰী বুলি ॥
- ১৯৫। নাই শ্ৰদ্ধা নিদিয়ৈ কাণ ।
 তাক দিব কোনে জ্ঞান ॥
- ১৯৬। নাই নাই চাউল-পাত ।
 বান্ধি ফেলং শুদা ভাত ॥
- ১৯৭। নাদৰ পানীয়ে গা জুৰ নকৰে
 নৈত নপৰে মানে ।
 নিলগৰ চেনেহে গা জুৰ নকৰে
 ওচৰত নহলেমানে ॥
- ১৯৮। নাকটো কাটিলে প্ৰভু মোৰ আহিব আলে-জালে ॥
 চুলিটাৰ কাটিলে প্ৰভু মোৰ আহিব কোন কালে ॥*
- (* সাধু কথা)
- ১৯৯। নাই বুলিলে নেৰে ।
 কুঁহিয়াৰ পেৰাদি পেৰে ॥
- ২০০। নাচ বগী নাচ, ঘাটৰ চেলেকনা মাছ ।
 ভয়ো বগী ময়ো বগী একেখন বিলবে মাছ ॥

২০১। নাই অন্ধা নাপাতে কাণ ।

তাক দিয়ে কোনে নামৰ দান ॥*

(* কীৰ্ত্তনৰ প্ৰত্যাহত বচিত)

২০২। নাজানি খালো আশ্ৰিয়া কল ।

হে প্ৰভু বন্ধা কৰ ॥

২০৩। নাখাওঁ শালিধানৰ ভাত ।

নিদিও বোকাভো হাত ॥

২০৪। নামৰ পৰিলে সাং ।

ছুৱাৰত মাৰাহি ডাং ॥

২০৫। নাকত লাগিল পাক ।

মহাভকতৰ ছিত্ৰ লাগিল

মেধি পাতিম কাক ॥

২০৬। নাকত লৈ চাকত ঘূৰাম ।

থঁৰা টেকেলিৰে পানী খুৱাম ॥

২০৭। নাই চাউল-পাত ।

কেনেকৈ খোৱা তপত ভাত ॥

২০৮। নাই চাউল-পাত ৰান্ধা শুদা ভাত !

গাখীৰে-পানীয়ে খাওঁ ।

২০৯। নাখালেও নোৱাৰোঁ লৰিষ, খালেও নোৱাৰোঁ কৰিষ,

শুলেও নজগাবা মোক ।

ছমাহমান শুবলৈ দিলে বাব পাৰিবা মোক ॥০

২১০। নাখাওঁ নাখাওঁ বুলি বিয়নী তিনি হাঠা* খায় ।

আক এক হাঠা খুজিলে বিয়নী হাঠাৰ খুন্দা খায় ॥

(হাঠা = হৈষ্ঠা)

২১১। নাখাওঁ মূলা সেবেকা লাগে ।

সেই মূলা কামত লাগে ॥

- ২১২। নাকান ছলি নাকান*,
 পিতে গৈছে মাছক, মাছ আনিব ভাবে।
 খাবি শুকুতা-থাবে ॥
 (* নাকান=নাকান)
- ২১৩। নারব বাব ফটা। পুৰুষৰ কাণ কটা ॥
 ভিৰীৰ সকমুৱা। ঘূৰটিৰ বৰেব পুৱা ॥
 (* বৰেব=পুৰা=প্ৰকৃষ-সময়)
- ২১৪। নাকত আছে নাকফুলা, কুহুৰ কুহুৰ কাহোঁ।
 কাঁহৰ বটা আগত লৈ মিচিক-মাচাক হাঁহোঁ ॥
- ২১৫। নাহৰৰ কলি। ক'তে বন্দী হলি ॥
 কি দি মুকলি হ'লে।
 গাতে কামিজ চোলা, পাকিটত আধলি,
 তাকে দি মুকলি হলে ॥
 (* পাকিট=পকেট)
- ২১৬। নামত শৰণ হৰিত শৰণ।
 বোন্দাই পোৰা মাছ খায় বান্ধনীৰ মৰণ ॥
- ২১৭। নাজানি দৈবৰ গতি।
 ওফোন্দাই গালি পাৰে পাৰ্শ্বতী ॥
- ২১৮। নাৰিকলৰ গুৰিত লুগীয়া মাটি।
 শীজে শীজে লাগে গুটি ॥
- ২১৯। নামহে গেছেলা।
 ছকুৰি টেকেলা ॥
- ২২০। নাঙল বলদত সবাবে আশ।
 যাৰ নাই (ই সব) তাৰ সকলো নাশ ॥
- ২২১। নারত লুঠিবা ভগা।
 দুখীয়া মিতিবৰ নহবা লগা ॥
- ২২২। নাপিতৰ ঘৰে যদি কৌৰ কৰ্ম কৰে।
 আহোক মনুষ্য দেৱতাৰ জীহৰে ॥

- ২২৩। নাদৰপৰা আনিলো তিনিটা বাৰী।
চকৰপৰা নাছিল এটাও নাথি।
(উ) ক'ৰবাৰ বাৰী কৰবালৈ গল।
শাকে-ধাৰে বাৰী মিহলি হ'ল ॥*

(* সাধুকথা)

- ২২৪। নাকৰ ওপৰত ন হাত পানী।
চুতীয়া শালিকা হৈ লৈ যায় টানি ॥

- ২২৫। নাম অক্ষৰ দুই মাত্ৰ কৰি।
নাম স্থিৰ কৰি পুৰুষ নাৰী ॥
বেদে হৰি পাইব ভাগ।
তেবে পাইব জীৱন-মৰণ লাগ ॥
শূণ্য একে মৰে পতি।
দুই পাইলে মৰে যুৱতী ॥
তিনি পাইলে উভয় মৰণ।
ডাকৰ এই নিশ্চয় বচন ॥

- ২২৬। নামক নামে ভজি নামক নামে যজি
নামক নামে কৰে সেৱ।
নিজ নাম লৈয়া জীৱ তৰি গৈলা
মূলক নাপাইল কেও ॥*

(* ভকতীয়া)

- ২২৭। নাৰায়ণে বোলে ধৰিয়া বিষাদ নকৰ মনে।
পূৰ্ব জনমৰ যি পাপ কৰিছ, সি ফল ভুঞ্জো আপুনে ॥*

(* ভকতীয়া)

- ২২৮। নাম ললে পাপ হয় মেকৰ সমান।
এতেকে জ্ঞানীগণে নলয় হৰিৰ নাম ॥*

(* ভকতীয়া)

২২৯। নাও চপ চপ দেখো চৌ অপাৰ ।

দুবুৰে নৌকা সজান কঢ়াৰ ॥

নঠৈ নাৰ্জেক পুৰণি খাওঁ ।

ভিক্ষা দিয়া মাও ঘৰলৈ যাওঁ ॥*

(* ভকতীয়া । কথাগুৰু চৰিত্তত কাহিনী আছে)

২৩০। নাৰুৰ কাণৰ ভয়ে দ্ৰুৰ পলাই যায় ।

পাচে পাচে বুলি তাৰ হাঁসিয়া খেদয় ॥*

(* ভকতীয়া)

২৩১। নাই ছুৱাতে কঁৰীয়াই মাতে ।

নাই কাটোতেই মেদিনী ফাটে ॥*

(* ভকতীয়া)

২৩২। নাৰাক্ষা খৰিৰ বান্ধে ভাৰ ।

সাত সাগৰত হোৱে পাৰ ॥*

(* ভকতীয়া)

২৩৩। নাও নাই ব'ঠা খনে পাৰক কৰয় ।

চৰিডালে হাত মেলি মানাক কৰয় ॥*

(* ভকতীয়া)

২৩৪। নাম ললে পাপ হয় মেকৰ সময় ।

তাকে জানি ভক্ত সবে নলয় হৰিৰ নাম ॥

জানি-শুনি নাম ললে বাসনা হয় ক্ষয় ।

নাজানি-দুশুনি নাম ললে উলায়ুলা হয় ॥*

(* ভকতীয়া)

২৩৫। নাও দিলো ব'ঠা দিলো আৰু দিলো চৰি ।

বাই-বুটি খাব নোৱাৰে কোন কাৰ বৈবী ॥*

(* ভকতীয়া)

২৩৬। নামত বলে কৰৈ পাপ বুদ্ধি ।

অষ্টাঙ্গ যোগে নাহি তাৰ শুদ্ধি ॥*

(* কীৰ্ত্তন)

- ২৩৭ । নাচাওঁ বামৰ মুখ যাওঁ পাতালক ।
বিকুখি বিকুখি বামে মাতিছে মোক ॥
- ২৩৮ । নিলাজৰ লাজ নাই ।
কেঁকোৰাৰ মূৰ নাই ॥
- ২৩৯ । নিতৌ এনে কৰে বোপাই নিতৌ এনে কৰে ।
নাচ বুলিলে নেনাচিলে টেকীখোৰা যাচে ॥*

(* সাধুকথা)

- ২৪০ । নিজলৈকে নাই পৈ ।
তোলৈ আকৌ ক'ত পাওঁগৈ ॥
- ২৪১ । নিয়মীয়ে নিয়ম কৰে, কৰে একাদম্বী ।
ওৰে বাতি পোৰা মাছ খায় বাঢ়নীটাৰত বহি ॥
- ২৪২ । নিজৰ মতা গাধ ।
লোকৰ মতাই তামোল দিয়ে, সিহে বুকুৰ বান্ধ ॥
- ২৪৩ । নিজৰ পোকৰ টেক্‌টেকীয়া ।
লোকৰ পোকৰলৈ পানী ছটিওৱা ॥
- ২৪৪ । নিষ্ফল জীৱন পৰক কৰে আশ ।
নিষ্ফল জীৱন খাটে পৰবাস ॥
নিষ্ফল জীৱন দিনে লোৰে খৰি ।
নিষ্ফল জীৱন যি পৰৰ ধাৰী ॥
- ২৪৫ । নিবুকীয়ে ভাঙিলে গাওঁ ।
ৰচকীৰ যায় নাওঁ ॥
- ২৪৬ । নিমাতীয়ে ভাঙে গাওঁ ।
ৰৰৈয়াৰ উঠে নাওঁ ॥
- ২৪৭ । নিজৰ বুদ্ধি শিলৰ খুঁটি ।
লোকৰ বুদ্ধি পেট উদি ॥
- ২৪৮ । নিয়ে থয় কৰে হিত ।
তাকে বোলে পুৰোহিত ॥

দিয়ে থয় কবে মান ।

তাকে বোলে যজমান ॥

২৪৯ । নিজ হাত জগন্নাথ ।

পবন হাত চুরাপাত ॥

২৫০ । নিলগলৈ নাযাৰা গা পুৰি মৰেঁ ।

ওচৰতে থাকা গা জুৰ কৰেঁ ॥

২৫১ । নিলগৰপৰা চুমাটো দিছে ।

গালৰ আদখন ছিঙি নিছে ॥

২৫২ । নিধনী যেনি যায় ।

আছোক ভাত-মাছ, হৃদয় শুকায় ॥

২৫৩ । নিধনী বিশ্বৰে যায় ।

আছোক ভাত, মাত নাপায় ॥

২৫৪ । নিজৰ পোৱে মাছ মাৰিছে মুখ জুবুৰিয়াই থা ।

পবন পোৱে মাছ মাৰিছে বেৰৰ জলকাই চা ॥

২৫৫ । নিজেই পবন খাওঁ ।

শুনিব নোৱাৰেঁ আলহীৰ নাওঁ ॥

২৫৬ । নিজনামা উত্তমা, পিতৃনামা মধ্যমা ।

শহৰ নামা অধমা ॥

২৫৭ । নিজৰ হ'লে খাই যোৱা ।

পবন হ'লে চাই যোৱা ॥

২৫৮ । নিজেও নাজানে বুদ্ধি ।

পৰকো নাচায় সুধি ॥

২৫৯ । নিচিনি চিনিলা তোক ।

আধি নাই অকলা, ভিৰী নাই ববলা,

বনৰে বগৰা জোক ॥

২৬০ । নিলাজ তামাখুৰ পাত ।

পাই নাপাই মেলে হাত ॥

- ২৬১। নিজৰ দেহা ভৰোঁ ভৰোঁ ।
ভদীয়া কাক মোকো পাৰ কৰোঁ ॥
- ২৬২। নিলাজী ডাঁহী ।
পাদি পেলাই হাঁহি ॥
- ২৬৩। নিজ-ঘৰ এৰি যায় পৰ-ঘৰ ।
ডাকে বোলে তাইক এৰিবা নৰ ॥
- ২৬৪। নিসৰ্ব তহু তৃষাতুৰ জানি ।
স্মৃতিকা নিকটে নথৈব পানী ॥
সুহৃদে (সুদৃঢ়ে ?) বান্ধিব কটিৰ বস্ত্ৰ ।
স্মৃতিকা নিকটে বাধিব অস্ত্ৰ ॥
গৃহ চাৰিচুকে দ্বাৰ মুখত ।
বচ সিঁজু আনি কইব শকত ॥
- ২৬৫। নিজৰ কৰ্ম্ম দোষ ।
কি কৰিম হৰিত ৰোষ ॥
- ২৬৬। নিজা নাসে চোৰৰ পৰৰ দেখি ধন ।
নিজা নাসে ব্যাধিবন্ত বোগী যিটো জন ॥
নিজা নাসে পৰক যে কৰে অপকাৰ ।
নিজা নাসে যাৰ শত-সহস্ৰেক ধাৰ ॥
- ২৬৭। নিৰঞ্জন থাকে ক'ত ।
হৰিৰ গুণ-কীৰ্ত্তন (চৰিত্ৰ গায়) য'ত ॥
- ২৬৮। নিলগৰ পৰ্বত বাতিৰ জুই ।
ইয়াক নেখেদি থাকিবা শুই ॥
- ২৬৯। নিদিয়া কুটুম থাকক ভালে ।
তাক পাম মই নিদান কালে ॥
- ২৭০। নিঃকিন হৈ নজন্মিবি দেশত ।
কুকুৰে কামোৰে ভাদৰ শেষত ॥

- ২৭১ । নিধনীৰ ককা, বেঙেনাৰ পকা, দৰিদ্ৰৰ সোদৰ ভাই ।
একাঁহী দিওঁতে গল কাটি গ'ল, ভাই বোৱাৰীয়ে মুখ চায় ॥
- ২৭২ । নিশ্চয়ে পাব ।
অনিশ্চয়ে সংসাৰ ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ২৭৩ । নিগনিয়ে গীত গায় এমুবে নাচয় ।
সভাত নবহি মাখি উৰিয়া ফুৰয় ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ২৭৪ । নিশ্চয়ে ভকতি ।
অনিশ্চয়ে অসঙ্গতি ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ২৭৫ । নিচিন্তে চৰণ নাম নলৱে তোমাৰ ।
সদায়ে প্ৰমত্ত লোক পাৰণ্ড আচাৰ ॥*
- (* কীৰ্ত্তন)
- ২৭৬ । নীচ লোকে উচ্চ পদ পালে ।
টেৰিয়াকৈ পাগ মাৰি ঘূৰি ঘূৰি চালে ॥*
- (* একে ধৰণৰ "তুচ্ছ লোকে.....চালে") ॥
- ২৭৭ । নীচ সঙ্গত নহৈব কথা ।
একো কালে তাৰ নাপায় ব্যথা ॥
- ২৭৮ । নীতিক এৰি অনীতিত চৰে ।
অৱশ্যে তাক বিধতাই হৰে ॥
- ২৭৯ । নুচুই ডুমুনী তুলিলে বোজা ।
নপঢ়ি-নুশুনি হলহি ওজা ॥
- ২৮০ । নুমলীয়া ধান বানৰ ।
নুমলীয়া ছলি আনৰ ॥
- ২৮১ । নুদোহন্তে কঁৰীয়াই মাতে ।
ডাঙৰ আপাই বাটি পাতে ॥

- ২৮২ । হুকচে বিজ্ঞনী স্বামীৰ পাশে ।
 পৰমুখ চাই যুচুকাই হাঁসে ॥
 ঘৰত টেকী পৰ ঘৰে যায় ।
 ডাকে বোলে তাইক পৰেসে বায় ॥
- ২৮৩ । হুহিকে পৃথিবী জানা পৃথুবী খানয় ।
 নাহিকয় জল তাত পাৰ ভাঙি যায় ॥*

(* ডকতীয়া)

- ২৮৪ । নেখাতী মামবী
 গোটে গিলে দামুৰী ॥
- ২৮৫ । নেখাওঁ নেখাওঁ ভিনতলীয়া ॥
 কোনে বুলিব জোঁৱাই কলীয়া ॥
- ২৮৬ । নেখালে নোৱাৰোঁ লবিব ।
 খালে নোৱাৰোঁ কৰিব ॥
- ২৮৭ । নেখাওঁ নেখাওঁ বুলি জিকা দিলে ভাতত ।
 কুটুপ্ কুটুপ্ কৰি খালে এটিও নেৰিলে পাতত ॥
- ২৮৮ । নেজ-গুবৰীয়া গো ।
 শেঙুন-ন'কা পো ॥
- ২৮৯ । নেগুৰ কাটি বাঘ চোঙত মেলা ।
 কটাৰি দি ল'ৰাক কুহিয়াঁৰগিত মেলা
- ২৯০ । নেগুৰ-কটা নিলাজৰ বাৰীয়ে বাট ।
 নাকৰ এপাহি কাটিলি বাঁকৈ, কাণৰ এপাহি কাট ॥
- ২৯১ । নেদেখাই দেখিলে টাৰি পাৰি লেখিলে ।
 বৰলাই ভিৰোতা আনি মাহী আই যেন দেখিলে ॥
- ২৯২ । নেওঁতাৰ লচ্ পচ্ যঁতৰতে ঘেওঁ ।
 দিনে-ৰাতি বোৱা কাপোৰ শাহুবীকে নেওঁ (নিওঁ) ॥
- ২৯৩ । নেখালেও নোৱাৰোঁ চুবট-চেলেউমণি
 গাৰ কাপোৰ-কানি পোৰে ।

নেচালেও নোরাহী তোমার মুখলৈ

জালুক-জলকীয়াই পোবে ॥*

(* বিহগীত)

২৯৪ । নেজৰ্খবা মনে মানি ।

বাঘ-চপৰীয়াক ঘৰত নানি ॥

ভালযুৰীয়াই বয় হাল ।

ভাতে নাটে সবব কাল ॥

২৯৫ । নৈব বন নাই খান্দে আক পাতে ।

বিষয়াব বন নাই ভাঙে আক পাতে ॥

২৯৬ । নৈব সমান ব'ব কোন ।

আইব সমান হ'ব কোন ॥

২৯৭ । নৈ গ'ল দূৰণি বাটো হ'ল ঘূৰণি ।

হাতেৰে ঢুকি নাপালে ॥

২৯৮ । নোপোরাই পালে ।

চপাই খান দালে ॥

২৯৯ । নোম-নেগুৰ বৰ্জিত ।

ভ'ৰাল তলত গায় বৰগীত ॥

মাকব নাম বৰ পোহাৰী ।

বাপেকব নাম বৰ্ণজিত ॥

৩০০ । নোখোঁও গা ধুৱালি, নেখোঁও ভাত ধুৱালি ।

নিগিলৌ ভাত কি কৰ কৰ ॥*

(* সাধুকথা)

৩০১ । নোপোরাই পাইছে ।

পাখিয়ে-চাখিয়ে গিলিছে ॥

৩০২ । নোহোৱাব ঘৰত হৈছে নাতি নাম থৈছে গোপাল ।

দিনে বাতি কান্দি মৰে কিনো আঠীয়া কপাল ॥

৩০৩। নোহোৱাৰ ল'ৰা হ'ল নাম ধ'লে গোপাল।
হাগিবলৈ কোঁপ নাই হাঁয় মোৰ কপাল ॥

প

- ১। পকা আজঠা।
- ২। পকা থেকেৰা।
- ৩। পঘা খোৱা।
- ৪। পচলা-কটা দিয়া।
- ৫। পচলাত দাঁত ভঙা।
- ৬। পথালি কোলা লৈ কন্দা।
- ৭। পথালি কোমোৰা।
- ৮। পত্থম পাতৰ পানী।
- ৯। পত্থলি-সুজা।
- ১০। পৰৰ মূৰত খোৱা, ভটীয়া নাৱত যোৱা।
- ১১। পৰ্কিতি লৰা।
- ১২। পৰ্বতে-পাষণ্ডে।
- ১৩। পঞ্চপ্ৰেত।
- ১৪। পকা আমৰ বেলিকা কুঁজা মোহা।
- ১৫। পকিল কল সোৱাদহে হ'ল।
- ১৬। পৰঙ্গী জালৰ তল-ওপৰ চিন নাই।
- ১৭। পথৰা শিল।
- ১৮। পৰ্বতত বজা ভৈয়ামত কি ?
- ১৯। পৰত আশ বনত বাস।
- ২০। পৰৰ পাই জৰৰ গাৰে খায়।
- ২১। পৰভকুৱা হ'বা, পৰঘকুৱা নহ'বা।

- ২২। পঁইতা জাতত খৰিকা মৰা।
 ২৩। পতান ধানেৰে ভঁৰাল ভৰোৱা।
 ২৪। পনীয়াল-পিটিকা দিয়া।
 ২৫। পখালি-চকুৱা মনিচ্।
 ২৬। পথাৰৰ মাজৰ যুতা।
 ২৭। পচোৱাৰ লগত বলা।
 ২৮। পৰদেশ মৰ ভেশ।
 ২৯। পৰৰ ঘৰৰ দাৱনী, নিজৰ ঘৰৰ ৰাণী।
 ৩০। পলায় বাসৰ ফিৰি পাচক নচাই।
 ৩১। পতিৰ মৰণে সতীৰ মৰণ।
 ৩২। পৰচিত্ত অন্ধকাৰ।*

(* অসম বুৰঞ্জীৰপৰা)

- ৩৩। পৰে কি জানে পৰৰ ব্যথা।
 ৩৪। পৰৰ ধনত পোদাৰ*।

(* পোদাৰ = পোদাৰ)

- ৩৫। পৰৰ ধনেৰে বাপৰ আন্ধ।
 ৩৬। পৰহন্ত গন্তং ধনম্।
 ৩৭। পৰশুৰামৰ কুঠাৰ।
 ৩৮। পৰৰ পাত চেলেকা।
 ৩৯। পৰৰ মূৰত নাৰিকল ভঙা।
 ৪০। পৰৰ মূৰত কঠাল ভঙা।
 ৪১। পথি নাৰী বিবৰ্জিতা।
 ৪২। পলায় যি সাৰে সি।
 ৪৩। পচা আদাৰ জাল ৰেছি।
 ৪৪। পৰ্বতত কাছকণী।
 ৪৫। পণ্ডিত, জপে-তপে খণ্ডিত, ভোজনত ব্যাত্ৰ অৱতাৰ।
 ৪৬। পৰৰ আঙুলিটোহে জুইত দিয়ে।

- ৪৭ । পৰহাতী হৰি, পৰহাতী নহৰি ।
- ৪৮ । পৰুৱাই পৰ্বত খহায় ।
- ৪৯ । পদৰ লগে লগে স্বভাৱৰো পৰিষৰ্ত্তন হয় ।
- ৫০ । পলাই-উৰাই গজালৈ, চুব-ভাৰিকৈ বায়ুলৈ ।
- ৫১ । পৰৰ আকৃত কোনে ঠাঠু লয় ।
- ৫২ । পঙ্গুৰ গিৰি লজ্জন ।
- ৫৩ । পৰি উঠাতোহে বীৰত্বৰ চিন ।
- ৫৪ । পচলা ৰান্ধিবৰ জুতি নাজানে, ভোজ ৰান্ধিবলৈ যায় ।
- ৫৫ । পহু চাই খাবলৈ গৈ ফালত পৰা ।
- ৫৬ । পানীৰ মিঠৈ ।
- ৫৭ । পাভযুৰীয়া মানুহ ।
- ৫৮ । পাৱে পৰি নমস্কাৰ ।
- ৫৯ । পাহৰা-গুটি খোৱা ।
- ৬০ । পাখিৰ আঁৰত ডাঙৰ হোৱা ।
- ৬১ । পাগৰ বাহিৰ ।
- ৬২ । পাটীৰ তিকতা ।
- ৬৩ । পাত-কটা ডাঁৰ ।
- ৬৪ । পাত পাৰি ভাত নোপোৱা ।
- ৬৫ । পানী নমৰকা ।
- ৬৬ । পানীৰ মাছ ।
- ৬৭ । পাগলৰ গো বধে আনন্দ ।
- ৬৮ । পানীৰ ঔটেঙা ।
- ৬৯ । পাপৰ পৰ্বত ধৰ্ম্মৰ সূতা ।
- ৭০ । পাদক কাহে ঢাকিলে ।
- ৭১ । পাৰ পালে ইপাৰ, পাৰ পালে সিপাৰ ।
- ৭২ । পাপীৰ লগত যমদূতৰো শাস্তি ।
- ৭৩ । পালেহি চ'ত ধান বৰ্ত্ত ক'ত ।

- ৭৪। পানীৰ তলৰ কাঁইট।
- ৭৫। পানীয়ে মৰা বাও।
- ৭৬। পানী-খোৱা গুখুৰীত বিহ ঢলা।
- ৭৭। পানীয়ে পানীয়ে শিকোৱা।
- ৭৮। পাবত গজোৱা।
- ৭৯। পানীত হাঁহ নচৰা।
- ৮০। পাট কাপোৰেৰে গা কাটে, কানি পিকিৰে মন।
- ৮১। পামৰ, গালৈকে সামৰ।
- ৮২। পাচ দিলে পৰ্বতক পিঠি।
- ৮৩। পাতো কাটিবি নাকো চাবি।
- ৮৪। পাণ্ডৱ বৰ্জিত দেশ।
- ৮৫। পাণ্ডৱৰ অন্তাত বাস।
- ৮৬। পাঁচো আঙুলি সমান নহয়।
- ৮৭। পাত কাটি ভাত খোৱা।
- ৮৮। পাথৰত পাঁচ কিল।
- ৮৯। পাতৰ ভাত কাঢ়ি নিয়া।
- ৯০। পাতৰ ভাতেৰে কুকুৰ পোঁহা।
- ৯১। পাৰ পালে ভূৰক লাঠি।
- ৯২। পাৰ পালে যুগী ভূৰক মাৰে লাঠি।
- ৯৩। পানীত বাস কৰি কুম্ভীৰৰ লগত বাদ।
- ৯৪। পাপীৰ মন পিঠাত।
- ৯৫। পাপৰ ধন পৰাচিতত যায়।
- ৯৬। পাবত গজাব পাৰিলেহে মানুহ।
- ৯৭। পাটীয়ে পাটীয়ে শোৱে, গাত গা নালাগে।
- ৯৮। পালিৰ নোৱাৰাৰ কদ্ৰাকৰ মালা।
- ৯৯। পাতি চাউল পালে, শিঙা ফুৱায় কোনে?
- ১০০। পাই পাই লাভা, বিভেলী দাতা।

- ১০১। পাগচোৱা কুকুৰৰ বৰ চাঙোনেই গতি ।
১০২। পাবত পলম, গাঁঠিত তল, গাত গজে পোখায় ।*

(* তকতীয়া)

- ১০৩। পাত-কঠাল পাতৰ আঁৰতে লুকোৱা ।
১০৪। পাপ কৰিলে তাপ যায় ।
১০৫। পাল্লা সাপ পেলাল্লা মাৰি ।
১০৬। পানীকাউৰীয়ে খেদি দিলে, দৈকলাৰ ভোজ হয় ।
১০৭। পানী পালে ঢেকুৰ, বাম পালে কেঁকুৰ,
এতিয়াহে ভোক লাগে লোণ-তেল ।*

(* সাঁথৰো হয়)

- ১০৮। পিৰাচে পোৱা ।
১০৯। পিটিকাত চাৰিগুণ লোণ যোৱা ।
১১০। পিঠি খজুওৱা ।
১১১। পিঠিত তেল ধঁহা ।
১১২। পিঠিত বাৰৰি ফুল বহা ।
১১৩। পিহি কোঁট লোৱা ।
১১৪। পিয়লিৰ ভাত শিয়ালে নাখায় ।
১১৫। পিন্ধি-উৰি ওলালে বান্দৰীও শুল্কৰী হয় ।
১১৬। পিতামহ ভীষ্ম ।
১১৭। পিপৰাই পৰ্বত খহায় ।
১১৮। পিতৃ-মাতৃ পৰম গুৰু ।
১১৯। পুতলা নচুওৱা ।
১২০। পুলিয়ে-পোখাই উঘলা ।
১২১। পুৱাহলে নাওমেলি যোৱা ।
১২২। পুনৰ্মুখিকো ভৰ ।
১২৩। পুতনা বান্ধনী ।
১২৪। পুঠীমাছৰ চৰ্জৰীয়ে সাৰ ।

- ১২৫। পূবৰ বেলি পশ্চিমে ওলোৱা।
 ১২৬। পূৰ্ব্ব অঙ্গ মনে জ্ঞানি কামদেৱে লব হানিলে।
 ১২৭। পৃথিৱী সাতফাল কৰা।
 ১২৮। পেট দিয়া।
 ১২৯। পেট পোৱা।
 ১৩০। পেট কুলি।
 ১৩১। পেট পুজা কৰা।
 ১৩২। পেট পেলাই থোৱা।
 ১৩৩। পেটত থুব।
 ১৩৪। পেটে-ভাতে খোৱা।
 ১৩৫। পেটে-মুখে সমান।
 ১৩৬। পেটত গবল মুখত মৌ।
 ১৩৭। পেটুৱা মোহাদেউ (মহাদেউ)।
 ১৩৮। পেটক আঁটে চকুক নাটে।
 ১৩৯। পেপা বলা।
 ১৪০। পেটেতে হাত-ভৰি লুকুৱা।
 ১৪১। পেটে-পেটে কথা।
 ১৪২। পেটে এক মুখে এক।
 ১৪৩। পেটত ভাত নাই, গাঁফতে তাও।
 ১৪৪। পেট-কামোৰা মাৰুহে মাটিতো বাগৰে পাটীতো বাগৰে।
 ১৪৫। পেটৰ ভোকে যি কৰে, মুখৰ লাজে কি কৰে।
 ১৪৬। পোতনি-ঠেকেছা দিয়া।
 ১৪৭। পোতা-মোচৰা দিয়া।
 ১৪৮। পোৱালী লগা বাধিনী।
 ১৪৯। পোহাৰী-চুপতি মৰা।
 ১৫০। পোহাৰী লেখ।
 ১৫১। পোন আঙুলিৰে দ্বিউ নহা।

- ১৫২। পোতাপুখুৰীত বাকেই বজা।
 ১৫৩। পোহাবীৰ সাথী পৈয়েক।
 ১৫৪। পোহাবী-পৈয়েক সাকী।
 ১৫৫। পোৰে মানে সোণ চিকুণহে হয়।
 ১৫৬। পোহনীয়া শালিকাই চকুত খোঁটে।
 ১৫৭। পোৱালী-খোৱা আহোম।
 ১৫৮। প্ৰতি বুৰে কি সিদ্ধি-শেজুক।
 ১৫৯। প্ৰজা ঐ জবো-বোৱা।*

(* অলব বুৰঞ্জীৰ পৰা)

- ১৬০। প্ৰবাসত নিয়ম নাস্তি।
 ১৬১। প্ৰজ্ঞাপতিৰ নিৰ্বন্ধ।
 ১৬২। প্ৰহাৰেন ধনঞ্জয়।
 ১৬৩। প্ৰশংসাত পঞ্চমুখ হোৱা।
 ১৬৪। প্ৰসূতীয়েহে পুত্ৰৰ মোল জানে, বাঁজীয়ে কি জানে।
 ১৬৫। প্ৰবাসত প্ৰবসুৱা।
 ১৬৬। প্ৰাণ ডাঙৰ নে মান ডাঙৰ।
 ১৬৭। পৰৰ ওপৰত পাই।
 পানী ঢালিও চাৰিগবাহ খায়॥
 ১৬৮। পইতা পালমৰা, কৰকৰা লমৰা।
 তপত, দিনটোলৈ গাটো শকত॥
 ১৬৯। পৰ্বতত উজায় নাৰ মাছ, চাকোলা পললৈ যায়।
 কণাই দেখিলে কলাই শুনিলে কোঙাই মৃদং বায়॥
 ১৭০। পকা থাকোতে কেঁচায়।
 তেল থাকোতে ভুমায়॥
 ১৭১। পদে আপদ, কীৰ্তনে মূৰ টিং টিঙায়,
 বোৰাই মূৰ বাইজাই কৰে।

- ১৭২। পৰৰ পো মৰক ।
শিমলুৰ নাও বুৰক ॥
- ১৭৩। পৰাই-হৰাই গা ।
সেকাই-পৰাই না* ॥

(* না=নাও)

- ১৭৪। পঢ়ে পঢ়ুৱায় বোৱে পাণ ।
এই তিনিয়ে নিচিন্তে আন ॥
- ১৭৫। পৰ আপোনাৰ নহয় যাদৱ, শিমলু নহয় চন্দন ।
বৃন্দাবনতে এৰি গুচি গ'ল, এনে নিদাকণ নাৰায়ণ ॥
- ১৭৬। পৰৰ ওপৰত খায় ।
ভটীয়া নাৱত যায় ॥
(পৰৰ ওপৰত খোৱা । ভটীয়া নাৱত যোৱা ॥)
- ১৭৭। পৰৰ পাই ধন । বাপে-পোৱে কীৰ্ত্তন ॥
- ১৭৮। পৰ্ব্বতত কাছকণী, ভৈয়ামত বান ।
বৰলাক বিচাৰিছে শুকান ধান ॥
- ১৭৯। পলৰীয়া ভকতৰ বুকুত ভয় ।
সবাকো দেখে টেকেলাময় ॥
- ১৮০। পৰৰ কথা মুণ্ডনিবি ।
বাটত নাঙল নাচাঁচিবি ॥
- ১৮১। পঢ়ি-শুনি নকৰে হিয়া ।
চোৰে লৈ যায় কাণত ভাৰ দিয়া ॥
- ১৮২। পৰে আপোন নহয়, চল মাত্ৰ চায় ।
শিমলু কি হ'ব পাৰে চন্দনৰ প্ৰায় ॥
- ১৮৩। পৰে কি আপোন হোৱে নাৰায়ণ ।
শিমলু নহয় চন্দন ॥
- ১৮৪। পৰৰ পৰ । বাটত পৰি মৰ ॥

- ১৮৫। পৰিল কিল শিঙাই গতি ।
কিলৰ নাও বৃহস্পতি ॥
- ১৮৬। পৰদেশে গিল্কে যদি সোণৰ কঙ্কণ ।
তেওঁ দুগুচে বান্দীৰ হেকান ॥
- ১৮৭। পৰব তিৰী হৰণ, গতি নাই মৰণ ;
বো বো নবকত বাস ।
- ১৮৮। পৰব তিৰী হৰণে । গতি নাই মৰণে ॥
যিবা পুত্ৰ ওপজয় । সিও বাপ নোবোলয় ॥
- ১৮৯। পৰে পৰপৰাই ।
আপোন যায় ধৰফৰাই ॥
- ১৯০। পৰিহৰা শুকতি মাছৰ জোল ।
পৰিহৰা অসতী নাৰীৰ কোল ॥
পৰিহৰা গুৱা যি কৰে কণজুণ ।
পৰিহৰা নৃপতি যাৰ নাই গুণ ।
পৰিহৰা কৃষি নদীৰ পাৰ ।
পৰিহৰা নাৰী ৰতি নাই যাৰ ॥
পৰিহৰা বিনা ঢাকনীৰ জাৰি ।
পৰিহৰা নিলাজী কুলৰ নাৰী ॥
- ১৯১। পৰ্ব্বতৰ ঘিলা প্ৰভুই আনি দিলা ।
হাতত আছে মনত নাই ।
প্ৰভুই* আহিলে দিবৰ নাই ॥
- ১৯২। পৰে আপোন হ'ব নোৱাৰে ।
খুলিৰ মাথা* বান্ধিব নোৱাৰে ॥
- ১৯৩। পৰ্ব্বতৰ ওপৰত জুই দেখি সাগৰৰ লাগিল চিতা ।
ফেঁটীগোমৰ বিৰ সোৱাদ লাগিল
স্তেত্ৰুৰিগুৰি তিতা ॥*

(* প্ৰভুই = প্ৰভুয়ে)

(* মাথা = দ'ম বা দ'ল)

(* তকতীয়া)

১৯৪। পৰ্ব্বতৰ হাতীয়ে চুৰাপাত খায়।

কুৰিগঞা পাপ কৰে, বহাৰখন গৰ্বে যায় ॥*

(* কথা-গুৰুচৰিত)

১৯৫। পকাৰেল কেঁচা বেল।

চাহাবে নেক্সাধে তিৰোতাৰ মেলা ॥

১৯৬। পলবে পলবে বলন্তা মুন্দৰী

বলোৰাম-বিকাৰামকলৈ।

পুতুখোৱা বুঢ়াই কঁকালটো ভাঙিলে

কটি সুঙাৰ হৈ ॥*

(* সাধুকথা)

১৯৭। পৰৰ গোহালীত ষাহাৰ বাস।

তাহাৰ কেন জীৱনত আশ ॥

১৯৮। পৰিহৰা নিধনী বান্ধবৰ মুখ।

পৰিহৰা ব্যঞ্জন বাসিৰ মুখ।

পৰিহৰা মন্দিৰৰ সমুখে বাট।

পৰিহৰা যুবতী যিকৰে হাট ॥

১৯৯। পটল কৰা ফাগুন ভৰি।

ফল লাগিব দ্বিগুণ কৰি ॥

২০০। পচোৱা বতাহে ছুৱাৰ মেলে।

বৰলাৰ গাত জগৰ লাগে ॥

২০১। পৰ-পুৰুষত মুখ মিঠা।

ডাকে বোলে সেইজনী ছুষ্ঠা ॥

২০২। পৰিহৰা যতনে ছুৰাচাৰী মাও,

পৰিহৰা যাৰ ফটুৱাই-ফটা পাও।

পৰিহৰা দূৰৈত বাণী-ফটা নাও ॥

পৰিহৰা দূৰ গাৱঁত বাস।

পৰিহৰা যত্নে পৰ-নাৰীত আশ ॥

- পৰিহৰা দস্ত-বিকীৰ্ণৰ হাঁস ।
 পৰিহৰা বিস্তাছোৱা পুত্ৰৰ আশ ।
 পৰিহৰা ধন নাই বেহাইবে ছাট ।
 পৰিহৰা জাপি নাই যি চলে ছাট ॥
- ২০৩। পখীৰ টোকুটুকি । পক্ষৰ মুকুক্ষী ।
 ২০৪। পকা ভেঙেলী বুঢ়া বৰালি ।
 বিস্তৰ কৰিয়া দিবা জালি ॥
 কাড়ি দিবা টেঙাব জোল ।
 খাবৰ বেলা যুব নোন্তোল ॥
- ২০৫। পৰক খুজি খুজি তামোল খায় ।
 ডাকে বোলে ভাল নহয় তাই ॥
 বেবেদি জুপি জুপি বাহিৰে চায় ।
 আজৰি পালে তাই ওলাই যায় ॥
 পৰ-পুৰুষত সদায় বতি ।
 সিজনী তিৰী নহয় সতী ॥
 সদায় হাঁসি মুখৰ নেবে ।
 সেইজনী তিৰীক নথৈবা ঘৰে ॥
- ২০৬। পৰ-পুৰুষ যদি গৃহে যায় ।
 বজ্জ পীৰা দিয়া আগে বসায় ॥
 ঘনে তামোল দিয়া মাৰয় তালি ।
 বিকৰ্ণিয়া বজ্জ কৰে ধেমালি ॥
 স্বামী সজ্জ তাইৰ নিমিলে বতি ।
 পৰ-পুৰুষ সজ্জ থাকয় মতি ॥
 হেন স্ত্রী সমে যি কৰে সজ্জ ।
 তাইৰ গৃহত নিমিলে বজ্জ ॥
- ২০৭। পৰব ঘৰৰ দাইনী ।
 নিজ-ঘৰৰ বাণী ॥

- ২০৮। পলাই-উবাই গজালৈ যাবা ।
চুব-ভাবিকৈ বায়ুগক দিবা ॥
- ২০৯। পবৰ ঘৰত নাবাখিবা নিজ-নাৰী ।
তেবেসে ধৰ্ম্মক ৰাখিব পাৰি ॥
- ২১০। পবৰ জৰ হলে খোৱা খোৱা ।
নিজৰ জৰ হলে দাঁত ছেলোৱা ॥
- ২১১। পবৰ গোহালিত কিহৰ আশ ।
পবৰ ঘৰত কিহৰ বাস ॥
- ২১২। পবৰ সোণ নিদিবা কাণত ।
টানি নিব হেচ্কা টানত ॥
- ২১৩। পহৰ খটীয়া । মানুহৰ গঠিয়া ॥
- ২১৪। পথাৰে নপৰে নাজল ঈশ ।
ঘৰ-বাৰী নাৰী সকলো বিষ ॥
- ২১৫। পশু নকৰিবা শৰ ।
মৰাও নানিবা জীয়াও নানিবা
শুদা হাতে নপৰিবা ঘৰ ॥*

(* ভকতীয়া)

- ২১৬। পশু ইন্দু বিন্দু কৰিয়া যুগত ।
দোকানে বহিবা পাচে হইয়া সবহিত ॥*

(* ভকতীয়া)

- ২১৭। পঢ়ি হোৱে পণ্ডিত, নপঢ়ি হোৱে ওজা ।
নোচোৱাকৈ দাঙি দিলে পোহাৰীৰ বোজা ॥*

(* ভকতীয়া)

- ২১৮। পঞ্চ অৰ্থ আছে যত অতিকৈ শোভন ।
জ্ঞানীৰ পৰম ধন নাজানে অধম ॥*

(* ভকতীয়া)

২১৯। পচোৱা বতাহৰ আগ কাটিয়া আনিলা।

চকুত ভৰায়া বালি ৰাতিতে চলিলা ॥*

(* ভকতীয়া)

২২০। পণ্ডিত বোলাই লোকৰ চাউল খায়,

তিনি জনমৰ ভাবী ॥*

(* ভকতীয়া)

২২১। পক্ষ ধৰি কেঁচাবায়ে আলহী সোধয়,

উভতি সোমায় পুহু উভতি ওলায়।

উভতি মৰয় সিটো উভতি জীৱয় ॥*

(* ভকতীয়া)

২২২। পইতাকে দিলোহেতেন জনমতো নাখাৰ।

তপতকে দিলোহেতেন বাটকে নাচাৰ ॥

চাউলকে দিলোহেতেন বাটত খুজি পাৰি।

মোৰে শপত বোপাই গাটো ধুই ৰাৰি ॥

২২৩। পানীৰ বাটত নহবা আগা।

ছুৰী (অপৰাধী) কুটুম্বৰ নহবা লগা ॥

ছুপ্তা ভনীৰ নহবা ভাই।

ঘন-পোৱাতীৰ নহবা জোঁৱাই ॥

২২৪। পানী পাই বাঢ়িলে পানী কলমো

তেল পাই বাঢ়িলে চুলি।

মাকৰ ঘৰত জীয়েক বাঢ়িলে

যেন দামেকলৰ পুলি ॥*

(* বিহগীত)

২২৫। পাণৰ গুচালে পোক।

শোৱা চাৰি-পাটীত খুলিমাটি পালে,

সেইহে এবিলে তোক ॥

২২৬। পানীৰ চৰখৰীয়া ভাল।

মাতৰ চৰখৰীয়া টান ॥

- ২২৭। পানীৰ চৰখবীয়া বুজিব পাৰি।
 মাতৰ চৰখবীয়া বুজিব নোৱাৰি ॥
- ২২৮। পাঁজী বটা তিবোতা বেজীবটা পৈ।
 কোনোৰকম থক গাটো বৈ ॥
- ২২৯। পাণৰ ঠাৰি। মোক দিলে ভাগত মাৰি ॥
- ২৩০। পাচিলেও যায়। হাগিলেও খায় ॥
- ২৩১। পাণৰ নাকাটিবা চান।

সাতখন কোবৰ কঁবীয়া গড়াইদিম,
 জোকাৰিবা লেবেলা কাণ ॥

- ২৩২। পাতল গুঠৈৰে যাৰ কুটকুবা কেশ।
 সেইজনী তিবোতাৰ বগচণ্ডী বেশ ॥
- ২৩৩। পাহৰি পৰিল মনত।
 পাঁচ বৰগীয়া পটা আছে বান্ধণৰ ঘৰত ॥
- ২৩৪। পালে চব্বাই ভাঙিবা পাখি।
 হোৱা ভাতক নথবা বাখি ॥
- ২৩৫। পাণৰ আউনী তিবীৰ বাউনী
 নাপাইহে আনিলো তোক।
 সমনীয়াৰ আগলৈ নোলাবি বাউনী
 বিকথি মাৰিব মোক ॥
- ২৩৬। পালে সামাৰে সোহে।
 নাপালে বুঢ়া আঙুলিৰ মূৰা চোহে ॥

(সামাৰে = সকলো)

- ২৩৭। পানীৰ চিকুণ পানী-পকুৱা, মাছৰ চিকুণ মোৱা।
 তিবীৰ চিকুণ দাঁত ক'লা, দেখি লাগে দয়া ॥
- ২৩৮। পানীৰ শুৱনি ভেটে।
 ছলিৰ শুৱনি পেটে ॥

- ২৩৯ । পানী-পান্ধাই জলণ ।
সেই গুরুব লক্ষণ ॥
মই অভাগিনী জগত খাউ ।
কুন্বা দিনা মবি যাউ ॥
(পান্ধা=পইতা । কুন্বা=কোনোবা)
- ২৪০ । পাগলে নকয় কি । হাগলে নাথায় কি ॥
- ২৪১ । পাৰ পালে যুবলাই ছুৰত মাৰে লাঠি ।
আক নিকিন যুবলাৰ উজনি-জাটী ॥
- ২৪২ । পাতত যি নাৰী পৰশে লোণ ।
তাইব ঘৰত নাথাকে সোণ ॥
- ২৪৩ । পাতখিলা মাৰোঁ লাই ।
মঙ্গলৰ আগে-পিচে যুব থুয়াব পায় ॥
- ২৪৪ । পাৱে পাৱে বঁহি ভৰি ধোৱয় ।
অকুমাৰী সমে বতি কবয় ॥
বজস্বলা সমে শৃঙ্গাব কৰে,
ছুখী হইয়া সিটো নৰকে পৰে ।
লক্ষ্মী নাথাকয় তাহাঁৰ ঘৰে ॥
- ২৪৫ । পাদোঁ পেদেনা ।
পাদৰ কি ছুৰবেদনা ॥
মাহ-চাউল খায় পোহোঁ তোক ।
মাহুহৰ আগত লাজ দিয় মোক ॥
- ২৪৬ । পাদ (পাত) গ'লে পীৰা, ববজুগ গ'লে জাপি ।
সভা ভাঙিলে আছে মহা পাপী ॥
- ২৪৭ । পাণক মকৰা চুণৰ চোঁকোবা মাহ পাতত দিয়া ছাই ।
এই তিনি মৰিলেহে লগত যায় ॥
- ২৪৮ । পাতত বহিলে খোৱাৰ নাম ।
হাতে চুলে মৰাৰ নাম ॥

২৪৯। পাততো ভাত নাই। গবাহবো ছেদ নাই ॥

২৫০। পাটীৰ সতী। পটাৰ মাটি ॥

২৫১। পাকে দমবা ভিবালা (বিবালা ?) বাজান।
লগালি খোৰা সলকালি টান ॥

২৫২। পাগলে নকয় কি।
মাতোৱালে নাথায় কি ॥

২৫৩। পাইকক গিয়ল, ভাটৌক নিহল।
অদ্রুত শিল, তিবীক কিল ॥

২৫৪। পানীত নচলে নাও বামত চলয়।
সন্ধাত উপজি সিটো তেখনে মবয় ॥*

(* ভকতীয়া)

২৫৫। পাচি পাচি কৰি মাছ ধবয় জালত ॥
শুদা ভাত খায় সিটো আসিয়া ঘৰত ॥*

(* ভকতীয়া)

২৫৬। পাচে আক ভায়ে আগ কাটিয়া আনিলা।
শুকান জেওৰা চেপি বস উলিয়ালা ॥*

(* ভকতীয়া)

২৫৭। পানীৰ ওপৰে খেদি বামত ধৰে মাছ।
ব'ঠা নাই চৰি নাই তাকে বোলে সঁচ ॥*

(* ভকতীয়া)

২৫৮। পাতে-পচলাই দুসাঁজ খাবা।
বুঢ়াই-ঠেবাই দুহাল বাবা ॥

২৫৯। পাৰ দুই আছন্তে নগৈলো ক্ষেত্ৰস্থান।
মোৰ পাৰ ভৈল বৃক্ষ শিফাৰ সমান ॥*

(* কীৰ্ত্তন)

২৬০। পামত মৰিল আমাৰ সি।
কান্দোন নাহিলে কৰিম কি ॥

তোক দিওঁ একদোণ ধান ।
 মোৰ হৈ ডয়েই কান্দ ॥
 তইবা দিবি কি দোণে ।
 মইবা কান্দিম কি গুণে ॥
 তোক দিওঁ কুৰিআঙুলীয়া দোণে ।
 তই কান্দ কুইচ্লাক* শুনে ॥

(* কুইচ্লাক = ওচৰ চুবুৰীয়া । শুনে = শুনাই)

২৬১ । পিতা পুত্ৰৰ কন্দল বাজে ।
 পুত্ৰক দণ্ডে পণ্ডিতবাজে ॥
 ২৬২ । পিপৰাত দিলে গুলি ।
 এটা পিপৰাই এটা হাতী গিলিলে,
 তল পেট খজুৱাইছে বলি ॥*

(* ভকতীয়া)

২৬৩ । পিঙ্কিবৰ মন গল আঁচুফুলীয়া ৰিহা
 হাতেৰে নহলো কাজী ।
 যাবৰ মন গ'ল গিলিঙা ডেকালৈ
 কপালত নাহিলো সাধি ॥

২৬৪ । পিতৃ অবিহনে সংসাৰৰ পৰে ভাৰ ।
 মাতৃ অবিহনে ভোজনৰ ছাবখাৰ ॥
 ভাৰ্য্যা অবিহনে কুচিত* নেদে ঠাই ।
 ভাই অবিহনে শত্ৰুৱে পায় লাই ॥

(* কুচি = গাওঁ)

২৬৫ । পিতাৰ বৈনেক পেহী ।
 সেইটো বুকুৰ দেহি ॥
 মাইৰ বৈনেক* মাহী ।
 দাঁত ছেলাই থাকে হাঁহি ॥

(* বৈনেক = ভনীয়েক)

- ২৬৬। পিঙ-মাত্ৰ ছুইবো বন্দে জন ।
বোলন্ত ডাকে সাধক জীৱন ॥
- ২৬৭। সিহ্লাত শ্রীতি বুঢ়াৰ ।
পিঠাত শ্রীতি ল'ৰাৰ ॥
- ২৬৮। পুৰা, ভিতৰতে ঘূৰা ।
আঠিয়া (বজৰিয়া), বাহিৰলৈ দলিয়া ॥
- ২৬৯। পুখুৰী পোট সিঁচিলো বচা পোট মাৰিলো
মই খাইতী নাছিলো ঘৰত ।
বেটা-বেটীয়ে লগলাগি বিলাইছে পৰত ॥
- ২৭০। পুলিকৈ তামোলৰ পুলি ।
খুৰা লগা খৰাহি যাওনা বাটে বুলি
ছোৱালী খুজিব বুলি ।
- ২৭১। পুহমহীয়া বগবীৰ গুৰা ।
নাখায় কুড়িৰ মূৰা ॥
- ২৭২। পুহমহীয়া কল মাখমহীয়া জল ।
ইয়াক খালে হয়, সাত ভতৰাৰ বল ॥
- ২৭৩। পুৰুষৰ লখু লেপ্‌লেপীয়া ।
নাৰীৰ লখু ঘৰ বেৰোৱা ॥
- ২৭৪। পুৱেতীহে (পোৱাতীয়েহে) জানে ছলিৰ মৰ্ম ।
কৰ্ত্তাই জানে কেনে কৰ্ম ॥
- ২৭৫। পুখুৰী থাকোঁতে পুখুৰী খানিলো
বাজহাঁহ চৰিবৰ মনে ।
এজনী থাকোঁতে এজনী আনিলো,
খৰিয়াল শুনিবৰ মনে ॥
- ২৭৬। পুহৰ আদি মাঘৰ শেহ ।
ভেহে ঢৰা জাবৰ ঠেহ ॥

- ২৭৭। পুৱা খৰা উঠিব গহত ।
বেলি জোন উঠিব বধত ॥
- ২৭৮। পুৰণ কথা পবিল মনত ।
সীতাই কান্দে অশোক বনত ॥
- ২৭৯। পুহি মৰোঁ বাজ* গাই ।
ঘিঁউ-ছুধ খাবৰ আশা নাই ॥

(* বাজ = বাঁজী)

- ২৮০। পুহত আহ জেঠত শালি ।
তেবেসে জানিবা গৃহস্থালি ॥
তেবেসে যশ বখানে আনে ।
তেবেসে গৃহস্থ আঁটিব ধানে ॥
- ২৮১। পুঠী দৰিকণা পাবৰ নাই ।
ৰো-বৰালিলৈ আঁকৈ বায় ॥
- ২৮২। পুৰুষৰ লেতেৰা বিজুলী চকুৱা,
তিৰোতাৰ লেতেৰা হাঁহি ।
- ২৮৩। পুৰুষ প্ৰকৃতি ছুটা ।
কাকো বুঝলিবা টুটা ॥
- ২৮৪। পুত হলে ভাত নাই ।
ভাত হলে পুত নাই ॥
- ২৮৫। পুত্ৰ উপজিলে আনন্দ নকৰে
মৰিলে নকৰে শোক ।
মান অপমান যাহাৰ নাথাকে
পণ্ডিত বোলয় তাক ॥
- ২৮৬। পুখুৰীত পানী নাই চোপাশ বুৰে ।
বাহত পানী নাই জাকে জাকে উৰে ॥*

(* ভকতীয়া)

- ২৮৭। পৃথ্বী পাবত পবিল বেল।
 যি শুনিলে সি নগল ॥
 যি আনিলে সি নাথালে।
 যি খালে সি সোৱাদ নাপালে ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ২৮৮। পৃষ্ঠীমাহৰ খাব খায় গধূলিতে জাহ যায়
 হাত মেলি মেলি শোৱে।
- ২৮৯। পূবে দেখিলো নৃকষৰ পোৱালী
 ভাটীত দেখিলো জোন।
 শঙ্কৰৰ পদূলিত দেখি থৈ আহিলোঁ
 আমাৰে মাজুটি সোণ ॥
- ২৯০। পূবে বেণু পশ্চিমে ছায়া।
 সেই শস্ত্ৰৰ অমৰ কায়া ॥
- ২৯১। পূবে গাজে খৰলৈ।
 বুড়াই বিয়া কৰে পৰলৈ ॥
- ২৯২। পূবলৈ শিবে শিশু গুৱাই।
 পোৱাতী বাখিব আগে জলায় ॥
 দিনত শিশুক নেৰিব জনে।
 বাখিব নিশাত মাৱে যতনে ॥
 সপুত্ৰিনী নাৰী সঙ্গে নেৰিব।
 মাজে মাজে মাৱে জাগি দেখিব ॥
- ২৯৩। পূৰ্বে খাইছোঁ একান্ত শপত।
 মৰিব লাগে বান্ধবৰ লগত ॥
- ২৯৪। পূৰ্বা পশ্চিমাকৈ সাজিবা ঘৰ।
 অকাল মৃত্যুক নাহিকে ডৰ ॥
- ২৯৫। পৃথিবী জুৰি জল আছে,
 শিব বুজি খান্দিলেহে পায়।*

- ২৯৬। পেটত নাই ভাত ।
বজাই কৰে উৎপাত ॥
- ২৯৭। পেট দাঙিব মোৰাৰে ।
ভোজ বান্ধিব খোজে ॥
- ২৯৮। পেটত আছে সন্ন্যাসীৰ ভোক ।
তেওঁ সন্ন্যাসীয়ে নেৰে তপ ॥
- ২৯৯। পেট নাই মুখ নাই ছয়ো হাতে থায় ।
পাখি নাই উৰিফুৰে আপোন ইচ্ছায় ॥*

(* ভকতীয়া)

- ৩০০। পেলায় দিলে যতে বয় খালৰ পুতলি ।
সেইমতে আগকালে বুজিবা আপুনি ॥*

(* ভকতীয়া)

- ৩০১। পৈয়েকে বুলিলে কাজী ।
মন ভাল লাগিছে আজি ॥
- ৩০২। পৈয়েকে বুলিলে হয় ।
কতেনো মৰোঁগৈ মই ॥
- ৩০৩। পৈ মহঙলৈ গ'ল ।
লোগভাৰ থৈ মাটিভাৰ আনিলে
ঠাই মুচিবলৈ হ'ল ॥
- ৩০৪। পৈয়ে পোৱে যাব ।
চ'তৰ বিহু তাৰ ॥
- ৩০৫। পোৱৈল ছোৱালী চাওঁ ।
খুৰি খুৰি মোলৈহে পাওঁ ॥
- ৩০৬। পো ভাল, পো ভাল । পো নহয় বমকাল ॥
- ৩০৭। পো যি জন । জোঁৱায়োক সিজন ॥
- ৩০৮। পোক লগা বিড়ালীয়ে ওপৰ চাঙত ধোৱে ।
ঢাছীয়ে ধোৱা টিকাটো নেৰু টেঙাৰে ধোৱে ॥

- ৩০৯। পোলৈ আনিলো বেটা।
মোৰ হুগুচে মূৰব কলহ তাৰ হুগুচে ঢেঁকী ॥
- ৩১০। পো মেলিবা মেলত।
হোৱালী দিবা খেলত ॥
- ৩১১। পোৰাত পোৰে মূৰত জুই দিয়ে।
বাঁহীত বজায় টেনুৰাত নচুৱায় ॥
- ৩১২। পোকৰত খালে উৰহে।
আহ পলাই যাওঁ ফুয়ে ॥
- ৩১৩। পোকৰত নাই মূৰত পাগ।
সি হয়গৈ দহৰ আগ ॥
- ৩১৪। পোৰোণা শাক ৰোহিত মাছ।
ডাকে ৰোলে সেই ব্যঞ্জন সাঁচ ॥
- ৩১৫। পোৰা মাছে সভা পাতি বসিয়া আছিল।
তেৰ গোটা বোন্দা আদি তেখনে বেবিলা ॥
হেন দেখি পোৰা মাছ সাগৰে পৰিলা।
সুকাই গৈয়া সাত সাগৰ মাটিত পৰিলা ॥*

(* তৰ্তীয়া)

- ৩১৬। পোহৰত দ্ৰব্য সব বিচাৰি নাপায়।
এন্ধাৰত দ্ৰব্য সিটো বিচাৰি আনয় ॥*

(* তৰ্তীয়া)

- ৩১৭। পোহাৰীৰ শ'ল। কুটনীৰ বোল ॥
- ৩১৮। প্ৰভু তুমি আগে যবা, মই সতী যায় তোৰাৰ লগত।
যদি নাযাওঁ, তেন্তে উঠি আহি চাৰি কিল মাৰিবা ॥
- ৩১৯। প্ৰথম প্ৰহৰত আঁঠাই আগে

দ্বিতীয় প্ৰহৰত ডোৱী ॥

তৃতীয় প্ৰহৰত কোঁক জোঁক ॥

চতুৰ্থ প্ৰহৰত বোকা ॥

- ৩২০। প্ৰত্যেক জন্মৰ লইবা প্ৰমাণ ।
কৰা আচৰণ পাইবা সন্মান ॥
- ৩২১। প্ৰেমে লৰা যন্তেক ভেতেক ।
দীৰ্ঘে লৰা ভিনি ভেতেক ॥
চালৰ জোখে মাৰলি ল'ৰা ।
লক্ষ্যৰ বণিজ হাততে পাবা ॥
- ৩২২। প্ৰথমে ঘৰে উপবাস কৰি ।
ভীৰ্ণ যাত্ৰা কৰি যাইবেক লৰি ॥
গজাৰ জলত ছাড়িলে প্ৰাণ ।
হোৱন্ত যুকুতি স্বৰ্গ প্ৰধান ॥
- ৩২৩। প্ৰতি দিনে যিটো বিপ্ৰক ভুঞ্জায় ।
তাৰাৰ জ্ঞান সাফলে আয়ু যায় ॥
- ৩২৪। প্ৰশান্ত পুৰুষ আনন্দময় ।
তাহান্ধো ভোমৰা কৰা সংশয় ॥*

(* কীৰ্ত্তন প্ৰঃ চঃ)

- ৩২৫। প্ৰাণী হিংসা ধৰ্ম্মচয় ।
একো শাস্ত্ৰে নকহয় ॥

ফ

- ১। ফটা পীৰাত পকৰ সোমালে
উলিয়াবলৈ টান ।
- ২। ফটা হক ছিটা হক পাটৰ টঙালি ।
- ৩। ফৰিংকুটা জোনাক ।
- ৪। ফটা কেঁথাতহে লোণ থাকে ।

- ৫। ফটা কেঁধা ভিত্তে মানে গালৈছে গধুৰ ।
- ৬। ফলেন পৰিচীয়েতে ।
- ৭। ফটা ছিটা ফটহ, ছাল ছিগা ডিকহ ।
- ৮। ফটা বাঁহ জোৰা লগাব নোৱাৰে ।
- ৯। ফাপৰী কঠীয়াৰ সঁচ ।
- ১০। ফাল কাটোতেই মাহৰ বতৰ গ'ল ।
- ১১। ফিৰিজটিৰ পৰা খাণ্ডৰ দাহ ।
- ১২। ফুকনৰ টেকেলা ।
- ১৩। ফুটা কলহত পানী ভৰোৱা ।
- ১৪। ফুটকাৰ ফেন ।
- ১৫। ফুলতে বাঁৰী হোৱা ।
- ১৬। ফুলবছা চৰাঘৰ, স্বৰগ দেখা বৰঘৰ ।
- ১৭। ফুটা চকুতছে কুটা পৰে ।
- ১৮। ফুলটোৰ মূৰত ক্ৰিয়াটো ।
- ১৯। ফেঁচু বজা হ'ল ।
- ২০। ফেঁটীসাপৰ পোৱালী পোহা ।
- ২১। ফেকৱাৰ ফেউ ।
- ২২। ফেঁচাৰ ফেঁচী ইল্লৰো শটী ।
- ২৩। ফেঁটী সাপৰ গাঁতত হাত ভৰোৱা ।
- ২৪। ফেদেলী পুৰাণ মেলা ।
- ২৫। ফেঁট-বেছা মৰা ।
- ২৬। ফোপদাং, ধান নাইকিয়া শুদা চাং ।
- ২৭। ফটা হক ছিটা হক পাটৰ টঙালি ।
কণা হক কুঁজা হক ভুঞাৰ পোৱালী ॥
- ২৮। ফলীয়া তুঁহৰ জুই ।

আয়ে সবজিলে বোপায়ে সবজিলে

আগৰে কলিয়া মুই ॥

২৯। কষ্টিত বঙাল মবে।

ভিকতা বেচি কাম-কাজ করে ॥

৩০। ফটা কেঁখাত উবহ হয়।

বেজা ভিবীত পাপ হয় (থয়) ॥

৩১। ফবিঙক দেখি শালিকী পাগল

চিস্তে তলবল করে।

কব দিছে, বুজাব দিয়া নাই, একত জীর নপাবে ॥

একত এগুণ, দুইত দুগুণ, তিনিত তিনি গুণে ব'ল।

চাবি ভাগ আহি একত পবিল,

তেহে জীরব পবিচয় হ'ল ॥*

(* ভকতীয়া)

৩২। ফাকডেমা চাই লুবিবা খবি।

তাৰে কাণমাৰি তাৰে জবী ॥

৩৩। ফাচফুচ কৰে কোনে, টকা ধাৰ কৰে যোনে।

হিব'হিব' কৰে কোনে, টকা ধাৰ সাধে যোনে ॥

৩৪। ফাগুনত জুই চ'তত মাটি।

সেই বাঁহ উঠে ডাঠি ॥

৩৫। ফাগুনৰ ঐঠ, চ'তৰ ঐঠ।

সেই তিলক দাবে কাট ॥

৩৬। ফাট দিয়া বশুমতী পাতালে লুকাওঁ।

সিটো বামচন্দ্রৰ মই মুখকে নাচাওঁ ॥

(আজিৰ পৰা বামচন্দ্রৰ মুখকে নাচাওঁ)

৩৭। ফুটনিতে মৰোঁ।

মুতনিতে শাকখন দি ঘিঁউৰ নাম কৰোঁ ॥

৩৮। ফুটা লোটা, চুকণী গাই।

চোৰ চুবুৰীয়া, ছুই ভাই ॥

মূৰ্থ পুত্ৰ, ভাৰ্য্যা ছুই।

এই ছটাত বব কষ্ট ॥

- ৩৯। ফুট ছাইব খাবণী তেলব সেনানি বকরাৰ খাননেবে খাওঁ ।
পকা দলিচপৰাত টিকা চৌচৰাই দোলাত যোৱাদি যাওঁ ॥
- ৪০। ফুলেখৰী আয়া তোৰ ফুলৰ তলত ঘৰ ।
বোৱেৰ আহিলে কবি মোৰ পানী লগা জৰ ॥
- ৪১। ফুলৰ ভাল পছম ।
বজাৰ ভাল খাটাং হুকুম ॥
ভক্তিৰ ভাল একচিত ।
বিবাদৰ ভাল মাডমিত ॥
- ৪২। ফুটনিতে মৰে ।
পানীত মাছ ভাজি ঘিঁউ দান কৰে
(ঘিঁউৰ নাম কৰে) ।
- ৪৩। ফুচুকীয়া পাদ সববনাশ ।
টোৰোকা পাদ নাকত নেলাগে হাত ॥
- ৪৪। ফুলবন্তী ফুলবন্তী তই বৰ ফুলবন্তী
তোক মই নোবোলো ভাল ।
আপোনাৰ হুনাৰে (হুলাৰে ?) ফুলকে তুলিছা
জগতে বুলিছে ভাল ॥
- ৪৫। ফেঁচৰ খোৰোঙত মইনাৰ মাত
ঘনে ঘনে তামোল খাই নিকটাইছে দাঁত ॥
- ৪৬। ফেদ ফেদকৈ ফেদী ।
গালৈ আহিছে খেদি ॥
- ৪৭। ফেদেলী আহক । পীৰা পাৰি দিয়া বহক ॥
গোন্ধতেলৰ চিচাটো আনি দিয়া
ফেদেলীয়ে খৰে খোৱা টিকাটোত বহক ॥
- ৪৮। ফোপজ্জিহ বঙাই ।
এদোণ চাউলৰ পিঠাগুৰি খুন্দি
সাতখন গাওঁ জনায় ॥

ব

- ১ । বকবাগিৰ জীৱ ।
- ২ । বগলী ভকত ।
- ৩ । বগে নিৰামুহি খোৱা ।
- ৪ । বগা কাউৰী ।
- ৫ । বজ্জ-বটালী ।
- ৬ । বতৰৰ কথা আগেয়ে কোৱা ।
- ৭ । বন-বোন্দা ।
- ৮ । বজুৱা বৰা ।
- ৯ । বৰচুৰিয়াৰ ফেৰা ।
- ১০ । বৰগছৰ তলত হুঁ লোৱা ।
- ১১ । বৰবিহ খোৱা ।
- ১২ । বৰকলা হাবি ।
- ১৩ । বৰদৈচিলা ।
- ১৪ । বৰলৰ বাহত জুই দিয়া ।
- ১৫ । বৰৰ দোষ পিছলি যায় ।
- ১৬ । বৰমতা ।
- ১৭ । বৰশীৰ মাছ ।
- ১৮ । বৰশীৰ আগত কেঁকোৰা ।
- ১৯ । বৰাভাত, মাহৰ শাক ।
- ২০ । বৰালৈ কচু খোৱা ।
- ২১ । বৰুৱা খাৱনেৰে খোৱা ।
- ২২ । বলিয়া কুকুৰে কামোৰা ।
- ২৩ । বহুৰ-বুলদৰী ।
- ২৪ । বহি বুঢ়া হোৱা ।

- ২৫। বহিৰজা।
 ২৬। বছৰা তোলা।
 ২৭। বংশত পদ্মফুল ফুলা।
 ২৮। ববশীয়া বান্ধনৰ পুত্ৰ তেঁতে দৃষ্টিঃ।

(* বাহান্ধনৰ অৰ্থাকাণ্ড)

- ২৯। বঙহেই মঙহ চিনে।
 ৩০। বনো নাই আহবিও নাই।
 ৩১। বলীৰ হাতত পৃথিবী।
 ৩২। বলে নোৱাৰা শিলক পৰি নমস্কাৰ।
 ৩৩। বগা ভাত দেখিলে ক'লা কাউৰীৰ কি আকাল।
 ৩৪। বটালীৰ মূৰত মৰিওৱা।
 ৩৫। বহুবাৰস্তে লঘু ক্ৰিয়া।
 ৩৬। বক ধাৰ্মিক।
 ৩৭। বনবাস দিয়া।
 ৩৮। বনবাস খটা।
 ৩৯। বয়সত নবীন, বুদ্ধিত প্ৰবীণ।
 ৪০। বশুধৈৰ কুটুম্বকম্।
 ৪১। বজ্জা নাৰীৰ পুত্ৰশোক।
 ৪২। বংশত বাতি দিয়া।
 ৪৩। বনৰ বাঘে নাখালেও,
 মনৰ বাঘে খায়।
 ৪৪। ববৰ ববেচীয়া, সকৰ খামুচীয়া।
 ৪৫। বলিৰাসনৰ বুদ্ধ।
 ৪৬। বৰগছৰ তলত আশ্ৰয় ল'লে টোপালেই তিয়াই মাৰে।
 ৪৭। বহি ধকাতকৈ হাত লাৰি ধকাই ভাল।
 ৪৮। বহাগৰ বিহু গ'লে বঙা মেখেলাৰ কি দৰকাৰ।
 ৪৯। বটা চৰাইক নিয়ৰৰ জলেই কুলায়।

- ৫০। বহুদৰ্শিতা লিঙ্গাতকৈও বেছি উপকাৰী।
 ৫১। বহি খাই থাকিলে কুৰেবৰ ধনো উদং হয়।
 ৫২। বৰকলাৰ হিবিহিবি দেখি
 মচুৰে বেত-ফালা দিয়া।
 ৫৩। বলিও খায় ছলিও নিয়ে।
 ৫৪। বস্তু লোকৰ হ'লেও পেটটো নিজৰ।
 ৫৫। বন নাইকিয়া সোণাৰি
 মুখৰ মালিহা মাৰিছে।
 ৫৬। বলীয়ে বল কৰিলে বকটাই কি কৰিব।
 ৫৭। বাইলুঙনীৰ মজল।
 ৫৮। বাইলৈ যেই হাত আইলৈয়ো সেই হাত।
 ৫৯। বাওকণী।
 ৬০। বাগৰা জাৱ।
 ৬১। বাঘককা বাককাৰ হবাজিকা চোৱা।
 ৬২। বাঘবৰাৰ যুঁজ।
 ৬৩। বাঘৰ পোৱালী বাঘ।
 ৬৪। বাঘে খোৱা।
 ৬৫। বাঘে পোৱালী পোৱা হাবি।
 ৬৬। বাঘে ঘোজে যুঁজ লগা।
 ৬৭। বাজভিঙৰ কৰা মাজুহ।
 ৬৮। বাঠৈটোকা।
 ৬৯। বান্দৰৰ আ।
 ৭০। বান্দৰৰ ডিঙিত মুকুতাৰ মালা (হাব)।
 ৭১। বান্দৰে সাগৰৰ পানী খাই ঢুকুৱাৰ নোৱাৰে।
 ৭২। বাপডিসাহোন।
 ৭৩। বামতে লীডোৰা।
 ৭৪। বায়ু চাই ভোজনী।

- ৭৫। বায়ুণৰ বকরা শূদিবৰ পটুৱা।
 ৭৬। বায়ুণৰ ক'লা।
 ৭৭। বাৰজোৰা দিয়া।
 ৭৮। বাঁহৰ টকা।
 ৭৯। বাৰবঙলুৱা মানুহ।
 ৮০। বালিচাহীৰ পৰা গজহস্তীলৈ।
 ৮১। বাহিৰে লটপট ভিতৰি কপট।
 ৮২। বাপুৰ চুণ খাই মৰা।
 ৮৩। বাঘৰ মাহীয়েক।
 ৮৪। বালিৰ গৌজ কচালি পোতা।
 ৮৫। বাজিৰ লাগে টেমী-কটাৰী, বাজিছে পথকতং।
 ৮৬। বান্দৰে কি জানে মাণিকৰ মোল।
 ৮৭। বাঁৰীৰ কিহৰ ছুখ ?
 ভগা ঘৰৰ ছুখ, পুঠীমাছৰ ছুখ।
 ৮৮। বাটৰ বগবীজেং গুচোৱা।
 ৮৯। বাপ, চোৰা সাপ।
 ৯০। বাপ চাই বেটা।
 ৯১। বায়নৰ ঘৰৰ বোন্দায়ে বাগ টানে।
 ৯২। বায়নৰ বাৰীৰ শিয়ালেও বাগ টানে।
 ৯৩। বাঁহৰ আগতল যাওক,
 কাউৰীৰ বং চাওঁ।
 ৯৪। বাঘৰ চকুৰে চাবা,
 হাতীৰ খাৱনেৰে খুৱাবা।
 ৯৫। বান্দৰৰ কি বুঢ়া-ডেকা।
 ৯৬। বান্ধৰ ভূমেৰ, কথাৰ এষাৰ।
 ৯৭। বান্ধিলে মন শিলৰ খুঁটি।
 ৯৮। বাঁহৰ একাল, মানুহৰ একাল।

- ৯৯। বাচি থাৰা, জাগি শুৰা।
- ১০০। বায়ুণ চাই দক্ষিণা,
গণক চাই ভোজনী।
- ১০১। বাদে বাদ নহয়, বখানিলেহে বাদ।
- ১০২। বাৰীৰ কোণৰ যথিনীকো এদিন লাগে।
- ১০৩। বাৰীৰ চুকত যুগুনী (যথিনী) থাকে,
সময়ত তাইকো পতিয়াহ কৰিব লাগে।
- ১০৪। বাঘৰ দুধ ছাগে ক'ত জিৰণি কৰে।
- ১০৫। বাটত হাগি চেঙৰ আহাৰ কৰাৰ লাভ কি ?
- ১০৬। বাঢ়নীৰ বুটি, পুকুৰৰ চুটি।
- ১০৭। বান্ধত বাগৰা, ফান্দত ওফৰা।
- ১০৮। বাঘৰ আগত ছাগে ডেৱাডেৱী কৰা।
- ১০৯। বাঘৰ আগতেল খোৱা।
- ১১০। বাৰ ঠাইৰ বাৰটা।
- ১১১। বাৰ ঠাইৰ বাৰ কেলেছুৱা।
- ১১২। বাৰ কেলেছুৱা।
- ১১৩। বামতে সাঁতোৰা।
- ১১৪। বাটৰ কচু গাত বঁহা।
- ১১৫। বাঁহ গছৰ ভোল।
- ১১৬। বাঘ নৌ মৰোতেই ছাল ছেলোৱা।
- ১১৭। বাটৰ কাঁটা, সদায় বাধা।

(কাঁটা = কাইট)

- ১১৮। বাটৰ কুকুৰে বাট নিদিয়া।
- ১১৯। বাঘে ঘোঙে একেলগে বাস কৰা।
- ১২০। বাঘে ছাগে একে ঘাটে পানী খোৱা (বা চৰা)।
- ১২১। বাহুলিয়ে যুখে খায় যুখে লাদে।
- ১২২। বাজৰক কল দেখুউৱা।

- ১২৩। বাউনা হৈ চন্দ্রলৈ হাত মেলা।
 ১২৪। বাণিজ্যে বসতি লক্ষ্মী।
 ১২৫। বালানাং বোদনং বলম।
 ১২৬। বাঘৰ আকৌ গো বধ।
 ১২৭। বাপ দিয়া কত্কা,
 বজা দিয়া ভুঁই (বা ভূমি)।
 ১২৮। বাকী বুলিলেই ফাঁকি।
 ১২৯। বাহিৰে বং চং ভিতৰে কোৱাভাতুৰী।
 ১৩০। বাপুৰ বাঁহ জোপাই মাৰলি।
 ১৩১। বাহ নাইকিয়া চৰাইক নেকিয়াই ধৰি খায়।
 ১৩২। বাৰীৰ ঘাঁহে গোহালিৰ গকৰে বাহি নাহে।
 ১৩৩। বান্দবৰ মুখৰ কল ভুকুৱালেহে সৰে।
 ১৩৪। বায়ুগৰ ঘৰ পোৰা যায়,
 বহুৱাৰ সেই সময়তে সময়।
 ১৩৫। বান্দীয়ে পৰৰ ভৰি ধুৱাব পাৰে,
 নিজৰ ভৰি ধুৱ নোৱাৰে।
 ১৩৬। বাপৰ হৈয়ো নামাতে,
 চণ্ডালৰ হৈয়ো মাতে।
 ১৩৭। বাঘে খক, কাঁইটৰ মাজেদি
 নিয়াহে সহ্য কৰিব নোৱাৰি।
 ১৩৮। বাগৰি ফুৰা শিলত শেলুৱৈ নাবাঞ্জে (নধৰে)।
 ১৩৯। বাটত হাগি বাপ-মাওক গালি খুৱায়।
 ১৪০। বাহোঁতে বাহোঁতে গেলা বৰালিত হাত পৰা।
 ১৪১। বাপুৰ গাত বাঢ়নী লাগিল।
 ১৪২। আপুৰ ডাঙিত চুৱা,
 আচাৰ মাৰিলেই (আচুলেই) গুটি।

- ১৪৩। বাঘককা জিতিয়া, ববাককা ঘাটিয়া।* (* নাধুকথা)
- ১৪৪। বাঁতিৱতী তই, লগত মৰতী মই।
- ১৪৫। বায়ুগৰ শৱত বঢ়া গৰ নমৰে।
- ১৪৬। বিধাতাই দিলেও তিবোতাই নিদিয়া।
- ১৪৭। বিধিপথালি দিয়া।
- ১৪৮। বিধিৰ লিখন।
- ১৪৯। বিনচলৈ ওহৰা।
- ১৫০। বিনামেয়ে বজ্জপাত।
- ১৫১। বিৰিণা তল।
- ১৫২। বিহঁদাত ভঙা। (বিহঁদাত উঘলা।)
- ১৫৩। বিষম দৈৱৰ গতি।
- ১৫৪। বিল ফাটি সোমোৱা।
- ১৫৫। বিজ্ঞা পৰম ধন।
- ১৫৬। বিৰাল ভপখী।
- ১৫৭। বিয়া নে দিয়া।
- ১৫৮। বিয়াত বহি হাগিব লগা।
- ১৫৯। বিধিৰ নিৰ্বন্ধ।
- ১৬০। বিধিৰ বিপাক।
- ১৬১। বিপদত পৰিলে সালগ্ৰামৰ সোণ বেচিও খায়।
- ১৬২। বিচাৰত পণ্ডিত, আচাৰত ভূত।
- ১৬৩। বিধি বাম।
- ১৬৪। বিষ নাইকিয়া চোৰাৰ (বা সাপৰ)
ফোঁপাউৰিয়েই সাৰ।
- ১৬৫। বিপদ অকলে নাহে।
- ১৬৬। বিলম্বত কাৰ্য্য নাল।
- ১৬৭। বিনাশ-কালত বিপৰীত বুদ্ধি।
- ১৬৮। বিতেহে চিতক লেখে।

১৬৯। বিপদৰ সময়ত ঠেলেও গল খজুৱান ।

১৭০। বিশ্বকৰ্ম্মা কিমান কাৰিকৰ

জগজ্ঞাথৰ মূৰ্ত্তিয়েই চিন ।

১৭১। বিচনীৰ বাৱত পৰ্বত নলৰে ।

১৭২। বিচনীৰ বাৱে মেক টলিৱন্ত কি ক ?*

(* লঙ্কাকাণ্ড)

১৭৩। বিল লাগেনে মাছ লাগে ।

১৭৪। বিপদত নপৰিলে সুখে নহয় ।

১৭৫। বীৰৰ ওপৰত বীৰ গজিল ।

১৭৬। বুকুতে কামোৰ মৰা ।

১৭৭। বুকুত কুঠাৰ মাৰিলেও ক বুলিব নোৱাৰা ।

১৭৮। বুকুৰ শাল উভলা ।

১৭৯। বুদ্ধিৰ ফোপ্ ছিঙা (দোপ-চুড়া ?) ।

১৮০। বুলিব জ্ঞানিলে মজিয়াই ডেৰণৰৰ বাট ।

১৮১। বুৰ মাৰি পানী খালে গোসাঁইৰ

বাপেকেও নেদেখে ।

১৮২। বুঢ়াৰ হাড়েও কনকনায় ।

১৮৩। বুঢ়ী ছাগলীৰ লগত মাহদোণ নষ্ট ।

বুঢ়ী পাঠীৰ লগত মাহদোণ খৰচ ।

১৮৪। বুঢ়া পাঠাক খাছী কৰে ।

১৮৫। বুঢ়া শালিকাই মাত কঢ়া ।

১৮৬। বুকুৱে ধান বনা ।

১৮৭। বুৰে পতি শেলুক ।

১৮৮। বুঢ়াৰ হাতত চেঙেলী পৰা ।

১৮৯। বুঢ়া জিকা ।

১৯০। বুঢ়া ভোল ।

১৯১। বুদ্ধিত বৃহস্পতি ।

- ১৯২ । বুঢ়া শালিকাই পোহ নামানে ।
- ১৯৩ । বুঢ়াক বান্ন, দাঁত চান্ন ।
- ১৯৪ । বৃহস্পতি পোন ।
- ১৯৫ । বৃষ্টি ছেদেন তরুণ ।
- ১৯৬ । বৃহন্নলা ।
- ১৯৭ । বৃদ্ধত্ব তরুণী ভার্য্যা ।
- ১৯৮ । বেদবাক্য ।
- ১৯৯ । বেজীৰ আগেৰে খোৱা ।
- ২০০ । বেজীৰ জলাকো মনা, কুঠাৰৰ জলাকো নমনা ।
- ২০১ । বেটীৰ খং বাঢ়নীত সৰা ।
- ২০২ । বেটীৰ গোকুলতল ।
- ২০৩ । বেদৰ বাণী ।
- ২০৪ । বেল পকিলে কাউৰীয়ে আনন্দ নকৰে ।
- ২০৫ । বেটীক মাৰি বোৱাৰীক ডৰোৱা ।
- ২০৬ । বেঙো ওলাল, সাপেও দেখিলে ।
- ২০৭ । বেতনিত ঔ পৰিল বাস্তুদেবায় নমঃ ।
- ২০৮ । বেজ শিকে পৰৰ মূৰত ।
- ২০৯ । বেহতিৰে মাছ ধৰিব নজনা ।
- ২১০ । বেতৰ মাজৰ ঔটো গোঁসাইক দিয়া ।
- ২১১ । বেঙৰ ওঠৰখন পাম ।
- ২১২ । বেঙেনা গছত হাঁকুটী লগোৱা ।
- ২১৩ । বেল পৰিমাণে বাঢ়ে, তিল পৰিমাণে টুটে ।
- ২১৪ । বেছিকৈ গাল মাৰিলে মুখ ফাটে ।
- ২১৫ । বেয়া গছতো সময়ত ভাল ফল লাগে ।
- ২১৬ । বেণ্ডাৰ পৰাচিত আছে, মিছাৰ পৰাচিত নাই ।
- ২১৭ । বেঙৰ টোৰটোৰণিত বাৰিষা নহয় ।
- ২১৮ । বেছিকৈ মেখে গাজিলে বৰষুণ নিদিয়ৈ ।

- ২১৯। বেটীৰ গভুৰা ল'ৰা, ক'ত লুকুৱাই ৰাখে।
 ২২০। বেষ্ট্ৰাতিবীৰ একাদশী, চোৰৰ লপত।
 ২২১। বৈকুণ্ঠতো ফাপৰে খোৱা।
 ২২২। বৈকুণ্ঠৰ বোন্দা।
 ২২৩। বৈচৰ গৰু।
 ২২৪। বৈতৰণী পাৰ হোৱা।
 ২২৫। বৈচৰ গৰু বালেও বুঢ়া নাবালেও বুঢ়া।
 ২২৬। বৈকুণ্ঠতো বোন্দা থাকে।
 ২২৭। বৈতৰণী পাৰ কৰা।
 ২২৮। বোন্দাঠেকেচা দিয়া।
 ২২৯। বোন্দাপৰ দিয়া।
 ২৩০। বোকা ত পছম ফুল ফুলে।
 ২৩১। বোলৌ মৰক ছলি, দৰবৰে (বেজৰে) প্ৰমাণ চাওঁ।
 ২৩২। বোৰাৰ লক্ষ্য নাই।
 ২৩৩। বোৱাৰী মাৰ্বো, শঙ্কৰৰ ইচ্ছা।
 ২৩৪। বোৱে পতা বৰা।
 ২৩৫। ব্ৰহ্ম আকাল।
 ২৩৬। ব্ৰহ্মাস্ত্ৰ নিক্ষেপ।
 ২৩৭। ব্ৰহ্মৰ তুলাল।
 ২৩৮। ব্ৰহ্মতালুত দংশন কৰিলে, ধৰণী ধৰিবলৈ ঠাই নাই।
 ২৩৯। ব্যাধ হৈয়ো মাৰে, বৈজ্ঞ হৈয়ো চায়।
 ২৪০। বগিয়াৰ দিম দিম কমাৰৰ কালি।
 ডোমৰ বোঁ মাছ হাতে হাতে পালি ॥
 ২৪১। বৰচহকীৰ নাৰী।
 গধূলিতে শোৱে ফটা মেখেলা পাৰি ॥
 ২৪২। ব'ৰ নোৱাৰে যুগাৰ চুৰিয়া।
 পিঙ্কিবলৈ লাগে সোণৰ ধুবীয়া ॥

- ২৪৩। বৰা ঘৰত তৰা গাঁথি।
বৰানো থাকিব কেই বাতি ॥
- ২৪৪। বগলীয়ে যিটি পায় তাকে ততালিকে খায়
নাপালেই থাকে শুনা পেটে।
- ২৪৫। বঙহেই মঙহ খায়।
বঙহ নহলে মঙহ পেলনি যায় ॥
- ২৪৬। বৰ নারব কাণ্ডাৰী।
বজা ঘৰৰ ভাণ্ডাৰী ॥
- ২৪৭। বৰৰ দায় পিছলি যায়।
সকৰ দায় খুচৰি যায় ॥
- ২৪৮। বহিব জানিলে মাটিয়েই পীৰ।
খাব জানিলে চাউলেই চিৰা ॥
- ২৪৯। বয়সত আছিলো এজনী গাভৰু,
ভুকুত ভাঙিছিলো বেল।
মুঠিৰ সবীয়হ মুঠিতে মোহাবি
মুখত ষিহিছিলো ডেল ॥
- ২৫০। বন নাইকিয়া ঋণ।
বুঢ়া হালোৱা কিন ॥
- ২৫১। বনৰ নাই কুটা গছি।
খাবলৈ লাগে পাচি পাচি ॥
- ২৫২। বগলীয়ে মাছ খায় সকলোৱে জানে।
সেই বুলি বগলীক দোষ দিয়ে কোনে ॥
- ২৫৩। বছৰ দিনে ছমাহে যাবি।
বৰপীৰাখন পাবি ॥
যদি দেখে নিত্‌ নিত্‌।
চকু কৰে পিত্‌ পিত্‌ ॥

- ২৫৪। বহু ধন দিবাৰ দাতাৰ আছে মন ।
ভাত খাই খুজিলেক একমুঠি কণ ॥
- ২৫৫। বস্ত্ৰাৰ বাৰ বাৰ ।
অবস্ত্ৰাৰ ইবাৰ আৰু সিবাৰ ॥
- ২৫৬। বৰ টোকান, বৰ টোকান, বৰ টোকান ।
কঠাল-গুটিৰ সমান ॥
- ২৫৭। বান্ধাৰ মাকে মঙ্গল চায় ।
ধন দিলে মুকল হয় ॥
- ২৫৮। বটু বায়ুণ পণ্ডিত, তপে-জপে খণ্ডিত,
ভোজনত ব্যাভ্ৰ অন্নতাৰ ।
- ২৫৯। বহৌ তঁতশালত ।
চকু আলিবাটত ॥#
(মাকো সৰি সৰি পৰে ।)

(* বিহগীত)

- ২৬০। বগিয়া বায়ুণ ।
চল পালে লয় লগুণ ॥
- ২৬১। বগবী গছৰ জিকা ।
যিমনে মাৰিবি সিমনে চৰিম
জানো কেনেকৰি শিকী ॥
- ২৬২। বৰ বো কিমানৰ কাজী ।
বেবৰ জোলোঙাই চাই পঠিয়ালো
ধৰিব নেজানে পাজী ॥
- ২৬৩। ব'ব নাজানোঁ কাটিব নাজানোঁ হালোৱা-চহাৰ জী ।
এখন গামোছা বৈ থৈ আহিছোঁ পছম সাতশাবী দি ॥
- ২৬৪। বগী চক্চকী কপৰ পিঠি ।
কাউৰীয়ে ভৰ্ছে পিঠিত উঠি ॥

- ২৬৫। ববজ্ঞনী বৈশী, সকজ্ঞনী চুটি ।
তাই পাঁচে উধানড উঠি ॥
- ২৬৬। বন ছিঙোতে মোহা মবিল ।
মই বোলো মোহা বণত হে পবিল ॥
- ২৬৭। বছেবেকত বেঙ ছমাংত ঘেঁও ।
এইজ্ঞনী কাজী (শিপিনী) কাব হাতত (বুকুত) দেও ॥
- ২৬৮। বক । অলপ পানীতেই বক বক ॥
- ২৬৯। বজালেই ভগা ভাল কাঁহ-পাত্ৰ চিনি ।
সাক্ষী ক'লে চিনি লোক কতদূৰ জ্ঞানী ॥*

(* অসবীয়া পদ)

- ২৭০। ববা-গাহবিব জিভা ।
ঘবত মন পাতি থাকিব নোরাবো
কোনোবাই খুরালে কিবা ॥
- ২৭১। বগবীৰ চনকা ডাল ।
ঐ ছোরালী মোক নেহাঁহিবি
তোব নাই ধোরা কাল ॥
- ২৭২। ববজ্ঞনী বাই ববজ্ঞনী বাই ।
আলহী আহিছে ভাত কিহেবে বা খায় ॥
নকবিবি চিতা ভনী নকবিবি চিতা ।
বাবীৰ ৭ চলাবে সৈতে থৈছে পড়াই মিভা ॥
- ২৭৩। ব'বলৈ লেতেবা বিছচেবা তাঁত ।
শুনিবলৈ লেতেবা ধুপবীৰ মাত ॥
- ২৭৪। ব'লো কাটিলো হিয়া-মুখ ধুনি ।
মন-গা জুখায় বুঢ়া দবা দেখি ॥
- ২৭৫। বলরস্তুব বল ।
যেইপিনে ধবে সেইপিনে চল ॥

২৭৬। বনৰ নেওচন বজা কাঁহি।
তিবীৰ নেওচন দাঁতৰ হাঁহি ॥*

(* কাঁহি = কঁহুয়াবন)

২৭৭। বহুক কটি বাৰমাহ।
শুকান ধান বাৰমাহ ॥

২৭৮। ব'ঠা ভাঙে চাবত।
এটা আনে ধন-কড়ি দি, এটা আনে লাভত ॥

২৭৯। বজ্জৰ অধম পচা দৈ।
নদীৰ অধম মৰা নৈ ॥
লোকৰ অধম মিছাত পটু।
মানহীন হয় বচন কটু ॥

২৮০। বন নাই বিয়েনীৰ ছুখন চালে ঘৰ।
দাঁত নিকটাই পৰি আছে তাকে বোলে জৰ ॥

২৮১। বয়মানে নাটে। সিয়েমানে কাটে ॥

২৮২। বগলীয়ে বোলে মই শুকুলা,
কপাহে বোলে বই।
গাখীৰে বোলে সিহঁতক দেখি
মোৰ হে লাগিছে ভয় ॥

২৮৩। বড়বাটি কৈ বোৱা।
ঢেঁকী খোবাটি লৈ বোৱা ॥

২৮৪। বগবীত উবহী চালত লাও।
সেই গিৰী স্মৃথে ভাত নাখাও ॥

২৮৫। বৰ্ষাকালত বেঙৰ বাও।
হালকোৰ লৈয়া পথাৰক যাও ॥

২৮৬। বটালীৰ মূৰীয়া এক যুঠি।
চাঁচৰ নাল হয় যুঠি ॥

২৮৭। ব-ছিগা (?) বলধ। কটুৱাই-কটা মৰদ ॥

- ২৮৮। বলধক কিনিবা বহু বুজিয়া ।
বাছি সুধিবা ধোবা তেলীয়া ॥
দহ-চাৰিত সোধ-পোছ ।
তেবেসে কিনিবা বলধগোট ॥
- ২৮৯। বহু নব বহু ঘৰ ।
ডাকে বোলে নকৰ নকৰ ॥
- ২৯০। বগবাক নিদিবা ঠাই ।
বাৰীৰ পচলা খায়, গৃহস্থয়ো ডবায় ॥
- ২৯১। ববচহকীৰ জাত । বিহু লাগিল গাত ॥
- ২৯২। বকণৰ পাশে বাকি থৈয়ো কত কাল ।
আগুনি বয়স হৈলে বুদ্ধি হৈবে ভাল ॥*

(* কীৰ্ত্তন)

- ২৯৩। বসন্তৰ সুখ যুবতী ভালি ।
শীত কালে সুখ তুলি-নিহালি ॥
বাৰিষা সময়ত ফুপৰ জল ।
গৌৰুকালে চন্দন শীতল ॥
- ২৯৪। ববঘৰ বববাৰী নকৰ ।
এখনি নাটে দুখনি কৰ ॥
বভেক করা ভভেক লবা ।
ভাবে তিনিজোখা মাণ্ডলি দিবা ॥
- ২৯৫। বগা ভূঁই ক'লা বিধান ।
হাতে আনুষ্ঠান্ মুখে সমিধান ॥*

(* ভবতীয়া)

- ২৯৬। বহি-ভুই খাকা যদি সভাত বহিবা ।
অহা-যোৱা কৰা যদি তাহাঁক নাযাবা ॥

(* ভবতীয়া)

- ২৯৭। বন্ধ হৈতে উপজিলা তাব মাক নাই ।
তথানি মজুৰ খাই থাকন্ত সদায় ॥*

(* ভবতীয়া)

২৯৮। বৰে চোট হ'ব পাইলে সংসাৰ-হাট
সৰকিব পাৰি।*

(* কথাগুচৰিত)

২৯৯। বৰলাই তিৰী বেচি ভকত সোধয়।
পেটৰ ছোৱালী পাছে মাতৃক ধৰয় ॥*

(* ভকতীয়া)

৩০০। বৰাত কাতি। কুকুৰত মাটি ॥
গঁড়ত উঠি। সাপত লাঠি ॥
হাতীত বাগী, ম'হত পৰ। বাবত থৰ ॥

৩০১। বৰবেঙেনাৰ পাত, সৰু বেঙেনাৰ পাত।
ভিনিহিয়ে ছেলালে দুই পাৰি দাঁত ॥

৩০২। বলৱন্তই বল কৰে।
বকটাই কি কৰে ॥

৩০৩। বৰভাই হওক পণ্ডিত, সৰুভাই হওক ছাত্ৰ।
হালখনি বান্ধক বাপাই মাত্ৰ ॥
চোতাল-ঘৰ সাৰক আই।
ভাত বান্ধক আমাৰ তাই ॥

৩০৪। বাটত পোৱা কমাৰ।
দা গঢ়ি দিয়া আমাৰ ॥

৩০৫। বান্দা মানুহৰ কান্ধা যোগ।
খেকাৰখোৱা মানুহৰ সেন্দূৰৰ কোঁট ॥

৩০৬। বাঘ চাব নেলাগে বিড়ালীকে চোৱা।
ভাল মানুহ চোৱা যদি আলিবাটলৈ যোৱা।

৩০৭। বাপুদেউৰ জোঁলোঙা দেখিবলৈ সৰু।
চাউল ধৰে চকু ধৰে আক ধৰে গৰু ॥

৩০৮। বাঘে-ঘোঁড়ে লগে চৰে।
কাকো পালে কেৱে নেৰে ॥

- ৩০৯। বাহিৰে দেখিবা পৰম সাধু।
ভিতৰি দেখিবা কঠালৰ বাহু।
- ৩১০। বাই গুণে ভিনিহি।
কঠীয়া গুণে কিৰিষি ॥
- ৩১১। বাই মৰা ভিনিহি।
কঠীয়া মৰা কিৰিষি ॥
- ৩১২। বাৰীত কুমকৰাল গোহালিত ধুমধূপাল।
অকলেনো মই কি কৰিম কলী বিড়াল ॥
- ৩১৩। বান্দৰৰ সাত পুৰুষ মৰিল ডাল কোবাই।
উদৰ সাত পুৰুষ মৰিল কেঁচা মাছ খাই ॥
- ৩১৪। বাৰটা মাহত তেৰটা জগৰ।
তেওঁ লুপুচে এটা লগৰ ॥
- ৩১৫। বাজ ভেলেকী ভিতৰ টেঙৰী,
দেখাত দেখিছা ভেটগুটি,
কথা আছে ডেৰকুৰি।
- ৩১৬। বাৰসেবীয়া কাঁহীত খুদ চাউলৰ ভাত।
খোৱাৰো যি ধিক্ ধিক্, শুনাৰো লাজ ॥
- ৩১৭। বাৰে-বঙলুৱা মিৰি। ককাল চোৰোহা ডিৰী ॥
- ৩১৮। বাঁৰীৰ গক ববলাই বায়।
তাৰনো আগ-গুৰি কোনে চায় ॥
- ৩১৯। বাঁৰীৰ গক ববলাৰ কপাহ।
গোটেই খনতে এপাহ এপাহ ॥
- ৩২০। বাহিৰত পৰম ধুতি।
ভিতৰত পাপৰ সঁতি ॥
- ৩২১। বাক্যতে তৰি, বাক্যতে মৰি।
বাক্যতে (বাক্য নহয়) খাগৰি খৰি ॥

- ৩২২ । বাঁটি খালে জাঁটি যায় ।
লুকাই খালে ঢুকাই যায় ॥
- ৩২৩ । বাই-ভনী খেবৰ শনি ।
ভাৰ্য্যা হ'ল গলৰ মণি ॥
- ৩২৪ । বাঢ়ৈৰ ঘৰত গীৰা নাই
কুমাৰৰ ঘৰত নাই হাড়ী ।
বেজৰ জীয়েক বৰ কগীয়া
পণ্ডিতৰ জীয়েক বাঁৰী ॥
- ৩২৫ । বান্ধিলে মন শিলৰ খুঁটি ।
মেলিলে মন ঘোঁৰাৰ চুটি ॥
- ৩২৬ । বাঁৰী বায়ুগীৰ ধন ।
লোককো নিদিয়ে নিজেও নাখায়
চাই থাকিবৰ মন ।
- ৩২৭ । বাৰীৰ তামোল কেৰ্কেটুৱাই খায় ।
ভকতক দিলে জানেঁ অথলে যায় ॥
- ৩২৮ । বায়ুগৰ গক শূদিৰে বায় ।
গছত উঠি শগুণে চায় ॥
- ৩২৯ । বাৰীৰ খুতৰা শাক কলঙৰ পানী ।
টেকীত বৰাধান কোনে দিব আনি ॥
- ৩৩০ । বায় আগৰ হালত ।
বান্ধে হেৰামৰ তলত ॥
- ৩৩১ । বাণ দাঙিলে বৰীয়া উদং ।
পকৰ দাঙিলে জুহাল উদং ॥
- ৩৩২ । বাইশ বলধা তেৰ ছাগল ।
বাৰ বছৰত কুকুৰ পাগল ॥
নৰা গজা বিশা ছয় ।
ভিনি পোন্ধৰ ঘোঁৰা ক্ষয় ॥

- ৩৩৩। বাল দেহা মৰি যক ।
ভিৰী-ছলি ভালে থক ॥
- ৩৩৪। বান্দায়ে ভাঙিলে চৌ ।
গড়গাওঁ উঠিলে চৌ ॥
- ৩৩৫। বাপগড়ি ছোৱালী বজাৰ ঘৰে যায় ।
মাকগড়ি ছোৱালী ভাতক ভাতে খায় ॥
- ৩৩৬। বায়ুণে চায় কালক ।
গণকে চায় ভালক ॥
- ৩৩৭। বাঁহৰ বিচনী বেতৰ জেলেপ ।
মই মৰোঁ কেলেপ কেলেপ ॥
- ৩৩৮। বায়ুণৰ চিকুণ ফোঁটে-লগুণে,
হোমৰ চিকুণ ধোঁৱা ।
পানীৰ চিকুণ পানীপকুৱা,
মাছৰ চিকুণ মোৱা ॥
- ৩৩৯। বায়ুণ গণক কোৱা ।
এই তিনি পৰব খোৱা ॥
- ৩৪০। বাছোতে বাঁছোতে লাগিব পোক ।
মোতকৈ অধমে নিবহি তোক ॥
- ৩৪১। বাঁহপাতে কাটিলে গা ।
কৰণিত কাপোৰ থৈ বননিত নাচাগৈ,
গোবিন্দ গোবিন্দ ওঁ টোকাৰি বা ॥
- ৩৪২। বাও বান্ধিলো তিনিযুৰীয়া, গাঁঠি দিছিলো লেখি ।
নিলগৰপৰা চাই পঠিয়াওঁ কাঁহৰ বাটি যেন দেখি ॥
- ৩৪৩। বাস কৰিবা নগৰত ।
থাকিবাই সাগৰত ॥
- ৩৪৪। বায়ুণৰ ক'লা ডোমৰ বগা ।
এই দুয়োৰো আশয় নোপোৱা ॥

- ৩৪৫। বাই বাইলুঙনী।
উঠি পীবা এখন দিলোহেঁডেন
মই হলো শইকীয়ানী ॥
- ৩৪৬। বাই বাইলুঙনী ভনী শইকীয়ানী।
মই ভেনে সাতোলানী ॥
- ৩৪৭। বাজ টেঙৰ বণিয়া।
আধেৰ কপাহৰ কৰে নখন খনীয়া ॥
- ৩৪৮। বাঁহৰে আগতে বেলি চিকেকিকি
চিলনী কি খাই জীয়ে।
বেজীৰ আগতে বান্ধনে বাঢ়নে
উথানে কি কাপোৰ সিয়ে ॥*

(* চান্দৰ্থ ভকতৰ গীতৰ পৰা)

- ৩৪৯। বাৰ ঠাই ফুৰে যি।
বাৰ কথা শিকে সি ॥
- ৩৫০। বায়ুণ ভোঁ ভোঁ দেৱতা।
খুদিৰ ছেলোৱা দতা ॥
- ৩৫১। বাপুদেৱে বিধি পঢ়ে মাজে মাজে এৰে।
ঘৰত আছে খালৈপেটী তাইলৈ মনত পৰে ॥*

(* বিয়া নামৰ পৰা)

- ৩৫২। বাটৰ ডঙুৱা ডোম।
তাইৰ পৈয়েক নহয় কোন ॥
- ৩৫৩। বাটেদি যায় ধুৱা ডোম।
মোৰ গিৰিহঁত নহয় কোন ॥
- ৩৫৪। বাই ভিনিহিৰ লাগিল দ্বন্দ
মই একরাবলৈ গলো।
বাই ভিনিহিৰ হ'ল মত্তামতি
মইহে অমত্তাৰি হলো ॥

- ৩৫৫ । বাঢ়ি দিবা ভাঙ, তৰি দিবা তাঁত ।
ভেহে শুনিবা আইদেউৰ ধুমুক-খানাক মাউ ॥
- ৩৫৬ । বাঁহটোত কাঠিটো । জোপাটোত পাচিটো ॥
- ৩৫৭ । বাৰকুৰি বৰগীত, ডেবকুৰি ফড়বা ।
তাৰোপৰি আকৌ জোৱৰা পোকৰা ॥
- ৩৫৮ । বাই মৰা ভিনিহি, ঠাই মৰা জাবৰ ।
বেবৰ আগৰ ফটাকানি, তাতো নাই আদৰ ॥
- ৩৫৯ । বায়ুণে এবিলে গায়ত্ৰী ধৰ্ম্ম ।
শুকলে এবিলে নিজৰ কৰ্ম্ম ॥
ভকতে মাৰিষ নোৱাৰে ভাই ।
এই অটাইখিনি নৰকলৈ যায় ॥
- ৩৬০ । বায়ুণে শঙ্কুণে বিচাৰে মৰা ।
গণকে বিচাৰে নৰিয়া পৰা ॥
তাঁতী সোনাবীয়ে বিচাৰে নগৰ ।
বকরা ফুকনে বিচাৰে জগৰ ॥
- ৩৬১ । বাইদেউ বাইদেউ ভিনদেউ আহিছে,
ছহাতে দুমুঠি চাউল লৈ আহিছে ।
তেওঁয়ে বাইদেউ নাযাওঁ বুলিছে ॥
- ৩৬২ । বাৰ সাত দিন ।
কপাহ বাছে বাতি-দিন ॥
- ৩৬৩ । বায়ুণৰ বকরা, ভিবীৰ পকরা,
বাইজৰ তৰণি নাই ।
- ৩৬৪ । বামত থাকি ওফোন্দায় গাল ।
মাপুৰটো পালেহে ভাল ॥
- ৩৬৫ । বাপজন্মত নাই গাই ।
চালনী (কঁবীয়া) লৈ ছৰা যায় ॥

৩৬৬। বাৰিষা খবালি ছুহে গাই।

বাঠি বছৰত বোলে আই।

তাৰ সমান ভাগ্যবান নাই ॥

৩৬৭। বাপেক-পুতেক হাটক যায়।

পাটাপাটুক* আনিবৰ মনত নাই ॥

(* পাটাপাটুক = পটাঙটি)

৩৬৮। বাঘৰ পাল নাই।

হিংসুকৰ ভাল নাই ॥

৩৬৯। বাঁহৰ ফলীয়া, বেঙেনাৰ কলিয়া,

খোৱাৰ ফলীয়া ছাগ।

তোমাৰ ফলীয়া ওৰণি-বাৰণি,

আমাৰ ফলীয়া পাগ ॥

৩৭০। বাপে পোৱে যদি কন্দল বাজে।

পুত্ৰক দণ্ডিবে পণ্ডিতবাজে ॥

৩৭১। বায়ুণৰ ঘৰৰ লোটা-বাটি।

দেখিলে বুলি কোনে দিব পোকৰটো কাটি ॥

৩৭২। বাপে-পুতে ফোঁৰ কৰ্ম কৰে।

সিটো নাযায় যম নগৰে ॥

(বাপে-পুতে = সোমে বৃধে)

৩৭৩। বাটে বাটে যায়, উভতি উভতি চায়।

গিৰীয়েক বুলি জানিলে আগছই যায় ॥

৩৭৪। বাৰীৰ পুখুৰী এৰি নদীক যায়।

সঘনে পৰ-পুৰুষক চায় ॥

স্তন কাষ আক দেখায় পিঠি ।।

খাই বৈ তাইৰ মেলক দৃষ্টি ॥

৩৭৫। বাপৰ জন্মত ঘোঁৰা নাই।

পোকৰত লেগাম পিন্ধায় ॥

- ৩৭৬। বাপেকী চাই পোৱালী ।
মাইকী চাই ছোৱালী ॥
- ৩৭৭। বাপ মৰক, মাইকী ধাওক ।
ঢেই ঢেই উকলি পৰক ॥
- ৩৭৮। বাঘৰে ছাগৰে কিহৰ মতা-মতি ।
হাতৰে খুৰৰে কিহৰ হতাহতি ॥
- ৩৭৯। বাই নগলে কিহৰ লাঠি ।
শাত (৭) নহলে কিহৰ গাছি ॥
ভাৰ্যা নহলে কিহৰ ঘৰ ।
স্নেহ নহলে কিহৰ সোদৰ ॥
- ৩৮০। বাপে-পোৱে কোঁৱৰ কৰ্ম কৰি মজলে খাবা কৰাই ।
জীঠে পখে খাবা তিতা যমে থাকিব ডৰাই ॥
- ৩৮১। বায়ুণ গ'ল ঘৰ ।
নাঙ্গল তুলি ধৰ ॥
- ৩৮২। বাঘে ধান নাথে ।
থালে কোনে বাথে ॥

(* নাথে=নাথায়)

- ৩৮৩। বাৰী গুৱনি বাঁহে ।
ভোজন গুৱনি মাছে ॥
- ৩৮৪। বান্দৰৰ দুই কোঁহা-কুঁহি ।
তাকে উলিয়ায় তাকে স্মুয়ায়
গছৰ ফেৰেঙনিত বহি ॥
- ৩৮৫। বাটত জাকৈ পাই, চাৰচেৰেক দিলো বাই ।
ছল যদি হ'ল, নহল যদি নাই ॥
- ৩৮৬। বাম উক বাম বাছ কম্পে বাম কটি ।
কি কাৰণে বাপু মোৰ নাসয় ঘুঘটি ॥

- ৩৮৭। বাবটা কঠীয়াৰ তেবটা শোৱনী ।
হক বা নহক পথাবখন গুৱনি ॥
- ৩৮৮। বাই বাই, তোৰ ছলি কচু খায় ।
খাক দে আই, জুতি পালে দিব পেলায় ॥
- ৩৮৯। বাবহাত গছৰ তেবহাত লতা ।
টোপে পোৱালী খায়, কাক ক'ম কথা ॥
- ৩৯০। বাটত দিবা জেং, ভকতলৈ মেলিবা ঠেং ।
গুৰুলৈ দিবা পিঠি, তেহে যাবা বৈকুণ্ঠলৈ উঠি ॥*

(* ভকতীয়া)

- ৩৯১। বাঁহৰে আগতে উজায় পুঠী মাছে
বগলী কি খাই জীয়ে ।
বেজীৰ আগতে ৰান্ধনে বাটনে
উধানে কি কাপোৰ সিয়ে ॥*

(* ভকতীয়া, চান্দখাঁৰ গীততো আছে)

- ৩৯২। বাবহাত জালৰ তেবহাত ফটা ।
ভাল মাৰিলি জালোৱাৰ (বাপৰ) বেটা ॥
ৰৌ বৰালি লাঙে লাঙে (সবকি) গ'ল ।
পুঠী খলিহা পাছে পাছে ব'ল ॥*

(* ভকতীয়া)

- ৩৯৩। বাটে বাটে যাবা ।
ঔষধৰ গুৰি পাবা ॥
উভাৰি আনিবা ।
পাতত নলগাবা ॥
মিহিকৈ বাটিবা ।
হপবাই গিলিবা ॥*

(* ভকতীয়া)

- ৩৯৪ । বালিত পবিল কণী ।
কাবো নাই চিনা-চিনি ॥*
(* ভকতীয়া)
- ৩৯৫ । বাবহাত কেবেলা ভেবহাট গুটি ।
সবল মাটিত পবিলে হ'ব পাৰিব ॥*
(* ভকতীয়া)
- ৩৯৬ । বাটে বাটে যাবা ।
ঔষধৰ গছ পাৰা ॥
পাতকো নানিবা ।
ছালকো নানিবা ॥
পটাতো নলগাবা ।
পাটকুতো নলগাবা ॥
জিহ্বাতো নলগাবা ।
ধকবাই গিলিবা ॥*
(* ভকতীয়া)
- ৩৯৭ । বাঘৰ গালত চৰ হৰিণে মাৰিল ।
হৰিণৰ পারে পৰি বাঘেও কান্দিল ॥*
(* ভকতীয়া)
- ৩৯৮ । বাটে বাটে গৈয়া বোগী ঔষধ লভিলা ।
পটাত নিপিহি তাক জোলক কৰিলা ॥
মুখে নেখাই ঔষধ নাকেৰে গিলিলা ।
মৰিল সকাহ পাই ঠাৰতে বুজিলা ॥*
(* ভকতীয়া)
- ৩৯৯ । বাঘে গকরে একেলগে চৰে পথাৰত ।
আগে আগে নিগনিয়া বাখয় সহিত ॥*
(* ভকতীয়া)
- ৪০০ । বাটবপৰা আনিলে ধৰি ।
সাধু-পুৰুষে বোলে জয় হৰি ॥*
(* ভকতীয়া)

৪০১। বাৰজনীয়ে কথা শুধিলে।
তেৰজনীয়ে নাক কাটিলে ॥*

(* ভকতীয়া)

৪০২। বাপেকে পুতেকে কথা কয় সকলো কথা ভাল।
এজোপা কলৰ বাৰ থোক, গুৰি একেডাল ॥*

(* ভকতীয়া)

৪০৩। বাঘ গক একেলগে চৰে পথাৰত।
আগে-পাচে নিগনিয়ে মাতয় হাতত ॥*

(* ভকতীয়া)

৪০৪। বাপেক আছিল দোকানৰ মুদৈ
পুতেক হ'লহি চোৰ।
মাকৰ বৰ পাই জীয়েক হল শাস্তি ঘোৰ ॥*

(* ভকতীয়া)

৪০৫। বাউধৰ নামৰ বাচক শ্ৰীশঙ্কৰৰ ঘাটে।
বাব জুৱাবো নামৰ বাচক ব'ঠা নাইকিয়া হাতে ॥*

(* ভকতীয়া)

৪০৬। বাৰ-জোৰা দিয়া নাঙল যুৱলি
তেৰ-জোৰা দিয়া মৈ।
চৈধ্য-জোৰা দিয়া বাতলু তিকতা
পোন্ধৰ-জোৰা দিয়া পৈ ॥

৪০৭। বাৰিষাৰ জাপি এৰিয়া যায়।
পানী বুলি সিটো তৰাসে ধায় ॥
সিয়া পাত লৈ খায় ছগুধ (ছুধ)।
ডাকে বোলে সিটো নিশ্চয় অৰোধ ॥

৪০৮। বাটত নাঙল নাচাচিবা।
লোকৰ কথা জুগুনিবা ॥

- ৪০৯। বায়ুণ, বাদল, বান।
দক্ষিণা পালে তঙালিকেই যান ॥
- ৪১০। বিপদ কালত বুদ্ধি হ'ল হত।
উগ্রসেনে বুদ্ধি দুশুখিলে মাধরত ॥
- ৪১১। বিশ্বনাথ গোসাঁই লবক-ফরক।
ছমাহ পানীত ছমাহ তবত ॥
- ৪১২। বিশ্বাসৰ কথা নাপাতিবা বাতি।
বিশ্বাসৰ কথা নাপাতিবা হাবিৰ দাঁতি ॥
- ৪১৩। বিধাতাই যদি কৰে মন।
ভাল হোৱাতনো কিমান ক্ষণ ॥
- ৪১৪। বিলত কি মাছ নাই।
কৰ্ম্মত কি ভাইগ নাই ॥
- ৪১৫। বিয়াৰ বায়ুণ, তৰ্পণৰ কুশ।
চৌচকৰ ডেমডেউকা, বৰষুণৰ তুঁহ ॥
- ৪১৬। বিকিলি। ইমান কথা ক'ত শিকিলি ॥
বিকায়। মহাপ্ৰভুৱে শিকায় ॥
- ৪১৭। বিস্তৰতো নাই ৰতি।
অলপতে সাধে গতি ॥
- ৪১৮। বিলৰ মাজে মাজে ছৰাই দৈ কলা
দিয়ে পানী কলাক জুতি।
আশা দি আইটিক ৰভাতে এৰিলে
এথানি-এবানি কৰি ॥
- ৪১৯। বিয়নী বিয়নী, জীয়েৰে কি বন কৰিব
পাৰেৰে বিয়নী।
চাউলবোৰ চোবাব, পাদবোৰ মাৰিব,
তাকেহে কৰিব পাৰেৰে বিয়নী ॥

- ৪২০। বিধাতার বাধা দাতার দান।
আছে বুদ্ধি নহয় জ্ঞান ॥
- ৪২১। বিধাতার বিলম্ব নাশায় চৰিয়া।
যাবত চন্দ্রাবলী তাবত খটুরা ॥
- ৪২২। বিবিণ্ডব (বিবিণব ?) গুটি গুড়া কৰিয়া ॥
বচে সমে পিষ্টক কৰিয়া ॥
দন্তব গুৰিত খৰিব আন্টি।
দন্ত নপৰয় পোক মৰন্তি ॥
- ৪২৩। বিপ্রে বৃষ্টি কৰে যাহার শিবে।
প্রত্যেক দিবসে ভোজন ক্ষীৰে ॥
ভক্ত গুরু বিষ্ণু নাম নিচিনে।
কাহাত বলে ছয় শত্রু জিনে ॥
পিতৃ মাতৃ ছয়োৰো বন্দে চৰণ।
বোলন্ত ডাকে সার্থক জীৱন ॥
- ৪২৪। বিম্বু যাই কামে কুঁজে।
প্রজা মৰিব অনাম্বজে ॥
নগৰৰ মাজত কুঁৱাকুঁই দেখি।
নৰৰ যুগু গণ্ডা-গণ্ডে লেখি ॥
- ৪২৫। বিবাহ কৰিবা এক সুন্দৰী।
স্বৰণ কৰিবা কেশৱ হৰি ॥
- ৪২৬। বিষয়াৰ ভাল।। সাধুৰ মালা।।
- ৪২৭। বিষয়াৰ বন নাই ভাঙে আক পাতে।
নদীৰ বন নাই খান্দে আক পোতে ॥
- ৪২৮। বিশ্বাসেই আদি মূল।
বিশ্বাস হেবালে যায় জ্ঞানি-কূল ॥
- ৪২৯। বিহু খাই বহি থাকে গাৰ্হিৰ খাই মৰে।
ধৰে জুই দিয়া সিটো বহি মেল কৰে ॥* (* ভকতীয়া)

৪৩০। বিষ্ণু বুদ্ধি কৰি নন্দৰ গোক।
মেথাইলা বৈকুণ্ঠ ভজৰ লোক ॥*

(* কথাগুৰুচৰিত)

৪৩১। বিষয় সম্বন্ধ ইন্দ্ৰিয়ৰ মুখ
সমস্ত যোনিতে পায়।
পৰম দুৰ্ভাগ হৰিৰ ভকতি
মলুষ্যত পৰে নাই ॥*

(* নামঘোষা)

৪৩২। বিপ্ৰৰ মুখে ভুঞ্জো যেন কৰি।
বহিৰ হোম মুহি তাক সৰি ॥*

(*.কীৰ্ত্তন)

৪৩৩। বীণা বংশী কৰতাল।
ভাতে নাটে চিবকাল ॥

৪৩৪। বুঢ়াৰ কথা মুগুন ডেকা।
টানত পৰি কিয় কেকা ॥

৪৩৫। বুঢ়ী বামুণীয়ে একাদশী কৰে,
উধানত বহি পোৰা মাছ খায়।

৪৩৬। বুঢ়ীৰ কি কাম আছে।
চাউলত ধান (বাল) পেলাই বাছে ॥

৪৩৭। বুঢ়ী মৰাৰ কি উপায় আছে।
চালত এখুন্দা বাবত এখুন্দা ॥

৪৩৮। বুধ বৃহস্পতি শুক্ল।
কাহানি আহিলা জোঁৱাই কুকুৰ ॥
আছিৰৰ হ'ল দিন চেৰেক।
খাহৰ গালত চৰচেৰেক ॥

৪৩৯। বুজাক বুজাবা আকাৰে-ইজিভে।
নজনাক (নুবুজাক) বুজাবা চাৰা-চাপাবে ॥

- ৪৪০। বুঢ়া কঠালৰ যুঢ়া ।
জাককরা ঘৰলৈ ছোৱালী নিদিবি
ঢেঁকীয়ে কৰিব বুঢ়া ॥
- ৪৪১। বুঢ়ী আই ঐ নাহিলি সুখৰ কালত ।
সাতজনী নিগনি খিৰাই খাইছিলো
গেবেলাক বাইছিলো হালত ॥
- ৪৪২। বুঢ়ী হলো ঠেবী হলো দাঁতত ধৰিলে পোকে ।
আকনো কি গাভক হ'ম তামোল দিব লোকে ॥
- ৪৪৩। বুঢ়া দৰা বুঢ়ী কণা কথাৰ নাপাওঁ আঁচ (আশ) ।
পকা ডাঢ়িত লাগি আছে এশ মিছা মাছ ॥
- ৪৪৪। বুঢ়ীয়ে গায়, বুঢ়াই বজায় ।
মইনাই আহি জুমি চায় ॥
- ৪৪৫। বুঢ়াৰ আগত বুঢ়ী নাচে ।
নাই বুঢ়া ঠন (ঠগ) ধৰি আছে ॥
- ৪৪৬। বুঢ়ী ফুৰে জগত লুৰি ।
বুঢ়াই লগালে গলত জৰি ॥
- ৪৪৭। বুঢ়া দিনত ডাকৰ কথা ।
বেজীটোত চাউল কঠা ॥
- ৪৪৮। বুঢ়া-পোকৰত বাঙৰ কেক ।
শোটেৰা-পোকৰত কৰাই লাক ॥
- ৪৪৯। বুখিয়ক ভকতে জেং পাৰি হাগে ।
উঠিবলৈ ধৰোতে গাই-পাই লাগে ॥
- ৪৫০। বুজিয়া সুজিয়া বান্ধিবা আৰি ।
শঙ্কজ্ঞনক তেবে জিনিবে পাৰি ॥
- ৪৫১। বুঢ়া গৰুৰ শিঙে ভাৰ ।
ঘৰণী মুখা কপে যুৱাৰ ॥ (?)

৪৫২। বুলনি ব'লে জ্বুলনি যায়।
একজনে থাকে শতেকজনে খায় ॥

(* শুকতীয়া)

৪৫৩। বুদ্ধমূলে জল দিলে পত্রব সম্ভাষ।
হুৰি দেৱক পূজিলে আনৰ নাই ৰোষ ॥

৪৫৪। বেজীৰ জলাকো মনে।
কুঠাৰৰ জলাকে নমনে ॥

৪৫৫। বেলিয়ে ঐটেমানে।
কাচিয়ে কাটেমানে ॥

৪৫৬। বেগুা তিৰীৰ একাদশী।
তাইৰ মূৰত হাগ বহি ॥

৪৫৭। বেঙেনাৰ ফুলে বোলে মোৰ ফুল গুটি।
ভাল ভাল লোকে তাতে পায় জুতি ॥

৪৫৮। বেজৰ ভায়েক ভেকো।
মই নেজানো একো ॥

৪৫৯। বেৰে বাৰী গিলিলে বলাই পঘাই গিলিলে গৰু।
হাতত টাক লৈ ৰাঙ্কনী পলায়
খেদি লৈ যায় চক ॥*

(* চান্দৰ্থা শুকতৰ গীতৰপৰা)

৪৬০। বেমাৰীৰ সবহ কুকুৰীকণা, যদি থাকে মাৰ।
কামৰ সবহ বৰশী বোৱা, যদি থাকে জাৰ ॥

৪৬১। বেজীৰ ছল কুঠাৰত হানে।
এনে কাম কৰোঁ যদি মনেহে জানে ॥

৪৬২। বেল বেল বেল, পকা বেল।
চাহাবে নোসোধে তিবোতাৰ মেল ॥

৪৬৩। বেপাৰৰ লাভ মলত।
খেতিয়কৰ লাভ থলত ॥

- ৪৬৪ । বেদৰ নাপাওঁ তত ।
চাই আছোঁ কাণী বগুলাৰ মত ॥
- ৪৬৫ । বেটী বহে গা উলহে ।
বেটী নবহে গা পাজৰে খহে ॥
- ৪৬৬ । বেটীৰ যহত মজিয়াত মেল ।
শালৰ যহত মুখত তেল ॥
- ৪৬৭ । বেৰৰ মাটি ।
লাঠি মাৰিলে যাৰ ফাটি ॥
- ৪৬৮ । বেজী হলেহে বটীয়া, ম'ৰা হলেহে চালি ।
গজদন্তৰ মুকুতা-মাণিক পালেসে পালি ॥*

(* অসম বুৰঞ্জী)

- ৪৬৯ । বেজিনীৰ মোভটো ।
টোবোকা পাদটো ॥
- ৪৭০ । বেলপাত, ঘিলাপাত, গমাৰিপাত
নাগলিয়াৰ মূৰ পাই ।
কোরাথ কৰি সমানে ভুজিয়া
কফ-বাত কৰা ঠাই ॥
- ৪৭১ । বেথুা ডিৰী, গোলাম চতুৰ ।
ঘৰ-পৰ নাজানে, বলিয়া কুকুৰ ॥
- ৪৭২ । বেথুা নাৰী সুন্দৰী কথুা ।
যাত্ৰা কালে সকলো (সবেও) ধনুা ॥
- ৪৭৩ । বেটা বিয়া কৰাবা নামত ।
বেটা বিয়া দিবা দামত ॥
- ৪৭৪ । বেছিকৈ পড়িলে সিও ভাল ।
মুঠে নাজানিলে সিও ভাল ।
আধা কেচেনুৱা হ'লে হয় যমকাল ॥

- ৪৭৫। বেবেজীয়াক নিদিবা জমি চাব।
ববলাক নিদিবা কজা চাব ॥
- ৪৭৬। বেজীৰ আগত জানা ভাতক বান্ধয়।
টৌ বেবীয়া নাইকিয়া আজা ভাত হয় ॥*

(* ভকতীয়া)

- ৪৭৭। বেহাৰ বাঢ়ে মূৰত ফুলে।
মূৰতী বাঢ়ে কটিত ছলে ॥
- ৪৭৮। বেৰত আছে তেলৰ টাৰি, তাতো আছে তেল।
ভিতৰতে আইদেউ আছে, বাজত কিহৰ মেল ॥
- ৪৭৯। বৈজা ছয়া মৰে আপুনি বিষে।
বুপতি ছই প্ৰজাক হিংসে ॥
শিৰে নবন্দে মাৰৰ পাৰ।
সৰে বিবন্ধনা জানিবা মাৰ ॥
- ৪৮০। বৈবৰ্ত্তাবে চিন্তিবাহা মোক।
অলকালে পাইবা এহি লোক ॥*

(* কীৰ্ত্তন)

- ৪৮১। বোলাবচন এৰন নাযায়।
তাক এৰিলে জাতি-কুল যায় ॥
- ৪৮২। বোকাত গৰৈ মাছ ধৰৌ।
হিয়া-মূৰ ভুকুৰাই মৰৌ ॥
- ৪৮৩। বোপাইটো লহব্-পহব্।
মুকুতি মাৰিব ঠহব্-ঠহব্ ॥
- ৪৮৪। বোৱাবীয়ে কি বন কৰে।
লৰা কন্দুৱাই শোকোতাৰ হাড় ভাঙে ॥
- ৪৮৫। বোপাই-ঘৰৰ ধনেৰে নহওঁ স্বতন্ত্ৰবী।
পৈ-ঘৰৰ ধনেৰে ছওঁ পটেশ্বৰী ॥

- ৪৮৬। বোৱাবী আনিলো মেচী।
 তোৰ দুগুছিল কাষৰ কলচী (কলসী)
 মোৰ দুগুচিল টেকী।
 (বোৱাবী আনিলো বেচী।
 শাহুৰ দুগুচে কাষৰ কলচী
 শাহুৰ দুগুচে টেকী)
- ৪৮৭। বোলৰ চিকুণ জেতুকা।
 মাতুহৰ অধম পেটুৱা ॥
- ৪৮৮। বোপাই আছিল চোৰ।
 সেই পৰকিতি মোৰ ॥
- ৪৮৯। বোৱাবী হ'ল ঘৰ নকৰা, পো হল চোৰ।
 জী হ'ল নটিনী উপায় হেৰাল মোৰ ॥
- ৪৯০। বোপাইলৈ আনিছোঁ জপাৰ বৰকাপোৰ
 আইলৈ আনিছোঁ খাৰ।
 ককাইলৈ আনিছোঁ পাটৰ টঙালি
 বোলৈ বাঢ়নিটাৰ ॥
- ৪৯১। বোৱেনী ঢাকে সূতে।
 অবুৱেনী ঢাকে পুতে ॥
- ৪৯২। বো নাথায় পুঠী-খলিহা, ককাই নাথায় বলি।
 বো নামানে বাৰিষা, ককাই নামানে খলি ॥*
- (* বলি = বৰালি। খলি = খবালি।)
- ৪৯৩। বো। এদোণমান ধান আনিছোঁ,
 ককাইৰ আগত কোঁ ॥
- ৪৯৪। ব্ৰহ্মা বিষ্ণু ত্ৰিদশৰ দেও।
 নাথালে নিজীয়ে কেও ॥
- ৪৯৫। ব্ৰহ্মা বিষ্ণু মহেশ্বৰ দেৱ।
 সকলে কৰে গজাক সেৱ ॥

ৰূপা সোনা হীৰা মুকুতা অমূল্য ।

গজাজলৰ কেহোঁ নোহে তুল্য ॥

যত মহাপাপ সকলে কৰে ।

সকলো পাতক তাহাৰ হৰে ॥

৪৯৬ । ব্ৰহ্মাৰ মৰণ দেখি মোৰ লাগিল ত্ৰাস ।

এই বুলি নাৰদে এবিলে গৃহবাস ॥*

(* ভকতীয়া)

৪৯৭ । ব্ৰহ্মাক মাৰিবা বিষুক মাৰিবা

কত্ৰক নিদিবা ঠাই ।

মহা মহন্ত আহিলে কোবাই মাৰিবা

তেহে ভকতি পায় ॥*

(* ভকতীয়া)

৪৯৮ । ব্ৰাহ্মণ দেৱতা পিতৃ অৰ্চন ।

ক্ষত্ৰিয়গণৰ যুদ্ধ কৰণ ॥

বুপতি সবৰ প্ৰজা পালন ।

বৈশ্যৰ বাণিজ্য ধন উপাৰ্জন ।

শূদ্ৰৰ স্বধৰ্ম্ম নীতি সেৱন ॥

৪৯৯ । ব্ৰাহ্মণৰ ব্ৰহ্মশ্ব । শূদ্ৰৰ শিল্পশ্ব ॥

৫০০ । ব্যৱহাৰত চিনিবা যাৰ আছে দয়া ।

গমনত চিনিবা যাহুহ ভাল বেয়া ॥

৫০১ । ব্যাপক বিভু প্ৰভু চক্ৰপাণি ।

সবাতো আহন্ত জগত স্বামী ॥*

(* কীৰ্ত্তন)

ভ

- ১। ভকতগাঁঠি।
- ২। ভগা সবাহত বাগ টনা।
- ৩। ভকতেসে খুজি পাইরে তুমি অন্তর্যামী।*

(* কীৰ্ত্তন)

- ৪। ভক্ত বিভীষণ।
- ৫। ভক্ত হুম্মান।
- ৬। ভগবন্ত ভকতৰ প্ৰাণ।
- ৭। ভগা সবাহত বাগ দিয়া।
- ৮। ভবা ভাখিৰিত ফুল দলিওৱা।

(* ভাখিৰি = ভঁৰাল)

- ৯। ভয়ত বনৰ বাঘ কঁপা।
- ১০। ভবি চেলেকা।
- ১১। ভবিৰ আঙুলিৰে টিপা মাৰি খোৱা।
- ১২। ভলুকা-গজালি।
- ১৩। ভয়ত ভঞ্জে, আশাত ভঞ্জে।
- ১৪। ভকত ভাগেনে দায় ভাগে ?
- ১৫। ভবিৰ ডোল ডিঙিত লগোৱা।
- ১৬। ভব নামৰ বেলিকা ভালৰ জবী ছিগা।
- ১৭। ভক্ত প্ৰহ্লাদ।
- ১৮। ভম্-ভটীয়া তুলসী-পতীয়া।
- ১৯। ভতুৱা কুকুৰে কামুৰিৰ নোৱাৰে।
- ২০। ভতুৱা কুকুৰৰ কুকনিয়েই সাৰ।
- ২১। ভগা ঘৰত কুতৰ বাস।
- ২২। ভকতৰ মোল বুজিলে পিঠাপুৰিনো কেইখুন্দা।

- ২৩। ভাত খাবলৈহে দিব পাৰি,
আঙুলি খাবলৈ দিব নোৱাৰি।
- ২৪। ভাতে হেঁচা।
- ২৫। ভালুকী নাচ।
- ২৬। ভালুকৰ সাজী।
- ২৭। ভাবীয়ে ভাব বয় বাটকৱাৰ কেৰ্কে-জেকেৰ্কে।
- ২৮। ভাইবন্ধা ধন।
- ২৯। ভোজনৰ ভোজন, অভোজনৰ গলগ্ৰহ।
- ৩০। ভাললৈ ভাদত কলী গক নজগে।
- ৩১। ভাগক ছিগক, তেওঁ বৰনাওৰ খোলা।
- ৩২। ভালত ভাল, বেয়াত যমকাল।
- ৩৩। ভান্ধুমতীৰ খেল।
- ৩৪। ভালুকৰ জৰ।
- ৩৫। ভাল মানুহৰ খালৈ চালে মাছ খুজিব নেলাগে।
- ৩৬। ভাতৰ দামডুম, মাতৰ হেনাছচা।
- ৩৭। ভাৱেৰে পৰিলে পকাধানেও বাট দিয়ে।
- ৩৮। ভালৰ শত্ৰু নাই।
- ৩৯। ভাওৰ আগনি, ধপাতৰ শেহনি।
- ৪০। ভিক্ষাৰ জুলি।
- ৪১। ভিতৰি হলাহল।
- ৪২। ভিতৰে গৰল, বাহিৰে সবল।
- ৪৩। ভিন্ন কচিহি ভিন্ন লোকাঃ।
- ৪৪। ভীমৰ গদা।
- ৪৫। ভীমটোকা মানুহ।
- ৪৬। ভীমকলৰ গুৰিত সাব চপোৱা।
- ৪৭। ভীষ্মপ্ৰতিজ্ঞা।
- ৪৮। ভীষ্মক মানিলে গদাকো মানিব লাগে।

- ৪৯। ভুকুতে কল পকোৱা (বা ভুকুতে কল নপকে) ।
 ৫০। ভুককাত হাতী ভবোৱা ।
 ৫১। ভুকা কুকুৰে কাষুৰিব নোৱাৰে ।
 ৫২। ভূতৰ ওপৰতে দানহ ।
 ৫৩। ভূতে খোৱাদি খোৱা ।
 ৫৪। ভুতীয়াই পৰত নাপালে ঘৰতে থায় ।
 ৫৫। ভূতৰ মুখত বামনাম ।
 ৫৬। ভূইকঁপত মৃঢ়া তুলিবলৈ অহা ।
 ৫৭। ভূতকহে ভূতে পায় ।
 ৫৮। ভূঁই হলে আলি দিয়াৰ দিহা হ'ব ।
 ৫৯। ভেকুৰি তলৰ কথা ।
 ৬০। ভেকুলীৰ ছাল ।
 ৬১। ভেকো ককা ।
 ৬২। ভেকো-ভাৱনা ।
 ৬৩। ভেট-গুটি লৰা ।
 ৬৪। ভেৰপেটী মোৱা ।
 ৬৫। ভেকুলীৰ টোৰটোৰণিত বাৰিষা নহয় ।
 ৬৬। ভেঁটিত তিতা লাগে গজা ।
 ৬৭। ভেঁটিত ছলুৱে হুগা ।
 ৬৮। ভেকুলীৰ পিঠিত নোম গজা ।
 ৬৯। ভেকুলীৰ ভয়ত পুখুৰী নখন্দা ।
 ৭০। ভেকুৰি গছত হাঁকুটী লগোৱা ।
 ৭১। ভেঁড়াৰ পাল ।
 ৭২। ভেলকী-বাজী ।
 ৭৩। ভেলেকী-বাণ মৰা ।
 ৭৪। ভেৰাবাম গজা ।
 ৭৫। ভেমটো ভেমটো, কলহৰ কাংটো ।

- ৭৬ । ভেঁ বায়ুণ ।
 ৭৭ । ভোক-পিয়াহ হৰা ।
 ৭৮ । ভোকত পেটৰ কেঁচু-কুমটি মৰা ।
 ৭৯ । ভোজন মিঠানে বচন মিঠা ।
 ৮০ । ভোটী তৰা ।
 ৮১ । ভোলানাথ পুৰুষ ।
 ৮২ । ভোজৰ আগ মেলৰ পিচ ।
 ৮৩ । ভোজনীয়াৰ ভোজন, অভোজনীয়াৰ গলগ্ৰহ ।
 ৮৪ । ভোকে খেদেনে পিয়াহে খেদে ।
 ৮৫ । ভোজৰ ভাতেৰে আকাল তৰা ।
 ৮৬ । ভোজনত বহি কুলৰ বাতৰি সোধা (বা-লোৱা) ।
 ৮৭ । ভোজৰ ভাতেৰে আকাল নাতৰে ।
 ৮৮ । ভোকেই ভাতৰ আঞ্জা ।
 ৮৯ । ভোজৰ ভাত দেখি চাওৰ কঠীয়া
 দলিয়াই পেলোৱা ।
 ৯০ । ভোজনী নোপোৱা গণকৰ দৰে
 ভোট-ভোটাই থকা ।
 ৯১ । ভেঁ ভেঁ পণ্ডিত ।
 ৯২ । ভোগে নেওচা ।
 ৯৩ । ভোজ-বাজী ।
 ৯৪ । ভকত আহিল দুপৰত ।
 তামোল থাকিল ওপৰত ॥
 ধপাত । সিও থাকিল জপাত ॥
 পাণ । সিও হল টান ॥
 কটাৰী । সিও হল ভটাৰী ॥
 ৯৫ । ভক্তিৰ ভাল একচিত ।
 বিবাদৰ ভাল মাতমিত ॥

- ৯৬। ভগা জকাই লৈ মাছলৈ গলো।
লোকক খুজিবলৈয়ো আতাৰি হলো ॥
- ৯৭। ভবাতে ভবা। মহাপ্রভু বন্ধা কৰা ॥
- ৯৮। ভয়ত ভগৱন্ত পলায়।
কিললৈ বাসুদেউ ডবায় ॥
- ৯৯। ভটীয়া পানীত লচঙা নাও।
শুল্লনি তিৰী লবাব মাও ॥
- ১০০। ভকতে কোৱাদি কয়।
বাঘে খোৱাদি খায় ॥
- ১০১। ভকতে কৰে লুটিয়া-লুটি।
অভকতে মৰে হিয়া ফুটি ॥
- ১০২। ভকত ভোমোৰা। আৰৈচাউল কোমোৰা ॥
- ১০৩। ভগা নাৱত নিদিবা ভৰি।
তাত যায় (নাই) বিস্তৰ কড়ি ॥
- ১০৪। ভলুকা গজালি উঠে স্বৰগ ধিয়াই।
মনে মনে ভাৱে মোত পৰে কেও নাই ॥
- ১০৫। ভকত মৌ গুটি, নাথায় টকৌ গুটি
শুধ ভকতৰ কায়।
কেতুৰি পাতত ভকত বহিছে
পিছলি পিছলি যায় ॥*

(* ভকতীয়া)

- ১০৬। ভকত আহিলে কি দি আদৰিম
ঢেঁকীখোৰাবে পখালিম পাৱ।
পাটকটা ডাঁবেবে চকু মুকিম,
ভেহে চাবা ভকতৰ ভাৱ ॥*

(* ভকতীয়া)

- ১০৭। ভকত আহিলে কিলেবে আদৰিবা
টাঙোনেবে পখালিবা পাৱ।
পাতকটা ডাঁবেবে চকু যুকি ল'ৰা
তেহে চাৰা ভকতৰ ভাৱ ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ১০৮। ভক্তি নিকট-কট্। ডিম্বৰ ভিতৰত ভক্তি
সোমাল, ব্ৰহ্মাই নাপালে তত ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ১০৯। ভকত সৰু ভকত ডাঙৰ ভকত মাজ-শিলা।
চাঙৰ তলত ভকত আছে দেখিলা কি নেদেখিলা ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ১১০। ভকত সৰু ভকত ডাঙৰ ভকত টিলা-টিপা।
ছুৱাৰ চুকত ভকত আছে দেখিলা কি নেদেখিলা ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ১১১। ভকতৰ পো ভক্তি কৰে ভক্তি হকম্-কম্।
নাম নাই গুণ নাই, প্ৰসাদ খাবৰ যম ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ১১২। ভক্তি নাই ভকতৰ ভেশ মাত্ৰ ধৰে।
ফল নাই বিৰিখৰ টুপ টুপ সৰে ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ১১৩। ভকত হৈ নাখালে মদ।
ই তিনি ভুবনে নাপায় মুখ্য পদ ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ১১৪। ভকত আহিলে কি কৈ আদৰিম
লৈবোঁ চৰণৰ ধূলি।
বহিৰাক লাগি আসন পাৰি দিমে
শিৰেৰে ওপৰে তুলি ॥*
- (* ভকতীয়া)

- ১১৫। ভকতে মাৰে ভাই ।
 ব্রাহ্মণে মাৰে গাই ॥
 মহন্তই পিয়ে মদ ।
 তেহে পায় উত্তম পদ ॥*
 (* ভকতীয়া)
- ১১৬। ভকত মো গুটি, নাথায় টকৌ গুটি,
 নিদিয়ে কেঁটী-গোমত হাত ।
 নামঘৰ গুটি চামঘৰ কবিলে চলৌ-লৌ
 লাগিল গাত ॥*
 (* ভকতীয়া)
- ১১৭। ভকতি ভোমাই মাই । গুৰু আশাধাৰী
 শিষ কপটীয়া জঁৱৰ তৰনি নাই ॥*
 (* ভকতীয়া)
- ১১৮। ভক্তিয়ার পো ভক্তি কৰে, প্রসাদ কৰে গই ।
 পুতলা ভাঙি বেহানি ওলাল, জ্বোল টুপি আছে বই ॥*
 (* ভকতীয়া)
- ১১৯। ভক্তিয়ার পো ভক্তি কৰে ভক্তি লোডোৰ-পোডোৰ ।
 মাঘত একে জাপে শোৱে শ-হাত অস্তৰ ॥*
 (* ভকতীয়া)
- ১২০। ভকত ভতৰা চৰণ পধৰা ভকতক নিদিবা ঠাই ।
 ভাল ভাল ভকতক মৰিয়াই খেদিবা
 তেহে হৰিক হাতে হাতে পায় ॥*
 (* ভকতীয়া)
- ১২১। ভক্তিয়ার পো ভক্তি কৰে ভক্তি হকট-কট ।
 ডিমাৰ ভিতৰে চান। নমৰে ব্রহ্মাই নাপালে তত্ ॥*
 (* ভকতীয়া)
- ১২২। ভগা ঘৰ, ভগা ছুৱাৰ, ভগা যুৱলি খান ।
 ঘৰৰ মাজত নাই তাৰ তিনি পুৰা ধান ॥*
 (* ভকতীয়া)

- ১২৩। ভকতি কবোতে স্নিজে বিবকৃতি জানিবা য়েক সন্ধান।
তাৰ ছাল-লিপা বাহিৰা নাথালে পাচে পাৰা পৰিণায় ॥*
(* ভকতীয়া)
- ১২৪। ভকতি ভোমায় যায়। কেঁচা কোঁ (কল) পাতত
ভকত বহিছে পিছলি পিছলি যায় ॥*
(* ভকতীয়া)
- ১২৫। ভকতি মূলভ, ভকতি ছুৰ্গভ, বিচাৰি পাৰলৈ নাই।
থৰা শিতানত, থৰা পথানত, যেন ছাত মেলি যায় ॥*
(* ভকতীয়া)
- ১২৬। ভকত আহিলে কিলেৰে সুধিবা
টেঁকীথোৰাবে জাস্তিবা পাৰ।
জালৰ টঙ্গিৰে চক্ষুত খুচিবা
তেহে চিনি ভকতৰ ভাৱ ॥*
(* ভকতীয়া)
- ১২৭। ভৰি এৰি বিৰালীয়ে সভাত বহিছে।
চল পাই নিগনিয়ে খেদে পিচে পিচে ॥*
(* ভকতীয়া)
- ১২৮। ভকত ভোমোৰা, চৰণ পথৰা,
কেতুৰি পাতত ভাত দিয়ে পিছলি পিছলি যায় ॥*
(* ভকতীয়া)
- ১২৯। ভকতক নিন্দা কৰৈ অধম।
জানিবা নামৰ জোহী পৰম ॥*
(* কীৰ্ত্তন)
- ১৩০। ভকত চণ্ডালে আপোনাকো তাৰে
সমস্ত কুল উদ্ধাৰে ॥*
(* কীৰ্ত্তন)
- ১৩১। ভয়ঙ্কৰ কোপ দেখিয়া তোমাৰ
প্ৰভু মোৰ ভয় নাই ॥*
(* কীৰ্ত্তন)

- ১৩২। ভৰাত খালি ভাল, যদি ভৰিতে যায়।
নমতাভকৈ মতা ভাল, যদি মাতে মায় ॥
- ১৩৩। ভকণ জবত নেখায় দৈ।
এৱাঁ ভাঙ্গিলে নাখায় বহেবা চৈ(১) ॥
- ১৩৪। ভাত খাই উঠি যি খায় তিনি শিলিখা।
ভাৰ মানত বোগ টলিকা ॥
- ১৩৫। ভাঙি আন মুচৰি খাওঁ।
পুৱা হলে নাও মেলি যাওঁ ॥
- ১৩৬। ভাতৰ তিতা খাব পাৰি।
মাতৰ তিতা খাব নোৱাৰি ॥
- ১৩৭। ভায়ে ভায়ে দম্ব লাগে পৰে পায় আশ।
মতা মাইকীয়ে দম্ব লাগে ঘৰেই বনবাস ॥
- ১৩৮। ভালে ভালক পায়। জাবৰে খালক পায় ॥
(ভালে পায় ভালক। জাবৰে পায় খালক ॥)
- ১৩৯। ভাল ভাল ধোঁৱাই নাপায় বাঁহ।
বতুৱা ধোঁৱাই বিচাৰে মাহ ॥
- ১৪০। ভাতত হীন মাটিত হীন।
তাক দেখি লাগে ঘিণ ॥
- ১৪১। ভালৰ ভাল সৰ্ব্বতি কাল।
বেয়াৰ নাই কতো ভাল ॥
- ১৪২। ভাইৰ বাৰীত লাই।
কিয় ভনী হাওদাও কৰ, নিজৰ হলেহে পায় ॥
- ১৪৩। ভাগ্য যাৰ উদয় হব।
মাটি ফুটি ধন ওলাব ॥
- ১৪৪। ভাল আছিলো খুজি খাই।
বেচা পলো সাতহাল বাই ॥

- ১৪৫। ভাল কাপোৰ নষ্ট হয় যদি লয় জাপত ।
 স্ন-পুত্ৰ নষ্ট হয় যদি বোসোধে বাপত ॥
 স্ন-বাবী (কৃষি) নষ্ট হয় মাজে ললে বাট ।
 স্ন-ভিৰী নষ্ট হয় নিভৌ খেবালে হাট ॥
- ১৪৬। ভাঙি ক'লে মিত্ৰ বন্ধে ।
 পাৰি বহিলে কাপোৰ বোন্ধে (১) ॥
- ১৪৭। ভাতৰ নিমিত্তে ভতাৰ ।
 ভাত নহলে কিহৰ ভতাৰ ।
- ১৪৮। ভাল মানুহৰ বান্দীকো আনিবি ।
 বেয়া মানুহৰ গিৰিহঁতনীকো নানিবি ॥
- ১৪৯। ভাত নাই ঘাৰ । জাতি নাই তাৰ ॥
- ১৫০। ভাগ্যইছে মূল । চম্গাইছে ফুল ॥
- ১৫১। ভাৰৰ লব-ফৰ সাঙী ।
 মাছৰ লব-ফৰ বামী ॥
 মাতৰ লব-ফৰ বোবা ।
 জাতৰ লব-ফৰ ধোবা ॥
- ১৫২। ভাল আমৰ এচকলা ।
 সজ্জনৰ লগত এবেলা ॥
- ১৫৩। ভাটিকটিকাৰ পাত ।
 ধান বানিলেহে ভাত ॥
- ১৫৪। ভাল আহিলি আজি ।
 ঘৰত মণ্ডুমাছৰ গাজী ॥
- ১৫৫। ভাই-ভাই ঠাই-ঠাই ।
 ভাইৰ সমান মিত্ৰ নাই ॥
 ভাইৰ সমান শত্ৰু নাই ।
 ভাইৰ সমান বন্ধু পাবলৈ নাই ॥

- ১৫৬। ভাল বুলি বহালো দেখি ।
পিচলৈছে কেনেবা দেখি ॥
- ১৫৭। ভাং কানি আফু ।
তাক নাথালে কিহব বাপু ॥
- ১৫৮। ভাল খাটিলে বাঘক ।
পছ মাৰি দিলে আগত ॥
- ১৫৯। ভাল মাৰিলে কুঁজাক কাটে ।
পুৱাইহে জানিবি কাণীক নেওঁতে ॥
(ভাল মাৰলু-কুঁজাক কাটে ।
কালিহে দেখিবি কাণীক নিয়তে ॥)
- ১৬০। ভাত খোৱা ভতুৱা, কৰাই খোৱা গাধ ।
আধা খুন্দা যি লদা খাব, সিহে বুকুৰ বান্ধ ॥
- ১৬১। ভালে ৰেয়াই গীত ।
গোসাঁয়ে বোলে মোৰ শিষ ॥
- ১৬২। ভায়া কেন ।
ভায়া আগেয়ে যেন, এতিয়াও তেন,
দেখাত হে দেখিছা মোক সাধু হেন ॥
- ১৬৩। ভাতৰ ভতুৱা মেখেলা ভাবী ।
ভাত বাঢ়ি থৈছোঁ খোৱাহি আহি ॥
- ১৬৪। ভাতো নগৈছে পানীও নগৈছে ।
গোট ওঁ টেঙা গোটে-গোটে বৈছে ॥
- ১৬৫। ভাগিন ঐ নাহিলি সুখৰ কালত ।
সাতজ্ঞনী নিগনী খীৰাই খাইছিলো,
গেবেলা বাইছিলো হালত ॥
- ১৬৬। ভাললৈ বুলি মাদলী কোবাওঁ ।
মাদলীয়ে বোলে ভোকে খাওঁ ॥

- ১৬৭। ভাল মন কৰিলে কুৰুৰ খুটা অহৰ
নাঙলৰ কুটিলৈ চাই।
তিনিটা বাপেক-পুতেকে খেতি কৰিলে
আষাণতে খাবলৈ নাই ॥
- ১৬৮। ভাতে খাই মুছদি কৰিলে গোপীচন।
লোকৰে হাঁচটি শুৱা।
পানী খাই মুছদি কৰিলে গোপীচন
বগবী গছৰে শুৱা ॥
- ১৬৯। ভালকৈ ধৰিবা কাপ।
নহলে সি হব ঝেঁটীসাপ ॥
- ১৭০। ভালৰ ভাল নাই, মন্দৰ নাই ঠাই।
কিছু ভাল কিছু মন্দ, তেহে ভালক পাই ॥
- ১৭১। ভাং ভাজৰাৰ নাই খোলা।
কাণত পিন্ধে কৰ্ণ-মুলা ॥
- ১৭২। ভাৰাৰ (পাত্ৰ) সৈতে ঢালে।
টোপ ধৰি পেৰে ॥
- ১৭৩। ভাল আছিল পাকত, পৰি গ'ল চাকত।
ক'তো নিবিদ্ধি বিদ্ধিল নাকত ॥*

(* সাধৰো হয়)

- ১৭৪। ভাদত কল কৰি বোপণ।
সবংশে মৰিলে লঙ্কাৰ ৰাঙ্গণ ॥
- ১৭৫। ভাৰ্য্যা নহলে কিহৰ ঘৰ।
স্নেহ নহলে কিহৰ সাদৰ (সোদৰ) ॥
- ১৭৬। ভাই ভাই লগে নমৰে।
গছৰ পাত লগে নসৰে ॥
- ১৭৭। ভাদৰ চাৰি আহিনৰ চাৰি।
গাহ ব'বা হিম্মান পাৰি ॥

১৭৮। ভাত খাই গ'ল তপতে তপতে খুঁটি বৈ গ'ল চুকত।
বাঘৰ বেগিকা মাত মলগালে, কথা বৈ গ'লে বুকত ॥

১৭৯। ভাঙয় বেবা ধোঁহয় চাল।
সি গৃহস্থৰ নোহয় ভাল ॥

১৮০। ভাবিলে ভাবক পাই।
নাভাবিলে একো নাই ॥

১৮১। ভাল বস্তু তেতিয়াই পাবা।
দেৱতা-দ্বিজক তেতিয়াই দিবা ॥

১৮২। ভালুকৰ ওলোটা খোজ।
বুজিলে বুজ, মুবুজিলে যুঁজ ॥*

(* ভকতীয়া)

১৮৩। ভালৰ ভাল সৰ্ব্বতি কাল, টুটকায়াৰ ভাল নাই।
বজাৰ জীয়েকক সাউদে বিহায় গণকক ভালুকে খায় ॥*
(* ভকতীয়া)

১৮৪। ভাল হ'ল গুচিল পৃথিবীৰ মহাবিশ্ব।
নিৰ্ভটক হ'লো মই পৰম হৰিশ্ব ॥*
(* ভকতীয়া)

১৮৫। ভাব নাৰাক্ষি থাকে চাই।
পৰকালত ভাব গতি নাই ॥*
(* ভকতীয়া)

১৮৬। ভাই মুখে বোলা বাম হৃদয়ে ধৰা ৰূপ।
এতেকে মুকুতি পাইবা কহিলো স্বৰূপ ॥*
(* কীৰ্ত্তন)

১৮৭। ভাগীৰ বস্তু ভাগীয়ে খায়।
ভাগীয়ে নেথালে পেলনি যায় ॥*
(* ভাগী = একে বংশৰ)

১৮৮। ভাল মানুহৰ ডেকা।
আগ-ভৰিখন যেন-ডেন, বাওঁ-ভৰিখন বোঁকা ॥

- ১৮৯। ভাল আহিলো কুৰ্ম্মাৰ (মিতিৰ) গন্ধে
মোৰ গৰুহালি বাহিৰত বান্ধে ।
বান্ধোতেও বান্ধে, ধুঁৱা-বুন্দাও নেদে ॥
- ১৯০। ভাত-জাৰ ভূত-জাৰ ।
অলয়-জাৰ (উৎপত্তি), প্ৰলয়-জাৰ ॥
- ১৯১। ভাৰ্য্যাক প্ৰশংসিবা বৃদ্ধকাল ভৈলে ।
ভোজনক প্ৰশংসিবা জীৰ্ণ মাত্ৰ গৈলে ॥
শস্ত্ৰক প্ৰশংসিবা চাপিলে গৃহত ।
পুত্ৰক প্ৰশংসিবা হাবিলে বণত ॥
- ১৯২। ভাল তিৰোতাই ভাত দিলে বাঢ়ি ।
শুদাই নিকাই চাৰি-গবাহ খাব পাৰি ॥
বেয়া তিৰোতাই দিয়ে যদি ভাত ।
আনন্দ হব থাক, মুখে নাসে মাত ॥
- ১৯৩। ভালেহে জানে ভালৰ মোল ।
গঙ্গাধৰ মোৰ বোপা নে কোন ॥*
- (* সাধুকথা)
- ১৯৪। ভিজা ডুবৰী । লুবুৰী-খুবুৰী ॥
- ১৯৫। ভীমে বোলে কওঁশুনা জঁটীয়া শঙ্কৰ ।
ক্ষণে ক্ষণে বাক্য দেখোঁ লবয় তোমাৰ ॥
- ১৯৬। ভুৰা চাই ভুৰী ।
বিধাতাই (বিহ কৰ্ম্মাই) থৈছে যুৰি ॥
- ১৯৭। ভুঞ্জি খাই অতিথিৰ গৃহৰ এতে আগ ।
দক্ষ অৰণ্যত মৃগে নকৰে নিবাস ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ১৯৮। ভুঁই লৰা কোঙা ।
ম'হু কিনিবা মেনা ॥
বেটী কিনিবা মেচী ।
বোজা দিবা হেঁচি ॥

- ১৯৯। ভুঁই লবা কোঙা ।
গক কিঁনিবা মেনা ॥
- ২০০। ভেকুৰি গছত মেকুৰী উঠিলে,
শিয়ালে কবিলে হোৱা ।
এশ কপ দি ছোৱালীজনী আনিলো
টিকাতে এন্দুৰে খোৱা ॥
- ২০১। ভেঁকুলীয়ে বোলে টোবোক,
কাউৰীয়ে বোলে কা ।
হেৰ বঙামুৱা কোন আহিছে,
চকু মেলি চা ॥
- ২০২। ভেঁকুলীৰ পিঠিত উঠি ছাগলী ফুৰয় ।
তাক দেখি কলিৰ বঙ্গ অতিশয় ॥*

(* ভকতীয়া)

- ২০৩। ভেঁকুলীৰ পিঠিত উঠি ছাগলী ফুৰয় ।
তাক দেখি ওকনীয়ে মূৰত উঠয় ॥*

(* ভকতীয়া)

- ২০৪। ভোকৰ সমান ব্যাধি নাই ।
ভাতৰ সমান ঔষধ নাই ॥
- ২০৫। ভোকে কি জানে পাস্তা-জকৰা ।
মুমটিয়ে কি জানে বৰি-বকৰা ॥
- ২০৬। ভোকে কি জানে দেৱা-কবকৰা ।
মুমটিয়ে কি জানে বৰি-বকৰা ॥
- ২০৭। ভোজনৰ ওপৰত ভোজন কৰে, সাউদক কৰে দান ।
জলৰ ওপৰত জল বৰিমে শুদা অকাৰণ ॥
- ২০৮। ভোক লগাই থাকিল চাই ।
পেট ফিকাই পেলালে খাই ॥

- ২০৯। ভোকত ভাত পিরাহত পানী ।
ভাক নাথালে বল হয় হানি ॥
- ২১০। ভোকত কাৰা-গুৰা । আভোকত চিৰা ॥
- ২১১। ভোতভোতনিত ভাতক চিনিলো,
সোৱাদত চিনিলো মৌ ।
গোলাপক চিনিলো গোন্ধ আমোলোৱা
চৌতে চিনিলো বৌ ॥
- ২১২। ভোদা দেখি চোৰা যাচে ।
টান মাটিত বিড়ালীয়ে নাহাগে ॥
- ২১৩। ভোগজিৰা পথকরা তকৰ মূল ।
বেলপাত খালে নাশয় শূল ॥
- ২১৪। ভোজন, মৰণ, গমন, বাণী ।
ডাকে বোলে ইয়াকে নাজানি ॥
- ২১৫। ভোমোৰাৰ লগে পাচে গুবকরা যায় ।
খুঁটাত খুন্দা খাই গুবকরা বয় ॥*

(* তকতীয়া)

- ২১৬। ভোজনৰ বস ভুজিয়ে ভোকে ।
বাণিজ্যৰ বস বেহাই লোকে ॥
যাত্ৰাৰ বস আনে বয় ভাৰ ।
কথাৰ পৰশ ত্ৰিভুবনে সাৰ ॥
- ২১৭। ভোজনৰ পৰশ নাই য়েবে পৰ্শে আৰে ।
নাৱৰ পৰশ নাই লোকে নিয়ে বাৰে ॥
- ২১৮। ভোজনৰ পৰশ পাই য়েবে পৰশে আই ।
নাৱৰ পৰশ পাই লোকে নিয়ে বাই ॥

ম

- ১ । মইনা-মাত উলিওৱা ।
- ২ । মইনা-চবাই পঢ়ুৱাদি পঢ়ুৱা ।
- ৩ । মঠ ধৰা ।
- ৪ । মনৰ বাঘে খোৱা ।
- ৫ । মন্ত্ৰ নাইকিয়া ।
- ৬ । মৰণা মৰা ।
- ৭ । মথুৰা পাগ ।
- ৮ । মদাৰ গছৰ পান পৰা ।
- ৯ । ম'বাক দেখি ঘনচিৰিকাহি পেখম ধৰা ।
- ১০ । মন-গা উধোৱা (ভুধুৱা) ।
- ১১ । মন্ত্ৰ দিয়া ।
- ১২ । মন্ত্ৰ পঢ়ুৱাদি পঢ়ুক ।
- ১৩ । মগধ বজাৰ সেনা সাগৰ সঙ্কশ ।*
- ১৪ । মৰসাহ কৰা (দিয়া) ।
- ১৫ । মৰা গক ।
- ১৬ । মৰা গকক ধাঁহ যোগোৱা ।
- ১৭ । মৰাৰ ছাল টানি খোৱা ।
- ১৮ । মৰাৰ খৰি বজাৰ কড়ি ।
- ১৯ । মৰাৰ মুখত চুমা নিদিয়া ।
- ২০ । মৰা মেকুৰী ।
- ২১ । মৰো-জীওঁ মৌ-আধিকৈ ।
- ২২ । মৰিও মৰকাষোৰ নেৰা ।
- ২৩ । মহলীয়া লোণ ।
- ২৪ । ম'হলৈ নমৰি যহলৈ মৰা ।

(* কীৰ্ত্তন)

- ২৫ । মহাদেৱৰ কৃষি ।
 ২৬ । মহাদেৱ ভিক্কাইল নগলে টেকেলি কাতি ।
 ২৭ । ম'হতকৈ মোহিনী নাই ।
 ২৮ । মনটোৱেই গজহন্তী ।
 ২৯ । মহাদেৱৰ জোলোঙা ।
 ৩০ । মই মবিলে মোৰ পো বজ্জা হক ।
 ৩১ । ম'হৰ জিঙত কঁকিলা-দাৰ (মৰা) ।
 ৩২ । মই কওঁ বামাগৰ কথা,
 সি কয় কলখোকা বাহুলিয়ে খালে ।
 (সি কয় ভগ্না লাউৰ কথা ।)
 ৩৩ । মই কওঁ ৰাজভগনৰ কথা,
 সি কয় কলখোকা বাহুলিয়ে খালে ।
 ৩৪ । মৰক পৰব পো, বুৰক কাঠৰ নাও ।
 ৩৫ । মজ্জৰ সাধন কিম্বা শবীৰ পতন ।
 ৩৬ । মহাদেউৰ ধনত কুব্ৰৰ ভঁৰালা ।
 ৩৭ । ম'হতকৈ শিং চৰা ।
 ৩৮ । মনে খন্দা পুখুৰীত পানী খাবলৈ নাপায় ।
 ৩৯ । মৰোঁ বুলি নাৰ্জিলে জীলে খাবা কি ?
 ৪০ । মগৰ মুলুক ।
 ৪১ । মণি-কাঞ্চন যোগ ।
 ৪২ । মধুৰেণ সমাপয়েৎ ।
 ৪৩ । মধ্বাভাৱে গুড়ং দত্তাৎ ।
 ৪৪ । মৰণ যাৰ নিকট,
 ঔষধে তাৰ কি কৰিব ।
 ৪৫ । মজ্জীদোষে ৰাজ্য নষ্ট ।
 ৪৬ । মহিষমৰ্দ্দিনী দুৰ্গা ।
 ৪৭ । মহাত্মাত অশুদ্ৰুহোৱা ।

- ৪৮ । মৰিও নমৰে বাম ।
- ৪৯ । মৰে লাজুক বায়ুল মৰে কহুবা চেৰ ।
- ৫০ । মই হেন ঘিঁউ খাইতী, মোকে আম খুৱাইছে ।
- ৫১ । মৰাৰ সময়তো মানুহে হাত ভৰি আহাবে ।
- ৫২ । মৰাৰ ওপৰত খোৰাৰ ঘান্ন ।
- ৫৩ । মৰিল মাও, কুলাই ঢাকা দিম ।
- ৫৪ । মৰিবৰ সময়ত উঁইচিৰিঙাৰ পাখি গছে ।
- ৫৫ । মৰিবাব বেলা যেন পিপিলিকা পখী উৰে ।
- ৫৬ । মজিয়াত সোণগুঁই সোমোৱা ।
- ৫৭ । মৰাৰ মুখত অমৃত ।
- ৫৮ । মগনীয়াই খুদ খাই হাগে, তাতো লাগে গৰাকী ।
- ৫৯ । মৰিও যাম, মৰিও যাম ।
- ৬০ । মৰিলেও ধনঞ্জয় বায়ুলে নেৰে ।
- ৬১ । মনেই মহন্তৰ সঙ্গ ।
- ৬২ । মাছৰ তেলেৰে মাছ ভজা ।
- ৬৩ । মাটিয়ে-ভেঁটিয়ে খনা ।
- ৬৪ । মালিনীয়ে ফুলৰ শোক নাপাহৰে ।
- ৬৫ । মাগুৰ-বছা দিয়া ।
- ৬৬ । মাগিকী-মাকৰ কুঁৰিয়া ।
- ৬৭ । মাৰিলে যম, জীয়ালে ঈশ্বৰ ।
- ৬৮ । মাছ নহলেই মিৰিকা নাপায় ।
- ৬৯ । মাছৰ শাক বৰাৰ ভাত ।
- ৭০ । মাকৰ পেটতে কোনেও শিকি জহা নাই ।
- ৭১ । মাছ এবিলে কুকুৰাৰ সৰণ নাই ।
- ৭২ । মাৰিব নোৱাৰাক বৰকাঠে লাগে ।
- ৭৩ । মানুহে পাণ্ডে, ঈশ্বৰে ভাজে ।
- ৭৪ । মাছৰ নেৰীয়া, বায়ুৰ খৰীয়া ।

- ৭৫। মাছ বুলি নাখায়, ছি-ছি বুলি খায়।
- ৭৬। মাউখে উজ্জালে গুৰি পকরাবো মৰণ নাই।
- ৭৭। মাইকীৰ চিড়, কপণৰ বিড়।
- ৭৮। মাত্ৰুহ মাত্ৰেই ডুল হয়।
- ৭৯। মাহী আইৰ মৰম খেবৰ জুইৰ সমান।
- ৮০। মানীৰ মান য'তে ত'তে।
- ৮১। মাছ নোহোৱা ভেঁটাও উলৰ গিব্‌গিবধি।
- ৮২। মাক চাই জীয়েক, কল চাই পুলি।
- ৮৩। মাছৰ বেলিকা নদীয়াল কণা।
- ৮৪। মাহ এৰি পছ, শোকোতা এৰি যুকুতা।
- ৮৫। মাখিৰ ভেন্‌ভেননি।
- ৮৬। মাতৃ-নামা কণ্ঠা, পিতৃনামা বৰ, বিবাহ অমুগুত।
- ৮৭। মাটিৰ মাত্ৰুহ।
- ৮৮। মাখিমৰা কেবাগী।
- ৮৯। মাজ্জাতাৰ আমোলৰ।
- ৯০। মা ফলেযু কদাচন।
- ৯১। মাছৰ খালৈত মেকুৰী সোণা দিয়া।
- ৯২। মাৰি খোৱা হাঁহক আকৌ ঢকুৱা পাৰি হুগুওৱা।
- ৯৩। মাজ তালুত সাপে খুটিলে,

ধবলী ধৰিবলৈ ঠাই ক'ত।

- ৯৪। মাটিত মৈ, পাটীত পৈ।
- ৯৫। মাছৰ মাৰ দেখি ডিলে বেঁত মেলা।
- ৯৬। মান-মৰাণৰ যুজুক।
- ৯৭। মানৰ দিন।
- ৯৮। মাটিত ভৰি নোখোৱা (বা মাটিত ভৰি নিদিয়া)
- ৯৯। মাখিৰ যুৰৰ ঘিঁউ কঢ়া।
- ১০০। মাজ-সাপৰত নাওযুৰা।

- ১০১। মাণিকে মাণিক চিনে, বড়ই বড় চিনে।
- ১০২। মাছ পাণ্ড নাপাণ্ড, বিলকে ঘোলা কবি চাণ্ড।
- ১০৩। মাক গু-কাণিব অধিকাণিবী, কবম-কাণিব নহয়।
- ১০৪। মাৰ যদি এটাডোন মাৰিবি, খেজেলা-খেজেলি কিহব।
- ১০৫। মাছ বুলিলেই সফ-বব আছে।
- ১০৬। মাগুহটোৰ জোখাই লাখুটি ডাল।
- ১০৭। মিছা কথাৰ ঠেং চুটি।
- ১০৮। মিছা কথা সিঁচা পানী, উভয়ে সমান।
- ১০৯। মিতিবৰ খোৱা-লোৱা, গকৰ চেলেকা-চেলেকি।
- ১১০। মিষ্টান্ন-মিতবে জনাঃ।
- ১১১। মুখৰ ছাই-মাটি গুচোৱা।
- ১১২। মুখেতে ঘিঁউ মৌ সোপাকে দিয়া।
- ১১৩। মুচৰি সামৰি খালৈত ভৰোৱা।
- ১১৪। মুখত জুই দিলেও নোপোৱা।
- ১১৫। মুখ-চন্দৰি ভঙ্গা।*

(* মুখ-চন্দৰি = মুখচন্দ্রিকা)

- ১১৬। মুখ চাই কথা কোৱা।
- ১১৭। মুখ চাই দাপোণ।
- ১১৮। মুখ ভৰোৱা।
- ১১৯। মুখ শুকাই টেমীৰ মূৰ যেন হোৱা।
- ১২০। মুখ মেলোতেই গৰ্ভ দেখা।
- ১২১। মুচীও শুচি হয়, যদি কৃষ্ণ ভঞ্জে।
- ১২২। মুখেৰে সাতহাল বোৱা।
- ১২৩। মুখলৈ পানী অহা।
- ১২৪। মুখত পানী নোহোৱা।
- ১২৫। মুখৰ জুই মুখে জুয়ুৱা।
- ১২৬। মুখৰ গবাহ কাড়ি খোৱা।

- ১২৭। মুনিনাঞ্চ মতিভ্রম।
- ১২৮। মুখত মধু পেটত কুৰ।
- ১২৯। মুখত মৌ বৰষে।
- ১৩০। মুখত ফুল-চন্দন পৰা।
- ১৩১। মুখ শুকাই কড়াই-খোলা যেন হোৱা।
- ১৩২। মুখত ধান দিলে আঠৈ ফুটা।
- ১৩৩। মুকলি পথাৰৰ গছ, যেনিয়ে পোনাই তেনিয়ে পোণ।
- ১৩৪। মুখ নহয় কলাখাৰ।
- ১৩৫। মুখৰ মাত নোহোৱা।
- ১৩৬। মুখৰ মাত হৰা।
- ১৩৭। মুখেন মাৰিতং জগত।
- ১৩৮। মুকুতা আৰ্জ্জ শোকোভা খায়।
- ১৩৯। মুখৰ মাহিলা মৰা।
- ১৪০। মূৰৰ বীজ মুগুচা ল'ৰা।
- ১৪১। মূৰত নাই মুকুট, চৰণত নাই নেপুৰ।
- ১৪২। মূৰত আকাশী চৰণ ভাগি পৰা।
- ১৪৩। মূৰ্খ-বৈজ্ঞ যমোপয়।
- ১৪৪। মূৰ্খই ভোজ দিয়ে জ্ঞানী লোকে খায়।
- ১৪৫। মূৰৰ ওপৰত সাত চৰি পানী।
- ১৪৬। মূৰে ভৰি কঢ়া।
- ১৪৭। মৃত্যু কালত ঔষধ নাই।
- ১৪৮। মৃগ-ভৃগ।
- ১৪৯। মৃত্যুকালত হৰিনাম।
- ১৫০। মৃগঃ কুত্ৰ হিৰন্ময়।
- ১৫১। মেখেলাভাৰী।
- ১৫২। মেখেলাৰ বনগুটি।
- ১৫৩। মেনী ম'হ বীৰোৱা।

- ১৫৪। মেরে খোৱা।
 ১৫৫। মেকুবী জোলোঙাব পৰা ওলোৱা।
 ১৫৬। মেলত ঘাটি ঘৰত ৰোহ।
 ১১৭। মেকুবীয়ে মৰে মূৰৰ বিষত,
 এন্দুৰে বোলে মোকে খায়।
 ১৫৮। মোৱামৰীয়া-মটক।
 ১৫৯। মোমাই মৰক, তুতক পাছে পাম।
 ১৬০। মোমায়ৈ কাঠ কাটে, মায়ে পানী ঘেন দেখে।
 ১৬১। মোমাইৰ ঘৰত কামধেনু খীৰাই,
 মোৰ নাম দুধকোঁৱৰ।
 ১৬২। মো দেখিলে মাখি পৰা।
 ১৬৩। মোনেন সন্মতি লক্ষণম্।
 ১৬৪। মৰে উকলিপুঙা। মৰে পদূলি স্নুঙা॥
 মৰে অলপ পানীৰ মাছ।
 মৰে নদীৰ কুলৰ গাছ॥
 ১৬৫। মৰমৰ ভাই-ভনী চেনেহৰ সোঁতা।
 ধনে পানী খোৱা তিনিটা লোটা॥
 ১৬৬। মৰমতে মৰিলো চেনেহতে ডৰিলো।
 খলিহা মাছৰ ছুপিঠি খাই মাজৰ চহাটো এবিলো॥
 ১৬৭। মৰমতে মৰে চেনেহতে চৰে।
 নাকৰ খেকেক নি পোৰা মাছত সানে॥
 ১৬৮। ম'হ, বায়ুণ, বৰা।
 এই তিনি পানী নহলে মৰা॥
 ১৬৯। মই মগনীয়া পৰব খাওঁ।
 শুনিব নোৱাৰোঁ অতিথিৰ নাও॥
 ১৭০। মনে খোজে বজা হ'ব।
 বিধাতাই নিদিয়ে খুজি খাব॥

- ১৭১। মই খাওঁ আনৰ মোৰ খাই আনে।
বেজীটোৰ লো ফুঠাৰ খনে হানে ॥
- ১৭২। মৰিলে গাঁতে আঁতিব।
জীলেও ভাতে আঁতিব ॥
- ১৭৩। মনক ৰাজ্জিৰা, মনক ছাটিৰা, মনক নিদিৰা লাই।
দুৰ্জ্জন মনক দমাব নোৱাৰি যেন গজমূৰী গাই ॥

বা

(দুৰ্জ্জন মনক বন্দীকৈ ৰাখিৰা যেন গজমূৰী গাই ॥)

- ১৭৪। মনে যদি সোধে ভাত খাওঁনে নাখাওঁ ?
ততালিকে ক'বা নাখাওঁ নাখাওঁ নাখাওঁ ।
শৌচ কৰিবলৈ সোধে যাওঁনে নেযাওঁ ?
হাতত ঘটি লৈ ক'বা যাওঁ যাওঁ যাওঁ ॥
- ১৭৫। মই গিৰী তুঁহ-পতানৰ।
তুই গিৰী এদোণ ধানৰ ॥
- ১৭৬। মই টুনি টুন টুনালো।
লাতো মাটৈৰ নাক কটালো ॥*

(* সাধুকথা)

- ১৭৭। মহন্তৰ চিন মাহনিত।
বুঢ়া গৰুৰ চিন ঘাহনিত ॥
- ১৭৮। মহলৈ নমৰো জহলৈ মৰো।
কটা আঠুৱাখন টিঙালিকৈ তৰো ॥
- ১৭৯। মৰক গৰু হওক ধান।
বহুবে বহুবে কিনি আন ॥
- ১৮০। মতা নাইকীয়া বাঁৰী।
ধূম ধূমকৈ ধৰে গাৰি ॥
- ১৮১। মইবৰ হস্তী বনত।
মাখিয়ে কণী পাৰে নাকত ॥

- ১৮২। মৰোতেও মৰে ।
চাউল কথাৰ ভাগ নেবে ॥
- ১৮৩। মই বিচাৰোঁ জুতি-বুদ্ধি ।
কোনে দিব মুখত গুজি ॥
- ১৮৪। মনে পতা পুখুৰীত পানী খাবলৈ নাপালো,
কাললৈ খিয়াতি থলো ।
ভোম্বাৰ লগত সন্ম্যাসী ধৰমৰ মালা লৈ ব'বাগী হলো ॥
(* বিহগীত)
- ১৮৫। মই মৰিলে মোৰ পো বজা হ'ব ।
মোৰ পো বজা হ'ব চুলিত ধৰি বাটত থব ॥
- ১৮৬। মই বোলে মৰি যাওঁ ।
তুহুন্‌বোলে থাক থাক ॥
- ১৮৭। মই আছিলোঁ টাৰি বৈ ।
মোক আনিছে বায়ুন্‌টো কৈ ॥
- ১৮৮। মৰমৰ সোতা-সোত চেনেহৰ ঢোকা ।
ভাত খাওঁতে পানী খায় তিনটা মোটা ॥
- ১৮৯। মই খাওঁ আনৰ ।
আ-নে খায় মোৰ ॥
বেজীটোৰ লগত কুঠাৰখন যায় ।
তেওঁ গৃহিণীয়ে গমকে নেপায় ॥
- ১৯০। মনত লাগিল কণ্ডা ।
নাখাওঁ পিঠাগুৰি খুন্দা ॥
- ১৯১। মই নাজানোঁ বৰ ডেকাই জানে ।
তেও পুত-খাইতি মোকহে টানে ॥
- ১৯২। মই মাৰোঁ ভালা ভালা ।
তই মাৰ ওঠৰ জালা ॥

- ১৯৩। মন তই বৈবাগ নকৰ ।
 ছুপবীয়াৰ অতিথি সাক্ষাৎ নাৰায়ণ ॥
- ১৯৪। মই মত অতি গৰ্ব্ব কৰে যিবা জন ।
 কোনো কোনো বোলে আমি তেজোঁ সেই জন ॥
- ১৯৫। ম'বাই বোলে মেঘ দেৱতা নাচোন পাক চাই যোৱা ।
 ইন্দ্ৰধনুৰ বহণ দেখি শিয়ালে দিলে হোৱা ॥
- ১৯৬। মলয়াই স্মৃধিলে আকাশৰ বতৰা,
 গাঁতৰ বোন্দা-কেঁচুক মাতি ।
 সাউদে নিচিনে লুইত-সোৱণশিৰি,
 মাউতে নিচিনে হাতী ॥
- ১৯৭। মন্ত্ৰীৰ চিকণ ৰাজ্য । জলৰ চিকণ মৎস্ত ॥
- ১৯৮। মনত ভাৱে যি। কাৰ্য্যেৰে নহয় সি ॥
- ১৯৯। মৰি মৰি উপজিলো তিনিবাৰ ।
 তেওঁ লুপ্তচিল দুখৰ নিকাৰ (কান্ধৰ ভাৰ) ॥
- ২০০। মই হুঁও যদি বেটী ।
 চোতাল কৰিম ছাটীৰ কটি ॥
- ২০১। মই বুঢ়ীনেকি মৰি যাওঁ ।
 পো-বোৱাৰীৰ আশয়হে চাওঁ ॥
- ২০২। মৰিচ শিলিখা সমভাগ কৰি, মধু দিয়া তাক কৰয় ভোজন
 তেবে দৃষ্টি যায়, অৰ্দ্ধেক যোজন ॥
- ২০৩। মতা গাহৰীৰ জিবা ।
 বৈলীয়েকে খুৱালে কিবা ॥
- ২০৪। মনে জানে পাপ চিতে জানে পাপ (তাপ) ।
 মাকেহে জানে কাৰ কোন বাপ ॥
- ২০৫। মনে ৰজা মনে প্ৰজা ।
 মনে খোজে সাত ভাৰ্যা ॥

- ২০৬। মৰণক শৰণ।
তেবেসে হৈবে জীৱৰ ভৰণ ॥
- ২০৭। মই পাটোৱাবীৰ জী জানে ত্ৰিজগতে।
তাৰ বেটী-জীক কি ধান বানিব মাতে ॥
- ২০৮। মহন্তৰ মুখে কথা শুনা প্ৰথমত।
তেবেসে পাইবা ভকতিৰ তত ॥
- ২০৯। মৰে নাৰী উৰে ছাই।
তেওঁ তাইত বিশ্বাস নাই ॥
- ২১০। মই বোলো মোৰ মোৰ।
বুকুৰ মগ্গহ খাম তোৰ ॥
- ২১১। মন্ত্ৰী জাতুৱন্ত তোমাতেসে সোধোঁ বুদ্ধি ॥
লক্ষণ জীৱাৰ কেমন আছে ঔষধি ॥
- ২১২। মৰিলোতো মৰিলো, ফৰিঙ্গা মৰিলো।
এক ঠাইত হাগি সাত ঠাইত লগালো ॥
- ২১৩। মহ, ডাঁহ গোট খাই মেলত বসিলা।
তাক দেখি কেত-কুৰীয়ে বচন বুলিলা ॥
আমাৰ ভয়ত পৃথিবীয়ে তল যায়।
সাত সাগৰক আজি শুহিবো নিশ্চয় ॥
হেন জানি মাখি পাছে শীঘ্ৰে উঠি গৈ।
পিঠিত মেকক লৈ উঠিয়া ফুৰয় ॥*

(* ভকতীয়া) ॥

- ২১৪। মবাই জীয়াই নহবা কথা।
আপুনি মৰিবা লোকৰো খাবা মাথা ॥*

(* ভকতীয়া) ॥

- ২১৫। মবাই মবাই হবা কথা-বতৰা।
তেহে চিনিবা আপুন ভতৰা ॥*

(* ভকতীয়া) ॥

- ২১৬। মহন্তে আদৰে যাক ।
কোনে ভাল বোলে তাক ॥
মহন্তে আদৰে যাক ।
তাতো লাগে হাতী পাক ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ২১৭। মৰাই মৰাই হোৱে কথা ভাল ।
তেবেসে গুচিব বিষয় জঞ্জাল ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ২১৮। মই হৰি চৰাচৰ ।
মই বশ্য ভকতৰ ॥
- ২১৯। মহাপাপী অতি অধম জাতি ।
তাকো নামে কৰে পৱিত্ৰ আতি ॥
- ২২০। মন নবহে পৈৰ ঘৰত ।
থৈ আহাগৈ আইৰ ঘৰত ॥
- ২২১। মাকে চায় মুখলৈ ।
ভিৰোতাই চাই হাতলৈ ॥
- ২২২। মাতৃৰ দোষে উগ্ৰভতা ।
পিতৃৰ দোষে মূৰ্খতা ।
- ২২৩। মাতিলে বগলৈ যাৰা ।
নেমাতিলে ভোজলৈকো নাযাৰা ॥
- ২২৪। মাকত কৈ জীয়েক কাজী ।
টেকী খোৰাবে বাটে পাঁজী ।
ঘৰ পুৰিলে কড়াই ভাজি ॥
- ২২৫। মাইকী ম'হৰ গাখীৰ খাই ইমান জনী হলো ।
এতিয়াহে বণত পৰি কলীয়া হলো,
ডেল নাইকীয়া কপৰীয়া হলো ॥
- ২২৬। মাক-বীতি জী কৰাই ভাজি খায় ।
বাপ-বীতি পো বণিজ বেহাৰলৈ যায় ॥

- ২২৭। মাটি কিনিবা মাজ খাল।
ছোৱালী আনিবা মাক ভাল ॥
- ২২৮। মাটি ভাল কৰে মৈয়ে।
তিবী ভাল কৰে পৈয়ে ॥
- ২২৯। মাটি নাই বকৰা চহৌ।
পো নাই ভাগিন পৌহো ॥
- ২৩০। মাহীয়ে পেহীয়ে জুৰি আছে গাওঁ।
আই নাই যেন লঘোনেই যাওঁ ॥
- ২৩১। মাৰৰ ঘৰত আছিলি আইটি, ছাঁত মেলাইছিলি চুলি।
ঘিহে ঘৰলৈ পৰিবি আইটি মূৰত বাহে লব কুলি ॥
- ২৩২। মানুহ-সোৰোপাই বেলি চায়।
গক-সোৰোপাই পানী খায় ॥
- ২৩৩। মাটি কিনিবা ছিটা বান্ধনি গক কিনিবা গাই।
তিৰোতা আনিবা এলাইজাববী তাই ঘৰ ঘৰি খায় ॥
- ২৩৪। মাকে শলাগে ভাল, বাপেকে শলাগে ভাল।
ওচৰচুবুৰীয়াই যাক শলাগিব, সেয়েহে ছোৱালী ভাল ॥
- ২৩৫। মানীয়েহে জানে মান।
কাঠৰ টেকীয়ে কিজানে বান্ধি মৰে ধান ॥
- ২৩৬। মানীয়েহে জামে মানীৰ মোল।
গজাধৰ মোৰ বোপাইনে কোন ॥*

(* সাধুকথ)

- ২৩৭। মাছলৈ গৈ থাকে চাই।
ঘৰলৈ আহি শুদাই খায় ॥
- ২৩৮। মাজ-মজিয়াত পোৱান-বাহা (৭)।
সকল গৃহস্থৰ তাতে আশা ॥
- ২৩৯। মাছে পষে ঘাৰি, বৰপীৰাখন পাৰি।
দিনে দিনে ঘাৰি খেব-কুটা ছেন ছৰি ॥

- ২৪০ । মাকৰ কটিত নাই কানি ।
চুতীয়া শালিকাই লৈ যায় টানি ॥
- ২৪১ । মাছ মাৰিলো ভাবে ।
খাওঁ শোকোতা খাবে ॥
- ২৪২ । মাকে খোজে মাৰিব ।
ছলিয়ে খোজে পিব ॥
- ২৪৩ । মাংসত বাঢ়ে মাংস, ঘিঁউত বাঢ়ে বল ।
দধিত বাঢ়ে চন্দ্র, শাকত বাঢ়ে মল ॥
- ২৪৪ । মালিনীয়ে নাপাহৰে ফুলৰ শোক ।
সাপে নাপাহৰে কঁকালৰ কোব ॥
- ২৪৫ । মাছ-পোহাৰীৰ গোন্ধাল গা ।
চুণ-পোহাৰীৰ ফিতাহি চা ॥
- ২৪৬ । মাকে নাজানে তাঁতৰ বিহা ।
জীয়েকে লবলৈ বিচাবে ফুলাম বিহা ॥
- ২৪৭ । মান্নুহৰ গাইঘুৱা । কুকুৰৰ ছাইঘুৱা ॥
- ২৪৮ । মাহ গোটকড়াই খাওঁ ।
ৰজা-ৰণ দিবলৈ যাওঁ ॥
- ২৪৯ । মাতে অৰি, মাতে বৈবী ।
মাত নহয় খাগৰি খৰি ॥
- ২৫০ । মজ-মূৰত নাই চুলি ।
পৈয়েকে মাতে ৰূপহী বুলি ॥
- ২৫১ । মাছ মৰাৰ মোচোৰা, পছ মৰাৰ ডোখোৰা,
চৰাই মৰিয়াই শুদা ভাত খায় ।
- ২৫২ । মাক তিতিবী বান্দী ।
পুতেক চুলতান গাজী ॥
- ২৫৩ । মাকৰ নাম তিতিবী বান্দী ।
পুতেকৰ নাম চুলতান গাজী ॥

- ২৫৪। মানুহৰ বুঢ়া হলে পৰকিৰ্তি লৰে ।
কুকুৰৰ বুঢ়া হলে ফাপৰে ধৰে ॥
- ২৫৫। মানে চানে নাই ।
মন যোৱা নাই ॥
- ২৫৬। মাছ ধুই খাবা পানী ।
মাংস ধুবা জানি-নাজানি ॥
- ২৫৭। মাৰোঁ বেটী গমহ ।
কপাহ-সূতা নকৰাৰ বজহ ॥
- ২৫৮। মাইক (?) কুণ্ডাৰ কাম নাই ।
দৌৰ ছাৰা চলন নাই ॥
মাক মৰি জী উপজিল ।
এই তিনিৰ (?) পোহ মুণ্ডচিল ॥
- ২৫৯। মাকতকৈ থুপৰী, জীয়েকতকৈ কাজী ।
দুইবোৰ সমক বুজিবা আজি ॥
- ২৬০। মাতিব নাজানে খুনী, বুলিব নোৱাৰে খুনী ।
খুনীয়ে মাত মাতে বৰঘৰলৈকে শুনি ॥
- ২৬১। মাটি কিনিবা চুকীয়া-চুকী, গৰু কিনিবা গাই ।
ছোৱালী আনিবা কলী-মলী চাই, তাই ঘৰ ধৰি খায় ॥
- ২৬২। মাক নাই মাউৰা ।
বাপেক নাই কোঁৱৰ ॥
- ২৬৩। মাহত আঙুল, বছৰত জলে (?) ।
তেওঁ খাইতীহঁতে মোক অভাজন বোলে ॥
- ২৬৪। মাহৰ লঘু চেলেকনা ।
চোৰৰ লঘু সিদ্ধি খনা ॥
নৰৰ লঘু সমাজে নকৰে মান ।
ধনীৰ লঘু ভঁৰালত নাই ধান ॥

২৬৫। মাছৰ নাম কবতী নাকান্দ কলিমতী
 আইবো পুৰি মৰে হিয়া।
 পুত্ৰ হোৱাহেতেন বাখি থলোহেঁতেন
 নিদিও পৰলৈ বিয়া ॥*

(* বিয়ানাম)

২৬৬। মাতিলে হয় লেপ্লেপীয়া, নামাতিলে হয় বোবা।
 কাণে-মূৰে খাই মাৰে, তাকে বোলে জবা ॥
 (* জবা = চেৰেপা)

২৬৭। মাঘ যাই পৰিল ফাগুন।
 কি খাবি তই বুঢ়া শগুন ॥

২৬৮। মাছৰ লাওপেটী। কুবমাৰ* শালপতি ॥
 (লাওপেটী মাছৰ সোৱাদ নাই।)

(* কুবমা = মিত্তিৰ)

২৬৯। মাকে কান্দে আই ঔ ঔ বুলি।
 বাপেকে কান্দে আই ঔ ঔ বুলি ॥
 ভলুকা বাঁহৰ চুঙা কাটি গুৰি গুৰি টকা খালি।
 মোৰ ফালে ঘূৰিও নাচালি ॥

২৭০। মাকৰ ঘৰত বহিপতং।
 গিৰীয়েকৰ ঘৰত জোৰে শতং ॥

২৭১। মাছে-গৰকা পাচলি খাবা।
 শাহুৱে-গৰকা বোৱাৰী বাবা ॥

২৭২। মাজ-মূৰত নাই গাই।
 কঁৰীয়া লৈ খীৰাবলৈ যায় ॥

২৭৩। মানুহ মাতে ছয় কুৰি।
 ভাত দিয়ে গৰৈ মাছ পুৰি ॥

২৭৪। মাছে বোলে মাতে।
 পানীয়ে ছুই কোৱাৰি ভেটে (ছাটে) ॥

- ২৭৫। মাৰী সপ্তমীত ওপৰে কালি।
আছ এৰি ধৰা খালি ॥
- ২৭৬। মাখি ভেন্ ভেন্। মোৱাই নি কেন ॥
- ২৭৭। মাগুৰ মাছক কচি-কুটিয়া।
লোণ-সুষ্টি তৈল সমে ৰান্ধিয়া ॥
ভুঞ্জিয়া পাচে ছাগমাংস সমে খাব।
দেহাৰ কান্ধি উজ্জল হ'ব ॥
- ২৭৮। মাগুৰ মাছক কচি-কুটিয়া।
হালধি, মৰিচ, হিঙক দিয়া ॥
তৈল লোণ দিয়া কৰিবা পাক।
এহি ব্যঞ্জন সাৰ বোলে ডাক ॥
- ২৭৯। মাছৰ খাবা বটীয়া।
পছৰ খাবা খটীয়া ॥
- ২৮০। মাছৰ গাগল পছৰ ছাগল।
ইয়াক খালে ব্যাধি (বাবেবছৰীয়া ব্যাধি) হয় পাগল ॥
- ২৮১। মাথে কাপোৰ লৈ যাকে-তাকে চান্ন।
বচন ফুৰে সমধ লগাই ॥
স্বামী থাকোতে বেহায় হাতে।
ডাকে বোলে তাইক ভাতে নাটে ॥
- ২৮২। মাগুৱাস্ত জনক বোলয় 'তই।
অন্ন ভুঞ্জন্তে হাত চেলেকয় ॥
ভৰিৰ ওপৰে ভৰিক কাণ্টে।
কদাচিতো তাইক ভাতে নাটে ॥
- ২৮৩। মাৰোঁহে মাৰোঁ বঠাৰ কোব।
তেওঁ নাপাওঁ ব'ঠাৰ চোট ॥
- ২৮৪। মানুহটো মৰিলে নাকান্দ বৰকৈ,
মৰিলে পাৰলৈ নাই।

হাবিৰ খৰি নোবোল বৰকৈ,
পুৰিলে পাবলৈ নাই ॥

- ২৮৫। মাছৰ নানিবা সৰু-কুটা ।
তিবীৰ নানিবা বজাৰ-লুটা ॥
- ২৮৬। মাছে নিচিনে নৈ, তিবীয়ে নিচিনে পৈ ।
কুকুৰে নিচিনে তাম-তুলসী, ঠেং দাঙি মূতেগৈ ॥
- ২৮৭। মানুহ লৈ নমস্কাৰ । মানুহ লৈ ভোবোকাৰ ॥
- ২৮৮। মাছৰ কিয়া চকত মৰে ।
তামোলৰ কিয়া* মুখত মৰে ॥

(* কিয়া = গন্ধ)

- ২৮৯। মাজত গ্ৰাসে যি ভাত খায় ।
বেৰ সৰকাই ভাত পেনায় ॥
আন্ধাৰে-মুখাৰে চুৱা বোটলে ।
অবিলম্বে তাইৰ আপদ ঘটে ॥
- ২৯০। মাটিৰ খালক পুতিব পাৰি ।
পেটৰ খালক পুতিব নোৱাৰি ॥
- ২৯১। মানস্তাৰ গুৰু-গোসাঁই ।
নমানস্তাৰ একো নাই ॥
- ২৯২। মানিলেই খান । নামানিলেই পতান ॥
- ২৯৩। মানুহ মৰে ফুৰি । গৰু মৰে ঘূৰি ॥
- ২৯৪। মাঘী সপ্তমীত বৰিষে দেৱ ।
বেহা এৰি কৰে নাঙ্গলে সেৱ ॥
মেঘত আদিত্য তুলাতে খোৰ ।
মীনত ভৌম নাহিকে জোৰ ॥
বৃষত চন্দ্ৰ অংশকে পাই ।
চতুৰ্দোলে সিটো গৱৰ ঘেলাই ॥

- ২৯৫ । মাঘ মাসত বোহিণী নক্ষত্র যদি নববিষে দেয় ।
হাত তুল বেচি কব সব লোক দেৱী মহাদেৱক সেৱ ॥
- ২৯৬ । মাঘত বোজ বৈশাখত লীত ।
চাৰিমাহ অল্প বুষ্টি ভূমিত ॥
- ২৯৭ । মাঘৰ শেষত ববিষে পানী ।
তেবে অল্প বুষ্টি আগলৈ জানি ॥
উদয়ে সিন্দূৰ পশ্চিমে কাল ।
তেবেলে হৈব ববিষণ ভাল ॥
- ২৯৮ । মাজে জল যদি যায় বহিয়া ।
খাই স্নেহে থাক যবে বসিয়া ॥
- ২৯৯ । মাছে গৈ বগলী গিলিলে, তুঁহে উক্ৰালে কুলা ।
নাহবৰ সাবক নখেৰে ছিৰিলে, কুঠাৰে কাটিলে মূলা ॥*
(* ভকতীয়া)
- ৩০০ । মাজ-সাগবত ঘোৰা ঠক্-ঠক্, চিলনী কি খাই জীয়ে ।
বেজীৰ কাণত বান্ধন-বাড়ন, উথানে কানি-কেঁথা সিয়ে ॥*
(* ভকতীয়া)
- ৩০১ । মাতৃক বধিবা আগে, পিচত ভগিনী ।
দোকানী আশ্রয় কৰি এৰিবা গৃহিনী ॥*
(* ভকতীয়া)
- ৩০২ । মাটিত শয়ন কবে আকাশত খায় ।
সাগবত খুঁটি মাৰি ভাতক সিজায় ॥*
(* ভকতীয়া)
- ৩০৩ । মাটিবেও মণি পিছে খিল-গুটি লই ।
খিল-গুটি গজি পাচে লবিয়া চলয় ॥*
(* ভকতীয়া)
- ৩০৪ । মাছ-কাছ আদি সবে পৰ্ব্বত উঠিলা ।
ভেতিয়াহে শেন আহি উদত কহিলা ॥*
(* ভকতীয়া)

৩০৫। মাজ-সাগৰত মেলিলে ফাট।

শিহু-ধঁৰিয়ালে নিকটালে দাঁত ॥

(* ভকতীয়া)

৩০৬। মাতৃ গমন কৰিবা, সুবৰ্ণ হৰিবা,

অতিথিক নিদিবা ঠাই।

মহামহন্ত আছিলে মৰিয়াট মাৰিবা,

তেহে সদগতি পাই ॥

(* ভকতীয়া)

৩০৭। মাৰস্তে-কিলস্তে যেন নিৰ্গত কুকুৰ।

তথাপি উচ্চিষ্ট ভূঞ্জে নযায় দূৰ ॥

(* ভকতীয়া)

৩০৮। মাথৰে বোলন্ত কথা যেন জগৰ জল।

একহাতে ধৰিব কিমতে দুই শ'ল ॥

(* ভকতীয়া)

৩০৯। মাংসৰ কাৰণে যেন।

বৃজন্ত দুগোটা শেন ॥

(* কীৰ্ত্তন)

৩১০। মিতিৰ লাগে মৰোঁতে, মিতিৰ লাগে ভৰোঁতে।

মিতিৰ লাগে ভৰোঁতে, মিতিৰ লাগে নৰিয়া পৰোঁতে ॥

৩১১। মিতিৰৰ ক'ৰা আগত।

হাতীৰ খুঁচিবা কপালত ॥

৩১২। মিতিৰৰ ক'ৰা আগত।

শক্ৰৰ ক'ৰা পাচত ॥

৩১৩। মিতিৰৰ টোপোলা। ভিতৰি কোঁপোলা ॥

৩১৪। মিচিমি চাঙতে গুৱাপাণ খাই

পেলাওঁ মিকিৰ চাঙত পিক্‌।

শদিয়াত ধান কই ধুবুৰীত দাই যাওঁ,

কৈ যাওঁ লাগিলে শিক ॥

- ৩১৫। মিত্ৰৰ ঘৰলৈ মাহে-পম্বে যাবা।
 বৰ পীৰাখন বহিবলৈ পাবা ॥
 যদি ঘনে-ঘনে যাবা।
 কেটেৰা-জেঙেৰা খাবলৈ পাবা ॥
- ৩১৬। মিত্ৰত অৱস্থা। শত্ৰুত বৰ কথা (ব্যৱস্থা) ॥
- ৩১৭। মুকুন্দ সুৰাৰি।
 কথাৰ ওপৰত কথা ওলায়, নকলেও নোৱাৰি ॥
- ৩১৮। মুখৰ লোভ মুখতে থক।
 ঠক-মুঠীয়া গৰৈ মাছটো তুঁহজুইয়ে খক ॥*

(* সাধুকথা)

- ৩১৯। মুখে লট-পট ভিতৰি কপট নাপাওঁ ভকতৰ আশ।
 য'তে লগ পাওঁ ততে সেৱা কৰে তোমাৰ শৰণীয়া দাস ॥
- ৩২০। বুঢ়াই-বুঢ়ীয়ে জুহালখন।
 লুৰাই-বুঢ়াই ঘৰখন ॥
- ৩২১। মুগাৰ চুৰিয়া লেটাই নিপিক্ৰিবা, চটাই বনগুটি লাগে।
 গোন্ধতেল ধিহি বাটলৈ নোলাবা 'কোনোবা গৰাকী লাগে ॥
- ৩২২। মুখৰ ফালে চোৱা যদি এদোণ চাউল খোৱা।
 পিচ ফালে চোৱা যদি হত্ৰচিৰি হোৱা ॥
- ৩২৩। মুখলৈ চালে লাগে বেথা।
 পিচলৈ চালে কন্দা-কটা ॥
- ৩২৪। মুনিহ মৰে ৰণে।
 তিৰি মৰে বিয়নে ॥
 (মুনিহৰ ৰণ। তিৰিৰ বিয়ন ॥) *

(* বিয়ন = প্ৰসন্ন)

- ৩২৫। মুখৰ মূৰতে বঁটা পায়।
 মুখৰ মূৰতে কটা যায় (গতা খায়) ॥

- ৩২৬। মুখেই নাই জুই আখাৰ তলত ।
ধাপ-ধুপ্ কৰে চকৰ ওপৰত ॥
- ৩২৭। মুগাৰ চুৰিয়া লেটাই নিপিদ্ধিবা তলত গাহৰি-গু ।
কোনোবা শত্ৰুৱে গুলিয়াই মাৰিব বাঁৰী-ছুখনীৰ পো ॥
- ৩২৮। মুকলি পথাৰত ৰাইজে এৰিলে জনমৰ ধুপৰী বুলি,
মই হে তোক পাই লৈ আহিলো মাছৰ মূৰ দিমগৈ বুলি ।
চালনী চায়ে মাছৰ মূৰ নাপালো, যাগৈ ধুপৰী গুচি ॥
- ৩২৯। মুখৰ শুদ্ধ গুৱা ।
লোক শুদ্ধ ছখীয়া ॥
- ৩৩০। মুখে চকো চকো (তম্ তম্) ডিমেলী পুথি ।
আমাৰ কাকাই* তিৰি আনুছি লেউৰা ওঁঠা ॥
(* কাকাই=ককায়েক । আনুছি=আনিছে ।
লেউৰা=লেকৱা ।)
- ৩৩১। মুখ-হাত ধোৱে পিঙ্কা বস্ত্ৰেৰে ।
খঙে গৃহক মাৰ্জে পাৱে ॥
বৈশীক মাৰে খাইবে নাপায় ।
ভোজনে পেটক হাত মাজয় ॥
খাইবে নাপাই ছাল-বেৰ ভাঙয় ।
তাক দেখি লক্ষ্মী দূৰক যায় ॥
- ৩৩২। মুখে হৰি নাম ।
হাতে কৃতী কাম ॥
- ৩৩৩। মুখেদি যাক পাৰা ।
কোঠাত তাক কিয় ধৰা ॥
- ৩৩৪। মুঠি মুঠি কৰি ইকৰা কাটিবা, কঁকালত খুচিবা দা ।
গুৰুকো ৰাখিবা ভক্তকো ৰাখিবা, ৰাখিবা আপোনাৰ গা ॥*
(* ভকতীয়া)

- ৩৩৫ । মুখে গীত হাতে মুদ্ৰা পাৱে ধৰে ভাল ।
গকণ্ড সঙ্গল মূৰে সেহি ওজা ভাল ॥
- ৩৩৬ । মুখে-মুখে লগা ঘৰ ।
সোহোঁ বুলি ডেৰ বছৰ, সখি হেনো তোমাৰ জৰ ।
- ৩৩৭ । মূৰ খুৰাওঁতে ছলি মৰিল ।
বেজৰ কি বাল সৰিল ॥
- ৩৩৮ । মুখক মুখই ঘৰ ।
গুৰুৰ লগত থাকি মূলতত্ত্ব মুখুধি নেপালে নৰ ॥
- ৩৩৯ । মূৰত পাগ কাণত কাপ, তাকে বোলে আমোলা ।
লিখিব পাৰি পঢ়িব নোৱাৰি, তাকে বোলে বঙ্গলা ॥
- ৩৪০ । মূৰৰ সমান মৰণা ।
টেকীৰ সমান বৰা ॥
টোপাল সৰোঁতে ভাত ।
কোন থাকে তাত ॥
- ৩৪১ । মূৰৰ সমান বৰা যুৰিছিলো টেকী নোৱাৰিলো বলে ।
গাৰ পোৰণি মাৰি থৈ আহোঁগৈ চালনি বিচৰাৰ চলে ॥
- ৩৪২ । মূৰত থলে চিলাই পায় ।
মাটিত থলে কোৱাই খায় ॥
- ৩৪৩ । মূৰত থলে ওকলীয়ে খায় ।
মাটিত থলে পকলীয়ে পায় ॥
- ৩৪৪ । মূৰত ল'ম পাচি ।
খাম ভাল ভাল বাছি ॥
- ৩৪৫ । মূৰ আছে ডিঙি নাই চাপৰি চলয় ।
সলকা-সলকি কৰি তলত সোমায় ॥*
- ৩৪৬ । মুখৰ ভাৰ্যা পণ্ডিতৰ মায় ।
কৈকোৰা দি আছে ইটো কিহৰ ছায় ॥*

(* ভকতীয়া)

(* সাধুকথা)

- থলে-জলে খায় পিছলা ।
 ইয়াকে কয় মাছৰ নিচলা ॥
- ৩৪৭ । মেলত থাকি নামাতে উচিত ।
 দোষে (পাপে) চোৱে কিঞ্চিৎ কিঞ্চিৎ ॥
- ৩৪৮ । মেলৰ ফৌজদাৰী । দেৱতাৰ বিষহৰি ॥
- ৩৪৯ । মেধি, কুকুৰে নিলে খেদি, মেধি পৰিল খালত ।
 কুকুৰে চৰিয়ালে গালত ॥
- ৩৫০ । মেল নষ্ট কৰে হোঁকাই ।
 ঘৰ নষ্ট কৰে ঢোকাই ॥
- ৩৫১ । মেঘক দেখিয়া হাল কোবায় ।
 জানা শস্ত্ৰ তাৰ অধিক পায় ॥
- ৩৫২ । মেঘক দেখি যদি হাল বায় ।
 সেইবাৰ শস্ত্ৰে হাইগী (৭) পায় ॥
- ৩৫৩ । মেলৰ বল সাক্ষী ।
 চৰাইৰ বল পাখি ॥
- ৩৫৪ । মেঘ, ককট, তুলা, মকৰ ।
 এই চাৰি ৰাশি গণিতা ভিতৰ ॥
- ৩৫৫ । মৈধুন কাৰ্য্যত সিটো পৰম নিপুণ ।
 ঘৰে ঘৰে ভিৰী নাই সদায় বসণ ॥
- (* ভকতীয়া)
- ৩৫৬ । মোৰ তিনিজনী ভিৰী ।
 ভাত খাব পাচি পাচি, গোবৰ পেলাবৰ গিৰী ॥
- ৩৫৭ । মোৰ পো নহয় সতিনী পো ।
 চাৰি নাই পাটী নাই মাটিতে শো ॥
- ৩৫৮ । মোৰ চুলি এইটাৰ । ছাগে খালে তিনিবাৰ ।
 ঘৰ জুই লাগোতেও পোৰে ।
 তাতে আকৌ মজুমদাৰে খৰি লোৰে ॥
 তেওঁ আছে এইটাৰ ।

- ৩৫৯ । মোৰ বিলৰে মাছ, মোৰ চালনীতে বাছ
মোক দেখি বামটাঙোন যাচ ॥
- ৩৬০ । মোৰে খাবি মোৰে লবি ।
মোৰে কটিত জলবাৰি বাবি ॥
- ৩৬১ । মোতে শিকিলি মোতে বিকিলি ।
চোৰা কাউৰীহৈ মোকে খুঁটিলি ॥
- ৩৬২ । মোমাইলৈ মাই, দদাইলৈ খুৰী ।
ককাইলৈ আনিছোঁ হেকেৰী বুঢ়ী ॥
- ৩৬৩ । মোৰ বেৱাৰী হব ।
চুলিত ধৰি বাটত থ'ব ॥
- ৩৬৪ । মোমাই মোমাই, কিহৰ ভোমাই হেৰ' কিহৰ ভোমাই ।
মোমাই আঠীয়াকলে বোকাচাউলে, ওঁ আহ! তেনে সোমাই ॥
- ৩৬৫ । মোক ঠগিলে উদৰ ভোমা ।
হাড়ৰ লগত মৰিলে জোমা ॥
দীঘলী ৰাৱত কাটিলে নাক ।
গাৱঁৰ বুঢ়া-মেঠা মনে মনে থাক ॥*

(* সাধুকথা)

- ৩৬৬ । মোক কৰিছে আনে ।
তোক কৰিব নাৰায়ণে ॥
- ৩৬৭ । মোৰে বাৰীৰ হিলে ।
মোকে মাৰে কিলে ॥
- ৩৬৮ । মোৰে বাৰীত গৰু চাৰে ।
মোৰে ছলিক ধৰি মাৰে ॥
- ৩৬৯ । মোমাই ভাগিন য'ত ।
বাঘ পলাই ত'ত (বাঘে ডৰাই ত'ত) ॥
- ৩৭০ । মোৰ পুত্ৰ ছুট্ট ।
মোকে মাৰে, মোকে তাৰে, মোকে কৰে ছুট্ট ॥

- ৩৭১ । মোৰ পৈ মৰদ, চোৰ ধৰিলে ঘৰত ।
এৰি দি ধৰিব যি সিহে মৰদ ॥
- ৩৭২ । মোৰ খাঠৈ, মোৰ জাকৈ, মোৰ ছেন হেঁচা ।
তথাপি নাপালো চাৰি গুণা বেচা ॥
- ৩৭৩ । মোকৰ্দ্ধমা হল দিচ্‌মিচ্‌ ।
উকীলে বোলে আমাক দিয়া ফিচ্‌ ॥
- ৩৭৪ । মোনা ভাবীজনে লয় পেট পোঁহা নাম ।
মহাত্মা জনেহে কৰে জগতৰ কাম ॥
- ৩৭৫ । মৌপিয়া চটকে পৰ্বত লয় তুলি ।
টোল যেন কণী পাৰে চুঙাৰ বাতুলী ॥*

(*বামান্‌গৰপৰা)

- ৩৭৬ । মৌ-মাখি বাঁহ ললে সাগৰৰ মাজত ।
মৰা শৱে লগ পাই খালে বস যত ॥*

(* ভকতীয়া)

য

- ১ । য'তে ইচ্ছা ত'তে বাট ।
- ২ । যত্ন কৰিলে বত্ন মিলে ।
- ৩ । য'তে বাম ত'তে অযোধ্যা ।
- ৪ । য'ত বাজ ত'ত কাজ ।
- ৫ । য'তে বাতি ত'তে কাতি ।
- ৬ । য'তে ধোঁৱা ত'তে জুই ।
- ৭ । য'তে ধৰ্ম, ত'তে জয় (যথা ধৰ্ম তথা জয়) ।
- ৮ । যত দেখা ধন জন সবে বিফু মায়া ।
- ৯ । যথা থিয় সদাশিৱ ।

- ১০। যমকাল।
- ১১। যমৰ যাতনা।
- ১২। যমৰ বুকুত দিয়া।
- ১৩। যমে মানুহে টনাটনি।
- ১৪। যমপুৰী দেখা।
- ১৫। যমৰ বহীত নাম উঠা।
- ১৬। যমৰ ভুল।
- ১৭। যমৰ উপবাস।
- ১৮। যমৰ দক্ষিণ জুৱাৰ।
- ১৯। যক্ষৰ ধন।
- ২০। যাচি কিল খোৱা।
- ২১। যাচি দিলে ঝাণিকতো দৰ নাই।
- ২২। যাদৱৰ বস্ত্ৰত মোহোৰ দয়া নাই।*

(* কীৰ্ত্তন)

- ২৩। যাৰ বিজ্ঞা, যাৰ ভাৰ্য্যা।
- ২৪। যাৰ শিতানেদিও নাযায়, তাৰ ভৰি-পথানেদি যোৱা।
- ২৫। যাৰ গৰু মৰে সিহে নেজত ধৰে।
- ২৬। যাৰ বুঢ়া হাউলা পোতত পৰে, সিহে নেজত ধৰে।
- ২৭। যাৰে বল তাৰে চল।
- ২৮। যাৰ ওকণী চাবৰ মন নাই, সি চুলিত ধৰি টানে।
- ২৯। যাৰ কণ্ঠা তাৰ বিবাহ।
- ৩০। যাৰ বাপেক মেলত নাই, তাৰ পো গুৰীয়া।
- ৩১। যাৰ সখা নাৰায়ণ, তাৰ কিহৰ ভয়।
- ৩২। যাক কিলোঁতা নাই, ওঁ তললৈ গৈয়ো একিল খায়।
- ৩৩। যাকে বাখে সেয়ে মাৰে।
- ৩৪। যাৰ লাঠী তাৰ ঝাটি।
- ৩৫। যাৰ সখা বৃহন্নলা।

- ৩৬ । যাৰ যেতিয়া তাৰ তেতিয়া ।
- ৩৭ । যাদৃশী ভাবনা যন্ত সিদ্ধিৰ্ভবতি তাদৃশী ।
- ৩৮ । যাচি দিলে সোণৰো দৰ নাই ।
- ৩৯ । যি দল টানে সিহে মাগুৰ খাবলৈ পায় ।
- ৪০ । যি পাতত খায় সেই পাতকে ঘিণায় ।
- ৪১ । যি বিলত মাছ নাই সেই বিললৈকে যায় ।
- ৪২ । যি মূলা বাঢ়িব তাৰ ছুপাততে চিন ।
- ৪৩ । যি দেশত কাউৰী নাই, তাত কি ৰাতি ছুপুৱায় ।
- ৪৪ । যি দেশত গছ নাই তাত এৰাই বৰগছ ।
- ৪৫ । যিমানৈ ভালকৈ নোশোৱক,
তথাপি কুকুৰৰ পোকৰতহে মুখখন ।
- ৪৬ । যি যিমানলৈ বাঢ়ে,
সি সিমানলৈ টুটে ।
- ৪৭ । যি যিমানলৈ নামে,
সি সিমানলৈ তিতে ।
- ৪৮ । যি মানুহৰ যি শিক্ষা ।
- ৪৯ । যি নাজ্ঞানে পচলা খাৰৰ জুতি,
সি আকৌ ভোজৰ ৰান্ধনী (ভোজ ৰান্ধিবলৈ যায়) ।
- ৫০ । যি পুখুৰীত পানী নাখাওঁ,
তাৰ পাৰতো ভৰি নিদিওঁ ।
- ৫১ । যিমান ধুনীয়া সিমান ঘুণীয়া ।
- ৫২ । যি ফুল নিপিছোঁ তাৰ তললৈও নাযাওঁ ।
- ৫৩ । যি যিহকে বিচাবে সি তাকে পায় ।
- ৫৪ । যি নাই ভাৰতত সি নাই ভাৰতত ।
- ৫৫ । যিমান গুৰ তিমান সোৱাদ ।
- ৫৬ । যি পোৱে পুঁহিব,
তাৰ পোকৰত খানচিৰা ।

- ৫৭। যুগধৰ্ম্মৰ বল।
 ৫৮। যুগে যুগে অৱতাৰ ধৰা অসংখ্যাত।
 ৫৯। যুঁজৰ বেলিকা মহৰ শিং ঠাক।*

(* ঠাক—ধিয়)

- ৬০। যুঁজৰ কুকুৰা যুঁজত মৰে।
 ৬১। যেই বাটে অহা,
 সেই বাটে যোৱা।
 ৬২। যেনিয়ে জোল যায়,
 তেনিয়ে ভেঁটা দিয়া।
 ৬৩। যেন কুকুৰ তেন টাঙোন।
 ৬৪। য়েয়ে উপকাৰী সেয়ে বন্ধু।
 ৬৫। যোগীৰো লাজ নাই,
 মুনীৰো লাজ নাই।
 ৬৬। যোহি যন্ত্ৰ মিত্ৰং লুহি তন্ত্ৰ দূৰং।
 ৬৭। যোগ্যং যোগ্যেন যুক্ত্যতে।
 ৬৮। যোগ্যৰ জীৱন অযোগ্যৰ মৰণ।
 ৬৯। যোগ্য ভোগ্যা বন্ধুৰূপা।
 ৭০। যত দোষ নন্দ ঘোষ।
 মোৰ নাম ভূষণ কিছু নাই ছুষণ ॥
 ৭১। যমপুৰী নিদান ঠাই।
 ইয়াত দিলেহে তাত পাই ॥
 ৭২। যমে ধৰে নিবলৈ।
 লৰাই ধৰে পিবলৈ ॥
 ৭৩। য'ত দেখিবা বন্ধু বান্ধৱৰ মুখ।
 স্বৰগতকৈ নৰকেই সুখ ॥
 ৭৪। যক বেলা, হক ভাত।
 দুয়োবেলাৰ একেপাত ॥

- ৭৫। য'তে বাঘৰ ভয়।
ত'তে বাতিও হয় ॥
- ৭৬। যমে নাজানে একেটি পো।
কমাৰে নাজানে ছুখীয়াৰ লো ॥
- ৭৭। য'তে বোঁৰ জাপ।
ততে পলৰ চাব ॥
- ৭৮। যাৰ কাজ তাৰ মনেই নাই।
ওচৰচুবুৰীয়াৰ টোপনি নাই ॥
- ৭৯। যতেক কৰিলো ছাইত ভুজালো।
লখাইক জীয়াবৰ আযুধি নাপালো ॥
- ৮০। যথা ইচ্ছাই যথিনী।
কৃষ্ণ ইচ্ছাই ককুণী ॥
- ৮১। যদি বৰষে মাঘৰ শেষ।
ধইন্ বজা ধইন্ দেশ ॥
- ৮২। যদি বৰষে আঘোণে।
বজা যায় মাগনে ॥
- ৮৩। যদি বৰষে পুহ।
ধান গুচি হয় তুঁহ ॥
- ৮৪। যদি হালে হলে নাঙ্গল ভঙ্গ।
বৎসবত তাৰ নিমিলে বঙ্গ ॥
- ৮৫। যদি কৃষিক কৰিবা আশ।
তেবে নকৰা শাওণত চাষ ॥
- ৮৬। যত দেখা খন জন আৰ পুত্ৰ জায়া।
শাস্ত নহয় কিছু সবে বিষ্ণু মায়া ॥
- ৮৭। যত লাভ পাই সৰিয়হ মাহে।
তত লাভ পাই কলা কপাহে ॥

৮৮। যথাত কলা কপাহব বড়িঃ ।

তথাত লুভীয়া সকল নাবী ॥

(* বড়ি=বাৰী)

৮৯। যদি ববিষয় জলদ কণা ।

বজ কৰি নাচে কৃষক জনা ॥

বোলন্ত ডাকে ঢিল মুঠি পাই ।

কাকত নাজল ধৰিয়ো যাই ॥

৯০। যবনে কি কাছ খাব ।

সাধুয়ে কি অবাটে যাব ॥

৯১। য'ত নাথাকে জনেক ।

তাত নাথাকিবা গুণেক ॥

দহ দহ ঝপে হাথিয়া (হাতী) বিকে,

মাগিক বিকে গুণেক ।*

(গুণেক=পুণ্য) (* ভকতীয়া)

৯২। যতেক কবিলো ছাই হানিলো ।

পানী নাইকা তবতে ডুৰিলো ॥*

(* কথা গুচবিভ)

৯৩। যত দেখিবা সভা সমিতি,

তার আমঠু আপোন গতি ।

সেইবোর সভার ছুড়াল শিয়া,

মই বব হওঁ মোক পইচা দিয়া ॥

৯৪। যতক্ষণ শ্বাস । ততক্ষণ আশ ॥

৯৫। য'তবী কেবেকেবায় ।

বেইটা পৈয়েকে নিয়ে বিয়া কবায়,

বটুলাই ধবেফবায় ॥*

(* বেইটা=বেত্তা)

- ৯৬ । যাৰ যত্নত শাখা-সেদুৰ ।
তাকে পাতে ভোকোৰা এন্দুৰ ॥
- ৯৭ । যাৰ নাই গৰু ।
সবাটোকৈ সৰু ॥
- ৯৮ । যাৰ নাই বাঁহ ।
তাৰ নাই সাহ ॥
- ৯৯ । যাৰ নাই ধান ।
তাৰ নাই মান ॥
- ১০০ । যাৰ নাই কেঁচুৱা ।
টেঁকীখোৰাকে নচুৱা ॥
- ১০১ । যাক নিকিলায় পৈয়ে গুতে ।
তাক কিলায় বাৰীৰ ভূতে ॥
- ১০২ । যাৰ নাই তৰ্জু-তুল ।
তাৰ নাই লাভ মূল ॥
- ১০৩ । যাৰ নাই তৰ্জু-তুল ।
সি কি জানে বাণিজ্যৰ মোল ॥
- ১০৪ । যা ভাই যা, শিজিয়ে বিক্ৰিব তোক ।
মাগুৰটো দিব মোক ॥
- ১০৫ । যাক সেৱা কৰা, তাক জুবুলিবা গোধা ।
যাৰ লোণ খোৱা, তাক জুবুলিবা শুদা ॥
- ১০৬ । যাৰ যি স্বভাৱ লটে-ঘটে ।
তাৰ সেই স্বভাৱ মৰিলেহে টুটে ॥
- ১০৭ । যাৰ যি স্বভাৱ মৰিলে টুটে ।
যাৰ স্বভাৱ ভূমিত লোটে ॥
- ১০৮ । যাৰ নোৱাৰোঁ নাম শুনিব ।
তাৰ ভাত খেদা ধান কিনিব ॥

- ১০৯। যাৰ নোৱাৰে নাম শুনিব ।
তাক দিছে ধান কিনিব ॥
- ১১০। যৱৎ চন্দ্ৰাৱলী তাবৎ খটীয়া ।
বিধাতাৰ লিখন নাযায় চৰিয়া ॥
- ১১১। যাৰ ঘৰত বৃহস্পতি পোন ।
তাৰ ঘৰত নবয় কোন ॥
- ১১২। যাক নামাৰোঁ হাতে ।
তাক মাৰিম ভাতে ॥
- ১১৩। যাক নোৱাৰে সুবাসুৰ নাগে ।
তাক কি কৰিব কুকুৰনেটীয়া বাঘে ॥
- ১১৪। যাৰ ভৰিত ঘা, সি বোলে মৰিম ।
যাৰ গলত ঘা, সি বোলে তৰিম ॥
- ১১৫। যাৰে-তাৰে তামোল-পাণৰ বাৰী ।
যেই-সেইহে পুত্ৰৱতী নাৰী ॥
- ১১৬। যাকে ল'ই ৰাজ্যভাৰ তাকে সংহাৰিবো ।
বন্ধুহীন হলে পাছে ৰাজ্যে কি কৰিবো ॥
- ১১৭। যাৰ লোণ খাবা ।
তাৰ গুণ গাবা ॥
- ১১৮। যাচিলেও নলৱ ছাকলি ।
খুজিলেও নাপাৱ বাকলি ॥
- ১১৯। যাৰ ঘৰত পৰিম ।
তুলি কাচি ধৰিম ॥
- ১২০। যাৰ নাই গৰু সি নন্দন বনত চাৰে ।
যাৰ নাই ভিৰী সি একে কিলে মাৰে ॥
- ১২১। যাক নোৱাৰিলে পখৰা শিলে (সলালৰ শিলে) ।
তাক কি কৰিব ধক্কুৱাৰ কিলে ॥

- ১২২ । যাৰ নাই ঋণ ।
বুঢ়া গক কিন ॥
- ১২৩ । যাৰ খাবৰ জীৱৰ মন ।
হাগোতেও আজোৰে বন ॥
- ১২৪ । যাৰ নাই জলৰ পাত্ৰ ।
সি সবাবো অপাত্ৰ ॥
- ১২৫ । যাকে বোলে আপোণ ।
সি ভৰায় ছপোণ ॥
- ১২৬ । যাকে দেখা । তাকে লেখা ॥
- ১২৭ । যাৰ হবৰ দিন ভাল ।
কাঠীৰ কুকুৰেও টানে হাল ॥
- ১২৮ । যাৰ ঘৰত মতামুৱা তিৰী ।
তাৰ ঘৰত নাই চিৰি ॥
- ১২৯ । যাৰ নাই ঘৰত ।
তাৰ নিমিলে পৰত ॥
- ১৩০ । যাত্ৰাৰ বিষম হাঁচি ।
থৈলাত ভৰায় পাচি ॥
- ১৩১ । যালৈ আটিব, নাও লৈ সাঁতুৰিব ।
যালৈ নাঁটিব পাটীৰ পৰা আঁতৰিব ॥
- ১৩২ । যাৰ কাজ তাৰ মনেই নাই ।
ওচৰচুৰীয়াৰ টোপনি নাই ॥
- ১৩৩ । যাৰ যেনে ইচ্ছা ।
ছাত দাঙি দাঙি নাচা ॥
- ১৩৪ । যায় আগে চন্দক (বাঘক) ।
সি বাই খাই শাহু-নন্দক ॥

- ১৩৫। যাৰ শিল তাৰ নোবা।
তাৰেই ভাঙিবি দাঁতৰ গোৰা ॥
(শিল=পটা। নোবা=ঙটি)।
- ১৩৬। যাৰ মাকে খায় খান কিনি।
সি খায় বজাৰত এলাচি কিনি ॥
- ১৩৭। যাচিলেও নাখায়। খুজিলেও নাপায় ॥
- ১৩৮। যায় (যেয়ে) আহে শুনা হাতে।
তাক খেদিবি কখাৰ বাটে ॥
- ১৩৯। যাৰ লাগে আপী গোহালিক।
যায় আপী পলিক ॥
(পলি=শোৱা-কোঠা)
- ১৪০। যাৰ যি হবৰ আছে, আছে হৈ।
বিধাতাৰ সঁচা-মিছা কদাচিতলৈ ॥
- ১৪১। যাৰ মন যেনে।
সবাকো দেখে তেনে ॥
- ১৪২। যাৰ থাকে ছাগ, মহ, গৰু।
ই তিনি সবাতকৈ সৰু ॥
- ১৪৩। যাওঁ কি নাযাওঁ মনত কৰে।
জনিৰ খেণত যাত্ৰা কৰে ॥
যদি নমৰে পাৱে ভয়।
ফুৰন্তে ফুৰন্তে হাবা-শান্তি হয় ॥
- ১৪৪। যাৰ নালাগে বহক,
পীৰা পাৰি দিয়া বহক।
গোকুলেলৰ টেকেলী নমাই দে ফেদেলী,
খৰে-খোৱা পোকৰত বঁহক ॥
- ১৪৫। যাৰ নাকাটে। আধকৱা পাঁজী।
সি দিব খোজে বঙালত আজি ॥

- ১৪৬। যাৰ যেনে বজাৰ বাগী।
ভূতৰ ভুতুনী, প্ৰেভৰ প্ৰেভিনী ॥
- ১৪৭। যাৰ দেখে ওলমা ভুনি।
তাৰ ফালে নামাতে কুনি ॥
- ১৪৮। যাৰ দেখে ফটীকানি।
তাৰ ফালে টনাটনি ॥
- ১৪৯। যাৰ ছলিক কুস্তীৰে খায়।
টেকী দেখিলেও ভয় খাই ॥
- ১৫০। যাৰ নাই ঘৰ-বাৰী।
তেওঁ যায় নলবাৰী ॥
- ১৫১। যাক জাতি। বহক পীৰিতি ॥*

(* যাক=বাওক)

- ১৫২। যাৰ কোনো কথা হাঁহিয়ে সাৰ।
ডাকে বোলে সেই দুষ্টক ছাৰ ॥
- ১৫৩। যাৰ থাকে মহ-গক।
ইতিনি কথাত হবা সক ॥
যদি সক নোহোৱা ঠাকুৰ।
লোকে বুলিব নিলাজ কুকুৰ ॥
- ১৫৪। যাচা গুড়া খায় যি।
বৈকুণ্ঠত যায় সি ॥
যাচিলে নাখায় যেয়ে।
যমে বলে নৰকক নিয়ে ॥*

(* ভকতীয়া)

- ১৫৫। যি দেশৰ যি ধাৰা।
ভজা মাছৰ নেজ খঁৰা ॥
- ১৫৬। যি দেশৰ যি ভাও।
ভজা মাছৰ চাৰি পাও ॥

- ১৫৭। যি দেশৰ যি নীতি।
পঢ়া খাৰত দিয়ে মৃতি ॥
- ১৫৮। যি দেশৰ যি নীতি, আমাৰ দেশত নাই।
বুঢ়া শহৰক সোধকচোন গোহায়নী,
কুকুৰা বা কি দি খায় ॥
- ১৫৯। যি দেশত বজ্জাৰ অধিক কৰ।
গুখুৰী পাবত সাজিবা ঘৰ ॥
- ১৬০। যি জুবুজি বজ্জাৰ কাজ।
তাক নপঠাৰা সভাৰ মাজ ॥
- ১৬১। যি পছ মাৰিবা বনত।
সি কথা বাখিবা মনত ॥
- ১৬২। যি কৰে পৰত।
তাৰ মিলে ঘৰত ॥
- ১৬৩। যি নাপাইছিল চৰণৰ ধূলি।
সি মাতে “কটাৰ পো” বুলি ॥
- ১৬৪। যি গছৰ নাই যুতা।
যি ঘৰত নাই বুঢ়া ॥
- ১৬৫। যি কৰে পাপ।
সি পাঁচ বেটাৰ বাপ ॥
- ১৬৬। যি কৰে পুইণ।
তাৰ সদায় শূইন্ ॥
- ১৬৭। যিমান কৰ সতৰ-নতৰ।
তেল নিদিলে লুঘুৰে যঁতৰ ॥
- ১৬৮। যি কল্যা ৰূপন্তী।
বিনা অলঙ্কাৰে শোভন্তী ॥
- ১৬৯। যি কানি, (কাণী ?) সেই কানি (কাণী ?)।
মিছাতে কৰে ঘুমটি হানি ॥

- ১৭০। যি কৰে ভিৰীত আশ ।
তাৰ হয় সৰ্বনাশ ॥
- ১৭১। যি থাকে ধৈৰ্য্য ধৰি ।
ঘূৰি ফুৰিলেও নিপিছলে ভৰি ॥
- ১৭২। যি কৰে মোত আশ ।
তাৰ কৰোঁ সৰ্বনাশ ॥
- ১৭৩। যি বোলাবী বহিবৰ মন ।
সাহোঁতে আঁজোৰে বন ॥
- ১৭৪। যিও আছে এহেৰ-তেহেৰ ।
সিও মাতে ঠেহেৰ-ঠেহেৰ ॥
- ১৭৫। যি নৰে সদা কৃষি কৰে ।
বাগিছাৰ ফল পাৰে ঘৰে (বা সমস্ত সফল পাইব ঘৰে) ॥
- ১৭৬। যি হ'ল হ'ল কথা ।
কল খালা জগন্নাথ ॥
বাকল খালি কুনি ।
টকা ভৰা তুমি ॥
- ১৭৭। যি সাধিছোঁ তাকে পাইছু ।
ছুয়ো হাতে মাদল বাইছু ॥
- ১৭৮। যিজনী দিনত নিজা যায় ।
স্বামীয়ে দজিলে দোষ নাপায় ॥
- ১৭৯। যিজনীৰ ঘৰত অতিথি পূজা নকৰে ।
লখিমী নাথাকে তাহাৰ ঘৰে ॥
- ১৮০। যি নাৰী প্ৰভাতে নিজাক যায় ।
বাসী শয্যাতে সূৰ্য্যক পায় ॥
উদয় কালত নিলিপে ঘৰ ।
তাকে বোলে ভাইক ছাৰিও নৰ ॥

- ১৮১। যি নাবী বন্ধন জালক যায় ।
মিষ্ট কৰি পাক কৰে সদায় ॥
নাহি মাত-বোল নকৰে দম্ব ।
খং তোলাইলেও নোবোলে মন্দ ॥
- ১৮২। যিটো গৃহস্থৰ বাঢ়য় জী ।
বোলয় ডাকে সেই লক্ষ্মী-জী ॥
- ১৮৩। যিবা জব্য আসি গৃহে মিলয় ।
তাক যত্ন কৰি সাঁচি ধোৱয় ॥
অন্ন অন্ন কৰি ধন সাঞ্চয় ।
সেহি মতে ধন ধৰ্ম্ম লভয় ॥
সত্য কথা কওৱে মিছা নমাতি ।
শাহ-শহুৰত কৰে ভকতি ॥
অতিথিক অন্ন ভুঞ্জিবাক দেয় ।
তেওঁৰ ঘৰে সদা লক্ষ্মী নেবয় ॥
- ১৮৪। যি ভিৰী মুবুজিয়া খায় ।
স্বামীৰ নাজানে অভিপ্ৰায় ॥
ভাল বুলিলে কৰয় খং ।
তাইৰ সঙ্গত নিমিলে বং ॥
- ১৮৫। যিজনী থাকে (নাথাকে ?) নিজ স্বামীৰ পাশে ।
পৰৰ মুখ চাই মুচুকিয়াই হাঁহে ॥
ঘৰত টেকী যায় পৰৰ ঠাইক ।
ডাকে বোলে ঘৰে নথৈবা তাইক ॥
- ১৮৬। যিজনী দিবসত নিজা যায় ।
স্বামীয়ে মাৰিলে বাগে বেৰায় ॥
যত কাৰ্য্য কৰে কাকো নোসোধে ।
ডাকে বোলে তাইক মনে নাসোধে ॥

- ১৮৭। যিজনী নাৰী বাৰীয়ে কৰে বাট ।
 ঘনে ঘনে গৈয়া বেহায় হাট ॥
 চল চাই চাই দেখাওৱে স্তন ।
 জানিবা তাইৰ বেখ্যা লক্ষণ ॥
- ১৮৮। যি নাৰী কথা পাতে ভাতৰ পাতে ।
 দ্বন্দ্ব কৰি ফুৰে মিছা কথাতে ॥
 কাৰ্য্যে-অকাৰ্য্যে হাঁসিয়া ফুৰয় ।
 একো কালে তাইৰ মূখ নহয় ॥
- ১৮৯। যিজনী নাৰী তেঁটোৱা মাত ।
 দাম-দুম কৰি ভুঞ্জয় ভাত ॥
 দ্বন্দ্ব কৰয় ভোজনৰ বেলা ।
 অল্প কৰ্ম্মক কৰয় ছেলা ॥
 মৎস্ত-মাংস যদি থাকয় প্ৰচুৰ ।
 তথাপিতো মন নোহয় পুৰ ॥
 ছলে-বলে আনি খায় পুৰিয়া ।
 ডাকে বোলে তাইক পেলা বেচিয়া ॥
- ১৯০। যিজনে অতিথি শুজ্জবা নকৰে ।
 লক্ষ্মী দেৱী নাথাকে তাহাৰ ঘৰে ॥
 নিতে নিতে যিটো বিপ্ৰক ভুঞ্জায় ।
 তাহাৰ জানিবা মঙ্গল সদায় ॥
- ১৯১। যিজনী নাৰী আত দূৰে যায় ।
 সিজনী নাৰীঘাতী ধৰ্ম্ম নাপায় ॥
- ১৯২। যিজনে দিয়ে অল্পৰ শাৰী ।
 সিজনাক যায় যমেও এৰি ॥
 অল্পদান জানা অধিক দান ।
 তাত কৰি শ্ৰেষ্ঠ নাহিকে আন ॥

- ১৯৩ । যি জনে ধৰ্ম্মত নকছে সাক্ষী ।
ডাকে বোলে তাক নথৈৰা ৰাখি ॥
সত্য কৰি যদি সাক্ষী নকৰে ।
যম-দূতে নিয়া নৰ্কত থৰে ॥
ধৰ্ম্মক এৰিয়া কহয় য়েবে ।
ডাকে বোলে নৰকে পৰিব তেবে ॥
- ১৯৪ । যি খাব জানে ।
তেওঁ খুৱাবও জানে ॥
- ১৯৫ । যি আছিল ডাৱলি (?) ভাৰী ।
সিও বহে ঠঙা পাৰি ॥
- ১৯৬ । যি দেৱে ভিজাই ।
সেই দেৱেই শুকাই ॥
- ১৯৭ । যিটো পুত্ৰে পিতৃত পোছে কাজ ।
জানিবা নৃপতিয়ে লৱে ৰাজ ॥
- ১৯৮ । যি ঘৰৰ ঘৈণীয়ে নিয়ম নুবুজে ।
সি গৃহস্থ মৰণে মৰে ॥
- ১৯৯ । যিজনী আলাস নৃত্যৰ কাজে ।
প্ৰভাতে দেখিবা গোহালিৰ মাজে ॥
- ২০০ । যি খোৱা নাই কুকুৰাৰ ডিমা ।
সি পোৱা নাই ভকতিৰ সীমা ॥*

(* ভকতীয়া)

- ২০১ । যি পথে হৰিক পায় সেই পথে দিলা জ্ঞেং ।
বৈকুণ্ঠত লাগি এতেকতে মিলা ঠেং ॥*

(* ভকতীয়া)

- ২০২ । যি জনে ফুৰে নাম স্মৰি ।
তাৰ পাচে পাচে ভ্ৰমন্ত হৰি ॥

- ২০৩ । যেতেকে ছিগে নাকৰ পাহি ।
তেতেকে লুপ্তে মুখৰ হাঁহি ॥
- ২০৪ । যেতিয়া মাৰিব ঢোলত চাপৰ ।
তেতিয়া লৰা মূৰত কাপোৰ ॥
- ২০৫ । যেইচা বজা বামসিং-সিং ।
সেইচা মন্ত্ৰী ধিটিং-টিং ॥
- ২০৬ । যেনে খাওঁ-বওঁ তেবে শুকাই যাওঁ,
নাই মোৰ উৰ্দ্ধগতি ।
- ২০৭ । যেতেকে পাৰই ধন ।
তেতেকে ৰাঢ়ই মন ॥
- ২০৮ । যেনে হক মুনিজ্ঞন ।
তেওঁ সোধে তিনিজ্ঞন ॥
- ২০৯ । য়েয়ে ক'ব পাৰে ।
সেয়ে ব'ব পাৰে ॥
- ২১০ । যেতিয়া আহে ভতাৰ ।
তেতিয়া লয় যঁতৰ ॥
- ২১১ । যেনে গছ তেনে গুটি ।
যেত লৰা তেত বুৰি ।
চুটি চোলাৰ পেট উদি ॥
- ২১২ । যেতিয়া আহিব কালে ।
কি কৰিব বেজ ভালে ॥
- ২১৩ । যেতিয়া পাবহি কালৰ বেহা ।
পাটীৰ তিবোতাই বুলিব পেহা ॥
- ২১৪ । যেতেক আঁটে । তেতেক নাটে ॥
- ২১৫ । যেতেকে আঁটিছে । তেতেকে ফাটিছে ॥
- ২১৬ । যেতেকে বোল বোল তই ।
উভতি নাচোন দিম মই ॥

- ২১৭। যেতেকে দিয়া বেছুরা বাটি ।
নিমখ নিদিলে সবাই মাটি ॥
- ২১৮। যেবে ভালরূপে সাক্ষী কহিব ।
তেবেসে সভাত আয়ে জিনিব ॥
- ২১৯। যেবে জলথবে ববিষে ধাবে ।
কি কবিব তাক শনি বাবে ॥
- ২২০। যেতিয়া চোবে চুৰ কবিব ।
গিবিইতে সাবকে নাপাব ॥
- ২২১। যেবে স্বধর্মক কবিবা জানি ।
পুখুরী খান্দিয়া বাখিবা পানী ॥
বৃক্ষ বোপণত অধিক ধর্ম ।
মঠ-মণ্ডপত শোভন কর্ম ॥
- ২২২। যেবে স্মৃতির বাখিব জীর ।
যতন কবিয়া ঔষধ দিব ॥
বাখি জয়ন্তী পুষ্পক লব ।
তার ক্ষুদ্র শিপা অল্প দি খাইব ॥
অল্প বেঙেনা-শিপা তাহাঁকো দিব ।
ক্ষুধাত খুরাইব তেবেসে জীর ॥
অপবাজিতার একেটি ফুল ।
জানি-শুনি দিব দশব মূল ॥
- ২২৩। যেবে ভালরূপে সাক্ষী কহিব ।
তেবেসে সভাত আয়ে জিনিব ॥
ডাকে বোলে আগে নিয়াই সাজ ।
আয় হাবিলে অধিক লাজ ॥
স্বধর্ম কথাত যাব গোচব ।
ভাল সাক্ষী দিয়া চাপ ওচব ॥

- ২২৪। যেতিয়া গ'ল জুতি ।
তেতিয়া গ'ল চকুত মূতি ॥
- ২২৫। যেয়ে আগে মাতে ।
ভেৰেঁ পাত কাটে ॥
- ২২৬। যেতিয়াৰ যি তাক কৰিবা সাৰ ।
ঝুলি-কন্থা বাকুন্দিৰ বান্ধিয়া ভাৰ ॥
- ২২৭। যেনে হালোৱা মাৰে মাছ ।
মাৰিলে বিস্তৰ পায়
ঘৰক গ'লে শুদাই খায়
যেনে টহুই নাবান্ধিলে পাচ ॥*

(* টহু = চোনা) (* ভকতীয়া)

- ২২৮। যেই দিনা বামে মোক দিলা বনবাস ।
সেই দিনা ধৰি মোৰ দুখৰ প্ৰকাশ ॥
- ২২৯। যেহেনিৰ কথা তেহেনি গ'ল ।
আশাৰ কথা বিপথে বল ॥
- ২৩০। যৈতে বজা প্ৰজাক পালে ।
তহিতে বসতি কৰিব ভালে ॥
- ২৩১। বৈত থাকে মোৰ ভক্ত উদাৰ চৰিত্ৰ ।
কীট-পতঙ্গকো তথা কবয় পবিত্ৰ ॥*

(* কীৰ্ত্তন)

- ২৩২। যোৰবো যোৰ বিপৰীত যোৰ (পাণ্ডযোৰ) ।
এটি কাণকটা এটি চোৰ ॥
- ২৩৩। যোৰো যোৰ পাণ্ডযোৰ ।
ভই হাড়ীত-খাইতী, মই গৰুচোৰ ॥
- ২৩৪। যোৰহাট বজাৰত পাত মাছ কিনিলো,
গোলাঘাটত টেঙা দি খালো ।
নামৰৰ হাৰিত ফটা শিল চাই,
গৰমপানীত গা ধুলো ॥

২৩৫। যোগী হৈ নোমাৰিলে ভাই।
 বায়ুণ হৈ নললে গাই ॥
 ভকত হৈ নাখালে মদ।
 এই তিনি নাপায় মোক্ষ পদ ॥৬

(* ভকতীয়া)

ব

- ১। বং শিঙ্গা বজোৱা।
- ২। বঙা ঠাঙ্গা পাৰি দিয়া।
- ৩। বঙা বগা দেখুৱা।
- ৪। বজাৰ জী আইদেউ।
- ৫। বজা হ'লে এখন কাণ কলা, এটা চকু কণা।
- ৬। বজাক নাটে, বঁজাক নাটে।
- ৭। বজাৰ আক্ৰোহ, বজাৰ আক্ৰোহ।
- ৮। বজাৰ পো বজা, গুৰুৰ পো গুৰু।
- ৯। বজাই বাঁটে, সমুদ্ৰে বুৰায়।
- ১০। বইনাৰে চপোৱা।
- ১১। বন্ধকেই ভন্ধক।
- ১২। বক্তবীজৰ বংশ।
- ১৩। বজাৰ বাগী, কণাৰ কাগী।
- ১৪। বজাৰ মুখে চুঙাৰ মুখে সমান।
- ১৫। বজাৰ কোঁৱৰো কোঁৱৰ, বাঁবীৰ কোঁৱৰো কোঁৱৰ।
- ১৬। বখত তুলি জখলা কটা।
- ১৭। বসতে নাম ধোৱা।

- ১৮। বজাৰ টেকেলা বাখিব পাৰিলেও
হগাৰ টেকেলা বাখিব নোৱাৰি।
- ১৯। বচক বৈশী, পচক বৈশী, মোৰ সমান নাই।
- ২০। বজাৰ লগত হাল জোৰা অজুচি।
- ২১। বগমুখীয়া চিপাহী, ঘৰমুখীয়া বঙালী।
- ২২। বজাৰ ডবিত বনত বাস।
- ২৩। বজাৰ ধনত ভোটগিৰিহঁত।
- ২৪। বঙৰ কিল গুৰুলা-গুৰুলা, খঙৰ কিল লপা-থপা।
- ২৫। বজাৰ হেংদান্ পাত্ৰৰ কি?
- ২৬। বজাক স্বদেশেহে পূজে, বিজ্ঞানস্বত্ব সৰ্বদেশে পূজ্য।
- ২৭। বগৰ কুকুৰা বগত মৰে।
- ২৮। বজা দশবথৰ মৃত্যু ভাৰ্য্যাৰ কাৰণ।*

(* অসম বুৰঞ্জী)

- ২৯। বাইজৰ লগত নমৰিলেও চকু মুদা।
- ৩০। বা-বাইৰ চেপা।
- ৩১। বাঙ্গলী ধোঁৰাত উঠা।
- ৩২। বাতিৰ পাচত দিন হয় বুলি অজ্ঞান ফকিৰেও কয়।
- ৩৩। বামে মাৰিলেও মৰা, বাৰণে মাৰিলেও মৰা।
- ৩৪। বাৱতে চিনি শিয়াল পখৰা।
- ৩৫। বাহিয়ে-বাহিয়ে অহা (বা নহা)।
- ৩৬। বাৰুকীয়ে এটি ভাতহে পিটিকি চায়।
- ৩৭। বাত্ৰি দধি ভোজন নিষেধ।
- ৩৮। বামলৈ যি পাট ধৰ, সূত্ৰীবলৈও সেই পাট।
- ৩৯। বাগৰ গুৰি ঋ-টা-না-না।
- ৪০। বাইজ ও বজাৰ শবণ।
- ৪১। বাজ-ঘোটক।

- ৪২। বাহুব গ্ৰাস।
- ৪৩। বান্ধন চিত্ত।
- ৪৪। বান্ধন বংশ।
- ৪৫। বান্ধন বংশ।
- ৪৬। বাম-বান্ধন।
- ৪৭। বাম-বান্ধন যুদ্ধ।
- ৪৮। বাতিৰ ভিতৰতে বৰ মাঝুহ হোৱা।
- ৪৯। বামো নাই অযোধ্যাও নাই।
- ৫০। বাম নৌহওঁতেই বামায়াণ ॥
- ৫১। বাঘ বৰালি।
- ৫২। বামটাঙোন জোকৰা।
- ৫৩। বাইজেই বজা, জাতিয়েই গঙ্গা।
- ৫৪। বাইজে নখ জোকাৰিলেই নদী বয়।
- ৫৫। বান্ধনী উচটাই জোলখোৱা।
- ৫৬। বাইজৰ শাৱত গৰুড়ৰো পথা ছিগে।
- ৫৭। বাজহুৱা কথাই ফটা জালে সমান।
- ৫৮। বাতিটোৱেই হাতীটো।
- ৫৯। বাজহুৱা (উমৈহতীয়া) শ বাহী হয়।
- ৬০। বাজহুসৰ খোজ লবলৈ গৈ

ঘনচিৰিকাই নিজৰ খোজো হেৰুৱা।

- ৬১। কলে দাবলৈ পায়।
- ৬২। কলে খায় দিলে পায়।
- ৬৩। কপৰতী ভাৰ্যা শঙ্ক।
- ৬৪। কপত যুগে বিদ্ধ।
- ৬৫। কপে কি কাম কৰে, গুণে সংসাৰ তৰে।
- ৬৬। কপে লক্ষ্মী গুণে সবস্বতী।
- ৬৭। বোজাল-বোজাল কৰা।

- ৬৮। বহাৰ বহুদৈ টিপামৰ ভাট্টৈ শলগুৰিৰ আত্মগী বাই।
 তিনিও বায়ে ডিঙিত ধৰি কান্দে সমুদ্ৰৰ একোটি নাই ॥*
- (* ঐতিহাসিক ঘটনা নিহিত)
- ৬৯। বজাই ভাল দেখে যাক।
 ভেঁটীও (হাতী-বোৰাও) নালাগে তাক ॥
- ৭০। বজা উপজিল পুহত, ময়ো উপজিলো পুহত।
 বজা শোৱে তুলি-তলিচাত, মই শোওঁ তুঁহত ॥
- ৭১। বজাই বিচাৰে জগৰ।
 দোকানীয়ে বিচাৰে নগৰ ॥
- ৭২। বং লাগিলে বঙাই এটা।
 বৰষুণ দিলে কাতিৰ সোঁতা ॥
- ৭৩। বজাক চিনিবা দানত।
 বোৰাক চিনিবা কাণত ॥
 খুবক চিনিবা শানত।
 ভিবীক চিনিবা টানত ॥
- ৭৪। বজা নাই পাটত।
 ধৰি কিলায় বাটত ॥
- ৭৫। বজাৰ চিকুণ খাজনা।
 বিয়াৰ চিকুণ বাজনা ॥
- ৭৬। বজাৰ দোষত বাজ্য নষ্ট প্ৰজাই কষ্ট পায়।
 ঘৈণীৰ দোষত ঘৰ নষ্ট লক্ষ্মীয়ে এৰি যায় ॥
- ৭৭। বজাৰ বস্ত্ৰে নাটিল।
 মোৰ বস্ত্ৰে আঁটিল ॥
 বজা তোক ডৰে বোলে।
 মোৰ বস্ত্ৰ ফিৰাই দিলে ॥
 আকল টুনি টুন্ টুনালো, সাতো মাইদৰ মাক কটালো।
 বজাৰো কটি কটালো ॥*

- ৭৮। বজা আলালো-ডালালো।
কাঠৰ পুতলা কোলাত লো ॥
- ৭৯। বজাই মোৰ বুলিব যাক।
টেঁকী-পোৱালীও নালাগে তাক।
- ৮০। বৰৈৰ উঠে নাও।
নিবুকীয়ে ভাঙে গাওঁ ॥
- ৮১। কপত পৰি নাপাওঁ দিহ।
খাই মৰোঁ বৰবিহ ॥
- ৮২। বগত পৰি কলীয়া হ'লো।
তেল নাইকিয়া ফপৰীয়া হ'লো ॥
- ৮৩। বহতৰ বহত।
খাই ল সিদ্ধিচোৰ পৈয়েবৰ যহত।
- ৮৪। বন্ধনত যেন-তেন ভোজনত কাজী।
কোচত ল'ৰা নোহোৱা হলে দেখিলিহেতেন আজি ॥
- ৮৫। বঙত কপ চৰিল।
ভগা কোৰৰ কঁৰীয়া গড়াই।
ছুকাণে লব-ফৰাই ॥
- ৮৬। বংপুৰৰ দালচেনি তবাজানৰ পানী।
চৌদ্দ গোলাৰ জাকিত চোলা, মই মহাবাণী ॥
- ৮৭। বজাৰ লগুৱা বায়ুণৰ বহুৱা।
নহৰা সোণাই কথাটো আছুৱা ॥
- ৮৮। বজাৰ দণ্ডিত কটা যায়।
তিবীৰ দণ্ডিত পান্ধা খায় ॥
- ৮৯। বজাও নিচিনি, মস্তীও নিচিনি, নিচিনি সোদৰৰ ভাই।
পেটৰ ভিতৰত কেঁচুকেঁচু কুমটি, সিহঁতেও কাষুৰি খাই ॥
- ৯০। বজাও মৰিব, প্রজাও মৰিব, মৰিব জন্মচাবী।
হাতত বেদলৈ পণ্ডিত মৰিব, কপ চাই মৰিব নাবী ॥

- ৯১ । বজাৰ পাগত বাজ্য নষ্ট, লক্ষী পলায় ভয়ত ।
 দ্বীৰ দোষত স্বামীৰ কষ্ট, ভাই নাই ঘৰত ॥
- ৯২ । বদন্ত বান্ধে কাঠে-খেৰে ।
 বঁধাত বান্ধে চালে-বেৰে ॥
 পাতত যি নাৰী পৰসে লোণ ।
 তাইৰ ঘৰত নাথাকে সোণ ॥
- ৯৩ । বন্ধন খালক যি জনী যায় ।
 কৰে চট্-ফট্ ভ্ৰম্ব সদায় ॥
 সদায় খণ্ডে বোলে কঠোৰ বাণী ।
 কান্দিয়া চক্ষুৰ মলছে পানী ॥
 ঠেকেছা মাৰয় যি জব্বা পায় ।
 মুখ ওলমাই থাকে সৰ্বদায় ॥
 সেই কুলক্ষিণী মনে মুকচে ।
 তাইক দেখিলে লক্ষ্মীয়ো শুচে ॥
- ৯৪ । বজাৰ এঘৰ প্ৰজাৰ এঘৰ ।
 তাৰ মাজতে তোৰো এঘৰ ॥
- ৯৫ । বজ্জক বজ্জ মেকলালি পাটা ।
 কেনায় পালি বাপেৰৰ আটা ॥
- ৯৬ । বৰি, বৰি-মুত, ভূমি নন্দনে ।
 মাঘৰ ঐউসী তৃতীয়া দিনে ॥
 ইহাত উদ্ভবা য়েৰে পায় ।
 অৱশ্যে জানিবা আহু হোৱয় ॥
- ৯৭ । বঙা টিক্ টিক্ বাতুল বৰণ ।
 চাৰি চক্ষু চৌদৰ চৰণ ॥*
- ৯৮ । বত্ৰৰ দীপক যাই পাইলে বিবুদ্ধি ।
 বালিক নোকাতে ভোলে বত্ৰক মুমুৰ্খি ॥*

(* ভকতীয়া)

(* ভকতীয়া)

- ৯৯। বজাই শবণ দিয়ে প্রজাৰ আগত ।
পোৰা মাছ পাই বোন্দা মৰয় ভোকত ॥* (* ভকতীয়া)
- ১০০। বজাবে মূৰতে সোণৰে কীৰিটী, চকুতে টোপনি নাই ।
ছখীয়া নিচলাই পিন্ধে ফটাকানি, ফোঁচ্-ফোঁচ্ ঘুমটি যায় ॥
- ১০১। বামকো নোবোলো হৰি ।
ডোখবাকো নোবোলো খৰি ॥
- ১০২। বাম ভাল বাম ভাল ।
বাম নহয় যমকাল ॥
- ১০৩। বাজগুত্ৰ যায় বন ।
দৰিদ্ৰৰো সিংহাসন ॥
- ১০৪। বাহিত নিদিবা হাত ।
লৰাছোৱালীক লখোনে নথবা, দিবা গধূলিতে ভাত ॥
- ১০৫। বাতি হ'লে সাত হাল বাই ।
দিনত হ'লে এহালো নাই ॥
- ১০৬। বামৰ কাষলৈ বৈত্থৰ হেলা ।
হাগিব নোৱাৰে বৈত্থ ডেবপৰ বেলা ॥
- ১০৭। বাইজ মৰিলে মৰিবা ।
বাইজ তৰিলে তৰিবা ॥
- ১০৮। বাম-কৃষ্ণ গোপাল ।
ইফাল আক সিফাল ॥
- ১০৯। বাজ্য নষ্ট কৰে গজী ।
ঘৰ নষ্ট কৰে জী ॥
- ১১০। বাম কমলাপতি ।
চকচোৱা ঢেকুৱাৰ টাঙোনেই গতি ॥
- ১১১। বাগ মিঠা বড়াবী ।
বুৰাৰ মিঠা সাৰী (?) ॥
ভিৰীৰ মিঠা স্বামী ।

ডাকে বোলে বেষ্টাৰ মাততে জানি ॥

১১২। বাম-কৃষ্ণ বাণী।

শালি ধানৰ আগ তল গ'ল, গুৰিয়ে লুচুলে পানী ॥

১১৩। বাম-কৃষ্ণ বাণী।

কাকিনী ডামোলৰ আগ তল গ'ল গুৰিয়ে লুচুলে পানী ॥

১১৪। বান্ধগৰ খায়। বামৰ গীত গায় ॥

১১৫। বাথে হৰি মাৰে কোনে।

মাৰে হৰি বাথে কোনে ॥

১১৬। বান্ধিব নাজানে, বাঢ়িব নাজানে, লোকক সুধি-সুধি ফুৰে।

ব'ব নাজানে, কাটিব নাজানে, লোকৰ শালে-শালে ফুৰে ॥

১১৭। বান্ধিব নাজানে বাঢ়িব নাজানে খৰি মুঠা-মুঠে পোৰে।

ব'ব নাজানে কাটিব নাজানে লোকৰ শালে-শালে ফুৰে ॥

১১৮। বাইজ ও বজাৰ মৰণ।

ঘৈণীয়েকে পোৰা মাছ খায় বোন্দাৰ মৰণ ॥

১১৯। বান্ধনি ঘৰত নাৰাজে পটা।

তাৰ ঘৰত কিহৰ বন্ধা-বঢ়া ॥

১২০। বাজ-লক্ষ্মী বাজ-গৃহে।

গৃহ-লক্ষ্মী গৃহে-গৃহে ॥

১২১। বাতি দিনে নাও বাওঁ।

তিয় আল্লা তলক যাওঁ ॥

১২২। বাতি আনি দিনত খাওঁ।

কোন চালাৰ খুজিব যাওঁ ॥

১২৩। বাতি দিনে নাও বাওঁ।

কোন চালাৰ খুজি যাওঁ ॥

১২৪। বাজিব শেষে বিটো পিয়ল পানী।

তাৰ চিৰকাল সুস্থ জানি ॥

- কপা, সোণা, হীৰাৰ মূল্য ।
 গজাৰ জলত নাহিকে তুল্য ॥
 যি জনে যত পাপ আচৰে ।
 পৰ ধন পৰ নাৰীক হৰে ॥
 যদি গজা গৈয়া স্নান কৰে ।
 সকল পাতক তেখেনে হৰে ॥
- ১২৫ । বাম কহ বাম কহ ।
 ভিতৰত আজলি আজলি, বাহিৰত পহ্-পহ্ ॥
- ১২৬ । বান্ধনি হয় যদি বিমুখ ।
 খাওঁতাৰ বা কিবা মুখ ॥
- ১২৭ । বাহুৰ আদি শনিৰ শেষ ।
 যদি নেমাৰে ভ্ৰমায় দেশ ॥
- ১২৮ । বাও, বাও, নাৰী ।
 এই তিনি কাগজৰ (?) বৈবী ॥
- ১২৯ । বাজ হাঁহে কণী দিয়ে আক দিয়ে পাখি ।
 কেঞা বন নাশে বুলি লোকে দিয়ে সাকী ॥
- ১৩০ । বান্ধন শালত নাবাজে পটা ।
 স্নান অৱসৰে নঠৈল ফোঁটা ॥
 শীত কালে যাৰ নঠৈল বস্ত্ৰ ।
 বৃদ্ধ সময়ত ঢুকাইল অস্ত্ৰ ॥
 যজ্ঞ অৱসানে নাই দক্ষিণা ।
 বোলন্ত ডাকে পাঞ্চে বিড়ম্বনা ॥
- ১৩১ । বাগ নাজানি গাই গীত ।
 পৰৰ নাৰীত সদায় চিত ॥
- ১৩২ । বাম, কৃষ্ণ, গোপাল, গোবিন্দ চাৰি চলি পাত ।
 সোলকে-পাজৰে গজাল মাৰে তাত ।
 চেনেহ আঁকা মৰম প্ৰীতি গজাল নাই তাত ॥* (* ভৰতারা)

১৩৩। বাতিতে সাজিলা স্বৰ, ডাহাত বহিলা ।
বালিচাহী আহি পাচে ঢোলক বজালা ॥*

(* তৰতীয়া)

১৩৪। বাজিব নালাগে, বাঢ়িব নালাগে, জুইত নেদে ফুই ।
ভিনতেলনি মাৰি খাই ওলাল, শ্ৰাম-ক'লা যেন হুই ॥*

(* তৰতীয়া)

১৩৫। বাজ-পথে গৈয়া যিটো হাবিত সোমায় ।
তেতিয়াহে জাতিকুল সবাকৈ বাখয় ॥*

(* তৰতীয়া)

১৩৬। বাম নামে কাম নাই, কৃষ্ণ নামে মৰা ।
হৰি নামে গতি নাই, কোন নামে তৰা ॥*

(* তৰতীয়া)

১৩৭। বিহাত পছমৰ চকা । বাপেবৰ ধনেৰে কিনো দল বাঞ্চিলা,
বচনে এহেজাৰ টকা ॥

১৩৮। বিব্-বিব্-বার্-বার্-বতাহ বলাই ।
আজি বুঢ়া শজ্বৰ বাজলৈ নোলাই ॥

১৩৯। বিব্-বিব্-বার্-বার্-বতাহ বলাই ।
আজি দেখোন গোহাঁই দেউ বাজলৈ নোলাই ।
ফুট্ ফুট্ ফাট্ ফাট্, যাওকে ফুটি ।
তেতিয়াহে যাম মই বাজলৈ উঠি ॥*

(* সাধুকথা)

১৪০। বিহা লাগে কেঁচ বছা ।
দৰা লগে মনে বছা ॥

১৪১। কলো শিলিখা ফল ।
শিপা নাযায় মাটিৰ তল ।

১৪২। কবৰ দিনত কুবৰ বতৰ ।
দাবৰ দিনত খাবৰ বতৰ ॥

- ১৪৩। ককি খাই গলো কপৰে টেমীটি ককি লৈ গ'লো চুণ ।
জাউলারাৰ লৰাতে সজাত নকৰিবা,
বেগেতাই পাহৰে গুণ ॥
- ১৪৪। কলে বগৰী লাগে ।
থুকজে বগৰী পৰক মাগে ॥
- ১৪৫। কলে ভোল, গজিল কোরাভাতুৰী পুলি ।
কাকৰ বাহত কুলিৰ কণী, ফুকালে কণা বাতুলী ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ১৪৬। কপকে চাবানে গুণকে চাবা, যেন সবগৰ তৰা ।
অইন একোকে নিন্দিৰ নোৱাৰি, নাকটোহে অলপ খৰা ॥
- ১৪৭। কপ হলে সোণ ।
সোণ হলে বজাৰ জীয়ৰীও পোন ॥
- ১৪৮। কপে ঢলি ঢলি পৰে, সোণে ঢলি ঢলি পৰে ।
চাই থাকোঁতে বাতি আহোঁ যেন কৰে ॥
- ১৪৯। বৈচত পেঁচ ।
খানপুৰা দি কঁকালটো হেঁচ ॥
- ১৫০। বৈচত লাগিল পেঁচ জানিবা নিশ্চয় ।
চাৰি কড়া কড়ি লৈ কঁকাল হেঁচয় ॥
- ১৫১। বৈ বৈ ঘূৰিলে মিলিটেৰী গাবীখন,
যমকি ঘূৰিলে যঁতৰ ।
তুমি যে সোণটি মৰিব পাৰিলা,
লৰগৈ নোৱাৰিলো খবৰ (বা-আমিনো সুমখিবা কিহৰ) ॥
- ১৫২। বোৱে বগৰী ওঠৰ মাহত লাগে ।
নোবোৱে বগৰী আনত মাগে ॥
- ১৫৩। বোহ কৰিলে ঠেঁহ কৰিলে জিকা দিলে ভাতত ।
টপ্ টপ্ কৈ খাই গ'ল এটিও নেৰিলে পাতত ॥

- ১৫৪ । বোটোক্ টোকাও ।
শেন মেলি চকুত খোটাও ॥
- ১৫৫ । বোহ কবি নাথায় বালকজন ।
হুখ পায় সৰ্বক্ষণ ॥
- ১৫৬ । বোগী তুষ্ট অস্থলে ।
সন্ন্যাসী তুষ্ট কস্থলে ॥
- ১৫৭ । বোগী জনব পইধ হুকচে ।
যুৱতী নাৰীয়ে বুঢ়াক নাহি ইচ্ছে ॥
- ১৫৮ । বোগীৰ অক্ষৰ গ্ৰেছে গগিয়া ।
তিনিবাৰ লৈব সম কৰিয়া ।
বসু দিয়া তাক কৰিব ভাগ ।
জীৱন মৰণ পাইবে লাগ ॥
- ১৫৯ । বৌ ববালিলৈ আশা নাই ॥
দৰিকণালৈ ববলী বায় ॥
- ১৬০ । বোজত কাটি থৱে শুকাই ।
বৰ্ষা চাৰি মাসে বসিয়া থাই ।
কড়া কড়া কৰি সাঞ্চয় ধন ।
বাখিব বিশ্বাস কৰি যতন ॥
স্বামীৰ সেৱা গধূলি মাতি ।
ডাকে বোলে সেই লক্ষ্মী জাতি ॥
- ১৬১ । বৌৰ মূৰত কুৰুৱাৰ বাহ, কুৰুৱাই কিমতে জীয়ে ।
বেজীৰ মূৰতে বান্ধনে-বাঢ়নে উধানো কি কাপোৰ সিয়ে ॥*

(* ভকতীয়া)

- ১৬২ । বৌ মাছে কণী দিলে গছৰ আগত ।
চিলনীয়ে কিবা খায় এজুৱা দিনত ॥*

(* ভকতীয়া)

୧୬୦ । ବୋ ମବେ ଜାପତ ।

କୁକରା ମବେ ଥାପତ ॥

ବଢ଼ା ଏବି କଳା ଥବେ

ସଂସାର-ସାତନା ଭୁଞ୍ଜିଲା ମବେ ॥୫

(* ଡକଡ଼ିଆ)

ଲ

୧ । ଲଖଣ-ଗାଁଠି ଦିଆ ।

୨ । ଲତା-ପତା ଲଗା ।

୩ । ଲକ୍ଷା ଦୋରା ।

୪ । ଲବତ କୈଟୀ ସାମବ ମୁବ ହିଞ୍ଜା (ବା ହିଙ୍ଗା) ।

୫ । ଲବା ଭୁକ୍ତିକିଞ୍ଜରା ।

୬ । ଲବାଇ ପାନୀ ମେଲାଇ ବବେ ମିଛଲି ମବେ ।

୭ । ଲ'ବା-ମାହିକୀୟେହେ ବୁଞ୍ଜେ ଲ'ବାର ମୋଳ ।

୮ । ଲ'ବା ଧାନ, ହୋରାଲୀ ପତାନ ।

୯ । ଲଗ ହଲେ ଲଢ଼ାଲୈକୋ ଯାବ ପାରି ।

୧୦ । ଲଚ୍-ପଚ୍ ଘୈଶୀବ ଖଚ୍-ମଚ୍ ବନ ।

୧୧ । ଲବି ଥକା କୈକୋବାର ତେଲ ନଧବେ ।

୧୨ । ଲୟେ-ଲକ୍ଷବେ, ଥେକାବେ ଶେଢୁନେ ମୋବ ମୋବ ସମାନ ନାହିଁ ।

୧୩ । ଲଘୁ ପାପତ ଶୁକ୍ ଲାଞ୍ଜି (ଲଘୁ ପାପତ ଶୁକ୍ ନଘ) ।

୧୪ । ଲ'ବାଇ ହାଁହିଲେ ହାଁହିବା, ଲ'ବାଇ କାନ୍ଦିଲେ କାନ୍ଦିବା ।

୧୫ । ଲଢ଼ା କାଠ ।

୧୬ । ଲଢ଼ାଲୈ ଯି ଯାୟ ମିୟେଇ ବାୟଣ ହୟ ।

୧୭ । ଲଢ଼ା ମାଲେ ସକଲୋ ବାନ୍ଧସ ହୟ ।

୧୮ । ଲ'ବା-ହୋରାଲୀବ ମବାଓ ଏତାବି ହ'ବ ଲାଗେ ।

- ১৯। ল'বা মবি ল'বাব গুনি পালে।
- ২০। লবালবি বেলিকা জোলোঙাত জাপি নোসোমায়।
- ২১। লাওরে লাওরে পানী খোরা।
- ২২। লাওপাত কচুপাত।
- ২৩। লাওমান কচুমান, ইতবেও বাও বাও কবে।
- ২৪। লাও ডাঙব হলেও পাতব ডল।
- ২৫। লালুকীলৈ তপত পানী নেলাগে।
- ২৬। লাখুটি লোৱাকে বুঢ়া বোলে।
- ২৭। লাগি থাকিলে মাগি নেখায়।
- ২৮। লাজুকা বায়ুণ, কছবা চোৰ।
- ২৯। লাই পোৱা কুকুৰে গললৈ জপিয়ায়।
- ৩০। লাভ হওক ছাৰি মূলৰো হতাহতি।
- ৩১। লাও চিকুটি বুঢ়া কৰা।
- ৩২। লাটচাহাব।
- ৩৩। লাখ কথাৰ এক কথা।*

(* লাধুকথা)

- ৩৪। লাই দিলে ল'বা গুচে।
- ৩৫। লাও পাতলৈ বৰা বনা।
- ৩৬। লুইত ফুৰিলে গাটি চিকুণ হয়।
- ৩৭। লুইতেহে জানে ব'ঠা কিমানলৈ বহে।
- ৩৮। লুইতত বালি-ভেঁটা দিয়া।
- ৩৯। লুকাইহে বৰীয়া, দেখাই নহয়।
- ৪০। লুকমা হাবিতহে বাঘ থাকে।
- ৪১। লেকলৌ পকরা।
- ৪২। লেখত হোৱা জোখত নোহোৱা।
- ৪৩। লেখাই-শামুকে বোলে ময়ো পাঞ্চজন্তু শঙ্কৰ বংশ।
- ৪৪। লেনী ভাদৈ।

- ৪৫ । লেনী ভাঁদৈ, পকা কৰ্দ্দৈ ।
 ৪৬ । লেদেনা ওকটা ।
 ৪৭ । লেজুত খৰি বল নিদিয়া ।
 ৪৮ । লেবেলা হাঁহৰ লোঠোৰা কণী ।
 ৪৯ । লেবেলা-সাদৰ দেখুওৱা ।
 ৫০ । লৈ লবমৰাও নহয়, দলিয়াই পেলোৱাও নহয় ।
 ৫১ । লোণ খুটি ভাত খোৱা ।
 ৫২ । লোণ-পাত চেলেকোৱা ।
 ৫৩ । লোণ চেলেকাই হাত কৰা ।
 ৫৪ । লোভে বেং, অপচয়ে ঠেং ।
 ৫৫ । লোণ-ভাৰ থৈ মাটি-ভাৰ আন ।
 ৫৬ । লোহাৰ কৰাই খাই পচলাত দাঁত ভঙা ।
 ৫৭ । লোণ দানে সোণ দানে সমান ।
 ৫৮ । লোভে পাপ, পাৰ্পেই মৃত্যু ।
 ৫৯ । লোভ অনর্থৰ মূল ।
 ৬০ । লোম চায় কমলি (কম্বল) ।
 ৬১ । লোণ নহলে থেকেৰা কুটাৰ কি প্ৰয়োজন ।
 ৬২ । লৌ-লৌ বিড়া ওকণী ।
 ৬৩ । লৌহ ভীম (লৌহ ভীম চূৰ্ণ কৰা) ।
 ৬৪ । লগৰ লগত শনিৰ মেলা ।
 সকলে কাৰ্য্যত কৰাৱে হেলা ॥
 ৬৫ । লঘু হ'লো লঘুৰ সঙ্গৈ ।
 মৰিলো সপতি ভঙ্গে ॥
 ৬৬ । লৰাৰ যিমান ভাগৰ ।
 খেদাৰো সিমান ভাগৰ ॥
 ৬৭ । ল'ৰাই কচু খায় ।
 আপুনি এৰিব সোৱাদ পায় ॥

- ৬৮ । লৰে-চৰে পৰব খায় ।
নলৰে-নচৰে ঘৰব খায় ॥
- ৬৯ । ল'ৰা-মাইকীৰ ল'ৰা নলৰা ।
মুগা-চোমনীয়াৰ খেজু নখৰিবা ॥
- ৭০ । লৰটোত থৰটো ।
ডোবাটোত মুঠিটো ॥
- ৭১ । ল'ৰাক চাবা, বুঢ়াক চাবা ।
মৰিলে বুঢ়াক লগ নাপাবা ॥
- ৭২ । লচ্‌পচ্‌ কটাৰী খচ্‌মচ্‌ কাটে, দৰিকী-সজীয়া পাণ ।
এখন তামোলত বাখৰ খটাইছে লাখ টকাৰ মান ॥
- ৭৩ । লগ হৈ মৰিলে বগ ।
জাউতী-মুগীয়া অকলশৰীয়া ক'ত পামগৈ লগ ॥
- ৭৪ । ল'ৰা নষ্ট হাটত ।
বোৱাৰী নষ্ট ঘাটত ॥
- ৭৫ । লগৰ বুঢ়ীয়ে পিণ্ড পায় ।
মইনো কি আছৌ চায় ॥
- ৭৬ । লগোৱা কাপোৰক নকৰিবা ভয় ।
আঙ্গুলক আঙ্গুলে যাব ক্ষয় ॥
- ৭৭ । লৰাৰ নিষ্ফল আগত আছে নৈ ।
তিবীৰ নিষ্ফল পাটীত নাই পৈ ॥
গোচৰত নিষ্ফল বকৰাই নকৰে কাণ ।
খেতিৰ নিষ্ফল পথাৰত নহয় ধান ॥
- ৭৮ । লঘোণত নাথাকিবা কাতিমহীয়া বাতি ।
প্ৰবাসলৈ নিনিবা ফেট্‌লেঙা বাটি ॥
- ৭৯ । লগৰীয়াই বগৰী খায় ।
কিনো অপৰাধী হ'লো লগৰীয়াৰ জাপি আঁৰ দি যায় ॥

- ৮০ । ললাটৰ লিখন ।
নাযায় খণ্ডন ॥
- ৮১ । লগৰ নে ভাগৰ ।
চুৰাপাতৰ আগৰ ॥
- ৮২ । ল'বাই ল'বাই কথা পাতে কথাই পতি ঘন্থ ।
তিকাভাই তিকাভাই কথা কয় কথাৰ নাই ছন্দ ॥
- ৮৩ । ল ল নদীৰ কুল ল ।
ল ল জ্ঞানীৰ (জ্ঞাতিৰ) সঙ্গ ল ॥
- ৮৪ । লাগনী নহলে জুই নজলে ।
টুটকীয়া নহলে গাওঁ নবহে ॥
- ৮৫ । লাজ হ'লো হ'লো, লঘু হ'লো হ'লো ।
বাবটা ছলিৰ মাইকী হৈ পাটীত মূতি থ'লো ॥
(একুৰি লবাব মাইকী হৈ পাটীত কিবা কৈ থ'লো) ।
- ৮৬ । লাহতী মৰিছে লাহত ।
পৈয়েক মৰিছে হেতুলিয়া কাহত ॥
- ৮৭ । লাভৰ ঘিট্ ঘিট্ মুখৰ চালত ।
বাইৰ মেখেলা ভিনিহিৰ কাণত ॥
- ৮৮ । লাজত নবয় ভাব ।
জোলোঙাই ভাঙে কামী-হাড় ॥
- ৮৯ । লাগী তিকাভাই শিতানত পাদে ।
গিৰীয়েকে বোলে মৃদংটোহে বাজে ॥
- ৯০ । লাগীয়ে ভাঙিলে কাঁহী ।
পেলালে মিচিকিয়াই হাঁহি ॥
- ৯১ । লাগে তামোল নালাগে ।
নালাগে তামোল লাগে ॥
- ৯২ । লাজতে মৰে হাত পাতি ধৰে ।
একাঁহী ভাঙক এগবাহ কৰে ॥

- ৯৩। লাজত কাজ হেৰায়।
টোপনিড (খুমটিড) ভাত হেৰায় ॥
- ৯৪। লাহ গ'ল বাহ গ'ল বৈষ্ণৱ লোক।
সবাহলৈ যাৰ লাগে পাৰ কৰা মোক ॥
- ৯৫। লাও কোটোৰাৰ কটিত বিন্ধা।
আপোনাক এৰি পৰক নিন্দা ॥
- ৯৬। লাগিলে সৰে।
উপজিলে মৰে ॥
- ৯৭। লাই মৰিল আলৈ-জালে, লকা মৰিল খৰে।
এচাং ধান পানী কৰিলে কুঁহকুহীয়া জৰে ॥
- ৯৮। লাহে বান্ধি লাহে খাম।
আজি নক কালি খাম ॥*

(* নক = মোৰাৰো)

- ৯৯। লা দি গড়িলো দা।
গাৰ কাপোৰ দি বৰমানুহ কৰিলো, তাৰ প্ৰতাপটো চা ॥
- ১০০। লাই-লেচাই মকুৱা।
কাণ-কাটি পকুৱা ॥
- ১০১। লাটিম বকুৱাক খাটিম, লাগে চাৰি কড়া ভৰিম।
তেওঁ তোৰে (তাইৰে) সতিনী খাটিম ॥
- ১০২। লাজ নাই তিৰী, লাজ নাই মিৰি।
লাজ নাই ধুৱা-গিৰী ॥
- ১০৩। লাও ফুল থিয়া থিয়া।
বাপু যায় ছত্ৰ ধৰিয়া ॥
- ১০৪। লাজত জী চৰমত মৰে।
একাঁহী ভাতক এগবাহ কৰে ॥
- ১০৫। লাখ টকাৰ ভাই।
মনত যি নাই ঘৰতো নাই ॥

১০৬। লাও, জলকীয়া, বেঙেনাত ছাই।

তেহে শস্ত্ৰে বল পাই ॥

১০৭। লাখুটি বিটং টং।

মাজ পথাৰত লাখুটি হেৰাল, বিচাৰিবলৈ যং ॥*

(* ভকতীয়া)

১০৮। লাহেকৈ কাটিবা ঘনকৈ খাবা।

তেহে তামোলৰ জুটি পাবা ॥

১০৯। লিখনে চিকুণ কাপ।

বাৰীৰ চিকুণ তাপ ॥

১১০। লিখা-পঢ়া শিকে য়েয়ে।

ঘোৰা-গাৰীত উঠে সেয়ে ॥*

(* অসমীয়া পন্তৰ পৰা)

১১১। লিবে, পিৰে, শিৰে।

এই তিনি প্ৰাণীৰ ওপৰত জীয়ে ॥

১১২। লিঙ্গ গোট কাটি সিটো পেৰাত ভৰায়।

তেতিয়াহে খেতি কৰিবাক চলি যায় ॥*

(* ভকতীয়া)

১১৩। লুহে আক কুহে।

ধনাই আক ভুৱাই ॥

১১৪। লুইত দিহিং ভটিয়াই বৈছে।

আহিব যশস্তা উজাই গৈছে ॥

১১৫। লুৱা টান, লুৱা টান।

তাতোকৈ যায় টান, তাৰহে ধন ॥

১১৬। লেখত আছে জোখত নাই, সাতজনী তিৰী।

ভাত খাই পাচি পাচি গোবৰ পেলাবৰ গিৰী ॥

১১৭। লেখা পঢ়া বৰ্জিত।

হৰমোহন পণ্ডিত ॥

- ১১৮। লেনী ভাদৈ, পকা কৰ্কে, খোলাত দিলে পুঠী।
লবমাবিলে উঠি ॥
- ১১৯। লেনিয়াই লেনিয়াই জিকা দিলে ভাতত।
খাব নোৱাৰা গোসাঁয়ে এটিও নেবিলে পাটত ॥
- ১২০। লেবৰ পো লেব।
ঘেতিয়া আহিব বতাহ-বৰষুণ তেতিয়া কাটিব খেৰ ॥
- ১২১। লেনী আগত, পৈয়েক পাচত।
লেনী উঠিছে বৰগছত ॥
- ১২২। লেখা পঢ়াৰ নাই কাজ।
মাছ মাৰি খাব। সাজ ॥
- ১২৩। লেহীৰ তিৰীয়ে কি গীত জানে।
সাতোহাল মেঘে বৰষুণ আনে ॥
- ১২৪। লেহেতীয়াই বুজি কিবা যুৱতীৰ কোল।
বৰলাই পাই কিবা বিয়াকৰণৰ মোল ॥
- ১২৫। লৈ পানী কলহ থ লিগিৰী, লৈ পানী কলহ থ।
আনৰ বাতৰি থ কাতি কৰি, স্বামীৰ বাতৰি ল ॥
- ১২৬। লোকৰ আহ লোকৰ বাহ।
নাকটো কাটি (কাটে') চাপি আহ ॥
- ১২৭। লোকৰ মৰে উজাই।
আমাৰ মৰে ভটিয়াই ॥
- ১২৮। লোকৰ পৈ পৰে আক মৰে।
আমাৰ পৈ লেলেতীয়া।
মেখেলাৰে বিচি কৰোঁ হবনীয়া,
ভেঙ পৈ নপতিয়া ॥
- ১২৯। লোকৰ বাৰীৰ লাই চকতে তৰে-তৰাই।
নিজৰ বাৰীৰ লাই চকতে ভৰে-ভৰাই ॥

- ১৩০। লোকবটি খুঁরাই-খুঁরাই কোলাত লবা,
 হুবি বুলিব তাই।
 নিজবটি মাঝি-ধৰি বাটত থবা,
 তথাপি বুলিব আই ॥
- ১৩১। লোকৰ কোঁচত কৰাই।
 নিজৰ হাতত পৰিলেহে মৰ্মৰাই ॥
- ১৩২। লোকৰ সবাহঁলৈ যাবা।
 আমাৰ দিয়ন-খোরন চাবা ॥
- ১৩৩। লোহাৰৰ লগত অগ্নিয়ে মাৰ খাই।
 কমাৰৰ গাত কিন্তু একো দোষ নাই ॥
- ১৩৪। লোণ ঢুকায় চাকোঁতে।
 তেল ঢুকায় বাকোঁতে ॥
- ১৩৫। লোণে-আম্লখী খালো।
 কোনোবা জনমত তপস্তা সাধিলো,
 ভোলানাথ পুৰুষক পালো ॥
- ১৩৬। লোকৰ পো মোৰ লবা।
 খাওঁতে বোপাই বোলা ॥
- ১৩৭। লোকক দেখুৱাই কান্দে-কাটে।
 গছকি গছকি জপা বান্ধে ॥
- ১৩৮। লোকলৈ ছল পুতি।
 নিজে মৰে কুটি ॥
- ১৩৯। লোণ জালুকেৰে খুঁৰাব জাল।
 তেয়ে স্তনে বস হৈৱেৰু ভাল ॥
- ১৪০। লোভে-মোহে পাতি আছে জেঙা।
 বৰষুণত টানি মৰে হেঙা ॥*

- ১৪১। লোৱে নাম গ'ল উৰি।
নামৰ নহল আগ-গুৰি ॥৩

(* তৰতীয়া)

- ১৪২। লৌহ বাকলি ছাল।
সাতোটা সম্বন্ধৰ এটাও নাপালো
টেকীটোও নাপালো ভাল ॥

শ

- ১। শকুনিৰ মন্ত্ৰ লোৱা।
২। শ খোৱা শগুণ।
৩। শঠা-মিতিৰ পতা।
৪। শত্ৰুক বৰগীৰা দিয়া।
৫। শদিয়াৰ পৰা ধুবুৰীলৈ।
৬। শনাইত স্মৃতিস্কৰ শৰ।
৭। শনিয়ে পোৱা।
৮। শ'লঠেকত পৰা।
৯। শলাগোঁতে শলাগোঁতে শলাগাঁঠি লগা।
১০। শ'লমাৰি ভঙা।
১১। শহাকণীয়া।
১২। শহো নহয় পৰৰ, ছলিও নহয় পৰৰ।
১৩। শক্তিশেলত পৰা।
১৪। শক্তি চাইছে ভক্তি।
১৫। শগুণৰ শাস্তত বুঢ়া গৰু নমৰে।
১৬। শাহুৰী খাটিব লাগিলে গালি-অপনিলৈ
ভয় কৰিলে কি হ'ব।

- ১৭। শত্ৰুৰ যুধত ছাই পৰা (বা ছাই দিয়া) ।
- ১৮। অঠে আঠাং সমাচবেৎ ।
- ১৯। শনৈঃ পদ্মা, শনৈঃ কন্থা, শনৈঃ পৰ্বত লজ্জনম্ ।
- ২০। শত্ৰুৰ শেষ বাখিব নাপায় ।
- ২১। শকুনি মামা ।
- ২২। শনিৰ দৃষ্টি পৰা ।
- ২৩। শ থাকোঁতে কুশণ্ডিকা ।
- ২৪। শ থাকোঁতে জুয়ুঠি নোপোৰে ।
- ২৫। শবীৰমাভং খলু ধৰ্ম সাধনম্ ।
- ২৬। শনিপতীয়া ।
- ২৭। শত্ৰু যেনকৈ বান্ধিবা, মিত্ৰ যেনকৈ নিবা ।
- ২৮। শত্ৰুৰ ছাগলিৰ কাণ মুচিবিলে গা জুৰ পৰে ।
- ২৯। শত্ৰুৰ তেজ বঢ়াই থবলৈ ভাল নহয় ।
- ৩০। শাকৈ-সেন্দুৰে যোৱা ।
- ৩১। শামুকৰ শাহ ।
- ৩২। শালক শিক্ৰীয়ে ঘিণোৱা ।
- ৩৩। শালৰ হাতী মুকলি হোৱা ।
- ৩৪। শালৰ মাজত শিক্ৰী ।
- ৩৫। শামুকৰ পেটত মাণিক ওপজা ।
- ৩৬। শাক বান্ধিবলৈ নাজানে ভোজ বান্ধিবলৈ যায় ।
- ৩৭। শাওণত ৰোৱা কল বান্ধৰে খাই শেষ কৰিব নোৱাৰে ।
- ৩৮। শাক দি মাছ ঢকা ।
- ৩৯। শালিকাই (ভেলীয়া সাৰেজ) চোঁচোঁতে-
মাজোঁতে ফেচু বজাই হ'ল ।
- ৪০। শামুকে কি জানে মাণিকৰ মোল ।
- ৪১। শিশুপাল খেদা ।
- ৪২। শিয়ালৰ শিং ।

- ৪৩। শিয়াল-বাগি দিয়া।
- ৪৪। শিৰ চাই টোকৰ মৰা।
- ৪৫। শিলত মূৰ আফলা।
- ৪৬। শিল চিকুটিলে নখতহে ছুখ পায়।
- ৪৭। শিল বঁহিলে পানী নোলায়।
- ৪৮। শিয়ালৰ জাক জাক, সিংহৰ এটা।
- ৪৯। শিয়ালৰ কাণত মঙহৰ ভাৰ।
- ৫০। শিৰঃ নাস্তি শিৰঃ পীড়া।
- ৫১। শীতল সন্নিপাত।
- ৫২। শুকান জেওৰাৰ বস উলিওৱা।
- ৫৩। শুনা কথা বিপৰীত।
- ৫৪। শুদা নৰাত টং (টঙি) দিয়াৰ কি ফল।
- ৫৫। শুই থকা শিয়ালে হাঁহ ধৰিব নোৱাৰে।
- ৫৬। শুকান বালি তিয়াব নোৱাৰি।
- ৫৭। শুভম্ৰ শীত্ৰম্।
- ৫৮। শুকুলা হাতী পোঁহা।
- ৫৯। শুকুলা হাতী।
- ৬০। শুস্ত-নিশুস্তৰ যুদ্ধ।
- ৬১। শুই থকা কুকুৰক জগাই নলৰ।
- ৬২। শুৰীৰ সাক্ষী মাতোৱাল।
- ৬৩। শূদিৰৰ পঢ়ুৱা (পকুৱা)।
- ৬৪। শূৰ্পনখাৰ নাক-কাণ কটা।
- ৬৫। শেনৰ এজাত (একজাত)।
- ৬৬। শেষ ভালেই সকলো ভাল।
- ৬৭। শেনটো অহাদি আহি কেঁচা হৈ যোৱা।
- ৬৮। শেওৰা (স'ৰা ?) ছপতীয়া নৌহওঁতেই

যখিনীয়ে বাহ লোৱা।

৬৯। শেঠ শেঠ গোবিন্দ, চিৰা খাৰা আৰু ঘাৰা।

৭০। শোবৰ (শোভৰ) আহুদি।

৭১। শোতোৰা গালত থিয় ধোপা।

৭২। ভ্ৰম বিশেষে ফল বিশেষ।

৭৩। জীৱৎসৰ পোৰা মাহ।

৭৪। শহ চিকুণ পৰৰ।

গো চিকুণ ঘৰৰ ॥

৭৫। শপতৰ লবচৰ পৰৰ মূৰ খায়।

সম্বন্ধৰ লবচৰ শালপতিৰ ভাই ॥

৭৬। শহুৰ বুঢ়া। দিহৌ মূঢ়া ॥

শাহুৰ মান। দিহৌ কাণ ॥

দেওৰ ইচ্ছা। দিহৌ ফিচা ॥

স্বামী গুৰু। দিহৌ পেটু-ভুৰু ॥

মই তিৰী অনাচাৰী। মাজডোখৰৰ গিৰী ॥*

(* সাধুকথা)

৭৭। শনিবৰীয়া ভই।

কিনো কৰিম মই ॥

৭৮। শবদত মৌ পিয়া।

কেঁচা গেৰ্গেৰীয়া ॥

৭৯। শহুৰ গৈছে পহু মাৰিবলৈ, শাহুৰে ধুইছে চক।

পাই-কি-নাপাই বনৰ পহু, মাৰিছে গোহালিৰ গৰু ॥

৮০। শইচো টুটিল, মইচো টুটিল, টুটিল বিৰিখৰ গুটি।

ভাল ভাল লোকৰ বাইক টুটিল, টুটিল ধৰমৰ খুঁটি ॥

৮১। শৰীৰৰ বত্ৰবান ফুৰে পোহৰাই।

আন্ধাৰতো খুজি পাই লুকন নাযায় ॥

৮২। শনিবাৰৰ দিনা কুলক্ষণ লাগিলে।

লুতা মোৰোৱা তেলোঠাটো মাজতে ভাগিলে ॥

৮৩। শক্তি ইচ্ছাই ভক্তি ।
পাখা ইচ্ছাই কপ্তি ॥*

(* কপ্তি = কপো)

৮৪। শনিৰ আদি বাহুব শেষ ।
যদি নামাবে ভ্ৰমায় দেশ ॥

৮৫। শলাগিলো ভাল ।
ভাল নহয় যমকাল ॥

৮৬। শনি ফাটে-ফুটে ।
মঙ্গলে আও টুটে ॥

৮৭। শৰণ লাগিলে নাসাজি ঘৰ ।
অগ্নিত ভয় ধানৰ খৰ ॥

৮৮। শগুণী চোঁটায় শগুণ পথে চাই ।
বাপেকৰ উদৰত তিনি পুত্ৰ হয় ॥*

(* ভকতীয়া)

৮৯। শশাৰ শিজক লৈ ঢাকক বজাই গৈ,
চাউল যেন পিম্পৰাই চালে ।
মহৰ নাৰীক লৈয়া,
তিনিলাক ভেদি গৈয়া জেলুকৰ হাড়ক কোবালে ॥*

(* ভকতীয়া)

৯০। শাহুৰ-শহুৰ ঘৰ ।
বৈকুণ্ঠ নগৰ ॥

৯১। শাকত নাথায় লোণ ।
পিটিকাত যায় তিনিগুণ ॥

৯২। শাকে-শোকোতাই দুসাঁজি খাৰা ।
বুঢ়াই-ঠেবাই দুহালি বাৰা ॥

- ৯৩। শালক শিল্পীয়ে হাঁহে ।
ডরো একাজী, মরো একাজী, ভালোতো গবাকী নাহে ॥
- ৯৪। শাক বাকিবলৈ নহয় কাজী ।
বনভোজ বাকিবলৈ ওলায় সাজি-কাচি ॥
- ৯৫। শাকে-শোকোতাই ভক্ষণ ।
সেয়েহে পুকষৰ লক্ষণ ॥
- ৯৬। শাল, শিঙবি, কঁৰৈব এফাল ।
ইকবাই বোলে মই নিতিতিলে যাম কত কাল ॥
- ৯৭। শাহু-বোরাবীৰ ঘৰ ।
কোনে খায় গাখীৰৰ সব ॥
- ৯৮। শাহুৰী কেনে ।
লোনে আমলখী যেনে ॥
- ৯৯। শাহুৱে সোন্দাকল খায় ।
আপুনি যেনে জোঁৱাই-ভতৰী, লোককো সেইদৰে চায় ॥
- ১০০। শাহু-বোরাবীৰ মাজত এঘাবটা পৈ ।
কথমপি আছে শাস্তি ধৰ্ম্ম বৈ ॥
- ১০১। শাহুৰ লাই-মাত পালো ।
বছেৰেকৰ মূৰত কটাৰ জী বুলিলে,
স্বৰগখন হাততে পালো ॥
- ১০২। শাহু হ'লে আছকাল, পুত্ৰ হ'লে যমকাল,
মতাহলে ঘোচামৰ জৰী ।
গাভৰু কালতে ফুৰিল, খাইল,
মায়াৰ ভোলত নিদিবি ভৰি ॥
- ১০৩। শাওণৰ কঠীয়া নহয় ধান ।
আহিনৰ গোছা বিফলে যান ।
- ১০৪। শাকত টেঙা বেঙেনাত জ্বোল ।
অমৃত মথিলে ওলাই ঘোল ॥

১০৫। শাহিধা* বাহৰ* বুৱেনী।

ভৌধা* শাকৰ বান্ধনী ॥*

(* শাহিধা = সেবেঙা। * বাহৰ = বাঁচৰ।

* ভৌধা = এবিধ শাক।)

১০৬। শাকৰ খাৱি ভৌধা।

পহৰ খাবি খইতা ॥*

(* খইতা = খটীয়া)

১০৭। শাক-শুকলতি দিনত বাছে।

সি ঘৰত জ্ঞানিবা লখিমী আছে ॥

১০৮। শাল, সোণাক, কহিবৰ এফাল।

ইকবাই বোলে মই নতিতিলে যাওঁ কতকাল।

১০৯। শাল মাছ দেৱৰ বলি।

সি মাতে ভেদেঙী বুলি ॥

১১০। শাল, শিজী, গুৱাৰ।

এই তিনি ভক্তিৰ দুৱাৰ ॥*

(* ভকতীয়া)

১১১। শাস্ত্ৰবীত গুছি কৰে আয়-ব্যয়।

সেই নাৰীক সদা লক্ষ্মী নেবয় ॥

১১২। শাল, শিঙী দুয়ো হ'ল ভকত।

কুঁচিয়া আতাক তুমি আনিয়ো লগত ॥*

(* ভকতীয়া)

১১৩। শালিকা চৰায়ে পাচে শেনক খৰিলা।

তপস্বীৰ গায়ে পৰি চিলনী কান্দিলা ॥*

(* ভকতীয়া)

১১৪। শাহৰ লববৰ শহৰ লববৰ যে ছোটকৈ সক।

যিহে বজা বোল বুজি সিও পালৰ গক ॥*

(* ভকতীয়া)

- ১১৫। শিঙবা মাছৰ ওভোতা কাঁইট ।
বহাগ মহীয়া জেঁৱাইক মাত ॥
- ১১৬। শিকিছিলি ক'ত ।
ঠেকিছিলো য'ত ॥
- ১১৭। শিল খাই গুৰি কৰিলো ।
পচলাত দাঁত ভাঙিলো ॥
- ১১৮। শিশুকাল গ'ল উমলি-যামলি, যুবকাল গ'ল হেলে ।
বুঢ়কাল গ'ল গুণোতে-গাধোঁতে,
হৰি নাম লবা কোন কালে ॥
- ১১৯। শিমেলিৰ কৰ দেখি ।
তাকে আছে পখি বাখি ।*

(* শিমেলি = শিমুলগছ)

- ১২০। শিকাই-বুজাই হাটলৈ যায় ।
আহি দেখে চকুত খায় ॥
- ১২১। শিকাই-বুজাই নাপাওঁ দিহ ।
খাই মৰোঁ বৰবিহ ॥
- ১২২। শিয়ালৈ কৰিলে হোৱা, জেঁৱাই পিঠাগুৰি খোৱা ।
নাখাওঁ মই শালু আই জীয়েকক উলিয়াই দিয়া ॥
- ১২৩। শিং ভঙ্গা গৰু নুযুৰি হালে ।
বঙ্গা বৰণীয়াক যুৰিয়ো হালে ॥
কাল-বলদক যতনে যুৰি ।
জাঁজুৰিব জোৰা ছুই দামুৰী ॥
- ১২৪। শিলা গোট উটি যায় পানীৰ ওপৰে ।
তাতে বহি গীত গায় গায়নে-বায়নে ॥*

(* ভকতীয়া)

- ১২৫। শিলা ভৰতি পানীয়াং, গীতঃ গায়ন্তি বানৰা ॥*

(* ভকতীয়া)

১২৬। শিব নাই কৰ নাই অহি তাৰ নাই।
তথাপি মনুষ্য খাই থাকন্ত সদায় ॥

(* ভকতীয়া)

১২৭। শিব গোট থৈয়া যায় কাটিয়া আপুনি।
পুনৰপি শিব লগাই হোৱে মহাযুনি ॥

(* ভকতীয়া)

১২৮। শীত কালত যাৰ নাহিকে বস্ত্ৰ।
নিদান কালত নাহিকে ভজ্ঞ ॥

১২৯। শীত সবিয়েহ মীত মাহ।
গণ্ডত তামোল শৰতত বাঁহ ॥

১৩০। শুনা কথাত নিদিবা কাণ।
দেখা কথাতো তিনিটা প্ৰমাণ ॥

১৩১। শুকান জলকীয়াৰ গুৰি।
আঁঠুত ভিৰ দি উঠিব নোৱাৰে মানব দিনৰ বুঢ়ী ॥

১৩২। শুন শুন শিশুপাল ভাই।
ধানৰ ধূলি গোত্ৰৰ গালি, ছয়োকে সহন নাযায় ॥

১৩৩। শীত সবিয়েহ মীত মাহ।
কাতিত কলপুলি জেঠত বাঁহ ॥

১৩৪। শুনিলে সাৰি।
ললে ডাংবাৰি ॥

১৩৫। শুকে বোলে পৰীক্ষিত।
কিনো (শুনা) কথা বিপৰীত ॥

১৩৬। শুন কাণ-কটা শুন।
এখন তামোলক সাজী বান্ধি আনিহেঁ, কোবা বান্ধি
আনিহেঁ চুণ ॥

১৩৭। শুন শুন শুন।
একেডালি চৌকোনৰ নটি গুণ ॥

হাতৰ সখা ।

পানীৰ জোখা ॥

দেখিলি সাপ,

পেলালি মাৰি ।

নহলে পীৰা বহিলি পাৰি ॥

নাই ব'ঠা হলি পাৰ ।

নাই কাণমাৰি বাক্কিলি ভাৰ ॥

শঙ্করে, কুকুৰে নাপাই লাই ।

সি হ'ল তোৰ লগৰ ভাই ॥

১৩৮ । শুকুব্বাবে টেকেলী, শনিবাবে বিয়া ।

খাবলৈ নাই বিয়ে ধান প্ৰাচেষেক দিয়া ॥

১৩৯ । শুক্লপঙ্কত লৰে বাম ।

লক্ষা জিনি আহে বাম ॥

১৪০ । শুকান শোকোতা জয় পৰি থাকিল ।

নতুন শোকোতা যজ্ঞত লাগিল ॥

১৪১ । শুদাই পাই পানী দি নাথায় ।

এনেয়ে তিনিগবাহ খায় ॥

১৪২ । শুদাই পালে পানী দি নাথায় ।

পৰৰ পালে জৰৰ গাৰেও খায় ॥

১৪৩ । শুকান জলকীয়াৰ গুৰি ।

নিচলি বুঢ়ীয়ে চুচৰি আহিছে কাইলৈ মৰি যাম বুলি ॥

১৪৪ । শুনিব নাপালো ঠানঠানৰ মাত ।

খাব নাপালো জহাধানৰ ভাত ॥

পালিৰ নাপালো বুঢ়ী আই ।

যাব নাপালো গুৰুৰ ঠাই ॥

১৪৫ । শুকবৰ পেট ভূমিত লোটে ।

যাব যি স্বভাৱ মৰিলেছে টুটে ॥

- ১৪৬। শুদ্ধ ভাৱ শুদ্ধ বংশে উতপত্তি ।
পত্তি-পদ বিনে আনত নাই মতি ॥
মধুৰ বচন বোলে সদায় ।
স্বামীৰ বচন কিছু নেপেলায় ॥
সক-সক দাস্ত লাভণ্য মাত ।
গৃহে বস্তু দেই সক্ষা বেলাত ॥
বন্ধন কবয় বচন মিষ্ট ।
সেই গৃহিণীক বোলায় ইষ্ট ॥
- ১৪৭। শুকালে হুশুকাই তিয়ালে নিতিতে ।
কাটিলে নাকাটে সিটো মাতিলে নামাতে ॥*
(* ভকতীয়া)
- ১৪৮। শুনিলে নামাতে সিটো হুশুনিলে মাত ।
ডেৰকুৰি চৰখাই থাকে আনন্দতে ॥*
(* ভকতীয়া)
- ১৪৯। শুনিয়ে হুশুনে যেন কলা ।
দেখিয়ে নেদেখে যেন অঙ্কলা ॥*
(* ভকতীয়া)
- ১৫০। শুদ্ধ সত্ত্ব মাথা গোট থাকে উপৰত ।
কি কাৰণে পৰি সেৱা কৰে চৰণত ॥
কোনোজনে সেৱা কৰে কোনজনে লয় ।
ইয়াৰ গুহ্য কথা মহন্তেসে কয় ॥*
(* ভকতীয়া)
- ১৫১। শূদিবৰ হালোৱাই বাই হাল ।
বায়ুণৰ হালোৱাই কথাইহে সাৰ ॥
- ১৫২। শেঁতা পৰা যুধখন ।
লেঠা লাগে ঘনেঘন ॥
- ১৫৩। শেঙুন-নকা পো ।
নেজ-শুবৰীয়া গো ॥

- ১৫৪ । শেনে আহি কপোতিৰ শৰণ পসিলা ।
 বিবালীয়ে পোৰা মাছক কাকূতি কবিলে ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ১৫৫ । শোকোতাৰ পাত বেছৱাৰ জোল ।
 তেলৰ ওপৰে দিয়া আক তোল ॥
- ১৫৬ । শ্ৰামল দস্ত পাতল ঠুঠ ।
 তাইৰ দেখিবা দ্বন্দ্বৰ চোট ॥

ষ

- ১ । ষণ্ডামৰ্ক ।
- ২ । ষড়্ৰস-পঞ্চামৃতেৰে খোৱা ।
- ৩ । ষাঁড় মেলা ।
- ৪ । ষোল অনাই লাভ ।
- ৫ । ষোল কলাই পূৰ্ণ ।
- ৬ । ষাঠি বছৰত বোলে আই,
 বাৰিষা-খবালি ছুহে গাই ।
 (আহাৰ-শাওণে ছুহে গাই ।)
 তাৰ সমান ভাগ্যবান নাই ॥

স

- ১ । সতৰামৰ নাঙল ।
- ২ । সতিনী বহীয়া পৈ ।
- ৩ । সত্যনাৰায়ণৰ ভক্তিজ্ঞা (বা পুত্ৰক) ।
- ৪ । সত্যযুগৰ কথা ।

- ৫। সত্ৰ একউয়া।
- ৬। সবাহৰ কল।
- ৭। সবগৰ তৰা।
- ৮। সবিয়হৰ জনম ধৰি বেটেবীৰ চেপালৈ ভয় কৰিলে নহব।
- ৯। সক হৈ সবকা।
- ১০। সৰ্বভক্ষ্য ছত্ৰাসন।
- ১১। সতিনীৰ পোক দিওঁ বোলোতেই বস্তু হৈ যায় বাহী।
- ১২। সৰ্বভক্ষ বহি সবাকো শোষে।
- ১৩। সতাই নাৰকী।
- ১৪। সলালৰ শিল।
- ১৫। সতিনীৰ পো, গা নপৰে জুৰ।
- ১৬। স'ৰাব ছপাত নৌ হওঁতেই যথিনীয়ে বাহ লোৱা।
- ১৭। সময়ৰ শৰ।
- ১৮। সময়ৰ এক শৰ, অসময়ৰ দহ।
- ১৯। সন্ধিৰ বাঁহ বুদ্ধিৰে কটা।
- ২০। সম্পদৰ ভাই-ভনী।
- ২১। সবিয়হতে ভূতে ধৰা।
- ২২। সঁচি ধনৰ পেটুৱা মণি।
- ২৩। সম্ভৱ শ-কাল, দুষ্টৰ একাল।
- ২৪। সঁচ চাই গছ।
- ২৫। সত্যৰ সদায় জয়।
- ২৬। সতিনীৰ জালত গু পাতত দিয়াও খায়।
- ২৭। সৎপুত্ৰ কুলৰ প্ৰদীপ।
- ২৮। সম্ভৱ লগত সুবাসনা, দুষ্ট লগত দুৰ্বাসনা।
- ২৯। সম্ভৱামি যুগে যুগে।
- ৩০। সতী-সান্নিধ্য।
- ৩১। সংক্ৰান্তি পুৰুষ।

৩২ । সব লাল হো জায়েগা ।*

(* ঐতিহাসিক তথ্য নিহিত)

৩৩ । সৰ্বমত্যন্ত গৰ্হিতম্ ।

৩৪ । সবস্বতীষ বৰপুত্ৰ ।

৩৫ । সত্যনাৰায়ণ দেৱতা ।

৩৬ । সজাওঁতে পৰাওঁতে কেচু বজা হোৱা ।

৩৭ । সকতে সাপে খালে ডাঙৰ হলে কেঁচুলৈও ভয় ।

৩৮ । সময়ৰ শৰ পাহৰা ।

৩৯ । সত্যমেব জয়তে ।

৪০ । সময় যায় মৃত্যু আহে ।

৪১ । সময় কালৈকো বৈ নাথাকে ।

৪২ । সময়ৰ সুযোগ এবাৰহে আহে ।

৪৩ । সংসাৰত একো অসম্ভৱ নহয় ।

৪৪ । সময়ৰ টিকনিডাল আগফালে ।

৪৫ । সময়ৰ টিকনিত ধৰা ।

৪৬ । সময়ৰ আগচুলিত ধৰা ।

৪৭ । সাতখন গাৰ্হিলৈকে যোৱা ।

৪৮ । সাতোহাল মেঘে বৰমুণ দিয়া

(সাতোহাল মেঘে বৰষা) ।

৪৯ । সাদৰক নেওচা ।

৫০ । সান্দহখোৱা বালি তল যোৱা ।

৫১ । সাপে নাপাহৰে কঁকালৰ কোব ।

৫২ । সাতৰাজ মাৰি এক ৰাজ কৰা ।*

(* ঐতিহাসিক তথ্যও আছে)

৫৩ । সাগৰত কাঠী-জাল মৰা ।

৫৪ । সাজ চাই চাপৰি যোৱা ।

৫৫ । সাজ হলে দেউৰী লগা (বা ওলোৱা) ।

- ৫৬। সাজ হলেহে দেউৰী লাগে।
- ৫৭। সাত-শত্ৰু।
- ৫৮। সাত ঠাই বাগবা।
- ৫৯। সাতকুৰা অগ্নি জ্বলা।
- ৬০। সাত সাগৰ পাৰহৈ গক খোজৰ পানীত বুৰি মৰা।
- ৬১। সাঁচনৰ ধন, কাঁচনত যায়।
- ৬২। সাত-বিহুৰ সৈয়া কণী।
- ৬৩। সাপে খায় কাপে খায়।
- ৬৪। সাতোকাকু বামায়ণ পঢ়িলে, বোলে সীতাটো মতা।
- ৬৫। সাত-ভতৰাৰ বল।
- ৬৬। সাত-ঘাটৰ পানী খোৱা।
- ৬৭। সাত-ঘাটৰ চেঙেলী।
- ৬৮। সাত-ঠাই বাগবা।
- ৬৯। সাপেহে সাপৰ ঠেং দেখে।
- ৭০। সাপ মাৰি নেগুৰত বিৰ খোৱা।
- ৭১। সাত-সাগৰ তেৰ নদী পাৰ হোৱা।
- ৭২। সাক্ষীৰাম গোপাল।
- ৭৩। সাগৰে ডিঙেৰী চুৰ নকৰে।
- ৭৪। সাধাসিধাক ভাত কাপোৰে নাটে।
- ৭৫। সাপে খালেও তিনটা হাঁচি মাৰে।
- ৭৬। সাগৰৰ জল বান্ধবে খাই কি চুকুৱাব।
- ৭৭। সাধবা ইচ্ছাই বৰ ধানৰ চিৰা।
- ৭৮। সাগৰত জল ঢলা।
- ৭৯। সাত-বজাৰ ধন-মাণিক।
- ৮০। সাক্ষাৎ অন্নপূৰ্ণা।
- ৮১। সাগৰ চুঁচি মাণিক উলিউৱা।
- ৮২। সাঁতুৰি সমুদ্ৰ পাৰ হোৱা।

- ৮৩। সাপৰ লগত খেলা কৰা।
- ৮৪। সাপৰ গাঁতত হাত ভৰোৱা।
- ৮৫। সাপৰ মূৰত ভেকুলীৰ নৃত্য।
- ৮৬। সাপো মৰক লাঠীও নাভাগক।
- ৮৭। সাত খুন মাফ।
- ৮৮। সান্নাথানৰ বিপদ নাই।
- ৮৯। সাতহলীয়ায়ো একহলীয়াক পতিয়হ কৰে।
- ৯০। সাঁচি খোৱাৰ মৰণ নাই।
- ৯১। সাগৰৰ তলিতহে বত্ৰ পোৱা যায়।
- ৯২। সাত-পোৱাতীৰো লৰা চুকত লাগে।
- ৯৩। সালগ্ৰামক পূজা দিয়া।
- ৯৪। সালগ্ৰামক মাটিত পেলাই সতিনীক বৰপীৰা দিয়া।
- ৯৫। সিংহৰ পোৱালী।
- ৯৬। সিজা শাকত লোণ দিয়া।
- ৯৭। সিংহৰ এটা, শিয়ালৰ জাক জাক।
- ৯৮। সিদ্ধিৰ মুখৰ চোৰ।
- ৯৯। সিয়নিত শোৱা।
- ১০০। সীতা নোহোৱা যজ্ঞ।
- ১০১। সু-তিবী কেদেলী।
- ১০২। সুখৰ মুখ দেখা।
- ১০৩। সুখৰ সপোন দেখা।
- ১০৪। সুদে-মূলে বাজ কৰা।
- ১০৫। সুদ-খোৰ।
- ১০৬। সূৰ্য্যৰ মুখত সোণা দিয়া।
- ১০৭। সূৰ্য্যৰ উদয়ো নাই অস্তও নাই।
- ১০৮। সেৱা চুৰ।
- ১০৯। সেই বামো নাই অযোধ্যাও নাই।

১১০। সেবে সেবে যায়, পোৱালৈ কান্দে।

১১১। সোণ-সেবীয়া।

১১২। সোণায়ং নমঃ।

১১৩। সোণামুখত চৰ।

১১৪। সোণামুখত এচৰ সহাই টান।

১১৫। সোঁ-মৰণেৰে মৰা।

১১৬। সোণ-কপৰ কলটী (কলসী)।

১১৭। সোণ-কপৰ মুখেৰে কোৱা।

১১৮। সোণে-পোৱালৈ গঁথা।

১১৯। সোণ খটোৱা।

১২০। সোনকালে পৰিলে সোনকালে সৰে।

১২১। সোত-মোচ্ ধোপোচ্।

১২২। সোণৰ সোলেং।

১২৩। সোণৰ সঁফুৰা।

১২৪। সোধ-পোছ নাই, আহ বৰ ডেকা

ভোজ খাবলৈ যাওঁ।

১২৫। সোণৰ মুখত মাখি পৰে, লাভৰ হে কথা।

১২৬। সোঁ-শৰীৰেৰে স্বৰ্গলৈ যোৱা।

১২৭। সোণত সুরগা।

১২৮। সোঁ-আঙুলিৰে ঘিঁউ নহা।

১২৯। সোণৰ প্ৰতিমা।

১৩০। সোণৰ লঙ্কা ছাৰখাৰ হোৱা।

১৩১। সোণৰ কাঠী কপৰ কাঠী।

১৩২। সোণ হলে দৈতাল হাতীও পোন।

১৩৩। সোতত উটি যোৱা।

১৩৪। সোণাবীৰ ঠুক্-ঠাক্ কমাৰৰ একোৰ।

১৩৫। স্বৰ্গৰ অপেচৰা।

১৩৬। স্বভৱবী কগীয়াক কি কৰে আশুধি ।*

(* কল্পিণীহৰণকাব্য)

১৩৭। স্বাতী নক্ষত্ৰৰ জলপান ।

১৩৮। স্বী-বুজি প্ৰলয়ছবী ।

১৩৯। সবলে-নিৰ্বলে কিহৰ নিয়া ।

পঞ্চ-পঞ্চা কিহৰ বিয়া ॥

১৪০। সত্য, ত্ৰেতা, দ্বাপৰ, কলি ।

এই চাৰি যুগ গাৰ মলি ॥

এই চাৰি যুগৰ কথা নোসোধেঁ তোত ।

ওপৰ চাৰি যুগৰ কথা কৈ দে মোত ॥*

(* ভকতীয়া)

১৪১। সত্-সঙ্গী বোলায় ফুৰে পূজা খাই ।

গায়ে চিহ্ন-বান নাই, যেন বাঁজী গাই,

খীৰালেও দুহু নাই ।

ভকতে ভঙাইছে গাওঁ ॥*

(* ভকতীয়া)

১৪২। সমুখে-বিমুখ কথা কয়, কথাত নাই সুখ ।

মৰাৰ গলত ধৰি জীয়াই কান্দে, মৰাই কি জানে দুখ ॥*

(* ভকতীয়া)

১৪৩। সভাত আহিব লাগে বৰালি ভকত ।

মিৰিকা, নেৰীয়া দুইয়ো আহক লগত ॥*

(* ভকতীয়া)

১৪৪। সজালো পৰালো নগাই নিব বুলি ।

নগায়ো নিনিলে মাজ-ডাঙৰ বুলি ॥

১৪৫। সংসাৰ ভীষণ বৰ ।

বিচ্ছেদৰ বৰষৰ ॥

১৪৬। সহিলে সম্পদ পায় ।

নসহিলে আপদ যায় ॥

- ১৪৭। সন্ধিব বাঁহ বুদ্ধিৰে কাটিবা, চেকনী কাটিবা চলে ।
পিতৃ বৈবী শত্ৰু জিনিবা মিত্ৰ কৰিবৰ ছলে ॥
- ১৪৮। সজ্জকাম কৰে যি ।
সজ্জলোক হয় সি ॥
- ১৪৯। সপোন দেখিলে বুঢ়ায়ো যুতে ।
ধাৰত পৰিলে শিলে উটে ॥
- ১৫০। সমানে সমানে কৰিবা কাজ ।
হাৰিলে জিকিলে নাই লাজ ॥
- ১৫১। সকলোতকৈ ডাঙৰ হৰিৰ কথা ।
তাতোকৈ ডাঙৰ চাউল-কঠা ॥
- ১৫২। সকলো চৰায়ে মাছ খায় ।
মাছবোকাৰ নাম যায় ॥
- ১৫৩। সজ্জনৰো বুৰে নাও ।
হস্তীৰো পিছলে পাও ॥
- ১৫৪। সৰ্ব্বগুণীয়াক ভাত-কাপোৰে নাটে ।
ছুষ্ট পুত্ৰ যাৰ নিতাস্তে কান্দে ॥
- ১৫৫। সৎসঙ্গত কাশীবাস ।
অসৎ-সঙ্গত সৰ্ব্বনাশ ॥
- ১৫৬। সঁচি লোণ তেলৰ বয় ।
নিচলাৰ বাকল নাযায় ক্ষয় ॥
- ১৫৭। সদায় সঁচা কথা কৰা ।
বুঢ়াৰ ঠাইত বুদ্ধি ল'বা ॥
- ১৫৮। সম্পদ কালৰ ভাই-ভনী, আপদ কালৰ মিতা ।
ধন লোভী তিৰী, বেতন ভোগী বজা ॥
- ১৫৯। সকলো মগনীয়াৰ মৰক ।
মোৰ জোলাঙাখন ডবক ॥

- ১৬০। সমান সতিনীৰ কোলাত পো।
 ঘুমটি নাহে চকুত লো ॥
- ১৬১। সতিনীৰহীয়া পৈ।
 এবেলা হুঁহুয়ায়, এবেলা কন্দুয়ায়, পথালি কোলাত লৈ ॥
- ১৬২। সৰুকৈ মাৰিলে বৰকৈ কান্দে।
 নিতৌ চাপনী টোপোলা বান্ধে ॥
- ১৬৩। সৰুকৈ কাটি ঘনকৈ খাবা।
 তেহে তামোলৰ বিলাহ পাৰা ॥
- ১৬৪। সখি মৰোঁ।
 সাহ খাই যে বাকলি দিছিলো তাৰে উপকাৰ কৰোঁ ॥*

(* সাধুকথা)

- ১৬৫। সক সৰুকৈ সাজিয়া ঘৰ।
 যেতেক লাগে ভেতেক কৰ ॥
- ১৬৬। সক বাৰী সক ঘৰ।
 যিমান লাগে সিমান কৰ।
- ১৬৭। সক হ'লে সবকি যায়।
 ডাঙৰ হলে বিপদে পায় ॥
- ১৬৮। সমানৰ ভাই, পাইকৰ ককাই ॥
- ১৬৯। সতিনী মৰি গল।
 ছুইখন মেখেলা মোৰে হ'ল ॥
- ১৭০। সকলো তোমাৰ।
 পুৰৈ পাত নিছিঙিবা আমাৰ ॥
- ১৭১। সক সক সক, খকুৱা বেঙেনাৰ পাত।
 আজি-কালি ছোৱালীয়ে বিহা নলয় গাত ॥
- ১৭২। সকলো কথা পেটত থৈ।
 দাঁড়ে-ওঁঠে মাতে গৈ ॥

- ১৭৩। সম্পদৰ ভাই-ভনী।
বিপদত কাৰ কুনি ॥*
(* কুনি = কোম)
- ১৭৪। সতিনীৰ হাল।
গা নকৰে ভাল ॥
- ১৭৫। সৰুতে নাখালি মচুৰৰ দালি।
এতিয়া খাব লাগিব শাহু-শহুৰৰ গালি ॥
- ১৭৬। সৰু হ'লে পাচে।
জাবৰ হলে চাঁচে ॥
- ১৭৭। সৰ্গদেউ মৰিলে বাইজখন থাকিব,
বাইজ মৰি গলে থাকিব কোন।
জোন মৰি গলে আকাশখন থাকিব,
আকাশ মৰি গলে থাকিব কোন ॥
- ১৭৮। সততে যাইবা হৰিক শ্মৰি।
ভেবেসে পাইবা সংসাৰ তৰি ॥
- ১৭৯। সততে পৰব অন্নত আশ।
পৰিহৰা তেনে নগৰত বাস ॥
- ১৮০। সৰ্পৰ ভাল যদি দক্ষিণে যায়।
সৰ্ব্বকাৰ্য্য তাৰ শুভক্ষণ পায় ॥
- ১৮১। সৰ্ব্বকুলক্ষণী হোৱে তাই।
পাটীতো মূতে চকুতো খায় ॥
- ১৮২। সৰু সূতা কাটে বোৱয় তাঁত।
চা-চুবুৰীয়াই মুস্তনয় মাত ॥
বন্ধন শাপত নলাগই কালি*।
ডাকে বোলে তাই বান্ধনি ভালি ॥
(* কালি = ছাই)
- ১৮৩। সৰু-মুৱা ছোৱালী কুটুহৰ যাই।
মাজ-ডাঙৰ ছোৱালী পৈয়েকৰ মূৰ খাই ॥

- ১৮৪। সক দম্ব যাব, ঠুঠ পাতল।
তাইব দেখিবা দম্বৰ বোল ॥
- ১৮৫। সঘনে বাটত উভতি চায়।
পৰ-পুৰুষত থাকে অভিপ্ৰায় ॥
জলক পেলাই জলক যায়।
পৰ-পুৰুষৰ মুখক চায় ॥
মাগুহ নহলে গায় গীত।
পৰ-পুৰুষত থাকয় চিত ॥
- ১৮৬। সকটোৱে বৰটোক পেলায়।
বলে নোৱাৰি দাঁত কেইপাৰি চেলায় ॥
- ১৮৭। সক নৱত বৰ ভৰা।
মহাপ্ৰভু বক্ষা কৰা ॥
- ১৮৮। সসাগৰা পৃথিৱীক হোলোঙাত ভৰি।
বুঢ়ীবেটী লৈ যায় লচ্-পচ্ কৰি ॥*

(* ভকতীয়া)

- ১৮৯। সবাহতে হৰাল মোৰ বালুঠুৱা নাও।
ব'ঠাখন হৰাল মোৰ সিহে মাজৰ গাওঁ ॥
সেউতটো হৰাল মোৰ একদাম পানী ধৰে।
তাকে লাগিহে মোৰ সদায় গা পোৰে ॥*

(* ভকতীয়া)

- ১৯০। সম্ভব শ-কাল, ছুটৰ একাল।
তাক নকৰিবা তাং-বিতাল ॥*

(* ভকতীয়া)

- ১৯১। সৰ্ব্ব সুলক্ষণী বন্যা ফুৰে আগবাঢ়ি।
ফিৰি নচাই সক বাপা কৰে বাঢ়া-বাঢ়ি ॥*

(* ভকতীয়া)

- ১৯২। সৰ্ব্ব শূলক্ষণী মোৰ দয়াৰ গৃহিণী।
পাটীত মৃত্যু তাই পেলাওঁ আপুনি ॥*
(* ভকতীয়া)
- ১৯৩। সক বায়ে ফুকালেক তিনি পাচি ল'ৰা।
পথাৰত চৰি ফুৰে লাঠী লৈ বুঢ়া ॥*
(* ভকতীয়া)
- ১৯৪। সৰ্ব্ব ভদ্ৰ ভকতক মই গুৰু মানোঁ।
ভকত গুৰুত পৰে আনক নজানোঁ ॥*
(* কথা গুৰুচৰিত)
- ১৯৫। সত্বক বন্ধ, মিত্ৰ বন্ধ, লগ্ন বন্ধ, (লগুণ বন্ধ)।
এই তিনি-চাৰিত নাই ভক্তিৰ গন্ধ ॥*
(* কথা গুৰুচৰিত ;
- ১৯৬। সকল পুণ্যৰ অবিনাশী ফল,
হৰি-গুণ নাম সাৰ ॥*
(* নামধোৰা)
- ১৯৭। সন্তিনীৰ পোৱে নোবোলে আই।
সেই অপমানে মৰিবাক যায় ॥
- ১৯৮। সঁচৰ হাঁহিনীক শিয়ালে নিয়ে।
লেব পিণ্ডত মিঠৈ দিয়ে ॥
- ১৯৯। সং লববৰ, সচং লববৰ সাজত বহি খায়।
সেইজন ভকতে লোকক তাৰিব থাক,
নিজৰ তৰণি নাই ॥*
(* ভকতীয়া)
- ২০০। সকপানী চুই পাচে পথাৰ বুৰায়।
গৰু-ম'হ-হাতীসৰে সাঁতুৰি ফুৰায় ॥*
(* ভকতীয়া)
- ২০১। সপ্তমত মঙ্গল দেখয় য়েবে।
মেঘৰ নাদত মৰিবা তেবে ॥

২০২। সাগৰে নগৰ, নগৰে সাগৰ, সাগৰক গিলিলে মাছে ।

এডাল নলৰ নটা ডুলি, তাৰো আধাখিনি আছে ॥*

(* ভকতীয়া)

২০৩। সাগৰত মো পৰ্ব্বত ঢৌ ।

ৰাপেকৰ তিৰী নাই, পুতেকৰ সাত বো ॥*

(* ভকতীয়া)

২০৪। সাত পুৰুষৰ ৩৩৩ ঘৰ ।

এতিয়া বোলে মোক ঘটা ধৰ ॥*

(* ভকতীয়া)

২০৫। সালঙ্কতা নাৰী এক পাঞ্চবৰ্ণ ধৰে ।

পাৱে পৰি শিৰে ধৰি আশীৰ্বাদ কৰে ॥*

(* ভকতীয়া)

২০৬। সাধি সাধি সাধনীক পালো ।

সাধনীক থবলৈ ঠাই নাপালো ॥*

(* ঐতিহাসিক তথ্য জড়িত)

২০৭। সাগৰত আছে বৰ বৰ শঙ্খ ।

নেগুৰীয়া শায়ুকে বোলে ময়ো তাৰে বংশ ॥

২০৮। সাদৰৰ সোঁতা-সোঁত জিকা দিছে ভাতত ।

কান্দি-কাটি মৰিছে আশ্বলৰ আগত ॥

২০৯। সাতোঁৰ সাতোঁৰ বাউসীৰ বলেৰে ।

সঁতুৰিৰ নোৱাৰিলে যাবি বসাতলে ॥

২১০। সাঁচনে ধন । ভাঙনে মাগন ॥

২১১। সাদৰৰ মাত । আকালৰ ভাত ॥

২১২। সাজে পাৰে যিটি ।

পৰম ভকত সিটি ॥

২১৩। সাতে পাতল পাঁচত ঘন ।

ছয়ত তামোল নন্দন-বন্দন ॥

- ২১৪ । সাপে খায় বাঘে খায় যদি মৰে জলে
সকলো ঘটয় জানা নিজ কৰ্ম ফলে ।
- ২১৫ । সাধুৰ লচ্-পচ্ সভাত বহা ।
সোণাবিৰ লচ্-পচ্ বতিত মহা ॥
হাঁহৰ লচ্-পচ্ চোতালত পানী ।
লৰাৰ লচ্-পচ্ ডিঙিত ফটাকানি ॥
তিবোতাৰ লচ্-পচ্ ডিঙিত পোৱালমণি ।
ডোমৰ লচ্-পচ্ তিনটীয়া ঘনী ॥
চহকীৰ লচ্-পচ্ তিনি সঁজ খায় ।
ধনীৰ লচ্-পচ্ পৰৰ মূৰত বায় ॥
- ২১৬ । সাতপূৰুষৰ নাই গাই ।
কঁৰীয়ালৈ খীৰাবলৈ যাই ॥
- ২১৭ । সাতো ভাইৰ মূৰ পকা ।
কাকো কেৱে নোবোলে ককা ॥
- ২১৮ । সাপ হৈয়ো খায় ।
বেজ হৈয়ো চায় ॥
- ২১৯ । সাধিলেই সিদ্ধি । আৰ্জিলেই নিধি ॥
- ২২০ । সাধিছে বান্দৰ মধুকল খায় ।
নাসাধে বান্দৰ ডালে ডালে যায় ॥
- ২২১ । সাধুৰ লগত সঙ্গতি কৰিলো,
মধুক কৰিলো পান ।
বিক্ৰমাদিত্য বজাৰ মূৰত উঠিলো,
গঙ্গাত কৰিলো স্নান ॥*
- (* সাধুকথা)
- ২২২ । সাতত আনি পাচত ৰিকে ।
আমাৰ বাপাট ৰণিজ ৰিকে ॥

- ২২৩। সান-সন্ধ্যা মাটিত ।
ধতুৱা শোৱে পাটীত ॥
- ২২৪। সাতো বাৰীৰ শাক ।
মোৰে বুকুতে থাক ॥
- ২২৫। সাতহাল হাতী টানে এফালে ।
অকলে অদৃষ্টই টানে এফালে ॥
- ২২৬। সাগৰত পাতিলে তিনটা ডিঙৰা ।
ঘট ঘটকৈ লাগি আছে তিনটা শিঙৰা ॥
- ২২৭। সাজে-পাৰে তিৰী । বান্ধে-ছাটে মিৰি ॥
- ২২৮। সাৰ সাৰ সাৰ ঘিঁউ ভোজনত সাৰ ।
সাৰ সাৰ সাৰ আদৰ সম্ভাষণত সাৰ ॥
সাৰ সাৰ সাৰ বাতি জাগৰণত সাৰ ।
সাৰ সাৰ সাৰ তিৰীৰ তাৰণত সাৰ ॥
- ২২৯। সাঁচনিত নিদিবা হাত ।
ল'ৰা-লুৰিক লঘোণে নথবা দিবা গধূলিতে ভাত ॥
- ২৩০। সাপে খায় লেখি ।
বাঘে খায় দেখি ॥
- ২৩১। সাতসেৰীয়া বৰকাঁহী খুদ-চাউলৰ ভাত ।
খোৱাৰ ঘি ধিক্ ধিক্, শুনাৰো লাজ ॥
- ২৩২। সাতদিনীয়া পইতা, তিনদিনীয়া কাজী ।
শাকত লোণ পাইছোঁ,
গোহাঁয়নী অ', চ'তৰ বিহনেকি আজি ॥
- ২৩৩। সাঠানৰ গাই । নেজডাল নাই ॥
- ২৩৪। সাপ লহকৰ ভেকুলী পাত্ৰ ।
গণকৰ হাতত পৰিলো মাত্ৰ ॥
ছাই লট-পট দুই কাণ কটা ।
সাত ভুবন দেখুৱালে চিলাৰ বেটা ॥

কি টক্ টক্ কৰ তই ।

টকৰ মায়া বুজোঁ মই ॥*

(* সাধু)

২৩৫ । সাত কোড়ালে পাৰে (খান্দে) মাটি ।

ভেঙে নাটে বাঢ়াপেটী ॥

২৩৬ । সাদৰৰ শেলাই ।

নাঙলেৰে খুই জবকাৰে পেলায় ॥

২৩৭ । সাপৰ সমান খং কাৰো নাই নাই ।

হিমালয় সম গিৰি পৃথিৱীতে নাই ॥*

(* অসমীয়া পদ্যৰূপৰ)

২৩৮ । সাতহাতে ফাগুনত কলা ।

সেই কল হয় মাহ কচলা ॥

২৩৯ । সাদৰৰ গুৰি ।

লৈ যাম আগত কৰি ॥

২৪০ । সাত ভতৰাই নোৱাৰে যাক ।

টোপনিয়ৈ ভগৰাই তাক ॥

২৪১ । সাক্ষী মুখে কথা কৰাই বাজ ।

যদি ধৰ্ম্য কৰি সোধন্তু বাজ ॥

দৃঢ় কৰি থৈব সাক্ষী সকল ।

সাধিব জায়ত তেবে সুফল ॥

২৪২ । সাক্ষী নব-সাতাধিক চাৰিজন ।

তিনি-ছই হৱে য়েবে ব্ৰাহ্মণ ॥

এক এক কৰি সুধিব কাজ ।

বসিয়া থাকিব সভাৰ মাজ ॥

ধন আশা এৰি সুধিব সাক্ষী ।

তেবে ধৰ্ম্মে ফুৰে সততে ৰাখি ॥

২৪৩ । সাক্ষী মুখে যদি ভক্তক মানি ।

মধ্যস্থ জনৰ বচন মানি ॥

- ২৪৪। সাক্ষীক দেখুৱাই ঋণক দিব।
 পত্ৰত নাম লেখি ৰাখিব ॥
 ঋণৰ সাক্ষী নাহিকে অস্ত।
 প্ৰবাক্ষ কৰিয়া তত্ত্ব বুজিবন্ত ॥
- ২৪৫। সাত-পুৱেতীকো শিয়ালে খাই।
 কাঠ-বাঁজী ও স্বৰ্গক যাই ॥
- ২৪৬। সাধুৰ মঙ্গলে মূঢ়ত পাশ-জৰী।
 অসাধুৰ সঙ্গে বান্ধে জৰপূৰ কৰি ॥*

(* ভকতীয়া)

- ২৪৭। সাত পথাৰত বাঁহ খায়।
 খুটাৰ গোৰত উৰি যায় ॥*

(* ভকতীয়া)

- ২৪৮। সাত-পাচ গুণীয়া।
 হাল নবাবে বণিয়া ॥
- ২৪৯। সাগৰক আসিলো মই মাগিক পাবৰ আশে।
 সাগৰ শুকাল মাগিক লুকাল আমাৰ কৰ্মদোষে ॥
- ২৫০। সিয়ান চৰাইৰ ভাও।
 লাম্ব দি আহাৰ খাই,
 ফান্দত নিদিয়ে পাও ॥*

(* ভকতীয়া)

- ২৫১। সিজালেও নিসিজে হেকতীয়া মাহ।
 সেও দিলে সেও নলয় কুকুৰাঠেতীয়া বাঁহ ॥
- ২৫২। সিয়ান ভিৰীৰ গিয়ান বুজি।
 লালাকত* লয় সুধি ॥

(* লালাক = বাঘী)

- ২৫৩। সিংহ নষ্ট হয় টিপচীক সুধি।
 মাজুহ নষ্ট হয় কৰি লোষাদোষা ॥

২৫৪। সিপাৰৰ বাই সিপাৰৰ বাই ।
 এক পাল্লা চাউলৰ পিঠা কিমান পাই ॥
 আটাৰ জ্ঞানিলে এখন আদুখন পায় ।
 আটাৰ নাজ্ঞানিলে লেটপেটাওঁতেই যায় ॥

২৫৫। সিংহ মীন বজ্জি ।
 কল খাৰা আৰ্জি ॥

২৫৬। সিদ্ধি খান্দি খান্দি ফুৰে চোৰ নোবোলয় ।
 ঘৰে ঘৰে হাল বায় কঠীয়া সিঁচয় ॥*

(* ভকতীয়া)

২৫৭। সিদ্ধি খান্দি ফুৰে সদা চোৰ নোবোলয় ।
 সাতোটা ভঁৰাল আছে গৃহস্থ নহয় ॥
 বাকলি পিছিয় সদা বাম নোহোৱয় ।
 হৰিনাম গাই সদা মহাপাপী সেই ।
 সেই দেখি সাধুসৱে নাম নগাৱয় ॥*

(* ভকতীয়া)

২৫৮। সীতাক দেখিলে মৰ্বোঁ ।
 ধনুক দেখিলে ডৰ্বোঁ ॥

২৫৯। সু-কাজত বিকাজ হ'ল ।
 মাক নোহোৱাকৈ জীয়েক হ'ল ॥*

(* ভকতীয়া)

২৬০। সু-ফল কদলী ।
 সু-তিৰী ফেদলী ॥
 সু-জল বৰিষণ ।
 সু-পুৰুষ কিৰিষণ ॥
 সু-পুৰুষ বামা ।
 সু-তিৰী শ্যামা ॥

২৬১। সুখীয়াৰ জৰ চাৰিয়ে-পাটীয়ে ধৰ ।
 দুখীয়াৰ জৰ-ডিঙিত গৰাকি ধৰ ॥

- ২৬২ । সু-বুদ্ধিৰ গুণেৰু কুবুদ্ধিয়ে পালে,
 বাপেকক তুলি দিলে গছত ।
 বনপোৰা জুইত পুৰি মৰিল, বুদ্ধি ওলাল পাচত ॥*
- (* সাধুকথা)
- ২৬৩ । সুখি-পুছি কৰে কাজ ।
 হাৰিলে জিকিলে নাই লাজ ॥
- ২৬৪ । সু-বাট দূৰ গমন তাক নিদিয়া এৰি ।
 বুঢ়ী হলেও বিয়া কৰাবা তেওঁ নানিবা বাঁৰী ॥
- ২৬৫ । সুখীভৰ নাৰী ।
 ধানসুঙে বিদ্ধে, ফুৰে আটাহ পাৰি ॥
- ২৬৬ । সু-পুত্ৰক নালাগে ধন ।
 কু-পুত্ৰক নালাগে যম ॥
- ২৬৭ । সুখ থাকে বাৰীৰ কোণত ।
 দুখ আহে চকুৰ পালকত ॥
- ২৬৮ । সুধিম নে পুছিম ।
 ধানখেৰেৰে মুচিম ॥
- ২৬৯ । সুবৰ্ণ দানে ব্ৰহ্মলোকে যায় ।
 বজ্জত দানে চন্দ্ৰলোক পায় ॥
 গৃহদানে পায় নাৰী সুন্দৰী ।
 কন্যা দানে পায় ইন্দুৰ পুৰী ॥
- ২৭০ । সুষ্ঠি, শুকচি, ভেকুৰিৰ মূল ।
 তিনিকো বাটি কৰে সমতুল ॥
 পিপলি দিয়া যি খায় বিহানে ।
 নাথাকয় তাৰ ৰোগ প্ৰধান ॥
- ২৭১ । সুহৃদৰ কথা শুনুনে ভালে ।
 অল্পত তাক পাৰেক কালে ॥
 মুক্ত কেশে যিটো বিবস্ত্ৰে শোৱয় ।
 মুখৰ খজুতি ভাঙি হৃদয় কৰয় ॥

আপনাৰ অঙ্গে বাস্তৱ বজাওৱে ।

মধ্যাহ্নত তাল, মৃদঙ্গ বাওৱে ॥

অন্ন ভুঞ্জন্তে চেলেকয় হাত ।

সৰ্বকালে তাক নাটয় ভাত ॥

২৭২ । সুখৰ উপৰি সুখ ।

মেৰদি কুকুৰ শুইছে, পোকবলৈ কৰিছে যুখ ॥

২৭৩ । সুখীয়াৰ জীয়াৰী ভুখীয়াত পৰিছে, দিছে গালে-মূৰে হাত ।

বৰি বৰি সুখীয়াৰ জীয়াৰী আহুধান পকিলেহে ভাত ॥

২৭৪ । সুখীয়াৰ ঘৰত চাউল চোবায় থকত ।

ভুখীয়াৰ ঘৰত চাউল চোবায় ভোকত ॥

২৭৫ । সুখে বুঢ়ী নাতি-ভটাৰ ।

ধানপুৰা মাটিৰ একে আতাৰ ॥

২৭৬ । সুৱেগী* আঙা ভেদেলী লতা ।

নোহোৱা-নভবা এদিন সঁচা ॥*

(* সুৱেগী = সুহাগী)

২৭৭ । সূক্ষ্মক চিনিবা আঁউসীৰ আন্ধাৰত, বোগত চিনিবা দেহা ।

বিপদৰ কালত মিতিৰ চিনি লবা, মিঠা খাই চিনিবা কেহা ॥

২৭৮ । সূতা চুকনী মই ।

পৈয়েবৰ মূৰখাতী তই ॥

গোসাঁই তুমি পথবা-কুঠীয়া হ'বা ।

২৭৯ । সূত্ৰধাৰ জনে জানা বজা নোবোলয় ।

জটীধৰ তথাপিতো মহেশ নহয় ॥*

(* ভকতীয়া)

২৮০ । সেৱকে যদি কৰে অপকাৰ ।

পাৱে অপযশ স্বামীক তাৰ ॥*

(* কীৰ্ত্তন)

২৮১। সেহাই সেহাই মাতিছে মতা হাঁহে।
নিচেইকৈ নামাতিছে বোন্দা কাঁহে॥

২৮২। সেইজনী কোন, পুৰ্ণিমাৰ জোন।
চাকি চোৱা যদি উজনীয়া লোণ॥

২৮৩। সেৱা কৰিলো সেকা লাঠী।
বগিছ কৰিলো মূল নাঠি॥
খেতি কৰিলো মেঘ চেলেকি।
ভঙা ডিঙাৰ মূৰ ঘৰকি (গৰকি ?) ॥*

(* তৰ্কতীয়া)

২৮৪। সেহি বেলা ঘৈলীজনী ওলাই আহিলা।
তাইক দেখি পটাখানে চৰমাৰি দিলা॥
দাঁত চেলাই গৃহস্থিনী মাটিত পৰিলা।
গৃহস্থে মৰিল বুলি সাৱতি ধৰিলা ॥*

(* তৰ্কতীয়া)

২৮৫। সেই দাখনে খচৰাই নাকটো কাটিলে।
শোটা-বাউলিয়ে পাচে আলচ পাতিলে ॥*

(* তৰ্কতীয়া)

২৮৬। সেকিলেও সেক নলয় কেঁকোৰা বাঁহ।
ভিজালেও নিভিজে বজৰীয়া মাহ॥

২৮৭। সোমে শনি পূবে যায়।
ছুটি গলে এটি খায়॥

২৮৮। সোমে শনি পূবে বাস।
ছুটি গলে এটি নাশ॥

২৮৯। সোৱাদৰ চিকুণ মৌ, ভাওনাৰ চিকুণ চৌ (চৌ)।
মাতৰ চিকুণ বৌ॥

২৯০। সোণাৰীয়ে সোণ চিনে, বৰাই চিনে কচু।
কথা চহকীয়ে কথা চিনে, হাঁহে চিনে কেঁচু॥

- ২৯১ । সোনকালে শুবা সোনকালে উঠিবা ।
তেহে দেহৰ শাস্তি পাবা ॥
- ২৯২ । সোণ খুন্দা সোণাৰীয়ে মণি দিলে লাখৰ-বাখৰ ,
কেক দিলে সোণৰ ।
গিদ্ধিবলৈ থাক দিলে তঙজুৱা বাঁহৰ ॥
- ২৯৩ । সোণা-কপা কি কাম কৰে ।
ভাত নাখালে ভোকত মৰে ॥
- ২৯৪ । সোণৰ তুল্য কণ্ঠা দান ।
ডাকে বোলে তাৰ স্বৰ্গত স্থান ॥
- ২৯৫ । সোণ কমোৱা শোৱক মাটিত ।
ধুৱাটো শোৱক পাটীত ॥
- ২৯৬ । সোণাৰীশালত সোণ জিলিকিল,
কটাৰী জিলিকিল ডাবত ।
আমাৰ মইনা বাটেদি আহিছে জিলিকি আহিছে জাকত ॥
(* বিহগীত)
- ২৯৭ । সোণৰ কঁৰীয়াৰ খোপ ।
তোলৈ নাযাওঁ, যাম বাপেৰলৈ, মাহী আই বুলিবি মোক ॥
- ২৯৮ । স্তন, চকু, মন, মুখ, নাসিকা, শ্ৰৱণ ।
এই ছয় গোট শত্ৰু পৰম দুৰ্জ্জন ॥
- ২৯৯ । স্বদেশত ঠাকুৰ । বিদেশত কুকুৰ ॥
- ৩০০ । স্বধৰ্ম্ম কথাত যাৰ গোচৰ ।
ভাল সাক্ষী দিয়া তাৰ ওচৰ ॥
- ৩০১ । স্বৰ্গলৈ বাট নাই ।
ৰজালৈ উত্তৰ নাই ॥
- ৩০২ । স্বামীৰ দোষত ভৃত্যৰ দণ্ড ।
স্ত্ৰীৰ দোষত স্বামী লগু ভণ্ড ॥

- ৩০৩। স্বামীৰ মনক সদা বুজিব।
 স্বামীৰ মন বুজি আচৰিব ॥
 খঙত স্বামীয়ে কৰে থিকাৰ।
 ছেন দেখি কিছু নোবোলে আৰ ॥
 নম্র হুয়া থাকে যেহেন দাসী।
 তথাপি কঠোৰ বাণী নভাষি ॥
 যতনে স্বামীৰ গুচায় বোম্ব।
 ডাকে বোলে আতি তেওঁৰ সন্তোষ ॥

হ

- ১। হ-য-ব-ব-ল।
 ২। হৰিশ্চন্দ্রৰ স্বৰ্গলাভ।
 ৩। হৰিশত বিমাদ।
 ৪। হস্তী-মূৰ্থ।
 ৫। হৰি-হৰ আত্মা।
 ৬। হংস মধ্যে বকো যথা।
 ৭। হৰ্তা, কৰ্তা, বিধাতা।
 ৮। হনুমন্ত জাপ।
 ৯। হৰিয়ে গোবৰ্দ্ধন ধৰি বখা।
 ১০। হৰিণাই বাঘৰ গাল চেলেকা।
 ১১। হ'বৰ দিনত কুকুৰেও মৈ টানে।
 ১২। হৰিণৰ গাৰ মাংসই বৈৰী।
 ১৩। হ'ল বিয়া উকলি দিয়া।
 ১৪। হৰিয়ে নাৰাধিলে কি জৰীয়ে বাধিব।
 ১৫। হল গছ দেখিলে আটায়ে বাগি-কুঠাৰ মাৰে।

- ১৬। হৰি নামৰ ওপৰত টিংখোপ।
 ১৭। হলা গছ দেখিলে ছাগলীয়েও এজাপ মাৰে।
 ১৮। হৰি নামৰ লগত সন্মুখ নাই,
 কজ্জাকৰ জোঁটা-জোঁটা।
 ১৯। হাতৰ তলুৱাত নোম গজোৱা।
 ২০। হাততে হেৰুৱা।
 ২১। হাতীৰ গা হাতীয়ে নেদেখে।
 ২২। হাড়ত ডুবৰি বন গজা।
 ২৩। হাঁ বোলোতেই ছমুনিয়াহৰ বাতৰি পোৱা।
 ২৪। হাঁতে শুকোৱা।
 ২৫। হাঁচটি বজা।
 ২৬। হাঁইঠা মাটিত পৰা।
 ২৭। হাড় শুচি কৰা।
 ২৮। হাড়ক মাটি কৰা তেজক পানী কৰা।
 ২৯। হাড়ে কনুকনোৱা।
 ৩০। হাত-বলী।
 ৩১। হাত-মোচা কানি।
 ৩২। হাত মেলি মেলি নচা।
 ৩৩। হাততে স্বৰ্গ পোৱা।
 ৩৪। হাতৰ মুঠিত বখা।
 ৩৫। হাতৰ মলি।
 ৩৬। হাতে নেমাৰি ভাতে মৰা।
 ৩৭। হাতী খাৱনেৰে খোৱা (বা খুউৱা)।
 ৩৮। হাতীয়ে ওডালৰ গুৰিত কন্দা।
 ৩৯। হাতীয়ে মাখিয়ে সমান হবলৈ যোৱা।
 ৪০। হাতীৰ দাঁত।
 ৪১। হাতীবো পাও পিছলে।

- ৪২। হামৰাও কঢ়া।
- ৪৩। হাবামৰ নেগুৰ।
- ৪৪। হাঁহ কণীত কুহম নাইকিয়া হোৱা।
- ৪৫। হাঁহি হাঁহি মাতে, কাটি কাটি সোমায়।
- ৪৬। হাগোঁতাৰ লাজনে, চাওঁতাৰ লাজ।
- ৪৭। হাতীৰ ঠেঙত দিয়া।
- ৪৮। হাবুঙীয়া (হাবুঙৰ) বায়ুণ।
- ৪৯। হাতীক হাতেৰে ঠেলা টান।
- ৫০। হাঁহে মাছে, শ'লে ম'লে, দৰিকে বেঙেনাই।
- ৫১। হাগি তিনিবেলি চোৱা।
- ৫২। হাতৰ লক্ষ্মী ভৰিৰে ঠেলা।
- ৫৩। হাবি-ঈক দিয়া।
- ৫৪। হাল নোহোৱা হলধৰ।
- ৫৫। হাততে কঙ্কণ আকৌ কিহৰ দৰ্শণ।
- ৫৬। হাতৰ পাচ।
- ৫৭। হাতে-কামে শিকা।
- ৫৮। হাত ধুই পেলোৱা।
- ৫৯। হাতে-হাতে ফল পোৱা।
- ৬০। হাঁ-ভাত হাঁ-ভাত কৰা।
- ৬১। হাঁ-ভাত, হাঁ-কাপোৰ কৰা।
- ৬২। হাতৰটো এৰি বাটৰটোলৈ খেদা।
- ৬৩। হাতৰো বাট, মাকৰো ঘৰ।
- ৬৪। হাঁহৰ ওপৰত শিয়াল বজা।
- ৬৫। হাতীৰ গুঁৰত নাই বুলিও সাত কলহ পানী থাকে।
- ৬৬। হাতীৰ পোকৰত (গীদত) তৰাৰ ফন্মুটি।
- ৬৭। হাগিলেহে গোন্ধায়।
- ৬৮। হাতীয়ে খাই যিমান, লাভেও সিমান।

৬৯। হাতী যায় হালে-হালে, ম'হৰ বাতৰি লয়।

৭০। হাতী হলে মাউত ওলায়।

৭১। হাতী মাৰি ভুককাত ভৰোৱা।*

(* পুৰণি কাহিনী জড়িত)

৭২। হাল মেলি শিয়াল খেদা।

৭৩। হাত এৰি হেতালী খেলা।

৭৪। হাতৰ কটাৰীয়েও কাটে।

৭৫। হাতে-খোৱাই পাতে-খোৱাই সমান।

৭৬। হাঁহ-চোৰৰ মূৰত পাখি।

৭৭। হাগোঁতেও পাঁজী সেৱা কটা।

৭৮। হাতৰ কুঠাৰ ভৰিত মৰা।

৭৯। হাউচে বিছা কপণে ধন।

৮০। হাতীৰ গোবৰ দেখি,

শহাই পোকৰ ফালি মৰিলে কি হ'ব।

৮১। হাবিৰ জুই সকলোৱে দেখে,

মনৰ জুই কেৱে নেদেখে।

৮২। হাজাৰ টকা ভৰিবা, তেওঁ গোচৰ নকৰিবা।

৮৩। হাঁহিনী মৰে কটি ফাটি,

গৃহস্থই বোলে ডাঙৰ কৈ কণী পাৰ।

৮৪। হাজাৰ লাও ডাঙৰ হওক, তেওঁ পাতৰ তল।

৮৫। হাতীৰ খাৱনে খুৱাবা, বাঘৰ চকুৰে চাবা।

৮৬। হাতত ধৰি নিওঁতা নাই, পথালি কোলা লৈ কান্দে।

৮৭। হাতীয়ে-মাউতে তল যোৱা।

৮৮। হাজাৰ কুকুৰে নাকামোৰক, তেওঁ ঝাঁঠুৰ তল।

৮৯। হাতীয়ে বোলে মোৰ ছুদাঁত,

নিগনিয়ে বোলে মোৰো ছুদাঁত।

৯০। হাকিম লৰে, ছকুম নলৰে।

- ৯১ । হিঙে বিপবীত ।
 ৯২ । ছিকটীয়া মাহ ।
 ৯৩ । ছত্ৰাশনীয়া ।
 ৯৪ । ছল চঁচা ।
 ৯৫ । ছলেহে ছল কাঢ়ে ।
 ৯৬ । ছত্ৰাহত কাঁইট বাজে ।
 ৯৭ । ছেদানি মেলা ।
 ৯৮ । ছেলাত কৰ্ম্মৰ নাশ, বুদ্ধি নাশ নিধনীৰ ।
 ৯৯ । ছেৰাপোৱা ধনৰ চৈধ্য অনাও ভাল ।
 ১০০ । ছেৰোৱা সময় উভতি নাহে ।
 ১০১ । হোঁকা-পানী বন্ধ ।
 ১০২ । হোল-গোজ ভকত ।
 ১০৩ । হোলোঙাৰে কাণ বিদ্ধা ।
 ১০৪ । হোৱা আঞ্জাত (শাকত) লোণ দিয়া ।
 ১০৫ । হোলাৰ ভাই মোলা ।
 ১০৬ । হোঁকাটো লাগেনে ঘৰ্ঘৰণি লাগে ।
 ১০৭ । হৰিণ মৰে কোমল বাঁহ খাই, বায়ুণ মৰে ধৰি ।
 বো মৰে চৌ দি, কুকুৱা মৰে পৰি ॥*

(* সাধুকথা)

- ১০৮ । হৰিৰ নামক যিটো কৰয় ছেলা ।
 যমে যাতনা দিয়ে মৰণৰ বেলা ॥
 ১০৯ । হব ছলি বুলিব বাপ ।
 তেহে গুচিব মনৰ তাপ ॥
 ১১০ । হস্তীৰো পিছলে পাও ।
 সজ্জনৰো বুৰে নাও ॥
 ১১১ । হৰি হৰি টক্ টক্ ।
 এটা দুগাৰ ভৰপক ॥

- ১১২ । হবিব নামডো নাই ষতি ।
ষবৰ বনো হল খতি ॥
- ১১৩ । হওঁতেও হয় চকলা নেয়ু ।
যেনিয়ে পোনোৱা ভেনিয়ে চয়ু ॥
- ১১৪ । হওক-নহওক বোৱনী ।
পথাৰখন গুৱনি ॥
- ১১৫ । হবিয়ে দিব হাবিৰ হবিণী, পুৰুষে দিব বৰা ।
গুৱাৰে-ভকতে দিব লাগিলে, খাবানো কেইচপৰা ॥
- ১১৬ । হয় বেটী হয় ।
এৰীয়া মেখেলাৰ তিনটা সিয়নি,
বাপেৰৰ বুঢ়ীমাৰ মই ॥
- ১১৭ । হনুমন্ত ভাই, নেজত লাগিল জুই ।
নিজে হনুমালে কোনেও হুমাওঁতা নাই ॥
- ১১৮ । হক্ হক্ বুৱেনী, থক্ থক্ তাৰ ।
গধূলি হ'ল বুৱেনী, মাকোটো লাৰ ॥
- ১১৯ । হৰিতকি সৃষ্টি লোণ যবানী ।
তাক খায় নৰে পিৱয় পানী ।
ডেৰ-প্ৰহৰ ভৈলে খাব ভাত ।
বল শোভা আতি পাৱয় গাত ॥
- ১২০ । হবি হৰে বোৱে দোলা, ধৰ্ম্মে ধৰে ছাতি ।
তাতে উঠি চলি যায় কোন পুৰুষৰ নাতি ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ১২১ । হৰি ভক্তিৰ বিষম সন্ধি ।
ৰাঙ্কিলে মুকলি মেলিলে বন্দী ॥*
- (* ভকতীয়া)
- ১২২ । হৰি ভকতিৰ ভেকুহি নসয়, কুলাই নসয় বাও ।
হেৰ লাৰিকা কি কাম কৰিলি তবত বুৰালি নাও ॥*
- (* ভকতীয়া)

১২৩। হস্তীৰ জীয়াবী আনি বিবাহ কৰায় ।
তেতিয়াহে নিগনিৰ দুই দাঁত হয় ॥*

(* ভকতীয়া)

১২৪। হৰি নাম গাই যিটো মহাপাপ হয় ।
সেইহেতু সাধু সবে নামক নেগায় ॥*

(* ভকতীয়া)

১২৫। হৰ নহলে দিগন্তৰ কালকুট খায় ।
তুৰিত গমনে চলে দূৰকে নাযায় ॥*

(* ভকতীয়া)

১২৬। হৰি নাম কীৰ্ত্তনত নাহি কাল দেশপাত্ৰ ।
নিয়ম সংযম একোবিধি ॥

১২৭। হায় হায় বস্তুৰ কি বিলাই ।
তাকো থৈছে মাটিত পেলায় ॥
যি বস্তুৰ যি পতি ।
তুমি জানেঁ। কি তিৰী জাতি ॥

১২৮। হাতে দৈ পাতে দৈ ।
তেওঁ বোলে কৈ, কৈ ॥

১২৯। হাত-পা লগৰ সঙ্গতি ।
ইয়াক এৰি কোনে কৰে নিষ্কাম ভকতি ॥

১৩০। হাল-গৰ নোহোৱাই আগত বোৱে ।
বিছনা নোহোৱাই আগে শোৱে ॥

১৩১। হাঁহ-চোৰৰ মুৰত পাখি ।
কঠাল-চোৰৰ এঠাই সাক্ষী ॥*

(* সাধুকথা)

১৩২। হাতত নাই বিত ।
মনে কৰে পিতৃ পিতৃ ॥

- ১৩৩। হাতত নাই কণটো ।
বৰ সৰাহলৈ মনটো ॥
- ১৩৪। হাতী হৈ মাখি হলো, গো-খোজত তল গলো ।
কচুত ভাঙিলো কাচি ॥
- ১৩৫। হাল বোৱা জহন-তহন কোৰ মৰা টান ।
তেওঁ নহয় মোৰ বাহী বনৰ সমান ॥
টেকী দিলা ঢুকা দিলা খুদ্ মলখু খোৱা ।
এই যোৰ কলহ দিছোঁ জললৈ খোৱা ॥
পানী আনিলা ছুনি আনিলা, আৰু আনিলা জুই ।
চালত আছে বঙা পুৰৈ তাকো আনা ধুই ॥
ঐঠীয়া কলৰ কাটিয়া পাত ।
ছুয়োলৈ বাঢ়াগৈ ছুগালি ভাত ॥
খালা ব'লা মুখত দিলা গুৱা ।
তোমাৰ খনৰ লগতে মোৰখনো লৈ যোৱা চুৱা ।
এইফালেও নৈ সিফালেও নৈ ।
তাৰ মাজত মৰগৈ হতভী হৈ ॥*

(* সাধুকথা)

- ১৩৬। হাল বালে উঠে দলি ।
মঙ্গল চালে খোজে বলি ॥
- ১৩৭। হাঁহে বিঘিনি । পাদে লখিমী ॥
- ১৩৮। হাতৰ নিব কাণৰ নিব ।
দহো আঙুলিৰ কোনে নিব ॥
- ১৩৯। হাল বাই ৰাতিৰ পৰা ।
ভাতে নাটে কাতিৰ পৰা ॥
- ১৪০। হাতত নাই পইচা-কড়ি ।
বিহুৰ বজাৰত লৰা-লৰি ॥

- ১৪১। হাতখন লবিলেহে পাতখন লবে ।
খাবৰ পৰত ডাকখিনি পৰে ॥
- ১৪২। হাতী চুব কৰি আগে আগে যায় ।
বেঙেনা চোৰক ধৰে ॥
- ১৪৩। হাতীৰ পিঠিদি (হাতীৰ সঁৰত) আহে-যায় ।
হত্যা দেখি মুৰ্ছা যায় ॥
- ১৪৪। হাতে-মুখে আছৌ মই ।
বোৱনী-কাটনী আন তই ॥
- ১৪৫। হাল মৰিকা, ফাল মৰিকা* বিধান কেইটা পৰব ।
গক কেইটা খুজি অনা, অ'ল বাৰিটো ঘৰব ॥
(* মৰিকা = মৰকীয়া)
- ১৪৬। হাড় সাথা (?) পাতল কোৰ ।
বাটত পালে নিনিয়ে চোৰ ॥
- ১৪৭। হাতী-ধোবাই নেপাই ঠাউনী ।
ভেৰাই বোলে কিমান পানী ॥
- ১৪৮। হাবিৰ লতা ।
সান্দহ খাই পানী গাত পেলালে, কেনেকুৱা মতা ॥
- ১৪৯। হাতৰ লাথুটি বাটৰ সাৰথি,
বিপদৰ সাৰথি ভাই ।
ভাৰ্য্যা গুৱনি বেইতা তিকতা,
গোহালি গুৱনি গাই ॥
- ১৫০। হাঁহ নিলে হেঁপাই ।
এনে কথা কব নেপাই ॥
- ১৫১। হাতত নহলে সম্বল ।
সকলো কাৰ্য্য নিষ্ফল ॥
- ১৫২। হাঁহ পোৱালী নিলে শেনে ।
ভূমি বেনে ময়ো তেনে ॥

- ১৫৩ । হাতো ডাঙৰ ভৰিও ডাঙৰ,
ডাঙৰ মানুহৰ জী ।
থুবীয়া তামোলে মুখ নভৰে,
এখন দি কৰিবি কি ॥
- ১৫৪ । হাতত পিন্ধে মণি-মাদলী, গলত পিন্ধে খাক ।
পিঠাগুৰিৰ হাল বাই, চপৰা বান্ধে লাক ॥
- ১৫৫ । হাবুঙত লোণ সস্তা ।
দেহৰ বা কি অৱস্থা ॥
- ১৫৬ । হালোৱাৰ লচ্-পচ্ মৈত লৰে গক ।
শিপিনীৰ লচ্-পচ্ বয় সূতা সৰু ॥
- ১৫৭ । হাড় নাইকিয়া জিভা ।
মাতে কিবা কিবা ॥
- ১৫৮ । হাজাৰী বকৱাৰ নাতি ।
টিকায়ো নকৰে কাতি ॥
- ১৫৯ । হাজাৰ কৰ মোৰ মোৰ ।
বুকুৰ মঙহ খাম তোৰ ॥
- ১৬০ । হাতত খালে হাতী পোকে, ভৰিত খালে উঁয়ে ।
এখন এখন তামোল দিছে, ঢেঁকীথোৰা যুয়ে ॥
- ১৬১ । হাঁহো মৰা । শিয়ালো খৰা ॥
- ১৬২ । হাগি খায়, খায় মূতে ।
তাৰ ঘৰ কোন বৈজুই লুটে ॥
- ১৬৩ । হালত মৰে হালোৱা গৰু, গোহালিত মৰে গাই ।
পানী খাওঁতে দমৰা মৰে, পোকৰ খেকেচা খাই ॥
- ১৬৪ । হালবাই আহিলা প্ৰভু পৰম দুখীয়া ।
ঢেঁকীত ধান ঘূৰি মই আছোঁ বখীয়া ॥
ধান মুঠি বান্ধা প্ৰভু খুদ্ মুঠি খোৱা ।
কাষত কলহ লৈ পানীৰ ঘাটক যোৱা ॥

ইফাল-সিফাল কৰি আনি দিয়া জুই ।
ছালৰ পৰা পাৰি দিয়া এসোপা পুই ॥*

(* সাধুকথা)

১৬৫ । হাঁহৰ নাৰী ভেটৰ ঠাৰি ।

তাকে দিছে ভাগত মাৰি ॥

১৬৬ । হাতখনি লৈ যোৱা ।

মুখখনি থৈ যোৱা ॥

১৬৭ । হাবি ভাঙিল হাবিৰে হৰিণা,

জাল ছিঙি সোমালে ৰৌ ।

বুকুত গুলি লৈ মহাত্মা মৰিলে,

পৃথিৱীত থৈ গ'ল তো ॥*

(* অৰ্বাচীন)

১৬৮ । হাবিৰ বটা ।

থাব নাপায় ঘৰৰ মতা ॥*

(৬ সাধুকথা)

১৬৯ । হাবিৰ হৰিণী ।

থাথ নাপায় ঘৰৰ ঘৰিণী ॥*

(* সাধুকথা)

১৭০ । হাগিলে চ'তত ।

পোকৰ ধুলে জেঠ মহীয়া ব'দত ॥

১৭১ । হাবিত বন্ধা কৰক ঢেকীয়াপতীয়া বাঘে ।

মুকলিত বন্ধা কৰক তাঙনৌ ফেঁটা সাপে ॥

জলত বন্ধা কৰক ভঙা নৌকাই ।

চৰকাৰৰ ঘৰত বন্ধা কৰক পথৰা সৌকাই ॥

১৭২ । হাতে লেচাই লেচাই বনো মুগাৰ চেলেং,

ভৰি লেচাই লেচাই ব'লো ।

নিবৰ বেলিকা এখনো নিনিলা,

নুমলীয়া আইলৈ থ'লো ॥

- ১৭৩ । হাতীৰ খোজত চাউল-কঠি বঢ়ালো,
উতলি-পাতলি পৰে ।
কোনোবা শত্ৰুৱে দলিটি মাৰিলে,
মোৰ চেনাই লঘোনে গ'লে ॥
- ১৭৪ । হাতে দিয়ে দাঁতে চোবায় ।
জিভাৰ জুতি গলেৰে যায় ॥
- ১৭৫ । হাতী-ঘোঁৰা নদীৰ সোঁত ।
হাঁহি উঠা দীঘল ঠোঁট ॥
- ১৭৬ । হামি-হিকটি মৰণ চিন ।
বেজৰো বেজ শেষৰ দিন ॥
- ১৭৭ । হাতৰ সলনি খুচেৰে লুৰি ।
সকলো কামৰ বুদ্ধিহে গুৰি ॥
- ১৭৮ । হাঁহক নাৰীগণ তাতো নাই লাজ ।
নিয়ক গৰুগৰু, তাতো নাই কাজ ॥
- ১৭৯ । হাক নাই ঢাক নাই ।
গাভৰু তিৰীৰ নাক নাই ॥
- ১৮০ । হাজেইলা ফটা, সৰ্ধেৰেইৰা লটা ।
গুৱালকুইছা আপি নলবেইৰা জাপি ॥
কনৰীয়াৰ নাওৰ খোঁচ ।
চেঙলীয়াৰ মোচ ॥
কালীত বাস ।
বিহাৰৰ বাস ॥
আসামৰ হলি ।
বৰপেটাৰ হলি ॥
- ১৮১ । হাতে ছলি মাৰবাৰ নাও ।
পাতত বহিলে খাবাৰ যাওঁ ॥

১৮২। হাল এৰি কোডাল* ।

তেওঁ নাপাওঁ বদল* ॥

(* কোডাল = কোষ । বদল = সলনি ।)

১৮৩। হাতক গেলো বন্ধ আনলু, হাত চাইবা গেলু ।

লাভালাভ একো নাই, কেৱল শুখালু ॥

১৮৪। হালোৱাৰ কাণত কাপ-কাঠী ।

কোনে ভাঙিব টঙনা মাটি ॥

১৮৫। হাঁসে খলখলি মাতে সোধোঁতে ।

ঘবৰ ভিতৰে বজাৰ পাতে ॥

যেই-যিবা কয় বিচাৰি ফুৰে ।

সেই নিৰ্গতনীক লক্ষ্মীয়ে এৰে ॥

১৮৬। (জোঁৱাই) হাতীৰ দাঁতৰ কৰা, বদত জ্বিলিকিল পুৱা ।

দুহাল বাবলৈ তিনটা লাগে, শহুৰ ছোৱালী দিয়ানে নিদিয়া ॥

(শহুৰ) হাতো পত্ৰমী ভৰিও পত্ৰমী, ডিঙিত নাকৌকুৱা ।

তাকে চাই জোঁৱাই ছোৱালী নিয়ানে নিদিয়া ॥*

(* সাধুকথা)

১৮৭। হাঁচি জেঠি উজুটি খালে ।

মিছা নহয় সৰ্ব্বকালে ॥

১৮৮। হাতে কাজী মুখে কাজী ।

পোকৰেও আহে ৰাম-তাল বাজি ॥

১৮৯। হাপুৰী বুঢ়ীয়ে পালেহে চল ।

হাগি ভৰালে থেকেৰা তল ॥

১৯০। হাতী ভালুকত বাগি ।

বৰাত মাটি, গড়ত উঠি ॥

১৯১। হাতীচোং জাজৰী ।

কথাৰ কালে আজৰি ॥

- ১৯২ । হাতুবী লৈ আহ মৰিয়াও কঁথা,
বটালী লৈ আহ মৰিয়াও কঁথা ।
সোপাসোপে ওলাই যক নামৰ জোঠা ॥*
- (* তকতীয়া)
- ১৯৩ । হাতে খোজ কাড়ি ফুৰে, ভাত বান্ধে ভৰি ।
মুখে শুনে, কাণে খায়, নাকে আনে ধৰি ॥*
- (* তকতীয়া)
- ১৯৪ । হাল নাই কোব নাই মাটি ভাব নাই ।
আগে-পাচে ঐঠ গুটি ভাণ্ডাব আছয় ॥*
- (* তকতীয়া)
- ১৯৫ । হাত-কটা আহি পাচে ঢোলক বজায় ।
তেতিয়াহে মৰাশৰে চকুমেলি চায় ॥*
- (* তকতীয়া)
- ১৯৬ । হাবিয়ে হাবিয়ে ফুৰে ডোম ।
তাৰ পোকবত এডালি লোম ॥*
- (* তকতীয়া)
- ১৯৭ । হৰিৰ ঘৰৰ ভাত সদায় খায় ।
তেতিয়াহে জাতি-কুল সবাকৈ বাখয় ॥*
- (* তকতীয়া)
- ১৯৮ । হাইঁৰ চান্দা পিতৃ পিতৃ ।
তোৰে মোৰে একে চিত ॥
গুৱাহাটী গড়গাওঁ ।
ইয়াতে থাকি বং চাওঁ ॥
- ১৯৯ । হালোৱা লবা বিস্তাৰ যুৱা ।
ছুভাগ নিশাত বিচাবে গুৱা ॥
শত ভাঙি কৰ পঞ্চাশ ।
দয়ে-বামে কৰিবা চাষ ॥

হাঁ আহি হাঁ যাব ।

তেবে ভাত ঈতি খাব ।

২০০ । হিন্দুৰ গুৰু, মুছলমানৰ পীৰ ।

নামানিলে হয় কাফিৰ ॥

২০১ । হিৰ্ হিৰি গিৰ্ গিৰি ।

হাতীৰ কপালে তহচিলদাৰী ॥

২০২ । হিংস্ৰক যায় অধঃপাতে ।

দুখী যায় (খায়) পেটে-ভাতে ॥

২০৩ । হিৰ্ হিৰ্ নকৰ, গিৰ্ গিৰ্ নকৰ,

ওপৰে নিদিবি জল ।

বৌ মাছৰ মূৰৰ নিমিত্তে বনবাস খাটিলো,

মোৰ বোপাই পাৰক যাই ঘৰ ॥*

(* সাধুকথা)

২০৪ । হিয়া খাল পিঠি মঁচা ।

ডাকে বোলে তাইক তেখনে বেচা ॥

২০৫ । হীৰা মাণিক থাকে অপাৰ ।

খুদ-গাল নহলে মৰণে সাৰ ॥

২০৬ । ছদি-মুছদি দুখনি গুৱা ।

তাক নাথালে মুখ হব চুৱা ॥

২০৭ । ছৰ-মূৰ যাত্ৰা । '

যি কৰে বিধাতা ॥

২০৮ । ছৰ-মূৰ যাত্ৰা যাব ।

সৰ্বসিদ্ধি তাৰ ॥

২০৯ । ছহু, কাক, বহুৱ যাব পাশে,

সিজনৰ মৰণ মিলে অৱশ্যে ॥

২১০ । জুদয়েহে জানিছে ।

ধান বনাদি বানিছে ॥

২১১। ছেৰাইপোৱা মাণিক। পৰিল পানীত ॥

২১২। হেঁপাই আনিলে ভিৰী।

বোন্দা হ'ল ওপবতে গিৰী ॥

২১৩। হেঁকাই টিলিকি বাওঁ।

মিছা খৰি ফিচা খাওঁ ॥

২১৪। হেৰিয়াৰ ঘৰৰ পৰা হেৰিটো আনিলো।

হেৰিয়াৰ জীয়েকক বান্ধিবলৈ দিলো ॥

ছালে সোতা-সোত।

হাড়ে গোটা-গোট ॥

হেৰিয়াৰ ঘৰৰ পৰা হেৰিটো আনিলো,

হেৰিয়ে আছিল চান্দি।

হেৰিয়াৰ জীয়েকক কওঁগৈ যদিহে,

এতিয়াই নিবহি বান্ধি ॥*

(* সাধুকথা)

২১৫। হেলাত গ'ল মানবী জনম,

অকলৈ মৰিব কান্দি।

ভৱ-সাগৰত পৰি তল গল

বিষয় গলত বান্ধি ॥

২১৬। হেটমূৰীয়া গিৰী, লেকুৱা ঠাঠীয়া ভিৰী।

সাঁজৰ কোবত গাজে দেৱ।

ইতিনিৰ আশয় নেপায় কেও ॥

২১৭। হৈছোঁ মই ওজাৰ ভাই।

গুণ-জ্ঞান হ'লে একো নাই ॥

২১৮। হৈ (থৈ ?) আহিলো কুৰ্মাৰ গোন্ধে।

কুৰ্মাৰ গৰু বাজত বান্ধে ॥

বান্ধোতেও বান্ধে।

ধোঁৱা-বুন্দাও নেদে ॥

- ২১৯। হোল-গোলা ভৰুৱা হালি ভাব বয়।
খানন-পিনুনকহে ভক্তি বুলি কয় ॥*

(* ভকতীয়া)

- ২২০। হৌ-হৌৱা জেশাহৰ পাল।
নেওতা* (নিমন্ত্ৰণ) খাবৰ থল নাই ॥

(* নেওতা=নিমন্ত্ৰণ)

- ২২১। হৌ-হৌৱা জেশাহৰ পাল।
হাল খতি হ'ল বতৰ কাল ॥

ক্ষ

- ১। ক্ষণে কষ্ট ক্ষণে তুষ্টি।
- ২। ক্ষন্তেকৰ ভোজ খাওঁতা নাই।
- ৩। ক্ষুদ্ৰনাশা বাৰ ওঠ ডাঙৰ।
কুটকুৰা কেশ হোৱে যাহাৰ ॥
ডাঙৰ মন্তক খৰ্ব য়ে বাণী।
যদি হোৱে তাই ৰাজ নন্দিনী ॥
তথাপি নাহি গৃহৰ কামৰ সুখ।
সৰ্বকালে তাই ভুঞ্জিবে দুখ ॥

ওপৰাঞ্চি

অ

১। অহা মুখেই যোৱা।

আ

১। আইধৰত কৈ বাইধৰ চাব হোৱা।

২। আউনী আটীৰ গোবিন্দ ঠাকুৰ জীৱৰ অধিকাৰী।

৩। আও কুকুৰৰ ভাও ধৰা।

৪। আহনেজীয়া বাঁহনেজীয়া।

৫। আপোনাৰ মাৰ আপুনি চিন্তা।

৬। আপোনাৰ ফান্দত আপুনি পৰা।

৭। আভোকৰ ন মুঠি।

৮। আই লুডুৰী কড়াই-ভাজী,

বোপাই লুডুৰী বাগিজলৈ যায়।

৯। আঙ্ মৰা কহি (?)।

ঘৰে থাকে বহি ॥

১০। আগে কৰা কল।

মাজত দিবা আন ফচল ॥

পাৰা তেতিয়া কলৰ হাঁহ।

সীমাত কদাপি লুকুৰা বাঁহ ॥

১১। আগে কৰা বাৰীত কল।

পিচে বিচাৰিবা বিন্ধাৰ চল ॥

লবাই কান্দিলে কল-ভাত দিবা।

টকা-কড়ি ব্যয় নহয় চাৰা ॥

- ১২। আজিনে কালি। আহুনে শালি ॥
 ১৩। আবেলি বেলিকা ষাটলৈ গৈছিলো
 বাটত গধূলি হ'ল।
 মাৰে মুখিলে কবি কি বুলি
 লোটাটো বাগৰি গ'ল ॥
 ১৪। আম-পাত ছবতীয়া কঠাল-পাত ছবতীয়া।
 গকচোৰ গকচোৰ বেবেজীয়া ॥
 ১৫। আহাবে-শাওণে কৰা কল।
 শীত্ৰে পাবা কষ্টৰ ফল ॥

ই

- ১। ইকুলো যোৱা সিকুলো যোৱা।
 ২। ইয়াতে থাকিবা বৈ।
 এখনি ইঁচটি বৈ থৈ আহিছোঁ
 সোমাই লৈ যাবা গৈ ॥

উ

- ১। উক্ৰুকৰ পোৱালি।

এ

- ১। এৰা গুটি তিনটা।
 তাৰহে আমাৰ চিন্তা ॥

ও

- ১। ওম্ তৎসৎ চকাৰ-বকাৰ নোবোলা।
 ২। ওখ ঘৰ হটঙা তিৰী।
 সেই গিৰী হতচিৰি ॥

ক

- ১। কটোৰ তিনিচুক নিচিনা।
- ২। কণাৰ আগত লেংটা হলে লাভ কি ?
- ৩। কলঙলৰ কলিতা।
- ৪। কান্দনি কলাইৰ ভাৰ।
- ৫। কেঁচুৱাই কান্দিলেহে কল পায়।
- ৬। কাটিলে বাঁহ পৰে।
মেলিলে হাঁহ চৰে ॥
- ৭। ক'ৰপৰা আহিছা মোহা।
আন্ধাৰে-মুধাৰে বহা ॥
- ৮। কল কৰা আগে।
বিয়া পাতিবা পাচে ॥
কলো হব। লৰায়ো খাব ॥
- ৯। কাউৰী কেতেকলীয়া।
মৰিবলৈ জীবলৈ সখি বন্ধালো,
তায়ে হ'ল বজাঘৰীয়া ॥
- ১০। কালি ৰাম বজা হ'ব কত মনে আশ।
কিন্তু কোনে জানিছিল হ'ব বনবাস ॥
- ১১। কালী বেজবকুৱাৰ বড়ি।
দণ্ডী বেজবকুৱাৰ ঘড়ি ॥
ভুবন বাবুৰ খত্।
কৃষ্ণ পেঞ্চাবৰ মত ॥*

(* অক্ষাটীন)

- ১২। কৃষ্ণৰ অষ্টমী ভীমৰ একাদশী
পাগলাৰ চৈধ্য পাগলীৰ আঠ।
ইয়াক যি নকৰে সি জনম কাঠ ॥

গ

- ১। গুৰু এৰি ভক্তি কৰা।
- ২। গু গুচি কৰে গুৰুৱাই
আজ্ঞা গুচি কৰে লোণে,
পোকৰৰ নোমে গোঁসাঁই গুচি কৰে
ইকথা জানিব কোনে।

চ

- ১। চেঙেলী টোপ্ টোপ্ (টোৰ্ টোৰ্)।
টেঙা দি খাম তোক ॥
- ২। চোতালৰ আগৰে টেঙেচি শাক।
আমাৰ বলোৰামে নাখায় তাক ॥
খাব যে খাব টকালি মাৰি (পাৰি)।
শাহু আয়ে বান্ধিছে বাহু জোকাৰি ॥
- ৩। চোতালৰ আগৰে জাতি বাঁহ এজুপি
সদায় চপাই (জপাই) দিওঁ মাটি।
নমৰোঁ মানে কৰোঁ কাঠী-কামী
মৰিলে খোচনি বাৰি ॥

ছ

- ১। ছয় পো বাৰ নাতি।
তথাপি বুঢ়ায় নাপায় মাতি ॥
গোমতী তীৰত মৰিব পাচে।
ভাৰ পিচত আক কিবা আছে ॥*

(* সাধুকথা)

জ

- ১। জাজবী। কথাবৰলৈ জাজৰি ॥

ই

- ১। টেঙমতকৈ টেঙৰ আছে, তুল নাই তাত।
সোমোৱাৰ আগে জানিব লাগে ওলোৱাৰ বাট ॥

উ

- ১। তিব্বীক নেমাত্তিবা নিতে।
বাঁহ খৰি নিদিবা চিতে ॥
- ২। ডেৰ টিপা তিনি কুটন।
তেহে দেখিবা ভাঙৰ কুটন ॥
- ৩। তিবোতাৰ গুৱনি মাত।
হাতীৰ গুৱনী দাঁত ॥
বাজনৰ গুৱনি বাঁহী।
পুৰুষৰ গুৱনি হাঁহি ॥

ঊ

- ১। দোৱা শৰণীয়া।
- ২। দানে কি মান জানে।
কটবাই কি পাদি মৰে ॥
- ৩। দিখৌৰ গৰা। বায়ুণ পৰি মৰা।

ঋ

- ১। ধক্ধক্ কৈ বগীমলা।
দেখিলে কি বেথা লগা ॥

ঌ

- ১। নিভৌ চাপনী টোপোলা বান্ধে।
- ২। নতুন কলৰ নেকাটিবা পাত।
ভেতিয়া কলৰ নেযায় জাঁত ॥

- ৩। নেখাওঁ নেখাওঁ বহিলি পাভত ।
 খেবখেবকৈ সোমাই গ'ল এন্দুৰৰ গাঁতত ॥
- ৪। নেকাটনু কটাৰী, অবুজন পো ।
 নৈব সিপাৰৰ মাটি, গৰায়্যা গো ॥
 চেচ্চেৰী তিৰোতা লঠিয়নু গাই ।
 এই কেইটাৰ কথা শুনি শৰীল মৰি যায় ॥

প

- ১। পথালিয়ে কাটিলেও কোমোৰা,
 দীঘলে কাটিলেও কোমোৰা ।
- ২। পৰিল পানীত হেৰাল মাগিক ।
- ৩। পাৰ পালে যমুনা মাৰিদে লঠীয়া ।
- ৪। পৃথিৱী এৰি পাও দিয়া ।
- ৫। পোন্ধৰ-ষোলহাত দুৰে কল কৰা ।
 টেঁচুক-গেলেপা বাৰী নহয় চাবা ॥
- ৬। পীৰা দিলে ফুটা, চাউল দিলে ছটা ।
 ছৰ্ছৰ্ছকৈ চোবাই দিওঁ জেশাছৰ মূৰা ॥

ফ

- ১। ফেঁটা সাপে কঁকালৰ কোৰ নাপাহৰে ।

ব

- ১। বান্ধত বাগৰা ।
- ২। বায়ুণ বিতলীয়া ।
 (বিতলীয়া বায়ুণ ।)
- ৩। বাৰৰ গাঁঠিয়েও দুগুনা ॥

- ৪। বাঁহৰ লেকেচি, বাটত নিম খেকেচি,
হৰত দিম গোবৰৰ খনা।*

(* খনা = খবাহী)

- ৫। বাটিটো চুচি খায়।
জিভবলৈকো চকু যায় ॥
- ৬। বাৰ ঘোচা তেৰ খাপৰ।
ভেহে গুচিব চাদাৰ ফাপৰ ॥
- ৭। বুঢ়া-বুঢ়ীৰ চা খোজ।
বুঢ়াই বোলে খা ভোজ ॥
- ৮। বৃদ্ধস্ত বমণী। জলদা তৰণী ॥

ড

- ১। ভাই নমৰক, দুখীয়া হক।
- ২। ভগা খবাহীৰ পিতলৰ বাও।
মৰিয়ণীৰ ছোৱালীৰ সোণপাহি নাওঁ ॥
- ৩। ভদীয়া কাউৰীয়ে কৰে কেলৈ কেলৈ,
বাগৈ ভটিয়াই গুচি।
আমাবে জীয়ৰী হ'ব বৰে ঘৈণী
নাপাবি পোতনি খুজি ॥

ম

- ১। মন কৰিলেই চন।
বাকৰি মাটিতেই ধন ॥
- ২। মৰিকলঙৰ মুঢ়া।
হাতে কাজী হৈ কি বাল ছিঙিলা
গৰখীয়াৰ পইতা খোৱা ॥

- ৩। মাছৰ গোন্ধে খাবি ।
মিতিবৰ গোন্ধে খাবি ॥
- ৪। মাহী আহিছে হাঁহি, পেহী আহিছে দেহি ।
জেঠাই, আহিছে গেঠাই ॥

ৰ

- ১। ৰজাৰ দণ্ডী বনত বাস ।
- ২। ৰাতি ছুপৰত সাত হাল বোৱা ।
দিনত সোবোপা ছুপৰলৈ শোৱা ॥

ল

- ১। লোকৰ বস্তু হৰং (ছৰণ),
গতি নাই মৰং (মৰণ) ।
- ২। লোণ খাই যাব ।
গুণ গাই তাৰ ॥

শ

- ১। শনিপতীয়া মানুহ ।

স

- ১। সাত শিয়ালৰ বাগি ।
- ২। সকলনী সতিনী বাঁহতলৰ যথিনী
কিন্ন হুয়া-তয়া কৰ ।
মাৰ যদি মাৰিবি, গাতে মাৰিবি
খেজেলা-খেজেলি কিহৰ ॥

হ

- ১। হাতকুচি মজ্জা হ খোৱা ।
ছালতো ঢুকুম্‌কুম্‌ বোৱা ॥

২। হাতে হবি কাজী ছোৱালী মুখে হবি জাতি ।

তাতো যদি জোকাই লয় পাচত দিবি লাঠি ॥

৩। হাতৰে আঙুলি চিৰলা-চিৰলি

ভৰিৰে আঙুলি ঘন ।

ভৰিৰ আঙুলিয়ে মাটি খুচৰিলে

কালৈ কৰিলা মন ॥

৪। হেনয় স্বভাৱ নিদাকণ স্ত্রী জাতি ।

ভাই ভাই বেলগাৱে মাজে দিয়া কাটি ॥*

(* বামাৱণ)

শুধৰণী

(অৰ্থৰ বিসঙ্গতি ঘটোৱা কেইটামান বিশেষ ভুলৰ শুধৰণী তলত দিয়া হ'ল ।
অনুগ্ৰহ কৰি শুধৰাই লৈ পঢ়িব ।)

ভূমিকা

পৃষ্ঠা	শাৰী	হৈছে	হ'ব লাগে
(৯)	২২	প্ৰতিপদৰ	প্ৰতি পদৰ
(১৬)	১৯	দক্ষিণফালে	দক্ষিণফালে
(২০)	১৪	হঁতাশ	ইতাশ
(২১)	৩	যা	বা

প্ৰবাদ

৫	১৪	মাটি-গেলা গু	মাটি, গেলা গু
১৪	১৭, ১৮	আচল	আঁচল
২৪	১৮	বাৰীয়ে	বাৰীয়ে
২৬	৫, ৭	আচল	আঁচল
৩১	৫	বৰতোপ	বৰতোম
৪১	১২	পৰিল	পৰিল
৪৮	১৭	বৰচিৰি	বৰচিৰি
৫৬	১০	হথ	থ
৭৭	৪	তিবীৰ	তিবীৰ
৯০	২৩	বেটাৰ	বেটাৰ
১৪২	১৪	চকৰী	চকৰা
১৪৫	৩	নামাপৰাধ	পাৰগুহৰ্দন
১৪৭	১২	মোৰো	সোৰো
২০৮	১১	নাতিনী	নাতিনী
২২১	৯৫	জাৱজ	জাৱজ

পূর্বা	শাবী	হৈছে	হব লাগে
২২৫	১২	বেষ	বেষ
২৩১	৩	বিহব	কিহব
২৩১	১৮	শোলি	শালি
২৩৪	১৩	ননহেঁ।	নহেঁ।
২৫১	৭	চেকুৰ	চেকুৰ
২৮০	১২	দোপচুঙা	ফোপচুঙা
৩২৪	১২	পটুক	পটুয়া
৩৪৪	৪	পাৰা	পাবা
৩৫৩	১৬	ককট	ককট
৩৬৭	১৯, ২১	পাঙযোৰ	পাঙযোৰ
৩৭৮	১৮	যমকি	থমকি
৪১৭	১১	পিঙ্কিয়	পিঙ্কিয়

ওপৰৰি

৪৩৯	৯	লুতুৰী	লুতুৰী
৪৪৬	৪	জোঠাই	জোঠাই
